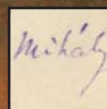
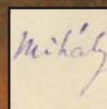
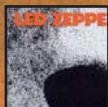
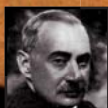

Fűzfa Balázs

irodalom 11

à toi
Cette adoration
vous en rend
vous le bonheur
à la place de la
à la place de la
à la place de la

Mintaoldal a tankönyv használatához

Tankönyvünk törzsanyagát – mely a középszintű érettségihez elengedhetetlenül szükséges – a normál betűkkel szedett főszöveg adja.

Az emelt szintű érettségihez tartozó szövegrészeket vékony bordó kerettel emeltük ki.

Mindezekhez kapcsolódnak az általában az oldalak szélén vagy keretben található kiegészítő megjegyzések, gondolatsorok, illetve ► fogalommagyarázatok, olykor egy-egy író, költő fotója vagy valamely mű szövege.

A középszintű tananyaghoz tartozó kiegészítő megjegyzések, illetve valamely mű szövege.

Az emelt szintű tananyaghoz tartozó kiegészítő megjegyzések, illetve valamely mű szövege.

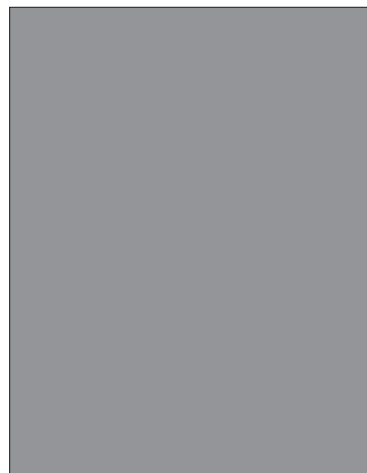
A forrásmunkák adatait – melyek nem mások, mint „ősrégi” hipertextusok! – lábjegyzetben* adjuk meg. Meghatározásainkban az ismétlődéseket a lexikonokban szokásos módon jelöljük: ~

Az internetes és oldalhivatkozásokat a következőképpen jelöltük: www.kronikanova.hu, lásd a 4. oldalon!

1. Kérdések és feladatok a középszintű tananyagból.

2. Kérdések és feladatok az emelt szintű tananyagból.

FOGALOMMAGYARÁZAT

Képaláírás

* A lábjegyzeteket, egyéb idézeteket általában betűhíven közöljük – itt is csak az egyértelmű elütéseket javítottuk, mint a műszövegek esetében. [Az Sz. n. rövidítés jelentése: „Szerző nélkül!"]

Fűzfa Balázs

irodalom_11

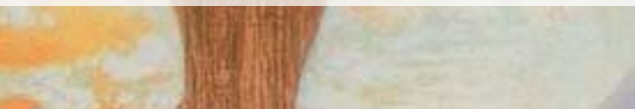

ÉRETTSÉGI-KÖZPONTÚ IRODALOMKÖNYVEK MŰSZÖVEGEKKEL

Fűzfa Balázs

irodalom _ 11

Krónika Nova Kiadó

A tankönyvvé nyilvánítás ténye (határozat száma):

A tankönyvvé nyilvánítási eljárásban kirendelt szakértők: Dr. Kalafatics Zsuzsanna Borbála
Lipovits Gyuláné dr.
Király Ildikó

Kerettanterv OM-kerettanterv, 28/2000; OM-kerettanterv, 14/2004

Lektorálta Kerber Zoltán

- © Dr. Fűzfa Balázs PhD, 2008
- © Krónika Nova Kiadó, 2008
- © HUNGART, 2009

ISBN 978-963-9423-93-0
Kiadói kód KN 4011
Terjedelem 31,46 A/5 ív, 633 gr

A kötetben lévő képek jegyzéke megtalálható: www.kronikanova.hu

Kiadja a Krónika Nova Kiadó Kft.
1111 Budapest, Bartók Béla út 18.
Telefon (06-1)365-4797
Fax (06-1)385-1941
E-mail kronikanova@kronikanova.hu
Honlap www.kronikanova.hu

Felelős kiadó Sz. Kuncze Magdolna ügyvezető igazgató
Felelős szerkesztő Fábián Teréz

Tipográfia és design Szabó László

Nyomdai és kötészeti munkálatok Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen, 2009
Felelős vezető György Géza vezérigazgató
Nyomdai rendelés törzsszáma 5461.49.01

Kedves Tanárok és Diákok!

Éz a könyv arra törekszik, hogy bevezesse Tisztelt Olvasóját Magyarország és a „világ” modernség és avantgárd kori (1857–1930) „irodalomtörténései”-be. Nem irodalomtörténetébe tehát, hanem hangsúlyozottan irodalomtörténetéibe. S miközben hosszabb pillantásokat vetünk az irodalomtörténet e nagy korszakának alkotóira és műveire, elsődleges célunk az, hogy a *kétszintű érettségi* „hosszszmetzeti jellegű” követelményrendszerének megfeleljünk. De szem előtt tartjuk a *Nemzeti alaptanterv* és a *kerettanterv* előírásait is – e három alapdokumentum javaslatait mintegy „keresztezni” igyekszünk egymással.

Tankönyvünk felépítését, szemléletét és beszédmódját az irodalom tantárgy tekintetében újszerűnek szánjuk. A megszokott, egyenes vonalú – irodalomtörténetre alapozott – szerkezet helyett koncentrikus körökben szerveztük meg a tananyagot. Ez alapvetően azt jelenti, hogy egy-egy téma, szerző vagy mű, probléma többször is előkerülhet, akár más-más vonatkozásban is. Elsődleges szempontnak az irodalom „egyben” és mindig egyszerre való létezését tekintjük, ezért mindenekeleltt a különböző jelenségek mögötti összefüggéseket szeretnénk megragadni.

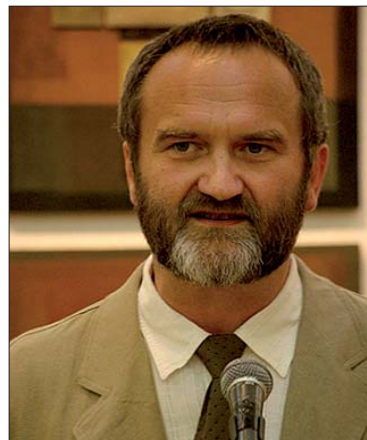
Gondolatmenetünket ennek okán deduktív, vagyis az általánostól az egyes felé vezető módon igyekeztünk elrendezni. A legáltalánosabb áttekintést, a legmagasabb perspektívát az ELSŐ RÉSZben kínáljuk, ahol főlvázoljuk az egész tananyag lényegét.

A MÁSODIK RÉSZben alapvetően az érettségi követelmények szerint rendeztük el, vagyis „kibontjuk” a tananyagot. De itt is állandóan vissza- és előreutalunk a már érintett s még érintendő problémákra, hogy azok összefüggérendszerre minél világosabb legyen. E fejezetben – de lényegében mindvégig – vegyítettük egymással az irodalomtörténeti szemléletet és a motivikus, hosszszmetzeti jellegű vizsgálódásokat. (Utóbbiakra főleg a kérdések, feladatok között kerítünk sort.)

Az egyes fejezetek végén található RÁADÁSokban esszéket, novellákat – s nemegyszer verset is – közlünk. Eme ráadásszövegek az adott műfaj követelményei szerint igyekeznek – másfajta ▶ horizontból és beszédmódban fogalmazva, mintegy „magasabb szempontból” szólva – portrét rajzolni az adott szerzőről vagy áttekintést adni valamely témáról.

Újszerű az is, hogy tankönyvünk tartalmazza mindazokat a műszövegeket, melyeket a fenti dokumentumok minimumkövetelményként megjelölnek.

A megszokottnál sokkal nagyobb szerepet szántunk kötetünkben a vizualitásnak, vagyis a képeknek s az egyes szövegek, szövegtömbök egy-

A szerző egy kiállítás megnyitóján (2008)

Könyvünk nem a „mindent elmondás” igényével készült. Elsősorban probléma-, élmény- és érettségi-központú, gondolkodtató, önálló munkára serkentő tankönyv szeretne lenni. Ezért sokkal több benne a (nem kötelező!) feladat, kérdés. Ezek olykor épp csak fölvetnek egy-egy továbbgondolandó ötletet. De viszonylag sok közös munkára, kis- és nagyobb projektekre is adunk javaslatot, remélve, hogy örömmel fogjátok ezeket kihívásnak tekinteni. 😊

Nem kizárt az sem, hogy a FŐSZÖVEGBEN és a KIEGÉSZÍTŐ SZÖVEGEKben egymásnak ellentmondó véleményeket közlünk ugyanarról a műről. Sőt, némely esetben egyenesen a tudósokkal vagy a tankönyvszerzővel való vitára szólítjuk fel az Olvasót!

HORIZONT értelmezői nézőpont

HIPERTEXT Egymásra utaló részekből álló, nemlineáris, digitális közegben létező szöveghálózat. Előzménye a lexikon típusú könyv.

MEDIALIZÁLÓDIK Tágabban: a tömeg-tájékoztató eszközök (média) révén igényli és használja a nyilvánosságot. Szűkebben, a mi gondolatmenetünkben: az irodalmi alkotások a szöveg-szerűség mellett egyre gyakrabban alkalmazzák a vizuális és az audiális jelentésteremtés eszközrendszerét, vagyis „multimedializálódnak”. – Ezért az olvasónak is szüksége van a megértéshez eme eszközök használatára, effajta nyelvek ismeretére. (A pszichológia tudománya például „külső emlékezeti tár”-nak nevezi a számítógép vincseszterét, a CD-t, DVD-t, pendrive-ot, melyeken egész könyvtárakat tárolhatunk akár multimédiás formában is.)

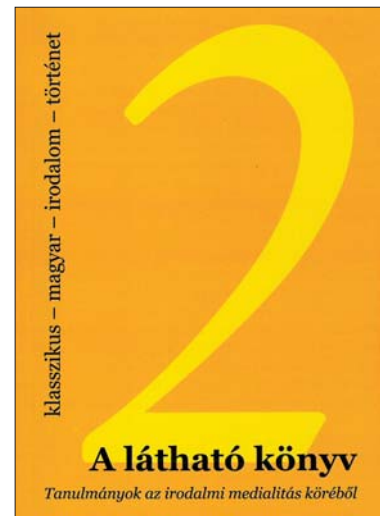
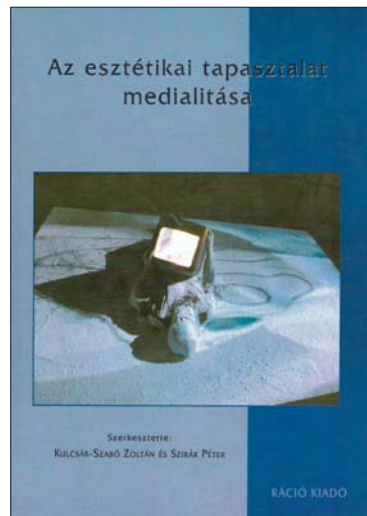
máshoz való viszonyainak. A képek nemcsak illusztrációk, hanem szerves részei a gondolatmenetnek. A tipográfia és a tördelés tehát tartalmi kérdés: nemritkán az is előfordul, hogy vizuális hatásokkal szeretnénk olyasmit elmondani – vagy továbbgondolásra biztatni Benneteket –, amit szavakban külön nem is fogalmazunk meg.

A könyv használatának legfőbb újdonsága azonban mégiscsak abban van, hogy nemcsak az eleje felől a vége felé haladva olvasható és tanulható, hanem ide-oda lapozgatva, az asszociációk, az utalások, az ugrópontok – ha tetszik: ► hipertextek – mentén is. Ez pedig nemcsak azt jelenti, hogy egy-egy probléma több szempontból is előkerülhet, hanem azt is, hogy a más-más nézőpont más-más vélemény alapja is lehet.

Továbbá: a hipertextualitás alapelvén működő internet nemcsak az egymással szemben álló nézetek szabad területe, hanem új olvasási módszert is kifejleszt. A dinamikus olvasás lényegében a képernyő egyszerre-látását és -befogadását jelenti, ezért szeretnénk különösen, ha az egyes oldalak összképe együtt többet mondana, mint azok részei egyenként – lineárisan haladva – elmondani képesek lennének.

Ezzel a módszerrel – mely az online világban teljesen természetes – egyrészt szeretnénk hasonlítani a kortárs irodalom beszédmódjára (*Iskola a határon*, *Termelési regény*, *Por* stb.), másrészt alkalmazkodni igyekszünk az olvasók, tehát az érettségi előtt álló diákok olvasási szokásaihoz, továbbá az irodalomtudomány aktuális tendenciáihoz.

A jövőben az irodalom egyre inkább mint a kultúra egyik „ágazat”-át, lehetséges „nyelvezet”-ét tekinti önmagát. A vele foglalkozó tudományok – irodalomelmélet, irodalomtörténet – is átalakulóban vannak, s mindinkább összehasonlító jellegűvé válnak, illetve ők maguk is ► medIALIZálódnak.

Tankönyvünk törzsanyagát – mely a középszintű érettségéhez elengedhetetlenül szükséges – a normál betűkkel szedett főszöveg adja. Az *emelt szintű érettség*hez tartozó szövegrészeket vékony bordó kerettel emeltük ki. Mindezekhez kapcsolódnak az általában az oldalak szélén vagy keretben található kiegészítő megjegyzések, gondolatok, illetve fogalommagyarázatok, olykor egy-egy író, költő fotója vagy valamely mű szövege. Az első részben főleg olyan alkotókról és alkotásokról beszélünk e kiegészítésekben, akikről és amelyekről később már – helyhiány miatt – nem lesz módunk hosszabban szólni. A további fejezetekben részletesen bemutatott szerzőket itt, az első részben gyakran csak megemlítjük, hogy jelezzük fontosságukat, illetve hogy elhelyezzük őket a kánonban. Nevüket az első részben NAGYBETŰvel szedjük, és zárójelben jelezzük, hogy hol található róluk vagy tőlük a könyvben hosszabb szöveg, esetleg önálló fejezet.

A bonyolultabb fogalmakat – ismétlésképpen – általában akkor is megmagyarázzuk, ha azok már előfordultak korábbi irodalmi tanulmányaitok során. Ugyanakkor nem írunk körül feltétlenül mindent: amiről feltételezzük, hogy valamely más tantárgyból – vagy az „élet”-ből – már tanultatok vagy ismeritek, annak bemutatását nem erőltetjük újra. S ha mégsem volna ismerős egy-egy szó, akkor pár másodperc alatt megtaláljátok a neten.

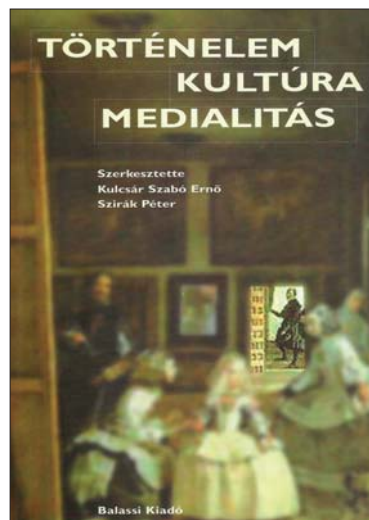
A feladatrendszer is kétszintű. Az emelt szintű érettségire felkészítő feladatokat, kérdéseket színes kerettel különítjük el a középszintűektől. A forrásmunkák adatait – melyek nem mások, mint „ősregi” hipertextusok! – lábjegyzetben adjuk meg. Meghatározásainkban az ismétlődéseket a lexikonokban szokásos módon jelöljük: ~. A műszövegek közlésében a gondozott kiadásokat követtük, illetve ilyenek hiányában az eredetihez ragaszkodtunk, ha annak a szerzőre jellemző stílusértéke van. Az egyértelmű elütéseket javítottuk, a kihagyott részeket pedig a szokásos jellel [...] érzékeltetjük. (A lábjegyzetekkel és a hivatkozásokkal kapcsolatos további megjegyzéseket lásd a hátsó belső borítón, az ún. „mintaoldal”-on!)

Kedves Olvasóm! E könyv írásakor arra törekedtem, hogy munkám számodra ne legyen unalmas. Szeretném, ha az irodalom segítene Téged önmagad minél mélyebb megismerésében, szeretném, ha az irodalom közelebb vinne az emberi létezés legfontosabb céljaihoz, a szabadsághoz, a boldogsághoz és a szeretethez. Ebben reménykedve kívánok sok örömet az olvasásban, az irodalomról való beszélgetésekben – és főképpen sok sikert majd az érettségin ☺!

Szombathelyen, 2009 áprilisában

A szerző

KÁNON Eredetileg a Biblia hiteles iratainak megnevezésére szolgáló fogalom. Ma az irodalomtudomány kedvelt kifejezése: a „trendi” művek összességét jelenti.

Felfogásomban a tankönyvszerző lényegében moderátor, aki a tudáshoz való eljutásban, az önálló gondolkodásban segít, aki elsősorban ötleteket ad a munkához – s nem az a célja, hogy kész ismereteket közöljön.

Ebben a könyvben is a Horatius-tételtől származó felszólításhoz igyekszem tartani magam: „*Merj mást gondolni, mint amit én!*”

Walt Whitman

Téli mozdony

Téged dalollak,
A tomboló viharban, a hóban, a hanyatló téli nap alkonyatán,
Teljes fegyverzetedet, mértékes kattogásod és forradalmas dübörgésed,
Fekete, hengeres tested, aranyos bronzod és ezüst acélod,
Súlyos haránt-rudaid, párhuzamos-egyforma kerekeid, forgó, oldalt csikorgó kerekeid,
Ütemesen neki dagadó dohogásod és hortyogásod, távolba vesző zakatolásod,
Előre meredő nagy lámpásodat,
Hosszú, halványan libegő füstbokrétádat, melyet gyengéd bíbor színez,
A kéményből kipöfékelő sűrű-sötét füstfellegeidet,
Remekbe kovácsolt testedet, rugóid és szelepeid, kerekeid remegő ragyogását,
Engedelmesen utánad kocogó vidám kocsijaidat,
Melyek csendbe-viharba, lassan vagy gyorsan mindig követnek.
Te a modern élet példája, – jelképe a mozgásnak s erőnek – szárazföld ütere,
Téged dalol ez egyszer a múzsám, versekben énekel, ahogy lát
Birkózva az ölelő szélrohamokkal és hófúvással,
Amint nappal füttyentve rohansz tovább,
Éjjel pedig néma lámpáid lengeted.

Tűztorkú szépség,
Dübörögj végig az énekemen garabonciás muzsikáddal, lobogó éji lámpáiddal,
Őrülten vihorászó kacajoddal, visszhangzó és mindent megingató földrengésszerű robajoddal,
Te önmagad törvénye, mindig tulajdon nyomodat őrző
(A könnyes hárfá s a nyafka zongora beteg érzékenysége nem a tiéd)
Rémült trilláidat a szikláknál s a dombok fordulóinál
Röpítsd a puszta vidékre, a puszta tavakra,
A nagy szabad égbe bátran, vidáman és erősen.

(1876; Kosztolányi Dezső fordítása)

I. rész

A klasszikus modernség (1857–1910) és az avantgárd (1910–1930) beszédmódjai

*„Mihez kezdjen [...] a modern író
azzal a fölöslegessé vált hitével, hogy létezik
olyan emberi igazság, amelyik
végül is egyensúlyba hozza erény és bűn, jószág
és gonoszság nagyon is szabálytalanul billegő mérlegét?
Be kell látnunk: az igazságosztó gondviselés hajdani
hite nemcsak vakhit volt, hanem olyan mítosz,
amellyel az ember megpróbálta helyreállítani világa ember-
ségének szakadatlanul felbomlással fenyegető értékrendjét,
s amióta ez értékek fölött nem őröködik emberfeletti
hatalom, az irodalom állandó feladatként kénytelen
vállalni az örökös lepillantást abba a szakadékba,
amely az erkölcsi harmónia vágya és a diszharmóniában
vonagló valóság között tátong!”*

(Láng Gusztáv irodalomtörténész)

William Turner:
Eső, gőz és sebesség (1844)

IRODALMI KORSZAKOK Az alteritás kora a kezdetektől a reneszánszig, illetve – más vélemények szerint – a felvilágosodásig tart. A reneszánsz-szal (felvilágosodással?) kezdődik a premodernség (újabban használatos megnevezéssel: kora modernség), amely az 1857 előtti, mintegy két-három évszázadnyi művelődéstörténeti korszak megnevezése. – A modernség évszázada (klasszikus és késő modern kor) nagyjából 1960-ig ível, amiktől már a posztmodernség korát számítjuk, mely még ma is tart. (Mások szerint ma már a „poszt-posztmodernség” korát éljük.) Ebbe a bő száz évbe ékelődik bele a történeti avantgárd nagyjából két évtizede (1910–1930). (A mondott évszámok inkább jelképek, semmint éles határokat jelölők!)

KLASSZIKUS MODERNség Az 1850-es évtizedtől körülbelül 1910-ig tartó időszak (a magyar irodalom történetében inkább „előmodernség”-nek szokás nevezni). A korábbiaktól eltérő gondolkodás- és kifejezőmódjára mindenekelőtt a romantikán túli nyelvi formák keresése, az idő megragadására való érzékenység, majd egyre inkább a „Minden Egész eltörött” (Ady) életérzésének közvetítése lesz jellemző.

POSZTMODERNség Irodalmi irányzatként a szövegszerűséget, a nyelv fontosságát hangsúlyozza. A nyelv szokásos rendjének, szerkezeteinek felbontását, a mellérendelő viszonyok kedvelését, a szövegek egymásra való hatását, egymásba játszatását tartja fontosnak.

A klasszikus modernség új jelformái

PREMODERNség ÉS MODERNség Amiképpen halad előre a történelem, amiképpen közelebb kerülünk a mához, annál nehezebb az egyes irodalmi korszakok egymástól való elkülönítése. Ráadásul – mint tanulmányainkból már tudjuk – az egyes korszakfordulók a művelődés- és művészettörténetben sohasem köthetők pontos évszámokhoz. A világ dolgainak, így a történelmi-művészeti időszakoknak a megkülönböztetése, elhatárolása azonban az ember természetes szükséglete.

Az 1857-es évszám – mások szerint: 1850, illetve 1860 – különösen fontos a kultúra történetében. Ez az a jelképes időpont, amely elválasztja egymástól a premodernség (kora modernség), illetve az érett modernség két nagy civilizációtörténeti korszakát a gondolkodásban és a művészetekben.

„Minden elmúlt korszak azt hitte, hogy értékei és vélekedései helyesek és örökérvényűek – a valóság természetében, az isteni akaratban vagy az emberi erkölcsiségben gyökereznek –, holott minden korszak olyan értékeket és vélekedéseket alakított ki, amelyek összhangban voltak az emberi létezés objektív feltételeivel. Azok a mai törekvések, melyek az emberi természet végső beteljesüléseként tüntetik fel a modern kort, éppoly kevésbé érvényesek, mint a hasonló próbálkozások a múltban.”

László Ervin, *A modernség észrevétlen elavulása* = <http://www.kia.hu/konyvtar/dkiadv/okapcs/okapcs08.htm> [2008. 01. 12.]

„A korszakhatárok [...] jelekként foghatók fel, olyan jelekként, amelyek nélkül nem létezne a múlt, legalábbis abban az értelemben, hogy jelentéseket lehetne hozzárendelni, értelmezni lehetne.”

KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, *A korszak retorikája = Az irodalmi szöveg antropológiai horizontjai*, szerk. BEDNANICS G. és mtsai, Bp., Osiris, 2000, 92.

Mindazok a kérdések, amelyek a század első felében érdekelték a gondolkodókat és az alkotókat, a középső századharmadra megválaszolandni látszottak. Korántsem oldódtak azonban meg, mert sem Európában, sem másutt nem sikerült tömegessé tenni a szolidaritás, az együttműködés elvén működő társadalmakat. S nem sikerült gondoskodni a javak igazságosabb elosztásáról sem. A nagy társadalmi problémák megoldása tehát a 20. századra maradt. A 20. század véres történelmét ismerve pedig azt kell mondanunk, hogy csak a 21. lesz majd az első olyan évszázad, amely tömegméretekben képes az anyagi és a szellemi javak legalább valamelyest

A klasszikus modernség korának szülte, akit nemcsak a késő modernség, de a posztmodernség eszményei is megérintettek: a polgári létezés egyik nagy krónikása, a 20. századdal egyidős Márai Sándor (1900–1989), aki életének nagy részét ► emigrációban töltötte

EMIGRÁCIÓ, EMIGRÁNS Hazáját általában politikai okok miatt elhagyó (alkotó) ember(ek). Sajnos a 20. század nagyon sok példát ismer erre a kényszerű cselekvési módra. A magyar irodalom történetében egyenesen „emigráns

BÉLÁDI MIKLÓS
POMOGÁTS BÉLA
RÓNAY LASZLÓ

**A nyugati
magyar
irodalom
1945 után**

irodalom”-ról szoktunk beszélni, sőt „londoni emigráció”-ról, „kanadai emigráció”-ról stb.

„...Lehet, hogy az utas, aki ötven év múltán lenéz a rakétarepülőgépek ablakából Franciaországra, ugyanolyan elnéző mosollyal gondol e területek egykori »állam« voltára, mint ahogy én nézek most a gyorsvonat ablakából Firenze vagy Róma pályaudvarára. Ez a folyamat sokáig késik az időben, de ha egyszer beérett, tud rendkívül gyors lenni.”

(M. S., *Napló*, 1945–57, Bp., Helikon, 1999, 143. – Márai Sándor műveit és gondolatait bővebben lásd majd a **12. évfolyamos tankönyvben!**)

Egy romantikus kép a nagy forradalomról: Delacroix (e. 'dölakroá'): A szabadság vezeti a népet (1833)

egyenlőbb elosztását biztosítani. De még talán ennél is fontosabb, hogy a nemzetek önkiteljesítési törekvései mellett igyekszik megtalálni a békés egymás mellett élés módozatait is.

A 19. század második felének embere ehelyett a nagy francia forradalom megfogalmazta értékeszmények végső elvesztését élte át. A társadalmi igazságosságra, szabadságra, egyenlőségre, testvériségre irányuló vágyak, az értük folytatott küzdelem hiábavalóságát kellett megtapasztalnia. A francia forradalom diktatúrába, személyi kultuszba torkollott (Napóleon), az 1848-as polgári forradalmakat pedig kegyetlenül vérbe fojtották Európa gyehatalmai.

A kormányozható, merev vázas léghajó feltalálója a magyar Schwarz Dávid (1897). Halála után az ő szabadalmát vette meg Zeppelin (e. 'ceppelin') gróf, aki a léghajó ügyét diadalra vitte

A Zeppelin név tovább él. A Led Zeppelin első lemezborítója 1969-ből

EGZISZTENCIALIZMUS Indulásában Kierkegaard-hoz köthető, jelentős filozófiai irányzat a 19–20. században. Egyaránt foglalkozik az emberi személyiség etikumával, létezésének esztétikumával és gondolkodásával. Központjában a választás, a döntés szabadságának kérdése áll. 20. századi képviselői, Jean-Paul Sartre (e. 'zsán pól szartr') és Albert Camus (e. 'kamü') jelentős írók is. – Az egzisztencialistákkal találkozunk **jövőre** is!

Mindezekből törvényszerűen következett, hogy ez emberi gondolkodás (ismét?) befelé, a belső végtelen tanulmányozása felé fordult. Új tudományok jöttek létre, melyek a lélek és a gondolkodás mélyebb megismerését célozták meg. Schopenhauer, Kierkegaard (e. 'kerkegor') ► egzisztencialista filozófija, Henri Bergson s főképpen Nietzsche (e. 'níccse') gondolkodása a későbbi időkre nézve is meghatározónak bizonyult. Megszületett a pszichológia, a szociológia, s addig soha nem látott modernizáció indult el az ipari fejlődésben és a civilizációs folyamatokban. Életünket máig meghatározó nagy találmányok születtek eme évtizedekben. Ezek révén pedig hamarosan megváltozott az emberek mindennapi élete is (léghajó, elektromosság, telefon, autó, repülő, mozgófilm, rádió stb.).

Reményik Sándor

Vagy-vagy

Vagy egy nagy mű, – vagy egy nagy szenvedély.
Vagy égő nyár, – vagy gyémántfényű tél.

Vagy az Úristen, – vagy az emberek.
Vagy a kolostor, – vagy fészek-meleg.

Vagy a csúcsok nagy, edző hidege,
Vagy egy asszony simogató keze.

Vagy fent, vagy lent, élön, halálra-váltan,
Jaj, csak ne felemásan, felemásan!

Søren Kierkegaard
(1813–1855)

1. Könyvünkben találkozol még Reményik Sándor nevével. Nézz utána, mikor élt ez a szinte elfeledett erdélyi magyar költő! Az **előző oldalon** közölt verse miképpen szól szerinted az emberi létezés „vagylagosság”-áról?

2. Egyáltalán: mit jelent az említett gondolkodók által szemközlebe emelt vagylagosság? Jellemző, hogy mind Nietzsche, mind Kierkegaard műveinek már a címében is felfedezhetjük a kettősséget (*Vagy-vagy, Túl jön és rosszon [gonoszon]* stb.). Keres még olyan alkotásokat a korszak festészetéből, irodalmából, szobrászatából, melyek ezt a fajta, az emberre tett örök választási kényszert (szabadságot?) fejezik ki! Hozunk egy szinte profán példát Van Gogh munkásságából, aki ezzel a festménnyel minden nap az újrakezdés értelmére is rákérdesz... Tréfásan azt is mondhatnánk: meghalljuk-e minden reggel a külvilág hívó szavát – vagy maradunk inkább az ágyban? Szerinted ☺?

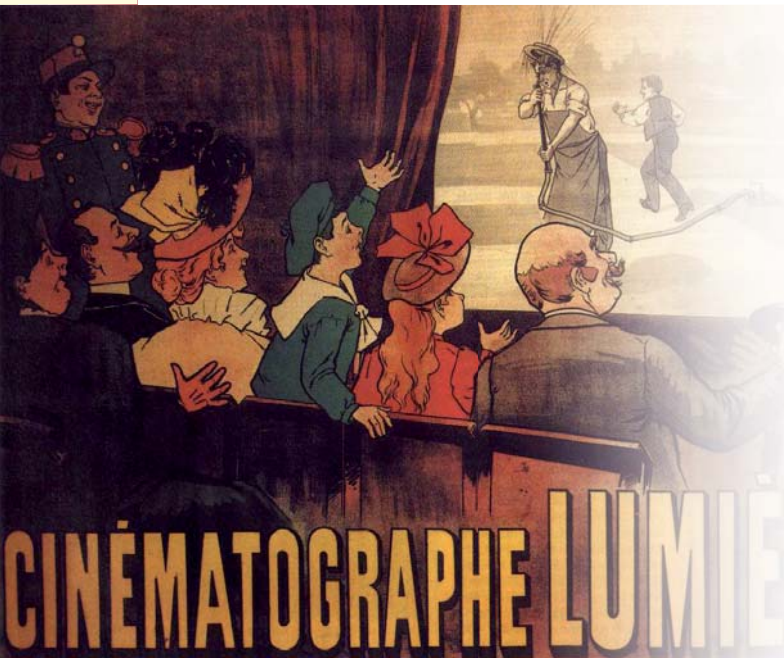
„Ha reggel felkelek, rögtön visszamegyek az ágyba. Estére érzem magam a legjobban, abban a pillanatban, amikor eloltom a lámpát, s a takarót a fejemre húzom. Még egyszer felegyenesedem, leírhatatlan megelégedettséggel nézek körül a szobában, s aztán jó éjszakát, s gyorsan le a takaró alá.”

Søren KIERKEGAARD, *Vagy-vagy*, Bp., Gondolat, 1978, 38.

Van Gogh szobája Arles-ban (1889)

A holland Vincent Van Gogh (e. 'vinszent van góg') szinte irányzatokhoz sem igazítható, a mai műkincs-piacon talán a legmagasabb árfolyamon jegyzett alkotó. Leggyakrabban a posztimpreszcionizmushoz sorolják műveit

A két legnagyobb „találmány” azonban valószínűleg Sigmund Freud pszichoanalízise (*Álomfejtés*, 1900) és Albert Einstein relativitáselmélete (1904) volt a korban. Előbbi az emberi lélek belső végtelenségére világított rá. Utóbbi a külső végtelent ragadta meg egy néhány karakteres képletben. Íme, az azóta sem felülmúlt tömörségű világmagyarázat: $E=mc^2$. A képlet jelentősége Arisztotelészhez, Newtonhoz, a Bolyai–Lobacsevszkij-i nem-euklidészi geometria felfedezéséhez mérhető. Vagy a nem sokkal későbbi kvantumelmülethez (Niels Bohr [nelsz bór], 1916). Einstein rendszerének egyik lényeges pontja éppen a korabeli filozófiai-lélektani érdeklődés homlokterében álló idő megragadása volt. Mégpedig annak a fénysebességgel és a tömeggel való összefüggése, az emberi érzékelés számára felfoghatatlan viszonylagossága.

iPhysics

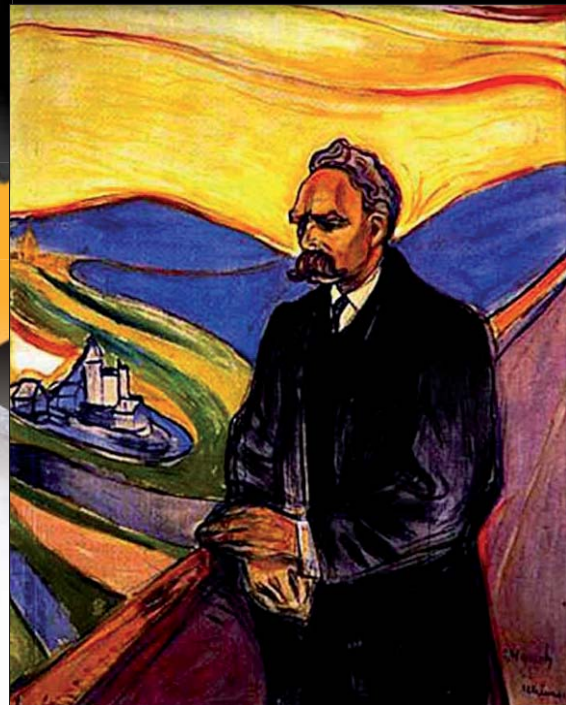
The best just got better

Albert Einstein (1879–1955)
érettségi bizonyítványa
(kfm!)

Bánvölgyi László
Szegeden, az Akadémiai
Bizottság udvarán
1994-ben felállított,
műgyantából
készült szobrát
társadalmi össze-
fogással 2008-ban
öntötték bronzba
(Boldog Zoltán
fotója)

Kaján Tibor:
„A felsőbbrendű ember”

Friedrich Nietzsche (1844–1900), a 20. század gondolkodását és művészetét meghatározó 19. századi filozófus.
E. Munch expresszionista festménye

„...kortárs szemtanú vagyok, és nem azért, mert ugyanabban az évben [1900] születtem, amikor Nietzsche meghalt – ez aligha a legjobb mód valakivel ismeretséget kötni. Valami más történt. Mikor tizenhat éves lettem, apám megnyitotta előttem kis magánkönyvtárát. Vegyész volt, és könyvtárában nem akadt semmi különleges – olyan volt, mint a századelő művelt polgárságának átlagos könyvtára. »Most már elég idős vagy, és mindent elolvashatsz, amit itt találsz, de mindenesetre Nietzsche-nek ezt a két könyvét [a Zarathustrát és a Túl jön és gonoszont] nem ajánlanám neked« – mondta. Természetesen ezek voltak az első könyvek, melyeket megfogadtam.”

Hans Georg GADAMER, Zarathustra drámája = <http://www.c3.hu/~gond/tartalom/23-24/fragadam.html> [2008. 01. 13.]

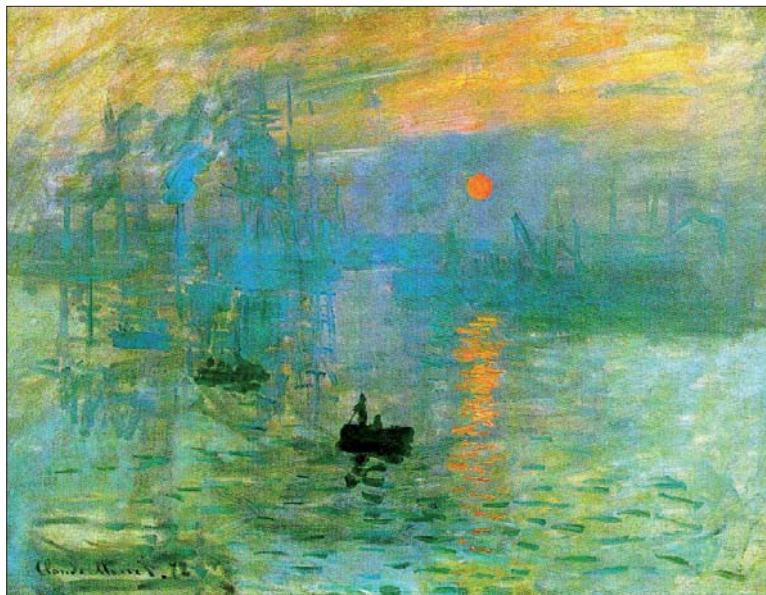
REALIZMUS A 19. század második felében kialakuló művészeti irányzat. A romantika elvagyódás-, töredékeség- és álom-élményével szemben a valóság pontos és kíméletlen megismerésére törekszik. Korábban nemcsak epikai, hanem ún. „lírai realizmus”-ról is beszélünk (Petőfi). Nem divatjamúlt, de ma – korábbi túlhangsúlyozása miatt – kevésbé használatos fogalom. (Munkácsy: *Ásító inas*, Móricz: *Hét krajcár*, *Rokonok* stb.)

NATURALIZMUS Művészeti irányzat, mely a determináció ('meghatározottság, elrendeltség') elvét hirdette. Eszerint sorsunk, életünk minden pillanata az öröklődés által kijelölt úton halad. A naturalisták nem riadtak vissza a rútdolgok ábrázolásától sem, sőt ezt feladatuknak, hivatásuknak tartották.

SZIMBOLIZMUS A 19. század második felében kialakult művészeti irányzat, mely elsősorban az irodalomra és a festészetre volt nagy hatással. A szó arra utal, hogy olyan mögöttes, sejtetett tartalom hatja át a mű jelentésrendszerét, mely nyelvi vagy vizuálisan másképpen megragadhatatlan. A szimbolizmus gyakran növeszt jelképes allegóriákat, elvont tartalmakat, s akkor ezeket általában nagybetűvel írja (Idő, Pénz, Szerelem, Élet stb.). A francia szimbolisták – Baudelaire (e. 'bodler'), Verlaine (e. 'verlen'), Rimbaud (e. 'rembó'), Mallarmé – mellett Rilke, Ady Endre, illetve a szobrászatban Rodin (e. 'roden') munkássága jellemző az irányzatra. A magyar festészetben Csontváry Kosztka Mihály Tivadart és Gulácsy Lajost tartjuk szimbolistának.

Ugye felismered?

A MŰVÉSZETEKBEN néhány évtizedig – a 19. század középső-utolsó harmadában – egymás mellett éltek azok az irányzatok, melyek a világ valóságghú ábrázolására törekedtek, s azok, melyek már a látható világ mögötti tartalmakat keresték. A festők és a szobrászok hamarosan ama érzéseket és hangulatokat szerették volna vászonra vinni, melyek az embereket erősen foglalkoztatták.

Claude Monet (e. 'klód moné'): Impresszió: a felkelő nap (1877). Lehet-e többet mondani az impresszionizmusról, mint amennyit ez a kép megmutat?

A valóság hű ábrázolás a ► realizmus mellett egészen a ► naturalizmus eszményítéséig jutott (MAUPASSANT [e. 'mopaszán'] – 305–306. oldal, ZOLA – 307. oldal; nálunk BRÓDY SÁNDOR – 22., 72–75. oldal; MÓRICZ ZSIGMOND – 186–203. oldal). A mögöttes tartalmak ábrázolására irányuló törekvések pedig létrehozták a sejtetések és hangulatok, a kifejezőerő íz lésirányait, a ► szimbolizmust, az ► impresszionizmust, a ► posztimpresszionizmust (festészet) és a ► szecessziót, illetve az ► expresszionizmust.

Paul Gauguin (e. 'pól gogen') a posztimpresszionizmus jeles alkotója. Lovasok a tengerparton című festménye 1902-ben készült

Paul Cézanne: Mont Saint-Victorie (1904-1906)

IMPRESSIONIZMUS Elsősorban festészeti irányzat, mely mindenekelőtt a benyomások, hangulatok megragadását tűzte ki céljául. Különösen érzékeny a fényviszonyok és színárnyalatok ábrázolására, de érdeklí az idő és általában a tünékenységre is. – Az irodalomban nálunk a korai Babits, Kosztolányi, illetve Tóth Árpád költészetére és fordításaira jellemző. (Lásd különösen ezt a könyvet: *Tanulmányok a magyar impresszionista stílusról*, szerk. SZABÓ Zoltán, Bukarest, Kriterion, 1976.)

POSZTIMPRESSIONIZMUS ('impresszionizmus utáni') Az impresszionizmusnál jobban figyel az emberi érzések erőteljes kifejezésére elsősorban a tájelemeken, élőlényeken, tárgyakon keresztül. Mindezeket hangsúlyos nyelvi vagy látványgesztusokkal lényegíti át egymásba (Gauguin, Van Gogh, Cézanne – 'szezann').

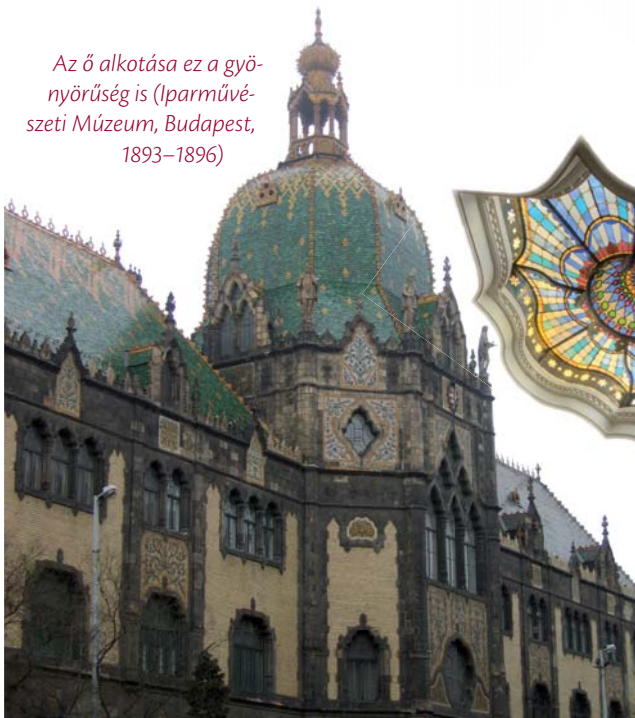
SZCESSZIÓ Elsősorban forma – s perze az abban megnyilvánuló tartalom. A szecessziós műalkotás szinte játékosan túldíszített, kecsesen romantikus. Olykor szinte giccses, de mégis színes és formagazdag. Az irodalomban nálunk Ambrus Zoltán, Csáth Géza, mindenekelőtt azonban Krúdy Gyula, Tóth Árpád és a korai Ady Endre alkotásai említhetők példaképpen. – Lechner Ödön szecessziós épületei pedig párjukat ritkítják a világ művészetében is.

EXPRESSZIONIZMUS A 20. század elején a festészetben kialakuló, majd a húszas-harmincas évek irodalmára is nagy hatást gyakorló művészeti irányzat. Képviselői az érzelmek, hangulatok olykor szándékoltnan félelmetes kifejezésére törekedtek. Gyakran volt alkotásaik tárgya maga a félelem, a szorongás s a betegség, az embertelenség.

Egy Lechner Ödön tervezte szecessziós épület Budapesten
(Földtani Intézet, 1896–1899)

Az ő alkotása ez a gyönyörűség is (Iparművészeti Múzeum, Budapest, 1893–1896)

A kecskeméti Városháza is
Lechner Ödön terve
alapján készült
1893 és 1897 között

„A zene keltette érzetet leginkább ahhoz lehetne hasonlítani, amit az építészeti formák játéka kelt bennünk; jól érezte Goethe, mikor az építészetet kővé vált zenének nevezte.”

(Igor Sztravinszkij)

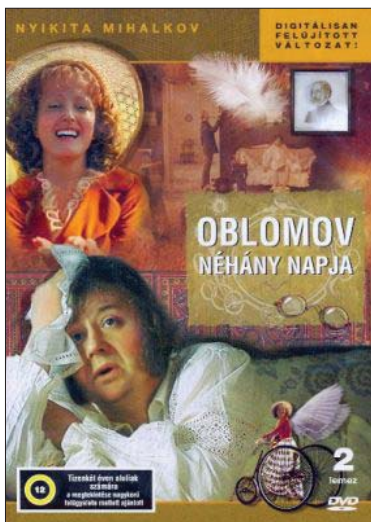

A Sztravinszkij-szökőkút Párizsban. Niki de Saint Phalle (é. 'niki dö szen fall') és Jean Tinguely (é. 'zan tengőli') alkotása (1982–83)

TEMPORALITÁS időbeliség

3. A 19. század – egyáltalán: az emberiség – egyik legnagyobb „ágyban maradója” kétséget kizáróan a galamblelkű orosz „felesleges ember”, Goncsarov Oblomovja. Róla kitűnő film is készült. Ha teheted, nézd meg! (Lásd a 309–310. oldalt is!)

4. Az Oblomov-film címéből is láthatod, hogy a 19. század második felében az emberek számára az egyik legfontosabb kérdés az idő érzékelése és múlásának műalkotásokban való megragadása volt. Eddigi tanulmányaid során mikor talákoztál az irodalomban olyan művekké, amelyek fokozottan építettek a ► temporalitásra? Gyűjtsd össze, s esetleg sorold őket típusokba valamilyen, általad kidolgozott szempontrendszer szerint!

Az egyik legnagyobb mai orosz rendező, Nyikita Mihalkov filmje 1979-ben készült Goncsarov halhatatlan remekéből: Oblomov néhány napja

Szimbolikus tartalom, realista kidolgozás.
A világ egyik legismertebb szobra:
Auguste Rodin [e. 'ögüszrt roden']:
Gondolkodó (1880)

SZIMBÓLUM Olyan „létsűrítmény”, tudattartalom, illetve az irodalomban ennek poétikai eszközökkel való megformálása, amely valamennyi közös élmény jelenlétén túl egyedi értelmezési tartományokkal is rendelkezik. (Pl. ♡ = szeretem, ↔ = ellentét)

5. Most következnek a legnehezebb házi feladat: holnap hagyj otthon a mobilodat egy napra! 😊 – Gondolj a telefon feltalálójára! A 19. század második fele hozta el a hírközlés forradalmi átalakulását is. Készíts erről egy kis prezentációt társaiddal – esetleg hexameterben írva hozzá a szövegeket, hogy így összevillantsd egymással a régmúltat, a közelmúltat és a jelent?! 😊 (Egyébként az *Oblomov*-ban van egy figura, bizonyos Stolz, aki már akkor annyira mindent tudott, és mindenhol azonnal ott termett, ahol „történt valami”, hogy olyan érzése van az olvasónak, mintha ő már akkor egy mobilos világban élt volna... Szegény Oblomov meg csak fekszik, fekszik 200 oldalon keresztül... 😊 😊 Tényleg érdemes beleolvasni!)

6. Készíthetsz/készíthettek prezentációt azokról az irodalmi alkotásokról is, melyek valamelyik megidézett nagy találmányt verselték meg! A repülés és a mozgófilm, illetve a rádió különösen sok költőt, írókat ihletett alkotásra a maga korában és később is! – Melyik magyar filmből idézzük ezt a képet, mely a némafilm korának egyik legnagyobb alakjára, Chaplin halhatatlan kisemberére rímelteti a Garas Dezső megformálta híres mosodás figuráját (*jövőre* is találkozunk majd vele!)?

7. Eme oldalpáron található képek többféle emberi magatartást jelenítenek meg. Beszéljétek meg ezeket az osztályban mint lehetséges életstratégiákat! Hogyan neveznétek meg az egyes típusokat!

8. Milyen ► szimbólumokat fedeztek fel ezeken a képeken?

Kelecsényi László magyar filmtörténetéhez készült montázs részlete (Bp., Noran, 2007.)

JELHASZNÁLATI SZABÁLY Itt: valamely nyelvi elem, egység, csoport (morféma, szintagma, mondat stb.) alkalmazására vonatkozó törvényszerűség.

VILÁGSZERŰSÉG, SZÖVEGSZERŰSÉG

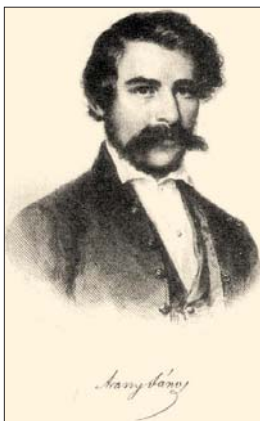
Viktor Žmegač szerb irodalomtudós által bevezetett kategóriák, melyek segítségével leírható az epika története. Bizonyos korokban az eseménymondás, a történetképzés, a valóságközeliség, más korokban a megalkotottság, a nyelviség, az átvitt jelentéstartalom válik fontosabbá az epikus művekben.

POLIFÓNIA A szó többszólamúságot (sokszólamúságot) jelöl a zenében. Az irodalommal kapcsolatban Mihail Bahtyin orosz tudós dolgozta ki fogalmát a 20. században – főképpen Dosztojevskij regényeit értelmezve. Nálunk ebben a korban jellegzetes alkotása e felfogásnak Madáchtól *Az ember tragédiája*, mely a történelemben a végtelen idők és terek egymásmellettségét (~ját) teszi vizsgálódása tárgyává és eszközzévé egyaránt.

A KLASSZIKUS MODERNség (ELŐMODERNség) IRODALMUNKBAN (Korábban ezt a korszakot „nemzeti klasszicizmus” megnevezéssel is illették irodalomtörténetünkben.) 1857-től kezdve – nem dátumszerűen! – olyan változások következtek be az irodalmi művek jelformálási mód-szereiben, továbbá a ► jelhasználati szabályokban, hogy azokat már nem lehetett a hagyományos módon megérteni. Arany János kapcsán tavaly már megemlékeztünk arról, hogy az ő költeményei új poétikai módszerekkel, addig ismeretlen beszédfajtákkal kísérleteztek. Versei kétségtelenül a preszimbolizmus jegyeit mutatták. Magatartás- és tárgyi szimbólumok (lelkiismeret-furdalás, üldözöttség, bűnhődés, utazás, lant, szekér, hajó stb.) jelentek meg balladáiban, a *Toldiban* s más verseiben is.

E poétikai változások lényege műnemenként más ugyan, de mégis vannak bennük közös vonások. Ilyen az epikában a nyelvi megformáltság előtérbe kerülése a történetmondás addigi elsődlegességével szemben. A ► világszerűség átfogó igényét a ► szövegszerűség elve váltja fel. Gyulai Pál, KEMÉNY ZSIGMOND (44–45. oldal), KRÚDY GYULA (212–223. oldal), MIKSZÁTH KÁLMÁN (170–185. oldal), Bródy Sándor szövegei elsősorban már nem a történetészvös bonyodalmaival s a kalandok és jellemelek sokszínűségével kápráztatják el az olvasót. Inkább a nyelv varázslatával, a kifejezésmód egyediségével szeretnének meggyőzőek lenni. Hasonlóképpen fontos a szöveg többértelműségének, sőt többszólamúságának (► polifónia), szimbolizálódásának fölerősödése a lírában (VAJDA JÁNOS – 35–36., 39. oldal, ADY ENDRE – 80–107. oldal) és a drámákban (MADÁCH IMRE – 278–291. oldal).

Barabás Miklós metszete Arany Jánosról

Kemény Zsigmond

Bródy Sándor

„A Radnóthy Elek udvarháza híres volt a Kisküküllő mentén. Tulajdonképp nem is volt udvarház, ahogy Erdélyben a kisebb birtokú nemesek falusi lakait nevezik, még kevésbé várkastély, amely névvel vagy a mágnások várakból átalakított vagy nagyobb szerűen épített kastélyait szokás megtisztelni. A Radnóthyé e kettő közt foglalt helyet, hasonlóan családijához, mely se a mágnásokhoz, se a tekintetesekhez nem tartozott, hanem méltóságos volt, így, erdélyi divat szerint, kisebb a nagyságosnál s több a tekintetesnél.

Az udvarház magas dombon emelkedett. Onnan uralkodott az alatta elterülő falun, s vetett hosszú árnyakat, ha napfényes alkonyon vagy holdas éjjel a folyam

tükrében nézegette magát. Nagy négyszög, földszintes épület volt, belső udvar nélkül, de ha ennyiben különbözött is a várkastélyoktól, annyiban éppen nem hasonlított a közönséges udvarházakhoz, amennyiben négy, úgynevezett tornyos bástyával büszkélkedett, magas emelete majdnem kettősnek látszott, széles zindelyfődele pazar szeszéllyel nyújtózott a magasba, homlokzatán óriás s már megfeketült kőcímer gúnyolta a házörző kőrifák százados fiatalságát, s kinyúló tornácából oly fennhéjázó kilátás nyílt, hogy a birtokos udvarházához tartozóknak képzelhette a völgy hosszában elszórt falucskákat.”

(Gyulai Pál: *Egy régi udvarház utolsó gazdája* – részlet – 1857)

AUTOGRÁF saját kezűleg írt

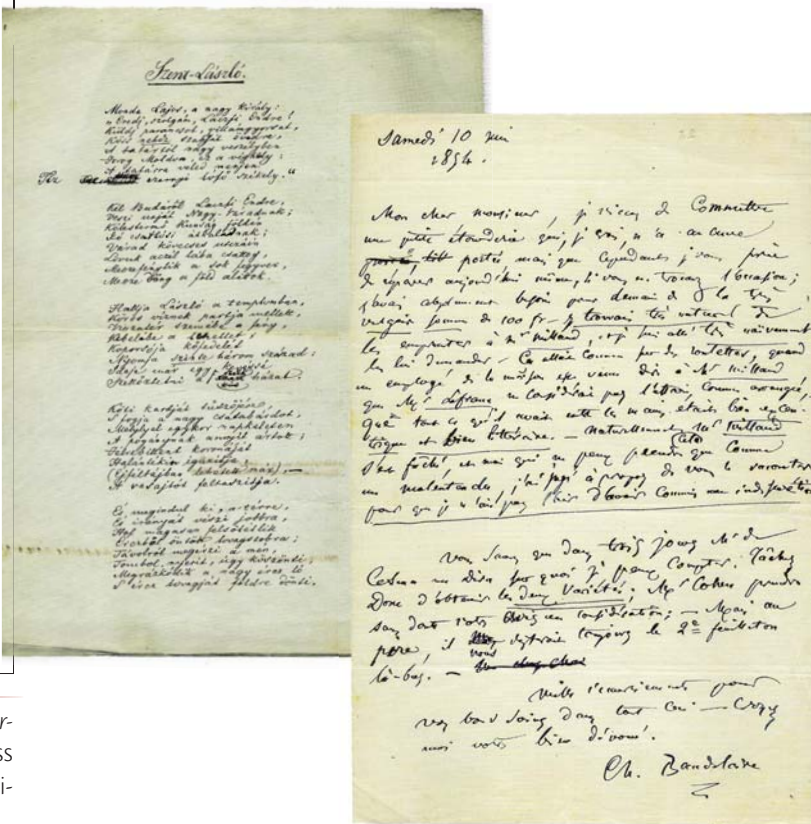
„Arany Jánost nem annyira a válság, mint inkább a kétirányú látás, a között-lét költőjének vizionálom, akibe a tagadás igénye mellett az állítás igénye is eltéphetlenül beleykörezett, akiben egységörző és krízisérzékítő tendenciák nagyjából egyforma erővel és arányban vannak jelen.”

NYILASY Balázs, *Arany János*, Bp., Korona, 1998, 20–21 (kiemelések az eredetiben – F. B.).

1. Arany János nagyságának, „értékességének” teljesen komoly bizonyítéka következik rögvest. Remélhetőleg ezzel végre sikerül igazolnunk, hogy Arany „nagyobb költő”, mint Baudelaire!☺☺ Nem értjük, hogy a világirodalom-történetek ezt az állítást miért nem fogadják el tőlünk!☺ Egy 2007 végén megjelent árverési katalógus szerint ugyanis míg egy Baudelaire-kézirat 2,5 millió forintot kóstál, addig egy Arany János-▶ autográf ennek éppen a dupláját, 5 millió forintot!* Mit szólna ehhez? Sőt: nézz utána, mennyi lett végül a leütési árak e méltán nagy becsben tartott dokumentumoknak!?

Nálunk tehát elsőként Arany kísérli meg, hogy a Petőfi utáni korszak esztétikai eszményeit megfogalmazza. Ennek lényege mindenekelőtt a költő és a poézis új szerepének kijelölése. A versszerző az előmodernség korában már nem vátesz és nem népvész, nem próféta és lángoszlop, mint korábban (A XIX. század költői). S nem is feltétlenül az emberiség legnagyobb problémáival foglalkozik, mint még ennek is előtte Vörösmarty tette (*Gondolatok a könyvtárban*, *Az emberek*). De még csak nem is a szerelem újfajta megéneklése, a költészet öndefiníálása vagy a kacagtatás a feladat számára, mint még korábban Csokonaié volt.

A 19. század második felének költője önmagával van elfoglalva, s mindazokkal a kérdésekkel, amelyek a személyiség önkeresésével kapcsolatosak. Ahogyan Nyilasy Balázs irodalomtudós fogalmazta meg emlékezetesen *tavalyi könyvünkben*, Aranyról szólva: az „egyensúlyhiányos létérzékülés” alkotója ő.

* Forrás: Alexandra Antikvárium, 2. árverés, szerk. GRÉCZI Emőke, Kiss Ferenc, Bp., Alexandra Antikvárium, 2007, 79, illetve 85.

2. Olvasd el, értelmezd együtt ezt a három költeményt! Érzékelheted első olvasásra is, hogy mindegyik másképpen szép. Vannak közös vonásaik, motívumaik (egyiknek az egyikkel, másinak a másikkal és viszont... 😊). Vagy netán több a különbség közöttük, amely inkább elválasztja őket egymástól?

Arany János

A lejtőn

Száll az este. Hollószárnya
Megrezzenti ablakom.
Ereszkedik lelkem árnya,
Elborong a multakon.
Nézek vissza, mint a felhő
Áthaladt vidékre néz:
Oly komor volt, – oly zöldellő,
Oly derült most az egész.

Boldog évek! – ha ugyan ti
Boldogabban folytatok, –
Multam zöld virányos hant!
Hadd merengék rajtatok.
Bár panasszal, bár sohajjal
Akkor is szám telve lőn:
Kevesebbem volt egy jajjal...
Hittel csüggttem a jövőn!

Most ez a hit... néma kétség,
S minél messzebb haladok,
Annál mélyebb a sötétség;
Vissza sem fordulhatok.
Nem magasba tör, mint másszor –
Éltem lejtős útja ez;
Mint ki éjjel vízbe gázol
S minden lépést óva tesz.

(1857)

Lackfi János

Elektromos

Különös villanyszerelő a költő, nem a padlón állva bütyköl, mint a többiek: félbemaradt alpinista ő, nagyravágyó elektromos szakí, aki cipőjére fogazott öntöttvas sarlókat szíjaz, úgy kapaszkodik fel a villanyoszlop tetejére, ott, ég és föld közt lebegve piszkálgatja a drótokat, s azok kilométereken át surrogó gyorskorcsolya-tempóban cipelik a feszültséget, míg végül kattogó vasdobozok szelídítgetik, hogy bárki veszélytelenül ráköthesse háztartási gépeit
A lábán díszelő vaskampók miatt ha lejön a földre, kénytelen idétlen terpeszben járni: nem szárnyában botlik el tehát, mint a közismert albatrosz

(2003)

Baudelaire mint „divatcucc”. Menő szerinted a fazonja? A szöveg kissé erőltetett, nemdebar?

Charles Baudelaire

Az albatrosz

Olykor matrózi nép, kit ily csiny kedvre hangol,
Albatroszt ejt rabúl, vizek nagy madarát,
Mely, egykedvű utas, hajók nyomán csatangol,
Míg sós örvényeken lomhán suhannak át.

Alig teszik le a fedélzet padlatára,
A kéklő lég ura esetlen, bús, beteg,
Leejti kétfelé fehér szárnyát az árva
S mint két nagy evezőt vonszolja csüggeteg.

Szárnyán kalandra szállt, – most sántit suta félsszel,
Még tegnap szép csoda, ma rút s röhejre kész,
Csőrébe egy legény pipát dugdosva élcel,
Egy másik sántikál: hé, így röpülsz te, nézd!

A költő is ilyen, e légi princnek párja,
Kinek tréfa a nyíl s a vihar dühe szép,
De itt lenn bús rab ő, csak vad hahota várja
S megbotlik óriás két szárnyán, hogyha lép.

(1859; fordította Tóth Árpád)

AVANTGÁRD A fogalom bővebb magyarázatát lásd az 53–54. oldalon!

JELENTÉSMEZŐ A szavak különböző jelentései közötti azonos tartomány(ok) neve. Egy szó jelentéséhez tartozó más szavak összessége által megteremtett, nem lezárt hálózat. (Lásd például a „föld” szó alá-, fölé-, mellérendelt fogalmait, a hozzá hasonló jelentéseket!)

JELENTÉSSZERKEZET Valamely műalkotásban az egymásra épülő (vagy egymás melletti) jelentésrétegek alkotata struktúra, melyben az egyes rétegeket a különböző utalások (újabbban: hipertextek) és jelentésmezők kötik össze.

Áprily Lajos fiával, a szintén költővé lett Jékely Zoltánnal a szentgyörgypusztai kertben

3. Utaltunk rá, hogy ekkortájt „történt” az elektromosság felfedezése, pontosabban ekkor indult el az „áram” tömegméretekben való felhasználása. Lackfi János verse ezért is érdekes lehet azok számára, akik a mai, posztmodern világ felől vetnek egy pillantást a kezdődő szimbolizmus okán Arany János és Baudelaire versére. Az általa alkotott „elektromos” tükrön keresztül. Hisz végül is egyik vers sem más, mint ars poetica. Te hogyan látod ezt a kérdést?

4. Évszáma szerint az ▶ avantgárd korából való, de még a klasszikus modernség eszményétől fogant a következő vers: ismét az elfeledett Reményik Sándoré. Az *Imádság* szintén ars poeticus vonásokat hordoz, mint az előzőleg olvasott három költemény. Értelmezd önmagában ezt a szöveget, illetve az előző feladatban foglalt versekkel párhuzamos elemzéseket is készíthetsz!

5. Vázold föl valamelyik választott költemény ▶ jelentésmezőit, majd egész ▶ jelentésszerkezetét!

6. Próbáld kidolgozni egy „jelhasználati szótár”-t a négy vers alapján, melyet fejelej meg még egygel, Kosztolányival! (Mi erről a véleményed? Ez aztán „igazi” ars poetica, ugye? 😊) A nyelvi jelteremtésnek és a jelhasználatnak az allegorizációtól a szimbólumképzésen keresztül a különböző szóképfajtáig, alakzatokig mindenféle rendű és rangú példáját megtalálhatod ezekben a szövegekben, még az Arany János-féle „alulfogalmazás”-t is!

7. Egy nem sokkal későbbi verset olvashatsz a 28. oldalon Áprily Lajostól, hasonló felfogás, ízléseszmény, ám mégis eltérő poétika jegyében. Miért nem sorolhatjuk ezt a költeményt mégsem a klasszikus modernségnek például egy „megkéssett csoportjá”-hoz? De a szimbolizmushoz, szeceszzióhoz sem, hogy az avantgádról ne is beszéljünk? Esetleg egy újfajta klasszicizmushoz vagy a lét magyarázatait a külvilágban megtaláló irányzathoz lenne köze... ;-)?

8. Értelmezd az Áprily-költemény utolsó kifejezését! Mit jelenthet ez a két hétköznapi szó a vers legfontosabb szöveghelyén?

Reményik Sándor
(1890–1941)

Reményik Sándor

Imádság

Uram, rövid pár évre add csak
A szavak csengő színezüstjét,
Vert aranyát a gondolatnak,
Képek suhanó selymét nékem,
Hogy csendbe rejtsem, álomba zenéljem
Mind, mi nekem fáj s szívemen át *másnak*.
Tudjam: mögöttem százak, ezrek állnak,
Némák, akiknek én vagyok a nyelve,
Tüzes nyelv. Kar, *értük* fegyverre kelve,
Árvák, akik nevében én beszélek
S ha elnyelik szóm puszták, sötétségek,
Tudjam: egy világ kínja kihallgatlan.

Hadd dolgozzam selyemmel, vert arannyal
S ki magam itt bolyongok tépve, árván:
Hadd legyen minden sorom súlyos márvány,
Márványba rótt sok-sok mély jelbetű.

A száz sziklába befalazott kincset
Hadd hordjam össze egy roppant halomba,
A szerteszálló sok-sok kősa jajszót
Ezer hangon bűgő egy fájdalomba,
Szakadjon le az idegenség fátyla:
Aki engem lát, bennem *magát* lássa,
S kik rongy létem ma méltó gúnyal nézik,
Az égből orzott láng, én Istenem.
Égessen be a szívök közepéig!

Pár évet adj csak. Akkor én, Uram,
Kezedbe adom vissza minden vágyam,
Mert mind betelt. És nem éltem hiában.

(1917)

Kosztolányi Dezső

Költő a huszadik században

Az önimádat büszke heverőjén
fekszem nyugodtan, s a paplanomra sárgán
hull éji villany, nappali verőfény.
Füst és kávé között henyélek,
mivel a dolgom, végzetem csak annyi,
hogy élek.

Csak annyit érünk, amennyit magunkba,
mit nékem a hazugság glóriája,
a munka.

Mit a csaló próféták csácsogása,
nem alkuszom én semmiféle rúttal,
se a labdákért ordító tömeggel,
se számarányokkal, se Hollywood-dal.
Tőlem locsoghat megváltó ígéket
s unalmas örültségeket az ép ész,
nem az enyém a század rongy bohóca,
se a felhőkbe zörgő, bamba gépész.
Nem kell hatalmasoknak úri konca,
s a millióktól olcsó-ócska kegy.

Azt hirdetem, barátim, sok a kettő,
de több ez a gy.

Recsegjen a múlt s a bárgyú jövő is,
nekem magasabb kincset kell megónom.
Uralkodom tűzhányó kráterén is,
még áll a trónom.

És önmagamot önmagammal
mérem.

Szavam ha hull, tömör aranyból
érem.

Mindegyiken képmásom, mint királyé,
s a peremén
a gőgös írás:
én.

(1931)

A híres zöld tintával – Kosztolányi ezzel írt legszive-
sebben – hitelesített portré
(1927. április 1. előtt – Rónai
Dénes felvétele)

Áprily Lajos

A csavargó a halálra gondol

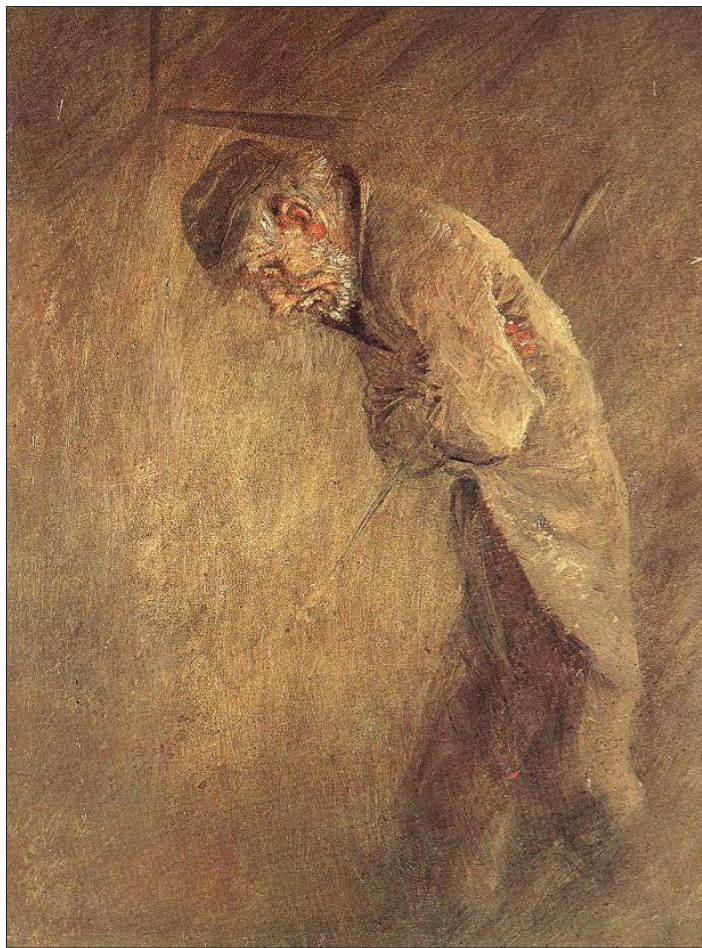
Uram, a tél bevett a templomdba.
Álltam vaspántos portádon belül
s ámulva néztem botra-font kezemre
sugárban omló fényességedet.
Térdelt a nép, én álltam egyedül,
úgy hallgattam, amit beszélt papod:
„Ez világot szívedben megutáljad
és úgy menj ki belőle meztelen –”

Uram, te ezt így nem akarhatod.

Tudom, hogy földed nagy területéből
egyetlen barlangod jutott nekem,
s megreng az is, ha viharod zenéje
végigrobajlik fenn a tölgyeken.
De ha tavaszod jó, enyém az erdő,
és jó hozzám az erdő: ennem ad,
rigószavaddal kelt a kora-reggel
s odvamba surran este sűnfiad.
Gazdám, a nyár, az ősszel hullt levéllel
új őszig minden gondot eltemet:
mezítláb járom harmatos meződet
s verőfényed fűrösztli mellemet.
S ha kóborolni küld a nyugtalanság
s nótázva fut mellettem patakod,
kurjantással köszöntöm kék lakásod,
s fűtyörésem s Uram, te hallgatod.
Zöld asztalomon vadgyümölcs az étel,
otthon-kínáló tűz nem int felém,
de mondd, volt-e valaha szép világod
valakié úgy, ahogy az enyém?

Ha menni kell, vállamról rongy-ruhámat
egy rándítással elhullathatom,
saruium szíja sem marad velem.
Uram, utálni nem tudom világod,
de indulhatok, amikor kívánod,
ígéd szerint: egészen meztelen.

(1939)

9. Keres csavargó-ábrázolásokat a képzőművészetben! Készíts belőlük egy 10-15 diás powerpointos prezentációt animációkkal! – Szerinted illik a vershez az általunk választott Mednyánszky-kép? (A festmény címe: *Öreg csavargó / Hajléktalan.*) Mennyiben igen és esetleg mennyiben nem? Te melyik képet tennéd ide?

10. Olvasd el a különböző művészi ábrázolások csavargóinak testbeszédét, „ruhaveszéd”-ét! (Szerinted egyébként a ruha teszi az embert?)

A MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZET alkotói a nemzeti klasszicizmus – klasszikus modernség, előmodernség – korában elsősorban az alkalmazott jellegű munkákat (illusztráció, családi képek, intim terek festése stb.) tartották érdeklődésük középpontjában. Kétségtelenül nagy művészeink egy része nem mindig haladt együtt a világ új áramlataival, inkább az alakuló polgári társadalom igényeit igyekeztek kielégíteni. Egyik jelentős tehetségünk, Zichy Mihály például – emlékszünk Arany-balladaillusztrációira – az orosz cár „udvari festője” (is) volt. Másik legnevesebb alkotónk, Munkácsy Mihály nem ritkán a nagypolgárság életeseményeit tartotta érdemesnek megörökíteni. (Ez összefügg azzal is, hogy nekik is elő kellett teremteniük a megélhetés feltételeit.) Egyikük sem kerülhette azonban el a szembenézést – hisz minden művésznak meg kell ezt tennie – a legnagyobb, a végső kérdésekkel. Eközben társadalmi érzékenységről is óhatatlanul tanúbizonyságot tettek (*Rőzsehordó asszony*, *Tépéscsinálók*, *Ásító inas* stb., illetve Zichytől *Az ember tragédiájának* illusztrációi). E képekkel közel kerültek a realizmus-hoz. Mesterségbeli tudásuk pedig ma is páratlan gazdagságát mutathatja meg a művészet legszebb pillanatainak a szemlélő számára.

A rajzművészetben bizonyosan „király” Zichy Mihály Tragédia-illusztrációi (1885–1888) egyaránt mutatnak romantikus, realista, sőt szecessziós-szimbolista vonásokat...

Munkácsy Mihály: Jézus Pilátus előtt (1881)

Reviczky Gyula

Jézus Pilátus előtt

(Munkácsy képe)

[...]

Az örök eszmét sejtem itt, e vásznon,
S világrendünk hány bús kérdőjelét!
A két kezet, mely áld, kötözve látom,
Hallom a csőcselék „feszítsd meg”-ét.
És hallok azt is, százszor hangosabban,
De nem a trón, a vádlott hirdeti,
Hogy a mi nem veszendő, halhatatlan:
Halandó ember meg nem ölheti!

Nincs aki védje, nincsen pártfogója,
Vérét szomjazzák a zsidó papok.
Jósképpel áll; azt olvasom le róla:
„Feszítsetek föl! Én meg nem halok!”
Nézzétek őt! Két keze megkötözve.
A nép üvölt: „Feszítsd, feszítsd meg őt!”
Meggzánja asszony, mégsem ő a gyöngye.
Leborulok ily óriás előtt.

Oly szelíd, alázatos, lemondó, –
Ő az erény, igazság mártira.
S oly büszke, hajthatatlan, égbe rontó:
Ez ő! a Messiás, isten fia!
Pilátus tétovázik... Nincs segítség!
Látom, hogy el fogják veszíteni.
De érzem: kikel sírjából ismét...
Meghal, mert ember; él, mert isteni.

(Részlet)

Karinthy Frigyes

Barabbás

A harmadik nap alkonyán pedig kilépett a bolt keskeny kapuján, és csendesen megindult az úton. Kétoldalt füstölögtek a romok. Lent a kiszáradt árok fenekén találta az elsőt azok közül, akik Pilátus háza előtt kiáltozták Barabbás nevét. Elfeketült nyelvvel vonított a vörös felhők felé.

Megállt előtte, és így szólt:

– Itt vagyok!

Az pedig felnézett rá, és zokogni kezdett.

– Rabbi, rabbi! – zokogott.

És a mester szelíden folytatta.

– Ne sírj! Állj fel és jöjj velem! Mert visszamegyek Jeruzsálembe, Pilátus háza elé és új törvényt kérek magamra és reátok, akik Barabbást választottátok, s akikkel ezt mívelte Barabbás.

A nyomorult pedig feltápszkodott és az ő öltönyét megragadta.

– Mester! – kiáltott elfulladva és könnyek között – ó mester, jövők! Mondd meg, hogy mentsem meg magam! Mondd meg, mit tegyek! Mondd meg, mit mondjak!

– Semmit – mondta ő szelíden –, csak azt, amit három nap előtt kellett volna mondanod, mikor Pilátus megállt a tornácon és megkérdezett titeket: „Kit engedjek el hát közülük, Barabbást, a gyilkost, vagy a názáretit?”

– Ó, én bolond! – kiáltott a nyomorult fejét öklével verve, – ó, én bolond, aki Barabbást kiáltottam! Barabbást, aki ide juttatott!

– Jól van – folytatta szelíden a mester – most jöjj hát velem Pilátus háza elé, ne törődj semmivel, ne figyelj semmire, csak rám, és amikor én intek neked, kiáltsd egész szívedből és egész tüdődből: „A názáretit!”, mintha azt kiáltanád: „Az életemet!”

Az pedig követte őt.

És találak útközben egy másik nyavalást, akinek Barabbás elvette házát, feleségét, gyermekét és szemeit kiszúratta.

És ő homlokon érinté csendesen kezével és így szólt:

– Én vagyok az. Jöjj velem Jeruzsálembe, és amikor én kezemmel érintelek, kiáltsad: „A názáretit!”, mintha azt kiáltanád: „A házamat! A gyermekemet! A szemem világát!”

Az pedig felzokogott és követte őt.

És találak még másikat is, kinek lábai és kezei kötéllel voltak összekötve és nyakára hurkolva, őt magát pedig arccal lefelé bűzhödött mocsárba nyomta le Barabbás, tetvek és csúszómászók közé.

Odament hozzá, és megoldotta kötelékeit, és így szólt:

– Ismerlek téged. Te költő voltál, aki a lélek rajongó repülését hirdeted: Jöjj velem, és amikor intek, kiáltasad: „A názáretit!”, mintha ezt kiáltanád: „A szabadságot! A léleknek és a gondolatnak a szabadságát!”

Az pedig megcsókolta az ő saruját és csak a szemével könnyögött, mert a szája még tele volt sárral.

És így mentek tovább, és egyre több béna és sánta és nyomorult bélpoklos csatlakozott hozzájuk, akiket Barabbás tönkretett. És mindegyik külön-külön zokogva verte mellét és könnyögött neki, hogy intsen majd, ha kiáltani kell: „A názáretit!”, mintha azt kiáltanák: „Békesség, békesség! Békesség e földön!”

Estére pedig megérkeztek Jeruzsálembe, Pilátus háza elé.

Pilátus a tornácra ült és estebédjét költötte Barabbással, a gyilkossal. Kövéren és fénylő arccal ültek ott, nehéz borokat ittak, és drága ételeket ettek arany edények fenekéről: skarlátpiros palástjuk messze világított.

A názáreti pedig, élén a sokaságnak, mely követte őt, a tornác elé járult és felemelvén átszegezett kezeit, szelíden szólni kezdett:

– A pászkák ünnepe nem múlt még el, Pilátus! Törvény és szokás, hogy húsvétkor egyikét az elítélteknek elbocsátod, úgy, ahogy a nép kívánja. A nép Barabbást kívánta, engem megfeszítettek – de vissza kellett térnem halottaimból, mert láttam, hogy a nép nem tudta, mit cselekszik. E sokaság mögöttem megismerte Barabbást és most új törvényt akar. Kérdezd meg őket újból, amint a törvényeinkben meg vagyon írva.

Pilátus pedig gondolkodott, aztán vállat vont, és kiállván a tornác szélére, csodálkozva nézett végig a sokaságon és szólt:

– Hát kit bocsássak el már most, Barabbást, vagy a názáretit?

És akkor ő intett nekik.

És ekkor zúgás támadt, és mint a mennydörgés, zengett fel a sokaság.

És a sokaság ezt kiáltotta: „Barabbást!”

És rémülten néztek egymásra, mert külön-külön mindegyik ezt kiáltotta: „A názáretit!”

A Mester pedig halovány lett és megfordulván végignézett rajtuk. És külön-külön megismeré mindegyiknek az ő arcát, de e sok arcból egyetlen arc lett az esti homályban, óriási fej, mely ostobán és gonoszul és szemtelenül vigyorgott az ő arcába, véres szemei hunyorogtak és szájából bűdös lé szivárgott és torkából úgy bömbölt rekedten: „Barabbást!”, mintha azt hörögné: „Halál! Halál! Halál!”

Pilátus pedig zavartan lesütötte az ő szemeit és mondá neki: „Te látod...”

Ő pedig bólintott fejével és csendesen felmenvén a lépcsőn, kinyújtotta kezeit a hóhér felé, hogy kötözze meg.

(1917. január)

A Jézus Pilátus előtt egyik kicsomagolása

„Tűzoltók segítségével emelték le a debreceni Déri Múzeum faláról szerdán Munkácsy Mihály Krisztus Pilátus előtt című művét, amelyet becsomagoltak, majd daruval emelték ki a múzeum épületéből, hogy útnak indulhassanak Kanadába.

Munkácsy Krisztus-trilógiájának kanadai tulajdonban lévő darabját a Déri Múzeum öt évre kapta kölcsön még 2002-ben, így azt most vissza kell küldeni a kanadai Hamilton város galériájának, hiszen az ottani törvények értelmében a kölcsönszerződés lejártával a múzeumnak azt ki kell állítania a jövő évben – mondta Fodor Éva művészettörténész, muzeológus. [...]”

[Sz. n.], *Daruval emelték ki Munkácsy Krisztus Pilátus előtt című képét!* 2007. december 12. 19:16 = www.stop.hu/articles/article.php?id=241916 [2008. 01. 15.]

Néhány festőnk komoly lépéseket tett a kor világtendenciái (impresszionizmus, poszt-impresszionizmus, szecesszió, szimbolizmus) felé való elmozdulásra is. Őket nemrég már megidéztük – Gulácsy, Csontváry, Mednyánszky –, s fogunk találkozni velük **12.-ben** is! Rajtuk kívül jól csengő név még Szinyei Merse Pálé is ebből a korszakból.

Szinyei Merse Pál: Majális (1873)

Közel az impresszionizmushoz, szinte társtalanul és megértetlenül a magyar képzőművészetben – még az impresszionisták híres kiállítása előtt. (Szinyei nem ismerte munkáikat!)

A Jézus–Barabbás–Pilátus-téma történelmi-társadalmi háttérének egyik legújabb feldolgozása, Spiró György nagy sikerű regénye először 2005-ben jelent

meg, s két hónap alatt négy kiadása fogyott el! Főszereplőjének, a fiatal Urinak figurája akár groteszk Krisztus-▶ parafrázisként is felfogható. A könyv igazi nagyregény (egy ókori pikareszk történet) – szó szerinti és átvitt értelemben is. Már most érde-

mes elkezdni az olvasását, mert **jövőre ismét lesz szó a szerzőről!**

PARAFRÁZIS (mint tudjuk☺) Valamely műnek vagy annak témájának, motívumainak, szimbólumainak felismerhetően az eredetire visszautaló újraalkotása.

1. Vizsgáld meg, értelmezd, elemezd a **28–29. oldalakon** szereplő, döbbenetes hatású képeket! Rajzolj, fess, szoborj hasonlót☺! Alkoss Te is maradandót! Kisebbségi kérdésekkel foglalkozni úgysem érdemes, mint hogy mi az élet értelme! Hagyj nyomot a világban! Már is kezdj hozzá!

2. Ha jártál a budapesti Nemzeti Galériában, ahol Munkácsy Mihálynak állandó kiállítása van, számolj be élményeidről osztálytársaidnak! (2008 elején pedig nagyszerű Zichy-kiállítás volt, talán megtalálod valahol a neten archiválva☺!)

3. Ha van festőművésznek készülő osztálytársad, kérd meg, hogy tartson részletes képelemzéseket Munkácsy, Zichy, Szinyei-Merse kapcsán!

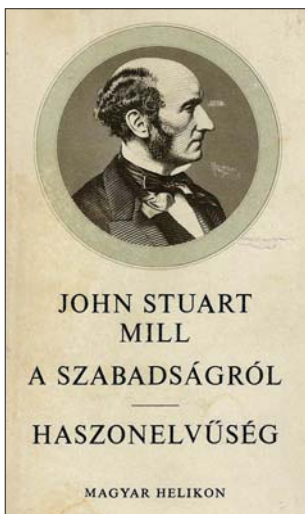
4. Hasonlítsd össze egymással a fejezetben szereplő képek „beszédmód”-ját: világlátását és technikáját egyaránt!

5. A Munkácsy-festmény és a Reviczky-vers különös pillanata az irodalomtörténetnek. Meglehetősen ritka – de nem példa nélkül való „esemény”, hogy egy vers egy képről szóljon. (Fordítva lehetséges szerinted? Tudsz példákat?) A kép történetéről itt olvashatsz további érdekességeket: <http://mek.oszk.hu/01300/01358/html/erdekes.htm>

„Ahhoz, hogy mindenfajta természetnek megfelelő játéktere legyen, meg kell engedni, hogy a különböző emberek különbözőképpen élhessenek. Minden kor annak mértékében vált jelentékennyé az utókor számára, hogy mekkora volt benne ez a mozgástér. [...]

Senki sem tagadhatja, hogy az eredetiség értékes eleme az emberi dolgoknak. Mindig szükség van nemcsak olyan emberekre, akik új igazságokat fedeznek fel, vagy régen igazságoknak hitt dolgokról kimutatják, hogy már nem igazak, de olyanokra is, akik újfajta tevékenységekbe kezdenek, példát mutatnak a felvilágosultabb viselkedésre, a jobb ízlésre, az emberi élet iránti kifinomultabb érzésre.”

MILL, John Stuart, *A szabadságról* = M., J. S., *A szabadságról. Haszonelvűség*, Bp., Helikon, 1980, 125–127.

ESSZÉ Szépirodalmi és értekező jellegzetességeket egyaránt mutató írói alkotás (színes szókinccs, képes beszéd stb.). Elsősorban nem észérvekkel, hanem megérzésekkel dolgozik, s így hat olvasójára.

„Mindnyájan egyek vagyunk – mégis mindegyikünk egyszeri, megismételhetetlen létező. Egymáshoz való viszonyunkban ugyanez a paradoxon ismétlődik. Mivelhogy mind egyek vagyunk, mindenkit egyformán tudunk szeretni, felebaráti szeretettel. De mivelhogy mind különbözőek is vagyunk, a szerelemnek sajátos, merőben egyedi elemekre van szüksége, amelyek némely emberben fellelhetők, de nem valamennyiben.”

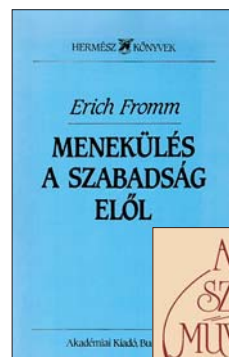
FROMM, Erich, *A szeretet művésze*, Bp., Helikon, 1984, 73.

6. Emlékszel korábbi olvasmányaidból Karinthy Frigyes *Barabbására*? Íme, az önálló könyvként is megjelent klasszikus novella szövege a **30–31. oldalon**. Kell-e hozzáfűznünk valamit...?

7. Keresd meg *A Karamazov-testvéreket* Dosztojevszkijtől – egy klasszikus 19. századi nagyregényt –, s benne *A Nagy inkvizítor*-jelenetet! (Lásd például itt: <http://mek.oszk.hu/04000/04000/html/01.htm#42> [2008. 01. 16.]) Milyen érvekkel próbálják meggyőzni egymást a felek? Szerinted meddig tart az egyik ember szabadsága – és hol kezdődik a másiké?

8. Utána olvass bele Erich Fromm *Menekülés a szabadság elől* című könyvébe, majd John Stuart Millnek *A szabadságról* írott ► nagyesszéjébe!

9. A fenti művekben megfogalmazott kérdésekről – főképpen a szabadságról – mindenkinek megvan a saját nézetrendszere. Itt az ideje, hogy Te is elkezdj ennek a nézetegyüttesnek a kidolgozását Magad számára! – Gyűjthetsz a témához szépirodalmi alkotásokat is bőszéggel, hisz a fél világirodalom erről szól... (a másik fele meg a szerelemről... ☺)!

Ady költészete a létezés Egészét vette célba, a szerelemtől is teljesen más elképzelései voltak, mint azt korábban irodalomról szólva megszokhattuk... Vad és olykor „embertelen” viszonyrendszer az, melyet kifejezni igyekeznek. Lehetséges, hogy ezek a poétikai törekvések már előszelei annak a fajta, az 1930-as évekbeli költészeti ízlésváltásnak, mely után a vers már nem a szerelem mélységéről vagy meghittségéről, hanem szavakban való megfogalmazhatatlanságáról, a nyelv közlésre, megértésre való alkalmatlanságáról (is) beszél. (Lásd majd erről bővebb fejtegetéseinket a [12. évfolyamos tankönyv](#) Szabó Lőrinc-fejezetében!)

A MAGYAR (IRODALMI) SZIMBOLIZMUS KEZDETEI A szimbolizmus a francia költészet nagy korszaka. BAUDELAIRE (317–319. oldal), VERLAINE (320. oldal), RIMBAUD (321–322. oldal), Mallarmé neve fémjelzi az új poétikai gondolkodás elindulását és megizmosodását a lírában. A *Romlás virágai* (*Les Fleurs du Mal* [e. 'le flőr dü mál'] – Tornai József újabb fordításában: *A Rossz virágai*) című Baudelaire-verseskötet ugyanazon évben jelenik meg (1857), mint FLAUBERT (e. 'flobér' – 304. oldal) *Bovarynéja* (*Madame Bovary*). Innen számítjuk a modernség kezdetét az irodalomban, mint mondtuk korábban. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy Magyarországon is vannak ekkor hasonló törekvések. Mindenekelőtt Arany János balladáihoz köthetők ama próbálkozások, melyek az újfajta létezés kifejezőmódjait keresik a költészetben. Ennek tudatos és ihletett példáival [tavaly](#) találkoztunk, most tegyük hozzá gondolatmenetünkhöz a Kemény Zsigmond regényeire, illetve a Gyulai Pálra való hivatkozást és utalást! A költészetben pedig nem feledkezhetünk meg Vajda János, Komjáthy Jenő, Reviczky Gyula és Heltai Jenő nevééről. Ők is hasonló esztétikai elgondolások mentén vélték megújítani költészetünket. Az igazán nagy „forradalmár” azonban Ady Endre lett, aki gyökeresen átalakította mindazt, amit költészetről a magyar nyelven értők addig gondoltak.

Ady Endre

Héja-nász az avaron

Útra kelünk. Megyünk az Őszbe,
Vijjogva, sírva, kergetőzve,
Két lankadt szárnyú héja-madár.

Új rablói vannak a Nyárnak,
Csattognak az új héja-szárnyak,
Dúlnak a csókos ütközetek.

Szállunk a Nyárból, űzve szállunk,
Valahol az Őszben megállunk,
Fölborzolt tollal, szerelmesen.

Ez az utolsó nászunk nekünk:
Egymás husába beletépünk
S lehullunk az őszi avaron.

(1905)

Vajda János

Az üstökös

Az égen fényes üstökös; uszálya
Az ég felétől le a földre ér.
Mondják, ez ama „nagy”, melynek pályája
Egyenes; vissza hát sohase tér.

Csillagvilágok fénylő táborán át
A végtelenséggel versenyt rohan.
Forogni körbe nem tud, nem akar, hát
Örökké társtalan, boldogtalan!

Imádja más a változékony holdat,
A kacéran keringő csillagot;
Fenséges Niobéja az égboltnak,
Lobogó gyász, én neked hódolok.

Szomorú csillag, életátkom képe,
Sugár ecset, mely festi végzetem,
Akárhová mégysz a mérhetlen égbe,
Te mindenütt egyetlen, idegen!...

(1882)

Vajda János költészete az első kísérlet nálunk a világegész szimbólumokban, jelképes tartalmakban való látására és újraértésére. A legújabb felfogás szerint – lásd majd példát erre [12. osztályban!](#) – még József Attilával is párhuzamba hozható. Főképpen emlék és vágy fogalmainak és érzéseinek poétikai megmutatásában volt értékes a költészete. Ha olyan verseire gondolunk, mint *Az üstökös* vagy *a Húsz év múlva*, láthatjuk, hogy bennük legszebb hangnemében szólal meg a magyar szerelmi líra, illetve a gondolati költészet. Az alkotó *Az üstökös* képében s kozmikus mozgásában világos szimbólumot talál. E szöveg még nem áll távol az allegorizáltságtól, ám tartalmaz már bizonytalanságot is a jel–jelölő–jelentés kapcsolat viszonylagos távolsága miatt. Az adott ▶ **jelentéselem** (az üstökös) nemcsak a magány érzéki képeként ragadható meg, hanem általános tulajdonsághordozóként is felfogható. (A jelet és a jelölőt a költő nem felelteti meg egymással szakvakba fogalmazottan, nem azonosítja őket egyértelműen, csak sejteti a hasonlóság vállalását.)

A *Húsz év múlva* alapján Vajda Jánost akár „egyműves szerző”-nek is tarthatnánk. Más költeményeiben nem sikerült megvalósítania a poétikai összetettségnek és egybehangoltságnak e legmagasabb szintjét.

Vajda János

Húsz év múlva

(Gina emlékkönyvébe)

Mint a Montblanc csúcán a jég,
Minek nem árt se nap, se szél,
Csöndes szívem, többé nem ég;
Nem bántja újabb szenvedély.

Körültem csillagmiriád
Versenyt kacérkodik, ragyog,
Fejemre szórja sugarát;
Azért még föl nem olvadok.

De néha csöndes éjszakán
Elálmodozva, egyedül –
Mult ifjuság tündér taván
Hattyúi képed fölmerül.

És ekkor még szívem kigyúl,
Mint hosszú téli éjjelen
Montblanc örök hava, ha túl
A fölkelő nap megjelen...

JELENTÉSELEM Egy szó, szintagma, szócsoport vagy hangtest nélküli jelentéshordozó (például: írásjel) jelentésének önálló poétikai funkcióval bíró, egyértelműen azonosítható, más ~-től megkülönböztethető része.

Jenei Gyula

Kereső

böngészek az iwiwen, s persze rád keresek. rád is. kattintok az egérrel, s máris mosolyogsz felém a kristályfolyadékos kép-

ernyőről. húsz éve nem láttalak. csöndes szívem picit szaporáz. olyan kiszolgáltatott most az arcod, amilyenek akkor se láttam,

amikor szerettük egymást: nem délibábos költészet már a szarkaláb, hanem a digitális kép kinagyítható részlete. száz sarkán a huncut

gödrcskék, ahogy versenyt kacérkodnak, olyan ismerősek. leltárba veszem arcod. hajadat szél kócolja, oldalról erőtllenül motoz rajta a nap-

fény valamelyik átmeneti kabátos évszakban. később veszem észre, fested a hajad. (vajon a festék alatt fehér cérnával stoppolják már sor-

sod szövetét a nélkülüm leélt évek?) a képernyőn kicsi zöld szívecske, alatta, hogy ismerősnek jelölöm. de nem mozdul kezem az egéren.

1. E két vershez lásd még a *Kortárs irodalom-fejezetben* Varró Dániel *Vers az elektronikus levelekről, amiket váltunk* című művét!

METAFORIZÁLTság A képszerűség hangsúlyossága; a költészetben általában a metaforákban való gazdagságra utal. A prózában az áthallásos, mögöttes értelmezés és történetképzés jelentőségére értjük. (A műegészre vonatkoztatva példázatoságról, parabolisztikusságról szoktunk beszélni.)

TOVÁBBSZÓTT TRÓPUS, ÖSSZETETT KÖLTŐI KÉP Több trópusból (képből) összehálózódó, elemeire már egyértelműen „visszabonthatatlan”, komplex hatású szóképegyüttes.

AMBIVALENCIA feloldhatatlan ellentmondás(osság)

„A nyelvben tárolt emlékek Baudelaire-féle előkerülése révén [...] a lírai én elveszíti egyéni hangját, sőt képzeletének mozgásba lendülése és autonóm nyelvének háttérbe szorulása egymást feltételezi.”

EISEMANN György, *Átmenet vagy fordulat? = A magyar irodalom története*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, VERES András, Bp., Gondolat, 2007, 541.

E tizenhat sorban minden jelentésréteg a hibátlan ▶ metaforizáltságot, a motívumháló tökéletesre formálódását célozza és szolgálja. Különösen szembetűnők a Mont Blanc-képsor jég–tűz-, fény–sötétség-, lent–fönt-, kicsi–nagy-, én–világ-, te–én-képei- nek megfogalmazásai! E ▶ továbbszótt trópusok (összetett költői képek) egyszerre fejeznek ki távolságot és közelséget, harmóniát és annak hiányát is. Más szóval távolodást és egymásrautaltságot egyaránt. Az effajta ▶ ambivalencia nyelvi megformálására való képesség az újdonsága a Vajda János-i költészetnek. Az a szövegalkotási mód, amely úgy épít közhelyekből remekművet, ahogyan csak a legnagyobbak tudnak alkotni „a semmiből világokat” (Csonkoni). Ezek a „közhelyek” ugyanis nem azok, amiknek látszanak: 'hegy', 'jég', 'sugár', 'éjszaka', 'tündér', 'hattyú', 'szív', 'kigyúl', 'hó', 'nap'... (Némi túlzással szólva még azt is megkockáztathatjuk, hogy a szöveg befejező látványgesztusa nem áll távol a giccstől sem...) Ezek a „közhelyek” a vers teremtette összefüggéshálóban (fogalmi nyelven megragadhatatlanul) többek lesznek önmaguknál. Titokzatos hangulatuk által egy (sohasem volt) nagy szerelemnek a maga bonyolultságában való megidézése válik lehetővé. Mert ellentésség és kapcsolatteremtés-vágy éppúgy tetten érhető a vers grammatikai jelrendszerében, mint kompozíciójában és „mondandó”-jában. Ezért képes a felidézett érzés ennyire erőteljes kifejezésére. Ez teszi elfelejthetlenné a szöveget. Nem „elmeséli” a társ hiányát, nem valós, történő szituációba ágyazza a fájdalmat. Ehelyett a szavakba rejtett feszültségpontok egymásba villantásával ér el hatást. A szerelem hiánya és fájdalma grammatikai elemekben és szerkezetekben, illetve látványbeszédben, a nyelvi környezet által mondódik el.

Lásd például a versfők sajátos ▶ stílushatását! Kötőszóval, módosítószóval kezdődnek a szakaszok: mindenünnen hiányzik a konkrét, világos kijelentése annak, amiről a szöveg valójában szól! Vagyis nincs állítmány, nincs ott az állítás maga, bármilyen minőségében, amely konkrétan a „szereplők”-re vonatkozna. Ehelyett a szöveg vagy a szerkezet valamely hiánya jelzi a szerelmes társ „ott-nem-létét”.

Legfeltűnőbb ez a harmadik szakaszban, ahol az állítmány annyira hátravetődik, hogy a strófa utolsó szava lesz. Vagyis mindvégig önmaga hiányára utal a szakasz olvasása során. (Ráadásul ellentmond a nyelvtan szórendre vonat-

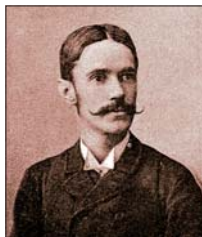
kozó általános szabályainak is, rájátszva a hiány-állapotra még a „soha-nem-éppen-ott”-lét érzését is.)

Az Arany Jánosnál tavaly már megcsodált ▶ grammatikai metafora jelentésalkotó szerepét is tapasztalhatjuk:

„Mult ifjuság tündér tavÁN
Hattyúi képed fölmerül.”

A vonzattévesztés – 'tavából', esetleg 'tavában' lenne a helyes szóalak – csak fokozza a szakasz már-már a képzavarral határos beszédfeszültségét. Nem más történik, „csak” ugyanaz, mint Aranyánál a balladákban s az *Őszikék*-ben: a jelentés a szavak belsejébe költözött immár...

Reviczky Gyula
(1855–1889)

Reviczky Gyula vagy Heltai Jenő (1871–1957) ezzel szemben a közvetlen hangulatfestéssel váltak koruk népszerű költőivé. Reviczky legismertebb verse bizonyára a *Magamról* című, melyben híres sora, „A világ csak hangulat” olvasható. Az időszak egyik legfontosabb irodalomszemléleti kérdésére Arany Jánosnak című költeményében reflektál. A magyar irodalomvilágirodalom viszonyrendszer ebben a korban kezdte igazán érdekelni az alkotókat. A megkésetttség, a viszonyítottság számunkra örök kérdés, hisz meggyőződésünk, hogy a világnak érdemes volna jobban figyelnie irodalmunkra. (Kertész Imre Nobel-díja, több írónk németországi és olaszországi sikere az utóbbi években némi vigaszt jelent a magyar kultúrának.) A megújuló gondolati-filozófiai költészetnek jobb sorsra és akár világirodalmi ismertségre érdemes alakja volt e korban Komjáthy Jenő is (1858–1895).

Reviczky Gyula

Arany Jánosnak

Válaszul „Kozmopolita költészet” című versére

Áldom én is azt a bölcsőt,
„Mely magyarrá ringatott”.
Áldom én is azt a sorsot,
Mely szívembe dalt adott.
A dicső szellem világát
Áldom mindenek felett,
S dallom, ami bennem eszme,
Dallom, amit érzek.

Szép az ének, szent az ének,
Drága kincs, ha nemzeti.
De a legszebb dal örökké
Általános, emberi.
Az igazság egy lehet csak
Valamennyi nyelveken.
Nagy leszen, ha lelke is nagy,
Ki művész első helyen.

Kék egével ősz Homérosz
Valamennyi nemzeté.
Búskomolyság, mélaság is
Egy van csak: a Hamleté.
Bolond Istók mindenütt volt,
Ahol ember szenvedett.
Nagy művész, ki emberek közt
Feledi a nemzetet.

Gúnykacaj minden hazában
Don Quijote-nak végzete.
Ember, hát nem kell kutatni
Küzdő Faust német-e?
A világ nyelvét beszéli
Molière, a francia.
Harpagon, Alcest s a többi
Csupa kozmopolita.

[...]

(1878 – részlet)

STÍLUSHATÁS A megszokottságtól, köznapiságtól való eltérés nyelvi mozzanatának, következményének megnevezésére használt fogalom.

GRAMMATIKAI METAFORA A stílárís feszültségteremtés, a ▶ konnotatív jelentésképzés különösen érzékeny eszköze. Lényege, hogy a szövegben valamely nyelvi jel helyett egy másik áll. Leggyakrabban használt formája a vonzattévesztés és a licencia (költői szabadság, megengedett kivétel, szándékos poétikai „hiba”).

KONNOTATÍV JELENTÉS Szöveg mögötti jelentés, sejtetett értelem. A szimbolizmus korában a fő jelentésalkotó „elem” és „módszer” a költészetben. Ellentéte a **DENOTATÍV JELENTÉS**: a szöveg közvetlen, szó szerinti értelme.

Világirodalom és magyar irodalom egymáshoz való viszonyításának kérdéseihez például ebből a tanulmányból gyűjthetsz értékes gondolatokat: SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *A magyar irodalmi romantika sajátosságai* = Sz.-M. M., „Minta a szönyegen.” *A műértelmezés esélyei*, Bp., Balassi, 119–128.) – A korszak irodalmi teljesítményeiről pedig (például) ebből a könyvből tájékozódhatsz. →

**RÖNAY GYÖRGY
MŰVEI**

PETŐFI
ÉS ADY
KÖZÖTT

Kiállításkép a Petőfi Irodalmi Múzeumból, ahol A Romlás virágai megjelenésének 150. évfordulója alkalmából több kiállítást is rendeztek

A művész expresszív erővel a szövegbeli slágerszerű zárlat pillanát ragadja meg, a tavaly tanult versből nyerve ihletést. Az arcokon feszültség, a főalak tekintetében és széteső mozdulataiban rémület és örület egyként látszik... (Lásd a 6. kérdést!)

2. Olvassatok el néhány verset A *Romlás virágai*-kötetből, és hasonlítsátok össze a szövegeket a Tornai József-féle új fordításokkal! Mi a véleményetek? A franciául tudók tartsanak kiselőadást, vagy készítsenek fordítási műhelytitkokat bemutató tüzetes prezentációt a szövegek összevetéséről!

3. Ady verseinek hangulata szerinted Baudelaire vagy Verlaine költészetével rokon inkább? Miért ☺?

4. Keressétek meg a neten „Heltai Jenő”-t (idézőjellel szűkítve a keresést most is!), s készítsetek róla egy általatok meghatározott műfajú bemutatót! Nyilván nem fogjátok kihagyni legismertebb dalszövegét, melyet Kacsóh Pongrác *János vitéz* (1904!) című daljátéka számára írt: „Kék tó, tiszta tó, melyből az élet tüze támad, / Add vissza nékem, óh, szép szerelmes Iluskámat. // Kék tó, tiszta tó, sokkal vagy szívemnek adósa. / Add vissza nékem őt, s légyen tied ez a rózsza”.

5. Mi a véleményetek e szöveg stílusáról, hangneméről, megformáltságáról?! Mit gondoltok, miért olyan népszerű, mint egy sláger („magyar nóta”)? Hasonlítsátok össze egy mai vagy nem túl régi sláger szövegével! – De Baudelaire-rel is vessétek össze! Sőt: Csehov világával, aki abban az évben hal meg, amikor ez a daljáték születik (1904). – A világirodalom már egészen másról szól, mint az álnépies giccsromantika! Hogyan foglalsz állást Te ebben a kérdésben!?

6. Kétségtelenül ez a kor az első igazi (tömeg)slágerek idősza. A kultúra bizonyos elemei most válnak nagyobb rétegek számára elérhetővé. – Emlékszel, ugye, hogy Arany János néhány verse is mutat olyan jellegzetességeket, melyek a szöveg slágerszerűségére utalnak? Hol is, mikor is foglalkoztunk ezzel a kérdéssel ☺? Segítségül nézd meg Gyárfás Jenő 1880-as festményét!

7. Még nehezebb kérdés ;-)), hogy véleményed szerint azok a tömegmédiások, melyekkel ma körül vagyunk véve, milyen, a régiekhez hasonló tulajdonságokat mutatnak? – Lásd például a romantikus festészet kontra Sláger Rádió esetet! Vagy hasonlítsd össze egymással a *Tetemrehívás* és a nevezett rádió dramaturgiáját (műsorszerkesztési gyakorlatát) és beszédmódját! (Lásd a témához a [302. oldalt](#) is!)

8. Vesd össze Arany szövegét a *Bumeráng* szövegelésével! Mondhatjuk-e – más szempontból – joggal, hogy szegény Bárczi Benő is egy „bumeráng-eset”-nek lesz szenvedő alanya...☹☹?

9. Neked melyik a kedvenc zenerádiód? S az internetesek közül melyiket hallgatod szívesen? (Hozd el a kedvenc számaidat MP3-ban, vagy tedd föl az osztály honlapjára! Mert ugye már csináltatok ilyet?)

10. Érdeemes utána néznetek a Vajda Jánossal foglalkozó újabb szakirodalomnak könyvben és a neten is (egy szöveghelyet idéztünk!) Mit gondoltok, miért íródik újra ma a Vajda-befogadástörténet? Mi lehet a titka ennek a költőnek, aki – egyébként – hallatlan önteltséggel tekintett saját magára és költészetére?

11. A *Harminc év után* képvilága és fogalmazásmódja Ady közelében mutatja a költőt, de az utolsó szövegmozzanatról Pilinszky János is eszedbe juthat, ha olvastál már tőle is verseket... Vagy József Attila [jövőre](#) tanulandó összetett, szintén „visszafejthetetlen” költői képei! Értelmezd, elemezd a két szakasz képalkotásmódját!

„Ki bájjaidból méltatlan vadakra
Pazaroltál nem értett kincseket;
Én, a hideg bálvány vezeklő rabja,
Ki minden kéjt szívébe temetett:
Most itt ülünk, siralomházi lelkek,
És nézzük egymást hosszan, szóvalan...
Tekintetünkben, hajh! nem az elvesztett
Az el nem nyert éden fájdalma van.

Így ül a hold ádáz vihar után
Elcsöndesült nagy tornyos fellegen,
És néz alá a méla éjszakán,
Bánatosan, de szenvedélytelen,
Hallgatva a sírbolti csöndességet
A rémteli sötét erdő alatt,
Amíg a fákról nagy, nehéz könny-
Hervadt levélre halkan hullanak...”

(1892)

„2007.05.08. 20:59 :: [Hellscream](#)
A Sláger rádió egyik önreklámját nem matekosoknak találták ki: Mi megduplázzuk a változatosságot: mostantól minden előadótól két szám hallható egymás után.

Nem sok töprengés kell, hogy rájövünk, ezzel nem megduplázzák, hanem megfelelnek a változatosságot. Mindezt a matek érettségi híre után...”

[Sz. n.], *Matekosok ne hallgassák!*, <http://hell.blog.hu/tags/média> [2008. 01. 16.]

„Vajda János újabb (illetőleg második költői) korszakában, 1872 óta írott műveiben a forma elérte azt a tökélyt, melyet a magyar nyelv természete megenged.”

Vajda János eme „öndicséret”-ét idézi EISEMANN György, *l. m.*, 540.

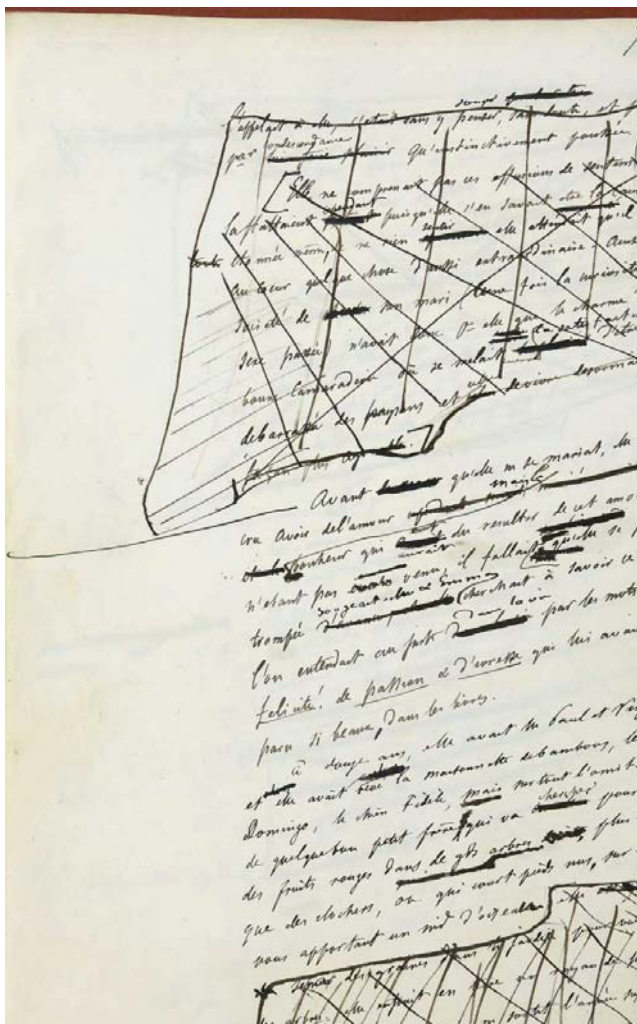
„A legérzékibb szenvedélyek és indulatok izzásából táplálkozik költői lendülete. De ebből az anyagból formálja meg áttetsző vízióit is. [...] És 1897. január 16-án, halála előtt néhány órával ezt jegyzi fel: »[...] Egyetlen krajcárral sem vagyok adósa senkinek. Január 16. reggel fél négy. Vajda János«.”

SZÉLES Klára, *Vajda János*, Bp., Gondolat, 1982, 221.

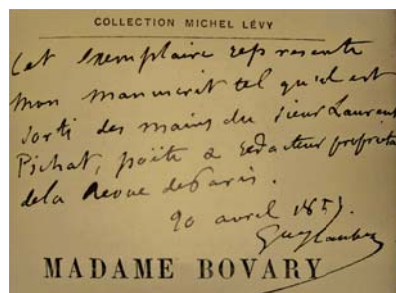
Gustave Flaubert (1821–1880)

A NÉZŐPONTVÁLTÁS POÉTIKÁJA Flaubert *Bovaryné*jának megjelenése (1857) a próza alakulástörténetének meghatározó pillanata. Az író szállóigévé vált kijelentése – „Bovaryné én vagyok!” – feladta a leckét olvasóknak és irodalomtudósoknak egyaránt. Ezzel a mondattal végképp elválasztódott egymástól a valóság és a szépirodalom világa. Az utóbbi most már visszavonhatatlanul a művészet régióiba tette át székhelyét. Többé már nem lép fel azzal az igénnyel, hogy a valóságot alakítsa, hogy közvetlenül beleszóljon annak folyamataiba. Az író feladata pusztán az ábrázolás, és nem a – mondottuk már – „lángoszlop”-ként, prófétaként való harcolás lesz. Többek között ez az írói pozícióváltás is megkülönbözteti egymástól a modernség előtti és a modernség beköszönté utáni korszakokat.

A Bovaryné kéziratának részlete...

... és egy dedikáció

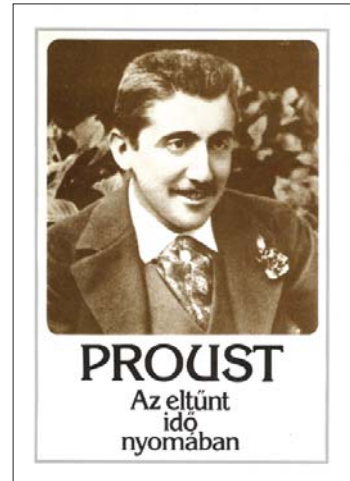
Eme szerzői szerepmódosulás mindenekelőtt a perspektíva megváltozásához köthető. A mindentudó elbeszélő szerepkörét átveszi a több nézőpont egymásban való fénytörésének érzékeltetése. Ez azt jelenti, hogy a történnel, a cselekménnyel szemben annak elbeszélési, ábrázolási módja lesz a műalkotás tulajdonképpeni tárgya. Ahol pedig még egy ideig megmarad a történet, ott vagy annak belsővé vetítése és sokszálúvá bontása (DOSZTOJEVSKIJ – 311–312. oldal), vagy külső totalitása ('világegész-ábrázolása': TOLSZTOJ – 313–315. oldal), vagy a világ mikroszerkezetének bemutatása (Zola és a naturalisták) lesz az elsődleges. A modernség-késő

modernség fordulata idején pedig – kb. 1900–1930 között – végképp megszűnik a prózáírásban a történetképzés elsődlegessége. Henry James (*A csavar fordul egyet*), Marcel Proust (*Az eltűnt idő nyomában*) és James Joyce szövegei (*Ulysses*) már elemeikben is alig emlékeztetnek a megelőző 300 év írásmódjára. A próza jellemzői (kompozíció, tér- és időkezelés, szimbólumok, stílári vonások) minden elemükben kicszerűlődnék. (Erről is fogunk még tanulni [12. osztályban](#).)

ALAKÍTOTSÁG Újabban használatos irodalomelméleti fogalom annak kifejezésére, hogy az irodalmi mű olyan mesterséges nyelvi képződmény, melyben a szöveg teremtett mivolta egyértelműen érzékelhető – annak minden természetessége ellenére is.

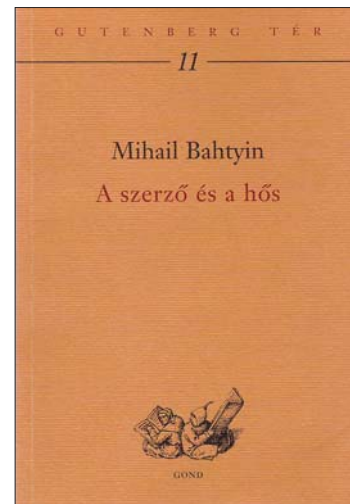
A modernség térhódítását a prózában a szövegszerűség diadalának is tarthatjuk. A szerző lemond a mindentudás – „mindent látás” – pozíciójáról a perspektíva tekintetében, cserébe azonban egy „másik minden”-t követel magának. Ez pedig a nyelv egészének birtokbavétele, sőt a nyelv „szétbontása” lesz (vö. [posztmodern!](#)). A „Bovaryné én vagyok!” kijelentés tehát egyfelől nagyjából annyit tesz, hogy a szövegben „nem történik semmi”, ám minden a beszélőről s magáról a beszédről szól. Másfelől pedig azt jelenti: a szöveg minden mozzanata és szereplője „csupán” nyelvi képződmény. Így a műegész sem más, mint sajátosan egyedi nyelvi konstrukció, melyet a hétköznapiság véletlenszerűségeivel szemben állandóság és úgynevezett ▶ alakítottság jellemez.

Ennek az alakítottságnak újszerű kifejeződése e műben a tárgyilagos, szentviten stílus („impassibilité”). A nézőpontok és az igeidők észrevétlen áttűnései Charles Bovary, illetve Emma Bovary perspektívája között ennek az önelvárásnak a következményei.

„A regény születésének körülményeit elhomályosították a későbbi események. Alig fejeződött be a regény a Revue de Paris-ban [e. ’rövü dö pari’], az író, a szerkesztőt és a nyomdást bíróság elé állították. Az erkölcszpörből botránypör lett, amely Lamartine jóslata szerint felmentéssel végződött. Gustave Flaubert-t felmentette a francia bíróság az erkölcstelenség és a valóságválás vádjá alól, Pinard államügyész vádjai összeomlottak. A valóság és a költészet vívott csatát a pör során az emberi képmutatással, és Flaubert a vádoltak padján gyakran úgy érezhette, mintha a vádló Pinard államügyész helyén Homais úr [e. ’ome’], a patikus ülne, a Madame Bovary egyik legmesteribben megformált alakja, a hazug képmutatás és álerkölciség örök típusa. Nagy elégtétel volt Flaubert-nek, hogy amíg a regényben Homais úr diadalmaskodott, s megkapta a becsületrendet, addig itt a tárgyalóteremben a vádló államügyész személyében alulmaradt.”

RAB Gusztáv, *A valóság és a költészet a „Madame Bovary”-ban*, Nyugat, 1929, 21. = <http://epa.niif.hu/00000/00022/00478/14739.htm> [2008. 01. 19.]

Gyulai Pál író, kritikus, irodalomtörténész (1826–1909)

„Az időviszonyok síkján gyakran azt tapasztaljuk, hogy a narráció ► retrospektív nézőpontból indul, amely aztán szinkron nézőpontba megy át. Valóban, a művek elején elég sokszor már a végkifejletre vonatkozó utalást találunk, pedig a történet még tulajdonképpen meg sem kezdődött: magához a műhöz viszonyítva külső nézőpontú leírás ez, visszatekintés a (mű belső idejéhez képest) jövő szférájából. Ezt követően az elbeszélő belső nézőpontra térhet át: felveheti például valamelyik szereplő pozícióját, ami azzal jár, hogy értesültsége korlátozott lesz, csak keveset tudhat a jövőről, az események további alakulásáról. Közben az olvasók el is feledkeznek arról, hogy az indulásnál tett célzások már elárulták, miként végződik majd a történet.”

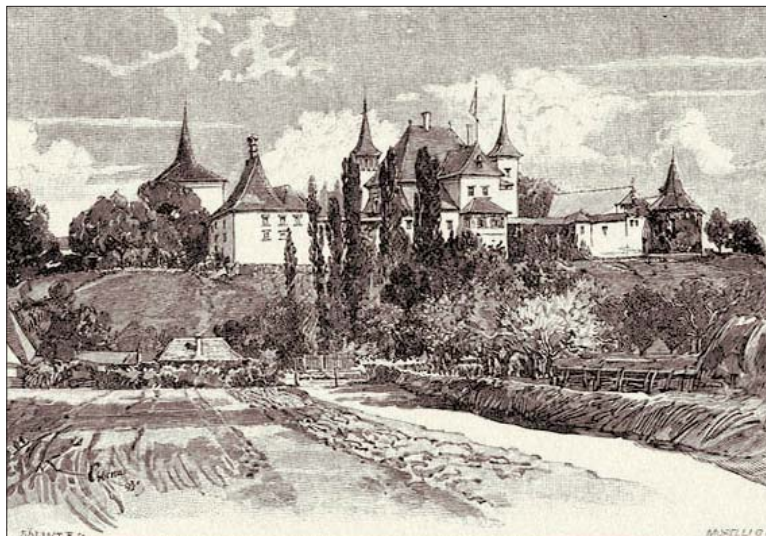
USZPENSKIJ, Borisz, *A kompozíció poétikája*, Bp., Európa, 1984, 240–241 (Mérleg könyvek).

A MAGYAR PRÓZA IRÁNYAI Az idősíkok elkülönítésének és egymásra vonatkoztatásának képessége a magyar prózában is megjelenik már a modernség első pillanatában. A *Bovarynéval* kísértetiesen egybeesik Gyulai Pál ma is eleven szövegű remekének, az *Egy régi udvarház utolsó gazdjára* című kisregénynek a megszületése (1857). (Idéztük már a szövegszerűség példájaként a [23. oldalon](#)).

A nézőpontváltásra legkorábbi példánk azonban a *Bánk bán*. (Emlékszünk [10. osztályos tanulmányainkra](#), amikor több szöveghelyet is találtunk ennek bizonyítására a drámában.) Sokkal-sokkal később pedig Márai Sándor lesz az, aki eme új prózatechnikát remekművé is formálja a másodmodernség korában (*Béke Ithakában* [1952]). Épp csak egy lépésre Ottlik Gézától és Mészöly Miklóstól. Az ő meghatározó jelentőségű, a posztmodern előlegző műveikben a nézőpontok megtöbbszörözése már alapvető vonás lesz (*Iskola a határon* [1959]; *Az atléta halála* [1965]).

A Gyulai-kisregény máig érvényes modernsége tehát a nyelvi megformáltság magas szintjében, illetve a poétikai funkcióval bíró időábrázolásban rejlik. Mikszáth alakítja majd tovább korszakunkban az idősíkok egymásra reflektáltatásának művészetét. A *Beszterce ostromának* és az *Új Zrínyiásznak*

A szent-benedeki udvarház. Cserna Károly rajza

egyenesen ez lesz a legfőbb mondandója. A tragikomikus-groteszk, illetve a parodisztikus-gúnyos hatás elsősorban eme beszédmódból adódik e két regényben. De Mikszáth még fokozza is az ábrázolásbeli és nyelvi virtuozitást. Azzal, hogy műveiben elválaszthatatlanná fonja egybe idő- és térpoétika eszközeit és elemeit, s ► kronotoposzokat hoz létre.

A Gyulai-mű különösségét és jelentőségét növeli, hogy majd három évtizeddel megelőzi Lev Tolsztoj *Ivan Iljics halála* (1886) című „kisregény”-ét. Ezzel pedig csatlakozik a hosszúelbeszélés alakulástörténetének világirodalmi tendenciáihoz, mégpedig az egyik legkorábbi ilyen alkotásként. Továbbá ama különös szövegszervezési eljárásnak is egyik első példája, melynek során a szerző már a címben megosztja velünk a mű epikumának lényegét. Ezzel mintegy jelezvén, hogy a szövegben már nem a cselekmény a leglényegesebb, hanem valami más; mégpedig a tartalmat hordozó nyelv! (Lásd még a 315. oldalt!)

1. Ha Te is úgy véled, hogy érdemes egymással összehasonlítani az *Egy régi udvarház utolsó gazdája* című kisregényt és Tolsztoj *Ivan Iljicsét*, ne tévovázz :-)! Milyen szempontokat lenne érdemes fölvetni a párhuzamos elemzéshez?

Tolsztoj *Jasznaja Poljana-i birtokán* (1901)

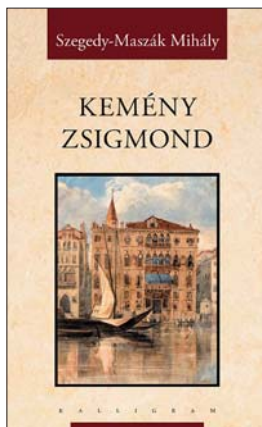

KRONOTOPOSZ Mihail Bahtyin orosz irodalomtudós által kidolgozott fogalom. Azt jelenti, hogy valamely (próza) mű világában elválaszthatatlanul fonódik egymásba az idő és tér érzékel(teté)se. Ilyen ~ például a várkastély Mikszáth *Beszterce ostroma* című regényében, az iskola Otlík Géza művében, Defoe-nál Robinsón szigete vagy Goldingnál *A Legyek Ura* helyszíné. De említhetnénk J. K. Rowling *Harry Potter*-történeteit is.

„Mikszáth volt az első magyar író, akinél a közönség rájött arra, hogy az elbeszélő nyelv önálló értékkel is bír, mivel a kibontakozó történet mellett külön is élvezhető, olyan módon, ahogy a költészet nyelve. [...] Valódi prózatörténeti jelentősége [...] elbeszélői modorában rejlik. Prózája az életszerű beszédimitáció sorába tartozott, látszólag mentes volt minden artisztikumtól, stilizációs rájátszástól: egy olyan elbeszélő nyelvet teremtett, mely először állította meg az olvasó tovasikló tekintetét a magyar prózában, s elsőnek ösztönözte az olvasót arra, hogy elidőzzön ennél az elbeszélő nyelvénél, és ne csak a történet fordulatait keresse. [...] A narratív nyelv nála fordult át – a nagyobb közönség számára is érzékelhetően – lényegi elemmé, értéktartalmat alkotó tényezővé.”

KENYERES Zoltán, *Két uralkodó stílusmoduláció a premodern prózáig* = K. Z., *Etika és esztétizmus*, 96–107 (idézet: 106–107).

2. A helyzet sajátságos: van egy nagy lélekelemző írónk a 19. században, akinek sajnos nincsen olvasóközönsége... Olvass részleteket *A rajongókból* vagy egy Kemény-értekezésből (például az *Élet és irodalomból*), s próbáld megmagyarázni, miért maradtak el az olvasók!

„Korunk láthatárán sok világosság, s kevés meleg van.”

„A nép lassan cseréli föl világnézetét. Az eszmék, melyek az emberiség tetőzetét érintik, ritkán hatnak le alapjáig.”

(Kemény Zsigmond)

Kemény „esztétikai vétségeket” követ el: szereplői híresen rosszul beszélnek. Olykor történet-filozófiai értekezések hangján szólalnak meg a hétköznapi életben, s ez bizony szinte komikus hatást kelt.

Kemény Zsigmond (1814–1875) regényei sajnos ma már szintén a majdnem elfeledett szövegek közé tartoznak. Pedig a maguk korában, az 1850-es évtizedben, a modernség formálódása idején a legígéretesebb kísérletek közé sorolódtak. Sőt éppen a nyelvi megújulás tekintetében ígérték a legtöbbet. Ezek a regények azonban ma már annyi archaizmust, ódon fordulatot tartalmaznak, hogy megértésük komoly szellemi erőfeszítést kíván. A bennük foglalt gondolatiság és nyelvi erő azonban magával ragadja az olvasót.

Kemény Zsigmond a *Zord időben* (1862), de főképpen *A rajongókban* (1859) történelmi példázatait eleveníti meg az emberi magatartásformáknak. Figurái nemcsak Arany János végzetes balladahőseinek lehetnének rokonai, hanem Dosztojevszkij, Tolsztoj legendás szereplőinek is. Aljosa Karamazov vagy Andrej Bolkonszkij épp olyan dilemmákkal küszködik szeretet és gyűlölet, háború és béke sorseseményeinek kelepéceibe zárva, mint Kemény hősei.

Tragikumelmélete különösen fontos a magyar irodalomesztétika fejlődéstörténete szempontjából. Nézete szerint sorsunkat a végzet határozza meg, melyet nem kerülhetünk el, ha elkövettünk valamilyen tragikai vétséget.

De mi is a tragikai vétség Keménynél? Szerelem, árulás, beleszólás a történelembe, elvakultság. Hősei mindent megtesznek szabadulásuk érdekében, de a lelkiismeret-furdalás gyötrelmeitől nem tudnak megszabadulni, önmaguk elől nem tudnak elmenekülni. A bűn, amelyet elkövettek – akár véletlenül is –, örökké nyomasztja őket lelkük legmélyén. S ha a terhektől megszabadulni végképp nem lehetséges, akkor el kell veszniük. Ráadásul az sem biztos, hogy a hibát ők maguk követték el – lehet, hogy a hatalom vagy különböző eszmék hívei áldozták fel őket saját érdekeik nevében.

Szenvedély, indulat, vallási fanatizmus, egyén és történelem küzd egymással ezekben a regényekben, így *A rajongókban* is. Ismert dramaturgiai alapképlet: az ellenséges felek örökösei egymást szeretik szerelemmel – és mégsem lehetnek egymáséi. Mert kicsinyes akaratok és babonás gyűlölködések megakadályozzák őket ebben. A fogadott fiúnak s a lány apjának meg kell halnia. De ebben nemcsak környezetük vagy a hatalom hibás, hanem ők maguk is. Az apa elvakultsága éppúgy, mint a fiú döntésképtelensége. A kérelhetetlen történelem pedig egyszerűen elgázolja őket, felmorzsolja, szétdarálja; semmivé fosztja érzelmeiket, indulataikat, naiv földi hiteiket.

Kemény Zsigmond regényei ezért a történelem mítoszai.

3. Ha hallottál már olyan esetekről, amikor valamely művek csak évekkel-évtizedekkel megszületésük után váltak ismertté, népszerűvé, gyűjtsd össze őket! Készíts belőlük egy listát, s oszd meg a neten osztálytársaidal! – Mit gondolsz, mi lehet ennek a jelenségnek az oka?

4. A *rajongók* című Kemény Zsigmond-regény természetesen nemcsak arról szól, amiről beszél. Szimbolikusan mindenféle emberi kiszolgáltatottság megszólítódik a szöveg által. A másság, a különösség alapvető metaforát hordozza a regény. A saját és az idegen megkülönböztetésének egyik legszebb prózapoétikai példázata. Az a maroknyi szombatos, akik végül is főszereplői – ők a rajongók, a fanatikus hívők –, felveszik a zsidó vallást, és ezzel a kiszolgáltatottságot, szenvedést önként vállalják. Nem született, hanem „tudatos” zsidók tehát (más megnevezéssel: „székely zsidók”). – Nézz utána a szombatosok történetének!

A saját-idegen polarizáció a modern irodalomtudomány egyik legfontosabb nézőpontja. Ebben a könyvben találhatsz ezzel kapcsolatban „olvasnivaló”-t: *Identitás és kulturális idegenség*, szerk. BEDNANICS Gábor, KÉKESI Zoltán, KULCSÁR SZABÓ Ernő, Bp., Osiris, 2003 (Osiris könyvtár).

5. Erdélyben ma is van – pontosabban már csak volt – egy falu, amely őrzi a szombatos hagyományokat. Különös emberi fészek ez a település: öt vallás hívei éltek benne egymás mellett békében évszázadokon keresztül! Bözödújfaluban ma már leginkább csak az egykor falusiak emlékezetében él, akik a világ minden részébe szétszóródtak. A Ceaușescu-rezsim alatt ugyanis a diktátor örült elgondolása alapján a falut elárasztották vízzel, hogy erőművet építsenek fölötte! – Szávai Géza író könyvében nézhetsz utána ennek a sajnos nem egyedi történetnek. (Keresd meg a térképen Bözödújfalut, illetve a helyén hullámzó tavat!)

„Főlöleges fáradság lenne elbeszélni ezt a történetet, ha meg nem történt volna csakugyan; de megtörtént, annak bizonyosságául, hogy mennyire a való életből fakadtak mindazok a mesék, amelyekre a régi nagy írók műveiket felépítették. Nincs sok ilyen mese; de minduntalan újra felbukkannak, újabb és újabb köntösben, és aztán szinte kényszerítik az ember kezét, hogy formába öntse őket. [...] A dereglye kis idő múlva beleütközött egy hídba, de nem sérült meg, csak ott maradt elakadva. Amikor később a város alatt megtalálták a két holttestet, és megállapították kilétüket, megírták az újságok, hogy egy fiatal lány és egy fiatal fiú, két koldusszegény tönkrement család gyermekei, akiknek a szülei engesztelhetetlen gyűlölködésben éltek egymással, a vízbe ölték magukat, miután egész délután jókedvűen táncoltak és mulattak kettesben egy falusi búcsún. Ez az eset valószínűleg összefüggésbe hozható egy ugyanarról a vidékről való széناسzállító hajó esetével, amely személyzet nélkül érkezett meg a városba, s feltehető, hogy a fiatal pár kötötte el a hajót, hogy azon tartsák meg elkeseredett és istentelen nászukat, ami ismét újabb jele a közérkölcsök egyre jobban elharapózó megromlásának és a szenvedélyek egyre jobban fokozódó elfajulásának.”

G. KELLER: *Falusi Rómeó és Júlia*
(Ottlik Géza fordítása – részlet)

A HOSSZÚELBESZÉLÉS ÉS A RÖVIDTÖRTÉNET A klasszikus modernség prózatörténetében két tendencia élt egymás mellett. A világirodalomban a novellánál hosszabb, a regénynél kisebb terjedelmű szövegek váltak jelentősebbekké. A magyar irodalom viszont ezzel ellentett módon a novellát – rövidtörténetet – fejlesztette ki a korszak „uralkodó műfajá”-vá.

A svájci Gottfried Kellernek 1856-ban jelent meg novelláskötete, melyből legismertebbé a *Falusi Rómeó és Júlia* című elbeszélés vált. A Shakespeare-parafrázis szinte ugyanolyan erejű alkotás, mint az eredeti. Két fiatal ember halhatatlan szerelmének tragikus története mindig megrázza a közönséget. Ám Keller már a címben is rájátszik egy létező szövegre, sőt annak ismertségére. Ez nemcsak egy kimódolt művészi gesztus, hanem el is árulja az evokációval, hogy a főhősök meghalnak a történet végén. Valami más tehát a titka a szövegnek itt is, nem a feldolgozott eseménysor maga. (Ezt a gesztust alkalmazza Gyulai Pál, illetve Lev Tolsztoj is.) Talán az, ahogyan elbeszélődik a történet? Esetleg a jellemelek gazdagsága vagy egyedisége? Egyik kérdés sem mondhatunk egyértelmű igent. Ha tüzetesen olvassuk azonban a nagynovellát, még néhány „érdekesség”-et észrevehetünk. Egyrészt hallatlanul gazdag a szöveg kisebb és nagyobb szimbólumokban (föld, víz, ég, hal, óra, híd, egy nap, kulcs, tánc stb.). Másrészt pedig olyan felütése és zárata van, amellyel az egész elbeszélés egyfajta önértelmező, „mediális keret”-be* helyeződik.

Keller egy szokványos toposzt használva indítja-zárja szövegét, mintha a hirt a fiatalok tragédiájáról egy újságban olvasta volna. A befejezés azonban sokkal tágasabb értelmezését engedi meg ennek a „mediális keret”-nek.

Ha ezt a szempontot is figyelembe vesszük, akkor minden jelentésszint „megduplázódik”. Már nemcsak a shakespeare-i alaptörténet (mely szintén „hozott anyag”-ból született) színeződik át, hanem a kelleri is – mégpedig saját maga által. Ha még nem is önértelmező szövegről beszélhetünk, de arról igen, hogy Gottfried Keller a tömegmédiák működésének egyik első és kíméletlen ábrázolója. Ítéletet mond azok felett, akik képtelenek felismerni, hogy tönkretették a saját életüket (mint a fiatalok szülei). S képtelenek arra, hogy megértéssel, a legcsekélyebb részvétellel viseltessenek embertársaik iránt.

* A hosszúelbeszélés nyitánya és zárata egy narratív-mediális keret, amely nem más, mint a szöveg át- és újraértelmezése, mint modernség-geztus. „Megírták az újságok” – mondja a szerző, s egészen pontosan világos ebből a szerzői kijelentésből, hogy az újságok egy „másik” történetet írtak meg. A világ tehát ennyit – vagyis semmit – értett meg két fiatal tragikus sorsából, patyolatizsza szerelméből.

Az orosz GOGOL (308. oldal) több szövege (A köpönyeg, Az orr), a francia Maupassant Gömböce, a tulajdonképpen orosz–francia Turgenyevtől például az *Első szerelem*, a már megidézett Tolsztoj- (*Ivan Iljics halála*), illetve Henry James-történet (A csavar fordul egyet) tartozik például a hosszúelbeszélés műfajcsoportjába. Mind-mind (ki)alakítói ennek a hagyománynak, melynek részese Gyulai Pál *Udvarháza* is. Valamennyi történetre az erős szimbolizáltság, a világos szerkezet, továbbá majd mindegyikre az emlegetett „fordított dramaturgia” jellemző (ti. hogy már a címből vagy a keretből tudható a történet lényege).

A hosszúelbeszélést minden vonásában a novella és a regény között kell elhelyeznünk. A kisregénytől pedig akként tudjuk elkülöníteni, ha azt mondjuk, hogy míg amaz egyfajta világegész megfogalmazásában érdekelt – mint a regény –, addig emennek ereje mindenekelőtt egy életmozzanat kiemelésében, értelmező elemzésében, megvilágításában rejlik – mint a novella esetében. Ám a novella kétségtelenül sokkal rövidebb és koncentráltabb szöveg, a hosszúelbeszélés tér- és időviszonyai jelentősen tágasabbak. Többet kíván ez a műfaj az elidőző örömlvasásból, mint a novella, amely akár egyetlen percnyire is képes csupaszítani önmagát...

A rövidtörténet azonban igen fontos számunkra, hiszen a magyar irodalom prózái ágazata – mint említettük – a 19. század utolsó harmadában e műfajban alkotta a legmaradandóbb értékeket.

Giacometti expresszionista szobra 1947-ből: Az orr

Gárdonyi Géza legismertebb műve ugyan az *Egri csillagok* (1901), most mégis novellistaként említjük nevét (*Göre Gábor-történetek*). Tömörkény István, Petelei István, Gozdsu Elek, Ambrus Zoltán, Bródy Sándor voltak még a századvég nagy novellistái. Aztán egy különös, önmérsztő tehetség következett – Csáth Géza (1887–1919) –, majd a műfaj három igazi óriása: Krúdy Gyula, Móricz Zsigmond és KOSZTOLÁNYI DEZSŐ (132–167. oldal).

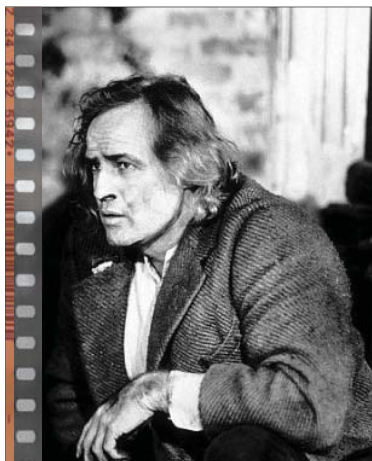

Bencsik István: Az orr

1. Olvass el egyet legalább a fön-
tebb felsorolt művek közül!
Olyan gyönyörű szimbolikus
világ vár mindegyikben, hogy
meglátod, nem tudod letenni,
bármelyiket is veszed kézbe!

2. Az egyik említett nagytörténet ráadásul kísértethistória. (Vajon melyik☹? Huh!)
A narrátor(ok) több nézőpontból meséli(k) el ugyanazt a történetet, de még a végén sem lehetünk bizonyosak a „megoldás”-ban. Nemcsak a cselekményvezetés, hanem a befejezés is „polifón”. Lehet, hogy a főhős örült, lehet, hogy gyilkos, lehet, hogy normális, lehet, hogy az egész „mese” csak a képzelet szüleménye, lehet, hogy...

Segítség a 3. feladathoz: Marlon Brando a kérdéses film főszerepében

3. Eme történetből Marlon Brando főszereplésével készült film (a címe?), a *Falusi Rómeo és Júliából* pedig egy szépséges fekete-fehér mozgóképet alkottak még 1941-ben. Utóbbi egy portál szerint „tuti film”: www.tutifilmek.hu/falusi_romeo_es_julia-film-10159 [2008. 01. 20.] Nézd meg!

4. Érdekes módon mindegyik hosszúelbeszélés viszonylag zárt térben játszódik (hivatal, falu, kastély, fogadó, postakocsi stb.), s időviszonyaik is gyakran erősen behatároltak. Mit gondolsz, miért van ez így?

5. Ugyanakkor azt is megállapíthatjuk, hogy kisebb-nagyobb mértékben valamennyiben szerepet játszik a fantasztikum vagy valamilyen mitikus motívum. Gondold végig az általad olvasott szöveget e szempontból is!

7. Szagolj bele☺ Réz András könyvébe: www.rezandras.hu/orr/szagminta.htm [2008. 01. 20.]

6. Az egyik hosszútörténetben például egészen lehetetlen dolgok történnek: egy orr önálló életre kel, s volt tulajdonosát önmagával való szembenézésre készíti.

Gyűjtsd össze a világművészet ama alkotásait, melyekben egy orrrrrrrrrrr(mány) fontos szerepet játszik!

Az **előző oldal** szobraiból és Tettamanti Béla „rajzmesé”-jéből láthatod, hogy eme „titokzatos” testrészünk a képzőművészetet is erősen megihlette... De mi lehet ennek az oka...?

8. Csáth Géza műveiből az elmúlt években több film is készült. Mit gondolsz, miért aktuális ma ez a szerző, aki a világ kegyetlenségét kíméletlen részvéttelenséggel ábrázolta (*A Vörös Eszti, Anyagiilkosság, Apa és fiú*)? *A sebész* című novellájából itt olvashatsz egy részletet, mely talán támpontot ad a válaszhoz is...

„Én megtaláltam az agyban az időt. Külsőleg nem különbözik a többi agysejtőtől, s mégis ez a fészke a betegségnek, a nyomornak, az elmúlás oktan bánatának. Az egyik emberben nagyobb tömegű, mint a másikban. Mint egy polip, nyúlványokat, kacsokat, ágakat bocsát a friss, egészséges velőbe: tehát gondolkozásunk minden momentumára.

Persze, a műtevő előtt óriási feladat áll. De a feladat egyszerű. Csak azt kell tudni, hogy mit vágjunk. Én tudom, és fel fogom ajánlani találmányomat egy embernek, aki mindenáron szabadulni akar az időtől, akit terhesen szorít az elmúlás gondolata. Segíteni fogok rajta.

Kibérelek egy óriási termet műtőteremnek. Tömve közönséggel. A közepén állítjuk fel a műtőasztalt. Három asszisztens foglalatoskodik az előkészületekkel. A teremben a tudomány és a pénz előkelőségei szoronganak vegeyesen a szegény emberekkel. Végre elnémul a zaj. Felöltöm a köpenyt, a lábamra húzatom a gumicsizmákat. Nyugodtan mosom a kezemet, kiadom: kezdjék az altatást. Felkötöm a kötényt, felhúzom a kesztyűket. – Alszik? – Jó! – Az érverés rendben van? Helyes! Megtáptom a fejét. Lassan egy vágást teszek a tarkótól a fültőig. A közönség lélegzetét visszafojtva figyel. Látszövek merednek felém. A vérzést elállítom. Lefejtem a bőrt és izmokat egy fél tenyérnyire. A csonthátyához raspatoriumot! A csontnál vagyok. Kérem a vésőt! Megcsinálom a nyílást, kihajtom a csontléket. Az agyhártyánál vagyok már. Óvatosan keresztül vágom. Félrehajtom, és a kezemmel behatolok az egyik hasadékba, hogy melyikbe, azt én tudom – és kiszedem az időt.

Egyszerűen kikanalizom az emberi bánat átkozott darázs-fészkét. Két perc, és minden készen van. Az idősejteket körüladatom egy tálcán. Az-után bevarrom az agyburkot, beillesztem a csontléket. Az ereket elkötöm. A csonthátyát bevarrom. Azután izom- és bőrvarratok. Bekötöm a sebet. Készen vagyok, és fölébresztem az embert. (A sebész most fölkelt a székről, és szinte kiabálva folytatta.) Ez a jövő embere, az igazi új ember, aki friss, tiszta agyvelejjével megfejti a mának a titkait, a holnap igazságait. – Pontosan emlékszik mindenre, mert a tények nem múlnak el számára, hanem az öntudatban, mint egyenrangú erők sorakoznak. A közönség éljenez, tapsol. Én levetem a kötényt, és szürke, mindennapi ruhámban meghajtom magam. Az emberiség boldogsága szól hozzám egy örömváltásban.”

9. Csáth Gézát úgy is szokták emlegetni, hogy ő „a magyar Edgar Allen Poe”. Ő is az emberek „borzalomszükséglet”-ének kielégítésére törekedett; ☹ de természetesen nem csak arra. ☺ Miként lehetséges, hogy mindkettejüket mégis az igazi szépirodalom nagy és eredeti alkotói között tartjuk számon?

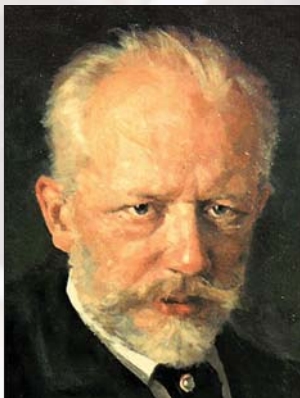
Szász János rendezte a *Witman fiúk* (1997) és az *Ópium* (2007) című filmeket Csáth Géza művei alapján.

10. Egészen más típusú mozgókép az *Egri csillagok*, az 1960-as, 70-es évek magyarországi filmgyártásának egyik jeles darabja. Láttátok általános iskolában? Ha nem, akkor nézzétek meg, és hasonlítsátok össze filmes eszközeit és lehetőségeit – akár „filmnyelv”-ét is – egy mai romantikus kalandfilm lehetőségeivel és beszédmódjával!

Venczel Vera és Kovács István Várkonyi Zoltán 1968-as filmadaptációjában

ATONALITÁS szokatlan, disszonáns, a harmóniaérzetet tudatosan kerülő zenei felfogás- és komponálásmód*

Nyikolaj Kuznyecov
festménye Csajkovszkijról

1. A tankönyvszerző egyik kedvenc zenedarabja Csajkovszkij *b-moll zongoraversenye*. Hallgassátok meg! – Egyetértetek? 😊

2. ...és hallgassatok még sok-sok más klasszikus és nem-klasszikus zenét!

* Az alfejezetben szereplő fogalommagyarázat és a karikatúrák forrása: *A zene könyve*, főszerk. FISHER, Schester, Bp., Zeneműkiadó, 1983, 52. – A fonográf fotója innen való: *Képes magyar zenetörténet*, szerk. KÁRPÁTI János, Bp., Rózsavölgyi és Tsa, 2004, 144, illetve: 223.

A ZENE A 19. század második fele az opera nagy korszaka. Giuseppe Verdi (1813–1901) és Richard Wagner (1813–1883) neve fémjelzi elsősorban azt az ízlésirányt, amely felé a klasszikus zeneirodalom tart ezekben az évtizedekben.

Az orosz irodalom fénykorában, Dosztojevszkij, Tolsztoj kortársaként alkotott a romantikus Pjotr Iljics Csajkovszkij (1840–1893) és Mogyeszt Petrovics Muszorgszkij (1839–1881). Igor Sztavinszkij pedig már egy későbbi korszak eszményei jegyében írt zenét, sokkal közelebb az impresszionizmushoz és az expresszionizmushoz, mint a romantikához. Ő volt a 20. század egyik legnagyobb hatású zeneművésze. A *Tűzmadár* (1910) és a *Tavaszi áldozat* (1913) című táncjátékai úgy hordozzák a modern zene jellegzetességeit, hogy közben érezni lehet a káprázatosan disszonáns hangzásvilág mögött az ember örök harmóniavágyát. Egyáltalán: a vágyat a szebbre, a jobbra, az igazságosabbra – mint minden remekműben.

Igor Sztavinszkij
(1882–1971)

Cocteau karikatúráján Sztavinszkij
a *Tavaszi áldozatot* próbálja

A zeneművészetet végül is Arnold Schönberg (1874–1951) vezette teljesen új utakra ▶ atonális zenéjével (*Pierrot lunaire*, 1913), tizenkét fokú hangskálájával, radikálisan eredeti kompozíciós elveivel (1923).

A magyar zenetörténet két legnagyobbja a 19. században Erkel Ferenc (1810–1893) és Liszt Ferenc (1811–1886) volt. Erkel a *Hunyadi László* című operával „vettette észre” magát 1844-ben. A halhatatlanok nagy könyvébe azonban végképp a *Bánk bánnal* írta be a nevét 1861-ben. Jellemző, hogy a nagyközönség elsősorban most is ebből az operaváltozatból ismeri a művet, főképpen a „*Hazám, hazám*”-ária alapján. (Egressy Béni írta a szöveggönyvet.)

Liszt Ferenc az egyetemes zenetörténetnek is igen jelentős alakja, s többek szerint a valaha élt legnagyobb zongoravirtuóz. A szimfonikus költemény műfaját ő teremtette meg (*Les Preludes*). Mint előadóművésznek az egész 19. század a lábai előtt hevert.

Bartók Béla (1881–1945) és Kodály Zoltán (1882–1967) ugyanazon tiszta forrásból – a magyar népzeneből – merítve jutottak el a késő modernség különböző zenei fogalmazásmódjaihoz. Bartók Bélának életét meg nem értettségben s részben emigrációban kellett leélnie... *Concertója* azonban ma a világ egyik „legkedveltebb”, a modern zenének feltétlenül emblematikus darabja. Alig több mint kétperces, jelentőségében túl nem becsülhető, a magyar zenét új utakra indító, az egyetemes zenetörténetben is igen jelentős *Allegro barbarójának* „főtémá”-ját egy jelentékeny magyar film is feldolgozta Jancsó Miklós rendezésében (1978).

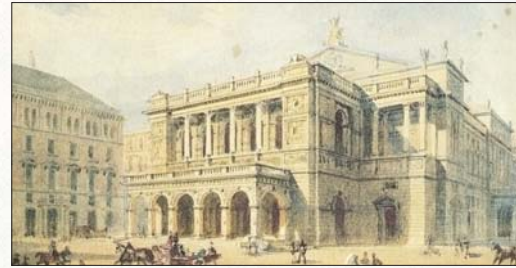
Kodály híres zenetanítási módszere pedig messze földön ismertté tette nemcsak őt, hanem a magyar zenét és zeneoktatást is.

3. Nézzétek meg az osztályal, ha lehetséges, Káel Csaba 2002-es *Bánk bán*-operafilmjét! (Ha még nem láttátok [tavaly](#), amikor tanultunk róla!)

4. Keressetek a környéketeken olyan emléktáblát, emlékhelyet, múzeumot, amelyik zeneszerzőnek vagy zeneművésznek állít emléket!

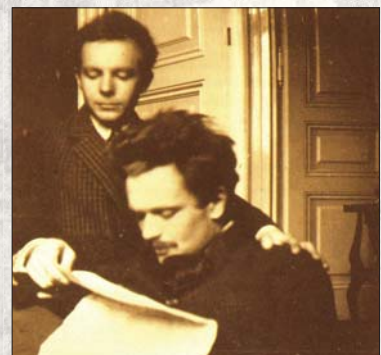
Vikár Béla (1859–1945) népdalgyűjtő fonográfja (az első komoly hangrögzítő eszköz)

A Magyar Állami Operaház Budapesten (Ybl Miklós alkotása, 1884)

Barabás Miklós: Liszt Ferenc

Bartók és Kodály a Nyugat indulásának évében

5. Gyűjtsetek Ti is népdalokat, népi hagyományokat, mint Bartók és Kodály!

Aline Fruhauf így látta Bartók zongorajátékát 1927–28-ban Amerikában...

Egy posztmodern plakát

Bálint Endre (1914–1986): Allegro barbaro

Allegro barbaro szere: Bartók Béla

$\text{♩} = 96-84$

Az *Allegro barbaro* a Nyugatban jelent meg 1913-ban... (Ismeretlen kottamásoló munkájának hasonmása, az eredeti kézirat még nem került elő)

Az Emerson, Lake & Palmer együttes 1970-es albumán feldolgozta az *Allegro barbaro*t. A lemezborítón Bartók Béla vonásai is felismerhetők

Az avantgárd

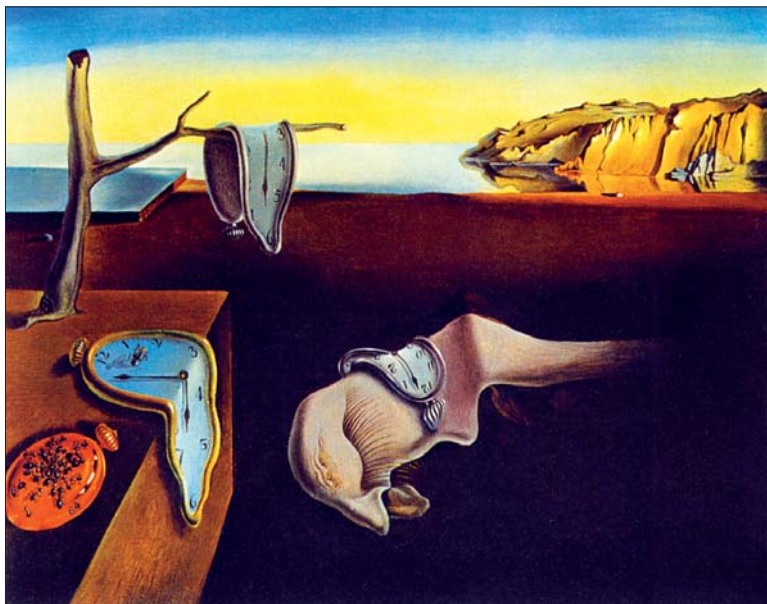
A V A N T G Á R D

A századelő pezsgése hozza létre azt a művészeti gondolkodásmódot, mely minden eddigi szokásrendet és jelhasználati módot megszüntet és átalakít. Az „avantgárd” (ismét: 'előőr') összefoglaló névvel illetjük az eme elgondolások jegyében alkotókat. Az új megformálásmódok közül az expresszionizmus és a ▶ szürrealizmus tette a legnagyobb hatást az irodalomra, de jelentékeny szerepet játszott a ▶ konstruktivizmus és a ▶ dadaizmus is.

Az avantgárd kiindulópontja korántsem csak a polgárpukkasztás, sokkal inkább a világ és az ember belső lényegének feltárása. Ama új utak új formákban való kifejezési vágya éltette s ihlette, amely Kierkegaard és Nietzsche filozófiáját, Freud pszichoanalízisét és Einstein relativitáselméletét is megteremtette. Ez utóbbit követően (1904) törvényszerűen nem is következhetett más, mint a látvány és az érzékelés világának szétrobbantása. „Minden Egész eltörött” – idéztük Adyt. Kiderül, hogy festészetben a perspektíva sem más, mint egy megszakáson alapuló „közhely”. Hisz mindössze egy lehetséges nézőpontot mutat meg, s eme közmegegyezés elfogadásán alapszik! Egy szobor

Chagall (e. 'sagal'): *En és a falum* (1911)

SZÜRREALIZMUS ('valóság feletti')

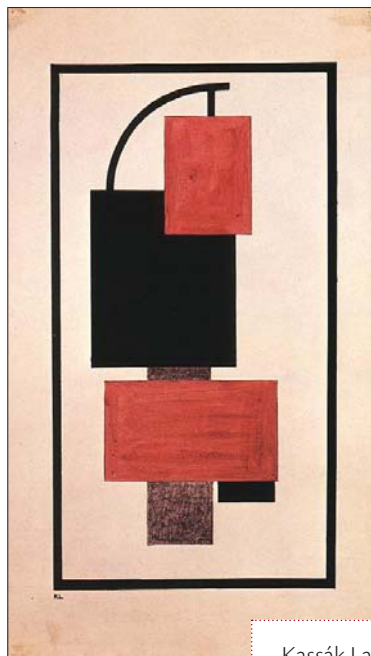
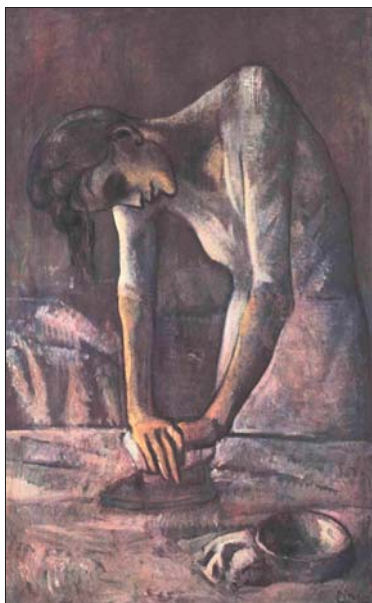
Az 1920–1940 közötti évtizedek máig ható művészeti irányzata. Alapelve az automatikus írás szabad asszociációk alapján. Nagyon fontos számára a képzelet és az álom mint a művészi ihlet életetője (képviselői: Breton, Apollinaire, Eluard és mások, nálunk József Attila, Illyés Gyula, Radnóti Miklós egy-egy korszakára jellemző).

KONSTRUKTIVIZMUS, DADAIZMUS

A fogalommagyarázatokat lásd a [237. oldalon!](#)

Az évszám két korszak határát jelzi, a festmény tipikus szürrealista alkotás – Salvador Dalí: Az emlékezet állandósága (1931)

AKTIVIZMUS, FUTURIZMUS A fogalom-magyarázatokat lásd a [237. oldalon!](#)

Picasso:
Vasaló nő (1904)

József Attila

A bőr alatt halovány árnyék

Egy átlátszó oroszlán él fekete falak között,
szívemben kivasalt ruhát hordok amikor megszólítlak
nem szabad hogy rád gondoljak munkám kell elvégeznem,
te táncolsz,
nincsen betevő kenyérem és még sokáig fogok élni,
5 hete, hogy nem tudom mi van veled
az idő elrohant vérvörös falábakon
az utak összebújnak a hó alatt,
nem tudom, hogy szerethet-e téged az ember?
néma négerek sakkoznak régen elcsendült szavaidért.

(1927. január)

valóságához való hasonlatossága vagy a zenemű harmonikus megformáltsága is csak elvárás, de nem biztos, hogy maga a lényeg. Ezért a valóság mögé/alá/főlé kell nézni, a tudattalan folyamatokat kell megmutatni (expresszionizmus, szürrealizmus). A világot darabjaiból kell újraépíteni (▶ aktivizmus, dadaizmus, ▶ futurizmus, konstruktivizmus stb.). Mindent több nézőpontból kell tekinteni – ahogyan ezt az úgynevezett „valóságban” is tesszük!

Kassák Lajos: *Képarchitektúra V.*
(1922–1923)

Kassák Lajos

53

Az anya megszegi a kenyeret
valamennyiünk előtt egy karéj kenyér
egy darab az átváltozott földből gyöt-
rődés és elégedetlenség
a nyugtalan vízszinén kipattan a gondolat
nem tudjuk honnan indultunk és hová fogunk
betérni
az asszony gyerekekkel áldott a férfi nincs ott-
hon mikor az új vendég megérkezik
de a fénytükör világít
de a fényoszlop kiált
hiába hogy a tárgyak elrejtik anyagtvörvényüket
az események váratlanul rántörnek
harcok harcok
örökharc testvérharc kenyérharc
vér friss magvakkal ülteti be a földet
a szél elvitte az anya boldogtalan énekét.

Joan Miró
(1893–1983):
Pihenés
(1925)

ÁTHAJLÁS (enjambement – ‘anzsambman’) A mondatvég és a sorvég elválása a versben. Szélsőséges esete, mely különösen erős feszültségkeltő hatással jár, amikor a költő még a szót is „kettévágja” a sor végén.

EGYÉNI SZÓALKOTÁS „Egyszer használatos” szó, csak abban a bizonyos szövegben – a kontextusból adódóan – van jelentése, értelme. A stilisztikában „hapax legomenon”-nak hívják.

VERBÁLIS STÍLUS Az igék túlsúlyával jellemezhető dinamikus stílus.

KÖTŐSZÓHIÁNY

Tözsér Árpád: Fakín

*Betűerdőben odvas csend, vers, kosz,
pusztulás, hit – hát minden zagyva?
Kötőszóhiány a gallyrésekben,
áll, áll az én magára hagyva.*

*Hiszi a létét, bár kísértetként
lengedez ágai közt a látszat.*

*Korhadt ajkáról lefoszlott névszó
hull az avarba... Requiescat...*

*A halott tőn még serked a rag, de
a jelentés nem nő tovább. –*

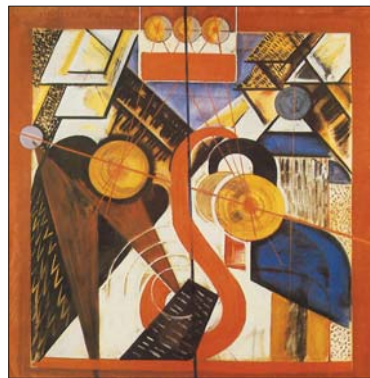
*A költő-én csak fakín a versen,
s a kérdések sora is
mind ostobább.*

1. Az 53–55. oldalakon avantgárd alkotásokat láthattok, „olvashattok” – betű- és képolvasással egyaránt. Készítsetek segítségükkel összeállítást, prezentációt, kiselőadásokat az egyes irányzatokról, illetve azoknak különböző művészeti ágakban való megjelenési formáiról! Természetesen még sok mást használjatok fel a netről és/vagy könyvtárban s otthon gyűjtögetve az anyagot!

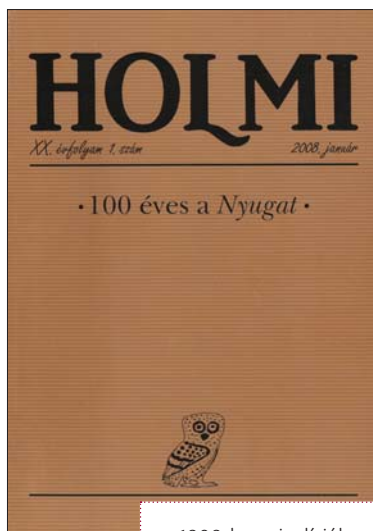
2. A művek közül próbáljátok meg minél többet irányzat(ok)hoz sorolni! Vagyis ahol nem árultuk el ;-), ott találjátok ki, hogy az avantgárd milyen irányzatához tartozik az adott alkotás!

3. Az ▶ áthajlásnak, az ▶ egyéni szóalkotásnak, a ▶ kötőszóhiánynak, a ▶ verbális stílusnak milyen példáit találd meg a József Attila-, a Kassák- és a Tözsér Árpád-versben?

4. Mi sem könnyebb, mint dadaista verset írni. – Mi sem könnyebb, mint dadaista verset írni? – Próbáld meg!
„Vegyetek újságot. Vegyetek ollót. Válasszatok ki az újságban egy olyan hosszú cikket, amilyen hosszúnak a költeményt szánjátok. Vágjátok ki a cikket. Gondosan vágjátok ki belőle a cikk szavait és az összeset tegyétek bele egy zacskóba. Gyengéden rázzátok össze. Egymás után húzzátok ki a szavakat és olyan sorrendbe rakjátok le, amilyenben előjöttek. Lelkiismeretesen másoljátok le őket. A költemény rátok fog hasonlítani. Íme végtelenen eredeti és elbűvölő érzékenységgű íróvá váltok...” (Tristan Tzara)

Uitz Béla: Ikonanalízis (1922)

A Nyugat
előtt tisztelgő
két szellemi
örökös

„1908-ban indítják meg Nyugat címmel folyóiratukat a köréje csoportosult írók: Ady, Móricz, Kosztolányi, Babits, s ide tartoznak a többiek is, Krúdy, Tóth Árpád, Juhász Gyula, Karinthy, Osvát, Schöpflin – hogy csak azokat említssem, akiket a legmértéktartóbb jelzővel sem mondhatok kevesebbnek, mint rendkívül jelentékeny íróknak. Akármelyikük, ha Franciaországban vagy Angolországban születik, nagy hatású tényezője lett volna hazája szellemi életének, Magyarországon azonban bajosan beszélhetünk arról, hogy nagy hatással lettek volna a közéletre, társadalmunk vezető rétegeire – a Nyugatnak nem volt több előfizetője ötszáznál még akkor sem, amikor más sajtótermékek már több százezres példányszámban jelentek meg. Ha felsorolom neveiket, mint az imént, és hazám történetére gondolok, olyasféle csiklandós érzésem támad, mintha egy folyami csavargőzösön, egy révhajócska hídján egy tucat tengernagyot látnék sürgőldödni.”

OTTLIK Géza, *Tengernagyok a propelleren* = O. G., *Próza*, Bp., Magvető, 1980, 123–128; idézet: 126. = Ugyanez: <http://mek.niif.hu/01000/01003/01003.htm> [2008. 03. 23.]

A NYUGAT A lehető legegyszerűbben, egy égtájról (értéktájról?) vette nevét az a legendás folyóirat, amely ma már majdnem inkább szimbólum, mint „sajtótermék”. Ez a név a 100. évfordulón, 2008 januárjában, amikor ezeket a sorokat írom, már egy egész művelődéstörténeti korszakot jelöl, s nemcsak az irodalomra érvényes, hanem szinte általános megnevezésként szoktuk használni. „Képzőművészet a Nyugat korában” – mondjuk ma már, ha eligazítani igyekszünk az időben tájékozódni igyekvőt.

„Megszokhattuk a modernség történetében, hogy a korszakváltások »mendezselésében« érdekelt kortársi retorikák számára mindig ugyanolyan mértékben válik lezárttá a múlt, és mind egységesebbé a szakadás által elrekesztett zárt tér, amilyen mértékben feltárul előttük a jelen nyitottsága [...]”

SCHEIN Gábor, *Az irodalmi modernizáció pillanatfelvétele a Nyugat megindulásakor*, Holmi, 2008/1, 37–48; idézet: 41.

Az első szám címlapja Beck Ö. Fülöp Mikes-plakettjével

Kemény Simon

Az élő harang

Egy félrevert harangból szállnak
Dülledt szemű, fuldokló hangok:
Csontkezével, egy sáros szívvel
A halál kongat egy harangot.

Egymást üldözve, eltiporva,
Tépve, fojtva, rúgva – a hangok
Így hagyják árván ott a bölcsőt
A félrevert beteg harangot.

Megszállják a bús őszi tarlót,
A lucskos, barna, nagy mezőket,
Jajukkal a várost betöltik,
De ott sem hallja senki őket.

Aztán tragikus tépett sorba
A hangok az utcákra szállnak,
Női szemre és férfiszívre:
Mint a hollók és mint az árnyak.

SZERKESZTIK:

BABITS MIHÁLY és GELLÉRT OSZKÁR

FŐMUNKÁSKÖZTÖLŐSÉG

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ MŰKÖZMÖSZE

XXVII. évf. 23-24. sz.

BABITS
TIZ

„Ady és Kemény verse az első számban megdöbbentő módon – és valószínűleg a véletlennek köszönhetően – mintegy felel egymásnak. (Hogy éppen egymás mellé kerültek, az talán már nem a véletlen műve.) *A Sionhegy alatt* és *Az élő harang* egyes motívumainak hasonlósága a kétféle versnyelv különbségeire irányítja a figyelmet. Ady és Kemény verse egyaránt víziók, szóhasználatuk, a víziók tárgya sem áll távol egymástól, de míg Ady verse Isten-vízióként indul, istenkeresésnek, amely észrevétlenül csúszik át halálvízióba, addig Kemény verse egyértelműen a lélekarang hangjaira épülő látomás. Ez a látomás jól követhető a hangok egyszerű megszemélyesítése és azok plasztikusan ábrázolt cselekedetei miatt. Az impresszionista képszerkesztés és a dekadens képek adják emellett a jellegzetességét ennek a versnek. Adynál nem egyetlen víziót követünk végig, a víziók attól irreálisabbak Kemény képeinél, hogy kibontásuk helyett újabb víziók következnek, s ezeket a képeket semmiféle logikai sorba nem lehet állítani.”

SCHILLER Erzsébet, *A Nyugat első száma*,
Holmi, 2008/1, 21–37, idézet: 32.

Ady Endre

A Sionhegy alatt

Borzolt, fehér Isten-szakállal,
Tépetten, fázva fűjt, szaladt
Az én Uram, a rég feledett,
Nyirkos, vak, őszi hajnalon
Valahol Sionhegy alatt.

Egy nagy harang volt a kabátja,
Piros betűkkel foltozott,
Bús és kopott volt az öreg Úr,
Paskolta, verte a ködöt,
Rórátéra harangozott.

Lámpás volt reszkető kezemben
És rongyolt lelkemben a Hit
S eszemben a régi ifúság:
Éreztem az Isten-szapot
S kerestem akkor valakit.

Megvárt ott a Sionhegy alján
S lángoltak, égtek a kövek.
Harangozott és simogatott,
Bekönnyezte az arcomat,
Jó volt, kegyes volt az öreg.

Ráncos, vén kezét megcsókoltam
S jajgatva törtem az eszem:
„Hogy hívnak téged, szép öreg Úr,
Kihez mondtam sok imát?
Jaj, jaj, jaj, nem emlékezem.”

„Halottan visszajöttem hozzád
Én az életben kárhozott.
Csak tudnék egy gyermeki imát.
Ő nézett reám szomorún
S harangozott, harangozott.

„Csak nagyszerű nevedet tudnám.”
Ő várt, várt s aztán fölszaladt.
Minden lépése zsoldár-ütem:
Halotti zsoldár. S én ülök
Sírva a Sionhegy alatt.

A híres zongorás képek egyike

A Nyugat fennállásának 25 éves jubileumán a Zeneakadémia művészsobájában Szép Ernő, (mögötte) Erdélyi József, (mellette) Gellért Oszkár, Móricz Zsigmond, Lackó Géza, Babits Mihály, Tóth Aladár, Török Sophie, Schöpflin Aladár, Füst Milán, Kosztolányi Dezső, Karinthy Frigyes (1932. január 10.)

Füst Milán

Barátaimhoz!

Mint a kedves után, ki szép volt és kegyetlen,
Könnyű és fájdalmas pillantást vetek majd a dombok felé s feléd is ó gyönyörű élet,
Ki meggyötörtél s most a rideg sírba küldesz, elviselhetetlen
Éjszakáim bús engeszteléséül.

Nem szemrehányás ez! Mert nincs az én szívemben semmi már,
Mi igazam keresné. Lelkendezés voltam, mondhatatlan
Vágyakozás s olyas után, amit nem ismerhetek... Hajoltam-hajladoztam, mint szélben a fák,
És nyújtogattam nyakam, mint a struccmadár, – sovány nyakam...
S nem tudtam, mitévő legyek a sovárgástól, olyakkora volt bennem a néma fájdalom...

De most az esengés sírjába tér. Sokáig ingott, remegett, titokba' sírt,
Majd elfordúlt mindattól, ami vonzza s elcsitúlt.
Még nem tudom, hogy mire mén? vaj' nem ordít-e fel a sírban is, akár az éhes farkasok,
Melyek vad tél-időn a havas falvakat környékezik – és mindhiába!
Elhalóban van a lelkendezés, – nemsokára lehúnyt jóbarátaim!
Oly ívet futott meg... egy vonzás irányában elhajolt, de célt nem ért soha.

Ne nevesetek rajtam. Csillag voltam, szerencsétlen siető!
S ha nektek más nem voltam is, – egy gyengéd pillantás talán, mely egyre csak bucsúzik tőletek,
És azért símogat, hogy emlékekép elvihesse, milyen volt az arcotok?
S ha nem voltam egyéb itt, mint a bús mosoly, amelyet elviseltetek,
Vagy tán a vad, fájdalmas szó, amelyre megdobbant a szív és felhorkant:
Hogy vaj' miféle fájdalom beszél magában így? Mely Isten-adta, Isten-küldte átok az, mely így zokog?
Akkor is, ó akkor is, megérdemeltem egykor barátságotok. – Szív voltam, tört szív, emberek!
S hogy feledni fogtok, az a vígaszom.

(Nyugat, 1928/1, 2.)

Kedves Polgármester Úr,

miután nem sikerült bejutnunk szobájába, s tudjuk, mennyire elfoglalt ember, levélben adjuk elő kérésünket.

Szeretnénk egy szépirodalmi folyóiratot megindítani "Budapest" címmel s e cím kapcsán merült fel az a gondolat, Farkas Ferenc barátunk biztatására, hogy Önhez forduljunk támogatásért.

Mánthogy nincs szerencsénk személyesen ismerni Önt, az első pillanatban magunk is sajtóságnak találtuk ezt a tervet s kissé idegenkedtünk tőle, vagy inkább attól, hogy kérjünk s még hozzá a hivatalos Magyarország oldaláról kérjünk valamit. De aztán egyre jobban megbarátkoztunk a gondolattal. Amit Önrel tudunk és hallottunk, mind amellet szól, hogy jó helyen kopogtatunk. Hogy városunk újra város legyen, ez mindnyájunknak egyik legfontosabb ügye. Akármilyen pártfogással, akármilyen címmel jelenik majd meg folyóiratunk, mindenképpen Budapest kialakuló szellemi életének fontos góca lesz. Miért ne fordulnánk tehát egyenesen a város polgármesteréhez?

Kérésünk annyi lenne, hogy polgármester ur bocsásson rendelkezésünkre papirost és nyomdát, esetleg a főváros házinyomdáját.

A lap egyébként havonként vagy kéthetenként jelenne meg, főszerkesztőül Schöpflin Aladárt kérnénk fel, a szerkesztőbizottság pedig belőlünk állna. Munkatársaink lennének természetesen a magyar irodalom legjobbjai.

Nagyon örülnénk, ha Polgármester Úr megnevezne egy időpontot számunkra, amikor személyesen előadhatnánk terveinket.

Tisztelettel és üdvözlettel:
Budapest, 1945. június 11.

Vas István,
Óttlik Géza,
Lengyel Balázs
Tolnai Gyula

„1945. február

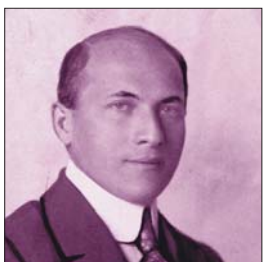
[...]

Mit akarunk, mi újság? – kérdi a barnaképű őrnagy, s cigarettákat rak ki az asztalra. Most már egyenesen kimondjuk a legfontosabbat: műtermet, nyomdát, folyóiratot.

Rendben van, semmi akadály. Néhány nap az egész, s felszabadul a Margit körút. Lesz nyomda. Lesz ország, amely nem jut el többé negyvennégy október idusáig, mert nem Szálasié lesz, de nem is Horthyé, hanem Adyé, Babitsé, Móriczé, Kosztolányié, József Attiláé... Rotációs papíron adjuk ki a Nyugatot, százezres példányszámban..."

ÓTTLIK Géza, *Naplóoldalak. S mit tegyen Cordélia?* = O. G., Próza, Bp., Magvető, 1980, 103–110; idézet: 106–107. Ugyanez: <http://mek.niif.hu/01000/01003/01003.htm> [2008. 03. 23.]

Bár a szöveg szerint Budapest – vagy „akármilyen” – címmel szeretnék lapot alapítani a kérvényezők, lényegében a Nyugat újraindításának egyik kísérletét dokumentálja ez a levél. A rommá lőtt Budapesten „négy magyar összehajol”, és folyóiratot alapít, mintha mi sem volna egyszerűbb. Lapengedélyért folyamodnak először az orosz városparancsnokhoz még 1945 februárjában (lásd a fenti idézetet!), aztán a polgármesterhez...

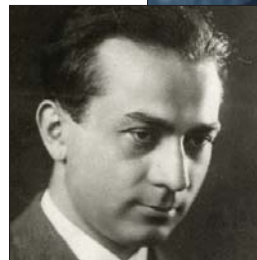
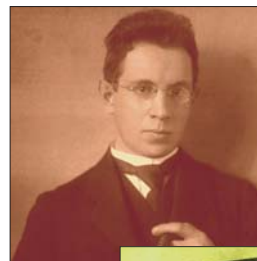
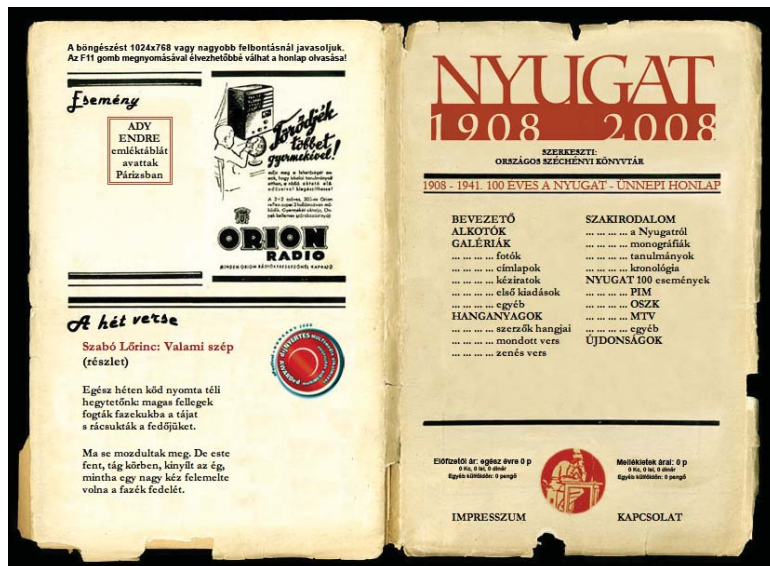
„Huszonégy éves voltam, amikor elküldtem a Nyugatnak, igaz, hogy rossz címre véletlenül, egy hosszú elbeszélést. Soha nem választak. Mindig biztos voltam benne, hogy nem azért, mert nem kapták meg, hanem ellenkezőleg, azért, mert megkapták, és el is olvasták. Éretlen, szörnyű írásmű volt. A második próbálkozásomat, évekkel később, elfogadták. Babits azt üzent: tetszett. Ezzel befogadtak a Nyugat munkatársának. Nagyobb dicsőség soha nem ért. Ma is féltékenyen óvom az irodalomtörténeti skatulyában a helyemet, mint »a Nyugat harmadik nemzedékéhez tartozó elbeszélő«. Ma is azt érzem, hogy a dicsőségemet egy kicsit jobban meg kellene alapoznom. Babits májusban meghívott az asztalukhoz.

[...]

A hozzájuk tartozásnak azt a kézszorítását, összepillantását, fél karral magához ölelő mozdulatát, vagy ennek legalább a jelzését, a gondolatát, amit az akkor már testében is halálra sebzett Babbitól persze, hogy hiába vártam, megkaptam a sokkal hűvösebb, szárazabb Schöpflin Aladártól. Az irodalom, úgy képzeltem, ott kezdődik, ahol több önmagánál: arkangyalok összeesküvése a világ feje fölött: ami a Nyugat volt. Ezek az óriások rendületlenül, tűzön-vízen át kitartottak egymás mellett, fölébe emelkedve nemcsak mindennek és mindenkinek, hanem az egymás közötti, civilek által fel sem fogható mértékű ellentéteiknek is. Hogy csak Adyt, Kosztolányit és Babitsot említsük, roppant világaik szükségszerűen többé-kevésbé kizárták a másik roppant méretű öntörvényű világát, művük védelmében könyörtelenül csillagtávolságban kellett maradniuk az idegen csillagképtől: megint csak Isten csodája, hogy arkangyalóságuk szférájában létre tudták hozni az összeesküvést, a Nyugatot, az új magyar irodalmat. Schöpflin, aki a gravitáció, a csillagokat összefogó abroncs volt köztük, tudta ezt a csodát. És szinte láthatatlanul és meg nem foghatóan, mint a gravitáció, maga is Isten csodája volt.”

OTTLIK Géza, *A Nyugatról* = O. G., *Próza*, Bp., Magvető, 1980, 215–230; idézetek: 217, illetve 219–220. Ugyanez: <http://mek.niif.hu/01000/01003/01003.htm> [2008. 03. 23.]

1. Nézz utána, hol érhető el a Nyugat digitális formában!? Próbáld meg kikövetkeztetni, kigyűjteni azoknak a neveit, akik a folyóirat első, második, harmadik nemzedékéhez tartoztak! Keress még irodalmi-szellemi csoportosulásokat, amelyek esetében több nemzedékről szoktunk beszélni!
2. Kiket nem találsz – vagy nagyon kevésszer vehetsz észre – a Nyugat hátsójain? Ugye feltűnik néhány nagy név alig-ott-léte vagy ott-nem-léte? Nézz utána, hogy ezek a „hiányzók” milyen okok miatt nem jelentek meg a kor legfontosabb lapjában!

Az Országos Széchényi Könyvtár–Magyar Elektronikus Könyvtár ünnepi honlapja a Nyugat tiszteletére a 100 éves évfordulón, <http://mek.niif.hu/nyugat> [2008. 12. 15.]

3. Az 1990-es évek irodalomtudományi törekvései igyekeztek a Nyugatot már elsősorban nem csak mint irodalomtörténeti jelenséget felfogni. Főképpen Kulcsár Szabó Ernő és Kabdebó Lóránt irodalomtudósok képviselték elsőként ezt az álláspontot, mondván, hogy a folyóirat neve mindenekelőtt értékeszményt, ízlést, esztétikai minőséget jelöl. Ezért sokkal többre alkalmas, mint különböző nemzedékek egymásutánjának elhatárolására. (Ilyesmire utal az esszé eszközeivel és nyelvi lehetőségeivel Ottlik Géza is az **előző oldalon** idézett visszaemlékezésében.) Ebből is láthatod, hogy az irodalomtudományban is vannak viták, s nem feltétlenül képviseli mindenki ugyanazt az álláspontot. (**Jövőre** is több hasonló példáról olvashatunk majd irodalomkönyvünkben.) – Keresz akkor és mostani nyomtatott és digitális forrásokat, melyekkel dokumentálni tudod az itt néhány szóval jellemzett tudományos nézetrendszert!

4. Nézz utána annak is, hogy mikor hány példányban jelenhetett meg a folyóirat! Milyen következtetéseket vonsz le ebből?

5. Miért éppen Nyugat...? – Te milyen címmel alapítanál folyóiratot?

6. Az oldalpáron a Nyugat szerkesztőit láthatod. Vajon kik ők?

„**POZITIVIZMUS** A modern filozófia egyik időről időre meg-megújuló irányzata, melynek elveit alapul véve számos tudományágban (irodalomtudomány, történettudomány, szociológia) azonos nevű, módszertani alapon szerveződő tudományos iskolák jöttek létre. A 'pozitív' jelzőt tudomány-módszertani értelemben először August Comte alkalmazta *A pozitív filozófia tanfolyama* (1830–1835) című művében.

[...] [A ~ szerint] az elme számára a

megismerésben kizárólag az érzetek által közvetített tények adottak, ezeket az elme a megismerés folyamatában rendszerbe foglalja, mely rendszer csak mintegy járulékosan adódik a tényekhez mint ismereteink egyedüli szilárd, állandó elemeihez. A 19. századi, klasszikus ~ legnagyobb hatású képviselője John Stuart Mill volt... [...] A 19–20. század fordulóján a korabeli konvencionálizmussal párhuzamosan Ernst Mach hozott létre pozitivistá tudomány- és ismeretfilozófiai rendszert. A 20. század első felében a ~ ismét megújult formában mint logikai ~ lépett fel, mely a továbbiakban a mai analitikus filozófia kiindulópontjává vált.”

ÁRON László címszavának részletei a *Magyar Virtuális Enciklopédiából* = www.enc.hu/1enciklopedia/fogalmi/floz/pozitivizmus.htm [2008. 01. 22.]

A MAGYAR IRODALOMTUDOMÁNY KEZDETEI A magyar irodalomtudomány már indulásától fogva elsősorban történeti, s kevésbé filozófiai indíttatású és érdeklődésű volt. Irodalomtörténet-írásunk atyjának közismerten Toldy Ferencet (1805–1875) tartjuk. A nemzeti klasszicizmus korának másik nagy irodalomtudósa Gyulai Pál volt, akiről mint íróról már megemlékeztünk könyvünkben. A 19. század vége hozta meg aztán az „igazi” irodalomtörténeti rendszerezéseket, illetve jelentős irodalomtudósi életműveket. Riedl Frigyes (1856–1921), Beöthy Zsolt (1848–1922), Péterfy Jenő (1850–1899), Pintér Jenő után Négyesy László (1861–1933) nevét kell feltétlenül megemlítenünk. Ők lényegében valamennyien a ► pozitívizmus elkötelezettjei voltak.

E gondolkodási irány a tények aprólékos, mindenre kiterjedő számbavételére alapozza megállapításait. Lényegében a szerző életrajzából vezeti le a műveket s azok értelmezését.

„Egy háború előtti nyáron a Tátrában – hol Riedl Frigyes vagy harminc nyarat töltött – lihegve érkeztünk meg véle Ófüreden a tarjakai sikló állomására s jegyek híján csalódottan torpantunk meg a már-már induló kocsni előtt. E pillanatban a pénztáros – mint utóbb kiderült, nyári alkalmazást vállaló felsőgimnazista – fülkéjéből kilépve elénk sietett a jegyekkel:

– Tessék, tanár úr!

Riedl csodálkozva nézett rá:

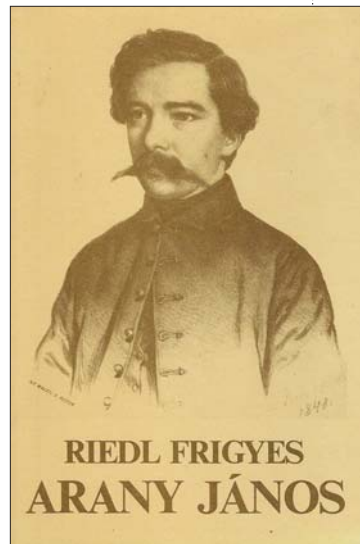
– Ön ismer engem?

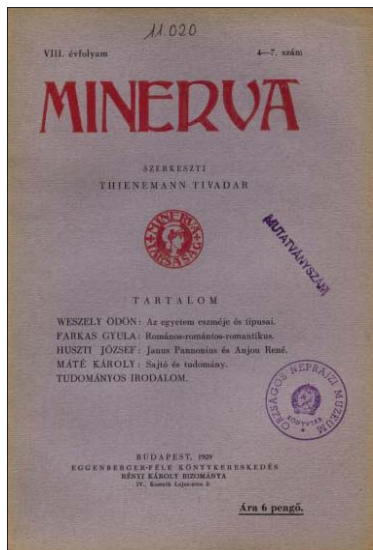
– Rhetorika, poétika! – mondta mosolygva, gyorsan az ifjú, s mi a már megindult kocsiban neveltünk a váratlan segítségén.

Ezreknek és tízezreknek legalább is ennyit jelent Riedl Frigyes: két tankönyvet, két levegős világos, kedves tisztást a magyar tankönyvek tüskés-homályos útvesztőjében.

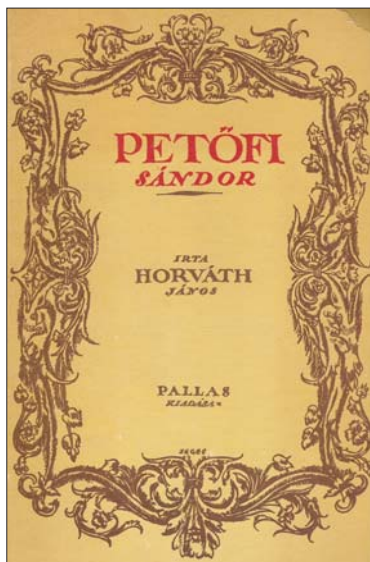
Olvasóközönségünk műveltebb rétege meg ismeri Arany János-át, mindmáig legszébb irodalomtörténeti monográfiánkat, mely minden hasonló természetű magyar könyvnél több kiadást ért meg.”

REICHARD Pirocska, *Riedl tanár úr*, Nyugat, 1926/15 = www.epa.hu/00000/00022/0040/12368.htm [2008. 01. 22.]

1921-ben indult a magyar szellem-tudomány rangos folyóirata Minerva címmel

SZELLEMTÖRTÉNET Gondolkodási irányzat, mely egy egységes világszellem létezési módjának tekinti a művészeteket is, és azokat elsősorban benyomások alapján vizsgálja. Nálunk elsősorban Szerb Antal nevével fémjelzett irodalomtörténeti gondolkodásmód (lásd majd bővebben a 12. osztályban!).

„Általában tévedsz, ha azt hiszed, hogy én afféle régimódi egyetemi tanár vagyok, aki mindenütt ott van, mindenben benne van, részvényes, igazgatósági tag, elnök, nagy mogul, s kéz, amely kezdet mos stb. Nem! Én modern egyetemi tanár vagyok: 1. tanuló 2. tanítók. Egyebekre pedig szarok.”

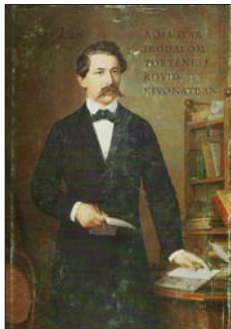
(Idézi KENYERES Zoltán: *Vázlat Horváth Jánosról* = K. Z., *A magyar irodalomtörténet-írás története*, Bp., Anonymus, 1995, 25–34.)

A 20. század első és középső évtizedei irodalomtudományának legnagyobb alakja kétségtelenül Horváth János. Az ő koncepciója már túl van a pozitívizmuson, de nem lesz a ►szellemtörténetnek sem elkötelezettje. Sajátos világát talán „az irodalom önelvű fejlődéstörténete” kifejezéssel lehetne illetni. Legnagyobb hatású munkái ebben a szellemen fogantak. Közülük ma is különös haszonnal forgatható a Petőfi-monográfia (1922), mellyel **tavaly** már találkozhattál.

A 19. század végéhez kötődik még egy lenyűgöző (pozitivist) szellemi teljesítmény, a *Magyar írók élete és munkái* tizennégy kötetben. Szinyeyi József hatalmas lexikona (1–14, Bp., 1891–1914) időtlenül használható, kiváló adattár, mely a neten is hozzáférhető – mégpedig ezen a címen: <http://mek.niif.hu/03600/03630> [2008. 01. 29].

1. A magyar irodalomtudomány helyzetének, legfontosabb irányainak például itt nézhetsz utána: SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Magyar irodalomtudomány a huszonegyedik század elején* = www.matud.iif.hu/06jul/03.html [2008. 01. 29.]

1. Kutakodjatok még az írói-költői életrajzokban! Gyűjtsétek össze, kik kerültek közelebbi kapcsolatba a pedagóguspályával!

2. Keress könyvtárban régebbi 11. évfolyamos (korábban: III. osztályos) tankönyveket, s hasonlítsd össze egymással tartalomjegyzéküket!

3. Mit gondolsz, miért fordulhat elő, hogy az egyik költő vagy író néhány évtizedig nagyon sok helyet kap a tananyagban, a másik kevesebbet, de később ez megfordulhat?! Mitől függhet, hogy egy ország, nemzet, történelmi időszaka mit hangsúlyoz az iskolai tananyagban?

4. Nézz utána ennek a „szerepel–nem szerepel”-dolognak komolyabban, ha érdekel a téma! Ígérhetem, hogy igen tanulmányos vizsgálódásnak lesz a részese!

A MAGYAR IRODALOMTANÍTÁS KEZDETEI. ARANY ÉS BABITS A KATEDRÁN. PETŐFI A TANANYAGBAN

Az iskolai rendszerű irodalomtanítás Magyarországon lényegében az 1850-es években kezdődött, vagyis a klasszikus moderniséggel egyidőben. Az 1879-es „gymnasiumi tanítási terv”-ben találkozhatunk először a „magyar nyelv és irodalom” tantárgy névvel.

Arany János nagykőrösi gimnáziumitanár-korszaka legendás kilenc év a magyar pedagógia történetében. A Toldy Ferenc nyomán ekkor írott „segédkönyv” (*A magyar irodalom története rövid kivonatban*) értékes alkotása irodalomtörténet-írásunk kezdetének.

„A kis dolgozószobában füstölve ég a lámpa s az asztal előtt egy fáradt nézésű, lefelé pödört, nagy bajszú ember görnyedez. Előtte halomban füzetek fekszenek – kiragad egyet s rövidlátó szemét a papírra szegezve olvasgat benne – aztán leteszi az írkát, kinyitja a következőt – ... és így tovább százhatvanszor egymásután.

Munka közben néha meg-megáll. Gondolkozik. Mintha valahol, egész másutt, egész messze járna gondolatával. Egy papírszeletre gyors jegyzeteket vet: verssorok – néha egy-egy strófára való is összefut. Tolla épp nekilendül, amikor hirtelen, mint akit mulasztáson kaptak, a füzetekbe markol és közbe pöfékelve olvasgat ismét csöndesen.

Másnap reggel százhatvan nebuló kijavított dolgozatával hóna alatt megyen az iskolába, Arany János, a nagykőrösi gimnáziumban ez idő szerint a magyar irodalom kitűnő professzora. Az úton kollégák csatlakoznak hozzá; rosszkedvű, fáradt, álmos emberek, akik csak gyéren köhíntenek ki egy-egy szót. Ilyenkor is tankönyvekről, diákokról beszélnek: Szigeti Werga János igazgató úr és Arany János, a tanár. Legfőleg Szász Károly szól irodalomról – de az is, csak amúgy mellékesen. Izgatottabb téma minden irodalomnál: a helytartótanács megadja-e az engedélyt az iskolai olvasókönyvre, melyet Szász Károly eposz-, dráma-, líra- és fordítmányárú vegyeskereskedő szerzett Arannyal együtt.

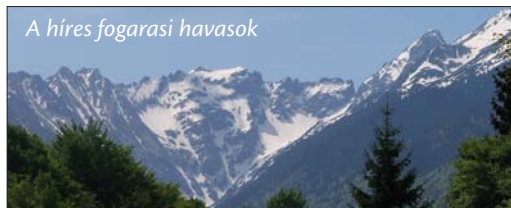
Így jut el a tanterembe, mindig zúgó füllel és a meddő munkában töltött éjszaka után fájó fejjel Arany János, hol a katedrán helyet foglalva, kezdi imígyen:

E név alatt, irodalom, az emberi szellem működésének bizonyos összességét értjük, mely működés, a nyelv segítségével által, rendszerint írásban (könyvekben) nyilatkozik...”

HATVANY Lajos, *Arany János Magyar irodalomtörténete*, Nyugat, 1910/22 = <http://epa.nif.hu/00000/00022/00068/01982.htm#jegyz1> [eredeti helyesírással!] [2008. 01. 25.].

Másik nagy magyartanár költőnk Babits Mihály, aki Fogarason (hol is van az?) már nem is kezdte, hanem folytatta pedagógus pályáját, s itt töltött „száműzetés”-ben három esztendő (1908–1911). Ekkor végre Újpestre helyezték. De még bőven Fogarason érte el az irodalomtörténet legrövidebb, s talán legfontosabb távirata is, mely által ő lett a Nyugat „felfedezettje”, később szellemi vezére. A tragikus sorsú Osvát Ernő, a Nyugat első nagy főszerkesztője ezt „sms-ezte” neki 1908 novemberében: „Tisztelt Uram, kérem, küldje el nekem összes műveit. Híve Osvát Ernő”. (Hiába, a régiek még tudtak tömöre lenni... ☺)

Petőfi Sándor pedig nem volt ugyan tanár, de mindenkinél korábban, már 22 éves (!) korában tananyagává vált! Az 1840-es évek még szöveggyűjtemény jellegű iskolai könyveiben 1845-től fogva szerepel, sőt 1848-ban már ő az egyik legfontosabb szerző! A beválogatott versek számát tekintve már ekkor is csak Vörösmarty előzi meg. Nem is olyan sokkal később átveszi a vezető szerepet a „költő-apá”-tól, s lényegében máig megtartja azt. Személye hamarosan az egész magyar irodalom, sőt a magyar nemzet szimbólumává válik. Ő az, aki verseivel összeköti a premodernség, a modernség és a posztmodernség korszakát. A maga korában legalább olyan újító volt, legalább olyan eredeti, mint a maiak közül Petri György, Parti Nagy Lajos vagy Kovács András Ferenc.

A híres fogarasi havasok

„Mindezek a dolgok a stilisztikát alapvető tanulmányává teszik a művészetnek – de elsősorban alapvető tanulmánya marad a stilisztika az életnek. Az ember gondolkodó és beszélő lény és egész élete gondolkodásból és beszédből áll, és mindig jobban csak abból. Az ember szavakkal gondolkodik, és szavakkal cselekszik. A művelt ember gondolatokkal küzd, szavakkal csatázik. A leghatalmasabb fegyver a gondolat és a szó. A történelem: gondolatok csatái s gyakran szavak győzelmei. A szabadságharc előtt Széchenyi gondolatai harcoltak s Kossuth szavai győztek. Az egyes ember élete: gondolatnak fejlődése és szavainak hatása. A természet az oroszlánnak karmát, az elefántnak agyarárt, az egyszarvúnak szarvát, a méhnek fullánkját adta: az embernek gondolatát és szavát. Élesítsd e fegyvereidet, hogy megállhass az élet harcában; mert az élet harc, s az »erős megállja.«”

BABITS Mihály, *Stilisztika és retorika a gimnáziumban. Egy tanítvány filozófiája tanulók számára*, Nyugat, 1910/3 = www.epa.hu/00000/00022/00049/01290.htm [2008.01.25.]

5. Érdeemes utánanézned az „irodalmi kánon” fogalmának is(mét), melyről fogunk még tanulni *jövőre*, de már korábban is ismerheted a kifejezést. (Lásd például ezeket a köteteket!) →

6. Ezzel összefüggésben is meglepő eredményekre juthatsz, ha vizsgálódást kezdesz Szinnyei József említett gigantikus munkájában, a *Magyar írók élete és munkái*ban az egyes szerzőkre jutó hasábszám, szövegmenység tekintetében. Keresd meg a lexikonban például a Széchenyi, Kossuth, Arany, Madách, Mikszáth címszavakat!

Renoir: Dance in the Country (1983)

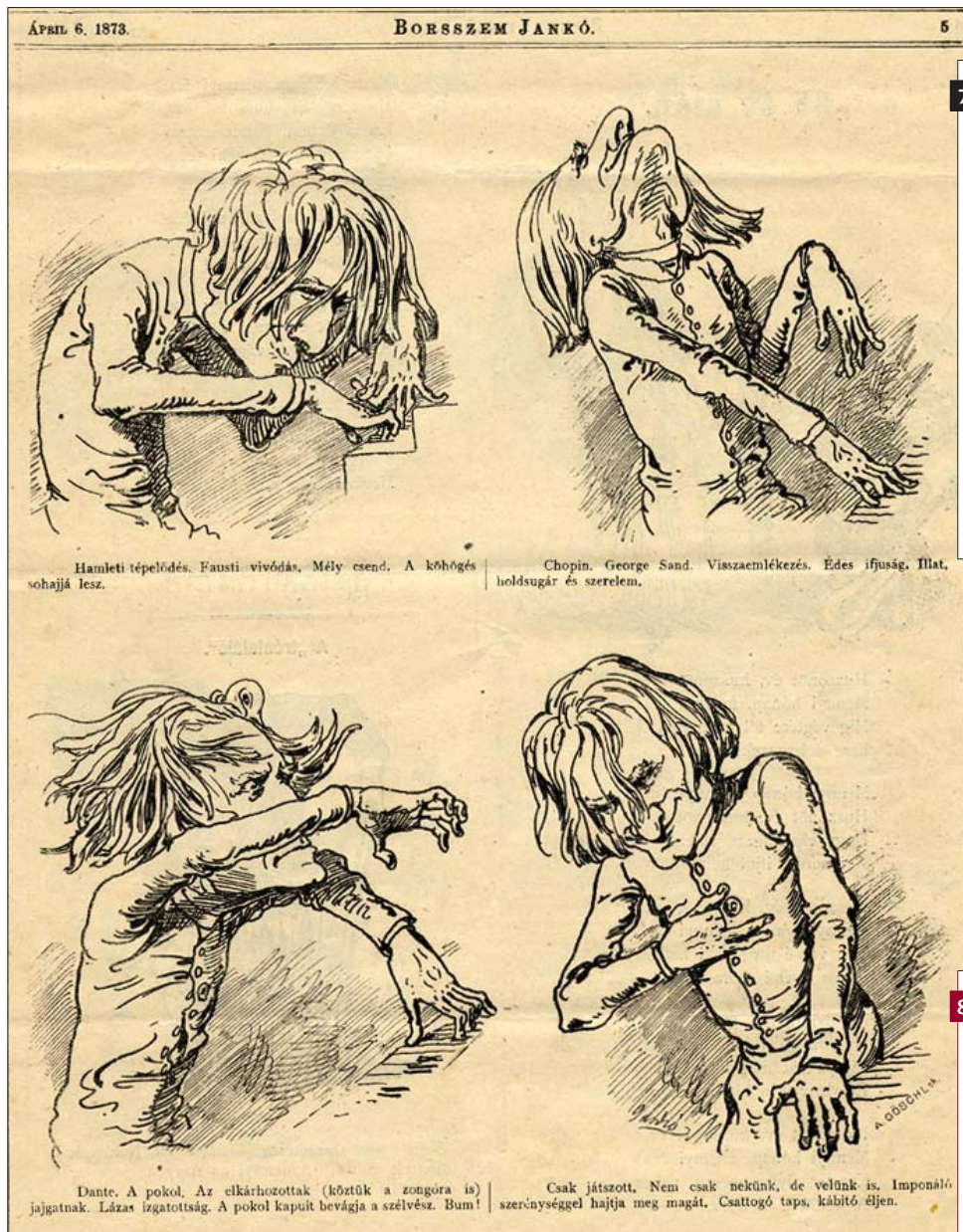
Mindennapi élet

1. Vizsgáld meg a tankönyvünk **első részében** szereplő személyekről közölt képeken látható ruhadarabokat és frizurákat! Mit fejez ki a divat szerin- ted? Érdeemes követni? Kell? Szükséges? Ruhában, autóban, telefonban? Mindenben?
2. Mi a véleményed a modernség korának öltözködéséről! Tekintsd át a di- vatot 1860-tól 1960-ig! Akár „jelmezbál”-t is rendezhettek az osztályban korabeli öltözetekbe bújva ☺!
3. No és a posztmodern kor? Ma milyen ruhákban jártok, s milyen frizurá- kat viseltek előszeretettel?

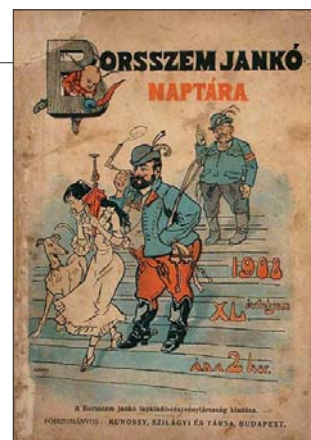

Renoir: Dance in the City (1883)

4. Talán olyan is akad közöttet- tek, aki szívesen ír (bők)verset (tréfás, ironikus, barátságosan gúnyolódó vers) az öltözkö- désről...☺!
5. S biztosan vannak olyanok is, akik örömmel felidéznek a feje- zetben szóban forgó kor moz- gáskultúráját, illetenát, sőt akár táncait...☺! Rajta, kezdjé- tek el! (Milyen zenét kerestek hozzá?)
6. Ezek a Renoir-festmények iga- zán magukért beszélnek. Szinte tálcán kínálják az összevetés lehetőségét mind a ruhákat, mind a mozdulatokat, mind a környezetet illetően ☺! A címü- ket szándékosan nem is fordít- ottuk le, hisz a képek annyira beszédesek – de lehet, hogy vé- letlenül felcseréltük őket... :-)?!

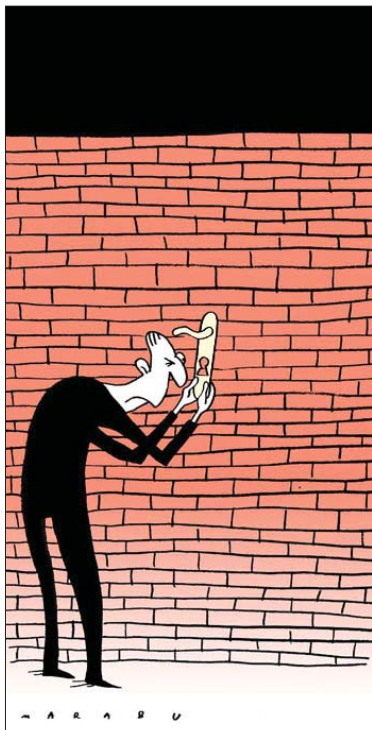
7. S ugyanakkor, amikor a Nyugat, természetesen más lapok is megjelennek Magyarországon. A kor közmédiájának egyik legnépszerűbbje, a Borsszem Jankó 1908-ra például ezt a naptárt ajánlja. (Eme rajzot is érdemes tanulmányozni az előbbi szempontokból! De megvizsgálhatjuk a karikatúra műfaját illetően is, illetve joggal kérdezhetünk rá, vajon melyik korban mi okoz humoros hatást.)

8. Egy egész sorozatot láthattok a Borsszem Jankóból. A Liszt-karikatúrák is bizonyítják, hogy e rajzműfaj a kor egyik legfontosabb művészi kifejezőeszköze volt. De hogy az új médiumok mai, életünket átszövő hatása mellett sem veszített jelentőségéből, abban nem kételkedünk. Mi a véleményed erről?

A. Göschl: Liszt-karikatúrák, Borsszem Jankó, 1873, április 6. = www.cph.rcm.ac.uk/Tour/Pages/Liszt.htm [2008. 01. 26.]

9. Olvasd el ezt a kiállításmegnyitót, melyet a tankönyvszerző tartott 2002-ben! Szerinted megfelel a műfaj szabályainak? Bíráld meg, s írd Te is megnyitószöveget!

Marabu egyik „szótlan” rajza

* Elhangzott a Művészetek Házában Szombathelyen, 2002. február 19-én, a MÚOSZ Karikatúra Szakosztályának kiállításán.

A karikatúra mint jel*

Hétköznapi feszengéseink közben milyen üdítő az óra, melyet e rajzokkal beszélgetve tölthetünk el! Egy kiállításon amúgy például nem illendő mosolyogni sem, itt végre azt is szabad...

A karikatúra éppen úgy közöl valamit, mint a vers. Mint egy jó groteszk vagy egyperces novella, mint egy Karinthy-szöveg. Mondhatnánk: így írtok Ti. Rajzban írtok Ti. Ceruzavonalakkal, színekkel, számítógéppel.

De ez a műfaj a nevetés után mindig mélyen elgondolkodtat: egy ilyen kiállításon nem lehet végigrohanni, nem lehet kiszaladni belőle. Itt muszáj gondolkodni. Itt muszáj szembenézni önmagunkkal.

Ezért kegyetlen – és persze gyönyörűséges! – játék ez, Hölgyeim és Uraim! Irodalmárként mondom, hogy miközben egyre inkább szimbólumok között élünk, aközben gyerekeink, tanítványaink egyre kevésbé értik a szövetségimbólumokat. Egyre felszínesebben mozognak az írók világában. A képkorszak beköszöntével tehát paradicsomi idők jönnek a karikatúristák számára: ők lesznek korunk nagy elbeszélői, ők teszik létünket majd elviselhetővé. Immár nemcsak közérzetjavító gyógyszerként, hanem egyetlen jelegyüttesbe sűrített nagy történetek rögzítőiként fogjuk őket segítségül hívni. Minieposzok megfogalmazóiként.

Mert az itt megszólított alapmítoszok is – Noé bárkája, élet–halál, pénz, hatalom, szegénység–gazdagság, egyebek – az emberiség örök kérdéseire keresik a válaszokat. A módszer, melyet választottak, csak rájuk jellemző: humorral képesek szólni esendőségeinkről. Humorral akkor, amikor létünkben oly kevés a vigasztalás. Ám ha Szűr-Szabó Józsefet, Tettamantit, Marabut, Sajdikot, Dallost – és a jelenlévőket: Jelenszkyt, Fenekovácsot, Békésit fogyasztunk az álmos délutáni csöndben, meglátjuk, a lét maga válik kelle-mesebbé.

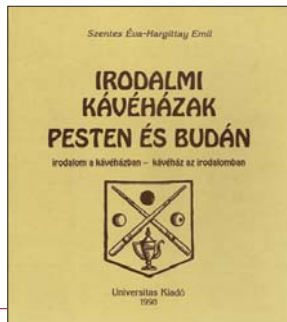
Megbocsátó szeretettel tekintenek ránk ezek az arcok, ezek a figurák. Ha aktualizálnak (környezetszennyezés, Windows, Európai Unió), akkor is időtlenek. Időtlenek, mert a mi kicsinységünk is örök, a mi önkeresésünk is mindig befejezetlen.

Emberi tulajdonságok jelei közé szorítva állunk itt, ezért ha az ember végigmegy a képek között, legvégül mégiscsak mélyen elszoromodik. Szorongása alábbhagy, de végtelenül elszoromodik. Rájön, megint nem a tükör volt torz. Rájön, nem a karikatúra az, ami kettős mércét alkalmaz, nem a karikatúra kárörvendő és gúnyos és pökhendi, hanem ő maga. Ezért köszöni a megbocsátást, de rettenetesen bosszantja, hogy ezek, itt, a veséjébe látnak, hogy ezek, itt, még azt is tudják, amit ő csak holnap fog megsejteni.

Ezért legjobb, amit tehetünk, Hölgyeim és Uraim, ha megköszönjük – ezeknek, itt –, hogy a vesénkbe láttak. Holnap talán eggyel kevesebb hibát fogunk elkövetni.

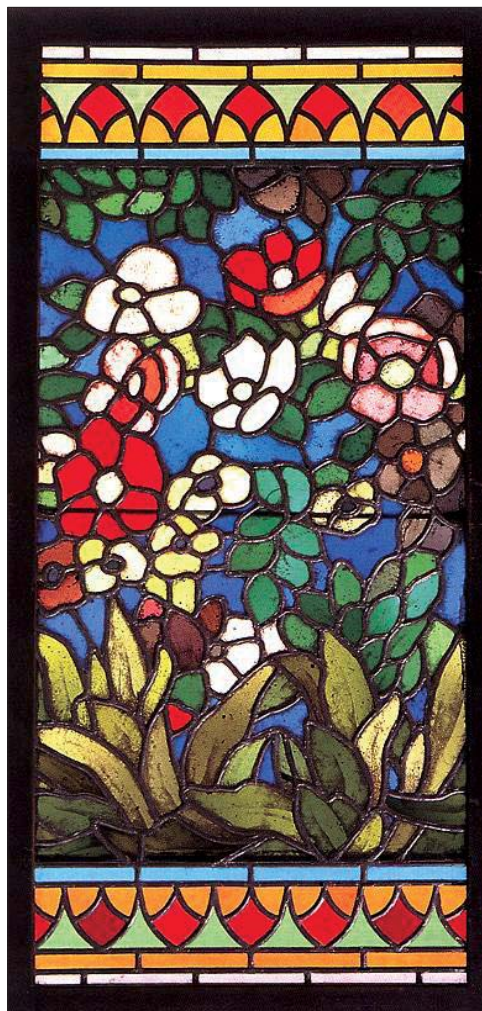
Reménykedjünk. És köszönjük!

10. A 19. század első felében a préház már fontos szerepet játszott mint az értelmiségi összejövetelek helyszíne. Ide „ki” lehetett vonulni, itt nyugodtan lehetett beszélgetni, a társadalmi szerepektől egy kicsit mentesebben, vagyis felszabadultabban. (Fáy András fői préházáról, Vörösmarty itt ihletett *Fóti daláról* már megemlékeztünk *tavaly*.) A modernség korában pedig kétségtelenül a kávéház vált az irodalmi élet egyik legfontosabb színterévé – a könyvkiadók, szerkesztőségek mellett. Ebben a könyvben például utánanézhetsz a kávéházaknak s irodalmi szerepüknek részletesebben

11. Készítsetek egy igazi kávéházas „nagyprojekt”-et! Írme, néhány ötlet, de Ti nyugodtan találjatok ki mászt:

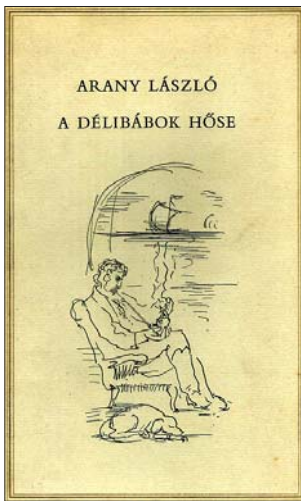
- A kávéház típusai a 19–20. századi Magyarországon
- A Paradicsomtól és a Pilvaxtól a Newyorkig (sic!). A kávéház kultúrtörténeti szerepe a magyar művelődéstörténetben
- A kávé(ház-)motívum Mikszáth és/vagy Jókai műveiben
- A kávéház mint kultikus hely a Nyugat szerzőinek életében és életművében
- Molnár Ferenc (vagy Karinthy, Kosztolányi, Krúdy és mások) és a kávéházak
- Miért éppen a kávéház?
- Webes „kávéházak”-nak tekinthető-e a chat-szobák?
- Az internetes kávézók – folytatás vagy valami más?
- Egy virtuális irodalmi kávéház vázlata – honlap-térképpel
- j)
- k)
- l)

A Japán kávéház (ma: Írók Boltja) telefonfülkéjének üvegablakát Rippl-Rónai József tervezte

ÖSSZEGZÉS

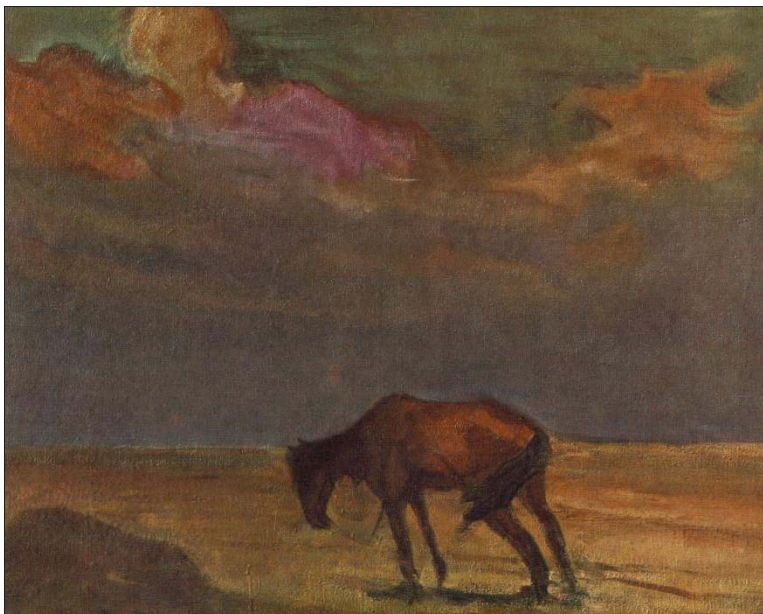
(Esszé)

A 19. század első évtizedeiben költőink-íróink mindenekelőtt a múlthoz fordultak ihletért, mintáért. Múlt és jelen összevetésével igyekeztek lelkesíteni, buzdítani. A múlt értékeinek emlegetésével vétették észre a jelen fogyatékoságait, ekként érzékeltették idők és értékek különböző síkjait. „Mi a magyar most? / Rút sybaríta váz” – mondja például Berzsenyi; de legfontosabb mítoszaink, a *Hymnus* (*Himnusz*) vagy a *Szózat* is hasonló alapvetések jegyében fogantak.

A forradalom és szabadságharc megváltó erejű, katartikus pillanata rövid időre helyreállította múlt és jelen – illetve jövő – ► diszkrépanciáját. Ekkor minden harmonikusnak tetszett. A század második felében aztán megjelennek az önmaguk idejét nem találó figurák, regényhősök – a szerzők általuk fejezik ki, fogalmazzák meg korélményüket. Ott sorakoznak egymás mellett Arany balladáinak reménytelen hősei, akik gyakran nemcsak idejüket, de immár egész életüket eltévesztik. Ott botladozik Arany János *Bolond Istókja*, Arany László délilibáblova, Hübele Balázs, Ádám a *Tragédiából*, aki több évezreden bolyong keresztül, de ott vannak Jókai álmodozói is (*És mégis mozog a Föld*), Kemény Zsigmond rajongói és történelmet vétkező hites hitetlenjei (*A rajongók*).

Az eltévedés, kiüttlanság, dezillúzió ebben a korban – művekbe ► transzponálódva – időbeli eltévedésként jelenik meg elsősorban. Ezt az élményt aztán Ady majd megint térélménnyé fogalmazza át (*Az eltévedt lovas*), mint ahogyan még Csokonai is térben élte át kiszolgáltatottságait, reménytelenségeit ez országnyi szűk kabátban („...az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon”).

Tornyai János: *Bús magyar sors* (1910)

A romantika mozdítja meg ezeket a tereket, üzen hadat a végtelennek, s váltja át a nézőpontokat, élesíti rá az objektíveket az időre. A romantika azonban csak álmodni tud ebben az időrengetegben. A klasszikus modernség (előmodernség) realizmusa és lélektani mélysége pedig rögzíti az értelemben, és olykor ki is nagyítja még a hajszálrepedéseket (naturalizmus).

A modernség korának kétharmad évszázadában (1857–1930) lelkesedésben gazdag és kiábrándultságtól sújtott korszakok váltják egymást. Az irodalom szerepe megváltozik. Már nem kell nyelvet és nemzetet teremtenie, de azért még őrzi társadalomalakító hitének fontosságát.

A civilizációs modernizáció felemelőnek látszó kora – nálunk ez a milleniumi évtizedekre esik – után azonban soha nem látott válságok köszöntenek a világra. A 20. század az emberiség történetének egyik mélypontja lesz. Diktatúrák és világháborúk követik egymást, korlátozva nemcsak az egyén szabadságlehetőségeit, de az embert még elemi fizikai létezésében is.

Csak bizakodhatunk abban, hogy az irodalom ezekben a tragikus évtizedekben is segített élni azoknak, akik ezt a világot mégiscsak a derű, a szeretet és a boldogság lehetséges világának tartják.

Marc Chagall: Sétány (1917)

Ha arra gondolunk, hogy ez a nagy művész, akinek majdnem száz évet adott a sors, és életét a lenini–sztálini Oroszországban kezdte, s ezt a vidám és önfeledt képet éppen 1917-ben festette, akkor sok mindent megértünk és megérthetünk a világból, de elsősorban abból, hogy a művészet miért és miképpen is segíthet nekünk élni akár még haldokló korokban is

DISZKREPANCIA meghasonlás, aránytalanság

TRANSZPONÁL áttesz, áthelyez

Bródy Sándor

Rembrandt eladja a holttestét

Egyszer a nyavalyás magánzóra, Rembrandt régi, nevezetes műfestőre rájött a vágy, hogy cselekedjék: elment, elindult előpénzt kérni, ebben folyt le ügyis egész élete, külön beteg volt azért, mert már régen nem uzoválta¹. Festett alattomban egy kis képet valami maradék vászondarabra: sötétben villogó asztrálestet, ő maga sem tudta mit, és azt se, hogy polgári származásra kicsoda az illető. Érezte csak. És érezte, hogy el kell adni, de csak úgy, hogy majd visszaváltja, ha jobb kerül. Hogy ezt a festett rongyot végérvényesen megvegyék, valóban nem remélte.

Sok képe volt már ilyen módon az elszánt gazembernél. Az illető kép-, hegedű- és spinett²-szerszámkereskedőt Becker néven írták be az anyakönyvbe annak idején, és ezen a néven nevezetes a műtörténelemben is. De hamisítások vannak világszerte e nagy könyvben – és a kereskedőnek szerencsére álneve is volt: Mosusz. Alkalmasint átható illata miatt, mely ellenkezően hatott, úgyhogy a rendes képírók, bár a pénznek a mai természetrajza már ki volt fejlődve, hacsak nem kellett, nem is keresték föl. De kellett Rembrandtnak legfőképpen és legsürgősebben.

Oldalvást, hogy az egyensúlyt el ne veszítse, tántorgott a palotasorra, mert hol lakott volna másutt Mosusz, mint itt, szemben a muzsikaházzal, amelynek csúcsíves ablakai tisztelettel néztek bárányszemet az uzorás ablakaival.

Az előlegkérő betántorgott a kapun, amely pont úgy csengett, mint harmincöt esztendővel ezelőtt.

– Mi sem változott! – szólta magához Rembrandt, és kinyírtan röhögött. Remélte, hogy nem találja otthon vagy elköltözött. Esetleg el is takarították, egy-két öllel alább, ahová leköltözött az utolsó időben csaknem minden ismerőse. Mosuszt sajnálta volna; arcátlanul gonosz és kedves volt, amióta csak ismerte.

Szorongott, hogy kivitték már a zsidó temetőbe. Eh, mit zsidó. Ha az volt, az volt. Lehet, hogy föníciai volt, vagy abból az ivadékából való, akiknek már a magját sem ismerjük. Nos hát, Becker Mosusz württembergi német volt, és mielőtt

műárus lett volna, egészen ifjú korában fiatal keleti lányokat szállított a szerelemfaló nagy orosz városokba, de a kisebbeket sem vetette meg. Mint házasesember jött vissza Amszterdamba, és a szegény kis rossz nők után csaknem átmenet nélkül a művészek és hasonló könnyelmű lények bőre vételére adta magát. Furcsa, de érthető dolog, hogy a kettő majdnem összefüggő. Mosusz alapján véve lenézte, sőt nemegyszer tényleg le is köpte az eladásra kínált jó képet. Megcselekedte azt egyszer magával a leydeni ténsúrral is, aki egyszer valami kis szentképet hozott neki, ahol a szentek között majorság³ kaparászott a földes pádimentumon⁴.

– Mi ez? Ez mi! Koldusbotra, akasztófára akarsz juttatni! Ha az egyházatyák ezt meglátják! Piha! – és leköpte a képet, sőt ezúttal nem adott előleget, talán csak ez egyetlenegyszer nem, pedig tudta, hogy az előpénzen csak ő nyerhet.

Négy esztendeig nem is beszéltek ezután. Igaz, hogy az ágensnek új, fiatalabb és főképp olcsóbb arckép- és műfestők jelentkeztek.

Rendesebb emberek. Tisztábban is öltözködtek. Nem durva mesterember-fiúk, hanem illatos patikus-fik. Rendes céhbeliék, akik pontos időre szállították és liliumfehérre fényesítették ki a hentesnek borvirágos arcát. Az igazba becsömörlött a holland köztársaság, és az édes olasz hamisítás divatba jött. Jöttek az új legények, akik festmények után festették a festményeket, és nem a közönséges élet után. És nem vesztek össze senkivel. Tánclépésben jártak, viszont az öregező Nagra-parti medve⁵ nem akart muzsikára táncolni.

Rosszul folyt a Harmenss sorsa, és Mosusz nem volt rest ezt az alkalmatosságot is a maga javára értékesíteni. Nem lehetett rajta keresni. Nem volt érdemes fönntartani az összeköttetést. És ha még megalázkodott volna, udvarolt, hízelgett volna, óraszámra itt ült volna az ágens officinájában⁶. Elmaradt.

Annyi év után vajon fogadja-e most, és hogy fogadja a betámolygót?

Beeresztette. És Rembrandtnak az volt a fontos, hogy a műárus még megvolt, itt volt, szóltanul helyet mutatott neki:

3 baromfi

4 padlózaton

5 Rembrandt

6 üzletében

1 tette, gyakorolta

2 négyszögletes vagy háromszögben végződő zongoraszerű hangszer

Rembrandt híres képe, a Tulp tanár anatómiája. A test megismerésének vágya mindig izgatta az emberiséget, ám sokáig tabutéma volt. Rembrandt az egyik legjelentősebb festő, aki a művészet tárgyává tette az emberi testet, annak belső szerveit is ábrázolva – több festményén. Az „anatómia” kifejezés közben a lélekelemzés szinonimájává is vált. A modernség kora Sigmund Freud pszichoanalízisének tanai után egyre inkább ilyen értelemben is használja. A kép reprodukciója Ottlik Géza Iskola a határon című regényének egyik fontos „szereplő”-je ebben a felfogásban, az egész szöveget átfogó motívum. (Jövőre tanulunk róla részletesebben!) A Bródy-novella a Rembrandt-téma parafrázisa ebből a nézőpontból is, illetve a szerző és a festő önismeretvágyának kifejeződése. (Rembrandt mintegy 333 önarcképet festett.) De művésznovella mivoltát is észre kell vennünk, hisz egy nagy alkotó hétköznapi kiszolgáltatottságának szomorúságáról szól. Bizonytal benne van tehát ebben a szövegben nemcsak az örökkön énkereső Bródy személyisége, hanem az egyre inkább medializálódó, „tömegkulturálódó” korról szembeni csalódottság érzése is

– Ülj le, úgyis látom, hogy alig állsz a lábodon. Hallottam már mindent, hallottam! – szólt a szokottnál is rekedtebb hangon. Abban a mértékben, ahogy a pénze mind jobban csengett, a hangja mind fakóbb, csaknem fahangú lett. Süketebb is. Azelőtt, ha valami tűrhető üzletről volt szó, minden hangot meghallott. Most már, úgy látszik, ez se izgatta. Az ügynevezett tisztesség lépett előtérbe, és az a valaki, aki a betűket iderakja, valóban kétségbe van esve, hogy retrospektíve⁷ nem tud valami igazgatóféle címet adományozni Becker polgárnak.

Rembrandt kiabált:

– Te a régi vagy, te a régi kedves Mosusz vagy. Látom, most is megnyalazol mindent, a pénzt is, a papirosokat is, a magad tenyerét is, magad száját is. Miért?

A képkereskedő nem felelt, annál jobban nyálazta, számolta a különféle valutákat, és még a szokottnál is édeskesebben rosszkedvű volt. Ráripakodott a barátjára. Mert mi természetesebb és szebb, hogy egészen addig, míg teljesen el nem esett, legkedvesebb barátjának nevezte az öreg piktort. Most is tegezte.

– No, ugyan terólad szépeket beszélnek Amszterdamban! Tudod-e, jobban utálnak, mint a varangyos békát!

Rembrandt téglavörös lett, hirtelen méreg – pedig nem volt mérges – fogta el, kedve támadt, hogy behorpassza a másik kopasz homlokát. De lecsitult.

„Ennek a szaracénnek igaza van – gondolta –, csakugyan, engem utálnak, de mennyien és miért? Csak azért-e, mert nem lehetett velem csinálni semmit, amit őt akarnak? Mert nem engedelmesskedtem senkinek se. Makacs voltam.”

Elhallgattak. A két ősellenség nem nézett egymásra, belülről szemlélték egymást mély megvetéssel. Az alkusz türelmetlenkedett, szeretett volna a haszontalan embertől megszabadulni, ingyen melegeedett nála a jó illatú, meleg szobában. Szép és jószagú virágok voltak a Mosusz asztalán, elfogyasztja ingyen a rossz szagú csavargó. Feléje fordult:

– No, mi jót hoztál? Mit akarsz? Azt, remélem, tudod, hogy a kép és a papiros nem kell senkinek se, még ha fizetnek is rá. A házak tele vannak, nincs hely a pincékben se, konyhákban se, a pervétákban⁸ se. Ha valami csinos új holmid, de csakis új, régi nem kell, ilyesmid ha volna eladni való? Olyan

ruhadarab-féle, amilyent az orvos uraknak szoktál festeni volt, amíg becsületes ember voltál?

Most már sértegette is, mert ingyért bánhatott vele úgy, mint a kutyával, ha mást nem lehetett rajta keresni. Most már csakis ezt.

Rossz ember azért nem volt. Mosusz, és azt, hogy igazán rossz valaki, még nála ezerszer rosszabbra se lehetett úgy egyszerűen és biztosan rámondani. Hogy lehetett volna Mosusz gonosz, amikor jó volt a saját gyerekeihez? És ez mégiscsak a fő dolog. Vagy nem? Nem!

A mosuszillatú most arra gondolt, hogyan lehetne ettől a haszontalan férfitől valami hasznos dolgot a gyerekei számára megszerezni. De mit? Mit?

– A fiad, Titusz, a szép, akit hercegnek neveltél, hallom, meghalt. Kár, rosszul neveltéd. Agyonította magát! – szólt gyengéden, mert arra gondolt, hogy az egyik puklis lányát, míg fiatal volt, most elvethetné a tönkrement jó ismerőse elzüllött fiával. Az egyiket majd talpra állítja, a másikat meg kineveli. Mindjárt kész volt a tervvel; egyáltalán az aszú-koponyában úgy születtek a tervek, mint a nyű.

– Emlékszel a kislányomra, olyan nagy lett, mint amilyen a fiad lett volna. Olyan szép lett a lány, amilyent te nem láttál! – dicsekedett az apa.

– Emlékszek a szemére, olyan volt, mint a fekete virág. És tüze is volt, mint a fekete gyöngynek! – szólt Rembrandt tompa hangon. A szempárra emlékezett is, a szívébe volt belelévsve. És arra is emlékezett, hogy nagyon kedves és jó is volt, és nemegyszer kötött üzletet Mosusszal a lánya miatt, mert nem hihette, hogy ennek a kedves púposnak a nemzője végképp ocsmány legyen.

– A háta megjavult a kis tündérnek? – kérdezte a kérencselő, és e pillanatban már nem is volt eszében a kérdés.

– Az, az a semmiség? Kinőtte. Kigyógyítottam, ki fogom gyógyítani. Pénzkérdés, tehetem. Vele, miatta semmi bajom, gondom nincs.

– Hát a fiad? Patikárus vagy orvos lett?

– Mind a kettő. És temetésrendező is. Mind a három jobb együtt.

Nem nevettek.

– „A három kis kék koporsóhoz” című üzlet az övé – folytatta a kereskedő a dicsekvést. Majd meg hirtelen elkecseregett:

⁷ visszamenőleg

⁸ illemhelyen

– Egy baj van, a fiamnak nincs hullája, nem kap Amszterdamban. Még a szegények se adják oda; ha van neki, elássák és büszkék rá. Így nem tanulhat tovább, nem gyakorolhatja magát. Te, Rembrandt, hallom, csak koldusokkal és koldusnőkkel barátkozol, talán kommandálhatnál⁹ nekem egy jó holttestet. Talán tudsz. Nem kívánom ingyen.

– Tudok, magamat! – felelte a rossz anyagi viszonyoknak örvendő festő, nevetett hozzá, de komolyan gondolta.

– Hogy gondolod? – kérdezte Mosusz meglepve egy kissé, de csak egy kissé.

– Úgy, ahogy mondom. Képet úgysem veszel tőlem, előpénzt úgyse adsz, eladom neked a holttestemet. A lelkem, ha van – sokan, sőt a biblia is azt mondja, hogy van – majd csak kiszabadul a fiad kése alól, mint ama olasz Tintoretto Robusti Szent Márkusa! (Az a kép! Láttam a képet!) A fiad a húsomat fölvdalhatja, a fejemet kettéfűrészelheti, a csontomat akár a kutyaéknak dobhatja, úgyis azoknak való! – szólt száraz és éppen nem érzelmes hangon a festő.

– No ne! Kisebbítéd magadat, rosszkedved van, meggondolod te még a dolgot! Nem tudom, nem ütközik-e ez a törvénybe. A törvényt tevő polgárokat, tudod, tisztetem. Minden szavuk szent nekem. Isten ments, hogy a legkisebb hibát elkövessék még a fiamért is! Pedig hogy szeretné, mennyire kívánja. És neked, külön is az elmúlt híredre nézve, hasznod volna abból a dologból. Keresnek valami fiatal festő-mesterembert, aki lefészténé a fiamat boncolás közben – és melléje téged is. Neked nem fájna, és megint híres ember lennél. Projektem, az van nekem!

Egyszeriben ott volt, megszületett a terv. Rembrandt a maga vörös kezével a karvaly mancsát megfogta, megrázta:

– Mit adsz, mennyit adsz, mennyiről adjak írást? És hogy szóljon, te mondjad.

– Írjad a kvétanciát¹⁰ úgy, ahogy te akarod. Nyugtatót adni pénzről – és elkölteni, elszőrni – azt tudsz, az a te mesterséged. Ne sokat teketóriázzunk. Nem komoly dologról van szó. Ez nem üzlet nekem. Csak egypár szót, hogy nem ellenzed, beleegyezel: hogy a fiam, a medico, jogosítva lesz, ha a sor rákerül – mindenkinek meg kell halni úgyis, de ne siess, élj miattam száz esztendeig... Írod? Nem tréfálsz?

– Nem. Írom. Már itt is van. Én, Rembrandt van Rijn, eladom a holttestemet Becker Fülöp Cidnek... Úgy hívják?

– Jól emlékszel. De még egy új neve is van most, mint doktort, Mosusznak is hívják.

– Tehát Mosusz medicónak, okulás céljából, semmi rossz gondolattal az illőre nézve. Egyébként testemet és lelkemet dicsőséges Leyden város kegyelmébe ajánlom.

– És az Istennek is! Ezt tedd bele, hogy az ekléziával baj ne legyen.

– Csak a temetést megfizessék. Van porzód itthon, aranyporzód, mert az ilyen írásra az kell.

Mosusz odanyújtotta a valóságos katarina aranyból készült porzót.

Rembrandt az írást szépen behintette, és a másik markát odatartotta.

Gyöngén potyogott a Carolinen Gulden, végre is az eladó kéz fáradt ki, megelégette a nem nagy, de nem teljesen kicsi summát.

És akkor, amikor kitámolygott a műárustól, Rembrandt némi meglepéssel szólt magához:

– Ingyen kaptam tőle pénzt! Ingyen daraboltat föl, ingyen takarítat el, és ingyért nem temetnek el élve. Milyen gazember vagyok én – becsaptam!

(1923)

PAUL ZUMTHOR HOLLANDIA HÉTKÖZNAPJAI REMBRANDT KORÁBAN

Egy híres könyv, amely a mindennapi életet is bevonja a történettudomány érdeklődési körébe

10 elismervényt

9 javasolhatnál

II. rész

A klasszikus modernség és az avantgárd irodalma

Életművek 79

Portrék 169

Látásmódok 211

A kortárs irodalomból 245

Színház- és drámatörténet 257

Világirodalom 297

Az irodalom és a kultúra kapcsolata 331

Feszty Árpád A magyarok bejövetele című panorámaképe 1894-ben a budapesti millenniumi kiállítás egyik szenzációja volt. A körkép 1995-től az ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékparkban látható

Az 1893-ban alapított LaFayette áruház (Párizs) impozáns üvegkupolája

Életművek

Ady Endre 80

Ráadás 104

Babits Mihály 108

Ráadás 128

Kosztolányi Dezső 132

Ráadás 164

Ady Endre

(1877–1919)

„Én voltam Úr, a Vers csak cifra szolgálja”

(Hunn, új legenda)

„Az író könyvet ír, de a könyv még nem mű, a mű csak akkor mű, ha általa – saját kezdetének erőszakosságában – a lét jut szóhoz; ez az esemény akkor teljeseedik be, amikor a mű bensőségessége lesz valakinek, aki írja, és valakinek, aki olvassa.”

(Maurice Blanchot)

„Új vizeken”

Újfajta hangon szólal meg egy erőteljes orgánus a 20. század elején költészetünkben, mint eddig megszokhattuk. De nemcsak más ez a hang, hanem nagyon másképpen is beszél. Keze alatt szó szerint megelevenedik a világ: a táj és az ember; minden pillanat és minden centiméter többet jelent önmagánál. Igésednek névszók, névszóvá válnak igék, soha nem hallott szavak teremődnek a költő ajkán. Mind az 1000 versét (vagy 1003? – lásd Földessy Gyula kutatásait!) más formában írja, s összes szövege mögött olyan mély az önpusztító indulat, mint eddig ez nyelv által még soha meg nem nyilvánult. Ő az első, aki a nyelvválságot nemcsak érzékeli, aki nemcsak megsejti, mint Arany vagy Madách, hogy „Minden Egész eltörött”. Ő már tudja, hogy a világ is, nyelv is, ember is „eltörött”. Hisz „Minden láng csak részekben lobban / Minden szerelem darabokban”. Az Ő költészete erről beszél.

Ady mint sikeres újságíró Nagyváradon
1908-ban

„Céljainkat elcélózták”?

(Esszé)

Ha a 19. század arra volt jó, hogy megtanulhassuk, mi is a költészet, és ha már hajlamosak voltunk úgy érezni, valamelyes biztonsággal mozoghatunk metaforák erdejében és sorok közötti mögöttes tartományok igézetében; ha már-már azt kezdtük hinni, képesek vagyunk fölfogni egy szóképet, egy verssor, netán egy vers jelentésének egészét, nos, akkor most mindent el kell felejtenünk.

Ady Endre más költő. Mások az ő versei, mint előző nagy költők alkotásai. Azokban is egy világ remeg, de ezek mintha maguk is remegnének. Mintha az, aki megszólal bennük, már nem lehetne teljesen bizonyos abban, hogy az emberiség léte mindig szép és jó, nagy célok felé mozog. Hogy más dolgunk már nincs is, mint akarjunk, küzdjünk, építsünk várakat, elképzeléseket, sorsokat, történelmet, mert azok úgyis sikerülnek, létrejönnek, felépülnek egyszer...

De nem épülnek fel – mondja Ady Endre. De nem sikerülnek – mondja Ady Endre. Mert Egész újra már semmi nem lehet. Ő az a költő, akivel átéljük a hiányt, az „új borzongások”-at: a csalódottságot, a kedvetlenséget; ő az, akitől megtanuljuk a szomorúságot. Ady Endre a nagy érzések, a nagy szomorúságok költője. Neki nincsenek kicsi álmai itteni boldogságokról, neki nincsenek apró sóhajtásai meg nem értett akaratok miatt. Ő az első azok közül, akik úgy szeretnek, hogy gyűlölnék, akik úgy mennek el, hogy közben már jönnek vissza. Akik

Kocsi-út az éjszakában

Milyen csonka ma a Hold,
Az éj milyen sivatag, néma,
Milyen szomorú vagyok én ma,
Milyen csonka ma a Hold.

Minden Egész eltörött,
Minden láng csak részekben lobban,
Minden szerelem darabokban,
Minden Egész eltörött.

Fut velem egy rossz szekér,
Utána mintha jajszó szállna,
Félig mély csönd és félig lárma,
Fut velem egy rossz szekér.

(1909)

„...minden Egész eltörött, de valamennyi darab elérhető egy gombnyomás segítségével.”

(MILOSEVITS Péter, *Biblia, trükkregény, hiperszöveg*, Vigilia, 2003/1, 19–22, idézet: 20.

A fajok cirkuszában

Magyar bolyba sodort léttel
Sírom el, hogy nincs magyarság,
Nincs kivétel
S még a fájdmunk is régi.

Minden, minden ideálunk
Másutt megunt ócskaság már,
Harcba szállunk
S már tudjuk, hogy kár a harcért.

Csak cammogva fonjuk éltünk
Mások elhányt guzsalyáról
S nem kár értünk,
Ha elvágják fonalunkat.

Csak valami más is volna
A mi másolt életünkben,
Mint új borba
Belesajtolt szagos fürtök.

De a mi kis bolyunk semmi,
Húsvéttalan a magyarság
S írni, tenni
Mégis űznek nagy parancsok.

Nem tudom, hogy mi a célja
Ennek a hazug életnek,
Mégis néha
Ezért mindent lángba dobnék.

Mi az én nyomorúságom,
Bármilyen koldus, bármilyen bús?
Sírva látom:
Kietlenebb a fajtámé.

Céljainkat elcélozták.
Életünket már elélték.
Cirkusz-ponyvák
Bohóc-sorsa leng előttünk.

(1910)

Watteau híres szomorúbohóc-képe
1718-ból...

...és egy Ady-korabeli szomorú bohóc:
Picasso: Harlekin gitárral (1918)

úgy hagynak el „fölékszerze-
ve”, hogy semmivé fosztanak,
akik egyáltalán: a Mindenség-
gel küzdenek. S amúgy egyéb-
ként, sorsuk elrendeltsége
okán vagy másért, véletlenül
vagy Isten akaratából: Költők.
Mágiás emberek, Táltosok,
Zarathustrák.

S bohócnak lenni szomo-
rúság vagy vigasz? Bohócnak
lenni azt jelenti, hogy komi-
kusnak lenni? Bohócnak lenni
azt jelenti, hogy szánalmasnak
lenni? Vagy talán komikusnak
is, de okosnak is? Gondolko-
dónak és felszabadultnak is
kell lennie annak, aki másoktól
nevetést remél. Aki jókedvet,
aki derűt remél. A bohóc élni
segít?

Mert a bohócsors méltóság
is; méltósággal viselt gyámolta-
lanság. Szemekben otthonossá
vált fény. Szeretet-remény. Ady
szeret magyarnak lenni – és
magyarnak szeret lenni –, ami-
kor ezt írja: „Cirkusz-ponyvák
/ Bohóc-sorsa leng előttünk”.
Ő azért gyűlöli harminc soron
keresztül ezt a sorsot, hogy az
utolsó két sorban végre szeret-
hesse, magáévá fogadhasssa. Ez
a mégis-morál.

A fajok cirkuszában A Ma-
gyarság Titkai ciklusban,
A Minden-Titkok versei című
kötetben jelent meg 1910-ben;
egyike azoknak az önosto-

rozó Ady-szövegeknek, melyek az általában megkérdőjelezhetetlen hazaszeretet ellentmondásosságát érzékeltetik velünk. Azt az érzést, amely „A nagy világon e kívül / Nincsen számodra hely” meghatározottságát nemesíti szabadon választott sorssá és visszavonhatatlan akarattá. Minden megkésetttségünk, Európától való leszakadásunk, sivár elmaradottságunk ellenére is ezek a versek azokat a patetikus-sá emelkedett, egy élet során csak kevésszer kimondható szavakat rendezik el bennünk, melyek immár a lelkünk mélyén letek otthonokra. Olyan szavak ezek, mint a fájdalom, a sors, a magyarság, az „írni, tenni”, a láng, az élet, a sírás; a nyomorúság, a „céljaink” – és a „mégis”.

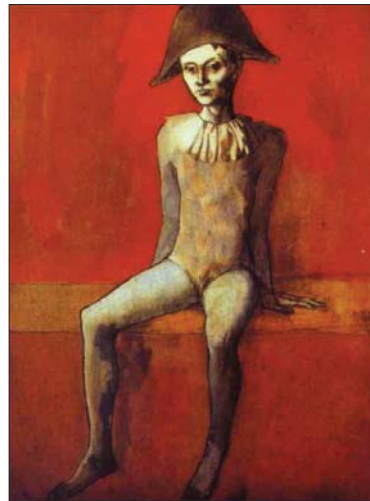
Tanuljuk hát együtt Adyval újra a szavakat! Az új század új költésze sejtelmes titkokat, megejtő szenvedélyeket: megint és megint új Holnapokat kísért.

Előfizetési felhívás

Egy kis kötetnyi verset akarok kiadni. Nem a nagyközönség számára, hiszen annak az enyéimnél jobb versek sem kellene; csak ismerőseimnek, csak azoknak, akik azon kis helyen laknak, hova képzeletem bárholnan visszatért, amely éppen úgy szülőföldem, mint legszentebb illúzióim testet öltött képe. Az irodalmi stréberek példáját nem követtem; ha volt olyan dalom, melyről azt hittem, hogy amint az én szívemet megvérezte az az érzés, melyből formálódott, melyből fölfakadt, úgy fog talán egy szenvedő szívnek a rokonérzés erejével megnyugvást adni – azt a dalt is ismerősnek, jó barátoknak szántam, mert ezeket szeretem, mert a szeretet diktálta minden soromat. Még ott is, ahol talán az ifjú szív emésztő lángjával eszményt, tekintélyt próbálok égetni, még ott is a szeretet, az *Igazság* szeretete vezetett. Nem hívom ki, nem is várom a kritikát. Szívem még küzdő helye az ifjú zavaros tárgyakat kereső érzések csatáinak. Az én verseim még csak keresik azt, mely különben is csak törekvés marad, s legfennebb iránya változik: az igazságot. Azt sem ígérem, hogy a könyvemre teendő esetleges kritika reám hatással fog lenni: nem, mert a szerénység affektálása több a szerénytelenségnél, s nem főleg azért, mert kritikus nem tanított meg senkit verset írni. Az első kötet az a poétának, ami a kisdíáknak az első – legtöbbször félkrajcáros – cigaretta. Az ismerősöket, a közönséget kérem: ne engedjék, hogy a füstje a torkomon akadjon. A kötet augusztus közepén fog megjelenni. Előfizetési ára 60 kr, mely címemre legkésőbb f. hó 25-dikéig elküldendő.

Szil, 1898. július 3.

Ady Endre

...s még egy rossz kedvű Picasso-bohóc
1905-ből

1. Tegyük fel, hogy Te is költő vagy, s verseskötet kiadására készülsz. Készítsd el első köteted előfizető-gyűjtő ívét!
2. Vesd össze Ady *Előfizetési felhívásának* stílusát, fogalmazásmódját a *Hunn, új legenda e* sorával: „Én nem bűvésznek, de mindennek jöttem”!
3. Gyűjts olyan képzőművészeti és zenei alkotásokat, melyek az Egészről beszélnek! Megtervezhetsz egy multimédiás DVD-ROM-ot vagy online bemutatót is segítségükkel és/vagy belőlük! Valószínűleg szomorú bohócok is kaphatnak helyet egy ilyen összeállításban, nem gondolod?

Az Értől az Oceánig

Az Ér nagy, álmos, furcsa árok,
Pocsolyás víz, sás, káka lakják.
De Kraszna, Szamos, Tisza, Duna
Oceánig hordják a habját.

S ha rám dől a szittya magasság,
Ha száz átok fogja a vérem,
Ha gátat túr föl ezer vakond,
Az Oceánt mégis elérem.

Akarom, mert ez bús merészség,
Akarom, mert világ csodája:
Valaki az Értől indul el
S befut a szent, nagy Oceánba.

(1907)

*A szülőház
és benne
a költő
szülőágya*

*Érindszentet – vajon hol van?
– ma „Ady Endré”-nek hívják.
A táblától nem messze
csörgedezik az Ér*

Sok az eszkimó

Azoknak, kik speciális magyar társadalmi betegségnek tartják a hivatalos kenyérre áhítózást, jellemző cáfolatot nyújt az a néhány szám, melyet alább közöl párizsi levelezőnk. Háromszáz-húsz városi utcaseprő-állásra hirdetett pályázatot Párizs városa. Csaknem *negyvenezren* adtak be pályázatot. Huszonkét iskolaszolgai állásra hatezren pályáztak. Százötven tanítónői állásra kétezerhatszázán. És így tovább. Csaknem *százezer* azoknak a száma, kik ez idő szerint Párizs város kegyelmét várják, s ebből alig kaphat állást ötszáz.

Budapesti Hírlap, 1904. december 4. [Ady Endre]

A párizsi menedék helyek

[Párizsból írják nekünk:]

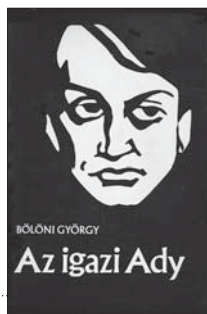
A francia éjjeli menedékhelyek lakóiról most statisztikát tettek közzé. A kimutatásnak érdekes része az, amelyből kitűnik, hogy hány intelligens ember szorult rá az éjjeli menedékhelyre. Így az elmúlt tizenkét hónapban a menedékhelyek lakói közt volt 137 drámai színész, 43 artista, 398 rajzoló művész, 20 építész, 14 író, 398 festő és rajzoló, 71 muzsikuss, 28 újságíró, 27 fölolvadó és szavaló, s 12 zongoraművész. Ezenkívül szállást kapott még 274 tanár, 17 egyetemi hallgató, 52 ügyvédjelölt stb. Mindezek nem úgynevezett elzüllött egzisztenciák, hanem olyanok, akiket a nyomorúság készítetett arra, hogy a menedékhelyet fölkeressék.

Budapesti Hírlap, 1904. október 27. [Ady Endre]

4. Történelmi tanulmányaidat felidézve egészítsd ki adatokkal, gondolatokkal az Ady-korabeli századforduló társadalomképét!
5. Keresd meg a könyvtárban Makszim Gorkij *Éjjeli menedékhely* című darabját, és olvasd el belőle részleteket! Ha játszszak valahol a környéketeken, nézd meg!

„...Ady szeretett este, éjjelenként a szállójához közeli Rue de Médecin Gambinus kávéházának teraszán üldögélni. Sőt – Bölöni emlékezete szerint – több verse is ott keletkezett. A szemtanúban még évtizedek múlva is elevenen élt az élmény: »A teraszról kézzelfoghatóan láttuk a valóságban Ady témáit, amik később verssé formálódtak.« Bölöni György szinte »a teremtés misztériumát« érezte, »amikor Ady-versekké váltak az előttünk fekvő motívumok«. Így tért rá e vers létrejöttének konkrét körülményeire: »Akkor nyáron korán beköszöntött az ősz, és a sarkon a Boul' Mich'-ről besodorta a szél a hulló faleveleket. Ady Bois-élménye feléledt, és itt, a kávéház teraszán megszületett a *Párisban járt az Ősz*.« A külső körülményeket illetően mindez valószínűen így történetelt. Még akkor is, ha nem bizonyos, hogy jól. végén már »beköszöntött az ősz«, legfeljebb egy-két őszi nap »szökött be« a nyári kánikulába.»

BÖLÖNI Györgyöt (Az igazi Ady, Bp., Magyar Helikon, 1974, 119) idézi a KOCZKÁS Sándor és KISPÉTER András szerkesztette szövegkiadás: *Ady Endre őszi versei III.*

Párisban járt az Ősz

Párisba tegnap beszökött az Ősz.
Szent Mihály útján suhant nesztelen
Kánikulában, halk lombok alatt
S találkozott velem.

Ballagtam éppen a Szajna felé
S égtek lelkemben kis rözse-dalok.
Füstöseks, furcsáks, búsa, bíborak
Arról, hogy meghalok.

Elért az Ősz és sugott valamit,
Szent Mihály útja beleremegett,
Züm, züm: röpködtek végig az úton
Tréfás falevelek.

Egy perc: a Nyár meg sem hőkölt belé
S Párisból az Ősz kacagva szaladt.
Itt járt s hogy itt járt, én tudom csupán
Nyögő lombok alatt.

(1906)

6. A vershez fűzött fenti részlet tanúsága szerint a *Párisban járt az Ősz*nek van valóságélményen alapuló magva. Kissé még így is furcsa azonban, hogy egyértelműen nyár közepén, alapvetően kánikulai időszakban keletkezett a nagyon erősen őszi hangulatú költemény. Szerinted mennyiben függ a vers értelmezése attól, hogy ismerjük-e keletkezésének körülményeit?

Ez egy fontos dilemma, és látható, többször előkerül tanulmányaink során. Adynál azért különösen lényeges, mert az ő költői képzelete mindent azonnal megelevenít és átszimbolizál. Ebből következően versei egyrészt „valóságközeliek”-nek tűnnek, másfelől azonban csakis a fikció világában értelmezhetők. Ebben a szövegben is: az ősz konkrét, bár már allegorikusan megszemélyesített létező. Az effajta sorok azonban minden valóságreferencialitástól (-megfeleléstől) mentesek: „S égtek lelkemben kis rözse-dalok. / Füstöseks, furcsáks, búsa, bíborak...”

7. Tehát a kérdés, megismételve kicsit másképpen: kell-e tudnunk a szöveg megértéséhez és hangulatának felfogásához, hogy a vers Párisban született, hogy melyik kávéház teraszán üldögélt éjszakánként Ady, hogy merre szálltostak a falevelek stb.?

Egy Karinty-féle időjárás-jelentés... (De honnan való?)

„Zsula” fotója itt található: <http://picasaweb.google.com/nagyweltner/PNkSdiPortyaPRizsban07MJ#5119640446054358498> [2008. 12. 15.]

A Tisza-parton

Jöttem a Gangesz partjairól,
Hol álmodoztam déli verőn,
A szívem egy nagy harangvirág
S finom remegések: az erőm.

Gémes kút, malom alja, fokos,
Sivatag, lárma, durva kezek,
Vad csókok, bambák, álom-bakók.
A Tisza-parton mit keresek?

„Természetesnek kell vennem, hogy a költő ismeri a Tiszát... Sok magyar vers énekel erről a folyóról. Mind reszkető, ábrándos szeretettel... Azért, amit Ady Endre ott meglát, Ady Endrének nem érdemes odamenni, vagy kínos ott lenni. Petőfinek testi-lelki gyönyör volt, amit a Tisza partján látni tudott... De volt-e valaha Ady Endre a Gangesz partján? Nem tudom, hogy lett volna... Mit gondol vajjon magában Ady Endre? Azt-e, hogy a Gangesz partján nincsen fokos, bamba, durva kéz és álombakó és a Tisza partján nem lehet nagy harangvirágot látni? Nem tudja Ady Endre, hogy a Gangesz partján néhány ezer angol ül zsarnokul sok millió bennszülöttön, kik közt a lepra és pestis és az éhhalál krónikusan pusztít és osztozik az angollal a zsarnokságban? Hej, micsoda úri nép, testen és lélekben a tiszamenti halászsík és földműves ez indus rabnépéhez képest!”

PINTÉR Jenő idézi VERES András, *Alkotói portrék a magyar irodalomból* = <http://irodalom.elte.hu/sulinet> [2008. 02. 01.]

A magyar Ugaron-ciklus az Új versek-kötetben

Költőink közül Ady gondolkodott először igazán modern ciklusokban és kötetekben. Ő vette észre elsőül, hogy a versszövegek egymás mellé való szerkesztettségükben új jelentésrétegekkel gazdagodhatnak. A költői (újra)indulás általában rövid, feszes szerkezetű, ám jelentős versei azok, amelyek így együtt sokkal többet mondanak, mint külön-külön. A *Tisza-parton*, a *Hortobágy poétája*, a *Lelkek a pányván*, a *lelkek temetője*, a *Korán jöttem ide* s a ciklus talán legismertebb darabja, a *magyar Ugaron*. Ellentétes érzelmek megfogalmazásai, melyekben elfojtottság, öntudatosodás megnyilvánulási vágya keres utat magának. A lírai én idegenségélményt él át ott, ahová tartoznia kéne, ahová tartozni szeretne. Konfliktusba kerül vágy és akarat, szándék és valóság. Ennek az ambivalenciának kifejezője a vers, mely a maga nyelviségében s minden elemében hordozza az ellentmondásosságot.

A líratörténetet író kötet jelentősége túl aligha becsülhető irodalmunkban. Teljesen más pozícióban mutatja a költőt, a szöveg művészt, mint azt a 19. században megszokhattuk. A vers immár maga a sors. Nem alkotás, nem forradalom – később az is –, hanem az örület maga, a felfoghatatlan létezés, a nyelvvel és a (ki)mondásvágygal birkózó szenvedély. A beszélő ember, aki a sorsot önmagából elkülöníteni és a nyelv segítségével láttatni képes – ez a költészet új szerepe a 20. században.

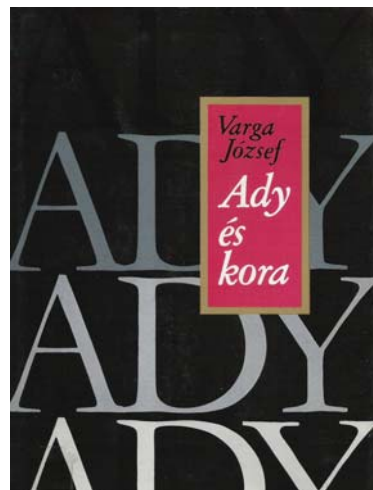
Lelkek a pányván

Kipányvázták a lelkemet,
Mert ficánkolt csikói tűzben,
Mert hiába korbácsoltam,
Hiába űztem, hiába űztem.

Ha láttok a magyar Mezőn
Véres, tajtékos, pányvás ménet:
Vágjátok el a kötelét,
Mert lélek az, bús, magyar lélek.

Ady kötetének megjelenési dátumai (nem feltétlenül a kötetben szereplő évszámok):

- Új versek (1906)
- Vér és arany (1907)
- Az Illés szekerén (1908)
- Szeretném, ha szeretnének (1909)
- A Minden-Titkok versei (1910)
- A menekülő Élet (1912)
- Margita élni akar (1912)
- A Magunk szerelme (1913)
- Ki látott engem? (1914)
- A halottak élén (1918)

A *magyar Ugaron*-ciklusban egyberostált versek kíméletlen kegyetlenséggel fogalmazták meg véleményüket a magyarságról. Lustasággal, tehetlenséggel, egymás elleni acsarkodással, semmittevésével vádolja a vers beszélője nemzetét. (Érthető a korabeli olvasói felháborodás.)

A botrányos fogadtatás oka mindenekelőtt az, hogy ezeket a szövegeket a közönség egyszerűen még nem tudja értő módon olvasni. Ugyanolyanok, mint a zenében ekkortájt már születő „harmonikus diszharmóniák” s a festészetben megjelenő többnézőpontúság. (Ezekről nem egy vonatkozásban beszéltünk könyvünk [első részében](#). Hadd utaljunk most ismét az 1911-ben születő *Allegro barbaróra!*)

Másrészt mély felháborodást keltenek Ady szövegei, mert az olvasó önmagára ismer bennük. Ennek a fajta versbeszédnek ugyanis mindig van – legalább rejtett – megszólítottja. Az akkori századfordulón szokásos „csendes és andalgó költészet”-tel is perelő új hang érces, kiabálós, sokszor rekedt és elviselhetetlen. – S ami végképp tűrhetetlen: mindennek tetejébe még igaza is van.

Ez a „tájlíra” már nem is tájlíra a szó klasszikus értelmében. Sokkal inkább olyan indulati költészet, mely a tájat erős szimbolizáltsággal képes megérzékíteni elvont tartalmak kifejezhetősége érdekében. Gyakran dinamizálja, megmozdítja, elmozdítja ezt a tájat, ám soha nem szeretet, soha nem részvét nélkül szól róla és általa. Hanem csakis *A föl-földobott kő* – ha tetszik, akár nietzschei – „örök visszatérés”-gondolatától ihletve.

A SZÖVEGJELENTÉS MEGTÖBBSZÖRÖZÉSE Ugyanennek a ciklusnak darabja egy modernségében különösen izgalmas vers, a *Találkozás Gina költőjével*. A szöveg a fönt emlegetett elvont líraiságnak is tipikus példája. Polifón – a fogalommagyarázatot lásd a [88. oldalon!](#) – megszólalásmódja teljesen átírja valóság–lírai én–közlés viszonyrendszerét. A versre minden elemében és rétegében (Arany János-i?) kettősség, megbontottság lesz jellemző. A Vajdánál még hiányaival együtt is Egésznek álmodott világ kísértetiesen hull darabjaira. Ellentétes a játékba hozott fogalomkör is: az egyikben a békesség és a nyugalom, a kimondás vágya, a másikban a feszültség, a szorongás, a félelem, az elfojtottság az úr. A Vajda-szöveg formája is harmonikusabb, Ady szabad versre emlékeztet bennünket. Gyakori kötőszavas sorkezdései, befejezetlen és hiányos, tagolatlan, a végsőig csonkított mondatai („Léda”), indulatszavai stilsztikumába és grammatikájába is feszültsé-

A magyar Ugaron

Elvadult tájon gázolok:
Ős, buja földön dudva, muhar.
Ezt a vad mezőt ismerem,
Ez a magyar Ugar.

Lehajlok a szent humuszig:
E szűzi földön valami rág.
Hej, égig-nyúló giz-gazok,
Hát nincsen itt virág?

Vad indák gyűrűznek körül,
Míg a föld alvó lelkét lesem,
Régmúlt virágok illata
Bódít szerelmesen.

Csönd van. A dudva, a muhar,
A gaz lehűz, altat, befed
S egy kacagó szél suhan el
A nagy Ugar felett.

Góg és Magóg fia vagyok én...

Góg és Magóg fia vagyok én,
Hiába döngetek kaput, falat
S mégis megkérdem tőletek:
Szabad-e sírni a Kárpátok alatt?

Verecke híres útján jöttem én,
Fülembe még ősmagyar dal rivall,
Szabad-e Dévénynél betörnöm
Új időknék új dalaival?

Fülembe forró ólmot öntsetek,
Legyek az új, az énekes Vazul,
Ne halljam az élet új dalait,
Tiporjatok reám durván, gazul.

De addig sírva, kínban, mit se várva
Mégiscsak száll új szárnyakon a dal
S ha elátkozza százszor Pusztaszer,
Mégis győztes, mégis új és magyar.

Találkozás Gina költőjével

Hahó, éjszaka van,
 Zúgó vadonban örület-éj,
 Hahó, ez itt a vaáli erdő:
 Magyar árvaság,
 Montblank-sivárság,
 Éji csoda és téli veszély.
 Hahó, a lábam félve tapos:
 Amott jön Gina és a költő
 És fölzendül a vad Iharos.
 Csont-teste vakít
 A nagyszerű vénnek,
 Ginát vidáman hozza kezén,
 Hahó, Gina él.
 Engedd a kezedről:
 Ez az én asszonyom,
 Az enyém.
 És zúg az erdő, Gina remeg.
 Léda. Kiáltok.
 Léda. És néz reám
 A csontváz-isten, lelkemnek atyja,
 Néz és nevet.
 Fölém mered csont-karja
 A homlokomig, simogatón, felém
 És az erdőn kigyullad a fény.
 Hahó, száll Léda, Gina fut
 S a fák közt az örök egyedülség
 Bús, magyar titka zúg.
 Hahó, örület-éj.
 Szent csont-lábakhoz
 Vergődve esem
 És zúg az erdő sorsot-hirdetőn,
 Félelmesen.
 S homlokomon simogat kezével
 A Montblank-ember,
 Én szent elődöm, nagy rokonom
 S itt érezek
 Egy szent kezet azóta mindig,
 Egy csont-kezet
 A homlokomon.

get visznek. A vers úgy szól a hiányról, hogy a fogyatkozottság létállapotát – például – a mondatok hiányaival fejezi ki. De az egész képrendszer ezt a „van is meg nincs is”-kettősséget hordozza. (Kísértet–valóság, havas hegycsúcs–erdő; csontváz–ember, sötétség–fény, örület–normalitás, tenniakarás–tehetetlenség stb.) Így nő a vers központi jelképévé a „Montblank-ember”. Az eredetileg Vajda használta szimbólum jelentésvesztésen, egyben jelentésbővülésen megy át, s a „szent”-ség magasságába emelt költő-előd személyiségerejének lesz kifejezője, láttatója.

Az utód tehát megtalálja – „megépíti” versből, motívumból, emlékvágyból – az elődöt. Ám egyúttal az „ős” identitásának (‘önazonosságának’) „elbizonytalanodására” is képes utalni. A címet kétféleképpen érthetjük ugyanis. (A hangtest nélkül jelentéshordozók esetében az Arany-balladánál már tanultuk ezt a szövegtípust.) Egyrészt Gina megteremtőjét érzékeljük a cím grammatikai formulájában, másrészt azonban megfordul a megszokott egymáshoz rendelési viszony. Adynál nem Gina a költő műzsája, hanem ő a „főszereplő”, vagyis – mint grammatikai birtokosé –, az „övé” a költő. (Egy birtokviszony-megfordító grammatikai metaforát érzékelhetünk tehát a címben, ti: „Ginának a költője”).

Az egész versvilág kísértetiességét a végsőig fokozza az alkotó, amikor nagy szerelmeiket azonosítja egymással. Ráadásul Ginát feltámasztja, aztán „elrabolja”, majd „visszaadja” a szövegben Vajdától és Vajdának. A „Montblank-ember”-t pedig csontvázzá „antropomorfizálja” (‘emberiesíti’), aki csont-kezével mindig figyelmeztet a soha meg-nem alkuvásra. (Ebben a képsorban is végig jelen vannak a kettősségek: két férfialak s két nőalak játssza a szerepeket!)

A vers egy beteljesületlen szerelem képeit rajzolja újra, s egy filozófiai dal motívumait evokálja. Képeit és szavait szinte mágikusan kopírozza rá a sorsra, melyről

Picasso: Ambroise Vollard
 portréja (1910)

valójában beszél. Mindezeket egybeolvasva szólhat a „magyar árvaság”-ról. Ezért rendezi Ady a *Találkozás Gina költőjével A magyar Ugaron*-ciklusba.

A szétbontottság alapélményét hordozó szöveg azonban olyképpen is olvasható, mint a főntebb sugallt Picasso-képek, mint Bartók és Schönberg, Sztravinszkij atonális zenéje. Vagy a korban hozzá igen közel álló, immár szintén nem először hivatkozott relativitáselmélet a fizika szemszögéből (1904). Mindegyik ugyanazt az alakot, ugyanazt a helyzetet, érzést, hangulatot jeleníti meg egyszerre legalább két – vagy akár több, tehát polifón – nézőpontból.

Esetünkben a szöveg az elidegenedettség-élményt kozmikus árvasággá lényegíti át. Szépen megformált allúzióiban ott rejtezik egy már megvalósult alakzata a végtelennek (ti. ez maga *A vaáli erdőben* című filozófiai dal). Úgy „írja tovább” az előd motívumait, hogy a hagyományt a jelen és a jövő eltéphetetlen részévé teszi. Valójában megteremti a saját múltját, költészeti és gondolkodásbeli „előzményei”-t. Rámutat a Vajda-szerepre, kijelöli a múltban: „ez vagyok én, innen jöttem, belőle származom”. Ezért ez a kísértetes karnevál-kavalkád. Mert a lírai én legyőzi a teret és az időt: lehetővé teszi az időben való visszafordulást. S teszi ezt „a magyar Ugar” ellenében: a szubjektum itthoni idegenségélményének legyőzésében bizakodva. (Az ugar-motívum egyébiránt Széchenyi Istvántól ered...)

1. Jól illusztrálható a fent értelmezett két szöveg segítségével az is, hogy mi a különbség az allegorikus költészet és a szimbolizmus között. Bontsátok tovább a vázlatos összehasonlító értelmezést!

2. Keressetek további kettősségeket a versből! Ugye emlékeztek a *Szondi két apródjának* dichotomikus megalkotottságára? Nos, azt a fajta „vers-testtel való közlés”-t (mint tudjátok: Baránszky Jób László kifejezése, Ignostustól eredően) viszi-formálja tovább az Ady-költészet! Innen visszanezve is joggal emlegethetjük tehát Ady-elődként Arany Jánost!

3. Ugyanakkor milyen lényeges különbségek vannak szerinted Vajda és Arany „Ady-előd”-sége között? Ama megelőzöttség, melyet Arany preszimbolizmusával kapcsolatban szoktunk szóba hozni, akár szembe is állítható a gyakorta emlegetett megkésettiséggel (vö. Jókai romantikája!). Nézeted szerint Ady „együtt lélegzik” a világirodalommal?

Vajda János

A vaáli erdőben

Odabenn a mély vadonban,
A csalános iharosban,
Félreeső völgy ölében,
Sűrű árnyak enyhelyében;

Oh milyen jó volna ottan,
Abban a kis házikóban,
Élni, éldegélni, szépen,
Békességben, csöndességben!...

Nem törődni a világgal,
A világ ezer bajával.
Meggondolni háborítlan,
Ami immár közelebb van...

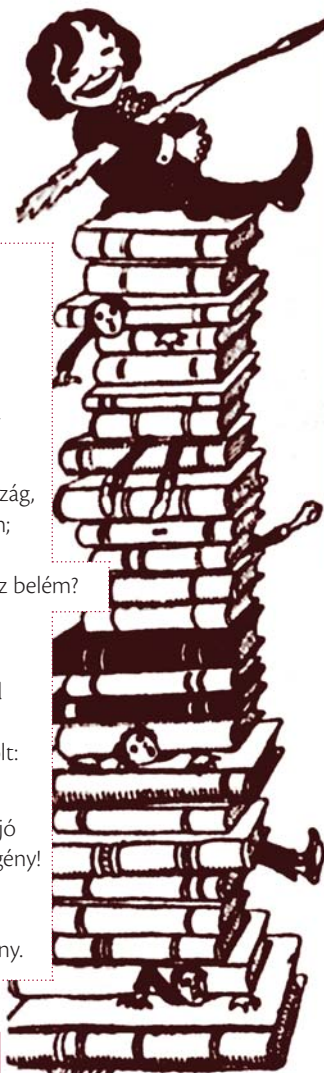
Illatos hegy oldalában,
A tavaszi napsugárban,
Nézni illanó felhőkbe,
Múlt időkbe, jövőidőkbe...

És azután, utóvégre,
Észrevétlenül, megérve,
Lehullani önmagától,
A kiszáradt életfáról...

S ismeretlen sírgödörbe'
Elalunni mindörökre...
S ott egyebet mit se tenni,
Csak pihenni, csak pihenni...

Kozmata Ferenc szép fotográfiája
Gina költőjéről

Moslék-ország

Jött értem a fekete hajó
 Jött értem fekete vizen.
 Álom-királyfit, vitt tova vitt
 Moslék-országnak mentiben –
 Fekete hajó, fekete vizen.

Moslék-ország, hajh, cudar ország,
 Hajh, Hortobágy, zsír-szívű rém;
 Hajh, Átok-város, Redves-ugar:
 Pizok-hazám, mit kapaszkodsz belém?
 Fekete vizeken jöttem én.

Vagyok a nyugati sirály –:
 De magyarnak köpött ki a föld
 Moslék-ország a nyakamon ül
 Engemet Moslék-ország örökölt:
 Nyöszörög a hájszagú föld.

Már nem megyek el, fekete hajó
 Moslék-ország hagy' örülj, szegény!
 Laza ferdinen, laza ferdinen
 Fekete vizen, fekete legény,
 Hajh, kutya-fáját, szomorú legény.

4. Kérhetnék-e más feladatot Töletek befejezésül, mint hogy készítsetek Ti is Ady-paródiákat? Hogyan írtok Ti?

Kainthy Frigyes
 Így írtok ti
 :Irodalmi karikatúrák

120 KOR.

106-112 SZÁM

A létharc-versek

Az ős Kaján

Bibor-palástban jött Keletről
A rímek ősi hajnalán.
Jött boros kedvvel, paripásan,
Zeneszerszámmal, dalosan
És mellém ült le ős Kaján.

Duhaj legény, fülembé nótáz,
Iszunk, iszunk s én hallgatom.
Piros hajnalok hosszú sorban
Suhannak el és részegen
Kopognak be az ablakon.

Szent Kelet vesztett boldogsága,
Ez a gyalázatos jelen
És a kicifrált köd-jövendő
Táncol egy boros asztalon
S ős Kaján birkózik velem.

Én rossz szakettben bóbiskálok,
Az ős Kaján vállal bibor.
Feszület, két gyertya, komorság.
Nagy torna ez, bús, végtelen
S az asztalon ömlik a bor.

Ó-Babilon ideje óta
Az ős Kaján harcol velem.
Ott járhatott egy céda ősöm
S nekem azóta cimborám,
Apám, császárom, istenem.

Korhely Apolló, gúnyos arcú,
Palástja csusszan, lova vár,
De áll a bál és zúg a torna.
Bujdosik, egyre bujdosik
Véres asztalon a pohár.

„Nagyságos úr, kegyes pajtásom,
Bocsáss már, nehéz a fejem.
Sok volt, sok volt immár a jóból,
Sok volt a bűn, az éj, a vágy,
Apám, sok volt a szerelem.”

Nyögve kínalom törött lantom,
Törött szívem, de ő kacag.
Robogva jár, kel, fut az Élet
Énekes, véres és boros,
Szent korcsma-ablakunk alatt.

„Uram, kelj mással viadalra,
Nekem az öröm nem öröm,
Fejfájás a mámor s a hírnév.
Cudar álmokban elkopott
A büszke oroszlán-köröm.”

„Uram, az én rögöm magyar rög,
Meddő, kisajtol. Mit akar
A te nagy mámor-biztatásod?
Mit ér bor- és vér-áldomás?
Mit ér az ember, ha magyar?”

„Uram, én szegény, kósza szolga,
Elhasznált, nagy bolond vagyok.
Miért igyak most már rogyásig?
Pénzem nincs, hitem elinalt,
Erőm elfogyott, meghalok.”

„Uram, van egy anyám: szent asszony.
Van egy Lédám: áldott legyen.
Van egy pár álom-villanásom,
Egy-két hivem. S lelke alatt
Egy nagy mocsár: a fürtelem.”

„Volna talán egy-két nótám is,
Egy-két buja, új, nagy dalom,
De, íme, el akarok esni
Asztal alatt, mámor alatt
Ezen az ős viadalon.”

„Uram, bocsásd el bús szolgádat,
Nincs semmi már, csak: a Bizony,
Az ős Bizony, a biztos romlás.
Ne igézz, ne bánts, ne itass.
Uram, én többet nem iszom.”

„Van csömöröm, nagy irtózásom
S egy beteg, fonnyadt derekam.
Utolszor meghajlok előtted,
Földhöz vágom a poharam.
Uram, én megadom magam.”

S már látom, mint kap paripára,
Vállamra üt, nagyot nevet
S viszik tovább a táltosával
Pogány dalok, víg hajnalok,
Boszorkányos, forró szelek.

Száll Keletről tovább Nyugatra,
Új, pogány tornákra szalad
S én feszülettel, tört pohárral,
Hült testtel, dermedt-vidorán
Elnyúlok az asztal alatt.

(Párizs, 1907)

„Ady és a modernitás? Számomra – mindenek ellenére – döntően és végérvényesen Ady a legjelentősebb modern magyar költő. Mint Baudelaire a franciáknál, ő az, aki Atlasz módjára megfordította hátán a régi világot, mondhatnám úgy is, a régi magyar világot. Ilyen tette csak szuverén óriás vállalkozhatott. Hogy mások Európa modernebb törekvéseit közvetítették volna? Mit számít? Ady egy irodalomtörténeti pillanatban a glóbus ránc eső pontján magára vette és meg is fordította a világot. A többi irodalom. És többnyire csak irodalom már.” (1969)

PILINSZKY Jánost idézi VERES András, *Alkotói portrék a magyar irodalomból* = <http://irodalom.elte.hu/sulinet> [2008. 02. 01.]

„[...] Az ős Kaján mithikus köd-alakjába van kivetítve mindaz, ami Adyban rontás volt, azok a szörnyű romboló erők, amelyek lelke mélyében láncra verve, de hatalmukat mindig éreztetve rejtőznek. Énjének árnyéka ez, ami a Bűn felé sodorja. Amit verseiben külön-külön elmondott, azt rövid, jelzesszerű mondatokban itt mintegy költői *curriculum vitae*-ben, egész valójával való leszámolásban mondja el – teljesen feltárja magát néhány strófában.

Realitás és vizionárus álom ölelkezik a sorokban: egyes pillanatokban, mintha tisztán, lerajzolhatóan látnók az ős Kaján alakját, de amint el akarjuk fogni, elvész az álomködben. A korcsma-ablakon át kilátni az életre, a valóságra: [...] s a realitás, amely beletódul az álomszerű jelenetbe, csak fokozza a sejtelmes homályérzést, mint a ködben kigyulladó lámpafény. Valóság és képzelődés folyton vibráló játéka ijedt sejtéseket kelt, az egésznek ropant varázsa éppen abban van, hogy nem látjuk tisztán, csak úgy, mintha félhomályos szobában néznénk. A sorok közül görcsös sírás hangzik ki, kifejezhetetlen élet-fájdalom, a veszendő ember hörgő segélykiáltása, szörnyű büntudat, a pusztulás rettegése. A szaggatott mondatokban – a legtöbb mondat egy-egy sor – a gondolatok egymáshoz sorakoznak, látszólag lazán és nagy távolságokat átugorva – érezni a lelkiállapot végső lefokozottságát, az ötsoros strófák tompa rímtelen-

Ady vasúti bérlete

„Nem rontás démona volt az ős Kaján. [...] // Az emberi aranykort idézte, a költészetet, a teljes életét jelentette az ős Kaján, s harmadik – legfőbb vonásként – hozzátartozott a cselekedni tudás, a harci kedv. [...] // A cselekvő, küzdő, vállaló élet s a hátráló, bujkáló, behódoló lét párvialadát jelenítette meg Az ős Kaján... // Felmerült a kérdés: a világ mit ér? Mi a célja, az értelme az emberi életnek? Nem a reménytelenség, a nihil, a kiúttalanság jelenti-e sorsunk lényegét? Lehet-e hinni, vagy önáltató mámor minden hit, remény? Megvalósítható valaha is a teljes, diadalmos, cselekvő élet, visszatérhet-e az eltűnt emberi aranykor? Vagy a lehúzó valóságos étellel szemben örökre vesztes, és csak mámoros álomokban él a szárnyaló, igaz, lehetséges lét? S mint komor refrén tért vissza folyvást a legkegyetlenebb, legizgatóbb kérdés: »Mit ér az ember, ha magyar?«

KIRÁLY István, *Ady Endre I–II*, Bp., Magvető, 1970, idézett helyek: 1/550, 552, 555–556.

„Amikor megkérdezték tőle a barátai, ki az ős Kaján, akkor egyik alkalommal azt válaszolta: »az Élet vagy ha úgy tetszik: a Költészet«. A kortársak úgy érezték, hogy a költő kitért a válasz elől, s a tanácsstalanságból megszabadulni akaró kérdésre újabb talánnyal válaszolt. Pedig valójában rámutatott a megoldás módjára. Az egyszerűség kedvéért induljunk ki abból, hogy az ős Kaján bizonyos értelemben a költészet mitikus megszemélyesítése. Hogy a költészet nagy hangsúllyal szerepel a versben, nem nehéz fölismerni. Az ős Kaján »a rímek ősi hajnalán« érkezik, »zeneszerszámmal, dalosan«, »fülembe nótáz«, s a helyszín is »szent korcsma«. A beszélő panaszáradatát egy pillanatra megszakítva költői teljesítményével dicsekszik el: »Volna talán egy-két nótám is, / Egy-két buja, új nagy dalom«, végül a győztes istenséget »pogány dalok« viszik új viadalok felé. A mámor, a felfokozott érzéki öröm és a művészi alkotás tehát (legalább részben) fedik egymást a versben.”

TVERDOTA György, *Kicsoda az ős Kaján?* = <http://www.itk.iti.mta.hu/1999–34/tverdota.htm> [2008. 02. 02.]

A modernség egyik legelső és legfontosabb megfogalmazandó létélménye a csalódottság, a magány, a megértéshiány (lásd Arany *Őszikéit!*). Emiatt a vers idő- és térdimenzióit végtelenné tágítja a költő: (nem csak múltbeli) mítoszi erőket működtet, s mitikus távlatokat emel be a szövegbe.

Ady létharc-verseire a költészetben addig soha nem látott elevenség, mozgalmasság jellemző (*Harc a Nagyúrral*, 1905; *Az ős Kaján*, 1907). Ez elmondható – elsősorban a képek erejére gondolva – az olyan, inkább bölcséleti jellegű költeményekről is, mint a *Kocsi-út az éjszakában* (1909). Vagy a halál-versek altípusairól: *Párisban járt az Ősz* (1906), *A Halál rokona* (1907). Nem beszélve a létharcot közösségben elgondoló magyarság- és a kuruc-versek olykor szinte zaklatott mozgalmasságáról: *Nekünk Mohács kell* (1908), *A föl-földobott kő* (1909), *Bujdosó kuruc rigmusa* (1909), *Sípja régi babonának* (1913).

A kifejezetten létharc-versnek tekinthető *Harc a Nagyúrral*, illetve *Az ős Kaján* egyaránt Ady nagyszimbolista versei közül való. Modernségüket első renden az adja, hogy mindkettőnek a középpontjában egy pontosan meg nem fejtető, a valósággal nem ▶ referenciális kapcsolatban álló, mégis eleven, elvont személyiséggel felruházott, homályos körvonalú figura áll. Ez az allegorikus alakmás pedig a maga „létező nem-létezésével” eleve állandó, meg nem szüntethető feszültséget ad a szövegnek. Lehetséges, hogy ez a „figura”, illetve a „beszélgetés” mint szituáció az önmegszólító vers-eszmény megjelenése, „a másik én” valamiféle kivetítése.

REFERENCIÁLIS Valamely rajta kívül álló dologgal vonatkozásban áll.

A disznófejű Nagyúr Karinthi „olvasatá”-ban... (De homnan való ez is?)

ségébe úgy csap bele az utolsó sornak a másodikkal összecsengő ríme, mint egy minduntalan ismétlődő óra-kondulás.

Ez a vers, pályájának egyik legnagyobb alkotása, sok bosszúságot szerzett Adynak. Ez a sora: „Mit ér az ember, ha magyar” – szállóigévé vált, melyet sokféleképp variáltak, de mindig ellenségesen. Mintegy jelszava lett azoknak a támadásoknak, amelyek a költő magyar érzését vonták kétségbe. A magyar hiúság érezte magát sértve általa. Nem voltak hozzászokva, hogy költő másképpen írjon a magyarról, mint az öntetszelgő tömjénezés hangján. Pedig Adynak ez a sora azt a fájdalmat fejezi ki, amelyet a kicsiny, szegény nemzet fia érez a nagy vezető nemzetek gazdag életének, aránytalanul szélesebb lehetőségeinek láttára. [...]

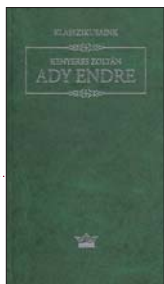
Bismarck mondása: nem tud elképzelni nagyobb szerencsétlenséget, mint kis nemzet fiának születni. Ezt a szerencsétlenséget érezte Ady gyötrő fájdalommal.

Jászai Mari *Az ős Kajánt* az antialkoholista egyesületben mint alkoholelles propaganda-verset szavalta, ami még jobban bosszantotta Adyt. Fájtn neki, hogy a nemzet első művésznője [...] az ős Kaján démoni víziójában nem lát mást, mint az alkohol csábításának allegóriáját. [...]” (1934)

SCHÖPFLIN Aladárt idézi VERES András, *Alkotói portrék a magyar irodalomból* = <http://irodalom.elte.hu/sulinet> [2008. 02. 01.]

„A korai »nagyszimbolikus« versek, melyek oly sok zavart keltek a maguk korában, tulajdonképpen »könnyebbek« voltak, mint a késeiéek. A versek indulati hullámszáma elcsitult ugyan, a moduláció látszólag egyhangúbb lett, mintha legtöbbjük egyetlen összefüggő, borús, bús fájdalom alapzenéjére komponálódott volna. De ez az alapzene megszakadt, s fölhangzottak más, atonálisabb motívumok. A rosszabbul sikerült versek között, melyekre Babits utalt 1923-ban, és melyek közül Kosztolányi pécézett ki többeket 1929-ben, elhíresült tanulmányában, talán egy új nyelv készülődött, talán egy olyan fordulat volt csírájában jelen, mint amilyen az *Új versekkel* következett be. Az összefüggő képfolyamok helyén itt is, ott is furcsa, rebbenő asszociációk hívták be a szavakat: »Ki jót beszélt, Krisztust beszél, / Szörnyű a szél / S vitorla nincs: / Krisztus kell, ajtó és kilincs.« (A *szenvedésnél többet* [A *halottak élén* című kötetben: 1918]).

KENYERES Zoltán, *Ady Endre*, Bp., Korona, 1998, 122–123.

SZAKRALITÁS valamely dolog, esemény szentséggel kapcsolatos jellege

A két nagy létharc-vers hangulatára balladaszerűség, töredékes és homályos cselekményesség, erős drámaiság jellemző. Minden történet csak elvontan értelmezhető: sokkal inkább a filozófia, semmint a mindennapok felől – bár a szövegek alapélménye éppen a mindennapok küzdelme, pénzhiánya, banalitása.

A konkrét versélménykör éppen ezekből a súlytalannak látszó, ám mégis nehezzé, elviselhetetlenné váló – mert állandóan ismétlődő, megújulni nem tudó – hétköznapiakból rakódik össze végül már önmagát gerjesztő szöveggé.

Az egyik verset a harc ősi szakralitása, a másikat a könyörgés rítusa szervezi egésszé. Sajátosan egyesítve ezzel szent és profán élményvilágokat: végiggondolva egyben a létezés végső lehetőségeit és lehetetlenségét.

Ezer este múlt ezer estre,
A vérem hull, hull, egyre hull,
Messziről hívnak, szólógnak
És mi csak csatázunk vadul:
Én s a disznófejű Nagyúr.”

(*Harc a Nagyúrral* – utolsó szakasz)

„Száll Keletről tovább Nyugatra,
Új, pogány tornákra szalad
S én feszülettel, tört pohárral,
Hült testtel, dermedt-vidoran
Elnyúlok az asztal alatt.”

(*Az ősz Kaján* – utolsó szakasz)

Ady Endre költészetében egyszerre van jelen a modern ember mindent legyőzni, meghódítani képes akarata, ugyanakkor az eme győzelmek értelmében, jogosságában való kétség. Ahogyan ő maga mondja – mint emlékszünk rá – korai kis remeklésében, utalva minden dolgok kettősségére, értelmére és értelmetlenségére, gyöngeségére és erejére, sebezhető kicsinységére és tántoríthatatlan nagyságára: „S finom remegések: az erőm” (*A Tisza-parton*).

Eme kettősséget, vagyis azt, hogy egyszerre vagyunk sorsunk kiszolgáltatottjai és alakítói, igazi mélységében és ellentmondásosságában a modern ember ismeri fel először életben és költészetben egyaránt. Ady lesz az, aki „magyar dac”-tól – másként fogalmazva „mégis-morál”-tól – űzötten nem engedhet régi babonáknak, múltak visszahúzó erőinek. De nem engedhet üres jövő-álmoknak sem. Mert minden életmásodpercében – összes majdani szörnyűségével együtt – ott zakatol a jelen, a bűnös és csodálatos 20. század.

1. Tudósok és egy költő véleményét olvashattad Ady nagy-nagy verséről, Az *ős Kaján*ról, illetve költészetének „világmegfordító” lényegéről. Láthatod most is, hogy ahány olvasó, annyi olvasat... :-) Még a legelemibb kérdésben sincs egyetértés az értelmezők között: kicsoda is volna ez a bizonyos *ős Kaján*... – S szerinted?

2. De fontos-e ez egyáltalán? Ha igen, miért igen, ha nem, miért nem?

3. Rendeztetek „nem emelt díjas SMS-szavazás”-t az osztályban ;-)!

Mindenki írja le egy papírra (!) max. 160 karakterben, hogy kicsoda szerinte *ős Kaján*! (A legtalálóbbs meghatározás szerzője biztos számíthat tőlem erre a finom kis jutalmacskára (vigyázz, le ne edd a zongorát! ☺):

4. Olvassátok el *A fekete zongorát* is, melyről Ignótus ezt írta: „Akasszanak fel, ha értem. De akasszanak fel, ha hat-hét irodalomban, melyet nyelvtudással megközelíthetni: sok vers akad ilyen egész értelmű, ilyen mellet és elmét betöltően teljes kicsengésű”. – Neked mi a véleményed: egyrészt a költeményről, másrészt Ignótus kijelentéséről?

5. Kell-e egy verset – szó szerint – „értenünk” egyáltalán? (Lásd ehhez és az előző kérdéshez az Ignótus-esszét a Nyugatban; 1908/3. szám: Ignótus, *A fekete zongora* = <http://epa.niif.hu/00000/00022/00003/00068.htm>)

6. Hallgassatok Ady-verseket Latinovits Zoltán előadásában! E nagy színész katartikus erejű szövegmondása mindig magával ragadta közönségét. Halála előtt nem sokkal középiskolás diákként még jómagam is hallgathattam őt élőben. Soha nem fogom feledni azt az élményt! (Lásd még a *A hangzó vers világa* című alfejezetet a [334–335. oldalon](#)!)

7. Mi a véleményed Teller Ede Ady-értelmezéséről, a költőnek egy világhírű fizikus életében játszott szerepéről...? Gondoltad volna, hogy ide vezethető vissza a hidrogénbomba története? Ekkora volna „az írástudók felelőssége”...? – Keresd meg a lapkivágás lelőhelyét! S ha már úgyis ott ülsz a gép előtt, megnézhetnéd azt is, kire „megy vissza” ez a híres kifejezés az írástudókról!

Veress Pál grafikája: *A fekete zongora*

nyet senki... Teller Ede azt mesélte nekem: „Azt mondják, te valamiféle író vagy, elmondok neked egy titkot. Pesten születtem, de a világháború alatt anyámmal Lugosra mentünk. 1922-ben jöttem fel Pestre. Megismertem Ady Endre költészetét, óriási hatással volt rám. Ilyen nyelvet senki nem teremtett a földön. Akkor, fiatalkoromban csak Ady költészetével foglalkoztam. Egyszer csak megérttem: a szimbólumok egymásra rakódása valóságot teremt. Sokkal több energiát bocsátanak ki és fogadnak magukba, mint a realista vers. Energiák gyúlnak fel a szimbólumokban. Akkor jöttem rá, hogy nemcsak maghasadással, hanem magfúzióval is lehet energiát előállítani.” Ezért nem lehet lemondani a költészetéről. Ez a hidrogénbomba története.

Az eltévedt lovas

Vak ügetését hallani
Eltévedt, hajdani lovasnak,
Volt erdők és ó-nádasok
Láncolt lelkei riadoznak.

Hol foltokban imitt-amott
Ős sűrűből bozót rekedt meg,
Most hirtelen téli mesék
Rémei kielevenednek.

Itt van a sűrű, a bozót,
Itt van a régi, tompa nóta,
Mely a süket ködben lapult
Vitéz, bús nagyapáink óta.

Kisértetes nálunk az Ősz
S fogyatkozott számú az ember:
S a domb-kerítéses síkon
Köd-gubában jár a November.

Erdővel, náddal póre sík
Benőtteti hirtelen, újra
Novemberes, ködös magát
Mult századok ködébe bújva.

Csupa vérzés, csupa titok,
Csupa nyomások, csupa ősök,
Csupa erdők és nádasok,
Csupa hajdani eszelősök.

Hajdani, eltévedt utas
Vág neki új hináru útnak,
De nincsen fény, nincs lámpaláng
És hírük sincsen a faluknak.

Alusznak némán a faluk,
Multat álmodván dideregve
S a köd-bozótból kirohan
Ordas, bölény s nagymérgű medve.

Vak ügetését hallani
Hajdani, eltévedt lovasnak,
Volt erdők és ó-nádasok
Láncolt lelkei riadoznak.

Zoltai Attila: Bús magyar sors. Egy korábban már megidézett szép festmény szoborrá lényegített változata – egy festőtől...

Betűvel, szóval a háború ellen?

AZ ELTÉVEDT LOVAS Hasonlóan balladisztikus a felütés és a hang *Az eltévedt lovasban* (1914), mint *Az ős Kajánban*. De már az első színesztéziába – Ady kedves szóképe! – beleütközik az olvasó tudata: „vak ügetés”. A hang- és a látásélmény vegyítését azonnal az idősíkok elegyítése követi. A jelen idejű történéseket kifejező igék („hallani”, „riadoznak”) is csak a múltban létezett valóságtartományokra utalnak („eltévedt”, „volt”). A kettő emelt szakasz időbeli elbizonytalanító gesztusait fogalmazza át térélménnyé a szöveg középső egysége, 2–7. szakasza. Az arany metszési ponton található 5. strofa pedig egyesíti a térbeli és az időbeli bizonytalanságot: „Csupa vérzés, csupa titok, / Csupa nyomások, csupa ősök, / Csupa erdők és nádasok, / Csupa hajdani eszelősök”.

„Bányai János felvetette, hogy a kései versek tulajdonképpen inkább olvashatók az avantgárd kritériumai szerint, mint a premodern irányok alapján, ami alighanem túlzás, de az elmozdulást a korábbi versteremtési technikáktól aligha lehet kétségbe vonni.”

KENYERES Zoltán, *l. m.*, 122.

Nem tudjuk, kicsoda a lovas, nem tudjuk, honnan tart hová, hogy a „mikorból merre” üget. Csak azt érezzük: valami nagyon elveszett, valami nagyon messze került tőlünk. Az értelem és a boldogság birodalma helyett kísértetekkel, „pőre sík”-kal, „vérzés”-sel, fényteleniséggel szembesíti olvasóját a szöveg. Tehetetlen árvaságot érzékeltetnek az egymástól távol került jelzők és jelzett szavak is („láncolt... medve”). A képzavar határán mozgó kifejezések pedig már az avantgárd közelében mutatják a költőt: „...domb-kerítéses síkon / Köd-gubában jár a November”. Hasonló feszültséget kelt az elviselhetetlenség határáig ismételt „csupa”, „csupa”, „csupa” szó. (Kétségtelen, hogy évszám szerint már a történeti avantgárd korában járunk.)

A háború szürreális valóságának egyik első, átlénygített megjelenítése a vers. Akkor, amikor még az ország lelkes híve a „nagy csatázás”-nak. Ady az első, aki figyelmeztet az egyetemes katasztrófa lehetőségére. (A vers 1914 novemberében jelent meg a Nyugatban.)

„A hangulati összetettség költeménye volt az *Intés az őrzőkhöz*. Innen eredt, hogy mint az értelmetlen vers mintadarabját [...] gúnyolhatta ki megjelenésekor [...] Rákosi Jenő. Igazat adott neki ebbe az egykorú olvasói tudat. Egy szálon szerkesztett költeményekhez volt a hozzászokva. Kívül esett elvárásai horizontján az itt található, több szálát egymás mellett futtató, polifón jellegű lírai szerkesztés. A huszadik századi költészet jellemzője volt ez az összetettség.” HÁBORÚ ÉVEIBEN

KIRÁLY István, *Intés az őrzőkhöz* I-II., Bp., Szépirodalmi, 1982, 74.

Rainer Maria Rilke

A fiú

Olyan szeretnék lenni mint azok,
kik vad lovakkal szállnak át az éjen,
fáklyákkal s hajzatuk szél fujja széjjel,
a vad-vad vágatás sodorta szél.
Elöl én állanék, mint csónak orrán,
nagy lennék s összegöngyölt mint egy zászló –
és sötét. De fejemen parázsló
aranyisak. S némán mögöttem áll
tíz férfi majd sötéten s jelle vár,
és rajtuk is oly nyugtalan sisak,
mely fénylik olykor s olykor régi, vak.
És mellém dobban egy, ajkán a kürt
villan, rikolt s térséget fú elénk,
fekete, vak magányt fuvall körénk
s mi gyors álomként düljük át az ürt:
mögöttünk minden ház féltédrre hull,
nekivágunk a megdőlt utcasornak,
egy tér elugrik: megfogjuk vadul,
és ménjeink mint eső úgy suhognak.

(1908 – Radnóti Miklós fordítása)

Intés az őrzőkhöz

(Részlet)

„Őrzők, vigyázzatok a strázsán,
Az Élet él és élni akar,
Nem azért adott annyi szépet,
Hogy átvádoljanak most rajta
Véres s ostoba feneségek.
Oly szomorú embernek lenni
S szörnyűek az állat-hős igék
S a csillag-szóró éjszakák
Ma sem engedik feledtetni
Az ember Szépbe-szött hitét
S akik még vagytok, őrzőn, árván,
Őrzők: vigyázzatok a strázsán.”

Mag hó alatt

Gyötrött és tépett magamat
Régi hiteiben fűrosztve
Vérből, jajból és lángból
Szededgetem össze
S elteszem, mint életes holtat.

Kell még Tegnapról hív tanu
S kell talán az én hadisarcom,
Hogy drága mementóként
Fölemeljem arcom
Egy új emberű új világra.

Vád nélkül széttekintgetek
Majd versségek és diadalmak
Földjén, hogy a kaoszból
Harsos ígét halljak,
Vagy harsos ígét én hallassak.

Hős emberségem, várakozz,
Szép álmokat aludj, lefénylert
Jós és jó magyarságom,
Hívni fog az Élet
S föltámadások örök Rendje.

Most tél van s szegény mag-magam
Megnémítva és behavazva
Rendelgetés hitével
Őrzöm meg tavaszra,
Igazimnak sarjadásáig.

(1914)

KORPUSZ 'test', 'szövegtest',
'szövegegyüttes'

ISMÉTLŐDÉS Valamely rendezettségben ugyanazon elem vagy elemcsoport (például szintagma) újbóli előfordulása. Stílushatása az irodalomban erősen függ a szöveggörnyezettől, így a tragikustól a groteszken keresztül a komikusig terjedhet.

MAG HÓ ALATT Ady Endre háborús költészete egész irodalmunkban külön korszakot, ► szövegtörzset képezett meg születése óta. Fő motívuma az emberség, az értékörzés kötelezettségére, a hitre, a szeretet, a meg-hittség szükségességére való figyelmeztetés.

Költőnk lírájában 1914 után fordulatról beszélünk. Kisebb jelentőségűek immár a sejtető szimbólumok, a szecessziós díszítettséget pedig már korábban elhagyta. Ezek helyett érett költészete a poézis olyan összetettsége felé ível, amely párját ritkítja az egyetemes irodalom történetében is. Talán Rainer Maria Rilke az a költő a német irodalomban, kinek jelentősége, fogalmazásmódja, hangja valamelyest hasonlít az övéhez. A többiek (APOLLINAIRE, POUND, ÉLUARD – 323–329. oldal) erőteljesebben avantgárd irodalmat művelnek.

A mi költőnk számára ekkor legfontosabb a háború rémségeinek kifejezése, a jövő békekességében való bizodalomépítés. Miközben a jelen szétesettségét tapasztalja maga körül, aközben az értékörzést emeli szövegeinek horizontjába. A *Mag hó alatt*, az *Intés az őrzőkhöz* (1915), az *Ember az embertelenségben* (1916) ama versek, amelyek e féltést önálló poétikai formává lényegítik át. Fontos eszköze lehet ehhez például a múlt nyelvének méltósággal való alkalmazása (*Krónikás ének 1918-ból*). De emellett radikálisan újszerű poétikák kidolgozásával is sikerrel kísérletezik (*Emlékezés egy nyár-éjszakára* – 1917).

1. Vizsgáld meg az ► ismétlődés retorikai alakzatának szerepét Ady háborús verseiben! Mit gondolsz, miért ez lesz a talán legfontosabb jelentésképző eszköze ezeknek az olykor valóban hátborzongató szövegeknek?

2. Az ismétlődések miatt – lásd nemsokára Karinthy paródiáját! – Ady versei viszonylag könnyen megtanulhatók. Próbáld ki!

3. Idő-, tér- és értékshembités szempontjából sok-sok előzményt rendelhetsz a magyar költészetből Ady őrzés-motívumos versei elé. Gyűjtsd össze ezeket a költeményeket Balassitól Berzsenyin, Kölcseyen, Vörösmartyn, Petőfin, Aranyon keresztül Ady koráig! Készíthetsz belőlük egy szép prezentációt, melyet bizonyára haszonnal „forgatnak” majd osztálytársaid is! – Milyen zenéssel festened alá a bemutatót? S milyen képzőművészeti alkotásokat rendelnél a szövegekhez és a zenéhez?

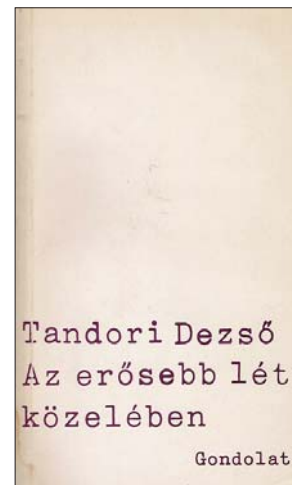
Mednyánszky László báró (I) is az őrzők közé tartozott. 1914-ben harctéri rajzolóként, hadifestőként járt a fronton

4. Keresz még az első világháborús frontokon készült Mednyánszky-képeket! Vizsgáld meg különösen a figurák arckifejezését! Tudnál a festményekhez Ady-versekből képaláírásokat szerkeszteni? Szerintem mindenképpen érdemes lenne megpróbálnod!

5. Olvass még Rilkrét! Később foglalkozunk vele bővebben is (lásd a 324–325. oldalt!). De már most érdemes gondolkodni például az *Első duinói elégia* felütésén. Szerinted is érdemes lenne egy kicsit komolyabban foglalkozni a Rilke–Ady-párhuzammal?

„Hogyha kiáltanék, ki hallana engem
az angyalok rendjéből? és ha netán a szívére
vonna hirtelen egyik: én belepusztulnék
az erősebb lét közelébe. Mert hisz a Szép nem más,
mint az iszonyu kezdete, mit még elviselünk,
s mennyire bámuljuk, mert megveti szenttelenül, hogy
összetiporjon. Iszonyu minden angyal.”

(Részlet – Nemes Nagy Ágnes fordítása)

Könyv a félhosszú versről és „az erősebb lét”-ről (1981)

Diósné Brüll Adél, a démoni asszony, aki megismerteti Adyt Párizssal

Két asszony – kétfajta költészet

LÉDA A *Lédával a bálban* című vers Arany János balladáira emlékeztethet bennünket (*Tetemre hívás*, *Vörös Rébék*). A szöveg polifón szerkesztés-módja többféle olvasat lehetőségét adja. Tankönyvünk első részében pedig már (lásd a 34. oldalon!) megidéztük a költő talán leghíresebb Léda-versét, a *Héja-nász az avaront*.

A *Lédával a bálban* hasonlóképpen szokatlan, radikálisan új típusú (szecessziós) szöveg. Az olvasó számára már az is kétséges, hogy egyáltalán szerelemről szól-e... Hisz amit olvas, az szomorúság, gyászos hangulat, öröm-nélküliség. A megszokott szerelmi hangnemmel, az idillszerű ábrázolással szemben ez a fajta megszólalás inkább a századvég perditaköltészetéből eredeztethető. S Arany végzetes szerelemballadáiból (*Ágnes asszony*, *Tengeri-hántás* és a főntebb emlegetettek) és Vajda sosem-beteljesült Gina-szerelméből (*Húsz év múlva*). Az *Elbocsátó szép üzenet* pedig szinte párja, folytatása lehetne Vajda János *Harminc év utánjának*.

Lédával a bálban

Sikolt a zene, tornyosul, omlik
Parfümös, boldog, forró, ifjú pára
S a rózsakoszorús ifjak, leányok
Rettenve néznek egy fekete párra.

„Kik ezek?” S mi bús csöndben belépünk.
Halál-arcunk sötét fátyollal óvjuk
S hervadt, régi rózsza-koszoruinkat
A víg teremben némán szerte-szórjuk.

Elhal a zene s a víg teremben
Téli szél zúg s elalusznak a lángok.
Mi táncba kezdünk és sírva, dideregve
Rebbennek szét a boldog mátká-párok.

(1907)

PERDITA(-KÖLTÉSZET) Eredetileg: az 'elveszett', bukott nők rokonszenvennel való ábrázolása. Itt inkább „sorsszerűség”-ként, elkerülhetetlen „végzetszerűség”-ként értendő az elbukás, amely egyben beteljesedés.

Ugyanakkor talán még erőteljesebb előzménye a Szabó Lőrinc-féle (el)tárgyasító lírának (lásd majd *jövőre* bővebben!). Az a fajta öntudat és elkülönöződési vágy, amely megjelenik ebben a kegyetlen versben, a *Semmiért Egészennel* – és József Attila *Nagyon fájával* írodik majd tovább költészetünkben. Ady kezd el birkózni igazán először a szerelem elmondhatatlanságának élményével. S ebből következik nála a nyelvnek az érzés összetettsége kimondására való alkalmatlanságának felismerése. S ama másik két költő fogalmazza majd tovább ezt az élményt két évtized múlva.

Nemcsak eredeti szerelemérzés jelenik meg tehát ezekben a költeményekben, hanem a modern ember ambivalens viszonya a másik emberhez. Eszerint a szerelem mindig önfeladás, a szabadságban való korlátozottság élményének átélése is. (Korábban ez a nézet nem vetődhetett fel, hisz férfi és nő sem a hétköznapi életben, sem a szerelemben nem voltak egyenrangú felek.) Az Én és a Másik viszonyának újfajta definiálására tesz kísérletet egy nagyon nagy költő. Egyenes következményei e szövegek a századvég és a századelő gondolati megújulásának, az öndefiniálásra irányuló gazdag művészeti kísérleteknek. Az Én Másik általi önmeghatározása – mely mindig korlátozás is – nem sokkal később ekként jelenik meg – szintén József Attilánál –: „Hiába fűröszte önmagadban, / Csak másban moshatod meg arcodat” (*Nem én kiáltok*).

Ady nem mást tesz tehát, mint hogy a modern ember létezésének halatlannal bonyolult viszonyrendszerét és érzésvilágát szeretné szavakkal kifejezni. Azért újítja meg a szerelmi költészetet is. A „régí nyelv”-en ugyanis a 20. század eleji emberi világ összetettsége már nem mondható el. A Léda és a Csinszka-versekben is ez a felismerés ölt testet.

CSINSZKA Boncza Berta serdülő lány volt, amikor levelet írt a nagy költőnek. Hogy mennyire vezették őt valódi érzések, s mennyire inkább az irodalomtörténetbe szeretett volna bekerülni, ennek eldöntése nem feladatunk. Végül is a „Csacsinszka” beczés után Csinszkanak nevezett hölgy a költő felesége lett. S utolsó éveiben támasza volt a háború, a létezés démonjaival s a szétesettség rémségeivel küszködő személyiségnek.

A Csinszka-versek lassúak, szépek, nyugodtak. Legfőbb motívumaik az intimitás, az együttlét, a harmónia, az őrzés felől érthetők meg. A *Cifra szűrőmmel betakarva* (1915), a *Nézz, Drágám, kincseimre* (1918) vagy a dalszerűsége miatt is legismertebb és legnépszerűbb *Őrizem a szemed* (1916) már-már a közhelyszerűség toposzaival élve alkot nagy költészetet. Mint ahogyan Arany János *Őszikéinél* is megemlékeztünk erről, s József Attilánál is ekként történik. A végesség tudása leegyszerűsíti a formát és a stílust. Elmúlik a létezés izgalma, s egyfajta belső tágasság lesz úrrá az értelmén. Már csak a legegyszerűbb szavak maradnak. Már csak azokat kell kimondani. Még egyszer, utoljára, szépségesen.

Boncza Berta, aki költő is volt

Kétségtelenül ilyen megfontolt, lassú, „utolsószavas” vers a végső, a rettenetes háború ellen halk szóval, ám mélységes erővel tiltakozó *Üdvözet a győzőnek* is (lásd a [következő oldalon!](#)).

Egy élet véget ért, de a magyar irodalomtörténet óráját immár örökkön hozzá kell igazítani ehhez az egyszervolt Élethez és költészethez.

A csucsai Boncza-kastély ma (újraépítve). Itt élt a háború idején Ady és Csinszka (aki a költő halála után a családi birtokot eladta, nem akart oda visszamenni többé)

Őrizem a szemed

Már vénülő kezemmel
Fogom meg a kezedet,
Már vénülő szememmel
Őrizem a szemedet.

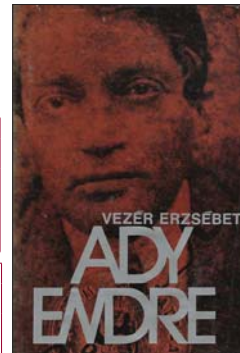
Világok pusztulásán
Ősi vad, kit rettenet
Úz, érkeztem meg hozzád
S várok riadtan veled.

Már vénülő kezemmel
Fogom meg a kezedet,
Már vénülő szememmel
Őrizem a szemedet.

Nem tudom, miért, meddig
Maradok meg még neked,
De a kezedet fogom
S őrizem a szemedet.

Ady Endre kalapja a Petőfi Irodalmi Múzeum Nyugat-kiállításán (2008)

1. Milyen törvényszerűséget vettél észre Ady verscímeiben? Mi lehet ennek az oka – és mi a jelentősége?
2. Vizsgáld meg a fejezet könyvborítóit „grafikusi” szemmel, s próbáld meg eldönteni, melyik mikor készült?! Mire következtetsz ebből az Ady-kánont illetően?
3. Nézz utána Csinszka verseinek! Hasonlítsd össze őket Szendrey Júlia költeményeivel!
4. Mostanság felértékelődőben vannak a nőírók (nézz utána a feminista irodalomkritikának is a neten, **jövőre** majd még tanulunk róla!) Elképzelhetőnek tartod, hogy egyszer a „feleségek feleségei”-nek (Hatvany Lajos könyvcímére utalunk ezzel) művei is tananyagká válnak ☺?
5. Robotos Imre Az *igazi Csinszka* címmel írt egy regényes biográfiát, s Berta saját életrajza is kapható ma már. Érdemes párhuzamosan olvasni őket!
6. Gyűjtsd össze költőink utolsó verseit! Készíts belőlük általad illusztrált antológiát! Írj előszót ehhez az antológiához 1000, 3000, illetve 5000 karakter terjedelemben ☺!
7. Keress, kutass, találg, olvas, írd (igen-igen!) sok-sok Ady-szakirodalmat!

Üdvözet a győzőnek

Ne taposatok rajta nagyon,
Ne tiporjatok rajta nagyon,
Vér-vesztes, szegény, szép szívünkön,
Ki, íme, száguldani akar.

Baljóslatú, bús nép a magyar,
Forradalomban élt s ránk hozták
Gyógyítónak a Háborút, a Rémet
Sírjukban is megátkozott gazok.

Tompán zúgnak a kaszárnnyáink,
Óh, mennyi vérrrel emlékezők,
Óh, szörnyű, gyászoló kripták,
Ravatal előttetek, ravatal.

Mi voltunk a földnek bolondja,
Elhasznált, szegény magyarok,
És most jöjjetek, győztesek:
Üdvözet a győzőnek.

Rippl-Rónai József festménye Ady utolsó fényképe alapján készült

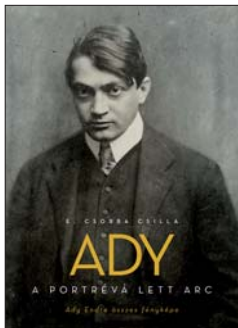
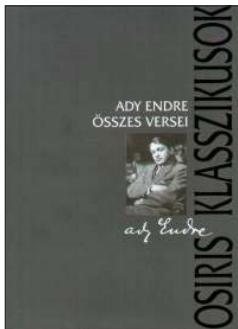
Kovács András Ferenc

Új Nyugat

Marhára ráment Ady Endre
A vadiúj dúvadi trendre:
Pörölte véreit,
Vörös fehéret.
Nem hajtott turbós happy endre.

8. Az iménti Kovács András Ferenc „remake” és a következő versek Ady-parafrázisok, -paródiák, illetve Ady-allúziókat, -evokációkat tartalmaznak. Neked hogy tetszenek? Nyilván Te is tudnál ilyeneket írni 😊! (A Hizsnyai-szöveg **jövőre** is előkerül más vonatkozásban – egy kicsit hosszabban –, emlékezz majd rá!) Karinthyé miért más, mint a többi?

„most jön a csattanó ady endre
meglepetés ady endre egy elfelejtett
meg nem jelentetett írása ady endre
ady endre ady endre ady endre
írja ady endre ady endrének egy
kifejejtett műve egy kihagyott
ady-mű ady endre-mű egy megkopatlan
ady-ereklye ady-ereklye ady-endreklye
egy kolosszális ady-glossza ady-glossza
azt mondja ady endre ebben a glosszikus
sorscsapásában csak röviden amúgy
kiragadva idézem: »...mert...«”

(Hizsnyai Zoltán: *A csattanó* – részlet)

Ez itt a Te „Ady-vers”-ed helye 😊!

Ez itt a Te portré helye 😊!

Karinthy Frigyes

Törpe-fejűek

Nem dolgozni jöttem ide
Nem dolgozni jöttem ide
Törpe-fejű, mit akarsz tőlem?

Nehéz munka az enyém
Nehéz munka az enyém
Mi vagyunk az Új Undokak.

De jött hozzám egy törpe
De jött hozzám egy törpe
S kérdezte, mit akarok?

„Ti vagytok az Új Undokak
Ti vagytok az Új Undokak
MenjeteK dolgozni ti is.”

Felgerjedt szittya vérem
Felgerjedt szittya vérem
S rászóltam Törpe-fejűre:

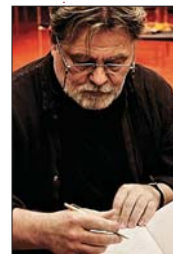
Hát maga megbolondult,
Hát maga megbolondult,
Hogy mindent kétszer mond,
kétszer mond?

(Így írtok Ti)

„útra kelünk megyünk a gőzbe
izzadva sírva kergetőzve
csak ami jár csak ami jár
beutalatlan fakultatíve
hideg ebédet s uzsonnát
vive dúlnak a csókos ütközetek
kis Nagybetű is jár tán nekünk
akik az élet héján élünk
kifogyatottal szerelmesen
hazafelé ha száll a búsunk
egymás Colába behúzzunk
s büfézünk az őszi avaron”

(Parti Nagy Lajos: *Őszológiai gyakorlatok* – részlet)

A szerelmi költészet megújítása

(Tanulmány)

A művészetbe emelhető, igazi, „kétoldalú” szerelem – amely sem nem hódoló udvarlás, sem nem leereszkedő imádat –, hasonlóképpen, mint a lélek és a tudat alapvető disszonanciaélménye, a 19. század második felének „találmánya”. A felek egyenlőségén alapuló férfi–nő kapcsolat az emancipáció ekkori előretörésével vált lehetővé a civilizált társadalmakban. Ezzel alapvető modernség-élmény rakódik a nemek kapcsolata köré, s természetes igény lesz eme viszonynak az ábrázolási vágya is.

Valószínű, hogy a Léda-szerelem legelső időszakában Ady is mindenekelőtt azt szerette volna elmondani, hogy a kiválasztott nő az ő egyenlő társa minden meg szokás ellenére. Vagyis annak ellenére, hogy férjes asszony, idősebb nála stb. ...

A másság, a különösség, az egyediség (egyéniesség) megjelenítésének legalkalmasabb területe a szerelem. Mindenfajta lázadás elmondható szerelmes versekben. A *Héja-nász az avaron* (1905) tépelttség-élménye, megkapaszkodása-elasztottsága egyrészt azért érdekes, mert az emberi érzés bonyolultságát megrázó erővel fejezi ki. Másrészt azért, mert a szöveg rendezőelvénél olyan alapvető és elemi erejű (a)szimmetriát avat, mint az idő- és térvizonyok lényegbeli különbözősége. S erre – mint keresztre – feszíti aztán rá élet és halál párhuzamát. Így lehet benne 12 sorban kezdet és vég idő- és térjelzete egyaránt. Ezáltal pedig a szerelem – amely mindig csak töredék – a létegenszt jellemző emberi viszonyként poetizálódhat a (talán legismertebb) Léda-versben.

A *Meg akarlak tartani* (1904) elsősorban időben érzékeltetve fogalmazza meg vágy és beteljesülés kettőségének furcsa tüneményét. Azt az érzést, hogy minden megvalósult vágy veszít varázserejéből. S talán jobb a „most”-ban a szerelem elveszejtését akarni – mert az múltbeli élményként mindig szép marad és örök –, mint

később annak elmúltán borongani. Különösen erőteljes a versben a testi szerelem képeiből font vágyakozás-kép:

„Testedet, a kéjekre gyultat,
Hadd lássam mindig hódítón,
Illatos vánkosan a multnak.

Meg akarlak tartani téged,
Ezért választom örödüd
A megszépítő messzeséget.”

Az értelmező alakzat hátravetésével a költő megelőlegezi a szakasz befejező képének szokatlan-váratlan összetettségét. De természetesen nemcsak a fogalmazás mód, hanem a tematika is merőben szokatlan! S a végső következtetés szintén: eddig a költők epekedésének célja jobbára a kedves megszerzése volt. Itt azonban már „megvan” a kedves, viszont a megtartás, az egymás elveszejteni is képes kapcsolat erejének a fenntartása a (poétikai és valóságos) kérdés tárgya.

A szokásos ok-okozati összefüggés már nem érvényes. Nem fájdalmas az elválás, hanem éppenséggel szükséges, mert csak így lehet annak része az érzés megtartása, maga a „megmaradás”. „Furcsa” paradoxonnal szólnak az Ady-versek: ami eddig közel volt, az immár a távolban érvényes, ami eddig a múltba révedt, annak a jövőbeliségére kérdeznek rá. Aki eddig tettek nélkül szenvedett, annak tennie kell(ene) végre a világért valamit. A szerelemben pedig: a képzavar határán a szöveg („Illatos vánkosan a multnak”), s irracionális és illogikus a képből származó következtetés: „Meg akarlak tartani téged, / Ezért választom örödüd / A megszépítő messzeséget.”

Talán a világ változott így meg? Talán már nem ugyanazok vagyunk, mint akik voltunk? – kérdezi a nyugtalan nyughatatlan lírai én, szimbólumokká írva át a világot a mindenség titkainak közelében. Szenvédélyt, közelséget, távolságot, teret, időt egyaránt.

Cseke Gábor munkái

File Edit View History Bookmarks Window Help

http://cseke.atw.hu/milos

Cseke Gábor

MILOS KÖNYVE

2003 június, január, február, március, április, május (2002 május, június, július, augusztus, szeptember, október, november, december)

Andrassew Milosnak, szeretettel (amíg bírom szusszal) Cseke Gábor

„Július 2. (kedd) A költözés előtti könyvválogatás során most sorra kerülnek a folyóiratok is.

Régmúlt idők, régvolt erkölcsök, szellemiség. Kortárs, Új Írás, Nagyvilág, Szovjet Irodalom, Utunk Évkönyv, Igaz Szó, Korunk, Tiszatáj, Forrás, Híd, Századunk, Irodalmi Szemle, Élet és Tudomány... Megannyi letűnt híradás és dokumentum. Képi illusztrációk, képzőművészeti munkák tömkelege. Benne egész kortárs irodalmunk és művészetünk: alakulásában, gúzsbakötöttségében, búvópatak mivoltában.

Izgalmasabb, mint ismert könyvekben kutakodni.

Az egyik ütött-kopott folyóiratból kitépett műmeléklet fityeg elő. Hogy hogy került abba a kötetbe, nem tudni, egy biztos: az illető lap nem szokott műmellékletet közölni. S kiváltképp nem szobrok reprodukcióját.

Halványan dereng valami, amíg a lapot forgatom: mindkét oldalán, öntapadós jegyzetcedulán odafirkantva az alkotó neve és a mű címe. Ami most bennünket érdekel, az (mai olvasatomban) Borbás Tibor: Ady és Léda c. szobra.

Amikor a képre bukkanhattam, megragadhatott és mivel éppen e folyóiratot olvastam, lapjai közé rejthettem a kitépett reprodukciót, gondoskodva arról, hogy azonosítani lehessen. Sajnos, a forrás viszont odaveszett.

A képet nézve végre ma megértettem, hogy az általam is nagyra tartott Ady miért nem tudott más nagy költőink módjára beférkőzni a szívem alá. Tudom, érzem, becsülöm nagyságát, zsenijét, de megmarad közöttünk a tiszteletteljes, áthághatatlan távolság.

Ady és Léda idillje számomra a kulcs: Ady minduntalan előttünk járt. Adyt képtelenség volt utolérni. Mikor szembefordult az emberrel, ő akkor sem közeledett, hanem távolodott tőlünk: a lángész önmagába burkolózó, fáradt göggyével.

Adyt mindig utol kell érni, de nem lehet. Nem hagyja magát.

József Attila más. Ő lehajol az emberhez. Nevünkön szólít. Sokszor meg éppenséggel nekünk kell lehajolnunk hozzá.

Ezt a különbséget éreztem megfogalmazatlanul mindig a kétféle költői attitűd mögött.

Ady konflissal távozik körünkből. Váltott lovakkal, örök Lédájával a jobbján.”

(Cseke Gábor: *Milos könyve* – részlet = <http://cseke.atw.hu/milos/milos0207.shtml> [2008. 12. 15.]

*Borbás Tibor:
Ady Lédával a fiákerben*

Mindazt, amit eddig tér és idő egymásba vetítésével, azt a *Lédával a bálban* (1907) című költeményben a színek (fekete–fehér), a hangok (zene–csend) és a mozgások (nyitottság–zárttság, tánc kezdete–tánc vége; táncolás–dideregés), továbbá a fények (elaluzznak–lángok) és a hőmérséklet(ek) (tél–láng) disszonanciáinak érzékeltetésével ragadja meg a költő.

„Elhal a zene s a víg teremben
Téli szél zúg s elaluznak a lángok.
Mi táncba kezdünk és sírva, dideregve
Rebbszél szét a boldog mátká-párok.”

Az *Elbocsátó, szép üzenet* (1912) esetében természetesen már a cím oximoronja jelzi, hogy nem szokványos verset kap kezébe az olvasó. „Elbocsátás” és „szépség” egy mondatban erőltettként hat a 19. század harmóniás szerelmes versein edződött betűfejtők számára.

Ám ha korábban héja-násszal, fekete pár bálozó képeivel lehetett Lédát megidézni, akkor most igazán itt a vég(zet). A nagy-nagy önzés verse az *Elbocsátó szép üzenet*. Olyan szöveg, amelyre nincs válasz, amely a kegyetlenségig kíméletlen.

„Lezörögsz-e, mint rég-hervadt virág
Rég-pihenő imakönyvből kihullva,
Vagy futkározva rongyig-cipeled
Vett nimbuszod, e zsarnok, bús igát
S, mely végre méltó nőjéért rebeg,
Magamimádó önmagam imáját?
Kérem a Sorsot, sorsod kérje meg,
Csillag-sorsomba ne véljen fonódni
S mindegy, mi nyel el, ár avagy salak:
Általam vagy, mert meg én láttalak
S régen nem vagy, mert már régen nem látlak.”

(*Elbocsátó, szép üzenet* – zárlat)

Poétikailag, a költői kötet, illetve ciklusépítés modernségétől érintett időszakában (Ady, Babits, Kosztolányi) figyelemreméltó, hogy ezt a nagy és kegyetlen verset rögvést a lelkiismeret-furdalás hangján szóló alakzat

követi. Ebben már „igazi valókn”-nak nevezi a beszélő azt az asszonyt, aki az imént még „rég-hervadt virág” volt. Ebben már nem a szarkazmussal végtelenített gúny a meghatározó hangnem, hanem az „omladozó, árva szív” képe uralja a verset. A fájdalom, a kiszakadás képei a legerőteljesebbek.

„Ezer óh, jaj, baj, ejnye, nyűg
Siránkozik pityergő szánkon
S omladozó, árva szívünk
Ezer fájást talál, hogy fájjon
S ezeregy fájás fáj nekünk.
Kopott az arcunk, kopott minden,
Kopott a világ s a szívünk
S minden világ a szemeinkben:
Mi hírért, sikerért szalasszon,
Ösztönzünk, igazi valókn,
Kiszakadt belőlünk, az asszony.”

(*Valaki útravált belőlünk* [1913] – zárlat)

Ady nem mást tesz, mint két versben írja meg azt, amit korábban egy költeményben szokott elének tární. Régebben egy hangnem fogta át a szöveget, gyakran egy – de legalábbis kevés – nagyszimbólum (héjamadarak, bál stb.) köré építve a mondandót. 1913-ban már nem szükséges ennyi „csináltság” sem a világ összetettségének érzékeltetéséhez. A költő nem terheli túl a versszöveget diszharmoniókkal, inkább a költemények egymáshoz való viszonyára bízta a mögöttes jelentés egy részének közlését. Ebben az esetben tehát a végső mondandó nem a sorok, hanem a versek között – a kötet- és ciklusbeli helyükből is következtetve – kell keresnünk.

A szövegek egymáshoz való viszonyának jelentésképző elemként való felfogása és használata újítás a magyar költészetben. Olyan újítás azonban, amelynek szelleme már Balassit, Csokonait, Petőfit, Aranyt is megérintette. Adynál vált azonban a „közlésegész” harmonikus rész-elemévé maga a viszonyítottság. Ezért a Léda-versek „nemcsak” szerelmes versek, hanem jelentős poétikai példái hagyományépítésnek és újításnak egyaránt.

Egy régi-régi diafilmkocka...

Borbás Tibor: Ady Léddával. A szobor 1978 óta Dunaújváros egyik látványossága

RÁADÁS

Babits Mihály

(1883–1941)

*„Nem az énekes szüli a dalt:
a dal szüli énekesét.”*

(Babits: *Mint forró csontok a máglyán*)

„Pennámat kérdeztétek: pennám irányít, s nem én vezetem őt.”

(Laurence Sterne)

„Nem aszerint írunk, amik vagyunk, hanem aszerint vagyunk, amit írunk.”

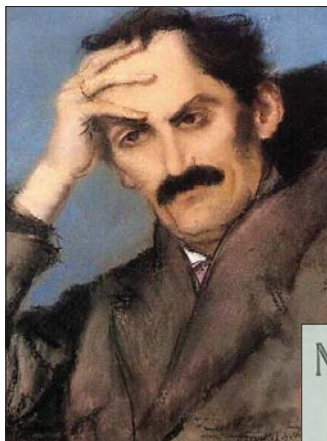
(Maurice Blanchot)

Farkas Pál Babits-szobra Szekszárdon

Szerep, személyiség, költészet

Levelek Irisz koszorújából (1909) című első kötetében Babits megalkotja a modern magyar költészet általa elgondolt új rendszerét. Célja a kulturális hagyomány és a modern korszak összefogása, új beszédmód kialakítása, a hagyomány újraértelmezése, a költészet határainak tágítása a filozófiailag elgondolt létezés felé. Erre lehet következtetni a kötetben feltűnő schopenhaueri, nietzschei gondolatokból.

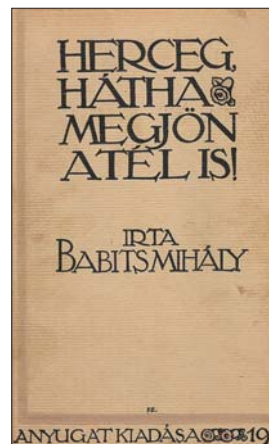
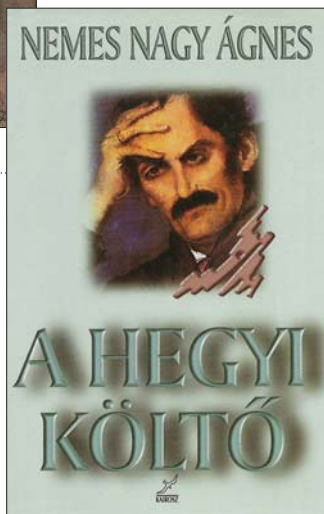

Rippl-Rónai József:
Babits Mihály
(1923)

„A költő öntudatát előnti mindaz, ami a két háború közti világ problémája. A mindennapok lírája áll itt előttünk, az előző korszak létlírájával szemben. Mindez oldott formában, lazán rögtönös válaszként külső és belső jelenségekre. Zavarja is Babitsot ez a személyesség, de nagyon. Innen is ered »dadogási« panasz. Máshoz volt ő szokva, máshoz szoktatta magát. Lírájában mindig is jelen volt (van) valami nagyobb távlat, amely önmagát is fentebbről látja, nem okvetlenül önmagát akarja megírni, hanem én-felettesét. Azt az arcot, amely nemcsak van, hanem amelyet meg akarunk teremteni magunkból. Neki nem élete a bibliája, példatára, mint annyi költőnek, fordítva, a világ rejti-példázza őt magát. S most ez a személyesség! Úgy érzi magát, mintha levetkőzött volna. Folyton di-dereg. Igen kevésbé vigasztalja a konkrét valódi az elvont igazi helyett.”

NEMES NAGY Ágnes, *A hegyi költő*, h. n., Kairosz, é. n. [1998?], 129–130.

A második kötet, a *Herceg, hátha megjön a tél is!* (1911) visszakapcsol az elsőhöz. A nyitó versben, a *Ballada Irisz fátyoláról* címűben felidézi a természet körforgását, a világ sokszínűségét. Az *Esti kérdésben* pedig összefoglalja a létezés fokozatait, az emberi lényegét (az emlékezet, a születés és a halál értelmét). A kérdező pozícióját itt az emberi nézőpont határozza meg. A beszélő nem rendelkezik tudással, „pusztán” a kérdésig jut el. A kérdés megfogalmazása közben azonban perspektívát nyit a történetileg, filozófiailag, kulturálisan elgondolható létezésre.

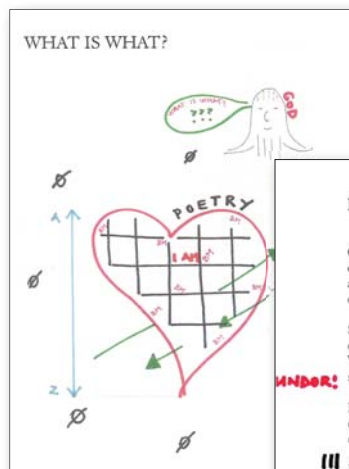

Marc Chagall: A háború (1964–1966)

A modern magyar irodalom megteremtését kívánó Babits 1912-ben átéli az első nagy társadalmi krízist. Ennek hatására esztétikai kérdésfeltevése társadalmi jellegű lesz (*Május huszonhárom Rákospalotán*). Az első világháború jelentős változást hoz költészetében. A versekben emberi tapasztalatokat, ideológiákat, etikai elveket foglal szavakba (*Húsvét előtt, Fortissimo, Zsol-tár férfigangra*). A világháborút lezáró békekötés, a magyar társadalomban felgyülemlett történelmi, társadalmi problémák a költőt „egyéni” síkról „társadalmi” síkra terelik.

1. Babits Mihály első kötetének záró verse *A lírikus epilógja*. A méltán híres és fontos szöveg arra inspirált egy mai szerzőt, Báthori Csabát, hogy megírja a versnek 123 (!) változatát, parafrázisát. Keresd meg a könyvtárban ezt a könyvet, s szórakozz, nevsz vele egy jót! S persze írd meg a 124., a 125., a 133. változatot 😊! Kétségtelen, hogy a „palimpszesztek” gyártásának befejezhetetlensége is mutatja az „alapszöveg” remekmű voltát! (De kicsoda lehet az a Christo, és még miket csinálhat...?) (Lásd még a 249. oldalt!)

Mindezek eredményeként a *Nyugtalanság völgye* (1920) című kötetben megsokasodnak a társadalmi-történelmi kérdések. Az utána következő versgyűjteményekben, esszéikben és tanulmányokban is ezek lesznek a jellemző témák.

À LA CHRISTO

FIATAL EGYETEMISTA JEGYZETE

Csak én bírok versemnek hős lenni,
elsőautósó mindenik dalomban:
a mindenséget vágyom verse venni,
de még tovább magamnál nem jutottam.

S már azt hiszem: nincs rajtam kívül semmi
de hogyha van is, Isten tudja hogy' van!
Vak dióként gőgömb zárva lenni
s törésre várni beh megundorodtam. ???

Bűvös körömből nincsen mód kitörnöm,
csak nyílaim szökhöz rajta át: a vágy –
de jól tudom, vágyam sejtése csalfa. **! VÁGY!**

!!! Én maradok: magam számára börtön,
mert én vagyok az alány és a férfy,
haj én vagyok az ómega s az álla.
RENBJEKTIV!

A *Cigány a siralomházban* (1929) visszaidézi saját pálya- s világgép-korszakait. Így mondja el egészen pontosan, milyen volt az, amikor a vers csak a maga öröme és tökéletességére teremtődött alkotóműhelyében: „Úgy született hajdan a vers az ujjam alatt, / ahogy az Úr alkotott valami szárnyas / fényes, páncélos, ízelt bogarat.”

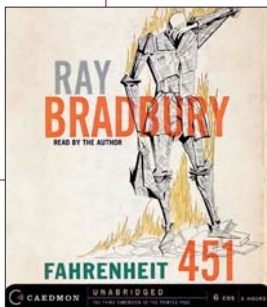
Az itt megfogalmazott önfelismeréssel párhuzamosan válik világossá számára a legfontosabb költői szerep, az értékörzés kötelezettsége.

Ezt írja meg *A gazda bekeríti házát* (1925) című versének tépelődése után a szövegnek a kimondást méltósággal késleltető, önmegszólító zárlatában:

„– Hősi léceid mögött
mint középkori szerzetes dugott a zord
sisakos hordák, korcs nomádok, ostoros
képégetők elől pár régi könyvet: úgy
dugd magvaidd, míg, tavasz jőve, elesett
léckatonáid helyén élő orgona
hívja illattal a jövendő méheiteit.”

Ennek a sorsközösség-vállalásnak és értékörzésnek lesz természetes betetőzése a *Jónás könyve* (1938–1939). Sőt, eme „hosszúvers” mint szöveg már arra is képes, hogy a lírai én önszemléletének fő elemévé a groteszk öniróniát tegye.

2. Keressetek példákat az értékörzés könyv-örzésekkel való kifejezésének motívumára a különböző művészeti ágakban! **Jövőre** fogunk beszélni egy híres kisregényről (Ray Bradbury: *Fahrenheit 451*), melyből jelentős film is készült. Esetleg már most érdemes utánanézned!

Szentandrásy István rajza (1983)

Cigány a siralomházban

Úgy született hajdan a vers az ujjam alatt,
ahogy az Úr alkotott valami szárnyas
fényes, páncélos, ízelt bogarat.

Úgy született később az ajkamon, mint
a trombitahang, mint a trombitahang
katonák szomjas, cserepes ajkain.

De ma már oly halkan, elfolyva, remegve jön
mint beesett szemek gödreiben
remegve fölcsillan a könny.

Nem magamért sírok én: testvérem van millió
és a legtöbb oly szegény, oly szegény,
még álmából sem ismeri ami jó.

Kalibát ácsolna magának az erdőn: de tilos a fa
és örül ha egy nagy skatulyás házban
jut neki egy városi zord kis skatulya.

És örül hogy – ha nem bírja már s minden összetört –
átléphet az udvari erkély rácsán
s magához rántja jó anyja, a föld.

Szomorú világ ez! s a vers oly riadva muzsikál
mint cigány a siralomházban.
Hess, hess, ti sok verdeső, zümmögő, fényes bogár!

Ha holtakat nem ébreszt: mit ér a trombitaszó?
Csak a könny, csak a könny, csak a könny hull
s nem kérdi, mire jó?

3. Irodalmunk egyik legszebbnek tartott alkotása az *Esti kérdés*. Ama nagy-nagy versek közé tartozik, melynek csak közelítő felfogásához is kevés a szó, „kevés a vegyszer”, kevés minden rajta kívül, tőle különböző szempont. Csak önmagával azonos, és csak önmaga magyarázhatja meg saját magát... – Neked hogy tetszik?

4. Hallgasd meg a verset Babits Mihály előadásában CD-ről vagy a Petőfi Irodalmi Múzeum honlapjáról: [http://www.pimmedia.hu/object.FBBD66BE-6DDF-4D53-9C57-67958A9809D1.ivy](http://www.pimmedia.hu/object/FBBD66BE-6DDF-4D53-9C57-67958A9809D1.ivy) [2008. 02. 17.]

5. Próbáld meg olyan dallamokkal mondani a szöveget, ahogyan a költő elképzelte! Tudod-e utánozni jellegzetes hanghordozását, szinte éneklőkántáló, szenvedélyes versmondását!?

6. Javítsd ki a versben helyesírási szempontból a hibákat ☹! Szegény, szegény Babits Misike... ☹! (Szerinted mi az oka ezeknek a „hibák”-nak?)

Babits Mihály

Esti kérdés

Midőn az est, e lágyan takaró
fekete, síma bársonytakaró,
melyet terít egy óriási dajka,
a féltett földet lassan eltakarja
s oly óvatossan, hogy minden fűszál
lágy leple alatt egyenesen áll
és nem kap a virágok szirma ráncot
s a hímes lepke kényes, dupla szárnyán
nem veszi a szívárványos zománcot
és úgy pihennek e lepelnek árnyán,
e könnyű, síma, bársonyos lepelnek,
hogy nem is érzik e lepelt tehernek:
olyankor bárhol járj a nagyvilágban,
vagy otthon ülhetsz barna, bús szobádban,
vagy kávéházban bámészan vigyázd,
hogy gyujtják sorban a napfényű gázt;

Bodor Béla

Babits Mihály-palimpszeszt

Midőn Az Est, e zörgőn takaró
festékilatú papírtakaró
– jóvoltából a Steinnek, ki a standról
pár remittendapéldányt összemarkol
s padodra vet – alád-főled kerül
s kék lábfejedre pilléként terül,
és arra is jut még, hogy megsodorván
(ahelyt a padléc lévén meghasadva)
a részbe tömködd hurkapárna-formán,
így mint a pallos nem hasít hasadba
a deszka éle, s már e lap-lepelnek
a cúgra zizge szárnyai felelnek:
olyankor ajkad elhuzódik melán,
csiklánd a só nehéz szemednek héján,
és visszapergi képeit a nap,
jön sok jeletlen, tompa pillanat;

vagy fáradtan, domb oldalán, ebekkel
nézzed a lombon át a lusta holdat;
vagy országúton, melyet por lepelt el,
álmos kocsisod bóbiskolva hajthat;
vagy a hajónak ingó padlatán
szédülj, vagy a vonatnak pamlagán;
vagy idegen várost bolygván keresztül
állj meg a sarkokon csodálni restül
a távol utcák hosszú fonalát,
az utcalángok kettős vonalát;
vagy épp a vízi városban, a Riván
hol lángot apróz matt opáltükör,
merengj a messze multba visszaráván,
melynek emléke édesen gyötör,
elmúlt korodba, mely miként a bűvös
lámpának képe van is már, de nincs is,
melynek emléke sohse lehet hűvös,
melynek emléke teher is, de kincs is:
ott emlékektől terhes fejedet
a márványföldnek elcsüggesztheted:
csupa szépség közt és gyönyörben járván
mégis csak arra fogsz gondolni gyáván:
ez a sok szépség mind mire való?
mégis arra fogsz gondolni árván:
minek a selymes víz, a tarka márvány?
minek az est, e szárnyas takaró?
miért a dombok és miért a lombok
s a tenger, melybe nem vet magvető?
minek az árok, minek az apályok
s a felhők, e bús Danaida-lányok
s a nap, ez égő szizifuszi kő?
miért az emlékek, miért a multak?
miért a lámpák és miért a holdak?
miért a végét nem leelő idő?
vagy vedd példának a piciny fűszálat:
miért nő a fű, hogyha majd leszárad?
miért szárad le, hogyha újra nő?

(1909)

a délelőtt, hogy jóllakott ebekkel
a bolt kukáitól a sarkig hajtat
röhögve, ő se tudja mért, egy ember;
hogy nézzed lombon át a lusta holdat
– midőn a resti zárt, s már este volt –,
de át ne hághadd még a cserjesort;
lapulva bokrok alján mozdulatlan
érezted, döglött pille léghuzatban:
a kultúrváros fényporába von
a vibrafényű, brummogó neon;
egy idegen várost bolygál keresztül,
mely ismerős, mint nézve fólián át,
gyerekszemed látása rájarezdül,
hogy klottgatványként ládd a tornapályát;
aztán ott álltál újra, s ő is ott áll,
a forgalmista, zára végre kattant,
és már az állomás előtt osontál,
hogy zörgött Stein a kulccsal a lakatban
– peron kövére tolt ovális tükör:
a tócsán DRÁZSKEZS vibrál fénybetűkből –
és megpróbáltál hangtalan benyitni,
a padra ültél, nem nyikordult, így ni,
hát így történt, a főd alá való
rongy-tömte cekker ott a karfazugban,
s mit bánod, mennyi abban a hazug tan:
ez itt Az Est, a szárnyas takaró;
a csontok fájnak fáján a pad-ágynak,
de mégis ringat itt e deszkaöl,
mint majd az árok, hol beléd botolnak,
mentén a külső téglagyári sornak
egy tar ripók ha tréfából megöl;
a cekkerreddel, Glóbuszával Atlasz,
hová tolatsz, és mondd, meddig tolathatsz
a szénhalomra dőlt idő elől?
s mért várod úgy, mint fotójben ha hölgy ül,
hogy membrán reccsen, s füstösen begördül
a vicinális Tolna–Mözs felől?

(2005)

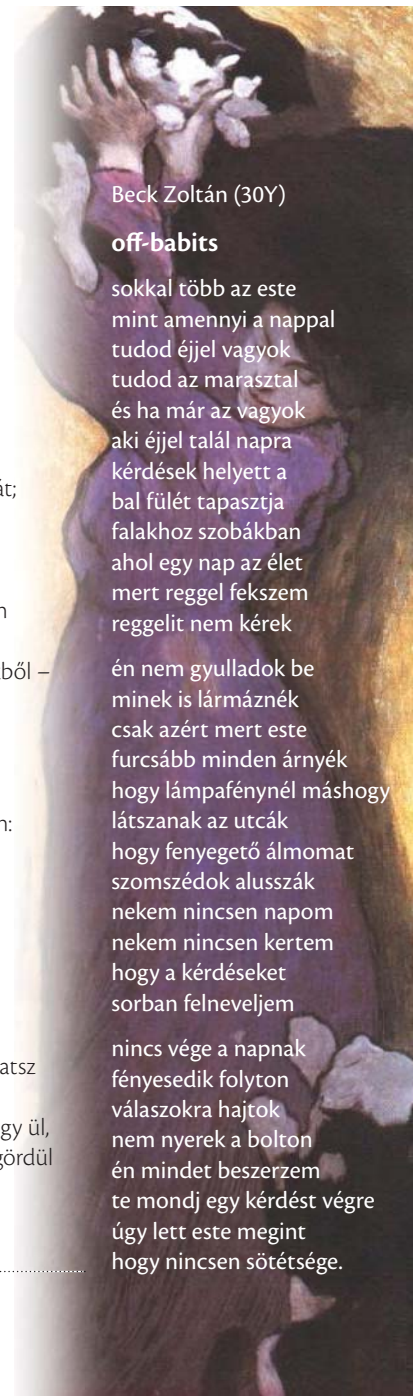
Beck Zoltán (30Y)

off-babits

sokkal több az este
mint amennyi a nappal
tudod éjjel vagyok
tudod az marasztal
és ha már az vagyok
aki éjjel talál napra
kérdések helyett a
bal fülét tapasztja
falakhoz szobákban
ahol egy nap az élet
mert reggel fekszem
reggelit nem kérek

én nem gyulladok be
minek is lármáznék
csak azért mert este
furcsább minden árnyék
hogy lámpafénynél máshogy
látszanak az utcák
hogy fenyegető álmomat
szomszédok alusszák
nekem nincsen napom
nekem nincsen kertem
hogy a kérdéseket
sorban felneveljem

nincs vége a napnak
fényesedik folyton
válaszokra hajtok
nem nyerek a bolton
én mindet beszerzem
te mondj egy kérdést végre
úgy lett este megint
hogy nincsen sötétsége.

7. Jómagam ezt a Chagall-álmot gondoltam ideillőnek a vershez. De a Vaszary János-képet is (lásd a 112. oldalon), talán épp a szöveg jellegzetesen lágy, kellemes-ritmusos ▶ hangulatfestése miatt. Te mit választanál az *Esti kérdés*hez, amely olyan, mintha maga is egy festmény lenne ☺? Gyűjts néhány képet, s készíts a gépeden egy mappát mindenféle *Esti kérdés*-szövegekből, -hangulatokból! – Egy legutóbbi, nagyon szép s egészen különleges „átírat”-ot közlünk segítségül az **előző oldalon**. – Bodor Béla verséhez milyen képe(ke)t tennél? Azt hiszem, egészen másokat, nem?

8. Hasonlítsd össze a verset Vajda János *Nádas tavon* című filozófiai költeményével! Különösen figyelj a sötétség-világosság-dichotómiákra s a költői toposzhasználat eltérő módzataira!

HANGULATFESTÉS A beszédhangok akusztikai hatása, amikor a mondottság mikéntje és fogalmi tartalma között összefüggést észlelünk.

használatára egyedi stílushatást hoz létre. Est mint újság cím homonimiként való stílushatás. Vagy a másik versből: Az legomenon), ez megismerhetetlen (visszarivar”: egyedi szóalkotás (hapax létrejövő stílushatás. Például: „Múltba bizonyos helyzetben, kontextusban Csak egy **ALKALMI STÍLUSÉRTÉK**

alkalmi stílusérték. Minden használati jelentésének része. Minden használati helyzetben azonosnak érzékeljük. Lényegében a szó köznyelvi, közsímert jelentése. ~-e van a különböző állandó-sult szókapcsolatoknak, közmondásoknak, szállóigéknek is.

9. A vers (kör)mondattana külön tanulmányok tárgya. Egyéni szóalkotásai, mégsem-ismétlő szóismétlései – egyáltalán, ez a végsőig feszített szerkezet! – mind-mind csodái nyelvünknek. – Babits számára a vers első-sorban mindig hang(zás) volt. Ezért helyesírása sem az írott grammatikát tükrözi, hanem az írásképpel is szinte kottaszerűen szeretné „meghangosítani” a szöveget. – Szerinted jól sikerült neki ☺?

10. Ezen a két versen nagyon szépen tanulmányozható az ▶ állandó és az ▶ alkalmi stílusérték problémája, fogalomköre. Próbáld egyedül meghatározni ezeket a fogalmakat! Majd miután ezt megtetted, csak akkor olvasd el a „megoldásokat” és a példákat a lapszálon!

Marc Chagall: Kék hegedűs (1947)

A közvetítés ars poeticája

(Esszé)

Tudós költészet, megfontolt életmű. Az irodalomtörténészek egyetértenek abban, hogy mértéktartás, klasszikus fegyelem, visszafogottság, belső izzás jellemzi általában a Babits-verseket. De vannak természetesen kivételek: mint a *Fortissimo*, a *Húsvét előtt* – vagy épp iróniája okán maga a *Jónás könyve*.

Tűnődő költészet ez, filozofikus líra. Im már föltétetnek a legnagyobb kérdések újra. *Túl jön és rosszon* (emlékszünk Nietzsche könyvcímére?) meg kell kérdezni megint és megint: az egyetemes önpusztítás korában van-e valamennyi remény arra, hogy múlt és jövő tekintetbe vegye egymást? Megélhető-e következetesen az emberi élet? (Azé az egyszerű emberé is, aki bár városát soha el nem hagyta, élete során – ha történetesen munkácsi illetőségű volt – öt [!] országnak volt állampolgára a 20. században. Mert az államok, a határok így változtak a feje fölött.)

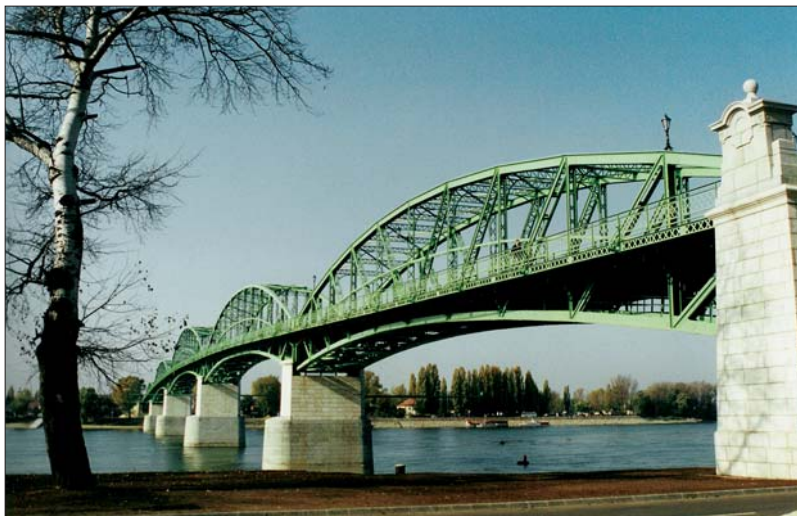
Babits költő, regényíró, szerkesztő, műfordító, esszéista és irodalomtörténész. A *Csak posta voltál* (1933) című vers nemcsak egyén és történelem viszonyáról, az egyén kiszolgáltatottságáról, szomorú szabadsághiányáról szól, hanem számadássá fogalmazza át az önmagunkkal való elégedetlenségeket. A hiúságot és az önbecsapást, a nagyképűséget, az önzést, a gőgöt teszi felejthetővé. Azzal ad örömet, hogy szembesít bennünket mindezekkel. Nem fenyeget, csak szemet hunyorít, homlokot ráncol. Nem csalo-

Csak posta voltál

Ki úgy véled, nyomot hagysz a világnak, kérdezd a szőnyeget mely dupla lábad nehezét únja s rímét ismeri: marad-e rajta valami magadból, vagy csak az utcán cipődre ragadt por amit emlékül továbbadsz neki?

Aztán menj ki és kérdezd meg az utcát melyet oly égve és merengve futsz át naponta többször, hogy már azt hiszed, minden ház lelked mély színeit itta s lelked rongyait lengi mindenik fa s a sarki szél is tégedet sziszeg,

kérdezd és olvasd amit rájuk irtál, s vedd ki a szélből mit beléje sírtál mint gramofonba mely megőrzene: miről beszélnek? Régibb otthonodról s a vad hegyekről, melyek alul egykor közénk jöttél, s amelyek felé

A közvetítés kétszeres jelképe, a híd és a folyó: a Mária Valéria híd Esztergomban, a Dunán.

A költő láthatta ezt a szép hidat – melyet a fasiszták leromboltak nem sokkal később – nyaralójukból (lásd a 118. oldalon!). – Ezt a képet egy különleges napon készítettem: 2001. október 31-én, amikor nyarat idézően napsugaras délután volt, melyet aztán egy őserő vihar sodort el kora este...

...s egy másik, kultúrákat is összekötő kapocs Európában. A mostari Öreg híd sorsa hasonlatos az esztergomiéhoz. Egy esztelen háborúban, 1993-ban ezt is lerombolták, s csak bő évtized múlva építették újjá az egykor Csontváry Kosztka Mihály Tivadar által is megőrkötött építményt

„Az építési folyamat a kőtömböket összekötő habarcs kidolgozásakor akadt el. A mérnököknek nem sikerült olyan szilárdságú kötőanyagot kidolgozniuk, mint amilyet az eredeti hídépítők használtak. Két évig próbálkoztak, de a tudományuk nem hozott sok sikert. Végül a török kőfaragók nyomására kipróbálták az ősi recepten alapuló habarcsot. Ennek az alapelemei: citrom, kecskeszőr, csontpor és tojássárgája (akkoriban még nem ismerték a cementet). A mérnökök nem akartak hinni a szemüknek, amikor a tesztek során kiderült, hogy a szakácskönyvbe illő ősi habarcs hozza azokat az eredményeket, ami a híd összetartáshoz szükséges. Ezzel az ősi habarccsal készült el az új mostari Öreg híd.”

[Sz. n.], *A mostari Öreg híd rekonstrukciója* = www.horvatorszaginfo.hu [2008. 02. 06.]

dottságot, nem fanyalgást közvetít, hanem nyugalmat. A *Csak posta voltál* önmeghatározása teljességre törekszik: időben és térben is megértőn írja körül a tűnődő embert. Szelíden néz a múlt tájai felé, s kíváncsian tekint a fogyó jövő még rejtező kincseire. Ez a vers nem a csalhatatlanság, hanem a bölcsesség verse.

Korábban *A lírikus epilógjában* ekként fogalmaz a költő: „...a mindenséget vágyom versbe venni, / de még tovább magamnál nem jutottam.” Ha ez költői program, ars poetica, hitvallás, akkor mennyire távol van e felfogástól, s mennyire közel a másik ember megértéséhez a posta-metafora szerénysége, visszafogottsága! Hisz ahogyan kinyílik a vers tere, szobából utcára lépünk, aztán utcáról erdőbe, hegyekbe. Fogarast látjuk, Pestet, a Dunántúlt, benne nagyapa házát. Ahogyan átszűri magán a tudat az emlékeket, ahogyan maivá elevenedik gyerekkor, ifjúkor, régiebb otthon s „cipődre ragadt por”, úgy keresi-találja meg magát ebben a versben valaki. Az az ember, akit múltja nem szorít, nem feszélyez, de meghatároz, élettel telít. Az az ember, aki már tudja,

nem feltétlenül ő a legfontosabb ebben a világban minden létezők között. S ha ez így van, akkor a *Csak posta voltál* az önzésétől szabadtult ember verse. Szelíd hantjai a lélek viharait takarják, folyómedre emléket, történelmet, álmot és vágyat hömpölyget méltósággal.

A vállalás csöndes, szavak nélküli és fenséges: élni lehet türelemmel, idő fogytán sem keseregve, hanem örömmel fűzve egymáshoz holtakat, élőket, mákat, holnapokat; közel s messzi tájakat térképben, lélekben, szemek mélységes mélyében.

1. Értelmezd-elemezd a *Csak posta voltál* című versnek a „közvetítés” létállapotának fontosságáról szóló metaforikus megállapításait!

2. A blog is egyfajta közvetítés. Miben különbözik attól a fajta kapcsolatterkeséstől, amelyről Babits verse szól? (S mennyiben hasonlít hozzá?)

3. Ugye Te is szoktál blogolni/blogozni? Készíts saját netes naplót, ha még nincsen ilyened! Ha van kedved, látogasd meg az enyémet: www.szombathely.hu/blog/fuzfa+balazs

4. „Csak” posta? Miért? Ki az, milyen az az ember, aki „nem csak” posta? Hisz nem ez a legmagasabb rendű hivatás?

5. Keress még „posta-, híd-, létra-versek”-et, novellákat! Tehát olyanokat, amelyek közvetítenek ember és ember, ország és ország, földrész, ég és föld között!

6. A következő órák előkészítéseképpen engedd meg, hogy emlékeztesselek egy kicsit. Aranynál is biztosan beszéltetek tavaly a költők betegségéről. De Adynál is hosszasan megtehettük volna ezt idén, s a betegségnek a költészetre tett hatásáról ott is értekezhetünk volna. – Mit gondolsz, miért van az, hogy ilyen sok alkotónknak kellett démonokkal megküzdenie – sokszor rövid – életében!?

7. E kérdésnek ma már szakirodalma is van. Érdemes belenézned a „...Kínok és álmok közt...” című, Babitsról szóló tanulmánykötet mellett Czeizel Endre orvos-genetikus könyvébe is!

emléked visszanez közlülük; ez vagy te, ez az emléki! egy csöpp Fogaras vagy Pest közepén, azt hordasz és vetetsz, s ha árnyat festesz a város falára, az csak a hűvös havasoknak árnya, mely rádtapadt s amelyet közvetítesz.

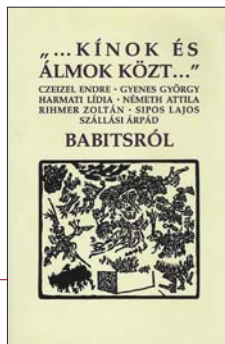
Nem! hiszen ott is csak valaki voltál, és a hegyekkel egy csak ott se voltál. Mi voltál ott? keresd tovább magad! Ott nyájas szőlőtökéket cipeltél s a barbár csúcsoknak nemet feleltél, mert szülőfölded felelt általad.

Nagyapád háza s a szelid Dunántul: de abban se leheted igazánbul magad lelkét, lázadó siheder! Más voltál ott is! más táj, messzebb utak voltak még amik rajtad áthuzódtak s csak posta tudtál lenni és meder.

Életed gyenge szál amellyel szőnek a tájak s mult dob hurkot a jövőnek: amit hoztál, csak annyira tied mint a por mit lábada a szőnyegen hagy. Nem magad nyomát veted: csupa nyom vagy magad is, kit a holtak lépte vet.

„Alattad a föld, fölötted az ég:
benned a létra.”

(Weöres Sándor)

„A legelső önkifejező élményverstől az objektív költészet eszményének megfogalmazásáig, a normaerősítő nyelvhasználat ideáljától a normasértő szövegalkotásiig elérkező Babits-versekben fokozatosan változik a lírai én státusa. [...] A kéziratban hagyott alkotások még »élménykövetkezmények«. [...] // A kötetekben közreadott versekben a lírai én már nem a szerző valóságos »bensejé«-nek a kivetítése...”

SIPOS Lajos, *A betegség metaforizációja Babits költészetében = „...kínok és álmok közt...” Babitsról*, szerk. S. L., Bp., Akadémiai, 2004, 285–303; idézet: 289–290.

Betegség és költészet

A költői fejlődéstörténet legfontosabb állomásai Babitsnál is megegyeznek az általános törvényszerűségekkel. Ám a betegség lesz az egyik olyan téma, amely főképpen a kései verseket megkülönbözteti más költők szövegeitől. A betegség ugyanis nála nem (csak) a szenvedés és a fájdalom forrása, hanem az önérzeté, a méltóságé, a bölcs beletörődésé is.

„Az 1934 után írott versek között olyan alkotások vannak, mint az *Ősz és tavasz között*, a *Balázsolás*, a *Jónás imája* és az *Egy verses lételre*. Ezekben a betegség nem a lírai én státusát jelző esetlegesség. A betegség e költeményekben a szöveg strukturáló elve, kitölti az egész alkotást...”*

Az *Ősz és tavasz között* (1935) igen erősen mutatja a klasszicizálódság ismérveit. A vers hagyomány és megújulás harmonizálásával képzelet el a költészet jövőjét. Így a halállal való szembenézésnek már a címben is jelzett metaforája sem (csak) az elmúlást, hanem éppenséggel ennek ellenkezőjét, a megmaradás lehetőségét is érzékelteti. Babits egyszerre használ szinte túlságosan leegyszerűsített költői eszközöket (ismétléseket), másrészt a majdnem-túlczelláltság, illetve a köznapi-ság elemeit („Paplan alá! Hajjcsi!”). Utóbbiak gyakran ironikus hatást keltenek. Olykor pedig mindkét stíluszintet egyszerre alkalmazza. Például túlzásokból és oximoronokból épít föl paradoxont: „Csak az én telem nem ily mulandó. / Csak az én halálom nem halandó”. De megformáltságában (formátlanságában) és szóhasználatában közhelybe hajló az egyébként hangsúlyos refrén is („Ó jaj, meg kell halni...”). Utóbbi majdnem patetikus. Mintha a vers mindenféle lehetséges költészetre mutatna példát. Furcsa, de jóleső derűjét talán éppen ezeknek a rejtett összecsengéseknek-bongásoknak, allúzióknak, megszókt-szokatlan kifejezéseknek, szórendeknek a szövegmélyben mégis egységesülő harmóniája hozza létre.

Erre utalnak például az olyan intertextuális allúziók, mint Arany János *Őszikéinek* megidézése is. Közülük talán a két legismertebb vers

Babitsék nyaralója Esztergomban. A ház ma múzeum – híres autogramfalára a kor sok-sok művésze írta fel a nevét

* SIPOS Lajos, *l. m.*, 295.

hangjai szólalnak meg. Az *Őszikék*ben épp olyan fontos szerepet játszik a betegség, a szembenézés az elmúlással, a feleslegesség-érzet, mint Babits kései költészetében. S mindkét verscsoportban megjelenik az „ars poetizált” derű, a teremtésbe vetett hit és bizalom is. Az *Ősz és tavasz között* egészében igyekszik a horizontunkba emelni Arany számadásait a vers (a lét) megértéséhez. Mondanunk sem kell, hogy már a cím világos és erőteljes evokáció (*Őszikék – Ősz és...*)! A szövegeken belül pedig legalább az alábbi két helyen kimutathatók további utalások:

ARANY

„Mily temérdek munka várt még!...
Mily kevés, amit beválték
Félbe'-szerbe'
S hány reményem hagyott cserbe!...”
(*Epilogus*)

BABITS

„Mennyi munka maradt végezetlen!
S a gyönyörök fája megszedetlen...”

ARANY

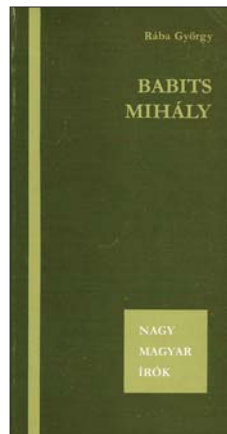
„Csak az ősz fordultán,
Leveleid hulltán
Ne kívánj nyarat.”
(*Mindvégig*)

BABITS

„Lombom, ami lehullt, sohse hajt ki...”

A *Balázsolás* (1937) imádsága már a súlyos és konkrét betegséggel, a lehetséges elmúlással való általános szembenézés verse. A gyermekkort idéző versbeszéd derűs iróniája a szenvedés elviselésére utal, a kegyelem lehetőségét Szent Balázs, legvégül pedig az Isten kezébe adja:

„Segíts! Te már mindent tudsz, túl vagy mindenem,
okos felnőtt! Te jól tudod,
mennyi kínt bír az ember, mennyit nem sokall
még az Isten jósa sem,
s mit ér az élet... S talán azt is, hogy nem is
olyan nagy dolog a halál.”

Egy korszakmeghatározó jelentőségű Babits-kutató kismonográfiaja diákoknak és érdeklődőknek (1983)

„A *Jónás imájának* a hőse, ellentétben a *Jónás könyvének* personájával, nem is tesz kísérletet arra, hogy megértse, netán befolyásolja, esetleg korrigálja a »felettes én« pozíciójában megjelenő Gazdát. Nem a szenvedés elhárítását kívánja, vagy az Úr megerősítő döntését várja, mint a *Balázsolás* beszélője. Mivel számára itt a szenvedő embernél fontosabb az írástudó státusa, ezért nem a szenvedés elmúltát kéri, hanem a mélyen átértzett, változatlanul gondolt küldetését akarja teljesíteni.”

SIPOS Lajos, *I. m.*, 299–300.

1. Jónás nagyon sok művészt megihletett a világban. Kétségtelen azonban, hogy Babits adta az egyik legeredetibb és művészileg legértékesebb interpretációt a prófétáról és az ő sorsáról. Különös egyediségének egyik eleme minden bizonnyal a mű derűs humora, mellyel a szöveg alanya úgy szigorú, hogy közben meg is bocsát. Esendőségében is mélyen emberi. Neked hogy tetszik ez a figura? Tetszik-e egyáltalán? Miért igen vagy miért nem?

A *Jónás imája* 1939 decemberében megjelent végső számadásvers. Formailag és címe szerint a *Jónás könyve* (negyedik részét lásd a *Ráadás-fejezetben*!) nagy összegzésének, létfilozófiájának befejező futama. Ám nem csak ama babitsi „nagy elbeszélés”-nek záróköve. Több annál: önállóan is értelmezhető szöveg. (Bár életmű- és kompozícióbeli helye természetesen nem véletlen.) A költészet alapszimbólumaira (beszéd, hang, szó, megszólalás, némaság stb.) kérdez rá akkor, amikor azok a személyiség számára sorsszerűen és végképp, mindenestül veszni látszanak. Veszni látszanak, de mégis keresni s megtalálni őket, immár időtlen birodalmak mélyén, soha nem múlható írástudói felelősség („...három hóra, három / évre vagy évszázadra...”). Részvét az ember iránt és méltó részvétel az emberi létezésben – talán erről szól ennek a versnek és Babits Mihály költészetének a legmélyebb szólama.

Jónás és a cethal ókeresztény ábrázolása

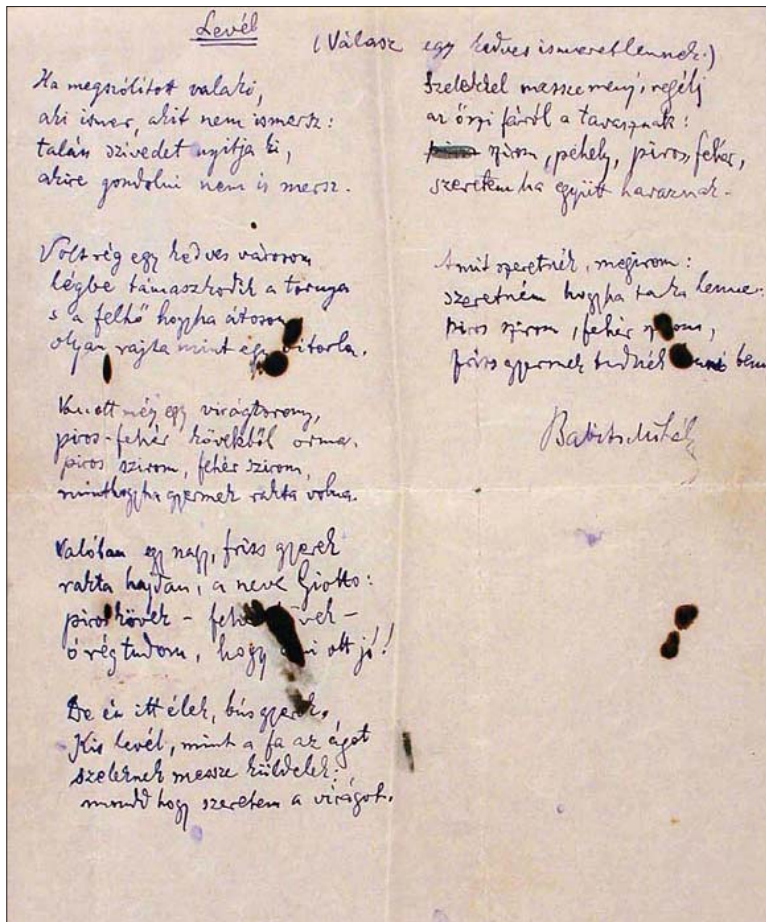

Jónás imája

Hozzám már hűtlen lettek a szavak,
vagy én lettem mint túláradt patak
oly tétova céltalan parttalan
s úgy hordom régi sok hiú szavam
mint a tévelygő ár az elszakadt
sövényt jelzőkarókat gátakat.
Óh bár adna a Gazda patakom
sodrának medret, biztos úton
vinni tenger felé, bár verseim
csücskére Tőle volna szabva rim
előre kész, s mely itt áll polcomon,
szent Bibliája lenne verstanom,
hogy ki mint Jónás, rest szolgája, hajdan
bujkálva, később mint Jónás a Halban
leszálltam a kinoknak eleven
süket és forró sötétjébe, nem
három napra, de három óra, három
évre vagy évszázadra, megtaláljam,
mielőtt egy még vakabb és örök
Cethal szájában végkép eltűnök,
a régi hangot s szavaim hibátlan
hadsorba állván, mint Ő sugja, bátran
szólhassak s mint rossz gégéből telik
és ne fáradjak bele estelig
vagy míg az égi és ninivei hatalmak
engedik hogy beszéljek s meg ne haljak.

Egy teljes és aláírt Babits-kézirat
2003-ban 30 000 Ft-os kikiáltási ár
után 300 000 Ft-ért (!) kelt el
egy aukción

Könyvében Kelevéz Ágnes az egyik első kísérletet teszi Magyarországon a genetikus szövegkritika eredményeinek meghonosítására (1998). Ez a szövegvizsgálati módszer az adott mű minden keletkezési fázisát önálló alkotásnak tekinti

2. Képzeld, hogy egyszer, számodra még a történelem előtt időkben, 1991-ben egy tanítványom lemásolta nekem a Jónás könyvét (lásd az [előző oldalon](#)). Ez önmagában nem lenne olyan nagy dolog, ám ő Esterházy Péter Iskola a határon-másolásának módszerét vette alapul. (Ezt majd [jövőre](#) tanulni fogjuk, de most is megnézheted a még történelmibb idők Mozgó Világának 1982/5. számában!) Menyhárt Ági a sorokat egymásra írta (!), s ezzel a művet – miközben majdnem megtanulta – olvashatatlanná tette. – Neked most két lehetőség van ;-)): Te is másold le a Jónás könyvét, csak feleekkora papírra! Vagy: tanuld meg a szöveget, hogy bármikor fejből leírhasd, amikor kedved szottyan rá 😊!

BABITS MIHÁLY
HALÁLFIAI

REGÉNY

*Redves anyáméknak
igaz fiú szeretettel
küldöm
1927. husvétján
Mihály*

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T.
KIADÁSA

*Babits Mihály szüleinek szóló
dedikációja a Halálfiak
első kiadásában
(1927)*

3. A másolás is lehet a szöveg megértések egyik módja, mint sejtjük-tudjuk már korábbi tanulmányainkból is. Ám lapozz egy kicsit előre e könyvben, s láss csudát: még egy egész Csehov-dramát is le lehet írni lepedőre (lásd a [277. oldalt!](#))! Ugye emlékszel [tavalyról](#) a *Zalán futásának* tíz méteres másolatára? – Te már tettél, alkottál valami ilyesmit?

4. „Grafológusi” tudásodat latba vetve jellemezd-értelmezd a költő kézírását!

NEGATÍV UTÓPIA Jövőbe vetített peszsimista társadalomrajz (lásd például a *Gulliverben* a Nyihahák országát!) (Jövőre is tanulunk róla!)

„Babits regényének szinte valamennyi embere a lelke mélyén vagy túltengően narcista; önimádkók ezek a boldogtalanok, akik megkísérlik, hogy imádják magukat más valakiben, de hosszabb-rövidebb, többnyire fájdalmas próbálkozás után kihullanak a mesterséges, lombikban tenyésztett vegyületből, hogy feltartóztatlanul a magány, a kínzó, tépelődő, sóvárgó egyedüllét sötét csillagára zuhanjanak. Egy ideig még egymás mellett ülhetnek apák és fiak, férfiak és asszonyok, de a zongorás vagy sötét szobában hasztalan nyújtogatják egymás felé kezüket; nem érik el egymást. Visszavonhatatlanul magányosak, távol mindenkitől s még távolabb szívükben magától a szeretettől. Noha csupa nagy szeretetről és önfeláldozásról álmodoznak, igazában nem szeretnek senkit.

Babits Mihály regénye a világból, a közösségből, a szeretetből való kiszakadások regénye; az elidegenedés, a magányosság regénye; a szeretet nélkül élő emberek regénye. Babits regénye az elmulasztott szerelmek, az elmulasztott életek regénye.”

FÖLDI Mihály, *Halálfiak. Babits Mihály regénye*, Nyugat, 1927/10 = <http://epa.niif.hu/00000/00022/00419/13073.htm> [2008. 02. 06.]

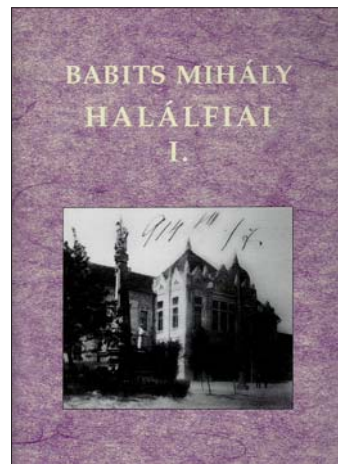
Babits nem-költői életműve

PRÓZA- ÉS ESSZÉIRÓI TEVÉKENYSÉGE Babits Mihály nemcsak tudós és ihletett költő volt egyszerre, hanem regényíróként is jelentőset alkotott. A *Gólyakalifa* (1913) témája a freudi álmotan, a *Timár Virgil fia* (1922) pedig egy paptanár örök magányosságáról szól. A *Halálfiak* (1927) családrégény, az *Elza pilóta* (1933) ▶ negatív utópia. Tematikájuk és szövegalkatás-módjuk okán is a Nyugat-korszak legfontosabb prózai modernség-törekvései közé tartoznak Babits regényei.

Magyar író ezerkilencszáztizenkilencben, Új klasszicizmus felé, Irodalmi nevelés. Egy tantárgy filozófiája tanulók számára című esszé tanulmányai irodalomtörténeti és irodalompedagógiai jelentőségre tettek szert. Rövidebb írásait, esszéit – többek között – *Keresztül-kasul az életemen* című kötetében adta ki 1939-ben.

„Gondolkodni és beszélni: nem lehetne rövidebben és mégis teljesebben megjelölni egész középiskolai tanításunk célját. Nem tanítunk mesterséget és nem képesítünk semmi mesterségre. Nem tanítunk ismereteket a feledésnek. Nem tanítunk tudományt: a tudomány nem 10–18 éves gyermekeknek való; aki tudományt akar tanulni, annak nagyon jól kell gondolkodni tudnia. Művészetet sem tanítunk. Azt nem lehet tanulni. Gondolkodni és beszélni tanítunk.”

BABITS Mihály, *Irodalmi nevelés. Egy tantárgy filozófiája tanulók számára* = B. M., *Irodalmi problémák*, Bp., Atheneum, 1924², 282.

A regény kritikai kiadásának borítója az irodalomra különösen érzékeny Banga Ferenc grafikusművész alkotása. (Hol is találkoztunk már a nevével...?)

A NYUGAT FŐSZERKESZTŐJE volt évtizedekig, részben társakkal (Osvát Ernő, Ignótus, Móricz Zsigmond, később Illyés Gyula). 1933-tól lényegében egyedül, az akkori magyar irodalom elismert szellemi fejedelmeként és irányítójaként. Mindvégig a intellektuális és esztétikai igényesség megkérdőjelezhetetlenségével. Szerkesztői nézetrendszere, éleslátása minden valahai magyar folyóirat-szerkesztő számára példa.

IRODALOMTÖRTÉNETE, DANTE-FORDÍTÁSA, KÖZÉLETISÉGE

Mindezen jelentős és időigényes munkák mellett írta meg személyes-vallomásos irodalomtörténetét (*Az európai irodalom története*). Olaszország pedig San Remo-díjjal ismerte el a Dante nagyságrendjéhez méltó *Isteni színjáték*-fordítását. S mindeközben még olyan, gondoktól súlyos közéleti szerepet is vállalt, mint a Baumgarten Alapítvány kurátorsága.

1. Majd ha egyszer elolvasol egy Babits-regényt, meglátod, életre szóló élményben lesz részed!

2. Említettük már: a korban sokakat meghihtettek az új találmányok. Karinthy például egyenesen ezt írja (szintén 1909-ben a Nyugatban): „A mozgókép legcsodálatosabb alkotása az emberi leleménynek”. Babits e verse is egészen különleges élmény, akár a verselést, akár a hangnemet vagy a műegész finom megoldásait tekintjük. De hát nem ugyanaz-e Varró Dániel szövege is – csak épp a mából? Éppen majdnem egy évszázadnyira Babits-tól – ám csak a naptár szerint... (A verseket lásd a [következő](#) oldalakon!)

3. Hasonlítsd össze a két szöveget minden lehetséges szemszögből! Te hogyan írtad volna meg „ugyanazt másképpen”?

4. Figyeld meg, hogyan Varró Dani még Babits helytelen helyesírását is imitálja – nem is feltétlenül verstani okokból (vagy igen ☺?)!

5. Keresd meg Arany Jánosnak *A kép-mutogató* című balladáját, és azt is vond be az összehasonlító értelmezésbe! Akár egy komolyabb multimediális projektet is készíthetsz a három mű összevetéséről.

6. Lásd még tankönyvünkben a [Kortárs irodalom-fejezetet](#), ahol további Babits-parafrázisokat közlünk. Mi gondolsz, miért idézik meg ennyien alakját, irodalomszenvédélyét, nagyszerű humanizmusát, verseit? Miért fordulnak hozzá olykor segítségért? Kovács András Ferenc szó szerint így kezdi versének zárlatát: „Segíts, Babits Mihály!” (Lásd a [251. oldalon!](#))

„Az orvosi diagnózis 1937-ben a légzést nehezítő rosszindulatú daganatot állapít meg, és a következő évben gégeműtéten esik át. A sebészi beavatkozás csak a kezdeti tüneteken könnyít: ezüst-csővecskén át kell lélegeznie, szervezetét felzaklató rádium-besugárzásokat kap, hangját fokozatosan elveszti, és csak »beszélgető-füzetek«-ben érintkezik környezetével. A Nyugat szerkesztését a »második« nemzedéknek az ő számára legkedvesebb, kiemelkedő tehetségére, Illyés Gyulára bizza, bár a folyóirat fölötti áttekintést, a végső döntés jogát még halálos ágyán is megőrzi magának. Végzetes betegségében végérvényesen azonosul az emberi szenvedés tragikumával és a világhatalom sorsával. 1936 és 1941 között éber tudattal, művészi érettsége teljében a lét olyan mélységeibe adatott meg leszállnia, mint a világirodalom nagyjainak, és az emberi sorsról olyan letisztult, bensőséges hangú és ugyanakkor egyetemes érvényű költői üzeneteket hozott onnan magával, mint hazájának és az emberiségnek sorsáról *A halottak élné* Adyja.”

Babits Mihály = A magyar irodalom története V, főszerk. SÖTÉR István = <http://mek.oszk.hu/02200/02228/html/05/146.html> [2008. 02. 06.]

Mozgófénykép

Máskép: Amerikai Leányszöktetés – szenzációs szerelmi tragédia mozgófényképben előadva

A gép sugarát kereken veti, képköre fénylik a sik lepedőn mindjárt, szívem, új színek és alakok lovagolnak a fénylegezőn olcsó s remek élvezet összec sodálni e gyors jelenéseket itt: első a Szerelmi Tragédia, melyet a lámpa a falra vetit.

Ni – Ámerikában e nagy palotának a dús ura – milliomos rendel, levelez, sűrög, üzleteit köti, telefonoz. Titkára előtte. Beszélni akar vele. Várja. Magára marad. Beszél neki. Karja mozog hevesen s ura szörnyü haragra gyulad.

Éjfélkor a hőszinü lányszoba villanymécsese zöld. Jön a lány bálból, kimerülten - a báli ruhában is oly ideges, halavány. Vetkőzik az édes. Az éjjeli gyolcs fedí már. A komorna kimén. Megkoccan az ablaka. Nyitja. Vetekszik a holddal a zöld szobafény.

Titkárunk az. »Édesem!« – Újul a kép. Palotájuk elébe mutat. Fellegkaparójuk előtt ki az éjbe mutatja a hosszú utat. Fellegkaparón kötelekből létra. Az emelet ablaka nyil. Surrannak alá. Hamar: Elbuj a hold köre. Rebben az ótomobil.

[...]

Zöldbeszegett hegy alatt toványúl sima tó vize, mint a lepény. Most oda-lám oda jönnek a – szöknek a – törnek a lány s a legény, A kocsí mint csodaparipa ront oda, jaj neki – jaj bele vad kerekén loccsan a – csobban a tó vize: jobb biz e tört szeretőknek a tó fenekén.

Még egy rémszerű kép (az apáról) a vásznon jő: az utolsó: vágat a vad kocsí, mint robogó sír, fűrge koporsó. Így a halálkocsí Ámerikát szeli, szeldeli, szegdeli, jár: drága szekér kerekén, sima tó fenekén csupa kéj a halál.

*

Ah! Ámerikába! csak ott tul a tengeren, ott van az élet!
Ah! Ámerikába miért nem utazhatom én soha véled...
Ott van az élet, a pénz, az öröm, s a kaland tere, küzdeni tér:
tengve a drága kenyéren unalmasan itt nyavalyogni mit ér?

(1909)

ssai, dai cu-
tározatlanul
fi árván ma-
be a férfitól
ogja el élete
zonyosságát.
tű, a nyakán
gészen hihe-
én még így,
a föld mélyé-
frivol igazsá-
z temetés ir-
örténik, ha-
upaszása is
a nő, hiszen
r nyár van.
életkén, az
a mérsékelt
idig, amikor
nem változ-
ak, az kevés
ahhoz, amit
tó jel, jó jel,
e nem látták
aluban tör-
autatta a ko-
a felhők buk-
bb, sőt, vakí-
ett a dimbes-
ntha sivatagi
is közepében
bok közé, és
ia, mert oda
ítóféher fel-
apfényben,
ninha egye-
ól gyökerez-
íztak a szep-
omorúság, és
re, egybekel-
férfi szemei
egyik szeme
ott, és fordít-
erős tekintet-
emmit mon-
t kézfogását,

*Kukorica, perec és a kóla kezünkbe, zsebembe jegyért kotorászom,
így be a sor közepére, amíg megy a halivudi jelenet a vásznon;*

Varró Dániel

Mozi

Gyere, nevető szemü, airwave-es leheletű! Bús lovagod ma terád vár egyedül a pattogatottkukorica-szagu moziban, ahova csupa pár jár; lépkedek ide-oda idegesen én itt, jaj, úgy tépi a szívemet a szerelem is, ahogyan a jegyeket a nénik.

Gyere na, hisz íme, a nap kisütött kint, fűt a tavasznak a láza, vége a télnek, a depinek, a lomb is zöld, és tele van a pláza, gyöngy vagy a sok biszu-cicababa közt te -
mennek már odabent, gyönyörűm, az előzetesek, nosza, jöszte!

Kukorica, perec és a kóla kezünkbe, zsebembe jegyért kotorászom, így be a sor közepére, amíg megy a halivudi jelenet a vásznon; és míg könnybe a mozi szeme lábad, lerugod a papucsodat, és a puha szék tetejére teszed föl a lábad.

Betege vagyok a szerelemnek, a vágynak, az érintésed is éget, amikor a kezem és a te kezéd is ugyanoda nyúl be a kukorica végett, fölhevít, és amikor elveszed, űrt hagy -
nem tudok én ma a filmre figyelni miattad, olyan gyönyörű vagy.

Szép a te szemed, ugye tudod, és a szád, és szép a te fogad és a nyelved, amivel a popcornot ízleled, amit a te szép kezéd a zacsból elvett; legurul a nyakadon a kukoricamorzsa, elnyeli ott ez a kis szakadék, a halálban is édes a sorsa.

Két kibujó telihold a trikód ködleple alatt a te melled, barna, akárcsak az alkonyi fény a te bőröd, a szoliban ilyen lett. Jaj, milyen oktalan állat az ember, vágy az ölében örökkön dudorodik, és a szive teli szerelemmel.

Cicamica, mit tegyek, annyira édes a mosolyod, akárcsak a kóla. Édes a szerelem, a vágy lólába ha néha kilóg is alóla...
Baromira gagyi ez a jelenet is éppen,
gyere, szerelemnek örülni hajlójál össze te velem a sötétben.

l a lábad.

*is éget,
kukorica végett.*

nyörű vagy.

*id és a nyelved,
ból elvett;*

ilyen lett.

lemmel.

ak a kóla.

tben.

Babits Mihály

Új klasszicizmus felé

(Részletek)

„»A művészet különös kompromisszum idő és örökkévalóság között. S hát még az irodalom, mely formájában egyúttal beszéd is; nemcsak alkot, hanem mond is valamit; s mint minden beszédnek, kérdések és válaszok közé kell iktatódnia.

Soha kínosabb probléma nem volt az irodalom aktualitása, mint épp manapság: mikor a Kor szinte évenként váltja képét s hangulatát s mire az író lelkében földolgozódtak s formát öltöttek volna korszerű mondanivalói: már el is avultak.

Az írónak választania kell idő és örökkévalóság, korszerű mondanivalók és örök emberi között: a kompromisszum mindinkább lehetetlen.

De ha a korszerűt választja, nincs-e már elveszve, mert lemond az alkotásról a beszéd kedvéért; ezáltal újságíróvá lesz s önként adja föl igényeit a Korral szemben, mely úgysem igen hajlandó azokat elismerni.

Az utolsó évtized legiszonyúbb kiábrándulása talán a szellemi kultúra értékebe vetett hit megingása volt; mert csakugyan mit ért egész híres szellemi kultúránk a véres esztelen- ségek előtt?

Az író gyöngé embernek bizonyult, akinek minden kultúrája csak arra volt jó, hogy a legellentétebb esztelenségeket igazolni tudja.

Szellemi kultúránál kedvesebbé vált a testi kultúra: mely legalább a testi élet rugalmasságát, erejét, intenzitását biztosítja.

Az író megszűnt a Kor emberi ideálja lenni: helyébe a bokszbajnok lépett.

[...]

Ha igaz, hogy a modern mondanivalónak a Kor világnézetéből kell fakadni: bizonyára semmi sem fakad inkább abból, mint a lelkeség mai fölfedezése. A naturalizmus a mechanikus világnézet irodalma volt: s a mechanikus világnézet kora mindenképpen lejárt. Ma már mindenki bergsonista, akaratlanul és öntudatlanul is; az élet senki előtt sem pusztá fizika már; s a lélektanban a végső következményeket a freudisták vonták le, kik még az idegbetegségeket is lelki okokra vezetik vissza s lelki gyógyomóddal orvosolják.

Nem alkalmazkodik-e ehhez a modern regény is? A naturalisták fiziológiai regénye után a lelki regény foglalja el a tért.

Nem ugyan a sematikus és analizáló pszichológiai regény, a Bourget-féle. A lelkeségnek modern felfogása kizárja a sematizálást és az analízist.

A lelkeséget a maga elemezhetetlenségében, oszthatatlan feszültségében és mélységében látni s nem többé testi és téri analógiák szerint: olyan feladat, melyet a filozófia talán hiába tűz a tudomány elébe; de a költészetnek meg kell tudnia oldani.

S képzeltető-e jobb felelet a Bokszbajnoknak, mint felmutatni az Élet mélyén rejlő és működő letagadhatatlan lelki elvet, szuggerálni annak erejét és szabadságát?

Modern mondanivaló ez, másodsor, mert nemcsak a Korból jött, a Kor világnézetéből szűrődve: hanem a kornak szól, fontos biztatással, választ hozva neki s választ várva tőle.

A lelkeség szabadságot jelent, s a szabadság tudata csakugyan fontos biztatás; fölcillantani az Élet minden kényszerűségeinek mélyen eltemetett, fojtott, feledett szabadságot és felelősséget: igazi korszerű misszió. Teljesítése visszaadhatja a Szellemi Kultúra presztízsét.

Az Élet teljes és nem egyoldalú – klasszikus és nem naturalista – ábrázolása betöltheti ezt.

A szabadság csíráiban föltárni a Jó lehetőségét: nem hazug orvosság és nem romantika. Épp ellenkezőleg: a naturalizmus pesszimista romantikájának megtagadása kell ma ehhez.

Klasszicizmus: az inga visszatérése a kilengések után. Nem új kilengés ellenkező irányban: nem reakció. Klasszicizmus, túl már minden modernségen; túl a Jónak és Rossznak tudásán.

Hinni és hitet adni: nem naivság. Ellenkezőleg: felelet az a gyötört kor naiv csüggedésére, mely már nem hisz a szabadságban, a Szellem hatalmában, a Jó lehetőségében; mint a gyerek előtt, ki megütötte magát, sötétbe borul a világ.

(Holott csak tovább kellene látni! Csak egy kicsit gondolkodni kéne! hogy megnőtt a Szellem, mióta állatok voltunk! mi mindent alkotott! mégiscsak társadalmat! a régi vadtság helyett! noha még ez is vad: de nem bolondság-e azt gon-

dolni, hogy a Szellem megáll itt? amíg hisz önmagában, meg nem áll!)

Elfogulatlan átérése az Életnek: lehetetlen, hogy ezt a Hitet ne erősítse! Elfogulatlan és teljes művészet! Nem tendencia s nem idealizálás: mert mit ér a Jó hite a Rossz tudása nélkül? De klasszicizmus: azaz teljesség! nyisd ki szemeidet, s tekints tennen mélyeidbe, világ! mert látni, milyen rossz vagy, s merd megérezni, milyen jó vagy!

Ez a művészet! klasszikus művészet! teljes, elfogulatlan, a Kor érzelmeivel és irányaival nem törődő alkotások: s mégis azok, amelyekre szüksége van a Kornak: amelyek erősítik az Életet!«

Így töpreng az író, valami Oltár előtt: az istennő bizonylalt neveti.

Évek golyói gurulnak lábainál, s néha megcsillannak aranya visszfényében.

Valahogyan csak lesz; addig is: hadd legyen szép az oltár!”

Jónás könyve

Negyedik rész

Mert látá az Ur, hogy ott egyik-másik szívben még Jónás szava kicsirázik mint a jó mag ha termőföldre hullott, s pislog mint a tűz mely titkon kigyulladt. S gondolta: „Van időm, én várhatok. Elöttem szolgálaim, a századok, fujják szikrámat, míg láng lesz belőle; bár Jónás ezt már nem látja, a dőre. Jónás majd elmegy, de helyette jó más”, így gondolá az Ur, csak ezt nem tudta Jónás, s azért felette megharaguvék, és mondta: „Mikor ide kijövék, s azóta napról-napra s egyre többen jöttek a városból kérdezni tőlem, kicsit gúnyolva, kicsit félve-bánva, hány nap van hátra még? S én számról-számra közlém pontosan. S most szégyenben hagyta! Hazudtam én, és hazudott a naptár.

Ninive

Jónás könyve

Első rész

Monda az Úr Jónásnak: „Kelj fel és menj Ninivébe, kiáltás a Város ellen!”

Nagy ott a baj, megáradt a gonoszság:
szennyes habjai szent lábamat mossák.”

Izolt, és fölkele Jónás, hogy szabadna,
de nem hová a Mennyei akarta,
mivel vihelli a prófétaságot,
fél a várostól, sivatagba vágyott,
ahol magány és békeség övezze,
semhogy a feddett népség megkövesse,
Kivülven azért Jáfó kikötőbe
hajóra szállott, mely elvinni őtet
Tarsis felé, s megadta a hajóbéret,
futván az Urat, mint tolvaj a hóhért!

És hazudott az Isten! Ezt akartad?
Bűnbánók jószándékát megzavartad.
Hiszen tudhattam! Kellett volna tudni!
Azért vágytam hajón Tarsisba futni...
Mert te vagy aki fordít rosszat jóra,
minden gonosznak elváltoztatója.
De már az én lelkem vedd vissza tőlem,
mert jobb nekem meghalnom, hogysen élnem.”

Tudnivaló pedig itt hogy kimenve
a városból Jónás, ül vala szembe,
a város ellenébe, napkeletnek,
árnyékban, mert egy nagylevelű tőknek
indái ott fölfutva egy kiszáradt,
hőségtől sujtott fára, olyan árnyat
tartottak, ernyőt eltikkadt fejére,
hogy azalól leshetett Ninivére
fátylában a nagy fények fonta ködnek.
S örüle Jónás módfelett a tőknek.

Aztán egy reggel, hajnaltájra, szerzett
a nagy Ursten egy kicsinyke férget,
mely a tőknek tövét megrágtá volna
és tette hogy indája lekonyulna,
levele megpörögve kunkorodna
s az egész tők elaszva szomorodna.

Oly vékonyká fonnyadt, amely nagyra felnőtt:
nem tartott többet sem árnyat, sem ernyőt.
S akkor az Isten szerze meleget
s napkeleti szárazító szeleket
s lőn hogy a nap hévsége megsütötte
Jónás fejét, és megcsapván, felette
bágyadtta szédítette, úgyhogy immár
úgy érzé, minden körülötte himbál,
mintha megint a hajón volna; gyomra
kavargott, és gyötrőn égette szomja
s ezt nyögte csak: „Lelkem vedd vissza, kérlek,
mert jobb már hogy meghaljak, semhogy éljek.”

S monda az Ur Jónásnak: „Lásd, valóban
méltn busúlsz s vádolsz-e haragodban
a széleslombu, kövér tők miatt,
hogy hús árnya fejedről elapadt?”
S felelt, kitörvén Jónásból a méreg:
„Méltn haragszom azért, mígcsak élek!”

És monda akkor az Isten: „Te szánod
a tőköt amely egy éjszaka támadt
s egy másik éjszaka elhervadt;
amelyért kezéd nem munkálkodott;
amelyet nem ápolnál, nem neveltél,
lombja alatt csak lustán elhevertél.

És én ne szánjam Ninivét, amely
évszázak folytán épült vala fel?
melynek tornyai vetekedve kelnek?
mely mint egy győztes harci tábor terjed
a sivatagban, és utcái mint
képeskönyv amit a történet irt,
nyílnak elem? Ne szánjam Ninivének
ormát mely lépcsőt emel a jövőnek?
A várost amely mint egy fáklya égett
nagy korszakokon át, és nemzedékek
éltek fényénél, s nem birt meg vele
a sivatagnak annyi vad szele?
Melyben lakott sok százszor ezer ember
s rakta fészket munkálva türelemmel:
ő sem tudta, és ki választja szélyel,
mit rakott jobb-, s mit rakott balkezével?

Bizd azt reám, majd szétválasztom én.
A szó tiéd, a fegyver az enyém.
Te csak prédikálj, Jónás, én cselekszem.
Ninive nem él örökké. A tők sem,
s Jónás sem. Eljön az ideje még,
születni fognak újabb Ninivék
és jönnek új Jónások, mint e tőknek
magvaiból új indák cseperednek,
s negyven nap, negyven év, vagy ezer-annyi
az én szájamban ugyanazt jelenti.”

Igy szólt az Ur, és Jónás hallgatott.
A nap az égen lassan ballagott.
Messze lépcsős tornyai Ninivének
a hőtől ringatva emelkedének.
A szörnyű város mint zihálva roppant
eleven állat, nyúlt el a homokban.

(1938)

*Kedvesem, ahí e verset először:
bője volt, kifoghatatlan szeretettel
adja a leírást - mely ép e napon
közölt el - néonapiára 1938. = tan
mikalj*

*A Jónás könyve dedikációja a tiszteltből
Kazinczy Ferenc feleségének nevét felvevő
Török Sophie-nak szól*

RÁADÁS

Kosztolányi Dezső (1885–1936)

Egy régi szép könyvborító. Festett, aranyozott, egésváson kötés. Bp., Genius, [1932. ?]

„...mégis csak egy nagy ismeretlen Úrnak
vendége voltam.”
(Hajnali részegség)

A vendéglét állomásai

(Esszé)

A regények? A novellák? A versek talán? Dönteni közöttük felesleges erőszaktétel volna az életművön. Kosztolányi Dezső oly remekeit alkotta meg különböző műfajoknak, műnemeknek, hogy az olvasó alig is tudja végigjárni vele az ő útját. S akkor még nem is beszéltünk a halhatatlan műfordítások eleve tiszteletet parancsoló mennyiségéről vagy a kritikákról.

Egyként felejthetetlen Édes Anna sorsának dilemmája, az *Aranysárkány*, a *Nero*, a *véres költő* hősei vagy az *Esti Kornél*-történetek hasonmás-figurája. Ezekben a „mesék”-ben mindig egy kicsit más a világ, mint a mi életünkben, s valahogy mégis ugyanolyan. Játsozódjanak a történetek hivatalban, hegyi üdülőben, vízparton – ókorban, jelenben, közelmúltban. Szikrák, villanások, lélettörések, feledhető botlások: kisebb s nagyobb, groteszk és komoly szembenézések. Elszámolások a felelősség vidékein. Különös vidékek ezek: eltűnők és ködösek, máskor meg, tiszta időben, éles kontúrral rajzolódók.

„Ranódy László megszokott erőnyeit csillogtatva tolmácsolja – értelmezi – a súlyos mondanivalót. Premier plánba kerülnek a képsorokban a sistergő indulatok; a szokások és erkölcsök rituáléja nyomasztó; a tárgyak lelke és hangulata sem marad háttérben. [...] A hatvanas évek filmművészeti fel lendülésének, egyszersmind a magyar irodalom és a hazai kinematográfia termékeny szimbiózisának bizonyítéka ez a pasztell-finomságú Kosztolányi-átültetés.” (VERESS József, *Aranysárkány* = www.filmortenet.hu [2008. 02. 09.]

1927. dec. 21. előtti kép a költőről (Pécsi József fotográfiája)

Egy internetes portál ismertetőjét olvashatod alant a filmről. (Itt most szándékosan nem adjuk meg a forrást...) Ha olvasod a regényt, majd gondold vissza erre a szövegre! „Kissé” mintha leegyszerűsítő lenne ☺!

„Novák Antal Sárszegen él lányával, Hildával. Az ottani gimnáziumban tanít matematikát és fizikát. A tanár úrnak sok gondot okoznak érettségi előtt álló diákjai, különösen a legrosszabb tanuló, Leszner Vili. Az is nagyon bántja, hogy Hildával nem bír, a lány hazudik neki.”

Ranódy László Aranysárkány-filmje 1966-ban készült. Balról az első Latinovits Zoltán, a harmadik a főszereplő, Mensáros László, aki a legjobb színészi alakítás díját nyerte el az aca-pulcói filmfesztiválon 1968-ban, Novák tanár úr figurájának halhatatlanná formálásáért

Vigyázz

Vigyázz.

Ez a nagy pillanat.

Egy ember jön feléd, bemutatkozik,
már tárja kezét, most lát legelőször,
rád néz,
és elviszi majd az arcod, a hangod
s őrzi.

Lélek csak az ember a többi
emberek lelkében,
törekény gondolatokból faragott,
száztitkú, halovány emlék,
mely néha a fellegekig magasul.
Légy méltó e testvér
áhitatos várakozására,
s remegjen által a tudat,
hogy most történhet valami,
ami még nem volt,
mióta áll a világ
s Isten kezében se reszketett úgy
sáranyagod, mint most
az ő kezében,
ki megteremt igazán,
fényből, szeretetből,
ő, a te rokonod,
ő, a te Urad, Istened.

A katonásdi kapitánya
Kosztolányi Dezső (a sorban az első)
– Szabadka, 1899 körül

Elsőbben talán a kérlelhetetlenség – hogy semmit sem lehet jóvátenni? – ragadja meg az embert: félelem és szorongás ez. Aztán *A szegény kisgyermek panaszainak védtelensége és ártatlansága*. És a versek, a nagy versek: az *Októberi táj* páratlan tökélye, az *Őszi reggeli* megfáradt derűje, a *Boldog, szomorú dal* játékos szomorúsága, a *Halotti beszéd* régies-modern szavai és döbönt csöndje, a *Számadás* számadása, a *Szeptemberi áhitat*, a *Hajnali részegség* és az *Ének a semmiről* megrendültsége. Arról, hogy ez itt, a földi lét, immár csak vendégség. Szép is, örömteli is, reménykedő is, de mégiscsak nagyon-nagyon szomorú: mert egyszer végleg menni kell. Kosztolányi számára a megtalált részvét teszi elviselhetővé ezt a szomorúságot. Ezért lesznek az élet értelmét firtató, említett versek oly különösen emelkedettek, bensőséges hangulatúak, érzékenyek. (Vendéglét és részvétetika kérdéseiről Király István értekezik emlékezetesen Kosztolányi-könyvében.)*

A Vigyázz a morál verse. Egyetlen szintiszta állásfoglalás: „Szemvillanás csak, s kész a bűn...” – ezért hát vigyázz, ember, nem hazudhatsz. Kézfogás elmaradt melegével se, elfordított tekintettel se, vackodba meneküléssel se. Hisz emlékezhetsz: „Hiába füröszköd önmagadban, / Csak másban moshatod meg arcodat” (József Attila). Vagyis csak a másik ember által létezel, az ő szeme, keze, simogatása, föléd hajló karja tarthat meg tisztességben, fényben, szeretetben. Mert ő, a másik ember ezt várja Tőled. Vigyázz, ne okozz csalódást. Később már nem tudsz változtatni. Életet újragondolni igen, újraélni nem lehet.

* KIRÁLY István, *Kosztolányi. Vita és vallomás (Tanulmányok)*, Bp., 1986 – példái: 293–297, 463–468 stb.)

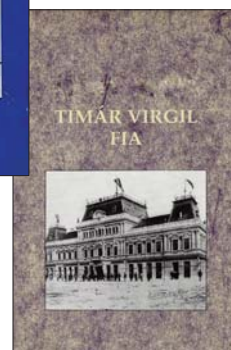
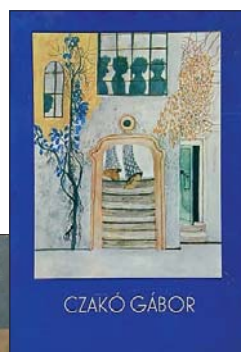
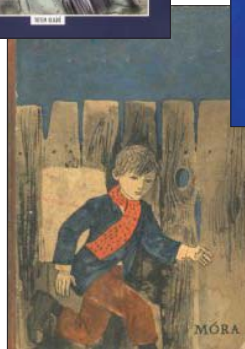
Szabálytalan forma, hosszabb-rövidebb sorok, a legfontosabb felszólítások kérlelhetetlenül pontos kijelentő mondatokba öltöztetve. Erőteljes, mégis szelíd felszólítások, létparancsok sorakoznak egymás után. Közülük a legfontosabb, a címet ismétlő első és utolsó – egyetlen szónyi! – sor keretezi a verset. Mindez a kifordított tenyér nyíltságával: igen, mindössze ennyi, amire figyelni kell. Ennyi: semmi és minden.

A *Marcus Aurelius*nak vagy az *Esti Kornél énekének* gondolati súlya méltón előlegezi a *Hajnali részegség* érzelmi összegzését. Így lehet a *Vigyázz* erkölcsi parancsa az érett Kosztolányi vilásképeinek egyik középpontja. Egy nagy költő nagyon tiszta állásfoglalása a világról, melyben élnie adatott.

1. Elemeztétek, értelmeztétek a *Vigyázz*t! A legegyszerűbben szólva: miért szép ez a vers szerintetek? Vagy van, akinek nem tetszik? Ő is mondja el a véleményét!

2. Keressétek meg a bevezető, egyben összefoglaló jellegű, vázlatos pályaképet megfogalmazó esszéinkben emlegetett verseket!

3. Gondolkodjatok egy kicsit a próza fő témáiról általában – az egyszerűség kedvéért mindössze a világirodalomban 😊! Keressetek regényeket, novellákat, melyekben az iskola motívuma mint tér- és időbeli helyszín fontos szerepet játszik! Olyan szempontból is kutakodhattok, hogy mely regényeknek a hőse/főhőse jelentős tanárszemélyiség. Néhány könyvborítót tettünk erre s a következő oldalra segítségképpen, melyeken azonban a címeket – vagy akár a szerző nevét is – eltakartuk... 😊! A megmaradt adatokból, jelekből és formákból, a grafikából találjátok ki, mely művekre gondoltunk!?

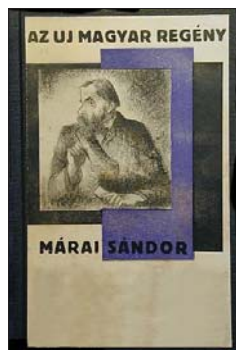
Nézz rá,
büszkén s alázatosan is,
mint aki megszületett és aki meghal.
Ne félj.

Röpítsd feléje a te életed
s egyedülvalóságod, mely neki
oly idegen,
hogy beleborzong
és megért.
Légy őszinte, tiszta, bátor.
Adj példát.
Szemvillanás csak s kész a bűn,
és az örökre tart,
örökre büntet,
öngyilkos haraggal,
és összetöri az emlékedet,
téged.

Ne hazudj.
Ne halj meg.
Élj benne.
Ez a nagy pillanat.
Vigyázz.

(1924)

KRONOTOPOSZ

Kovács András Ferenc

K. D. ismét japánokat műfordít

Mono no avare

Bánat, halastó...

S ha bolygok őszi erdőn,
mi roppan, hörg didergőn
lábam alatt? Hó,
vagy monoton avar-e?
Ó, mono no avare!

Hosszasabb haiku

(Hódolat Sikinek)

Ó, Maszaoka

Siki, csak kicsi kacatok a
haikuk! S mi e maszat oka?

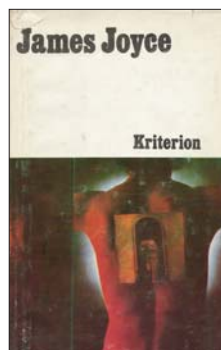
Elrontott haiku

(Siki sírjára)

Innét, Maszaoka

Siki, már se ki, se be –
nem mész haza soha.

(Forrás, 2008. március, 3.)

4. Vagy esetleg efféle film is jut eszetekbe?

5. Az is izgalmas kérdés, hogy melyik könyvbörítő melyik kor grafikai ízlésvilágát tükrözi?!

6. S ha készítenének a témából egy egész hatalmas-döbbenetes-elképesztő nagyprojektet? Mondjuk most elkezdenének, s a tanév során előkerülő műveket, alkotókat mindig besorolnátok! Esetleg megosztanátok a munkát olyképpen, hogy a fizikusok fizikaórán, a földrajzmániások földrajzórán, az énekelni szeretők énekórán, a rajzosok művtörin, a matekosok matekon stb. gyűjtenék össze azoknak az alkotásait, akik a maguk szakterületének művelésén kívül tudásuk átadására is a legmagasabb szinten törekedtek – vagyis nagy pedagógusok voltak!

7. Már az első részben is szóba került egy titokzatos szó! S aki pedig az iskola-motívum kapcsán most visszaemlékezik – mindezekből kikövetkezteti, netán a szakirodalomban ismét megkeresi –, mit jelent az a fogalom, hogy ► kronotoposz, az bizony nagyon ügyes☺! Sőt, egyenesen Ü. O. A.! (Emlékezzek: **Ü**gyes, **O**kos, **A**ranysos!) Szóval annak gratulállok! Kérem, írja is az üresen hagyott sorokba a saját maga alkotta definíciót a bal felső sarokban! (De ne lapozzon vissza a könyvben ;-)

8. S külön készülhetne egy projekt a műfordító Kosztolányiról, sőt, ma már arról is, ahogyan bizonyos posztmodern szerzők – hányszoros áttétel is ez? – egyenesen a műfordításokat vonják szövegeik horizontjába, mint például Kovács András Ferenc teszi...

A lírikus

A SZEGÉNY KISGYERMEK PANASZAI című versfüzér (1910) irodalomtörténetünk egyik legnépszerűbb szövegegyüttese. Petőfi óta nem volt ilyen „közmegegyezélesen” kedvenc könyve az olvasóközönségnek. A versmondó versenyek jól ismert darabja a *Mostan színes tintákról álmodom*, a *Tanár az én apám*, *A doktor bácsi*, a *Lánc, lánc, eszterlánc*. E szövegek olyannyira a mindennapi események lírai rajzát adják, hogy a befogadók kis-sé megtévesztően érzékelték őket „csak” „gyerekirodalom”-ként. Ma inkább úgy látjuk e verseket mint a szerepköltészet darabjait, a lírai én játékának lehetséges megnyilvánulásait. (Hasonló ez a felfogásváltozás a Weöres Sándor gyerekverseivel kapcsolatos megítélés módosulásához – ezzel majd **jövőre** foglalkozunk.)

Világos e pillanatképekből, hogy mennyire másfajta ízlésszéményt fogalmaznak meg, mint (például) az ekkortájt napvilágot látó Ady-szövegek. (Ady kritikát is ír Kosztolányi 1907-es kötetéről, melyben a kortárs „igazi írótság”-át kérdőjelezi meg, mondván, hogy ő csak „irodalmi író”. Kosztolányi majd 1929-ben „válaszol” a vádakra. Vagy inkább: „áll bosszút” a már rég nem élő Adyn, mondván, hogy eltűzött annak húszas évek végi kultusza. Ez [is] az úgynevezett s gyakran idézett „Ady-reviziós vita” része.)

A KÁNON VISZONYLAGOSSÁGA A múlt század első évtizedében igen nagy alkotók jelentkeztek a magyar irodalom égboltozatán. Szinte „percre” egy időben kopogtatott az örökkévalóság kapuján Ady, Babits, Kosztolányi, Móricz, Krúdy. (Ahol Bródy Sándor, Juhász Gyula, Tóth Árpád csak „kispados” lehet, abban az országban tényleg elmondhatjuk, hogy bizonyosan a legmagasabb az egy főre eső írók/költők száma ☺...) Természetes, hogy e nagyságok között egyfajta „pozícióharc” indult meg a „trón”-ért, pontosabban azért, hogy melyikük ízlésszéménye váljék uralkodóvá. (Realizmus?; naturalizmus?; impresszionizmus?; szeceszizió?; szimbolizmus?; avantgárd irányzatok?) – Ennek ellenére „Isten csodája”, hogy a Nyugat egybe tudta terelni az olyannyira különböző ízléseket és elképzeléseket – még ugyanebben az évtizedben!

Kosztolányi 1907 körül

A szegény kisgyermek panaszaiából

Este, este...

Árnyak ingnak,
és bezárjuk ajtainkat,
figyelünk a kósza neszre,
egy vonatfütty messze-messze.
És a csend jó.
Alszik a homályos éjbe
kűnn a csengő.
A díván elbújik félve.
Szundít a karosszék.
Álmos a poros kép.
Alszanak a csengetyűk.
Alszanak már mindenütt.
A játékok, a karikahajtók,
a szegény tükör is hallgatag lóg.
Ő, néma csengetyűk.
Az óránk is félve út.
Alszik a cicánk s a vén szelindek,
föl ne keltsük – csitt – e sok-sok alvót.
Alszanak a régi réz-kilincsek
s alszanak a fáradt, barna ajtók.

Szegény anyám csak egy dalt zongorázik

Egy árva dalt. Azt veregeti folyton,
és megbicsaklik elefántcsont ujjá
a fekete-fehér elefántcsonton.
És elfelejti, próbálgatja egyre,
és szállni vágy, mint vérző sas a hegyre,
mert szállni tudna, szállni és röpdülni,
de visszahúzza újra ezer emlék.
Ezt zongorázta kisleány-korában,
s mikor apuskával egymást szerették.
Ezt próbálgatta, amikor születtem,
és megtanulta, elfeledte csendben.
Jaj, mennyi vágy van benne, hosszú évek.
Egy szürke dalban egy szent, szürke élet.
Hogy össze nem rogy a szobánk alatta,
hogy össze nem rogy menten, aki hallja.
E dalban az ő ifúsága halt el,
s a semmisségbe hervadt vissza, mint ő.
Kopog-kopog a rossz, vidéki valcer,
és fáj és mély, mint egy Chopin-keringő.

1934-ben? (Angelo felvétele)

Kiss József

Józsue

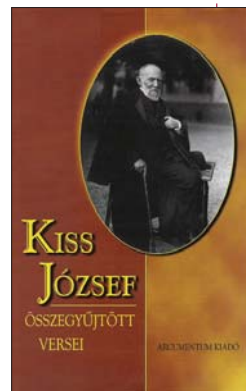
Nap Gibeonban, állj meg, állj!
Míg vértől habzik folyam és patak,
Ülj veszteg a völgyben, holdsugár,
Míg minden tisztás, minden út
[szabad,
S a vert ellenség ina megszakad.

Nap Gibeonban állj! Le ne húnyj! –
...Hogy repesett lelkem, hogy
[szállt a csodán!
S most itt ülök némán, szomorún...
– Leverve a had, kiküzdve csatám –
A győzedelmes nagy nap alkonyán!

„Egy decemberi délben régen,
nagyon régen fölkerestem A Hét
szerkesztőjét. Ágyban feküdt.
Nem volt beteg, hanem verset írt
azon a napon és szokása szerint
ilyenkor nem kelt föl. Minden

(Bár ne feledjük, még igazi párbaj is zajlott – karddal! – Osvát Ernő és Hatvany Lajos között a szerkesztési alapelvek okán 1912-ben!*) Minden érdek- és értékellentétten felül tudtak emelkedni ekkori legnagyobbjaink, mert tudták, hogy a magyar irodalom és nyelv ügye ezeknél fontosabb.

Eme sajtóságos helyzet, a „harc” a vezető pozícióért, a „költőfejedelem” hiánya az Arany János utáni évtizedekben oda vezetett, hogy sajtóságos ízléstorzulásnak is tanúi lehetnek a kortársak. A korszak „legnagyobb” magyar költője ugyanis Kiss József volt... Nem kisebbítjük érdemeit, csak jelezzük itt egy részlettel, hogy nem ok nélkül hullott ki azóta emlékezetünk rostáján. A vers éppen 1908-ból való, amikor a Nyugat indult, amikortájt az igazán nagy költők és írók művei elsőként megjelentek.

TIZENHAT SZÓBAN A VILÁG „A szimmetria és az aszimmetria irányában ható erők e két ellentétes előjelű együttese szakadatlanul át-átcsap egymásba, egymást átszővi, módosítja, egymás jelentését nem lerombolja, hanem gazdagítja. A szimmetriát aszimmetrikus mozgások bontják meg, de e mozgásokon is átsugárzik, továbbra is, a vers végkicsengésében is, a szimmetria nyugalma; a tájkép szelíd derűje, az időtlenség, az időnélküliség gondtalan szabadságát megzavarja az idővel, a mulandósággal, a halállal való küzdelem, de ezen a vers utolsó szavaiban egyre szenvedélyesebb kor-bácsolódó küzdelmen is átüt az időtlenség, az öröklét tudata.

15. Októberi táj

Piros levéltől vérző venyigék.
A sárga csöndbe lázas vallomások.
Szavak. Kiáltó, lángoló igék.

(Negyven pillanatkép, 1927–1935)

Egy örökké bizakodó, derűs arc:
Hankiss Elemér irodalom- és tár-
sadalomtudós

* HANKISS Elemér, *Kosztolányi: Októberi táj című versének szerkezeti modellje* = H. E., *Az irodalmi mű mint komplex modell*, Bp., Magvető, 1985, 257–277, idézet: 276–277.

E két erőcsoport küzdelme az a vezérelv, az a domináns összefüggés, amely a vers jelei által kiváltott megannyi részmozgást összefogja, vezérli, s végső fokon létrehozza az érzelmi-gondolati, tudatos-tudatalan mozgásoknak azt a bonyolult rendszerét, amelyet *élménynek* nevezünk. [...]

Ha mindezek után megpróbálnánk [...] egymásra vetíteni, egyetlen ábrán feltüntetni mindazt az összefüggést, amelyet a vers nyelvi, tartalmi, értékbeli s kompozíciós szintjein, s e szintek között fölfedeztünk, és külön-külön rögzítettünk, akkor már valóban az elektronikus berendezések »nyomtatott áramkörére« emlékeztető, bonyolult kapcsolási rendszerhez jutnánk el, amely a versben előforduló nyelvi jeleket, jelcsoportokat szorosan a legkülönfélébb elrendezésekben köti össze egymással. E kapcsolásrendszer hatására a vers szavai nem egyetlenegyszer, hanem sokszorosan, újra és újra aktivizálódnak, valahányszor egy másik szóval egybevillannak, valahányszor az olvasó tudata összeköti őket egy másik versbeli mozzanattal. Csak így, e kapcsolási rendszer ismeretében érthető meg az a szinte érthetetlen tény, hogy egy ilyen rövid, mindössze 16 szóból álló vers képes betölteni hivatását: képes rögzíteni, majd az olvasók, a legkülönbözőbb olvasók tudatában újra és újra létrehozni egy emberi élmény bonyolult erő-s mozgásrendszerét.”*

Lángelmék találkozója – egy interjú kedvéért, talán éppen egy kora őszi reggelen (1933 szept. 10. előtt). Karinthy interjút készít Kosztolányival (László Henrik felvétele)

erejét a versnek tartogatta, szelleme éberségét, figyelmét, felfogó készségét nem engedte bénítani semmi által, a testi mozgást is kerülte, ajtaját becsukta, telefonját kikapcsoltatta, az asztalán lévő villanylámpát meggyújtotta s lábujjhegyen járt körötte az egész ház. Kiss József dolgozott. A selyemperzsáktól derengő szobában, párnáktól körülámasztva trónolt a reneteg ágyon, melynek sárga paplanán rajztábla hevert, ráfeszített ívpapírokkal, körötte sok-sok hegyesre faragott írón, hogy kellő pillanatban kezé ügyében legyen s ne rebbenjen el a végzetes íge, mely csak ritkán jelentkezik és hamar eltűnik. Karcsú pohárka állott mellette, pár ujjnyi francia pezsgővel. Egyiptomi cigarettát szívott, kedves cigarettáját, a vastag dimitrint. Királyian szolgálta ki azt a művészt, aki alkotott. A rajzpapíron, melyre gyöngybetűit rötta, csak lassan nőttek a sorok. Több napi munka látszott ezen a kézíraton, áthúzott szók, gyakran kettő-három egymás fölött, törlések és betoldások, egy rím, mely még nem lelte meg párját, egy utalás, melynek értelmét csak ő tudhatta, mindenütt küzdelem a megfoghatatlan szépséggel, melyet rabul kell ejteni, tusák és harcok nyomai, akár a csatatéren. Azok a dalok, melyeket a könnyedségük röpített és énekelni lehetett, muzsika nélkül is, így születtek meg.”

KOSZTOLÁNYI Dezső, Kiss József, Nyugat, 1922/2 = <http://epa.oszk.hu> [2008. 02. 15.]

*Ferenczy Károly: Október (1903)
– a nagybányai iskola jeles
alkotójának műve*

A doktor bácsi.

Áldott aranyember.
Világító, nyugodt szemei kékek.
Komoly szigorral lép be a szobába,
szemébe nézek és csöppet se félek.
Borzongva érzem biztos újjait,
ha kis, sovány bordáimon kopog.
Ősz bajusza a fagytól zuzmarás,
hideg kezén arany gyűrűsorok.
Oly tiszta és oly jó. Ő ír medicinát,
keserűt, édest, sárgát vagy lilát.
Az ő kezéből hull a paplanomra
nagynéha egy halvány, szelíd virág.
Rá gondolok, ha szörnyű éjszakákon
párnáimon oly egyedül sírok.
Ő az egészség és a bizonyosság,
titkok tudója és csupa titok.
Gazdag, nyugodt. Nehéz bundája ott lóg,
prémét szelíden prémezi homály.
De elmegy innen és itthágy magamra,
színházba tér, vagy csöndbe vacsorál...
Ilyenkor látom otthon s páholyában,
amint valami vág tréfán nevet.
De kék szeme egyszerre elsötétül,
rám gondol, mit csinál a kis beteg?

A béke ő, a part, a rév, az élet.
Jaj, hányszor néztem jó arcába hosszan,
míg ájuló álomba lengve árván,
kis ágyamon, mint egy bús, barna bárkán,
ködös habok közt ringatóztam.

1. A *szegény kisgyermek panaszai* az alulretorizáltság, a depoetizáltság – *ta-valy*ról ismert – fogalmait juttatják eszünkbe. Gyűjtsetek ki a legerőteljesebb példáit az alulfogalmazásnak: csoportosítva témák, motívumok, szóhasználat (stb.) szempontjai szerint!
2. Elemeztétek és értékeljétek Kiss József versét önmagában, majd hasonlítsátok össze Kosztolányiéval! Kell-e többet mondani „nagy költészet” és „kis(s) költészet” közötti különbségről (bocsánat a nem túl elegáns szójátékért!)?

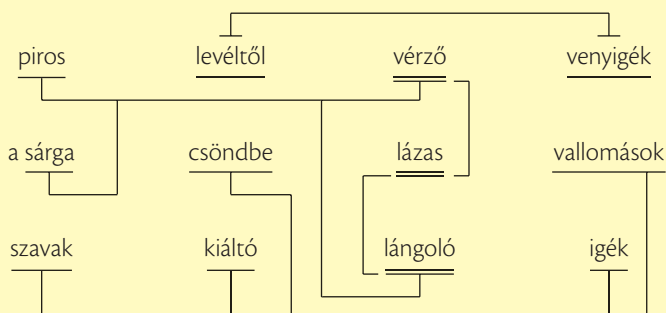
3. Keressétek meg a Kiss-versben a képzavarnak minősíthető fordulatokat!

4. Rázzátok össze a Kiss-költemény szavait egy kalapban, a felét dobjátok ki, majd a megmaradt másik feléből írjatok verseket! Csináljátok meg ugyanezt Kosztolányival! Mi lesz az eredmény?!

5. A Kiss József-vers bizonyos minősíthető verbális stílusban íródott, Kosztolányié pedig ► nominálisnak. Utóbbiban egyetlen ige sincs, mégis mennyire dinamikus és erőteljes! Miért?

6. Hankiss Elemér húszoldalas verselemzést készített egy háromsoros költeményről. Ez önmagában is érdekes adat lenne. Ám ha hozzávesszük, hogy az értelmezés tulajdonképpen „csak” egyetlen (!) szempontból tekint a szövegre, még inkább kivívhatja elismerésünket. Ama „szerkezeti modell” megalkotása a fő szempont és cél, melyből itt most csak egy ábrát tudunk bemutatni. De arra biztatlak Téged is, hogy készíts hasonló szerkezeti – vagy más alapú – versmodelleket! ☺!

A VALÓSÁGMOZZANATOK ÉS JELENTÉSEK SZINTJE*

színek: piros, vérző, sárga, lángoló

természettel kapcsolatos dolgok: levéltől, venyigék

betegséggel kapcsolatos dolgok: lázas, vérző

beszéddel, közléssel kapcsolatos dolgok: csöndbe, vallomások, szavak, kiáltó, igék

éeggel, eléggel kapcsolatos dolgok: lázas, lángoló

NOMINÁLIS STÍLUS A szövegben a névszói elemek a meghatározó szerepűek. Túlsúlyban vannak névszói állítmányok, sok a jelző, gyakran felsorolás-szerű a szöveg, viszonylag ritkák benne a kapcsolóelemek. „Lebegő szöveg.”

1923 novemberében készült e „derűvel gondterhelt” portré (Strelisky-fotó)

* Az ábra leelőhelye: HANKISS Elemér, *l. m.*, 269.

[Lásd, kisfiam...]

„Lásd, kisfiam, ezt mind neked adom most,
 legyen tiéd örökre az egész.
 Vedd a telet és a nyarat, a lombost,
 itt van neked az epe és a méz.
 Ez itt a keserű s ez itt az édes,
 ez a fekete és ez a fehér,
 ez a nyugalom s a láz is, hogy égess,
 ez itt a méreg és ez a kenyér.
 Tejet adok, de hozzá szörnyű vért is,
 ölelni lágyan és birkózni kart
 és harcot is, hogy harcolj csakazértis,
 a rózsza mellett ott legyen a kard.
 Van még néhány elhányt és csonka holmi,
 egy kis verőfény és egy-két kacaj,
 viaskodó kedv, várat ostromolni
 és végezetre egy nagy, tompa jaj.
 Iker ajándékot veszel örökre,
 oly ember-izű és oly felemás,
 de ember adta, nem telt néki többre,
 eget ne vívj, mély kútakat ne áss.
 Sötétten nyújtom ezeket tenéked
 s koldus apád most tétovázva áll,
 mert nincs egyéb. Jobbjában ott az élet
 és a baljában ott van a halál.”

(1922 – *A bús férfi panaszaiból*)

SZERKESZTETTSÉG ÉS LÍRAISÁG E szöveg(részlet) poétikai szervező elve gondolatilag a dichotómia ('kettősség'), retorikailag az ellentét. Élet és halál áll szemben egymással mint fő választási lehetőség. Minden ember számára ez ama adottság, amellyel – a tudatosodás különböző szakaszaiban – szembesül. Egyedül az ember képes arra, hogy életét a halál tudatában élje le. Mert minden kezdetben ott van az elmúlás, minden örömben ott van a bánat lehetősége, minden boldogságban a szomorúságé. Legfőképpen erről szól a vers: az apa szerepét magára öltő lírai én szimbolikusan áttekinti az életnek eme metszeteit. Hogy miként adja örökül gyermekének a világot, pontosabban annak ismeretét.

Alapvetően a szimbolikus – metaforikus? – („epe és méz”), a térbeli („ég”, „kút”) és az időbeli ellentétek (apa–fiú) szövődnek tehát egybe, amikor a végső „tanulság” megfogalmazódik („eget ne vívj, mély kútakat ne áss”).

A vers szerveződése azonban bonyolultabb ennél. Valószínű ugyanis, hogy a lírai én sem hisz egészen a felszólításban rejlő lemondás ▶ sztoicizmusában. Mintha a szövegegész ennek ellenkezőjét sugallná, vagyis éppen azt, hogy csakis eget vívni és mély kútakat ásni érdemes.

Kétségtelenül ellentmond tehát egymásnak a szöveg ▶ denotátuma és ▶ konnotátuma. Szavainak racionális, végső értelme lebeszélni látszik a megszólítottat a küzdelemről.

A műegész azonban éppen arra biztat, „hogy harcolj csakazértis”.

*Sugár Tamás és
 Kosztolányi Dezső
 – Balatonkeresztúr,
 1922*

SZTOICIZMUS beletörődés, belenyugvás (filozófiai irányzat)

DENOTÁTUM a szöveg mögötti másodlagos jelentés, értelem

KONNOTÁTUM a szöveg szó szerinti, elsődleges jelentése, értelme

Az összjelentés „megfordítása” úgy lehetséges, hogy a szöveg minden poétikai szintje ama dichotómiáktól terhes, melyek gondolati és retorikai elemként is hordozzák a fő mondanót. „Éz itt a keserű s ez itt az édes, / ez a fekete és ez a fehér, / ez a nyugalom s a láz is, hogy égess, / ez itt a méreg és ez a kenyér”.

Különösen érdekes, hogy a versben a meglehetősen sok felszólító módú igeforma (állítmány) ellenére egyetlen felkiáltójel sincs. Vagyis a költő nem úgy „fejezi be” a mondatokat, ahogyan azt az olvasó (el)várná. Ezáltal grammatikai feszültséget hoz létre, mely a versbeli egyéb ellentétekhez hasonlóan utal valamiféle megoldatlanságra, rejtett ellentmondásra. A legfeltűnőbbben talán ezeken a szöveghelyeken: „...harcolj csakazértis, / a rózsa mellett ott legyen a kard”; „eget ne vívj, mély kútakat ne áss”.

A kijelentő mondatok eleve békességet sugároznak, s a vers egésze is egyfajta áldott nyugalom jegyében fogant. A felkiáltójelek hiánya épp annyi stilisztikai feszültséget lop ebbe a nyugalomba, hogy az olvasó megérzi: a szöveg mögöttesében valami másról van szó. Talán tényleg éppen arról, hogy örökké eget kell vívni és kútakat kell ásni, az ember csak akkor élhet méltó életet.

A szemlélődő lírai én tudja, hogy „minden úgy lenne jól”, ahogyan a szöveg közvetlenül mondja. Ám szeretné hinni, hogy élni mégiscsak másképpen, sok-sok érzelmmel és igazi szenvedéllyel érdemes. Bizonytal ezt jelzi a felkiáltójelek hiánya is.

Csokonai Vitéz Mihály

Léthe

Hol vagytok, óh Léthe nyugtató partjai,
Nemtudás, nemérvés csendes határai!
Mely'k sarokba fekszel, óh boldog tartomány,
Hol semmi főfájást nem szűl a tudomány,
Hol legédesebb érzés az érzéketlenség,
Hol édesdenn altat a feledékenység?
Andalgó árnyékkal béborított berek,
Hol ismét emberré lesznek az emberek.
Te, aki másként is, akármeddig élünk,
Hóltunk után mindent elfelejtetsz vélünk,
Nyílj meg, **áldott** vidék, s megszánván engemet,
Fogadd bé **előre** megfáradt lelkemet.

(1801)

1. Vizsgáld meg a Csokonai-verset a részek és az összjelentés viszonya szempontjából! Magyarázd meg színes kiemeléseinket! Figyeld meg a mondatok végén az írásjelek szerepét!

2. Olvass még el néhány szöveget A *bús férfi panaszaiból*, s keress szempontokat lehetséges összehasonlításokhoz A *szegény kisgyermek panasza* etűdjével!

3. Most egy nehezebb feladat-sor – kisprojekt – következik: hasonlítsatok össze egymással három verset (143–144. oldal)! Izgalmas szempontok, okosabbnál okosabb érvek találhatóak a szövegek értelmezéséhez ☺!

Néhány példa:

- Értelmeztétek a poétikai összetettség fogalmát!
- Az egyes versekben milyen elemei vannak a poétikai összetettségnek? Mely rétegekől épül föl a műegész jelentéshálója?
- Jellemeztétek a versek struktúráját!
- Keressétek meg a legfontosabb szóképeket, hasonló motívumokat a költeményekben!
- Milyen jelentésképző retorikai-stilisztikai eszközöket találtok a szövegekben?
- Vizsgáljátok meg a versekben a mondatok modalitásának és a költők írásjelhasználatának viszonyait!

- g) Az egyedi szóalkotás milyen példáit találjuk meg a három költeményben?
- h) Értelmezték a címeket! Hogyan függenek össze a szövegek értékvilágával?
- i) Keressétek meg mindegyik versben a meghatározó poétikai jellegzetességeket!

- j) Miért szépek a versek egyenként, s miért még szebbek együtt?
- k) Láss még, keress még hasonlókat! Mondjuk például ezt: Nagy László: *Ki viszi át a Szerelmet*.
- l) A két Zakor Péter-fotó mintha kimondottan ezekhez a versekhez készült volna, nem?! Neked hogy tetszenek?

Kosztolányi Dezső

Őszi reggeli

Ezt hozta az ősz. Hús gyümölcsöket üvegtálon. Nehéz, sötét-smaragd szőlőt, hatalmas, jáspisfényű körtét, megannyi dús, tündöklő ékszerét. Vízcsöpp iramlik egy kövér bogyóról, és elgurul, akár a briliáns. A pompa ez, részvételen, derült, magába-forduló tökéletesség. Jobb volna élni. Ámde túl a fák már aranykezűkkel intenek nekem.

(1929)

Parti Nagy Lajos

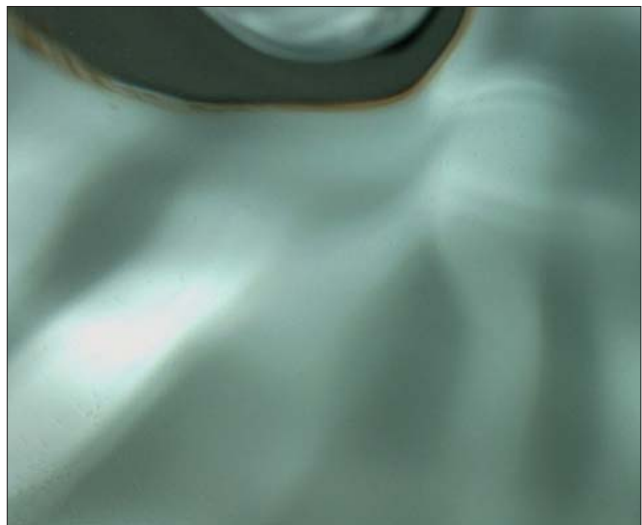
Emlékmű

Mint háncspapucs, hogy mégse kőre lépne, oly elhagyott, oly megmozdíthatatlan, égnek mered már szűrós, pőre lépte a bőrkemény, kórtermi alkonyatban. Két rüsz, egy orr, egy ágyék műemléke. Test, ágy, kanül, a gyűrött ágyhuzat van hűlő helyén, az exit pár kelleke, a léten túlról áramló huzatban meglebbenő, a körmök fésűjébe a kurta sóhajtáskor bennszakadt haj, mintha még ott is, most is nőni kéne, hol gyűrűt vet és elsimul a Léthe, hol fut tovább, s ő elvegyülni abban siklik át az úrön, mint a szappan.

(Kötetben: 2003)

Zakor Péter: Intenzív csendélet

Zakor Péter: Lefolyó

A számadások, létösszegések költője

EGY KORAI SZÁMADÁSVERS a *Boldog, szomorú dal*. Olyasfajta létösszegés, mint a *Levéltöredék barátnémhoz* Berzsenyitől, az *[Ime, hát megleltem hazámat...]* József Attilától (jövőre majd tanuljuk!). De ilyen Csokonainak *A Magánosság*hoz címzett elégiko-ódája is: egy fiatal ember elszámolása az élet egészével. Mindannyian huszonévesek, vagy alig többek harmincnál, amikor e verseket írják. A végességre való első nagy rádöbbenések ideje ez, a krisztusi korba érkezés előszobája.

1. A Gulácsy-kép olyan szép, és annyira illik a vershez, hogy talán kérdést sem kell hozzá fűznöm, ugye ☺? Annyit azért mégis: keressétek meg a festmény „társ”-át, „bővített változat”-át! A címe *Varázslat* vagy *A varázsló kertje*.

Gulácsy Lajos: *Dal a rózsatőről* (1904)

Boldog, szomorú dal

Van már kenyerem, borom is van,
van gyermekem és feleségem.
Szívem minék is szomorítsam?
Van mindig elég eleségem.
Van kertem, a kertre rogyó fák
suttogva hajolnak utamra,
és benn a dió, mogyoró, mák
terhétől öregbül a kamra.
Van egyszerű, jó takaróm is,
telefonom, úti bőrdöndöm,
van jó-szívű jót-akaróm is,
s nem kell kegyekért könyörögnöm.
Nem többet az egykori köd-kép,
részegje a ködnek, a könnynek,
ha néha magam köszönök még,
már sokszor előre köszönnek.
Van villanyom, izzik a villany,
tárcám van igaz színezüstből,
tollam, ceruzám vigan illan,
szájamban öreg pipa füstöl.
Fürdő van, üdíteni testem,
langy tea beteg idegeimnek,
ha járok a bús Budapesten,
nem tudnak egész idegennek.
Mit eldalolok, az a bánat
könnyekbe borít nem egy orcát,
és énekes ifjú fiának
vall engem a vén Magyarország.
De néha megállok az éjen,
gyötrődve, halálba hanyatlón,
úgy ásom a kincset a mélyen,
a kincset, a régit, a padlón,
mint lázbeteg, aki föleszmél,
álmát hüvelyezve, zavartan,
kezem kotorászva keresgél,
hogy jaj, valaha mit akartam.
Mert nincs meg a kincs, mire vágytam,
a kincs, amiért porig égtem.
Itthon vagyok itt e világban,
s már nem vagyok otthon az égben.

(1917)

Halotti beszéd

Látjátok feleim, egyszerre meghalt és itt hagyott minket magunkra. Megcsalt. Ismertük őt. Nem volt nagy és kiváló, csak szív, a mi szívünkhöz közel álló. De nincs már. Akár a föld. Jaj, összedőlt a kincstár.

Okuljatok mindannyian e példán. Ilyen az ember. Egyedüli példány. Nem élt belőle több és most sem él, s mint fán se nő egyforma-két levél, a nagy időn se lesz hozzá hasonló.

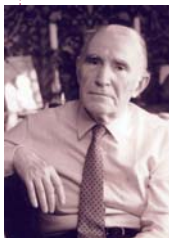
Nézzétek e főt, ez összeomló, kedves szemet. Nézzétek, itt e kéz, mely a kimondhatatlan ködbe vész kővé meredve, mint egy ereklye, s rá ékírással van karcolva ritka, egyetlen életének ősi titka.

Akárki is volt ő, de fény, de hő volt. Mindenki tudta és hirdette: ő volt. Ahogy szerette ezt vagy azt az ételt, s szólt ajka, melyet mostan lepecsételt a csönd, s ahogy zengett fülünkbe hangja, mint vízbe süllyedt templomok harangja a mélybe lenn s ahogy azt mondta nemrég: „Édes fiacskám, egy kis sajtot ennék”, vagy bort ivott és boldogan meredt a kezében égő, olcsó cigaretta füstjére és futott, telefonált, és szötte álmát, mint színes fonát: a homlokán feltündökölt a jegy, hogy milliók közt az egyetlenegy.

Keresheted őt, nem leled, hiába, se itt, se Fokföldön, se Ázsiába, a múltba sem és a gazdag jövőben akárki megszülethet már, csak ő nem.

A VÉGSŐ KÉRDÉSEK FELÉ Kosztolányi utolsó kötetét (*Számadás*, 1935) három olyan vers zárja, amelyek későbbi irodalmunkra is igen nagy hatást gyakoroltak. Mélységben, nagyságrendben talán csak Arany János *Őszikéi* és József Attila utolsó versei – ugyanazon évtized! – említhetők e „trió”-val egy lapon. A *Hajnali részegséget* a Korunk című kolozsvári folyóirat „felmérés”-e 2001-ben „a legszebb magyar vers”-nek nyilvánította.* Ezt a nagy-nagy költeményt előzi meg a kötetben a *Halotti beszéd*, s követi az életmű záróköve, az *Ének a semmiről*. (Utóbbit Szegedy-Maszák Mihály egyenesen Kosztolányi „legnagyobb költeményé”-nek nevezi.**)

„Kosztolányi e kötete szenvedélyes, már-már kétségbeesett ragaszkodás az élethez. Számára az a lény az élet valamennyi értéke közül a legnagyobb érték, amely a legmagasabb tudatszinten érzékeli tapasztalatait, szellemi, lelki módon egyaránt a világ tényeit, lehetőségeit. [...] A meghalás elkerülhetetlenségének tényét nem befolyásolhatja az ember; bekövetkezési idejét s még inkább módját azonban igen. Az erre irányuló erőfeszítés természetesen egy bizonyos életkor után és a teljes életet befogó tudatfok jelenlétében minden tudati-lelki jelenségbe belejártszik. De még mélyebben, ha nem is oly közvetlen módon játszik bele Kosztolányi felfogása szerint a nemléti tényének tudata. Az életet teljesen és teljessé élni e tudat folytonos jelenléte nélkül szerinte nem lehet. Nem igazán emberi-szellemi-lelki szintű enélkül az élet.”

NÉMETH G. Béla, *Az elgondolhatatlan álorkái. Szerep és magatartás a kései Kosztolányinál* = N. G. B., *Hosszmeteszetek és keresztmeteszetek*, Bp., 1987, 208–221, idézet: 218.

„A *Számadás* versei csodálatos rímvilágot is hoztak, mintha a költő a *Meztelenül* rímtelenségét akarta volna pótolni csengésekben-összecsendülésekben tobzódva, feledve a »prózára szerelt« verset (*Litánia*). Kosztolányi rímtana költészetének élettana is ekkor – legértékesebb és legfontosabb mondanivalóit bízta rájuk, mindig »frissen-új... számadásként« (*Ébredés*). Mintha a *Számadás* cím alá gyűjtött költemények esztétikai egységét biztosítanák a rímek bravúrijai – sokkal láthatóbban és érzékelhetőbben, mint az egyes költeményekben működő eszmei-érzelmi kohéziós erők. E versek kivételes helyét többek között ezek az ismérvek is hitelesítik.”

BORI Imre, *Kosztolányi Dezső*, Újvidék, Forum, 1986, 287.

* BALÁZS IMRE József, *Versék versenye. A huszadik század legszebb magyar versei* = <http://lektur.transindex.ro/?cikk=452> [2008. 02. 15.]

** SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Műfajok a kánon peremén (Levél és napló Kosztolányi életművében)* = <http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/lit/kosztol.htm> [2008. 02. 14.]

A *Halotti beszéd* talán abból nyeri megrendítő erejét, hogy a legegyszerűbb nyelven szól. Ráadásul a leghétköznapibb eseményeket eleveníti föl egy ember életéből. A halál pillanatában azonban minden semmiség más fénytörést kap, minden apróságnak jelentősége lesz. S miközben a stílus hétköznapira hangolt, a szöveg alulfogalmazott, aközben a sorvégek kirívóan felékszeresztettek. A szóképek pedig méltóságosak: „...hangja, / mint vízbe süllyedt templomok harangja”. Különösen erőteljes a befejező kép, mellyel a költő képes kifejezni a mindannyiunk által vágyott nagyszerűséget és az elmulás kérelhetetlenségét, a mozdulatlanságot. A test meghalt, de „szobor”-ként mégis él tovább, önmaga emlékműveként; ha csak percekre-órákra is immár. Ez is, mégis, vigasztalás a megmaradóknak.

2. Az alábbi átiratot kéresemre egy Ü. O. A. tanítványom, Pávlicz Adrienn készítette sms- vagy e-mail-(evél-!)nyelven a *Halotti beszédből*. Ez is egy igazi parafrázis? Netán „fordítás”? Vagy nyelvi játék inkább? Te mit szólna hozzá? Szabad illet tenni? Vagy inkább feltétlenül szükséges? Esetleg ^-^ ('talán')? Írj te is hasonlókat, ha igen vagy ^-^ a válaszod!

kerSheted ot Ø leled hiaba	tobbe soha
se itt se *foldon se asiaba	Ø gyul ki halvany-furcsa © a
a multba sM & a gazdag jovobn	SzGeny a forgando tunder szRencse
a.ki +xülethet mar csak o Ø	h e csodat ujolag+tRemtse

(Itt is találótsz segítséget, 5leteket, de bizti Ø rá szüxéged: TÓTH Katalin, *Napjaink kommunikációs lehetőségeinek hatása a magyar nyelv tanításában* = www.tanszertar.hu/eken/2007_03/tk_0703.htm [2008. 02. 17.]

3. Lapozz vissza az *Emlékmű* című Parti Nagy Lajos-vershez, és értelmezd párhuzamosan, kapszold össze Kosztolányi metaforájával az övét: emberi test = szobor = műemlék?!

4. Hasonlítsátok össze egymással a *Boldog, szomorú dal* és a *Halotti beszéd* komponálásmódját, értékszerkezetét, szóképeit, rímeléstechnikáját – mindent, amit összevetésre érdemesnek tartotok!

5. S persze ne felejtsetek el megállapítani, hogy miben különböznek egymástól e versek a költői világképet s a megfogalmazásmódot egyaránt tekintve!

Többé soha
nem gyúl ki halvány-furcsa mosolya.
Szegény a forgandó tündér szerencse,
hogy e csodat újólag megteremtse.

Édes barátaim, olyan ez éppen,
mint az az ember ottan a mesében.
Az élet egyszer csak őrája gondolt,
mi meg mesélni kezdtünk róla: „Hol volt...”,
majd rázuhant a mázsás, szörnyű mennybolt,
s mi ezt meséljük róla sírva: „Nem volt...”
Úgy fekszik ő, ki küzdve tört a jobbra,
mint önmagának dermedt-néma szobra.
Nem kelti föl se könny, se szó, se vegyszer.
Hol volt, hol nem volt a világon, egyszer.

(1933)

Aki szintén a létezés nagy titkaival és végső kérdéseivel foglalkozott leginkább. Kosztolányi Dezső beszélgetőpartneré Thomas Mann (1935-ben Hatvány Lajoséknál)

A VILÁG-ÉS ÖNMEGISMÉRÉS KATARZISA: A HAJNALI RÉSZEGSÉG

„...az élet minden nyomorúság ellenére, a bizonyos gondviselő hiányában, az örökkévalóság és túlvilág nélkül – önmagáért, meg nem fejthető varázsaért, a benne való személyes részvétel páratlan szenzációjáért gyönyörű és nagyszerű.”

„A kor [...] költői mérik, elemzik, megfejtik és minősítik a világot, s magukat vele egylényegűenk tudva is örködnek felette.”

Kiss Ferenc, *I. m.*, 571.

„A funkciószegény csillagokhoz mérten rendkívül gazdag és kifejező szimbolikához juthat a költő az égi bál képzetét által. Szabadon elégítheti ki meglepetésre ajzott régi szomjúságát, mutatványos kedve tágas színpadhoz jut, s mámorekban a letisztult, jóízű érett alakban ölthet formát, amely méltó a latin világosság képviselőjéhez.”

Kiss Ferenc, *I. m.*, 567.

„...azzal, hogy ilyen mélyről indít, ilyen színlelt fontoskodással, gondosan idézve a szituáció jelentéktelen mozzanatait is, már sejtetni tudja, hogy valami kivételes élménybe fogja beavatni olvasóit. A felnőtt férfi színlelt habozásában, álmatlanságának tárgyilagos felidézésében az originális hatásra törekvő gyermek készíti el a színpadot a csoda számára.”

Kiss Ferenc, *Az érett Kosztolányi*, Bp., Akadémiai, 1979, 562.

„Ezt az érzést köszönhetem ma is a *Hajnali részegségnek*. Sível jöve le a Kékes lejtőjén, futva hajnalban Tihanyban a rév felé az őszi fák alatt, vitorlásan vágva át fénylő, nyári napon a fűzfői öblön, csónakázva a Dunán a fűzesek árnyában, avagy egyszerűen csak úszva a Lukácsban vagy a Palatinuson s felnézve az égre, a környező fákra, vagy ülve egy hangversenyteremben, alámerülve a zene sodrában, vagy megállva az utcán, rábámulva egy sárguló levélre avagy a Duna fénnel rezzenő, fémes tükrére, vagy egy percre fáradtan megállva az íróasztal fölé hajló munkában, s egy pillantást vetve egy szobanövényre avagy egy szép tárgyra, s számos más, véletlen elfutó percben Kosztolányi hajnali részegségét érzem magamban: az esztétikai eufóriát. Érzem a világot mint megkötő látványt. Meggyőződésem: jóval szegényebb lenne az életem, ha nem hatna ott benne a *Hajnali részegség* magamévá tett, elsajátított különös mámorek, ez a szekularizált, modern misztika: az esztétikai létérzékelés, a szépség jegyében való viszony a léthez.”

KIRÁLY István, *Kosztolányi. Vita és vallomás (Tanulmányok)*, Bp., 1986, 303.

„A tételnyívé bővült földi helyzetkép valójában nem is zárt tétel, csak az igazi esemény körülményeinek része. Ha egyetlen óriás mondatnak fognánk fel a verset, ez a kezdő tétel határozója lenne a lényegét kimondó alanynak és állítmánynak. [...] ...a »földi« réteg el-lentéteként következő »égi« tartomány képe még ugyanannak a szituációnak a részeként bontakozhat ki. Csak egy nagy lélegzet cezurája ékelődik közbe – a harmadik szakasz végén –, s elkezdődhet az ünnep, kinyílhat a csoda, amit első versei óta hajszott.”

Kiss Ferenc, *I. m.*, 563.

Hajnali részegség

Elmondanám ezt néked. Ha nem unnád.
Múlt éjszaka – háromkor – abbahagytam
a munkát.

Le is feküdtem. Ám a gép az agyban
zörgött tovább, kattogva-zúgva nagyban,
csak forgolódtam dühösen az ágyon,
nem jött az álom.

Hívtam pedig, így és úgy, balga szókkal,
százig olvasva s mérges altatókkal.

Az, amit írtam, lázasan meredt rám.
Izgatta szívem negyven cigarettám.

Meg más egyéb is. A fekete. Minden.

Hát fölkelek, nem bánom az egészet,
sétálgatok szobámba, le-föl, ingben,
köröttem a családi fészek,

a szájakon lágy, álombeli mézek,
s amint botorkálok itt, mint a részeg,
az ablakon kinézek.

Várj csak, hogy is kezdjem, hogy magyarázzam?

Te ismered a házam,
s ha emlékezni tudsz a
hálószobámra, azt is tudhatod,
milyen szegényes, elhagyott
ilyenkor innen a Logodi-utca,
ahol lakom.

Tárt otthonokba látsz az ablakon.
Az emberek feldöntve és vakon,
vízszintesen fekszenek,
s megforduló szemük kancsítva néz szét
ködébe csalfán csillogó eszüknek,
mert a mindennapos agyvérszegénység
borult reájuk.

Mellettük a cipőjük, a ruhájuk
s ők a szobába zárva, mint dobozba,
melyet ébren szépítnék álmodozva,
de – mondhatom – ha így reá meredhetsz,
minden lakás olyan, akár a ketrec.

Egy keltóóra átketyeg a csendből,
sántítva baktat, nyomban felcsörömpöl
és az alvóra szól a

harsány riasztó: „ébredj a valóra”.

A ház is alszik, holtan és bután,
mint majd száz év után,
ha összeomlik, gyom virít alóla,
s nem sejtí senki róla,
hogy otthonunk volt-e vagy állat óla.

De fönn, barátom, ott fönn a derús ég,
valami tiszta, fényes nagyszerűség,
reszketve és szilárdul, mint a hűség.

Az égbolt,

egészen úgy, mint hajdanában rég volt,
mint az anyám paplanja, az a kék folt,
mint a vízfesték, mely irkámra szétfolyt,
s a csillagok

léleklő lelke csöndesen ragyog

a langyos őszi

éjjelbe, mely a hideget előzi,
kimondhatatlan messze s odaát,
ők akik nézték Hannibál hadát

s most néznek engem, aki ide estem
és állok egy ablakba, Budapesten.

Én nem tudom, mi történt vélem akkor,
de úgy rémlett, egy szárny suhant felettem,
s felém hajolt az, amit eltemettem
rég, a gyerekkor.

Olyan sokáig

bámultam az égbolt gazdag csodáit,
hogy már pirkadt is keleten, s a szélben
a csillagok szikrázva, észrevétlen
meg-meglíbegtek és távolba roppant
fénycsóva lobbant,

„... aligha minősíthető kivételesnek a *Hajnali részegség* zárata. A bizonyosság utáni vágy, a világmindenség hatalmas összhangjának élménye időről időre hatalmába ejtette a hitetlen költőt, mintegy az önellentmondásos, osztott személyiség belső párbeszédének, annak a nietzschai gondolatnak a szellemében, melynek legtömörebb megfogalmazása [...] ugyanúgy az égitestek képének megidézésével érzékelteti a kegyelmi pillanatot, az epifániát, mint Kosztolányi verse [...]”

SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *l. m.* = <http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/lit/kosztol.htm> [2008. 02. 14.]

„... lenni vagy nem lenni? Hát igenis, lenni, lenni: elsősorban embernek és emberiesnek lenni, jó európainak lenni és jó magyarnak lenni, *kétfelé vivó nyugatinak és keletinek*, nagyrafeszülő alkotó-akaratra és alázatos munkásnak. Aki Rolls-Royce-ról és kéjlokokról álmodozik, az távozzék innen. Aki csak a »mester« címre tart igényt s nem arra, hogy egy nép tanítómestere legyen, annak itt nincs helye. Akiben nem szunnyad egy szikra a széchenyis építők hitéből, apostoliságából, az nem való ide. Azt a lelket és nyelvet, melyet rövid időre örökre kaptunk, új szellemmel fényezve, csorbíthatatlanul át kell adnunk utódainknak. Ez a küldetésünk – »áldjon vagy verje sors keze« –: ez a mi küldetésünk. Kissé lehajtani a fejet. De a szívet, azt föl, föl, barátaim.”

(*Lenni, vagy nem lenni* – részlet)

Jenei Gyula: Hajnali éberség

az éjjel fölriadtam. nem tudom, hogyan s mire; az éjszaka burok: pokolbéli pihe. megizzadtam, nyirkos lett lepedőm, szobámban elfogyott a levegőm, mint majd a végén elfogy bizonyosan: legvégemen. visszaaludni már nem tudtam ottan, fölkeltem hát és ablakot nyitottam, s amikor elmentem vizelni, fiaim szobájából fény szivárgott, s a szülői gondosság odarántott megnézni azt, hogy evilági kéken mi világlík egyik fiam kezében: képernyő négyszöge: a telefonja. lám csak, most ernyedt keze fogja, minek előbb még maga volt a foglya, kikapit nézett éppen vagy hátha játszott, szájából álombeli méz szivárog: gondoltam, a markából kiviszem a készüléket, s asztalra teszem,

de valami zsinór is jött velem, a fülhallgatóból folyt a zene halkán. hagytam, s némi lelkiismeret-furdalással mentem a másik szobába, ahol langy szuszogással aludt feleségem, süttött a hold srégen az ágyra. három óra volt. a bukóablak résein kinéztem, csipát dörgöltem, kissé fájt a térdem, pedig nem emlékszem semmi nagy okra. az úttestre láttam, s a csillagokra. összesen volt az égen tán ha négy. vagy szemem lenne rest? lent, a bolt mögött szürkült már az ég, s az egyik égitest gyorsan úszott az égbolton keletre. repülő, esetleg műhold lehetne? a többit is jobban szemügyre vettem, s láss csodát! légifolyosókra leltem: repülőgépek húztak el felettem a lassacskán derengő szürkületben. a lenti utakon: a versesgy úton, ahol lakom, ilyentájt gyér a forgalom, diszkózaj hallott messziről, sivár dübörgés – a falak mögött szomszédok alusznak, keltőórájuk még csendben kivár, de reggelre az ábrándok elúsznak, és nem tudjuk, az álmon túl mi vár. hallgattam, ahogy az ablakban álltam, városom nesztét, mint áramlik szertesztét. majd lefeküdtem, de a tamtam gyorsult és erősödött, mintha dob pörögne. nem tudtam aludni, csak forgolódtam, pedig nem volt gondolatom akkor épp a halálra; aztán egyszerre csak arra riadtam, tűz a nap a szobába. késő délelőtt keltem aznap.

(2008)

egy mennyei kastély kapuja tárult,
 körötte láng gyult,
 valami rebbent,
 oszolni kezdett a vendégsereg fent,
 a hajnali homály mély
 árnyékai közé lengett a báléj,
 künn az előcsarnok fényárban úszott,
 a házigazda a lépcsőn bucsúzott,
 előkelő úr, az ég óriása,
 a bálterem hatalmas glóriása
 s mozgás, riadt csilingelés, csodás,
 halk női suttogás,
 mint amikor már vége van a bálnak
 s a kapusok kocsikért kiabálnak.

Egy csipkefátyol
 látszott, amint a távol
 homályból
 gyémántosan aláfoly,
 egy messze kéklő,
 pazar belépő,
 melyet magára ölt egy drága, szép nő
 és rajt egy ékkő
 behintve fénnel ezt a tiszta békét,
 a halovány és túlvilági kékét,
 vagy tán egy angyal, aki szűzi
 szép mozdulattal csillogó fejékét
 hajába tűzi
 és az álomnál csendesebben
 egy arra ringó
 könnyücske hintó
 mélyébe lebben,
 s tovább robog kacér mosollyal ebben,
 aztán amíg vad paripái futnak
 a farsangosan lángoló Tejutnak,
 arany konfetti-záporába sok száz
 batár között, patkójuk fölshiporkáz.

Szájtátva álltam,
 s a boldogságtól föl-fölkiabáltam,
 az égbe bál van, minden este bál van,
 és most világolt föl értelme ennek
 a régi nagy titoknak, hogy a mennynek
 tündérei hajnalba hazamennek
 fényes körútjain a végtelennek.

Virradatig
 maradtam így és csak bámultam addig.
 Egyszerre szóltam: hát te mit kerestél
 ezen a földön, mily kopott regéket,
 miféle ringyók rabságába estél,
 mily kézirat volt fontosabb tenéked,
 hogy annyi nyár múlt, annyi sok deres tél
 és annyi rest éj,
 s csak most tűnik szemedbe ez az estély?

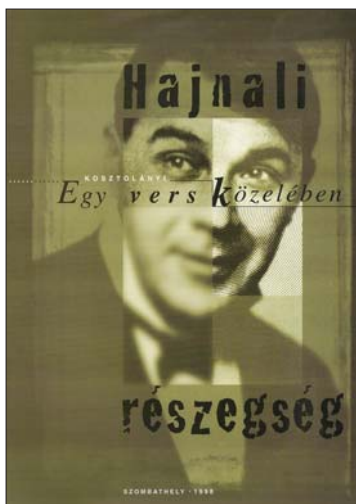
Ötven,
 jaj, ötven éve – szívem visszadöbben –
 halottjaim is itt-ott egyre többen –
 már ötven éve tündököl fölöttem
 ez a sok élő, fényes égi szomszéd,
 ki látja, hogy könnyem mint morzsolom szét.
 Szóval bevallom néked, megtörötten
 földig hajoltam s mindezt megköszöntem.

Nézd csak, tudom, hogy nincsen mibe hinnem,
 s azt is tudom, hogy el kell mennem innen,
 de pattanó szívem feszítve húrnak
 dalolni kezdtem ekkor az azúrnak,
 annak, kiről nem tudja senki, hol van,
 annak, kit nem lelek se most, se holtan.
 Bizony ma már, hogy izmaim lazulnak,
 úgy érzem én, barátom, hogy a porban,
 hol lelkek és göröngyök közt botoltam,
 mégis csak egy nagy ismeretlen Úrnak
 vendége voltam.

(1933)

- 1.** Elkezdhetnéd készíteni a(z egyik) Kosztolányi-projektetted! Az imént egy olyan verssel ismerkedtünk meg, amelyek egészen kivételes helyet foglal el irodalmunk történetében. Erről a róla szóló szakirodalmi idézetek elolvasásával is meggyőződhattunk. 1997-ben – tehát még az újkor előtti időkben! – egy nagy kísérletbe fogtunk tanítványaimmal. 18-an voltak, akik úgy gondolták, hogy e vers kedvéért érdemes hajnali fél ötkor felkelni, és bejönni az iskolába! Ők ugyan főiskolások voltak, de szerintem Ti is meg tudjátok győzni az iskolaigazgatókat, hogy nyissák ki Nektek a sulit hajnalban, illetve a magyartanárokat, hogy kezdődjön egy kicsivel korábban az óra! Mi akkor teát főztünk, gyertyákat gyújtottunk, Bach-zenét hallgattunk, és néztük a hajnalhasadást. Közben pedig valamelyikünk ismertette a verssel kapcsolatos kutakodásait. Itt láthatod az eredményt: egy kis kötetben tudtuk megjelentetni munkáinkat. – Készítsetek Ti is egy ilyen projekt munkát valamelyik Kosztolányi-versről! Lényeges, hogy egyetlen szöveg álljon a középpontban, s mindenki más-más szempontból gyűjtse össze a szakirodalmat, értelmezze a verset! (Például: kompozíció, értékszerkezet, színvilág, időviszonyok, metaforák, szókincs, verselés stb., stb.)

A diákokkal írt könyvünk borítója...

- 2.** A hajnalrészegség-állapot révülete sok író, költőt meglehetett. Keress olyan irodalmi alkotásokat, melyek a ráismerés, felismerés kataritikus örömét érzékeltetve szólnak hozzánk a végtelen időből!

- 3.** Hallgassátok meg a verset Beszenyi Ferenc szöveghibáktól nem mentes, de hitelességében mégis egyedülálló, megrendítő előadásában: <http://regi.terasz.hu> [2008. 03. 24.]

...és tartalomjegyzéke:

- KERCÓS Szilvia: *Élet és halál*
 CSESZÁRIK Mónika: *Mélylélegzés az álmnál csendesebben*
 BARABÁS Brigitta: *A bezártság és a szabadság motívumának megjelenése*
 PAIZS Szilvia: *Álmodom a boldogságot*
 ÉBERT Annamária: *„S rámköszöntenek a csillagok”*
 HOCK Renáta: *A létezésélmény*
 SIPOS Judit: *Az „Én” és a Világ viszonya*
 CSÉPE Beáta: *A földrajzi helyzet*
 CSÓKAI Adrienn: *A Tejtűrendszer részegsége*
 CSEKEI Judit: *A verskörnyezet*
 VARGA Annamária: *A hosszúvers mint műforma*
 HORVÁTH Andrea: *A hangnemek vizsgálata*
 SCHREI Balázs: *A monológ versformáló szerepe*
 MEDGYES Sándor: *Versindítás és zárás mint kompozíciós erő*
 VÖRÖS Zsolt: *Vívódás istenhit és istentagadás között*
 CSEKE Teodóra: *Létösszegzések*
 VRÁNIC S Katalin: *Asztrológia, avagy néznek, látnak és beszélnek a csillagok*
 FARKAS Zsuzsa: *Részvét és együttérzés*

„Ki hinné, hogy a kis hajnali járkálástól micsoda öröm fogott el? [...] // Kelt fel a nap. Ezt még megvártam, de hogy végül is miért éreztem boldogságot: emiatt másnap felébresztettem Belloni barátomat: »Gyere, lemegyünk, Gyula! Megnézzük, hogy hasad a hajnal«”.

OTTLIK Géza, Buda, Bp., Magvető, 1993, 360.

4. Ha egy DVD-t kellene készítenetek (vagyis egy másik projektet ☺) – és miért ne készíthetnétek? – a *Hajnali részegséggel* kapcsolatban, milyen struktúrát terveznétek neki? Ha elkezdenétek gyűjteni az anyagot, előbb-utóbb nagyot alkothattátok! – Én így képelném el (például). De szerintem erről a versről egy önálló honlapot is érdemes volna csinálni! Hagyjuk is a DVD-t, az már különben is olyan ósdi dolog! Már is foglaljuk le inkább a www.hajnalireszegseg.hu domainnevet! Utána pedig töltsétek és egészítsétek ki az alábbi táblázatot!

„...az igazi költészet olyat ragad meg s fejez ki az emberi létezésből, amit semmi más megragadni és kifejezni nem tud; ez autonómiájának és nélkülözhetetlenségének föltétele és biztosítéka. [...] Kosztolányi e kötetén keresztül is talán akkor érthetjük meg igazán ennek fontosságát, s talán Kosztolányi e kötetének fontosságát is azon keresztül érthetjük meg, ha visszautalunk arra a [...] tételre, hogy az olvasó a költészetben elgondolhatatlant talál szavakba (szerepekbe) foglalva, fogadhat be s tehet lelkesége, tudatossága részévé; illetőleg tudata, lelkesége elgondolhatatlan összetevőit érezheti szavakba (szerepekbe) foglalva, s teheti személyisége tudatos ható elemévé. Ez itteni esetben [ti. a *Számadás*-kötetben – F. B.] az élet és a nemlétezés minden emberi érvényű élet számára nélkülözhetetlen egyedi feldolgozását.”

NÉMETH G. Béla, *Az elgondolhatatlan álorcái. Szerep és magatartás a kései Kosztolányinál* = N. G. B., *Hosszmetsetek és keresztmetsetek*, Bp., 1987, 208–221, idézet: 221.

A SEMMI KÖZELÉBEN A minden és a semmi filozofikus kérdésköre örökké izgatta Kosztolányi Dezsőt. Sok-sok versének szövegszervező rétege ez a fajta viszonyítotttság (*Hajnali részegség*, *Ének a semmiről*, *Esti Kornél éneke* stb.).

Nem sokkal korábban Ady Endre például egészen más értelemben használja e fogalmakat. Érdemes együtt elolvasnunk ezt a két verset:

„Jaj, mily sekély a mélység
és mily mély a sekélység
és mily tömör a hígság
és mily komor a vígság.
Tudjuk mi rég, mily könnyű
mit mondanak nehéznek
és mily nehéz a könnyű,
mit a medvék lenéznek.
Ó, szent bohóc-üresség,
szíven a hetyke festék,
hogy a sebet nevéssék,
mikor vérző-heges még,
ó, hős, kit a halál-arc
rémétől elföd egy víg
álarc,
ó, jó zene a hörgő
kínokra egy kalandor
csörgő,
mely zsongít, úgy csitít el,
tréfázva mimel
s a jajra csap a legszebb
rímmele.

[...]

Menj mély föl derengni,
burkolva, játszi színben,
légy mint a semmi,
te minden.”

(Kosztolányi Dezső:
Esti Kornél éneke – 1933
– részlet)

„Kalapom, szűröm, szívem fürgetegben,
Nézik a vihart, hogy ki bírja szebben
S visszapattog róluk jég, vád és szidalom.

Külön alkuja lehet a Halállal,
Akit, amikor milliókat vállal,
Nem bámitott az Élet sok, új kapuja.

A tolakodó Gráciát ellöktem,
Én nem bűvésznék, de mindennek jöttem,
A Minden kellett s megillet a Semmisem.

Én voltam Úr, a Vers csak cifra szolga,
Hulltommal hullni: ez a szolga dolga,
Ha a Nagyúr sírja szolgálakat követel.”

(Ady Endre: *Hunn, új legenda* – 1913
– részlet)

*Egy posztmodern Ady-(kép-át)értelmezés: Babo-
csay Lajos: Hommage á Ady. Ez is a költő utolsó
fényképének parafrázisa (lásd a 102. oldalon
Rippl-Rónai József alkotását!)*

Adynál sokkal közvetlenebb a kapcsolat a versbeli én (a beszélő, a lírai én) és a szerzői én között. Hasonlóképpen közelebbi a kapocs a szimbólum alapját képező valóságem és a versbeli jelentés között. (Kosztolányi: „Jaj, mily sekély a mélység / és mily mély a sekélység”; Ady: „az Élet sok, új kapuja”, „a Nagyúr sírja” stb.). Kosztolányinál elvontabbak a kifejezéshez használt képek („ó, jó zene a hörgő / kínokra egy kalandor / csörgő”). Ezek metaforikusságuk ellenére is bizonytalan valóságkörvonalakkal rendelkeznek. Jelentésük (azonosított elemük, fogalmi síkjuk) valójában sokkal többféle lehet, mint Ady „tolakodó Grácia”-jáé vagy „bűvész=Minden”-párhuzamáé.

Kosztolányi elsősorban a dal (a költészet) szerepéről szól ebben a versben. E szerepnek végül is paradox mivoltában fedezi fel lényegét („légy mint a semmi, / te minden”). Ady a költő és műve viszonyát énekl meg, s bizonyos értelemben ő is hasonló ellentmondást vél felfedezni ebben („Én voltam Úr, a Vers csak cifra szolgál”). Míg azonban nála nagyon fontos az „Én”, aki maga a teremtő (költői) akarat, Kosztolányi háttérbe vonja saját személyiségét. Ő ebben az ars poeticában is hasonmásának maszkja mögül szólal meg. (Ez nem őszintétlenség jelez, csak más világ-én-viszonylatokat feltételez.)

Kosztolányi verse elszongit, és úgy nem válaszol (nem dönt). Ady mindent kimond, és akképpen nem dönt (nem válaszol) a lét végső értelmé után kutakodó kérdéseinkre. Lenyűgöző a két költő viszonya az alkotáshoz, Minden és Semmi örök körforgásához. Ady szerint a személyiség a világ közepe, Kosztolányi szerint a világ közepe a játék, az öröm, a szépség. Homo ludensként és homo aestheticusként áll ő szemben az ember ősi ösztöneit megmozgató s „a világ gyémántengelyé”-t (József Attila) meggörbíteni képes személyiség legendájával.

Hasonlóság ugyanakkor a két szövegben, hogy mindkét költő tárgyasítja a költészetet, mintegy külső szemlélőként vizsgálja verseit, s mond róluk ítéletet. Ha más kaleidoszkópban tekintjük a költeményeket, akkor láthatjuk, hogy nem bizonyosan Kosztolányi a „szerényebb”, aki könnyed kézzel cifrázza a verset. Lehetséges, hogy Ady szenvedélye is tud meggyőző lenni: mert a Semmi közelében bármelyik pillanatban le tudna mondani a Minden(t jelentő versek)ről is. Esti Kornél ezt soha nem tudná megtenni. Ő csak költő lehet és semmi más.

Amikor még minden rendben volt...

...Kolozsvár, 1934. április

Ének a semmiről

Amit ma tartok, azt elejtem,
amit ma tudtam, elfelejtem,
az arcomat kezembe rejtem,
s elnyúlok az üres sötétben,
a mélyen-áramló delejben.

Annál mi van, a semmi ősebb,
még énnekem is ismerősebb,
rossz sem lehet, mivel erősebb
és tartósabb is, mint az élet,
mely vérrrel ázott és merő seb.

Szokatlan-új itt ez a köntös,
pár évre szóló, szűk, de göncös,
rossz gúnya, melyet a könny öntöz,
beh otthonos lesz majd a régi,
a végtelen, a bő, közömbös.

Én is öröktől ebbe voltam,
a semmiségre ráomoltam,
míg nem javultam és romoltam,
tanulni sem kell, tudjuk ezt rég:
eltünni és feküdni holtan.

Ha félsz, a másvilágba írd át,
verd a halottak néma sírját,
tudd meg konok nyugalmuk írját,
de nem felelnek, úgy felelnek,
bírd meg mi is, ha ők kibírdják.

Pajtás, daloldj hát, mondd utánam:
Mi volt a mi bajunk korábban,
hogy nem jártunk a föld porában?
Mi fájt szivednek és szivemnek
Caesar, Napoleon korában?

(1933)

1. Érdeemes megnézned a neten „A Semmi apoteózisa” című projektumot! Keresd meg ☺! (Nem lesz nehéz ;-)!)

A VÉGESSÉGTUDAT MOZARTI DERÚJE Az alfejezetünk elején idézett irodalomtudós – Szegedy-Maszák Mihály – szerint tehát Kosztolányi Dezső „legnagyobb költeménye” az *Ének a semmiről*. Tematikájában csatlakozik a Csonkainaitól eredő, Vörösmartyval és Arannyal folytatódó, majd József Attilával tetőző („A semmi ágán ül szivem”) hagyományhoz. Poétikai válaszkíséret a legnehezebb kérdésre: mi (volt) a létezés értelme? A lírai én a bizonytalanság helyett a bizonyosság szavaival él („van”, „írj”, „bírd meg”, „daloldj” stb.). Megértéssel viszonyul immár az elmúláshoz. Jelen, múlt, jövő, kint, bent, közel s távol fogalmazódik egybe a versben, amikor a szemléleti világegész harmóniája megbomlani látszik. Ám van mit az eltűnő-megszűnő tapasztalati valóság helyébe állítani: a elmúlás is derűs ön- és világképpel övezhető. S így a „semmi”-vel való találkozás élménye végül a maga visszavonhatatlanságával is a másik ember életében való részvétel megismételhetetlen, de örök csodáját adhatja mindannyiunknak. A megértés élményét. – Ez fájt hát „szivednek és szivemnek / Caesar, Napoleon korában” – tudniillik az, hogy még nem élvén, nem vehettél részt a létezés, a megértés időtlen csodájában. Mert tudd meg, Ember – mondja ez a nagy költő utolsó versszavaival –, nem a halál legyőzhetetlen, hanem a nem-létezés megérthetetlen.

2. Gyűjtsd ki és rendszerezd az e részfejezetben bemutatott versekből az alliterációkat, a hangutánzó és a hangulatfestő szavakat, kifejezéseket!

3. Kosztolányi Dezső fordítóként és nyelvművelőként is emlékezetes műveket alkotott. Készíts e munkáiból egy összefoglaló jellegű, válogatott szöveggyűjteményt!

A kép bal szélén Kosztolányi unokatestvére, Csáth Géza (Brenner József) író, orvos. Középen a költő, jobb oldalon Brenner (Jász) Dezső – 1908, Szabadka

A prózaíró

NOVELLÁK Kosztolányi legrövidebb novelláiban is az élet egészéről beszél. Legyen a szöveg pár lapnyi, akkor is úgy érezzük, hogy a szerző magáról az emberi létről, annak mindennapi és filozófiai lényegéről egyaránt szól.

Egyik viszonylag korai remeklése az *Appendicitis* (1911) – 'vakbélgyulladás' –, melynek főhőse, a kishivatalnok Kovács János, egyszeriben más ember lesz, mint addig volt, vakbélműtétje következtében. Ám nem úgy változik meg, ahogy illene, nem ismeri fel, hogy valójában újra kellene gondolnia az életét, hanem lehetetlen-groteszk módon alakul át. Az amúgy „igen csekély fontosságú” vakbélműtétet mítoszi magasságba emeli, s élete legfontosabb eseményévé avatva már csak erről képes beszélni. Kovács János nem ismeri fel, „hogy életünk folytonossága mennyivel valóságosabb dolgokkal van tele”.

Hasonlóképpen nem értik meg életük lényegét a *Fürdés* (1925) vagy *A kulcs* (1932) felnőtt főszereplői sem, akik szintén egyfajta látszatvilágban élnek. Lehet, hogy a gyerek, Jancsi halálát egyetlen rossz mozdulat okozza a *Fürdésben*. Ám ez az amúgy is szimbolikus gesztus – ölelés helyett eltávolítás, eldobás – Suhajda és Suhajdáné elrontott életének megrázó befejezése lesz. Mert nincs tovább. Nem lehet élni tovább azzal a tudattal, hogy az apa a fiú halálának okozója (még ha jogilag talán nem is bűnös). – *A kulcs* tízéves kislánya pedig megért valamit a világból, amikor kiderül számára, hogy valójában nem is egy, hanem két világ van. Egy „otthoni” és egy „hivatali”. Ő sem és apja sem felejt(het)i el azonban sohasem, hogy a férfi hazudott gyermekének. S ezen a tényen már nem lehet változtatni.

*Apa és kislánya.
Ranódy László Fürdése
1973-ban készült.
A film operatőre
Koltai Lajos volt*

„A valóság egyetlen pillanata, impulzusa, mozzanata sokkal sürűbb, hevesebb, káprázatosabb, semhogy bármivel is mérhető volna. Kosztolányi a létezésnek ebből a sértetlen, absztrakciókra nem bontott alaprétégeből ragad meg és ad át mindig valamit, abból a nevenincs teljességből, amit tényleg átéltünk. [...] ...a durván leegyszerűsített látszatvalóságból segít visszatalálni a saját életünkbe, a mindennapjaink eredeti teljességébe, ahol a mérhető adatoknak, megfogalmazható tényeknek, vagyis mindannak, amiről azt hisszük, hogy e világban történik, velünk vagy körülöttünk, igen csekély a fontossága.

Megmutatja, segít felfedeztetni, felismertetni velünk, hogy életünk folytonossága mennyivel valóságosabb dolgokkal van tele. Miként a novellái is, a történeten messze túl: fénnel, színnel, ízzel, áhítattal, szépséggel, regényességgel. A boldogság mindenféle járatával, szintjével, lehetőségével. Új és új dolgokkal, amikre vágyunk. Régi és régesrégi dolgokkal, amikre emlékezünk. Ellentmondásokkal, amelyek össze vannak kapcsolva, szinte egymásra vannak utalva, miként az előbbieket is: a változást kívánjuk mindenáron s ugyanekkor a maradandóságot is, megőrizni mindent, ami megvolt, örökre.”

OTTLIK Géza, *Kosztolányi* = O. G., *Próza*, Bp., Magvető, 1980, 280–288; idézet: 282–283.

NOVELLAFÜZÉR/-CIKLUS Lényegében rövidtörténetek, novellák néhány azonos elem által való láncszerű egymáshoz kapcsolódását jelenti. Ez az elem elsősorban a helyszín, vagyis a tér- és időviszonyok és/vagy a szereplők azonosága lehet.

„A szimbolista korszak alapmotívumai a gyermekkor élményanyaga, élethelyzetei, a betegség, a lázálom, a tárgyaltalan szorongás, a halál. Az életérzés meghatározója a magányosság, az idegenség, a célképzetek szétfoslása vagy meg nem találása, a dezillúzió, az összetartó eszmék, értékek, hit hiánya: egyetlen bizonyosság a személyesség.”

THOMKA Beáta, *A pillanat formái. A rövidtörténet szerkezete és műfaja*, Újvidék, Forum, 1988, 91.

Kosztolányi rövidtörténeteiben általában nem ritkák a végsőkig leegyszerűsített indítások, illetve a poentírozott zárlatok. Mint például a *Füredésben*, ebben a tragikus novellában, amelyben így zárja az elbeszélő a szöveget: „Még három se volt”. Utalva ezzel arra, hogy másoknak ez a nap is olyan, mint a többi, s talán észre sem vették, hogy ebben a világban nincsen immár Suhajda Jancsika...

A novellák epikumában ritka a jókedv, a szövegegész néha mintha mégis derűt rejtene. Kedves iróniát, gyakran valamiféle groteszkiséget, olykor talán még humort is. (Lásd például a *Sakk-matt* [1905], a *Szürke glória* [1916] vagy a *Paulina* [1929] című szöveget!) Vagyis elmentmondhat egymásnak az epikum szigora és nyelvi megalkotottság (látszólagos) könnyedsége.

Külön csoportot képeznek azok a történetek, amelyek az értelmiségi, illetve a művészlétről beszélnek. Ez a kategória természetesen átszővi azt a ▶ novellafüzért is, amely az *Esti Kornél* című kötetben, illetve az *Esti Kornél kalandjaiban* jelent meg (*Kilencedik fejezet [A bolgár kalauz]* – 1932; *Az utolsó fölolvadás* – 1933).

Esti Kornél Kosztolányinak úgy alteregója, hogy nincs pontosan körülhatárolt személyisége. Gyakran föl-fölbukkan az írói pályán, ám mégsem azonos a szerzővel. Több is nála és kevesebb is: olyasvalaki, mint Krúdynak Szindbád s Márainak Krúdy.

A művészlét egyik legszebb allegóriáját a kötet címadó *Tengerszemben* (1933) fogalmazza meg Kosztolányi: a főszereplő immár kis költő szeretne lenni, nem nagy, mint eddig... „Olyan kicsiny, mint ez a tengerszem. És olyan mély” – mondja a befejező mondatokban, itt is váratlansággal poentírozva a zárlatot.

E novellák világképére és megformáltságára is olyasfajta kettősség jellemző, mint a költő verseire. Reménykedés a boldogságban, a részvétben, a vendéglét igazságában, a szeretetben. Ugyanakkor számvetés mindezek „lehetetlenség”-ével. Formailag pedig egyensúlyozás hétköznapiság és ünnepélyesség, az egyszerűség emelkedettsége és az ismétlődés kikerülhetetlen törvényszerűsége között.

A magyar nyelv kivételes művésze ő, aki valahány prózai és verses mondatában a mindenségben botorkáló ember esendőségéről és nagyszerűségéről beszél.

Máté Gábor Pacskovszky József Esti Kornél csodálatos utazása című fesztiválgvőztes filmjében (1994)

ÉDES ANNA Ez a mű a magyar irodalom egyik legszebb és legsikeresebb nagyróza alkotása. Kétségtelenül és mindenekelőtt a kiszolgáltatottság regénye. Anna megmagyarázhatatlan tette nagyon is könnyen „megmagyarázható”. A benne felgyülemlett megaláztatás nem tud tovább lefojtottságban maradni, ezért kitör, és egy eszeveszett cselekvésnek lesz az okozója.

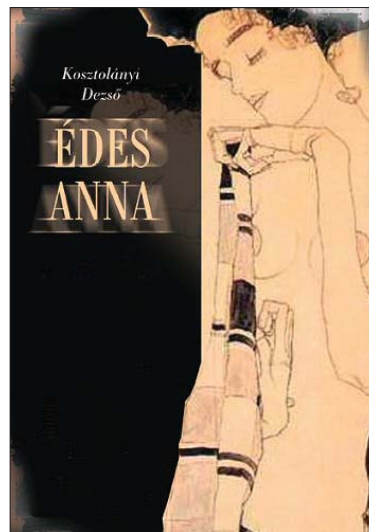
Az a fajta „viselkedés”, amelyet Anna produkál, aligha magyarázható bármiféle racionális érveléssel: csakis a lélek teljes megnyomorítottásával, semmibe vételével. Olyan erővel tör felszínre belőle a létezés elemi ösztöne és ereje, hogy az racionálisan nem szabályozható, meg nem gátolható. A leges-legvégsőig kiszolgáltatott, mégis szeretetelvű ember drámája Édes Anna története.

A másik oldalon a kisszerűség eleven, pontos és kíméletlen rajzát kapjuk. Víz, Vizyné, Patikárius Jancsi megformálásával a butaság, az értéktelenség létállapotát és természetrajzát érzékelteti velünk az író. Ezek a figurák persze feleslegességüket fel sem fogják.

S nemcsak Anna és Vizyék, de szembeállítható egymással Patikárius Jancsi és Moviszter doktor alakja is. Egyikükben az üresség, jelentéktelenség, másikukban a még(is) létező emberség figuráját rajzolja meg halhatatlanul az író.

Fábrí Zoltán 1958-ban készült filmjében Töröcsik Mari (*Édes Anna*) és Mezei Márta (*Vizyné*)

A székesfehérvári Vörösmarty Színház Guelmino Sándor rendezte, 2005 januárjában bemutatott adaptációjának plakátrészlete

„Másodszori olvasásra az okos ember nem kevesebbet, hanem többet kap Kosztolányitól, mint amennyit először, a történettel kapott. Már nem köti le annyira a figyelmét a mese, az alakok. Észreveszi, hogy amit talán csak a megírás szépségének, művészi megformálásának vélt, csupán a kivitelezés finomságának, a mondanivaló afféle díszes csomagolásának, azt, éppen megfordítva, bizvást tekinthetné a költő mondanivalójának, belerejtvé, belesomagolva az érdeklődését lekötő elbeszélésebe.”

OTTLIK Géza, *Kosztolányi = O. G., Próza, I. m.*, 280–288; idézet: 280.

Az *Édes Anna* egy újabb értelmezése a regényt elsősorban mint nyelvi jelenséget vizsgálja. Ebből a szempontból Anna a nyelv nélkülség megtestesítője. A szerző kimutatja, hogy a főhős szinte meg sem szólal a regényben. Ez is megalázottságának mélységét jelzi. „...a verbális kommunikáció teljes csődje”-ről értekezik az elemző, illetve állítása szerint „...hiányzik egy nyelv, amelyen elmondhatók lennének a kívülrekedtek gondolatai”.

ZSADÁNYI Edit, *A csend retorikája*, Pozsony, Kalligram, 2002, 89.

* A hangnemváltás (nézőpontváltás) mint lehetséges kompozíciós keretjelölés témához lásd bővebben (például) az *első részben* a nézőpontváltás kapcsán emlegetett szerző munkáját: USZPENSZKIJ, Borisz, *A kompozíció poétikája*, Bp., Európa, 1984, különösen: 234–243.

Különös-különleges a regény kompozíciója, keretes szerkezete. Az első és az utolsó fejezet nem kapcsolódik szervesen a történethez, az író mintha be-, illetve ki akarná vezetni olvasóját abból a fojtogatóan zárt világból, amelyben Anna élt. (S persze arra is utal ezzel, hogy a környezet mit sem ért abból, ami Anna lelkében történt.) Talán ez a szándék magyarázza a szöveg elején és végén a nyíltan ironikus, gúnyos hangvételt, illetve a végén önmaga (a szerző) szerepeltetését is. (Kilépését a tárgyilagos elbeszélői szerepkörből és modorból, s belépését a regény világába, ezzel pedig a nézőpont posztmodern elmozdulásának jelzését.) E fejezetek stílusintjje is eltér a közbeeső részekétől.*

Eme érzékelhető szerkezeti kereten belül a késleltető komponálás elve az író egyik legfontosabb eszköze a regényben. A feszültség és a megalázottság már fokozhatatlan Annában (és az olvasóban), amikor robbanásszerűen és váratlanul megtörténik a gyilkosság.

A regény többféle – filmes és színpadi – feldolgozása arra utal, hogy egyfelől a benne megfogalmazódó probléma (megalázás, kiszolgáltatottság, kisszerűség) ma is érzékenyen érint bennünket, másrészt az elbeszéltség nyelvi szépségei ragadják magukkal az olvasó, gondolkodó embereket.

Még egy képkocka a klasszikus filmből

1. Mit gondoltok, miért készülhetett ennyi – nem is akármilyen, több fesztiváldíjas, népszerű alkotás van közöttük! – film Kosztolányi történeteiből? Külön értelmezésre érdemes kérdés lehet ezzel kapcsolatban a filmnyelv és a szövevény közötti különbségtevés!

2. Egy igazi nyomozást kínálok Neked! Eme újságcikk* a kiindulópont:

— Egy öreg cseléd véres bosszúja — a fölmondásért. A kis Mecsér községben borzalmas gyilkosságot fedeztek fel a minap. Hajnali három órákor begyilkolásokkal halottak, amelyek Kettinger Ferencz 38 éves gazdálkodó házából jöttek. A szomszédok behatoltak a házba, ahol Kettinger Ferencet, a feleségét és 63 éves cselédjüket vértükben fetrengve találták. Kettinger és a felesége már halott volt. Mikor jobban szemnézték a lakásban, akkor fedezték fel, hogy a tizennégyhónapos Kettinger Ferenc és a négy éves kis Kettinger Anna is vértől elborítva fekszenek ágyukban. Mindannyiuknak borotvával metszeték el nyakát. Az életbenmaradottakat azonnal kórházba szállították. Az öreg cseléd ma délelőtt meghalt. Megállapítást nyert, hogy a gyilkosságot ő követte el s ezután öngyilkos lett. Véres tettét azért követte el, mert felmondtak neki. Kettinger Ferencné öt napja gyermekágyban feküdt. A csecsemőt a gyilkos asszony sértetlenül hagyta.

Pesti Napló, 1924. október 12., vasárnap

Nem zárhatjuk ki, hogy a költő felesége olvasta ezt az újságcikket – mert-hogy emlékezete szerint a regény alapötletét ő adta. Ennek a lényege maradhatott meg benne, mely szerint egy cseléd brutálisan meggyilkolja gazdáját? Hogy az *Édes Anna*-regény számára aztán ő maga vagy a férje formálta-e át az öreg cselédet fiatallá, s fonta hozzá a szenzációs újságcikk valóság tartalmához a Patikárius Jancsi-féle történet szálát, ma már nem tudható. – Kosztolányiné férjéről szóló feljegyzéseiből egy másik történet is kibontakozik. Eszerint egy vasárnap délután jutott eszébe, milyen jó lenne egy tökéletes cseléd, aki úgy dolgozik, mint a gép. Aztán arra gondolt, aki ennyire öntudatlan, az éppen öntudatlanságában képes lehet valamilyen „rémült cselekedet”-re.** Akár ezt az újsághírt olvasta, akár ezt a vasárnap délutáni történetet mondta tovább, feltűnő a kis cikk és a regény főcselekménye közötti rokonság. Az is elképzelhető, hogy a gyilkos cseléd-motívum Kosztolányiban maradt meg egy kávéházbeli újságolvasás nyomán, a „tökéletes cseléd”-motívumot pedig felesége adta a regényhez...

Egy másik újabb – szokatlan, ám szövegszerűen bizonyított! – vélemény szerint a Patikárius Jancsi-val való testi kapcsolatban Anna a kezdeményező (!). A „szerelmet” is mint a szabadulás egyetlen lehetséges módját éli meg. S a szerelem döbbsenti rá arra is, hogy eddig ki volt zárva a normális emberi létezésből. Eddig nem is tekintetek embernek, csak gépnek. Ezáltal a regény a szerelem önmegismer(tet)ő erejéről is szól.

Lásd a gondolatmenetet bővebben ebben a tanulmányban: Jolanta JASTRZEBSKA, KEMENES GÉFIN László, *Kiűzetés a szerelem kertjéből* = J. J., K. G. L., *Erotika a huszadik századi magyar regényben*, Bp., Kortárs, 1998, 91–105.

* Az újságcikkre SZINETÁR Csaba hívta fel figyelmemet – köszönöm segítségét!

** Vö. KOSTOLÁNYI Dezsőné, *Kosztolányi Dezső*, Bp., Holnap, 1990, 228–230.

3. Te hogyan látod azokat a véleményeket, melyeket a lapszélien és a főszövegben közöltünk a Kosztolányi-művekről szólva? Itt most elsősorban Kemenes Géfin László *Édes Anna-*, illetve Hankiss Elemér *Októberi táj-* értelmezésére gondolunk. Persze az sem mellékes, amit Ottlik Géza ír a Kosztolányi-próza nyelvi gazdagságáról szólva!

Millok Tamás fotói

4. S mit ír maga Kosztolányi a magyar nyelvről? Írme:

A tíz legszebb szó

Egy francia folyóirat azt az oktondi-bájos kérdést intézi az irodalom jeleseihez, hogy melyik a tíz legszebb szó. Erre komolyan nem lehet felelni. Olyan, mintha azt kérdeznék tőlünk, hogy melyik a zongora legszebb hangja. Minden a hangok viszonyától és pillanatnyi lelkiállapotunktól függ. Ha azonban játéknak fogjuk föl a kérdést, akkor válaszolhatunk rá, játékosan. Ezt tette Paul Valéry is, aki az alábbi tíz szó mellett döntött:

– *Pour, jour, or, lac, pic, seul, onde, feuille, mouille, flûte.*

Ez a szócsokor így hangzik nyelvünkön:

– *Tiszta, nap, arany, tó, hegyfok, egyedül, hullám, levél, csermely, fuvola.*

Minthogy azonban a költő a szavaknak nemcsak jelentését tekintette, hanem nyilvánvalóan zenei idomát is, a lehetőleg hű és pontos hangtani fordításuk ez:

– *Űr, úr, szór, csak, csik, föl, mondd, főjj, múlj, süt.*

Tanulságos ez a két lajstrom, s érdemes kissé eltűnődni rajta. Mit veszünk észre?

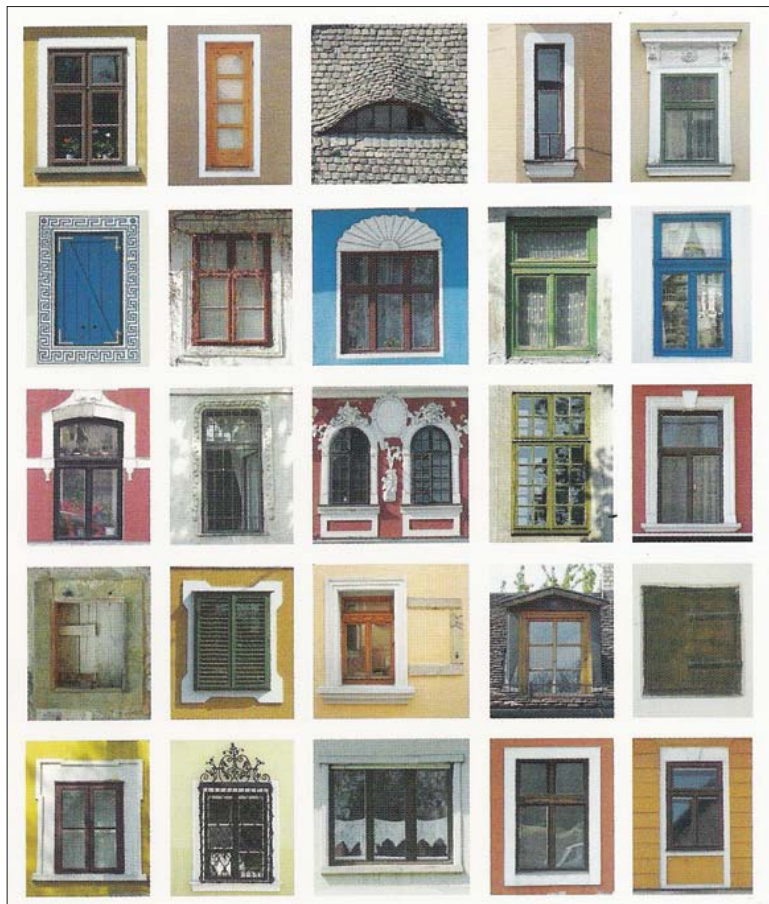
Először is azt, hogy ez a tíz szó a maga lazaságában is olyan, mint egy költemény. Úgy látszik, a költő akkor se tagadhatja meg magát, amikor egy szótárt állít össze. Ebben már ott van Paul Valéry költészete, a könnyűség és tisztaság lebegő szelleme.

Az első, fogalmi fordítás magyarul is szép, hangzatos és kifejező. A második, hangtani fordítás szintén nem hat rosszul fülünkre, de be kell vallanunk, hogy a hangzók egymásmellettsége bennünket már nem bűvöl el annyira, mint a francia költőt. Ez természetes. Minden nyelv egy külön hangszer. Aztán bármennyire is hangsúlyozzák a költészet öncélúságát és zeneiségét, kimutatható, még Paul Valéry esetében is, hogy mindig olyan dallamos szavakat választott, melyek jelentésük szerint is emelkedettek és kellemesek, s hangzásukkal végzetesen kapcsolódik a fogalmi háttérük, ez pedig még a hangzásuknál is döntőbb. Egy szó nem élhet külön a takaró fogalma nélkül. Ha valaki nem tud magyarul, esetleg gyönyörűnek és légiesnek érezheti ezt a szót is: *disznó*, s holmi tündéri hullámzást képzelhet bele, mindaddig, míg nem értesül arról, hogy a *disznó* is csak *disznó*.

Egy új világ kezdődik minden nyelv küszöbén, a szépség új birodalma, új értelmi és érzelmi törvényekkel. Mi tehát a tíz legszebb magyar szó? Ezt felelném, abban a tudatban, hogy válaszom merően önkényes, és éppúgy jellemez engem, mint nyelvünket:

– *Láng, gyöngy, anya, ősz, szív, kard, csók, vér, szív, sír.*

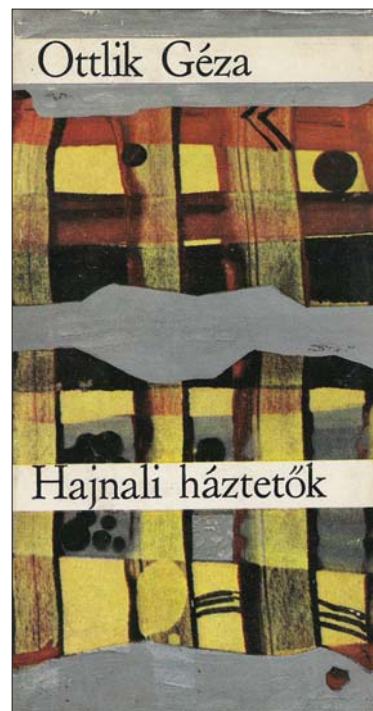
Pesti Hírlap, 1933. november 19.

Szentendrei ablakok. Millok Tamás felvételei (képeslap)

5. Az előző oldalon szintén Millok Tamás egy képeslapja látható, melynek címe: *Lámpák*. Vajon melyik lehet a tíz legszebb lámpa, ablak, ajtó, háztető, kályha, könyv, virág...?

Egy hasonló motívumokból építkező könyvborító (Csáji Attila munkája)

6. A *Ráadás-fejezet*ben Kosztolányi-novellákat olvashatsz. A *Tengerszemről* volt szó korábban, s amúgy is olyannyira magáért beszél, hogy inkább a *Házi dolgozat* értelmezésére kérlek befejezésű! Tudsz-e még említeni egyéb olvasmányélményeid közül ilyen kedvesen groteszk és élesen pontírozott történetet?

7. Vizsgáljátok meg a szövegeket prózapoétikai szempontból is! Nézzétek meg, hogyan teremt situációt, miképpen kezeli a tér- és időviszonyokat a szerző! Klasszikus novellák ezek? Vesd össze szerkesztémódjukat, megalkotottságuk mikéntjét a Mikszáth-novellákéval!

Házi dolgozat

Pali tizenkét éves, harmadik gimnazista. Náluk vacsorázom. Vacsora után, mikor a vendégek a társalgóban poharaznak és füstölnek, tizenegy felé fényt látok a diákszobában.

Bekémlelek az üvegajtón.

A kisdíák ott gubbaszt a zöld viaszkosvászonnal vont asztalnál, kezében toll, előtte papír. Homlokát ráncolja, sóhajtozik. Rágja a tollszárát, bele-belemártja a tintába.

De nem ír.

Így múlik öt perc.

Akkor nyitok be.

– Kezét csókolom.

– Szervusz. Mi az, te még nem alszol?

– Házi dolgozatot kell írnom, holnapra.

– Miről?

– Édesapámról.

– Ajha. – mondom. – Az édesapádról?

– Arról. – szól, s elem tolja a füzetét.

– Cím: *Édesapám*.

Az édesapa szerkezete a következő: a) bevezetés: leírása, b) tárgyalás: jelleme, szokásai, c) befejezés: mivel tartozunk édesapánknak?

Leülök asztalához, vele szemben, s figyelem őt. Arca zavart, szeme lázas, szőke haja zilált, mint egy elborult lángelméé, aki az alkotás gyötrelmében hánykolódik. Orra tintás.

– Mit írtál eddig? – vallatom. – Mutasd.

– Ez csak a piszkozat – mentekszik.

A „piszkozat” valóban piszkos. Mindössze, néhány paca van rajta, egy elmaszatolt állat rajza – kutya vagy disznó –, kérdőjelek, felkiáltójelek, s egyetlen szó: *édesapám*. De utóbb ezt is áthúzta, kitörölte, mintegy megsemmisítette.

Tehát nemigen haladt előre.

A papírlapot némán visszaadtam.

– Na folytasd – biztatom. – Érted, hogy miről van szó.

Édesapát mindenekelőtt három részre kell osztanunk.

Várok türelmesen.

Ismerem őt: értelmes fiú, kitűnő tanuló, korát meghaladó tudással, látókörrrel.

Megint csak bámul maga elé, ráncolja homlokát, sóhajtozik.

– Nem jut eszembe semmi – sopánkodik.

Csóválom a fejem.

– Szereted az édesapád?

– Hogyne – szól, s elmosolyodik.

– Vagy nem szereted?

– Dehogynem – szól, s újra elmosolyodik.

Most részvétet érzek iránta, de egy kis kajánságot is, s egyetlenül, gonoszul élvezem vergődését, nyilván gyermekkori tusáimra emlékezve, melyeken már többé-kevésbé túlvagyok. Hallgatok.

Ezt gondolom.

„Mit írtam volna én tizenkét éves koromban édesapámról? Hegyláncnak láttam őt, sötét őserdőnek. Hangja mennydörgött. Reszketve imádtam, s kétségbeesve, dühöngve keltem föl az asztaltól, mikor észrevettem, hogy modoros szokása szerint kissé megszagolja a húst, a másik szobába menekültem, s ott hangosan ordítottam, hogy ne halljam rémes gondolataimat. Néha féltem, hogy föbbe lövi magát. Ilyesmik azonban nem férnek bele egy iskolai dolgozat keretébe.”

Később ezt gondolom:

„Ha most Pali meg tudná írni, ami valóban benne él, ő lenne a világ legnagyobb írója – akihez mérve Shakespeare csupa elcsépeltség, Tolsztoj silány gyermek –, a parttalan, korlátlan személyesség, melyet még nem határol a forma merevsége. De épp ezért nem tud személyes lenni. Megriad a benne lakozó zabolátlan élettől. Félénk, szemérmes. Mit ér az a sok láng, mely benne lobog? A tűzhányó kráterénél még senki se gyújtott rá egy cigarettára.”

A Kosztolányi-házaspár fiukkal, Ádámmal 1918-ban.

Pali közben megivott egy pohár vizet, tüszkölt, köhögött, ismét leírta, *édesapám*, és ismét áthúzta. Egy új papírlapot vett elő, mely irdatlan fehérségével vádlóan mered rá. Álmosan pislog. A szájalom fog el.

– Így sohase készülünk el – nógatom. – Kezdjünk hozzá, fiam. Milyen az édesapád? Írjuk le.

Diktálok, eleinte elfogódottan, nagyon lassan:

– *Édesapám negyven esztendőös. Magas, izmos, férfiás. Fekete haja a halántékán már deresedik, homlokát az évek redőkkel vésték tele...*

Pali gyorsan, hibátlanul ír. Minden mondat után rám tekint, lesve megváltó szavaimat. Én is belemelegszem, bátorságra kapok, már gondolkodás nélkül, pimasz szemtelenséggel diktálok:

– *Arca jóságos. Mi is a második rész? Ja, a jelleme: Mondjuk egyszerűen, hogy: jellemes. Mindig egyenes, határozott.*

A szigort bölcsen egyesíti a jósággal. Ha elfárad az élet harcában, esténként családjá körében találja meg a vigasztalást, s akkor a lámpa fénykörében felderül...

A befejezést már rábízom. Itt a szókratészi módszerrel élek.

– Remélem – mondom –, tudod, mivel tartozol édesapádnak?

– Hálával – válaszolt Pali gépiesen.

– Úgy van – bólintok –, hálával, azért a sok szeretetért, azért a sok áldozatért, azért a végtelen sok...

Éjfél van, mire befejezzük.

Akkor visszamegyek a társalgóba, barátaimhoz.

– Hát te hol voltál? – kérdezi Pali apja.

– A fiadnál.

– Mit csináltál?

– Neveltem őt – feleltem. – Az életre neveltem. Megtámasztottam hazudni.

(1930)

Tengerszem

– De – mondta az asszony hirtelen, és megállt a hegyi ösvényen. – Emlékszel? Itt volt valami.

– Emlékszem – mondta a férfi.

Mindkettőjüknek kitágult a szemük, mint akik visszanéznek, egy emlékre bámulnak és ugyanazt látják.

– Egy vendéglő – rajongott az asszony. – Egy pompás, ragyogó, európai vendéglő. Aztán egy nagy-nagy üveges tornác. Aztán egy üvegajtó, egy óriási üvegajtó.

– Igen – szólt a férfi. – Ott reggeliztünk egyszer. A tengerszemre nézett. De az az épület följebb van. A hegytetőn van.

Húsz évvel ezelőtt jártak itt, együtt.

Lassan ballagtak föl a hegyre, a lila csillagfürtök között, hogy megkeressék.

Csakugyan fönna a hegy tetején volt az az épület: kétemeles, szürkére meszelt ház. Sarkán valami csemegekereskedés vagy falatozó, ahol hideg csirkét, málnaszörpöt, gyümölcsöt árultak. Ezt fölsímerték.

Bementek a hátsó kapun. Ide-oda tévedezve a sötét folyosón, végre kiértek a napfényes tornácra, az üveges tornácra, ahonnan a tengerszemre látni.

– Ez nem az – állapította meg az asszony azonnal. – Az nagyobb volt, sokkal nagyobb..

– Nagyobb és szebb – tette hozzá a férfi.

Az üveges tornácra néhány vendég uszonnázott, levelezőpapírt írt, kirándulók, hátizsákkal.

Megszólították az öreg pincért:

– Nincs itt egy másik tornác is?

– Nincs, kérem.

– Ez volna az? – bámultak egymásra. – De itt valami változás van. Mondja, közben nem alakították át?

– Nem, kérem.

– Szinte hihetetlen. Így volt ez mindig?

– Így, kérem.

Mindenesetre leültek. Fagyaltot rendeltek.

Amikor a pincér hozta a fagyaltot, tovább vallatgatták.

– És hol az ajtó, az üvegajtó?

– Melyik üvegajtó? – kérdezte a pincér.

– Az az üvegajtó, az az óriási üvegajtó – és kezükkel, karjukkal mutatták, hogy milyen óriási.

– Itt csak egy üvegajtó van – válaszolt a pincér. – Ez – és rábökött.

Éppen előtte ültek.

– Érdekes – csodálkoztak. – Nem is vettük észre.

Kis üvegajtó volt ez, rozoga, kopott, s apró üvegtáblákkal berakva. Ízléstelen, zöldre festett vasrácsok keretezték.

Rámeredtek, gyötrődve, mert a szó szoros értelmében fájtnak nekik a távlat ilyen eltolódása. Mint egy álomképre meredtek rá, mint az ifjúkorukra meredtek rá. Nem ismerték föl. Tanulmányozták, hol nyílik, hová lehet eljutni ezen az üvegajtón.

– Lehetetlen – erősködött az asszony. – Teljesen lehetetlen.

– Pedig nyilván ez lesz – mondta a férfi. – Az ember, kérélek, téved. Különösen annyi idő után. Az ember, kérélek, csalódik.

Most elmosolyodtak azon, hogy hajdan, húsz évvel ez előtt, milyen szépnek, csodálatosnak, tündérinek látták ezt a helyet. Kacagtak csacsiságukon, tapasztalatlanságukon.

– Hiszen otthon még a mi üvegajtónk is nagyobb – állapította meg a férfi. – Sokkal nagyobb.

– Nagyobb és szebb – tette hozzá az asszony.

Kanalazták fagyaltjukat. Nem szóltak semmit. Hallgattak.

Egyszerre mind a ketten ezt érezték, hogy megöregedtek. Nincs többé öncsalás, káprázat, mely megszépíti a dolgokat. Minden olyan, amilyen. Ezután már csak a világtól várhatnak még valamit. Maguktól semmit. De mit adhat a világ?

Kosztolányi Dezső, Kosztolányi Ádám, Babits Mihály, Bodor Aladár, Kosztolányi Dezsőné és Bodor Aladárné. Török Sophie felvétele. Dömös, 1923. július 21.

Legföljebb ilyen szegényes, nem is egészen tiszta üvegajtót. Az élet elmúlt.

Az asszony elővette kézitükrét. Némán szemlélte benne az arcát. Ráncokat fedezett föl homlokán, a szeme körül, az eddig ismeretlen ráncokat. Sápadt volt és fáradt. Száját kipirosította.

A férfi, aki költő volt, kitekintett. Nézte a tengerszemet, a tengerszem jéghideg, borzongó, tintafekete vizét, melyen egyetlen vérvörös acélladik libegett.

Dühösen összemorcolta szemét, és mint mindig, amikor bosszús volt, egyetlen vigasztalására, a munkájára, a mester-ségre gondolt.

– Nézd – szólt az asszonyhoz. – Én alapjában utálok azokat, akiket az irodalomtörténet nyilván vak félreértésből „nagy költők”-nek nevez. Ezek többnyire hetet-havat összehordanak, jósolnak, prédikálnak, harsognak, dörögnek, mint a tenger. Olyan meddők, olyan ihatatlanok is, mint a tenger. Hidd el, a kevés több. Mennyivel több ennél a tökéletes, ha csipetnyi is. Nem figyelsz ide?

– De – bólintott az asszony, pedig egyáltalán nem figyelt oda, mert még mindig a kézitükrébe hajolt, elégedetlenül.

– Tudod mit? – folytatta a férfi, aki szintén nem figyelt az asszonyra. – Ezután én inkább kis költő akarok lenni. Nem nagy. Olyan kicsiny, mint ez a tengerszem. És olyan mély.

(1933)

Lackfi János: **Csak egyszer**
 ((Irkalap Kosztolányi Dezső sírkövére))

Mint skatulyában a bábuk – spiccre kinyújtva a lábuk –
 Felborogatva szunyálgat mind, kibe hálni se járhat
 Méz-sűrű lelke, ez óbor... Halni meg: ám fura hóbot.
 Mégis erős ez a lobbí, s terjed e tétova hobbi.
 Hisz ha Dezső maga egyszer... mit neki könny meg a vegyszer...
 Jó, bizsuval hadonásztak túlhan a fák, no de frászt kap
 Mégis az ember! Az utcán bütyköl a homlesz a cuccán,
 Nők szaga, fortyog az aszfalt, nép üli körbe az asztalt,
 Ölnek, ölelnek, alélnak, gyásznap, aranymise, névnap,
 Sok puha bőrbuborékban bánat-öröm habarék van,
 Oxi- s a hidro-, a nitro-gének, akár dinamit, ro-
 Bbannak a kerge világban. Hormonok évada, nyár van!
 Ám neki egy kicsi sajt sem... Tán ha a kripta ricsajt csen
 Méla fülébe, se sóhajt. Majdan a Nagy Repülőrajt
 Kürtjele, puskalövése hangja kaptatja csak észbe?
 Múltja lejárt havibérlet, régi szerelme, az Élet,
 Partira jár, nem a bálba, s romlik a hal meg a málna.
 Mégis, a példa figyelmet nem kicsikét követelhet,
 Hisz melyen átmege a Mester, azt a kaput bizony egyszer
 Mind közelítjük a létben, senki se mondja: na, én nem!
 Sírra a nap tüze spriccel. Üssük el ostoba viccel?
 Így okosít a vitézlő, zord kamikáze-kiképző:
 Srácok, jobb, ha figyelnek, kétszer nem mutatom meg!

(2008)

magat, Ebrentö örn & all
 John & namure, Ador
 ab rest, miror adast, (Eit
 en is.) Ebidutan, alias utai
 Krell, nait beuilla ad
 rothul, mi udig Coere is
 nauts-utis, lo, leysoro,
 allor felall & meit, denho
 Doga velt, futokt, el ne
 Ketta.

Srip vort latuiat cable
 orhel beuill, Elobe nem
 vott vaursterintet; "Elo
 fönnafarvri, km vög a
 brayan; "monuta egner
 Bayin föbirvrius Katalon
 ariug of of dänvritot
 it o's natamvrtshy

Konrad
 The

magjan C
 a Tino pa
 erahar m

Regi Merica

Fala

Regi Pallag han

Móricz Zsigmond rajza szülőfalujáról, 1930-as évek (Petőfi Irodalmi Múzeum kézirattára)

Portrék

Mikszáth Kálmán 170

Móricz Zsigmond 186

Ráadás 204

A fiatal író

Tankönyvünk **első** részében már idéztük Kenyeres Zoltánt Mikszáth modernségéről – most bővebben hozzuk az irodalomtudós gondolatmenetét (tanulmánya későbbi változatából):

„Mikszáth Kálmán volt az első magyar író, akinél a közönség rájött arra, hogy az elbeszélőnyelv önálló értékkel is bír, mivel a kibontakozó történet mellett külön is élvezhető, olyan módon, ahogy a költészet nyelve. [...] Bűbájos, remek meséket talált ki, megszólalt a leleplező igazság hangján is, megalkotott, sok szálból szőtt alakjai belopták magukat az olvasók szívébe. Valódi prózatörténeti jelentősége mégsem elsősorban meséiben és jellemfestésében, hanem elbeszélői modorában rejlik. Prózája

Mikszáth Kálmán

(1847–1910)

A világ, darabokban

(Esszé)

Novelláiban és regényeiben – legalább a sorok között – mintha mindig ott bujkálna egy szájszögletnyi szomorkásság. Nála a legvidámabb anekdota és a leghumorosabb jelenet is magában hordozza saját maga ellentettjét.

Ebben a prózában immár ténylegesen kétpólusúvá vált a világ. Megszűntek az egyértelműségek, eltűntek a fehérek és a feketék. Apró diribdarabjai maradtak csak az Egésznek, a színeknek is, az értékeknek is. Ha ez így van, akkor legalább iróniával ölelhető magunkévá minden kis töredék? Ezt kérdezi Mikszáth tőlünk két hunyorítás között, két, hosszú szárú pipából eregetett füstkarikába burkolózva.

Ha más emlékezeteset nem tett volna, mint azt, amit Mauks Ilonával tett – tudniillik kétszer vette feleségül –, erkölcsből és férfias eleganciából már akkor is hagyott volna maga után említésre méltót. Amíg nem tudta asszonyát tisztességesen eltartani, addig jobbnak látta, ha elválnak egymástól útjaik. Aztán amikor anyagi viszonyai rendeződtek, szerényen újra megjelent a színen. S mintha ez a világ legtermészetesebb dolga volna, újra megkérte az imádott hölgy kezét...

Emberként tehát aligha, politikusként és íróként minden szempontból ellentmondásos személyiség. Az ellenzékkel szimpatizálóból lesz kormánypárti képviselő. Írásaiban bírálója a rendszernek, kritikusa a hatalom kicsinyességeinek, ugyanakkor a miniszterelnök – Tisza Kálmán – kártyapartnere.

Ha íróként egy szóval jellemezhetnénk, talán az irónia lehetne ama egyetlen szó. Szinte minden művének meghatározó eleme a sajátos – mikszáthos – hangnem. Ez pedig senki máséhoz nem hasonlítható derűvel veszi körül az olvasót. Az olvasót, akinek abban a pillanatban máris barátja lesz Bodri

A HÁZ MAGA AZ EMBER?

Mikszáth szüleinek háza Szklabonyán (Szlovákia), ahol az író gyermek- és fiatal éveit töltötte. Egykor...

...és ma. A fotó 2007 nyarán készült a felújítás utáni átadás előtti utolsó pillanatokban

az életszerű beszédimitáció sorába tartozott, látszólag mentes volt minden artisztikumtól, stilizációs rájátszástól, valójában megalkotta önmaga nagyszerű stilizációját: olyan elbeszélő nyelvet teremtett, mely először állította meg az olvasó tovasikló tekintetét a magyar prózában, s elsőnek ösztönözte az olvasót arra, hogy elidőzzön ennél az elbeszélő nyelvnél, és ne csak a történet fordulatait keresse. Ez a különös elbeszélőnyelv még alapvetően a mesélésben, a történetmondásban látta célját, mégis [...] elsőként lazította fel a magyar elbeszélés mesekötevényeit, elsőként vonta kétségbe a meseközpontúság elsőbbségét a prózai elbeszélésben. [...] Mikszáth nagy prózateremtő leleménye abban a megejtő, bámulatos nyelvi rétegben rejtett, amellyel bevonta történeteit, nem pedig abban, amit e bevonat alatt működtetett. A narratív nyelv nála fordult át – a nagyobb közönség számára is érzékelhetően – lényegi elemmé, értéktartalmat alkotó tényezővé.”

KENYERES Zoltán, *Két uralkodó stílusmoduláció a premodern prózáig* = K. Z., *Korok, pályák, művek. Válogatott tanulmányok*, Bp., Akadémiai, 2004, 30–31.

Az eklektikus stílusban épült Mikszáth-kúria Horpácson

„Mikszáth Kálmán intett a mesternek, hogy megy. »Spiccer bár?« – kiáltott ő, loholván egy elugrott labda után. A nagy anekdotázó, aki néhanapján elképesztő élességgel mondta meg a véleményét a kormánynak is, a pártnak is, akinek realista ösztöne, eleven valóságérzéke megóvta, hogy a meghasonlottak, kiábrándultak útjára lépjen, akinek lelkére nyomasztóan nehezedett saját korának riasztó sivársága, mindazonáltal cinizmusba tokosodva ugyan, de az öregedő íróban is ott rejtett fiatalkori másának szép hősiessége, és akinek Tisza Kálmánhoz fűződő kapcsolatából a polgári irodalomtörténet-írás mítoszt teremtett (igen, mert így akarta veszélyteleníteni metsző kritikáját: hisz hogyan lehetne az úri társadalom kegyetlen tollú szatirikusa az, aki a Jókai svábhegyi villájának a teraszán csaknem minden szombaton és vasárnap Tiszának kibicel)...”

(Esterházy Péter: *Termelési regény [kisszregény]*, Bp., Magvető, 1979, 304.)

kutya éppúgy, mint kis csavargók a faluvégről. De várurak a középkorból és századvégi dzsentrifigurák is éppúgy, mintha ő maga is az ő világukban élne. Ez a megjelenítő erejű hangulat alakítja végül is a formátlan anekdotát végképp a magyar próza alapelemévé.

A mikszáthi kor- és kórképet napjaink irodalmában Esterházy Péter rajzolja tovább. Ő elfogadja majd az anekdotát a magyar próza „nélkülözhetetlen” forrásának és formaelemének – többek között *Kis Magyar Pornográfia* (1984) című könyvében. Esterházy is erősen ironizál ama világlátáson, mely Kelet-Európa e tájaira jellemző, s amely irodalomba szivárogni „csak” e történetfajta segítségével képes. (Jövőre tanulunk róla részletesebben.)

Csendes derű és maró gúny egyaránt jellemzi a mikszáthi beszédmódot. A kíméletlen szatíra eszközeivel éppoly bátran és elfogulatlanul él, mint a hajszálfinom ironiáival. Első, népies novelláira még ez utóbbi jellemző inkább. Vagy talán az sem. Hanem inkább valamilyen finom lebegés, amely mélyebbé teszi ezeket a szövegeket egy egyszerű történet elmondásánál. Életképszerűség és egyszerűség igen, de ott a finom remegés is, a tragikum előszele vagy maga a tragédia.

Valamely fontos életpillanatok megállásra készítetik az embert, rövid idejű szemlélődésre, eszmélkedésre akár. Nagy döntések előtti pillanatok ezek, mély bölcsességű szembenézések. Kétségtelen, hogy romantikus és realista vonások egyaránt föllelhetők e novellákban, de társadalomkritika és ama hajlékony ironia is osztályrészük. (A *Tót atyafiak* novellafüzére 1881-ben, A *jó palócoké* 1882-ben jelent meg.)

A fiatal Esterházy Péter (1950–), a magyar próza mikszáthi léptékű megújítója a posztmodern korban. Nem kis részben neki köszönhető, hogy az „anekdotázó” ősfigura Mikszáth ismét modern íróvá válhatott

Mikszáth Kálmán: Lapaj, a híres dudás

(Részlet)

„A töpörödött anyóka, a falu bábája, már messziről elkezdett kiabálni:

– Hej, Lapaj fiam! Hahó, Lapaj fiam! Ide azzal a gyermekkel, majd megismerem én mindjárt a nemzetségét. Az már az én dolgom. Adjon Isten jó napot és jó munkát! Hát hol van a prücsök? Hadd vigyem el a nyakadról, édes fiam; remélem, csak megemberelsz hálából egy-két káposztafővel; hoztam neked tarisznyát is.

– A gyermek alszik – mondá Lapaj, egy galagonyabokor felé mutatva –, nem lehet fölkelteni.

– Micsoda? Nem lehet fölkelteni? – sipított az anyóka, egyetlen kiülő agyarárt Istókra vicsorítva. – Tán bizony én várjam, míg fölébred? Ejha, fiam, de nagyra vagy vele! Prince vagy princessz?

– Leány, Agnisa néném, leány. Félre innen! Nem engedem fölkelteni. Csak az imént aludt el szegényke!

És a vad ember ellökte az asszonyt, s gyöngéd tekintetet vetvén az alvóra, mellé ült, s csendes pipaszó mellett hallgatta annak szabályos szuszogását.

– Mi lelt téged, Lapaj fiam? Megbolondultál! Nini, nézze meg az ember! De jó pesztonka vált volna belőled! A gyermeket nem szabad fölkelteni, meg kell várni, míg az maga nyitja föl a szemét. No, no, Istók! Miféle bolond beszéd ez? A vén Agnisa nem olyan ostoba, hogy itt vesztesse az időt. Aztán a falu messze van; éjfél lesz, mire Hlinára beérek. Vagy talán be sem érek ma.

– Legalább nem ma lesz akkor a világ vége – mondá nevetve Lapaj, támaszkodva az ezeréves közmondásra, mely a világ végét arra a napra teszi, midőn az országban örökösen elszéledt hlinai tótok mind együtt lesznek a falujokban. Ez elmélet szerint csakugyan örökkévaló a világ.

– Ne tréfálg az öregekkel, Lapaj, mert megbánod. Azt mondod, hogy hatvanéves vagy! Mi az, te tacsó! Én tartottalak a keresztvízre. Ne üzz hát belőlem csúfot, ne tartóztass föl, add ide a porontyot, mert ha engem dühbe hozol, kikaparom a szemedet.

S könnyen meg is tette volna, amit ígért, ha a gyermek véletlenül tárgytalanná nem teszi a vitát azzal, hogy fölébredt.

Lapaj fölvette a bokor árnyékából, s odanyújtotta a vénasszonynak. Szinte szomorú volt az arca, mikor ezt tette, keblében sajnátságos érzelmek zajlottak, lelkére valami lehangoló, fárasztó köd nehezedék.

A kisdud nyugtalanul mozgott új helyén. Ijedten nézett föl az öt átfogó aszott karok birtokosára, s annak arcától nyomban ríva fakadt. Kezét kiterjeszté Lapaj felé. Hozzá kérezkedett.

Az ellen nem állhatott, hogy még egyszer karjára ne vegye. A boldogtalan kis teremtés megszűnt sírni, s szoros odasimult a vad ember kebléhez. Tán tudta, érezte, hogy onnan mélyen rejtett melegség sugárzik ki. Kezével átkarolta nyakát oly erősen, hogy az szinte érezte a szorítást. És mikor az asszony erőszakosan akarta lefejtetni, egy sikítással fonódott össze még szorosabbra.

Lapaj meg volt indulva, és nem bírt szólni semmit, csak a kezével integetett Agnisának, hogy ne nyúljon a gyermekhez. Homlokán kidagadtak az erek, szíve hangosan dobogott, s szemében egy könnycsepp jelent meg – egy könnycsepp.

Mialatt átölelve tartá könnyű terhét, szeme erősen szegeződött a földre, és nem bírt szólni rógre, mintha attól akarna tanácsot kérni, ki az eldobott búzaszemre ráborul, fölneveli.

És az bizonyosan meg is mondta neki, amit kérdezni látszott tőle.

Nyugodtan lépett Agnisához, s kezét annak vállára helyezvén, a megindulástól lágy, de határozott hangon mondá:

– Mást gondoltam, anyó. Visszamehet kend.

– Hogy érted azt, Lapaj fiam?

– Úgy, hogy a gyermeket nem adom. Nekem adta az Isten; legyen az enyém.

S azzal elfordult az ámuló asszonytól, és csendes, nyugodt léptekkel ballagott be kunyhójába.”

Maucs Ilona („első”) menyasszony korában (1873)

Mikszáth, Tisza Kálmán és Csernátóy Lajos a Tisztelt Ház folyosóján. Jankó János rajza

A Mikszáth-szöveg nemcsak lélektaniségében, hanem humorában, látásmódjának groteszkségében is együtt rezdül a világirodalom tendenciáival. Gogol, Dosztojevszkij, Tolsztoj a legközelebbi rokonai, s talán még Goncsarov is. Az oroszok tehát, az eltévedők, a feleslegessé válók, a kelet-európai gyorsvonatok fékezőkocsijainak lakói. Ugyanolyan szenvedéllyel keresik a saját létüket Mikszáth hősei is, mint Goncsarov tespedője, Oblomov. Vagy Gogol és Csehov elhibázott életű kisemberei és Dosztojevszkij belső végtelenek után kutakodó szenvedői. Annyi különbséggel, hogy amazok szenvedélyepozái mostanra apró történetekké töredezték.

Az *Új Zrínyiász* (1897) félelmetes és hatásos szatíra. Tragikomikus magyarság-mítosz és magyarság-vallomás mégis. Mikszáth „toposz”-t használ, amikor régi korok embereit feltámasztva mutatja meg saját korának ellenmondásosságát és kisszerűségét. Ebben a mostani, kisszerű világban a hajdani hősök is csak csetleni-botlani tudnak. Nevetségessé azonban mégsem ők válnak, hanem a századforduló Magyarországa, képmutató valósága.

A Zrínyiászéhoz hasonló ötleten alapszik „2004 legnézettebb magyar filmje”, ...

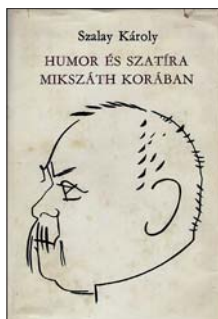

BESZTERCE OSTROMA című regényében (1894) az időben való eltevedés filozófiai mélységet kap. Pongrácz István gróf úgy gondolja, hogy neki néhány évszázaddal korábban kellett volna élnie. S ha ez nem volt lehetséges, akkor hát ő most teremt magának lovagkort Magyarországon. Hadsereget szervez, ostromra készül, páncélba bújjik. Különös viszonyban van a nőekkel is: fölöttébb tiszteli őket. Ez pedig – az erkölcsi relativizálódás korában – furcsa.

Pongrácz gróf Don Quijote-i hős, aki nevenségesnek tűnik kortársai és a vele kapcsolatba kerülők szemében, aki azonban a tiszta értékeknek is őrzője. Szerepe így kettős: Mikszáth egyfelől tragikomikus figuráján keresztül érzékelteti a magyarországi feudális elmaradottságot. Másrészt bírálatot mond arról a korról, amelyik elvesztegette az őszinteséget, a tiszteletet, a barátságot, az igazi szerelmet.

Pongrácz István különb ember, mint azok, akik magukat nálánál értékeesebbnek tartják. Ő legalább hisz valamiben, legalább őszintén a szemébe mer nézni mindenkinek. Nem válik szánalmassá, nem válik nevenségesé. Ha kacagunk rajta, akkor sem üres ez a kacagás: mögötte gondolat születik, kérdés fogalmazódik, önismeret gyarapszik.

Mikszáthot érzékenysége viszi az ironia, a szatíra felé: eme érzékenység „igazán” 20. századi regények kiindulópontja is lehetett volna. Ezek azonban nem születtek meg tollán, csupán lehetőségek maradtak. De művészete nem elvetélt lehetőség, csak nagyszerűsége miatt ez a hiány fájóbb.

Picasso Don Quijote-rajza

... a hét vezér történetét a mában eljátszató Magyar vándor (rendezte: Herendi Gábor)

A Mikszáth-próza újszerűségéről

„Mikszáthban *benne volt* lehetőségként az érzékenység, a provinciális közönségigényt kiszolgáló olcsó romantikának az a fölényes-romantikus elutasítása, melyet az olvasmányoknak [írónk a saját véleménye szerint »túl későn« olvasta Tolsztojt, Dosztojevszkijt – F. B.] csak bátorítaniuk, a korabeli olvasóknak elfogadniuk és igényelniük kellett volna. Fogékony volt azokra az »új borzongásokra«, amelyet az új írónemzedék honosít meg lírában és prózában – de talán nem volt elég ereje elutasítani a sikert, vállalni a magányos, a meg nem értett író sorsát. Jókai »köpenye« (néha polgár-frakkja, néha díszmagyarja), mely alól a XIX. századi magyar elbeszélő próza »kibújik«, kényelmes volt és megleget-biztonságot adó. A fentiekhez hasonló [a favágós jelenetről van szó a *Szent Péter esernyőjéből* – F. B.] Mikszáth-részletek azonban elárulják, hogy alatta modernebb íróegyéniség is rejtkezhetett. Aki annyi olvasónemzedéket bűvölt el humorával, stílusfinomságaival, hogy még csak azt sem mondhatjuk, kár érte.”

LÁNG Gusztáv, *Népköltészet vagy mélylélektan* = L. G., Kiskatedra, Vas Megyei Pedagógiai Intézet, Szombathely, 1992, 281–285; idézet: 284–285.

A *Gavallérok* című kisregény látszatokat romboló satirikus körképe, a *Nosztty fiú esete Tót Marival* társadalomábrázoló lényeglátása vagy éppen Pongrácz István figurájának tragikuma világirodalmi magasságokba is emelhetné volna őt. – Ezen sajnálkozunk persze felesleges, mint az imént mondtuk, tekintjük, ami született, mert az nagyszerű érték.

Mikszáth Kálmán életműve a magyar próza megkerülhetetlen, egyik legjelentősebb állomása. Beszédmódja és stílusa egyaránt hagyományt teremtett. Derűs szövege, hangulatrögzítései, olykor elégikus melankóliája megragadó eredetiségével gazdagít ma is.

„...Mikszáthnak [...] első nagy sikere éppúgy a jelekre (is) koncentrált írásnak olvasható, mint utolsó nagy műve. Az írói pálya a »fekete folt« és a »fekete város« előzetes jeleket nyújtó, a címeikkel a pusztulás nyomainak elsőbbségére utaló szövegei között zajlik.”

EISEMANN György, *Mikszáth Kálmán*, Bp., Korona, 1998, 24.

1. Keressetek a neten Mikszáth-filmeket, s aztán nézzetek is meg egyet részben vagy egészben (*A beszélő köntös*, *Kísértet Lublón*, *A fekete város*, *A Nosztty fiú esete Tót Marival* stb.)! Látogassatok el a <http://mikszaht.lap.hu> oldalra!

Rajz János Bán *Frigyes filmjében* (1958)

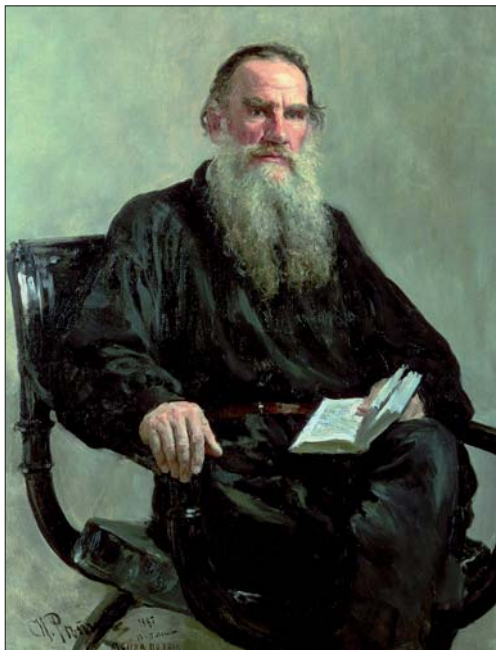
„A kilencvenes években Mikszáth tovább kísérletezett a két történet egymás mellé helyezésének technikájával. Két egymást követő regénye (*Beszterce ostroma*, 1894 és *Szent Péter esernyője*, 1895) épül fel úgy, hogy az első rész végével az egész addigi történet eltűnik, és a második résszel más helyszínen, más szereplőkkel új történet kezdődik, amely természetesen az addigi regényidőtől is független időben játszódik. [...] // A környező világból kimetszett hely, ahol másféle idő van: egyrészt egy történelmileg más idő, másrészt egy olyan idő, amely áll a környező világhoz képest, illetve a mindennapok azonosságának ciklikusságában létezik – mindez olyan módon definiálja az első rész világát, hogy az idő és a tér elválaszthatatlan egysége révén egy önálló, bahtyini értelemben vett kronotoposzt sejtet.” [...] // A két különböző világ találkozásáról aligha állíthatjuk, hogy egymással harmonikus egységbe összeolvadva hoztak létre új minőséget. [...] // A regény ▶ dialogikus olvasata megmutatta, hogy az ▶ inkompatibilis elemeket együtt olvasva hogyan érthetjük meg őket egymáshoz képest, ami egyben azt is jelenti, hogy az egymás mellé helyezett elemek egymást értelmezik, de ezt az értelmezést az olvasás hivatott megvalósítani.”

Hajdu Péter, *Beszterce ostroma* = H. P., *Csak egyet, de kétszer. A Mikszáth-próza kérdései*, 82, 99, 121

2. Dosztojevszkij János evangéliumából (XII. 24.) ezt a mondatot választotta *A Karamazov-testvérek* mottójául: „Bizony, bizony mondom néktek: ha a földre esett gabonamag el nem hal, csak egymaga marad; ha pedig elhal, sok gyümölcsöt terem.” Értelmezd és vedd össze ezt a megállapítást a *Lapaj, a híres dudás* egyik mondatával: „Mialatt átölelve tartá könnyű terhét, szeme erősen szegeződött a földre, a néma fekete rögre, mintha attól akarna tanácsot kérni, ki az eldobott búzaszemre ráborul, fölneveli.”

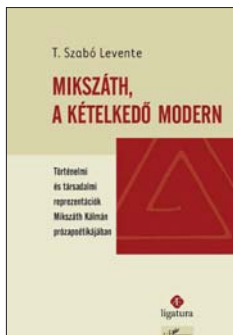
A Karamazov-testvérek japánul.
Egy lehetséges Mikszáth-párhuzam...?

DIALOGIKUS Párbeszéd-szerű, párbeszédet folytató: a művet az olvasás ruhazza fel értelemmel. Itt a két szövegrész egymásba (akár: egyszerre) való olvasására is utal.

INKOMPATIBILIS Össze nem illő, össze nem egyeztethető

...és egy másik? Mikszáth ugyanazon évben hal meg, mint Lev Tolsztoj. Korábban úgy véltük: egy évszázad választja el őket egymástól ízlésben, értékvilágban, prózapoétikában. Ma úgy látjuk, egyre közelebb kerülnek egymáshoz (Repin festménye)

„A modernizáció bevettbebb magyar irodalmi értelmezése [...] egy zárvánnyá merevedett cezúrához, a Nyugat megjelenéséhez köti a modern magyar irodalom kezdeteit, ez meg eleve kevésbé modernnek vagy egyenesen »premodernnek« nyilvánítja a legendás folyóirat előtti magyar irodalmat. Az irodalmi modernizáció társadalomtörténeti felfogása némiképp újragondoltatja a modernség így felfogott korszakhatárát, amikor mindenekelőtt a modernizáció folyamatszerűségére hívja fel a figyelmet. Ráadásul ezt a folyamatot nem választja le a társadalmi modernizáció klasszikus, bevett kérdéseiről; két egymástól távol álló példát hozva: az esztétikai modernséget például nem tartja függetlennek a társadalmi modernség olyan jelenségeitől, mint a tömeges alfabetizáció vagy az urbanizáció.”

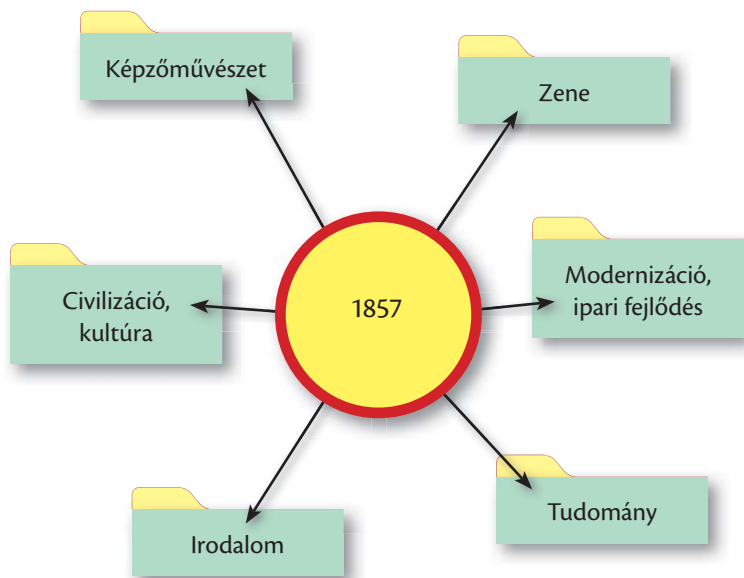
T. SZABÓ Levente, *Felvezetéként* = T. Sz. L., *A tér képei: tér, irodalom, társadalom*, Kolozsvár, Korunk, KOMP-PRESS, 2008, 9.

3. Miért tarthatjuk Don Quijote-i figurának, jó szándékok vezette, de szomorú sorsú embernek Pongrácz Istvánt?

4. Te miben látod Mikszáth stílusának sajátosságait, összetéveszthetetlenségének jegyeit?

5. Emlékezhetsz rá tankönyvünk **első részéből** is, hogy 1857 többszörösen „különös” évszám az irodalom történetében. Ekkor adták ki a *Bovarynét*, ekkor született az *Egy régi udvarház utolsó gazdája* vagy Baudelaire-nek a *Romlás virágai* című kötete, s közel ekkor íródtak nagy Arany-balladák, Kemény-regények. Mire következtetsz ebből – immár Mikszáthra is gondolva?

6. De mi is történt 1857-ben? Gyűjtsd össze ennek az évnek a művelődéstörténeti, művészettörténeti, zenei, tudományos stb. eseményeit! Foglald őket egy általad kitalált rendszerbe! Természetesen készíthetsz az anyagból DVD-t vagy powerpointos demonstrációt is 😊! Íme, egy lehetséges „rendszer”:

Két novella

Bede Anna tartozása

Mind együtt ültek a bírák. Ott künn a köd nekinehezedett az idomtalan épületnek, s szinte összébb szorítá annak falait, ráült az ablakokra, és elhomályosította a jégvirágokat. Minek is ide a virágok?

A teremben nehéz, fojtott levegő volt, ködmön- és pálinkaszag, s a legfelőbb ablaktáblán csak lassan, lomhán forgott az ólomkarika.

A bírák fáradtan dőltek hanyatt székeiken, az egyik behunyta szemeit, s kezét bágyadtan leeresztve hallgatta a jegyző tollának percegését, a másik ásítózva dobolt irónjával a zöld asztalon, míg az elnök, letolva pápaszemét orra hegyére, izzadó homlokát törle kendőjével. Szürke, hideg szemei fűrészelve szegződtek az ajtóra, melyen most távozik az imént letárgyalt bűnügy személyzete, a beidézett tanúk és vádlottak.

– Van-e még odakünn valaki? – kérdi vontatott, hideg hangon a szolgától.

– Egy leány – mondja a szolgál.

– Hadd jöjjön be az a leány.

Az ajtó kinyílt, és a lány belépett. – Üde légáramlat surrant be vele, mely szelíden meglegyintette az arcokat, s megcsiklandozá a szempillákat: a vastag ködön át mintha egy sugár is lopózott volna az ablakhoz, és ott táncolna a jégvirágok között, megsokszorozva magát a tárgyalási terem falain és bútorzatán.

Takaros egy teremtés. Délceg, arányos termet, melyre a kis virágos ködmönke olyan módosan simult, mintha szoborra lenne öntve; fekete szemei szendén lesütve, magas, domború homloka elborulva, megjelenésében báj, mozdulataiban kecs, szoknyája suhogásában varázs.

– Mi járatban vagy, gyermek? – kérdi az elnök közönyösen. (Az ilyen me-rev, szigorú hivatalnoknak nincs érzéke semmi iránt.)

A lány megigazítja fekete kendőjét a fején, és mély sóhajjal feleli:

– Nagy az én bajom, nagyon nagy.

Hangja lágy és szomorú, a szíveig hat, mint a zene, mely mikor már elhal is, mintha még mindig zendülne a levegőben elváltoztatva mindenkit és mindent.

A bírák arca nem olyan mogorva többé, a király képe meg az országbíróé is odább, nyájasan integet neki a néma falról, hogy csak beszélje el azt a nagy bajt.

Ott az írás, elmondja az; csakhogy azt még előbb meg kell keresni a keblében, ki kell gombolni a pruszlik felső kapcsát, s kezeivel belenyúlni érte.

Ó, a csúf kapocs! Ni, lepattant... leesett. Milyen elbűvölő látvány, amint lehajol érte szemérmesen, s az írás is kihull onnan.

A kegyetlen szürke fej, az elnöké, elfordul, csak a nagy, kövér kéz van kinyújtva az írás felé.

1. Értelmezzétek-elemezétek ezt a két novellát a lehető legtöbb szempontot mérlegre téve!

2. Milyen szerepe van a szövegben a lélektaniségnek, illetve az intellektusnak, az észnek, továbbá az őszinteségnek és a derűnek?

Benczúr Gyula festménye az íróról

„A főszereplő »töredezett rebegek« vallomásában válik nyilvánvalóvá az eseménysor, az anekdota, s az elbeszélés szövegének tétje. Egy helyettesítés kerül a történet középpontjába: valaki valaki más bűnéért akar felelni. A cselekmény szintjén azt láthatjuk, hogy Erzsí a nővére helyére áll azért, hogy helyette töltsen le a büntetés idejét. Ez az az »áldozatvállalás« a törvény által leírt gondolkodás szemében indokolatlan és kezelhetetlen tett (»milyen naiv, milyen együgyű lány!«), s ennek következtében a naivnak mondott világszemléletben rejlő cselekvésmotiváció furcsasága, kizökentő ereje a teljes bíróságot arra készíti, hogy a »törvény ellen szegüljön«, a tényállás helyett a személyes történetet lássa és értse meg (»lássák, lássák!«), s megkérdőjelezze az írás igazságát. A helyettesítés mint cselekvés tehát egy másik szintre is áthelyeződik: a nyelvi cselekvés váltását is kiprovokálja. Ez esetben a személyes elbeszélés nyelve áll az írott törvény szövege helyére. Ennek eredményeként az írott törvény megtörik, kitörlődik; ami mindeddig a világ rendjében rögzített és megkérdőjelezhetetlen igazságnak tűnt, azt tévedésnek és hibásnak minősítődik át, vagyis – végeredményben – új létmódot nyer az igazság: »– Igen, igen, nagy tévedés van a dologban. Hibás írást küldtünk hozzatok... [...] Odafönt *másképp tudódott ki az igazság.* Eredj haza,

– Egy végzés! – dűnnyögi, amint szűrő szeme elszalad az iraton. – Bede Anna felhívatik, hogy félévi fogházbüntetését mai napon megkezdje.

A lány szomorúan bólint a fejével, s amint azt mélyen lesüti, hátracsúszik rajta a gyászkezdő, s a gazdag fekete haj egy vastag fonata kioldódva ömlik arcára. Jobb is, ha eltakarja, mert ha fehér lilium volt előbb, olyan most a szégyentől, akár a bíbor.

– Ma egy hete kaptuk az írást – rebeგი töredezeve. – Maga bíró uram hozta, meg is magyarázta az értelmét, édesanyám pedig így szólt szegény: „Eredj lányom, a törvény törvény, nem lehet vele tréfálni.” Hát én el is jöttem, hogy kiálljam a fél esztendő.

Az elnök kétszer is megtörlögeti a szemüvegét, mérges, hideg tekintete fölkeresi a kollégák arcát, az ablakot, a padlót, a nagy vaskályhát, melynek likacsos ajtaján szikrázó tűzszemek nézik vissza mereven, és azt morogja önkéntelenül: „A törvény, törvény.”

Majd újra meg újra végigolvassa az idéző végzést, azokat a kacskaringós szarkalábakat a fehér lapon; de bizony következetesen azt mondják, hogy Bede Anna orgazdaság vétsége miatt félévi fogságra van ítélve.

A bádogkarika örült sebességgel kezd forogni. Bizonyosan szél támadt odakünn, aminthogy rázza is már az ablaktáblákat, s mintha valakinek a hazajáró lelke volna, hideg borzongatást keltve besüvit a nyílásokon: „A törvény, törvény.”

A kegyetlen fej helyeslést bólint a túlvilági hangnak, a nagy kövér kéz pedig a csengettyűt rázza meg a törvényszolgának:

– Kísérje ön el Bede Annát a fogházi felügyelőhöz.

A szolga átveszi az iratot, a lány némán fordul meg, de pici, piros ajka, amint görcsösen megmozdul, mintha szavakat keresne.

– Talán valami mondanivalód van még?

– Semmi... semmi, csak az, hogy én Erzsí vagyok, Bede Erzsí, mert tetszik tudni, a testvéreném, az az Anna. Ma egy hete temettük szegényt.

– Hisz akkor nem te vagy elítélve?

– Ó, édes Istenem! Hát miért ítélnének el engem? Nem vétek még a légynek sem.

– De hát akkor minek jössz ide, te bolond?

– Hát úgy volt az, kérem, hogy mialatt „ez a dolga” a király tábláján járt, meghalt. Mikor kiterítve feküdt a virágos kamrában, akkor jött ez a parancsolat, a „fél esztendő miatt”, hogy mégis ki kell állnia. Ó, mennyire várta! Beh jó, hogy nem bírta kivárni. Nem ezt várta...

Könnyei megedredtek a visszaemlékezésben, alig bírja folytatni:

– Amint ott feküdt mozdulatlanul, becsukott szemekkel, örökre elmulva, megsiketülve, megígértük neki az anyámmal, mindent jóváteszünk, amit a szeretője miatt elkövetett. (Mert nagyon szerette azt a Kártony Gábort, miatta keveredett bűnbe.) Azt gondoltuk hát...

– Mit, gyermekem?

– Azt, hogy legyen meg a teljes nyugalma a haló porában. Ne mondhasa neki, hogy adósa maradt: édesanyám a kárt fizeti ki, én meg a vármegegnél szenvedem el helyette azt a fél esztendő.

A bírák egymásra néztek mosolyogva: „Milyen naiv, milyen együgyű lány!” Az elnök arca is, mintha nem volna már olyan szertartásosan hideg. Sárgea kendőjével nem is annyira a homlokát törli; talán lejjebb valamit...

– Jól van, lányom – szól halkán és szelíden –, hanem megállj csak, most jut eszembe...

Széles tenyerét homlokára tapasztja, s úgy tesz, mintha gondolatokba mélyedne.

– Igen, igen, nagy tévedés van a dologban. Hibás írást küldtünk hozzátok...

Nagy, méllázó szemeit élénken emeli fel a lány az öregre, s mohón szól közbe:

– Lássák, lássák!

Olyan fájó szemrehányás van hangjában, hogy az öreg elnök megint a zsebkendőhöz nyúl. A kegyetlen ember egészen el van érzékenyülve. Odalép a lányhoz, megsimogatja gyöngéden azt a hollóhaját a fején.

– Odafönt másképp tudódott ki az igazság. Eredj haza, lányom, tisztelem édesanyádat, mondd meg neki, hogy Anna nénéd ártatlan volt.

– Gondoltuk mi azt! – suttogá, s kis kezét szívéhez szorította.

(A jó palócok című kötetben – 1882)

lányom, tisztelem édesanyádat, mondd meg neki, hogy Anna nénéd ártatlan volt.« [Kiemelések tőlem – K. G.]

Az írott törvény igazságával szemben a személyes, *elmondott szó* [...] elbeszélő aktusában végbement cselekvés igazsága jut érvényre, amely a történet szintjén azt jelenti, hogy a büntetés helyett a kegyelem és könyörület válik a bírák adekvát tettévé. S ezúton eljutunk a halott lány, Anna felmentéséhez is, pontosabban szólva magához az Anna névhez, amely azt jelenti, hogy 'kegyelem, könyörület.'

Kovács Gábor, *Az intonáció metaforái* (Mikszáth Kálmán: *Bede Anna tartozása*) = http://epika.web.elte.hu/doktor/kovacs_g_mikszath.pdf [2008. 02. 18.]

A kaszát vásárló paraszt

Tanúja voltam egyszer, midőn Csomák Gergely uram benyitott a vaskereskedésbe.

– Szerencsés jó napot! – mondá.

– Mi tetszik?

– Kasza kellenék.

A kereskedő ugrik, és egy csomó kaszát tesz eléje. Csomák uram ellenséges szemmel bandzsít a kaszák felé.

– Ágyú-jegyűt adjék az úr – szól megvetőleg elfordulva a kaszáktól.

A kereskedő visszarakja a bika-jegyű kaszákat, s az ágyú-jegyűekből hoz néhányat.

– Termett ott még több is – szólta oda félvállról.

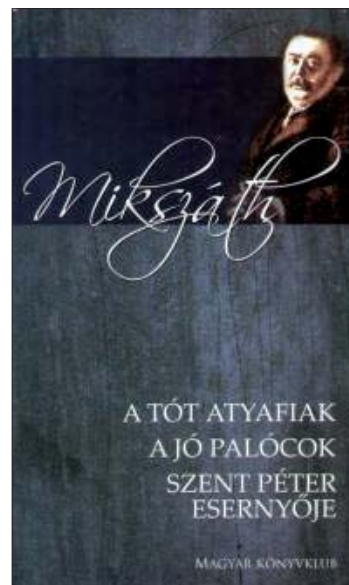
A kereskedő türelmesen eléje szállítja minden ágyújegyű kaszáját.

Csomák Gergely szeme végigsiklik valamennyin, de a világért sem nyúlna egyikhez sem. Elkezdti a fejét vakarni.

– No, mi a baj még?

– Hogy voltaképpen mégiscsak hadd lám a bika-jegyűeket.

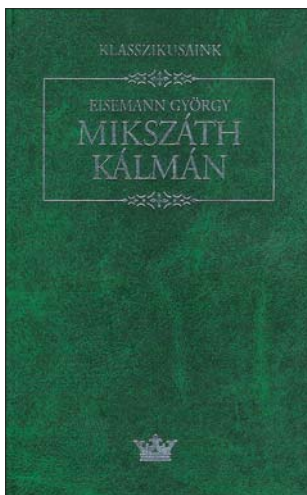
Mit lehetett tenni egyebet, mint újra visszahurcolni a bika-jegyű kaszákat.

Egy mai könyvborító a nagy klasszikustól (2005)

3. Nézz utána egy kicsit komolyabban a legújabb Mikszáth-szakirodalomnak (például a fejezetben közölt könyvborítók alapján)! Mit tudsz megállapítani ezek alapján az író modernségéről?

4. Eisemann György könyvéből például – sok más érdekes újdonság mellett – olvasd el a 167. oldalon, hogy 1895-ben: „Megjelent a magyar irodalom egyik legnagyobb világsikere, a Szent Péter esernyője, melyet azóta több, mint húsz nyelvre fordítottak le. Theodor Roosevelt amerikai elnök, európai körútján Magyarországra utazva nem mulasztja majd el, hogy kedvenc regényének a szerzőjével megismerkedjen” (Bp., Korona, 1998)! Mit szólsz ehhez?!

Gergely gazda most már szinte maga is röstelli a dolgot, s csak úgy találomra látszik a sok közül kezébe venni az egyiket.

Behunyja először a jobb szemét, és úgy néz végig rajta, azután a bal szemét hunyja be, miközben már függőlegesen tartja a kaszát, majd leereszti a hegyével, végül pedig fölemeli a feje fölé, s alulról sandít rá hosszadalmasan.

– Hogy ez? – veti oda közömbösen.

– Két forint.

– Ez a kasza? – kérdi gúnyosan. – Nem lehet az! Már hogy ez a kasza?

Végigfekteti a pudlin, s a kezével egy vonalat húz a levegőben, amerre a nyél fog következni, hogy miképp veszi majd ki magát. Aztán a bütykös nagyujját végighúzza a pengéjén mind a két oldalon, megkopogtatja négy-öt helyen a mutatóujja kalácsával, majd leereszti a földre, és a féltérdén meghajlítja.

– Hüm... No... igazán két forint ez a kasza?

A kereskedő esküdzik, nem adhatja olcsóbban. Neki magának is anyiba van.

– Pedig nincs jól kiégetve, hallja az úr.

– A legfinomabb angol kasza.

– Ugyan ne tegyen bolonddát az úr. Ócska kaszából van ez megkalapálva.

– Kitűnő matéria! Holtig eltart.

– Ha ki nem csorbul – teszi hozzá nevetve Csomák Gergely.

– Ilyen kaszája még nem volt kendnek.

– Mármint nékem? Hát minek gondol engem az úr?

– Csak nézze meg, kérem, azt a kaszát.

– Megnézzem? Minek nézzem? Kasza, kasza. Egyik olyan kasza, mint a másik. Nem nézem biz én. Amelyik éppen a kezembe került. Azért csak ki a színnel szaporán, mit kíván érte, nekem sürgős dolgom van a piacon.

– Mondtam már, két forint!

– Hát van istene az úrnak? Két forintot kérni egy ilyen jószágért. Csak már legalább tudnám, mi van rajta.

S azzal ismételten vizsgálat alá veszi a kaszát, suhint vele egyet, majd fölkerekedik, s kifelé viszi a nagyobb világosság okáért. A küszöbről bekiált:

– A kalapomat odabent hagytam.

Ott künn megtáncoltatja a pengén a napsugarakat, amik pajkosan futnak át a kékes sima lapon. A szájához emeli, rálehel, s várja mély áhítattal, mekkora darabon vonta be hályogosra a lehelet, s mily gyorsan illan. Azután megpengeti a kövezeten.

– Bolond egy csengése van – dörmögi, s erre besompolyog a boltba, még ott is ezen nyargal: – Nem tetszik nekem a csengése. Ideadja az úr egy forint nyolcvan krajcárért, vagy nem?

– Isten neki, egy hatost engedek. Vigye el egy forint kilencvenért.

– Nem lehet, nem éri meg. Kiátkoznának a gyermekeim. Adja, nem adja úgy?

– Nem adom alább.

– Akkor isten áldja meg!
Kioldalog, de csak az utca közepéig, onnan legott visszatér, és még egyszer bekurjant:

- Adj a vagy nem adja?
- Nem adom.

Zavartan, fejcsóválva forgatja zsíros kalapját a markában.

– No, még ilyen kemény lélekkel sem volt dolgom, mióta az eszemet tudom. Hát tudja mit az úr? Tegye félre ezt a kaszát ide a sarokba. Majd meggondolom még egy kicsit odakünn.

Egy jó óra múlva visszatér egy más atyafival.

– Eljöttem – lihegi a verejtéket törülgetve homlokáról –, ez itt a keresztomám Dorozsmáról, a Komót Istók. Azt gondoltuk ki, hogy ő is kaszát veszzen, ha már így van, mert hogy hát az volna a rendje, ha ketten két kaszát veszünk, mindenik olcsóbban kapja a magáét.

- Nem adhatom olcsóbban... százsor megmondtam.
- Fontolja meg az úr, ne hirtelenkedje el a dolgot.
- Egy szó, mint száz.
- Nem enged? – pattan föl dühösen.
- Nem engedek – felel az határozottan.
- Hát akkor én mit mondjak? – töltíja engesztelődvé.
- Mondjon, amit tetszik. Én többet nem beszélek kenddel.
- Nono, nem kell ám mindjárt megharagudni. Ha a szavát sajnálja tőlem az úr, akkor hát adja ide a tenyerét.

Csomák Gergely uram most már belecsap a vaskereskedő tenyerébe nagy vidáman.

– Eb, aki megbánja. Megvan a vásár!

Lassú ünnepélyességgel kezdi kigombolgatni a lajbliját, mialatt a világergt sem venné le a tekintetét a sarokról, ahol a megvett kasza áll meg-támasztva.

– De nini – villan fel agyában –, mintha görbébb, kisebb lenne az a kasza.

Gyanakvó arccal fürkészi a bolt személyzetét. Majd felkapja a kaszát, s mérlegeli a súlyra nézve.

– Ez más kasza – tör ki zordonan –, akármilyen legyen, ez nem az én kaszám.

S hirtelen összegombolja az ólompttyékét a mellényén.

– Már hogya volna az a kasza? Ne okoskodjék, Gergely bácsi, mert kijövök a béketűrésből!

– No már, no már... ej, ej... De minek is vitt el az ördög innen? Magam vagyok az oka. Itt van ni! Most már mit csináljak?

– De ha mondom, hogy az a kasza.

– Mármint ez? Hiszen nekem is megvan a két látó szemem.

Végighúzza pengéjén az ujját, meghajlítja a térdén, megkopogtatja, kiviszi az utcára, odavergeti a kövezethez, rálehel, suhint vele, és betámolyog nagy szomorúan.

5. Eisemann György az egész Mikszáth-kép újraírására tesz kísérletet monográfiájában. Szerinte az íróval szemben a korábbi elvárások már nem állják meg a helyüket. A lényeglátás és a lélektaniség hiányának vádja, illetve a „jól formáltság” vele szemben támasztott igényének fenntartása már nem időszerű. Neked mi a véleményed ezekről?

Egy PILLANATra már felvillant ez a könyv az első részben, a Kosztolányi-fejezetben pedig idéztünk is belőle. Kissé ugyan itt-ott még nehéz szövegezésű számodra, de ha már végképp úgy érzed, esetleg mégis szeretnél utána nézni a műfaj fejlődéstörténetének és mai „állapotjára”-nak, sok mindent tanulhatsz belőle

6. Hajdu Pétertől pedig egészen eredeti felfogását és hangulát ismerheted meg a lehetséges Mikszáth-értelmezéseknek! (Nemrég idéztük már eme könyvét!) Ő olyasmit állít tehát, hogy Mikszáth igen modern szerzőnk, mert például prózapoeztikája (részben) azon az elven alapszik, hogy szövegeiben a „történetek metaforikus interakció”-ba lépnek egymással (31. o.). Értelmezték ezt a kijelentést az általatok olvasott Mikszáth-szövegek alapján!

7. Emlékezz vissza, mit tanultunk eddig a novella műfajáról (például Boccaccióval kapcsolatban)! Megfelelnek-e a Mikszáth-rövidtörténetek a klasszikus novellafogalomnak? Vannak esetleg eltérések?

- Ez nem az a kasza! Ezért nem adhatok többet négy váltó forintnál.
- Ne csináljon komédiákat. Ha nem tetszik a kasza, ott van valamennyi, válasszon közülök másikat.
- Azt a bolondot nem teszem, hogy előlről kezdjem a vesződséget. Maradjon ez a kasza, de az illendő árán, amennyivel kevesebbet ér.
- Egy szót se többet.
- Mi? Csakugyan nekem kell károsodnom? Jó. Hát csakugyan elveszi az úr tőlem azt a fölösleget? Ráfér a lelkére?
- Fizessen kend hamar, és ne tartson itt prédikációkat.
- Jó – kiált fel Csomák Gergely uram keserűen. – Legyen az úrnak igaza. De vágjuk az igazságot kétfelé, hogy énrajtam se essék igazságtalanság. Felezzük meg az egy váltó forintot.
- Nem felezek.
- Akkor hát itt van a pénz! Fogja!
- Újra hozzálátott a lajblí kigombolásához, amelynek a belső zsebéből nagy nehezen kihalsz vala egy harisnyát, aminek a legfenekéről kivett egy forintos bankót, és odaadta a kereskedőnek.
- A többit mindjárt hozzáolvasom.
- A mellény külső zsebéből előhúzott egy kéthatosost, a másiktól egy négykrajcárrost...
- Hogyis csak? Ez huszonnégy...
- Benyúlt a nadrágzsebébe, ahol 33 krajcárra akadt.
- Huszonnégy és harminchárom, az ötvenhét... Mennyi kell még?
- Még harminchárom krajcár...
- Annyi – teszi hozzá jámbor képpel –, de nehezen lesz.
- S ezalatt ártatlan, jámbor arccal kémleli a kereskedő hangulatát.
- Hopp... azaz, hogy... Megállj csak, megállj. Hová is tettem? Mit gondol, komámuram? Aha, itt lesz a kendő csücskében...
- A fehér gyolcskendő szélibe csakugyan egy kéthatos volt bekötve.
- Ez az irmag, nemzetes uram – mondja nyájasan –, ott az isten se vesz, ahol nem talál.
- Még tizenhárom krajcár – sürgeti a kereskedő könyörtelenül.
- Ugyan ne okoskodjék, nemzetes uram. Mire való az? Így is rosszabb kaszát kaptam, mint kellett volna. Oszteg nincs nálam egy garas sem, ott hagytam a szekeren a guba ujjában, azt csak nem kívánja, hogy olyan messze szaladjak azért az egypár fillérért. Majd kipótolom máskor.
- Nekem az egész összeg kell. Menjen a pénzért, addig a kasza el nem szalad.
- De már erre méregre gyulladt Csomák Gergely:
- Mit? Nekem annyi becsületes sincs? Nekem az apám, nagyapám is bíróságot viselt perszóna volt, hallja az úr! Nem kell nekem senkinek a kegyelme. Nem a szemetem szedtek fel engem. Lökje neki oda, komámuram, azt a tizenhárom krajcárt!

S azzal sértődve felkapja a kaszát.

– Gyerünk, komámuram...

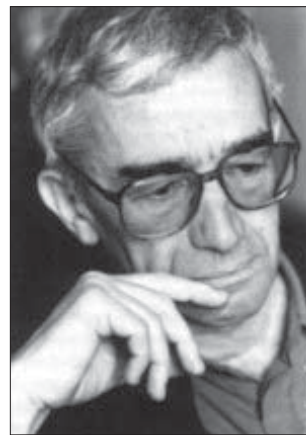
A boltajtónál visszafordult kárörvendő, kaján szemekkel, egyet rántott a vállán, s a kaszát diadalmasan megvillogtatva, harsányan bekiáltott:

– Annyit azonban mondhatok az úrnak, hogy ez volt a legjobb kaszája, az a többi nem ér egy hajtófát.

(1885)

8. Említettük már a **Kosztolányi-fejezetben** is a novellafüzér fogalmát, illetve korábban is azt, hogy Mikszáth modernsége azon is lemérhető, miképpen viszonyul hozzá a posztmodern kor. Láthattuk, hogy Esterházy Péter még alakját is megjeleníti *Termelési regényében*. Ha érdekel a problémakör, érdemes elolvasnod ezt a két tanulmányt: SZEREDÁS Lőrinc, *Irodalmi szövegek párbeszéde*. „A jó palócok” és a „Sinistra körzet”, *Iskolakultúra*, 2001, 11, 47–51; VERESS Zsuzsa, *Az úr ölében – Az isten balján* (Mikszáth Kálmán: *A jó palócok* (1882) – Bodor Ádám: *Sinistra körzet* (1992) = *Irodalomtanítás a harmadik évezredben*, főszerk. SIPOS Lajos, Bp., Krónika Nova, 2006, 183–190.

Gothár Péter filmje, A részleg az azonos című Bodor Ádám-novellából készült 1994-ben

Bodor Ádám (1936–) legismertebb alkotása a *Sinistra körzet* című novellafüzér (regény)

Mórícz Zsigmond

(1879–1942)

A szegénység mint téma

Az a fajta szegénység, amely Mórícz tollán megjelenik, embertelen és embertelenítő hatású. A két világháború közötti korszak értelmiségiei nemcsak szépírói, hanem tudományos, illetve ► szociográfiai módszerekkel, eszközökkel is igyekeznek feltárni ennek a minden méltóságától megfosztott létnek a társadalmi okait, jellemzőit (Illyés Gyula: *Puszták népe*, Féja Géza: *Viharsarok*, Szabó Zoltán: *Cifra nyomorúság; A tardi helyzet* stb. – **jövőre** még foglalkozunk velük).

A paraszti tárgyú novellák Mórícz írói pályájának több korszakát gazdagítják. Nemcsak harmincas évekbeli kisepikái munkáinak tematikáját bővíti, határozzák meg, hanem indulását is e típusba tartozó rövidtörténetek jellemzik.

SZOCIográfIA Tényirodalom, tényfeltáró irodalom. Nálunk különösen az 1930-as és az 1970–1980-as években jelentős műfaj.

„[...] Mostanáig azt hitték, hogy Mórícz tiszacsécei szülőháza egyszerű szalmatető házikó volt. Ez a mai napig emlékházként működik. De [...] Hegyi Katalin és H. Bagó Ilona rábukkant arra a fényképre, amely az igazi szülőházat ábrázolja. Megdőlt az az ötvenes évek óta dédelgetett legenda, hogy Mórícz szegénységben született. A fénykép tanúsága szerint a szülői ház faragott faoszlopokkal díszített, tornácos paplak volt.”

TORNAI Szabolcs, *Mórícz más-hol született* [2004. 10. 25] = <http://www.reggel.hu/index.php?apps=cikk&cikk=944> [2008. 02. 23.]

A felújított Mórícz-emlékház Tiszacsécsén. Nem itt született az író, de ebben élt a család néhány évig (2007)

„Az ember életében az első évek meghatározó jelentőségűek. A család, amelybe akarattunkon kívül beleszületünk, amelytől anyanyelvünket és szemléletünket alapelemeit kapjuk, kitörölhetetlen nyomot hagy egyéniségünkön. Különösen így van ez azoknál az embereknél, akik ösztöneikkel és tudatukkal egyaránt vállalják a család és a szülőföld élményvilágának fontosságát sorsuk alakulásában.”

GÖRÖMBEI András, *Szatomártól az egyetemességig*. Szabolcs–Szatmár–Beregi Szemle (Az újraolvasott Móricz – különszám), 2004/4, 376–385, idézet: 376.

A világirodalomban az orosz Makszim Gorkij (*Éjjeli menedékhely*) és a kolumbiai García Márquez (*Száz év magány*) is azt állítja, hogy minden megtörtént velük hat-nyolc éves korukig, s utána már csak ezekből az élményekből éltek mint írók. A gyerekkor jelentőségéről Móriczhoz hasonlóképpen vélekedik nálunk – mások mellett – például Kosztolányi Dezső (*A szegény kisgyermek panaszai*) és Otlík Géza, az *Iskola a határon* alkotója.

Móricz a tárgyválasztásban a legjobb magyar szepírói hagyományokat folytatja (Mikszáth), ugyanakkor azonban (és mindenekelőtt) a paraszti világ eddig alig ábrázolt „mögöttes tartományai”-t mutatja meg.

Ez a „mögöttes tartomány” elsősorban az ösztönvilág erejének naturalizmusban kiteljesedő megmutatási igényét jelenti. Másfelől pedig a parasztság minden idilltől megfosztott, kegyetlen-kemény életébe enged bepillantást.

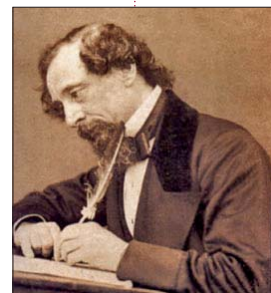
Az ösztönvilágig lecsupaszított ember például Kis János, a *Tragédia* magát halálra evő főhőse. Vagy a név nélküli, lelke békességét hasztalan kereső, ember-mivoltától megfosztott katona a *Szegény emberekben*. S természetesen ilyenek a későbbi *Barbárok* sajátos figurái is.

A novellák

HÉT KRAJCÁR (1908) E történet szomorúsága és fájdalma elsősorban abból adódik, hogy az anya kénytelen elfogadni a koldus krajcárját. Vidám is lehetne, de kényszeredett ez a vidámság, nem lehet egyetlen természetes pillanata sem. Szükségből próbál meg erényt kovácsolni, amikor játékká formázza át a kényszert. Tragikomikus a helyzet a koldussal, tragikus a befejezés. Az írás nagyszerűségére vall, hogy nincs kimódolt kapcsolat a tüdőbetegség-roham és a borzalmas szegénység között. Ám mégis tudjuk, az összefüggés nagyon is bizonyos: mert nincs kiút ebből a világból. A kacagás talán az utolsó remény, de ez is véres köhögésbe fullad.

A szegénység a világirodalom nagy témáinak egyike. Megjelent már az ókorban is egy-egy alakrajzban (Szophoklész), de művészi megragadása főképpen a 19. századi irodalomban vált igen fontossá. Amikor az átlagember életkörülményei már elviselhetlenné váltak, a festészet és az irodalom is egyre gyakrabban keresett témát a nyomor és a kiszolgáltatottság ábrázolásában (Dickens: *Copperfield* Dávid, Zola: *Germinal*).

Charles Dickens
(1812–1870)

A 20. században pedig a film és a fotográfia az a két művészeti ág, amely a szegénységet és a kiszolgáltatottságot a legerőteljesebben képes ábrázolni (Chaplin, Eisenstein; Jancsó Miklós: *Szegénylegények* – 1965).

Charlie Chaplinnek (1889–1977) a némafilm korszakát meghatározó csavargókaraktere 1914-ben született

Az író szobra az emlékház udvarán,
Tiszacsécsén. Varga Imre alkotása

Mórícz Zsigmond csizmája
a Petőfi Irodalmi Múzeum Nyugat-kiállításán (2008)

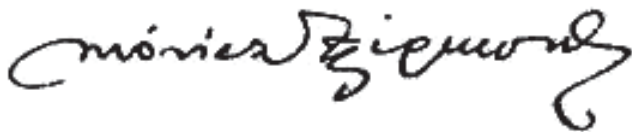

Külön figyelmet érdemel a kommunikációs viszony és a szövegmondó pozíciója. A történetben megjelenő koldus éneklő hangon, Isten áldását kérve, egy krajcárért könyörög. A megszólító és a megszólított közötti beszédmódban érvényesül a maga portáján lakó asszony és a nincstelen koldus közötti társadalmi távolság. Amikor kiderül, hogy az asszonynak éppen egyetlen krajcár hiányzik a mosáshoz, tehát ő gyakorlatilag ugyanolyan nincstelen, a koldus tegezésre vált. „Lányom”-nak nevezi azt, akit percekkel korábban szólított meg először.

Nem kevésbé érdekes a beszélő helyzete sem. A történet szentenciaszerű általánosítással kezdődik arról, miként „rendezték el” az istenek, hogy a szegény ember is tudjon kacagni. Ezzel a beszélő eltávolítja magát a történés jelen idejétől, egy későbbi időpontból indítva el a beszélgetést. A későbbi életidő bölcsessége így kerül szembe a történet jelen idejével.

Mórícz egyszerre képes ábrázolni az idillt és a tragédiát: elbeszélésének talán ez a legújyszerűbb vonása. Az *Új versek* (Ady) eredetisége is mindenekelőtt a szövegek disszonancia-érzékelhető hangulatában van. Az epikában pedig az egynemű szöveg polifón hangulatvilága lesz az, ami elindítja a magyar próza Mórícz nevével fémjelzett korszakát.

1. Vizsgáljátok meg az író aláírását Ti is! Igaza lehet a grafológusnak?

2. Nézzetek – nyomozzatok! – utána az igazi Mórincz-szülőháznak!

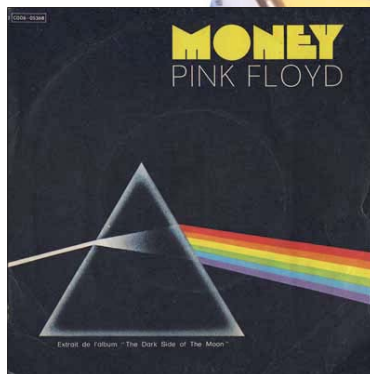
3. A 186. oldali lapszélén olvashatsz arról, hogyan igazítja helyre 2006-ban a téves legendát az utókor. Olvasd el az alábbi cikket is: [Sz. n.], *Rejtélyoslatás: hol született valójában Mórincz Zsigmond?* = <http://hvg.hu/kultura/20060704moricz.aspx> [2008. 02. 23.] – Lásd ehhez a kérdéshez a [fejezetnyitó oldalt](#), Mórincz saját kezű rajzát is!

4. Keressetek még olyan műveket az irodalomban vagy a művészetekben általában, melyeknek témája a pénz! Ki az a magyar költő, aki talán a legszebb, legtalálóbb szimbólumokat alkotta a pénzről?

5. Vajon kitől, honnan való ez az idézet?

„E föld befogad, mint a persely.
Mert nem kell (mily sajnálatos!)
a háborúból visszamaradt
húszfilléres, a vashatos.”

6. Mikszáth és Mórincz kapcsán utánanéztél a múlt századforduló magyar pénznemeinek, ugye☺?

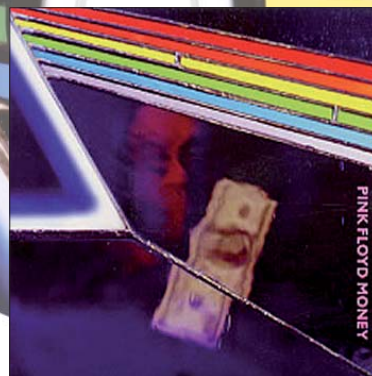

Kislemezborító a világ egyik legsikeresebb albumáról, a Dark Side of the Moon című bakelitkorongról, amelyen a Money című szám először megjelent

1973-ban...

„...a grafológia egyik legfontosabb eszköze, az aláírás ugyancsak pontosan jelzi az írónál a magánélet és a közélet összefonódását. Látható, hogy a vezeték- és a keresztnév két z betűjét ügyesen összekapcsolja. Vagyis legbelső énjétől elválaszthatatlannak érzi hivatása gyakorlását. Az írásban ugyanis a keresztnév hordozza a legélesebb tartalmat, kifejezi a legtitkosabb vágyakat, amelyek részben még a tudattalanban szunnyadnak. A vezetéknev pedig a mesterség címere, azokat a törekvéseket jelzi, amelyek még a származásból, a családból erednek. Az egybeírt aláírás egyértelműen mutatja, hogy az írás Mórincz mindennapjainak szerves része volt.”

DR. FORGÁCS Katalin, *Öntörvényű alkotók közelképei* = http://www.grafint.hu/grafologia_folyoirat/200708-09/ontalkotok.htm [2008. 02. 23.]

...és a 30 éves jubileumra készült fedél

A szegénység kizárja az embert a társadalomból, megfosztja az öröm és a boldogság lehetőségeitől. A barbárság nem más, mint részvétlenség, együttérzés hiánya, a másik ember szomorúságának és szenvedésének fel nem ismerése

Tragédia

Mindenki a Sarudy lány holnapi lakodalmáról beszélt. Ebéd után leheveredtek az aratók a keresztek tövébe, vagy a villákból, gereblyékből rögtönzött apró sátorok alá, ahol egy-egy szoknya adott egy kis árnyékot a fekvők arcára. Elég az, hogy napszúrást ne kapjon az ember.

A nagy sárga mezőn vidáman izegtek-mozogtak ezek a hangyaszorgalmú emberek, s az embertelen nagy munka közben, amely úgy tetszik, mintha végtelen és határtalan volna, örömet találtak abban, hogy a karjukat mozgatták, szájukat jártatták, és a legények meg a lányok olyan kacagva csipkedték meg egymást szóval és kézzel, mintha ez volna az élet fő tennivalója.

Kis János megette az almás ételt, amit szeplős, málészajú fia, aki ijeszítően hasonlított hozzá, kihozott utána. Azután körülnézett, de lusta volt a keresztig menni, s ott helyben dűlt el a tarlón. A kalapját az arcára tette, s nyomban elaludt. Még annyit hallott, hogy Sarudy Pál bornyút is vágatott a lakodalomra.

Azzal elaludt.

Senki sem törődött vele, a tulajdon fia sem. Ez elővette a cserépfazekat, s belenézett, nem hagyott-é az apja egy kicsit neki is benne? Bizony nem hagyott. Olyan üres volt az edény, mintha a Bodri már ki is mosogatta volna. Ezzel felborította a mázas csuprot, s elment a kutya után földi mogyorót keresni.

Mikor Kis János felébredt, első dolga volt megnyalni a száját. Álmában lakodalomban volt, s nagyon jól teleette magát. Kedvetlenül gondolt rá, hogy elfelejtett mindent, azt is, hol volt, azt is, mit evett. Legalább ne ébredt vón fel.

Hozzá volt szokva, hogy neki egész életében mindenről le kell mondani, hát nem soká sajnálkozott. Másik oldalra fordult, s újra el akart aludni. Nem sikerült. Az arca olyan vörösre vált a kalap alatt, mint a főtt rák. Lelökte a pizsokban feketült szalmakalapot, s jólesett, hogy a mezei szellő hűvösen érte a bőrét.

– Egye meg a fene ezt a vén Sarudyt – gondolta magában –, eleget dőgoztam neki életemben, meghíjhatna a jánya lakodalmára. Hadd laknék jól eccer.

Felemelte a hüvelykujját:

– Lesz húsleves. Jó sárga, zsíros tyúkhúsleves. Az jó lesz. Abbul megeszek egy tállal.

És már habzsolta is, szopogatta a sűrű, apró, sárga színű tésztacsigákat, amiket marokszámra eregetett le a nyeldeklojén.

– Dógozni emberek! – kiáltotta valaki.

Kis János meg se mozdult. Eszébe jutott, hogy egyszer gyerekkorában valami lakodalomban volt. Rokona is volt az a család, mégse kapott az egész lakomából mást, csak tyúklábat.

Tehetetlen harag, vad düh fogta el. A keze ökölbe szorult, s érezte, hogy most olyat, de olyat tudna ütni, hogy minden törne-zúzna utána.

De a hüvelyke mereven állott, erről lassan az eszébe jutott, amire az ímént gondolt.

– Azután töltött káposzta... Hatvanat megennék belőle... de ha ötvenet nem, egyet se.

– Dologra! – kiabáltak amott.

Ő is feltápáskodott. Éhesnek érezte magát. Odanézett a fekete falú csempédényre. Üres... Úgyse volna benne, csak valami lötyty.

Megrúgta az edényt; megvetően és dühösen. Annak beszakadt az oldala. Különben is drótozva volt már, s egy drótszál a bocskorához akadt:

– Üssön meg a guta! – káromkodott Kis János, és lerugdosta a lábáról a kölöncöt. – Már míg élek, mindig ebbe a szegénységbe kell szuszogni. Az a vén bitang nem fog elhíjni.

Égész nap rosszkedvű volt. Észre se vette senki. Kis János amolyan láthatatlan ember volt, akit senki sem lát meg. Így élte le az egész életét, sohase volt egy percig sem érdekes ember. Se nem erős, se nem gyenge, nem kicsi, nem nagy; nem sánta, nem begyes; mi lett volna, ami feltűnt vón rajta. Olyan volt, mint egy ember; két szeme volt, meg egy orra. Bajusza is volt. És sohasem jutott eszébe semmi. Ha reggel volt, felkelt, este lefeküdt; mikor eljött az ideje, megházasodott. Akkor lakott utoljára jól, beteg is lett tőle. Katona nem volt, a faluból tízszer se volt kinn, akkor is csak a vásáron. Nevetni csak egyszer nevetett életében jóízűen, akkor, amikor az apja le akarta őt ütni, amért megette az egész tál galuskát, s amint feléje sújtott, a saját ütésétől megtántorodott, felbukott s falba vágta a fejét. Bele is halt.

Még ez az egy érdekelte: az evés. A feleségét emiatt szokta elverni, s ha gondolt valaha valamire, arra, hogy mit volna jó enni. De ezt nem tudott sokat elképzelni. Hiába, a tapasztalat nem segítette.

Este, ahogy hazamentek, s a gazdának megmondták, mit végeztek, – az ő falujokban mindenki a maga kosztján dolgozott –, azt mondta a vén Sarudy:

– Emberek, asszonyok, hónap este mindenki elgyühet a lyányom lakodalma. Anyit ehettek, amennyi belétek fér.

Kis János majdnem elszédült. Valósággal megijedt. Attól ijedt meg, hogy nem bír majd megfelelni a feladatnak. A többiek ujjongtak, éljeneztek, de ő hallgatott. Ott állott hátul, setétedő este volt, senki se törődött vele. A többiek közt azután ő is elindult nehézkes léptekkal hazafelé.

Otthon megette a vacsorát; korpacibere volt. Csendesen, szótlanul. Felrúgta a macskát, amely a lábaszárába kapaszkodott s nyávogott. Nem gondolt semmit. De igen különösen érezte magát. Mintha nagy-nagy feladat várna reá, a legnagyobb életében. Nem volt tisztában vele, de félve gondolt a holnapi lakodalomra.

„Párizsban 1987. október 17-én lelepleztek egy követ, amelybe ezt vésték: »Valahányszor férfiakat és nőket arra ítélnék, hogy súlyos szegénységben éljenek, emberi jogok sérülnek. Magasztos kötelességünk, hogy erőink egyesítésével biztosítsuk e jogok érvényesülését.« Az idézet Joseph Wresinski atyától származik, a Negyedik Világ Mozgalom alapítójától. Azóta is minden évben október 17-én tartják a szegénység elleni világnapot.”

KENDE Ágnes, *Szociomagyarország* = <http://www.amarodrom.hu/archivum/99/11/1.html> [2008. 02. 26.]

1. Kutakodjatok a neten a szegénység témakörében! Eleget foglalkoznak ezzel a kérdéssel a világhálót használók? – Érdekes például elindulásképpen Hankiss Elemér és Ferge Zsuzsa szociológus műveit lapozgatnod, s ezt a tanulmányt elolvasnod: HAVASI Éva, *Szegénység és társadalmi kirekesztettség a mai Magyarországon* = <http://www.mtapti.hu/mszt/20024/havasi.htm> [2008. 02. 26.]

*Mednyánszky László:
Tűz mellett pihenő paraszt
(1913 körül)*

2. Gyűjtsetek olyan elbeszélő és verses történeteket, illetve filmeket, fotókat, amelyek a szegénység témáját dolgozzák fel! Rendezzétek őket saját magatok meghatározta csoportokba!

A Móricz család Tiszacsécsén

Egész éjszaka nem tudott aludni. Sokszor felébredt és ébren hánykolódott, de ha hozzáfogott arra gondolni, mi lesz holnap, igen nagy nyugtalanság fogta el.

Kinyújtotta a hüvelykujját:

– Először lesz tyúkhúsleves... Ebből megeszek egy dézsával.

Elmosolyodott. Arra gondolt, hogy ha egy kádba öntenék azt a sok krumplilevest, keménymagoslevest, meggy-, korpa-, lekvárciberét, meg azt a mindenféle habart lét, amit ő életében megevett – ajajaj, olyan nagy kád nincs a világon, még az egri érsek pincéjében sincs olyan hordó. Ha azután együvé raknák azt a jó ételt, amit ő evett valaha – avval tán még az az ócska fazék se lenne tele, amit ma felrúgott a mezőn.

Hirtelen úgy tetszett neki, mintha a lábán volna a bocskor, s érezné, ahogy beleakad a dróttal az edény. Nagyot rúgott. Ha ágyon feküdt volna, az menten összerogy, de ez a szalmazdika nem sokat törődik az ilyen fickádozással. Pedig Kis János nagyot rúgott. A szegénységet rúgta el magától.

Másnap reggel mogorván ébredt. Ahogy a rossz álmot kidörzsölte a szeméből, tisztán érezte, hogy igen nehéz a melle. Mintha pántok szorítanák.

– Egye meg a fene a vén Sarudyt, ma kieszem a vagyonából. Eleget káptam neki.

Nem mert reggelit enni. Ebédre meg se kóstolta az ételt, félt, hogy estére nem lesz éhes.

Máskor, ha összeveszett a feleségével, akárhányszor megtette, hogy egész napon át nem evett egy falatot sem, észre sem vette. Most reszketett az egész belseje, és szédülés fogta el az éhségtől.

Összeszorította fogát, széles, erős, nagy csontú állkapcáját, és szürke szemével mereven nézett előre. Egy vadállat makacs dühével viaskodott önmagával. De nem evett, megállotta.

– Ötven töltött káposztát! – ismételte magában, s vaselhatározással vágta kaszájával a rendet. Taktusra, mint az aratógép.

Megszűnt körülötte a világ. Nem látta a nagy búzatáblát, se a körülötte dolgozó embereket, nem ismert senkit, semmit, nem volt múltja, jövője, egész valója egyetlen nagy akarattá keményedett. Úgy ment eléje, mint valami emberi léten felüli feladatnak. S érezte, hogy az egész belseje, gyomra átalakult, s hihetetlen munkára képes. Amint szikrázó szemmel belenézett a világba, képes lett volna vállalkozni arra, hogy a kévéket úgy eregesse le magába, mint a cséplőgépnél az etető a dobba.

Végre alkonyodott. Hazamentek a munkából. Otthon már dél óta állott a lakodalom. Idő sem volt a hozzákészülődéshez, le kellett ülni a terített asztalhoz.

Kis János egy zugba került; annál jobb. Fálnak veti a hátát, s akkor hadd jöjjön az ellenség. Ezzel a vak és vad elszánással szállott szembe valamelyik őse egy kétezer emberből álló török sereggel.

Hozták a levest.

János nem sokallt, nem kevesellt semmit. Jó mély cseréptányért kapott, amit a szakácsné színiöntött neki. Ujjnyi vastag volt a tetején a sárga zsír, mely már nem is szakadt karikákra, hanem egybefolyt.

Kis János fogta fakanalát, s nyugodtan, komolyan kezdett munkához. A béle reszketett, s alig bírt uralkodni a mohóságán.

A tizedik kanálnál rettenetes megdöbbenés érte.

Úgy érezte, jól van lakva.

Sápadtság futotta el az arcát. Megérezte, hogy roppant feladatot vállalt magára. Megérezte emberi kicsinységét. Mint valami szél suhant át agyán a gondolat, hogy nem fogja megbírni, amit vállalt.

Összerántotta a szemöldökét; alacsony homlokán függőleges ráncok gyűrődtek, széles vas állkapcája összekattant, s nekidült újra a csatának.

Gépiesen, ahogy a kaszát eregeti ívben jobbra-balra, most a kanalat emelte taktusra a szájához, míg csak a tányér ki nem ürült.

Akkor szédülést érzett és utálatos csömört. Az étel túl zsíros volt kívánnyadt, gyenge, zsírtalan lötykökhöz szokott gyomrának.

Túrós csusza következett. Ízes, tejfölös, töpörtös, kövér. Jól telerakták a tányéjrját.

És Kis János kivette a sárga, csontnyelű törött villát, s ugyanolyan nyugodtan, mint az imént, ezt is sorra beraktározta. Nem érezte az étel ízét. Nyomást érzett odabent, és szeretett volna levegőre menni. Vagy legalább

3. Szerinted hogyan és mennyire működik ma Magyarországon a (társadalmi) szolidaritás (együttérzés) elve?

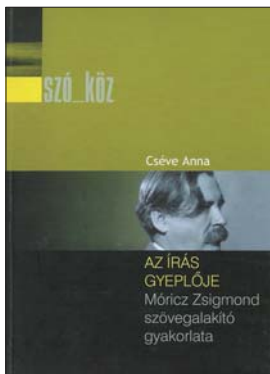
4. Indítsatok blogot, fórumot, topikot a szegénység témájáról! A legérdekesebb bejegyzésekből készítsetek válogatást, és küldjétek el néhány napilapnak, folyóiratnak!

5. Találjátok ki, hogyan tudnátok segíteni embereken, akik szűkölködnek a javakban! – Tapintatosak legyetek, mert tudjátok, hogy sokszor nehéz segíteni, hiszen a szegénységet az emberek szégyellik, s nehezen vallják be. De el kell jutnia mindenkinek legalább az együttérzésig. Az irodalom azzal segít élni, hogy ezt tanítja nekünk: a szándék felismerésének szükségességét.

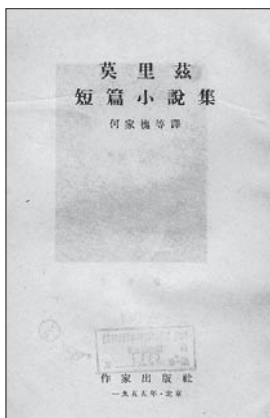
„A *Tragédia* minden történet-olvasási szokásnak ellentmond – hiszen a novella kombinatorikus, filológira hagyatkozó, nem nyilvánvaló jellege már nem is a magát halálra evő paraszt zavaros meséjét teszi fikció tárgyává, hanem magát a megértést.”

CsÉVE Anna, *Szituálatlan üzenetek*, Szabolcs–Szatmár–Beregi Szemle (Az újraolvasott Móricz – különszám), 2004/4, 386–393, idézet: 393.

CsÉVE Anna 2005-ös könyve egy meglepő modernséget mutató, öntüköröző Móricz-művészetét értelmezi (Míg új a szerelem)

Az Egyszer jóllakni című kötet már 1955-ben megjelent kínaiul is

káromkodni egy nagyot, keserveset. És végtelen fájdalommal, irigységgel nézett körül a népen. Mindenki vidám volt, nevetett, habzsolt. És ő már tudta, hogy vége. Ma már annyit evett, mint egész életében egy ülésre szokott. De összecsikorította fogát, s odatartotta a tányérját a harmadik fogásnak. Ez lencse volt orrával. Kint, a cselédek és munkások közt nem tartották meg a szokásos sorrendet, amit odabent a vőfély verssel szabott meg. Azt adták, ami közelebb esett. Ez ebből evett, az abból, Kis János mindenből.

Így ment ez két óra hosszáig, megállás, pihenés nélkül.

Akkor jött a töltött káposzta.

– Ötvenet! – mondta magában Kis János, és a szemére fátyol szállott.

Nagy darab húсок voltak a töltött káposzták közé téve ráadásnak. És Kis János, amint a három hatalmas töltelék után egy ilyen darab szívós, főtetlen, rágatlan húsdarabot le akart gyúrni – rémülten állott fel. A szeme kidagadt, szinte kiugrott szemöldökei alól, nyakán az erek kötélvastagságra dagadtak.

Utolsó józan eszével kirohant a házból.

Az eperfához ért, mikor megszabadult a bajtól. A torkán szorult darab, amely már szinte megfojtotta, visszacsúszott a szájába.

Szemébe könnyek gyűltek, s állkapcsát olyan keményen vágta össze, hogy éket se lehetett volna közé verni.

Azzal a szenvedély részegségével mondta el magában:

Dögölj meg, kutya.

Újra lenyelte a húst.

És most is képtelen volt rá. Megakadt a torkán, s többet nem ment se le, se fel.

Az ember két keze a levegőbe kapkodott; sovány hosszú teste megfordult, s hanyatt vágódott.

Irtózatosságon végődött hangtalanul a földön, míg csak végleg el nem csendesedett.

Senki sem vette észre, hogy eltűnt, mint azt sem, hogy ott volt, vagy azt, hogy élt.

(1909)

Bizonyos értelemben erre a szövegre is polifónia jellemző. Ám nemcsak az iménti vonatkozásban – a szöveg kettős hangnemét elgondolva –, hanem a tematikát illetően is. A *Tragédiának* ugyanis többféle befejezett változata van írónknál, ebből a tényből pedig érzékelhető, hogy a téma és annak variációs lehetőségei erősen foglalkoztatták őt.

Kis János figurájában Tót tűzoltóparancsnok (*Örkény: Tóték*) és a hozzá hasonló, jelentéktelen emberek szólnak hozzánk, akik azonban életük egy pillanatát mégiscsak jelentőssé tudják növeszteni. Ők ketten például azzal, hogy – bármily groteszk módon is, de – szembeszállnak a hatalommal, s elkövetnek valamit, ami lényegében a saját pusztulásukat is maga után

vonja; de akkor ez már nem érdekes. Tehetetlen, kicsi emberkék, nevelés-gesek, ám viszonyunk hozzájuk mégiscsak ambivalens: vannak pillanatok, amikor nemcsak szánalmat, hanem valamiféle megértést is érzünk irántuk. Talán ennek az érzésnek a kettőssége izgatta erősen Móriczot, s ezért tért vissza témájához hosszabb szövegváltozatban, epikusabb szerkesztésmóddal, bonyolultabb konstrukcióval (*Egyszer jóllakni* – 1933).

SZEGÉNY EMBEREK (1916) A világháborúba sodort ország és a rettenetbe kényszerített kisember tragikus sorsa elevenedik meg ebben a középhosszú elbeszélésben. Érthetetlen, hogy az a logika, amely a harctéren érvényes, miért nem érvényes otthon is... Ám a kérdés megválaszolhatatlan. Mint ahogyan az sem tudható meg soha, miképpen lehetséges a kiszolgáltatottság ilyen végső bugyraiba merülni, mint Móricz katonahőse.

Szánjuk ezt az embert, de szánunk elsősorban azt a társadalmi rendet kell, amely ilyen tettekbe hajtja-kényszeríti bele őt. Cselekedetei ugyanis irracionálisak: ösztönei szerint gyilkol, ám a pénz nagy részét eldobja. Amikor pedig kisfia véletlenül elárulja őt, s börtönbe kell mennie, mintha végképp kijózanodna. Talán felfogja ekkor, hogy számára minden véget ért. Azt azonban valószínűleg soha nem érti meg, hogy élnünk nemcsak magunkért, hanem mindenekelőtt másokért szükséges és lehetséges. De csakis emberi módon. Az ő családját segíteni akaró kísérlete ezért az önuralmát veszített ember tragédiája. Azé az emberé, aki nem képes újraépíteni személyiségét a háború átélte borzalmai után.

Ott rejlik azonban a Móricz-szöveg olvasatai között egy másik lehetőség is. Joggal gondolhatunk arra: talán mégiscsak ez a név nélküli katona az egyetlen normális ember egy abnormális világban!? Ezt a felismerést azonban nem bírja elviselni. Elméje megzavarodik, s ezért követi el borzalmas tetteit, melyeket Móricz naturalista részletességgel ábrázol.

Vagyis lehetséges, hogy az a baj, ez az ember nem tudott mit kezdeni a saját életével. Nem tudott mit kezdeni azzal a kincssel, amelyet a „halálra ráadásul” (József Attila) kapott. Ezért tud csak tragédiákat okozni maga körül.

A szegénység mint a végső rettenet eredete, mint a kiszolgáltatottság forrása talán ebben a Móricz-novellában ábrázolódik a legkérelmetlenebb kegyetlenséggel és elkeseredettséggel, a legszörnyebb naturalizmussal és írói indulattal.

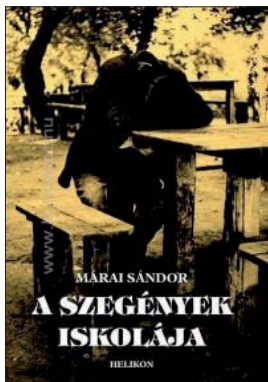
Mednyánszky László:
Katonafej (1915 körül)

6. **Jövőre** fogjuk tanulni Bertolt Brecht *Kurázi mama* című drámáját, melynek egy jelenet-sora kísértetiesen emlékeztet majd a *Szegény emberekre*. Gondoljatok vissza akkor erre az elbeszélésre! – Kurázi egyik fiát ugyanazért a tettért az egyik pillanatban megdicsérik, a másikban kivégzik. (A mű a harmincéves háború idején játszódik.) Bizonyosan vannak olyan emberek, mint Móricz hőse, akik nem tudják felfogni, miképpen lehetséges, hogy a gyilkolásért a harctéren jutalmazás és elismerés jár, a civil életben pedig súlyos büntetés. Beszélgessetek, vitatkozzatok erről a kérdésről az osztályban! Szerintetek hogy van ez? Nekem az az érzésem, igenis ezeknek a „szegény emberek”-nek van igazuk, akik nem értik a világot, mert az gyakran maga az abszurditás. Hisz végül is a fenti ellentmondást nagyon nehéz lenne megmagyarázni például egy békességes földönkívüli lénynek!

7. Próbálkozz meg ezzel a feladattal mindenféle médium segítségével! Magyarázd meg a számunkra megmagyarázhatatlant egy földönkívüli értelmű (!) lénynek powerpointban, skype-on, blogban, szóban és írásban!

Varga Imre szobra Budapesten

Egy másik nagy író munkája ugyan-
ebből a korszakból (1933), más műfaj-
ban. Szatirikus iróniával tekint kora
lélekölő szegénységére – Jonathan
Swift 20. századi utódaként

Barbárok

CÍM A novella címe arra az egész világra vonatkozik, amelynek szereplői az elbeszélte történetben megjelennek. (A szöveget lásd a 204–209. oldalon!)

KOMPOZÍCIÓ A történet első (a cím) és utolsó szava azonos egymással. Öseredeti kompozíciós elvre utal eme igen erősen érzékelhető keret, illetve a szöveg három részre tagoltsága. E tagolás követi a szöveg idő- és térszerkezetbeli megosztottságát.

IDŐ- ÉS TÉRVISZONYOK Az első és az utolsó rész cselekménye sokkal rövidebb idő – néhány óra – alatt történik. A középső kompozíciós egység egy évnél is hosszabb idő alatt játszódik. A tempó is sokkal lassúbb ebben az egységben, mint a keretfejezetekben. Az első egység belátható térben (a szabadban, de mégis viszonylag kis térben, melyet először a tűz világít be, majd a sötétség honol benne), az utolsó egészen zárt helyen (kis térben ez is), bíróságon játszódik. A középső rész tere tágabb az elsőnél és az utolsó-nál, amiképpen időben, úgy térben is elgondolkodtat. Lelassul, kitekint a tágas horizontra, végül sejtetni engedi, hogy a végtelen utak és idők végül majd egy sűrűsödési pontban találkoznak egymással.

Az asszony vándorlása mesei-mítoszi távlatokat ad a történetnek. A Dúnán való átkelés pedig egyfajta szakrális gesztus. Átlépést jelképez egy másik világba, egyben megtisztulásra, megszentelődésre utal.

NARRÁCIÓ Szenvtelen az előadásmód, olykor szinte riportszerű. Mórícz a mindentudó elbeszélő pozíciójából tárja elénk az eseményeket, de nem jellemző rá a mindentudás mint hétköznapi fogalom. Kommentár nélkül adja a történetet. Az értékelést a szereplőkre és ránk bízta. A bíró utolsó szava a szereplő(k) „értékelése”, a címmel pedig bennünket értesít arról, amiről szó lesz a szövegben. Elváráshorizontunkat világosan, pontosan hangolja rá az elbeszélés stílusára, mondandójára.

SZIMBÓLUMOK Több szimbolikus elemet találhatunk a műben. Ilyen az említett víz, a tűz, ilyenek az étkek, a rézzel kivert öv vagy Bodri juhász feleségének fehér ruhája. Különösen szép, amikor a fehér–fekete váltást érzékelteti az író. (A fekete asszony fehér ruhában gyalogol fáradhatatlanul, ameddig le nem esik a hó.)

Bihari Sándor: Bíró előtt (1886)

Legvégül pedig egy ajtó (a nyitódás–záródás jelképe) kap szimbolikus szerepet azáltal, hogy Bodri juhász csatos övét erre akasztja fel a bíró. Az öv újralátása aztán olyan hatással lesz a veres juhászra, hogy az összeomlik, és beismeri addig tagadott szörnýt.

A BEFEJEZÉS némileg talányos: mindössze a huszonöt botütés lenne a büntetés? Valamivel korábban a vizsgálóbiztos még akasztófát emlegetett. Valószínűleg arról lehet szó, hogy ez a 25 bot csak mintegy ráadás azért a hazugságért, hogy a veres juhász mindvégig tagadta Bodri juhász megölését. Vagy egy másik értelmezés szerint: arra is gondolhatunk, hogy ez a 25 bot csak amolyan „ráadás” annak számára, akinek bűne úgyszólván számolhatatlan. De eszünkbe juthat az is, hogy a veres juhász tényleg csak ennyit kap, mert ő már annyira barbár, hogy az is „mindegy” neki, büntetik-e vagy sem. (Az igazságszolgáltatás tehetetlenségére is utalhat ezzel az író.)

STÍLUS Különösen egyedi Móricz ebbe a csoportba tartozó szövegeinek stílusa. (Ez igaz a *Barbárok* című novelláskötet egészére, illetve az évtized több más alkotására, mint például a *Pillangóra* vagy a *boldog emberre*.) Míg például *Erdély* című történelmi regényét az archaizáló nyelvezet megvalósítójaként tarthatjuk számon, a *Barbárok* a paraszti nyelv és szövegalkotás (utánozhatatlan) iskolapéldája lehetne. A juhászok beszédében lényegében több a metakommunikatív elem, mint a kimondott szó. Gesztusokkal, hüm-

„Ott vót a kis kulipintyó. A haragosáé.

Az ablakon át meg is látta mingyárt. Otthon volt, pöszmét sajkált. Bérnapszámra kellett volna, de nincs munka. Csak úgy, az ajtórúd mentén tisztelt be hozzá.

– Aggyisten – lötyintette a kalapszederjét.

Az csak morgott valamit. Ültek, pipáztak.

Déltájra megmukkant az ember.

– No.

– Hát így.

– De nem a, a má nem.

– Nem-e? Hát márgakubikos kend, vagy cservesz? Az anyád...

Pipázott, felállt, egyet bökött, a bicskával, szépen, egyenesen. A hasa alá annak.. Meg se nyíft az ember. Lehuppant, lassan. A fejszékre buggyant a béle, rángett egy párat. Aztán nem izgett többet.

A másik megpróbálta a miskárolót, csukódik-e. Csóválta fejét.

– Kijár a szöge ennek – mondta –, a fene vigye. Be kell kalapálni. Indult a kovácshoz.

Az ágadzásnál érték utol a magyar csendőrök. [...]

– Úgy a. Aztán szójjanak maj az asszonynak. Hogy vigye haza. A Sándornak kell majd, jövő ilyenkor. Disznóra. Isten mint nap.

S ballagtak tovább, a törvény felé.”

Karinthy Frigyes: *Móricz Zsigmond: Miskároló* = K. F., *Így írtok ti*, Bp., Magvető, 1992, 95–96.

„[...]”

Úgy ment el, mint az Isten.

Kimeresztette a nyakát.

Vitte a nagyeros lelke.

A tábla végébe meg ott állt a walesi herceg felesége, annak a törekeny testét végigbizsombosongatta valami borsódzás, babzás: – úgy nézte a férfit, hogy málladt tőle a fehér melle. Különösen a köpést nézte. Ilyen szépet, igazit, hímeset még nem látott. Ilyen igazi, erős férfit.

Az meg csak jött felé.

– Mi járatban erre, Turi uram – kérdingette a hercegasszony csak úgy közömbösen.

– Instállom, usgye, aszongya, butykos, lölkem – mondta Turi Dani makacs-mereven. S egyszercsak, fogta, s akkorát bömbent, ordantott a torkával, hogy a szája kétoldalt kirepedt a füléig. Valami forrószág fogta el a hercegasszonyt: – a hímség ilyen fürtelem szép nyikkanására. Elszédült, megkábult, összebágyadt, lecsuppan, odariggyent a férfi zekés melletetejére. Először látott igazi férfit. Erős, ősöztönös, nagyszerű, igazi, félliterköpő, fülgrepedtszájú, füstös férfit. Az igazit. A nagyot. A kérlelhetetlent. Az ősöztönöst.

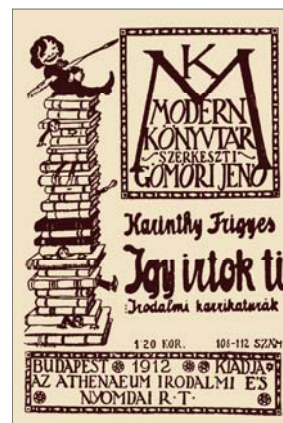
– Te szép, te én uram, mura, mura – nyögte elaléltn, pihegve, mint nyaratszaki csibbe.

Dani meg nézte.

Aztán egyetlen, morcos mozdulásával a körmefeketéjének, felhasgatta végig a hercegasszony hasát. Úgy hagyta ott,

mögéssel, indulatszavakkal „beszélgetnek” egymással. Az író akkor jelzi fonetikus írásmóddal a beszélők szövegének hangzásbéli jellegzetességeit, ha e szavak kiejtésének a hangalaktól való eltérése azonos a köznyelvi normával. A Móricz által teremtett szavak az Ady alkotta kifejezések egyediségét idézik. Az olvasó számára ismeretlen szintagmák jelentésüket a szöveggörnyezetből gereblyézik össze. Ez a kontextus olyan erőteljes, hogy Móricz szóteremténeinek megértése nem okoz nehézséget a gyakorlatlanabb olvasó számára sem.

KARINTHY PARÓDIÁJA A lapszélén idézett részletek is mutatják az *Így írtok ti* korszakos és műfajteremtő jelentőségét. A Karinthy-szöveg nemcsak a szereplőket jellemzi hallatlan beleérzéssel, hanem – természetesen – az írókat is. Legfőképpen talán Móricz egyedi szóleleményei azok, amelyek Karinthy epébe mártott tollára akadnak. De nem kíméli ez a toll a párbeszédeket, a cselekményt, egyetlen szövegjellemzőt sem. Talán éppen ettől olyan nagyszerű a Karinthy-paródia a maga műfajában, mint amilyen egyedi-fenséges a *Barbárok* a maga műfajában.

1. Lapozzatok fel ismét a fejezet *Ráadás*-ában a *Barbárok* című novellát! Elolvasás után milyen értelmezési szempontokat látnátok megfelelőnek?
2. Újra itt a nagyszerű alkalom, hogy mérlegre tegyétek alkotói vénátokat... – hogy mi magunk is egy Karinthy-paródia ihlette képzavarral éljünk ☺ –: írjatok Móricz-utánzatokat, groteszkeket, parafrázisokat, játszatokat a nyelvvel olyan felszabadultan, mint ő (ti. Karinthy) tette!
3. Vizsgáljátok meg a művet a főszövegben fölvetett szempontok szerint is (idő- és térszerkezet stb.)!
4. Mitől lesz szerintetek egy prózai szöveg remekmű? Mikor érezzük, hogy fejbe ver, letaglóz, agyoncsap – mint a *Barbárok* –, s mégis felemel? Versnél még csak értjük és érezzük már ezt, de a próza hogyan működhet?

5. S hogyan működhet a „szabálytalan szabályosság” törvénye a prózában – az eltérés a hétköznapi elvárt mondatalkotási stílustól, módszerektől, a helyesírási szabályokról?
6. Mit nehezebb írni szerintetek, verset vagy prózát? Vitakozzatok erről, ha van hozzá kedvetek!
7. A *Barbárok* nyelve már olyan sűrű, mintha vers lenne. Olykor az érthetlenségig, a groteskségig is elmegy Móricz. Úgy érezzük, szinte túllép a nyelven, a szavak jelentésségének követelményén, s elsősorban már nem az értelemnek, hanem az érzelmeknek szeretne „mondani” valamit. Helyesebben közvetíteni, nem is mondani. Ez a nyelv már nagyon közel áll a festészet vagy a zene hatásrendszeréhez, működésmódjához. Szerinted miért?
8. Zeneértő osztálytársaid segítségével „kottázzátok le” a párbeszédeteket!
9. Ha a juhászok „beszélgetéseiket” sms-ben bonyolították volna, elég sokba került volna nekik a „szövegelés”, nemde bár ☺? Igaz, hogy utána hónapokig úgyis hallgattak, vagyis akkor spóroltak volna...

kibuggyanva. Az még akkor is szerelmesen tátogott, tinpegett utána.

Úgy ment el döngve.

Vitte a nagylöttyös indulat. A férfit.

Két uralkodó herceg jött vele szembe három bölénnyel. Dani oda se szottyant nekik, áttaposott rajtuk. Belerúgott, átrúgta. Hozzá sziszegett a fogával, keresztül a foga-húsán.

Három másik ember jött.

A tömörkény, meg a gárdonyi, meg a mikszát.

– Mi járatban – mondta a tömörkény. – Mi járatban, gazd-uram. Itt nem lehet átmenni, gazd-uram. Dram.

Dani csak nézte. Vérbenyihant, a szeme.

Nagyot, keserveset fohász- kodott a gyomravejeje. Két kezé- vel odakapott, megfogta, forgatta a népiescht és csak úgy szörmen- tében, riszálva, odakente a palánk- hoz. Még be is sózta, paprintotta kevésbé. Egyet ropigott a fogá- val, s leharapintotta a két másik népiesch fejét. Úgy meningélt továbbbság, népies irányban.”

Karinthy Frigyes: *Móricz Zsig- mond, a tősgyökeres. Népiesch* = K. F., *Így írtok ti*, Bp., Magvető, 1992, 92–94, idézet: 93–94.

Id. Markó Károly: *A puszta* (1853)

A történelmi regény műfajának áthagyományozója

Máriássy Félix Rokonok-adaptációja
1954-ben készült

„Móricz Zsigmond – Kocsák
Tibor – Miklós Tibor:
Légy jó mindhalálig –
A MusicalVarázs Színpad
és a Ferencvárosi Művelődési
Központ és Intézményei
(IX. Budapest, Haller u. 27.)
Dátum: 2008. január 21. 19:00”

Forrás: <http://www.musicalinfo.hu/article.php?id=438>
[2008. 02. 26.]

REGÉNYEI ÉS SZERKESZTŐ TEVÉKENYSÉGE Móricz Zsigmond regényei több szempontból is jelentősek irodalomtörténetünkben. Egyrészt fontos, hogy Jókai és Mikszáth mellett a legolvasottabb írónk, vagyis a közönség is szereti műveit. Másrészt általában is megemlítendő, hogy olyan nyelvi, műfaji, megformálásbeli újításokat hajt végre, amelyek későbbi irodalmunkra is nagy hatást tesznek. Témáit illetően pedig kiemelten fontosként mutattuk be a szegénységről szóló rövidtörténeteket. Regényei közül az esettekkel és megnyomorítottakkal való együttérzése írta jele a már említett *A boldog embert*, az *Árvácskát*, a *Légy jó mindhaláligot*. Társadalmi érzékenysége a *Rokonok* és az *Úri muri* típusú regényeket. Lélektanisége, jellemábrázoló mélysége, akarata a *Sáraranyt* vagy *Az Isten háta mögöttet* (ez utóbbit „a magyar Bovaryné”-nak is szokták nevezni). A romantika történetformáló hagyománya felé is tesz lépéseket, de ezek a kísérletei a kevésbé sikerültek közé tartoznak (Rózsa Sándor-történetek). Jelentős szerkesztői (Nyugat, Kelet Népe) tevékenysége, ezzel irodalomszervezői munkássága is.

„Édesanyámnak én vótam a segítsége, mindig velem beszélte meg szegény, hogy mit hogy csináljunk. Mán a házat is én fedettem be tizenkét esztendő koromba, mert édesapám után úgy maradt, hogy mindenféle csorgott az eső. Olyan nagy szalmafedele vót a házunknak, de már lekopott a szalma, meg édesapám leetette. Igen. Mikor tavasszal elfogyott a takarmány, a fedelet etette a tehennel. Én is úgy hagytam most otthon a három marhát, amit a végrehajtó visszahozott, hogy etessék meg velem az ólfedelet. Majd aratás után csak valahogy újra befedem.

Hát szóval, mikor láttam, hogy az orromra csepeg az eső az ágyba, nem hagytam békét édesanyámnak, míg be nem fedette a házat. Jó helyen van a házunk, éppen a falu közepén, csak egy kicsit bele vót süppedve a földbe, mert lábasház vót, oszt mikor a talpgerendák elkorhadtak, akkor a tető lenyomta az oszlopokat a földbe. Úgy kellett kihányni a földet a szobából, és ha az ember kívülről ment be, le kellett hajolni, és le kellett lépni a kis konyhába.

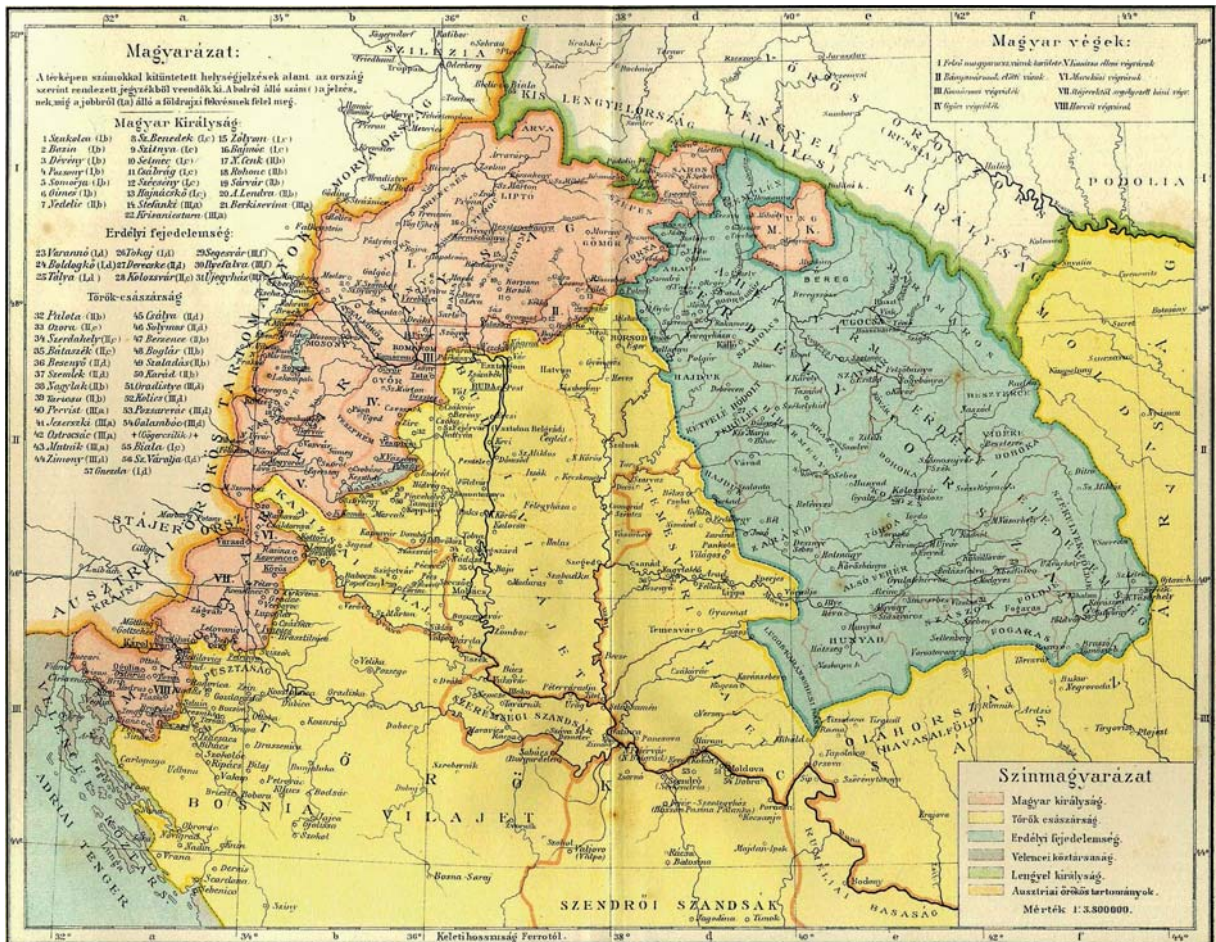
De mi nagyon jó rendbe tartottuk azt a kis házat. Mindennap kiséper-tük, ha nem többet, legalább a szoba közepét. Vót úgy, hogy a szemetet, ha siettünk, csak besepertem az ágy alá, de vasárnap azt is mindig kihordtuk. Legtöbbször én szoktam sepergetni, mert akkor is nagyon szerettem a tisztaságot. Mosdani? Kútunk nem vót, a szomszédból hordtunk vizet, de én minden reggel megmostam legalábbis a szemem közit, nem szerettem, ha csipás vagyok. Nyáron aztán fürödtünk, pacskoltunk a vízbe.”

(*A boldog ember*, 1932–1935)

ERDÉLY-TRILÓGIA Nagyepikai művei közül azonban valószínűleg a legfontosabb, poétikájában viszonylag legegységesebb alkotás az *Erdély-trilógia*. Ezzel a Jósika Miklós (*Abafi*), Eötvös József (*Magyarország 1514-ben*), Kemény Zsigmond (*Zord idő, A rajongók*) teremtette-művelte hagyomány folytatója lesz irodalmunkban.

A regényfűzér négy főszereplője: Báthory Gábor fejedelem és húga, Báthory Anna, illetve Bethlen Gábor fejedelem és (első) felesége, Károlyi Zsuzsanna. (A trilógia részei: *Tündérkert, A nagy fejedelem, A nap árnyéka* – az első Báthory, a második Bethlen, a harmadik Károlyi Zsuzsanna története.)

„Magyar- és Erdélyország térképe Bethlen Gábor halála évében”

Báthory Gábor (1589–1613)

Bethlen Gábor (1580–1629)

A fabula lényege, hogy a szöveg két rendkívüli személyiséget állít szembe egymással. A forradalmár típusú, örökké felhevült lélek-állapotban lévő, dinamikus, nőfaló fiatal fejedelmet, Báthory Gábor figuráját ütközteti az építő, reformer, fontolva haladó Bethlen Gáborral. Előbbi mindent azonnal szeretne megváltoztatni, utóbbi az okos építkezés híve.

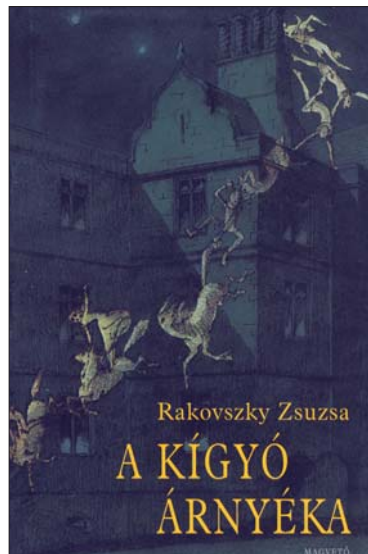
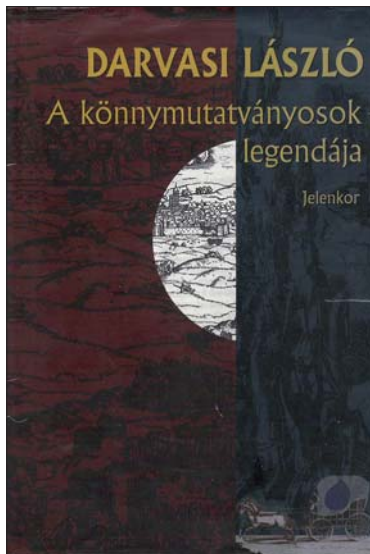
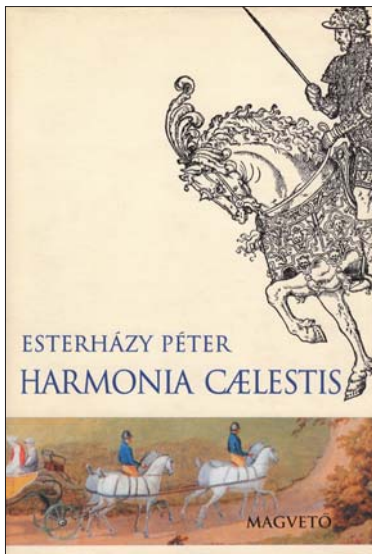
Kulcsszerepet visznek a történetben a nők. Károlyi Zsuzsanna, Bethlen Gábor – majdani – fejedelem felesége száraz, nyugós, fantáziátlan személyiség Móricz ábrázolásában. Báthory Anna azonban szenvedélyes, démoni nő, sorsfordítóan szeretni tudó asszony.

ÁLLJ! NE OLVASD TOVÁBB, hanem folytasd Te a történetet! Szerinted mi következik :-)?

Báthory Gábor szenvedélyesen beleszeret Báthory Zsuzsannába. Úgy véli, hogy a két történelmi család legjobb tulajdonságait egyesíteni kellene egy utód személyében. S ez az utód volna az, aki egyedül méltó lenne Erdély jövődjének. Végül is nem tudjuk meg pontosan, egymással szembeállítva a szerelemmel, de a történelmi felelősséggel megakadályozza, hogy végképp kikötkentse az idő kerékét. Báthory Zsuzsanna, szenvedély, gyűlölet, hazugság: mind része a nagy eposz történetnek, mely lenyűgözi az olvasót a maga teremtette világ hitelességével.

Móricz Zsigmond történelmi regénye folyamatosságot teremt a 19. századi, emlegett nagyregények és az évezredforduló tájékán megjelent újabb, posztmodern történelmi regények között, melyek a műfaj ismételt népszerűségét jelzik. (Például Darvasi László, Esterházy Péter, Láng Zsolt, Márton László, Rakovszky Zsuzsa, Szilágyi István írt jelentős könyveket az utóbbi évtizedben ebben a műfajban.)

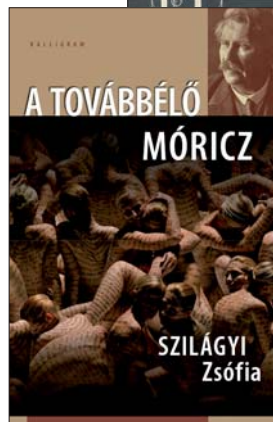

1. „Homérosz is alszik néha” – szokták mondani, amikor egy nagy műben olyasmit talál az olvasó, ami a szerző feledékenységére utal. Többek szerint az Erdélyben előkerül olyan szereplő is, aki néhány tucat oldallal korábban már meghalt... ;-) Volna kedved megkeresni őt?

2. Olvass bele néhány újabb történelmi regénybe! A tematikai változatoságon kívül olyan stilisztikai gyönyörűségekből is lehet részed, hogy nem is gondolnád! Az egyik oldalon a teljesen posztmodern nyelv (Esterházy Péter), másutt a visszaklasszicizálódás jelei mutatkoznak (Darvasi László, Rakovszky Zsuzsa). Neked mi a véleményed?

3. Mit gondolsz, Móricz igen erőteljes nyelvisége hogyan befolyásolta a későbbi irodalomfejlődést?

4. Móricz Zsigmond olyan sokfélét és olyan mennyiségben alkotott, hogy könnyen lehetne róla készíteni egy igaz nagyprojektet. Pár hónapon keresztül kellene gyűjteni a vele kapcsolatos írásokat, egyéb publikációkat, filmeket, képeket, majd egy szép DVD-n – vagy online tartalomként – egy ügyes összeállítással talán még egy internetes lap szerkesztőségét is megcélozhatnátok ☺!

Bori Imre „értelmezési kísérlet”-e 1983-ban jelent meg, Szilágyi Zsófia könyve a legújabb Móricz-újraértelmezés (2008)

Móricz Zsigmond: Barbárok

1

A kis kutya, a puli fület, szimatolt s a következő percben vicserítva kezdett ugatni.

– Mija? – szóló rá a juhász.

A kutya csak még jobban ugatott.

– Városifélék? – kérdezte a juhász.

A kutya egy pillantásig hallgatott.

– Pusztabéli?

A kutya ugatni kezdett.

– Akkor mi bajod?

A juhász végigheveredett a subáján, a szamár árnyékában és többet nem tördött az egészsel.

Egy idő múlva a két komondor is észrevette, hogy idegenek közelednek s mély konduló ugatással ők is rákezdtek. Olyan fertelmesen acsarkodtak, mintha nyúznák őket.

De a juhász már tudta, hogy valamelyik pásztortársa közeledik, a puli azt jól megmagyarázta neki.

Jósokára volt, mikor a két szamaras juhászt ki lehetett venni, ahogy a leégett pusztán közeledtek. Lassan jöttek a száron, és a szamár lába előtt két kutya is ott poroszkált.

A puli a gazdája lábához állt s abba nem hagyta egy pillanatra a csikorgó csaholást.

A komondorok lassan meg-megbékéltek, hogy felismerték a sorstársat. Talán a kutyákat is megismerték. Egy-egy időt hallgattak, aztán egy-egy verset ugattak, de nem vették nagyon a lelkükre az ugatási munkát.

Csak a puli nem hagyta abba, az úgy visított, mintha késsel metélték volna.

Mikor a két vendég ideért a nyáj közelébe, a komondorok összeverekedtek

a jövevény kutyákkal, egybekeveredtek s a földön mardosták egymást. Az egyik juhász a számról rájuk böngött, a botját is felemelte, hogy mindjárt agyoncsapja valamelyiket, de aztán csak hagyta s bedöcögött a baktatóval a bunda felé.

– Hé.

– Netehé.

A juhász felkönyökölt és nézte a közeledőket.

Elkurjantotta magát:

– Iszkite.

Erre az ebek kicsit barátságosabban marták egymást.

Az egyik vendég már a földön volt és hosszú kacsázó léptekkel közeledett.

– Aggyon lsten.

– Fogaggy lsten.

Felállott a becsület kedvéért, pedig a vendég nem érdemelte a megbecsülést, mert rosszakarója volt. Hallotta a múltkor is a csárdában, hogy azt mondta, hogy az ő nyája a pusztá betyárja. Mér mond ilyet. Mikor neki módja van, hogy arra legeltessen, ahová csak szegődése engedi?

De hát nem mutatja meg az ember mindjárt, hogy mit érez és mit gondol. Kezet fogott velük és azt mondta:

– Szájj le tésis.

Erre a másik juhász is leszállott a számról s a két csacsit kicsapták. Azok ottmaradtak egy álltó helyükbe s meg se moccantak többet, csak a bőrük reszketett a pöcsik csípése alatt. De különben legfeljebb csak a fülüket mozgatták s egy ígét se szóltak.

A két juhász levette a szamaráról a bundát, ők is leterítették a kiégett földre s ráheveredtek. Így ültek szembe

egymással, s maguk elé néztek. Nem beszéltek.

Nyájajuhász volt mind a három ember, olyan juhász, aki egész esztendő tinn töltött a nyájánál, soha falunak színét se látta, hacsak lakodalomba be nem mentek vagy vásárra olykor. Kemény pusztai emberek voltak. Körülötük a nagy ég, semmi más, mert az égen csak kerengtek a felhők, de a földön nem volt más, csak a tücskök peregetek. Meg egy vadkörtefa búsult görbén nemigen messze.

A nagy nyáj messzebb járt, a kifestő volt vele. A juhász kisfia, olyan tizenkét esztendősi sihederke, csak egy nagy kalap, meg egy kis szűr, ennyi volt az egész gyerek, meg egy kis kíváncsiság. Úgyhogy

Krassó–Szörény vármegyéből való rézveretes bőröv

el is kezdte visszafelé terelni a nyáját és konyvat felé ide is ért az apjához.

Ezek még akkor is hallgattak. A juhász napokat el tud tölteni hallgatva. Ha együtt vannak, együtt hallgatnak. Még ilyenkor, ha vizitába jön, akkor se vakognak.

– Hát az asszony – mondta az egyik vendégjuhász.

Aki megszólalt, nagy veres ember volt. Szeplős, nagy kemény ember. Kék szemű és verhenyes bajszú. Hogy a haja milyen volt, nem igen látszott, mert a kalap egész a szemöldökére volt akasztva.

A másik vendég is megmordult. Az kisebb ember volt, tömpe orrú, vizslató szemű. Szíjta a pipáját, odanézett, de nem szólt.

- Itt vót.
- Mikor?
- Van egy hete.
- Mikor gyün megint?
- Majd elgyün.
- Van eleség?
- Van valami.
- Elég lesz két hétre?
- Tíz napra.
- Tíz nap.

Újra hallgattak.

Most mán a gyerek is itt állott. Csak állott a görbe kampójára támaszkodva, és szótlánul nézte a vendégeket. Szerette volna kitalálni, mit akarnak, minek jöttek, de nem mert szólani. Meg nem is akart. Ha azok nem, ő sem. Nem sürgős.

Mán lassan lefelé konyult a nap. Az is kíváncsian nézte a három embert, a se tudta, kik ezek s mit akarnak. Sajnálta is, hogy neki mán el kell menni a maga nyájával az akolba. Vajon odáig kisül-e?

Hát nem sült ki, mert csak feküdt a három ember és pipázott. Ültek, keresztbe vetett lábbal.

A vendéglátó gazda csak egyszer pillantott körül, akkor is úgy tett, mintha a nyáj után nézne, pedig azt nézte, hogy a botja kezügybe van-e?

Mikor a nap lement, egy kicsit megelenedett a határ. Madarak kezdtek felettük repkedni, apró madarak nagy csapatban. A muslincák felhősen kavarodtak fel a fűből vagy honnan, arra vadásztak.

- Hallod.
- No.
- Van neked egy szíjad?
- Van.
- Láttam tavaly búcsúkor, ki van verve rézzel.
- Megvan.
- Aztat kéne eladni.
- Eladni?
- El.
- Nem eladó.
- Nem?
- Nem.
- Mír nem?
- Hát csak nem. Magamnak csináltam.
- Magadnak?
- Magamnak. Meg a fiamnak.
- Meg a fiadnak?
- Annak.
- Kettőtöknek?
- Hát.

Evvel újra tovább ültek. Aztán már egészen setét lett. Olyan hirtelen lett setét, mintha elfújták volna a gyertyát.

- Hát nem adod el?
- Mondtam.

Erre a nagyobbik juhász vette a botját, csendesen közelebb húzta magához, mintha fel akarna állani. A gazdajuhász meg se moccant, lesett, mint a komondor, de résen volt.

– Ez az utolsó szavad?

De mán akkor a gazda ugrott is felfelé. A másik kettő meg rá.

Egy, kettő, csattantak a botok. Előbb a két bot az egy boton, azután az egyik bot a gazda fején.

Az megtántorodott.

– Ezír gyüttetek?

Nem szólhatott többet, a két vadember ráhajtott, és egy perc alatt agyonra verték. Ott feküdt a juhász a földön s még akkor is vágtak egyet-egyet rajta.

A kisfiú ott volt mellettük, s csak nézett. Olyan hirtelen esett a dolog, hogy meg se moccanhatott.

– Vedd le az apád szíját – mondta neki a veres ember.

A fiú állott.

– Veszed le rögtön?

A gyerek halászápadtan és az embereket szemmel tartva, odament az apjához, s annak a derekáról leoldotta a szíját.

– Add ide.

A gyerek a szíjat felemelte, és nézte, hogy melyiknek adja oda. Csak nézett, s nem vette észre, hogy az egyik bot a levegőbe emelkedett és fején érte. Olyan sújtást kapott, hogy abba a percbe leest s kiadta a lelkét.

A négy kutya, mintha nem értette volna a dolgot, csak most jött észbe. A két komondor nekiesett a másik kettőnek, s torkon kapta egymást és hempergett. Vérben és nyíva, ordítva.

A puli meg ráugrott a veres juhászra s a lábába harapott. Az a botjával verte s rúgta, míg agyon nem csaphatta.

A négy komondort látni se lehetett a sötétben. Azok kikészítették egymást.

A két ember állva, botra támaszkodva várta el, míg a kutyáik végeztek, s amikor azok véresen és sebeiket nyalogatva

a közelbe jöttek, akkor azt mondta a veres juhász:

– Kaparjatok.

A két kutya hozzáfogott kaparni. Gödröt. De lassan ment.

Erre az emberek elővették a számár hátáról a kurta nyelvű ásót, és segítettek nekik.

Hogy a gödör megvót, a kisebb juhász fogta a gyereket, beletette. De az ember mégis nagy vót.

– Ott a síj.

Rákötötte a nyakára, avval húzta bele.

Mire a hold feljött, akkorra be volt kaparva a vendéglátó gazda fiastól és három kutyájával. Tüzet raktak a sírra ganéból, s megsütötték a szalonnájukat. Jóízűen megvacsoráztak.

– No e megvan – mondta a veres juhász –, akkor ballagjunk.

Megindította a nyáját, a háromszáz juh elindult a pusztán, de nehezen indult meg, mert már szerettek volna éccakázni. Nem értették, hogy mért kell éhomra tovább sétálni a nagyságos pusztán. De ha kell, csak mentek. Utánuk ballagdogált a négy számár, meg a két sebesült komondor.

A két juhász nyugalmasan lépdelt megettük.

2

Tíz nap múlva egy magas, fekete aszszony bodászott a nagy pusztán.

Fejér vászonruhája volt, a lábán nagy bocskor volt madzaggal erősen megkötözve és feje be volt kötve vászonkendővel.

A hátán batyu volt, s sebesen ment, pedig már harmadik napja gyalogolt. Nagyon messze van a falu, mert az ura,

hogy a maga nyáját legeltette, nem könnyen kapott mezőt.

Már örült a szíve, mikor meglátta messziről a görbe vadkörtefát, ennek a táján szokott volt az ő ura legeltetni.

De most sehol se látta az embert.

Tanya, falu errefelé napi járóföldre nem volt. Ember sehol, csak a merő puszta. Ha valaki nincs a helyén, azt meglelni s megkeresni ember nem tudja. Lelte a régi tűzhelyet, elüldögélt felette.

Az egész napot járta azon a tájon, ahol emlékezett. De még a nyáj nyomát se lelta. Nem találta a friss csapást, az apró fényes birkabogyókat. Elszáradt régi nyomok, többhetes. Eső is volt, vihar, már régen elmosta.

Meghált a nagy és ijedelmes ég alatt, s nem bírta ésszel felérni, hova lett az ember. Kevés szunnyadás után útrakelt napkelet felé, hogy más juhászokat leljen, akik talán tudnak valamit róla mondani.

Elérkezett olyan tájra, hogy füstöt látott, vidám füstöt.

Ez nem az ő embere, már a tűzből látta. Az ő emberének, szegénynek még arra se volt kedve, hogy tüzet égessen, ha nem kellett. Szárazon szeretett mindent, s hidegen az ételt. Az reggelibe sose rakott tüzet, úgy ette a kenyeret, szalonnát s hajmát. Csak délére tüzelt vagy estére, hogy tarhonyát, vagy lebcencset vessen, azt is a gyerek miatt.

Nagy veszett kutyák rontottak rá, de nem félt tőlük, tudott a nyelvükön, juhászgyermek volt, juhászné maga is. A kutyák aztán csahitoltak, de nem bántották.

– Jó napot, jóemberek – állított be a tűzhöz.

Nagy veres juhászgazda volt ott, három bojtár.

– Nem látták, merre jár az én uram a nyájjal. Az az én uram, aki napnyugatra jár.

– Háromszáz birkával.

– Háromszázal, igen. Az az, éppen az. Bodri juhász. Az a neve nekie.

– No üjjön le kend, nénémasszony.

Az asszony csak állott, de hogy nem volt sürgős a szó, kicsit leguggolt úgy batyustól, s a két bokájára guggolva juhászosan pihent.

– Hát én nem tudom, merre van az ura. Elment napnyugtára.

– Ugyan hová ment volna?

– Azt meg nem mondta, hová megy. Dunántúlra eredt.

– Dunántúlra?

– Tizenkét napja vagy tizenhárom, erre járt. Mondta, hogy egy kicsit el kell innen menni neki, mert valami baja van a fogdmegekkel.

– Neki?

– Neki.

– Fogdmegekkel?

– Törvénnyel.

– Sose mondta. Éppen ma két hete voltam itt nála. Nem szólt felőle.

– Hallgató ember volt.

– Hallgató, de azt megmondta.

A veres juhász odaadta a villát, amivel a bográcsot keverte.

– No egyik kend.

– Ettem.

– Egyék csak, mintha a magáét enné. Nem szánom én kendtül.

De az asszony csak megingatta a fejét. Nem nyúlt a villához, nem merített a bográcsba, pedig abba jó hús volt, kásával. Jól élnek ezek így reggelente már.

Nézte a juhokat. Volt ott vegyesen birka is, magyarszörű juh is. Csak nézte, csak nézte mereven, mintha a magáét

nézné. Ha az ura elment, nem lesz neki többet se birkája, se juha.

– Még arra is emlékszek – mondta a veres juhász –, hogy mikor itt járt, volt neki egy szíjja. Rézzel volt kiverve.

– Az ű vót – mondta az asszony –, szerette aztat a szíjat, mindig derekán viselte.

– Kértem tülle, adja ide, nem adta.

– Nem. Azt nem adta volna senki-nek ez világon.

– Ígértem neki mindent, de meg se billent rá.

– Ó, én lelkem, egy uram – riadt fel az asszony, s a kezeit összekulcsolta.

– Akkor mondta, hogy el kell neki menni.

– Mondott-e engem?

– Nem, csak kérdeztem, nem felelt.

– Egy szót se?

– Annyit mondott: vót itt. Kérdeztem, mikor: vagy egy hete. Így mondta.

Rippl-Rónai József: Mórincz Zsigmond

– Vagy egy hete? Úgy mondta?

– Úgy.

– De hát akkor csak egy hete, hogy itt járt.

– Csak egy hete vóna?

Az asszony körülnézett a legényeken, de azok nem tudták.

– Ezek nem látták, mert akkor még nem voltak itt.

– Hun vótak?

– Ki erre, ki arra.

– Újak?

– Újak, nem újak, nem vótak velem.

– Mégis akkor minek gyüött?

– Csak elgyüött. Erre került a nyájjal, kicsit eldarvadozott. Valaminek kellett lenni, mert nagyon hallgatott.

– Ű vót – mondta az asszony.

Száraz szemekkel nézett maga elé, de egyre jobban nyugtalan lett a szíve.

– Semmi jelt nem hagyott?

– Jelt? Minek? Nem volt olyan adó.

– Hát akkor...

Felállott.

– A gyerek nem vót vele?

– Gyerek? Láttam eccer, egy suttyó gyerekekkel ketten voltak a nyájjal.

– Igen.

– Két komondora is vót, meg egy pulija.

– Úgya, úgy.

– Hát várja meg, talán visszagyün őszre.

– Majd utána mék.

– Hát csak menjen kend. Itt is elmaradhat. Vagyunk emberek. Itt is elmaradhat egy napot.

– Dunántúlra mondta?

– Dunántúlra.

– Hát akkor elmegyek utána a Dunántúlra.

– Csak mindig napszállat felé.

– Majd megkérdzem.

Evvel az asszony felállt, megrázta a vállán a batyuját, aztán biccentett egy kicsit, s elment.

A juhászok soká néztek utána. Ettek, ittak. Bort a csobolyóból. Azután felkeltek, s a nyáj után néztek.

Az asszony pedig ment, ment, elment. Elveszett a nagy pusztán. A nap egyre feljebb hágott az égen, s nézte, ahogy a fekete asszony vászonfehérben tovább ballagott a pusztán. Az pedig csak ment, csak ment. Haza se nézett, csak elment, addig ment, addig ment, míg a pusztát el nem nyelte. Addig ment, addig ment, míg el nem érte a Dunát. Azon is átalment, ladikos embert lelt, az áttette. És ment.

Ment, amerre hallotta, hogy juhászok szoktak legeltetni.

Ment az egész nyáron, ment, amíg csak a hó le nem esett, minden fődöt bejárta, minden nyáját megkeresett, minden juhással leült, s megkérdezte, nem láttak ilyen meg ilyen derék kis hallgatag embert a háromszáz juhával.

Téllére hazament a falujába. Kinyitotta a házat az ereszbe dugott kulccsal, s eltöltötte a telet. Mán akkorára a malaca is megnőtt, a tyúkjai, csibéi megszorodtak, mert a szomszédok vigyáztak rá, míg ő odajárt.

Tavaszi nyíltával nem bírt maradni tovább. Volt a pulinak egy fia, az is olyan okos kis fekete kutya volt, azt mondta neki:

– Gyere, puli, keressük meg a gazdád nyomát.

Ment újra a pusztára. Vitt magával, amit a hátán vihetett, s kigyalogolt, ahol tavaly hagyta volt a gazdát.

Rátalált a nagy körtefára megint. Letanyázott, mintha ott akarta volna eltölteni a nyarat.

Ott is volt két hétig, háromig, nem számolta. A kutyát őrizte. Mikor elfogyott az elesége, megint hazament, s aztán újra megpakolta magát és kiment. Ki a nagy pusztába, ahol már más juhász terelte a nyáját.

Teltek a meleg napok, az esős napok. De ő nem tudott elszakadni a helytől, csak téblábolt a nagy merevenben.

Egyszer augusztusban a puli valamit talált. Egy kalapot hozott.

– Az uramé, – mondta az asszony – hol vetted puji? – A kutya elvezette.

Egy kicsi, sima homokban kotort a kutya. Dühösen vakogva, csahintva, vi-csorgatva. Kapart.

Aztán egy kezet kapart ki.

Az asszony a tíz körmével esett neki a homoknak, s nemsokára ott volt előtte az ura. Megrothadva, megundokodva. A nyakán volt a rézveretes szíj.

A fiát is meglelte. Úgy feküdt a gyerekek hason, a fejében volt a nagy kalapja, ahogy azt megemelte, ott volt a fejcskéjén a nagy szakadás. Nézte az anya száraz szemekkel. Csak egy botütés és vége. Nem szenvedett soká.

Egész nap elült a sír mellett. Estére bekaparta a homokot. Kis dombot rakott rá s a dombba két kórót tűzött kereszt formán, akkor elment kelet felé.

Reggelre nyáját ért.

– Hun van az a veres juhász – kérdezte –, aki tavaly errefelé legelt?

– Szögödébe – mondták idegen juhászok.

– Ugye.

– Sok csintalanságot leltek rá a pandúrok, elvitték vallasni.

Az asszony meg se szállt, elindult s ment Szögödébe.

Harmadnap odaért. Ment a csendbuztoshoz, s mindent előmondott.

Pandúrok mentek ki, s őt is vitték, szekéren, lovon.

Felásták a sírt, leírták, amit láttak. Levették a szíjat a hótt juhászról, s vissza Szögödébe.

3

A vizsgálóbiztos vallasott.

Egyik rabot a másik után. Szó szóra ment, ez a szó a másikra hajazott, a veres juhászra lassan sereg lopás, gyilkosság igazolódott. Már megérett a kötél, mikor azt mondja a vizsgáló ember:

– Hát a Bodri juhász?

A veres ember szeme meg se rezdült.

– Bodri juhász?

– Az, úgy híjták, míg élt.

– Míg élt?

– Míg élt, Bodri juhász volt a neve.

Hát az hova lött?

– Nem esmerem, uram.

– Ott legeltetett kendtek mellett a csobori pusztán. A kiséával.

– Lehetséges.

– Esmeri mán?

– Hajazok. Amék elment a Dunántúltra.

– Azt kellene tudni, hova ment. Dunántúltra-e vagy merre?

– Vót nálam, mikor elment, igen.

Hogy valami baja van a törvényel, egy időre elmegy napszállatra.

– Szállatra, vagy nyugovásra?

– Nyugovásra, gondolom.

– Én is úgy gondolom. Hát azt is kend nyugtatta el.

– Én, uram?

– Fiával egybe.

– Soha, uram.

– Nézze, gazda, magának mán úgyis kész az igazság. Még azt az egyet meg kell ismernie. Mit tett magának a Bodri juhász?

– Semmit, uram.

– Semmit se tett?

– Nekem egy szalmaszálat se tett keresztbe.

– Akkor mér mondta kend a csüri csárdában, hogy a Bodri juhász is ott legeltet, ahun nem kéne?

A veres juhász megrántotta a szemöldökét.

– Nem mondtam én azt.

– Hallották.

– Azt nem hallotta senki fia.

– Hallották, maga tudja jól. Kinek mondta?

– Ha mondtam, nem azért mondtam.

– Hát miért?

– Nem miatta szoltam, juhásznak ott szabad legeltetni, ahova szegődése van.

– Háromszáz juha volt. Hova lett vele? Föld hátán el nem sikkadhatott. Igaz?

– Igaz.

– De ha ő nincs, a juhának meg kell lenni. Birka vót vagy juh?

– Inkább birka vót, ha vót.

– Vót, vót. Övé vót, vagy uraságé vót?

– Ű tudná megmondani.

– Magának hogy mondta?

– Én nem szoltam vele soha.

– Akkor honnan tudja?

– Mondták. Láttam. Mellettem legeltetett. Nem volt beszélő ember. Hallgató ember vót.

– Hallgatott?

– Hát... hallgatott.

– Akkor is hallgatott?

– Mikor?

– Mikor kendtek agyonverték a bottal. Ütet is meg a fiát is.

– Fia is vót?

– Vót egy fia. Csak egyet vágott kend a fejére, kész vót.

– Ne tessék nekem ilyet mondani.

Én nem beszéltem vele soha, se vele, se a fiával.

– Ha nem beszélt vele, akkor nem beszélhetett. Hallgató ember volt.

– Mit akar tőlem a tekintetes úr?

– Hogy megkönnyebbüljön. Eggyel több vagy kevesebb. Gondolkozzon rajta.

– Nincs mit gondolkozzak.

– Ásót is vittek magukkal?

– Ásót?

– A számaron.

– Számaron?

– Mer tiszta munka vót.

– Nem enyém, uram.

– A birkát elhajtották?

– Vót nekem birkám, tekintetes uram, nem vótam kíváncsi a máséra.

– Pedig szép birka vót. Háromszáz.

Derék ember vót a Bodri juhász. Maga szerezte, maga takarította.

– Lehetséges. Nem tudok felőle.

– Ott van a birka még most is a nyájjal, vagy eladta kend?

– Nekem ilyet ne tessék mondani.

– Hajja-e kend?! Nem gyermek! Aki beismerte minden bűnét, ne cigánykodjon háromszáz birka miatt. Mi az kendnek? Most, mikor már tisztán mehet az Isten elébe, a Bodri juhász szennyezze be a lelkit kendnek?

– Nem tehetek róla.

– Szembe köpöm kendet, mint egy taknyos gyereket. Odamentek, napszálat után fejbeütötték, a kutyákat is elölték, a homokba ásták.

A veres juhász megmakacsolta magát, a szeme égett, és szembenézett a vizsgálóbíróval.

– Nem illet, uram.

– Lóduljon kend, pimasz. Nem akarom többet kendet látni.

A juhász megingott.

– Ki a szemem elől. Nyájajuhász kend? Csorvasz himpellér! Tudja meg, hogy az akasztófán sem lesz békeisége.

– Ami nem enyém, nem vehetem magamra.

– Mars!

A juhász megfordult, s elindult nagy, kemény léptekkel az ajtó felé. Mikor odaért, s a kezét rá akarta tenni a kilincsre, hátratántorodott.

Nem tudott a kilincshez nyúlni. Nem tudott moccanni, csak nézett, nézett mereven, és a szája elkezdett habot verni.

A kilincsre akasztva ott lógott a szíj, rézzel kiverve.

A juhász lassan a fejéhez nyúlt, aztán visszafordult.

– Tekintetes uram... beismerem...

A vizsgálóbíró nem szolt egy szót se, csak nézett az emberre parázs szemmel, csak úgy égett a szeme.

– Mink öltük meg Bodri juhászt a háromszáz birkájáért meg a két számaráért.

Evvel meghajtotta a fejét.

A vizsgálóbíró nézte, azután csengetett.

Két pandúr lépett be.

– Vigyétek. Adjatok neki huszonöt botot.

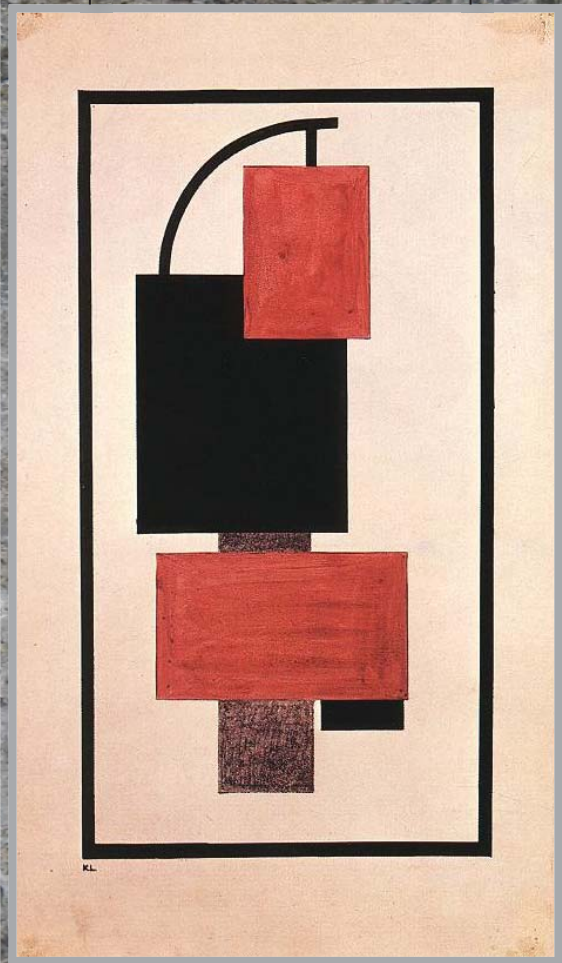
A juhász lehajtotta a fejét, és megrokkadtan ment ki az ajtón.

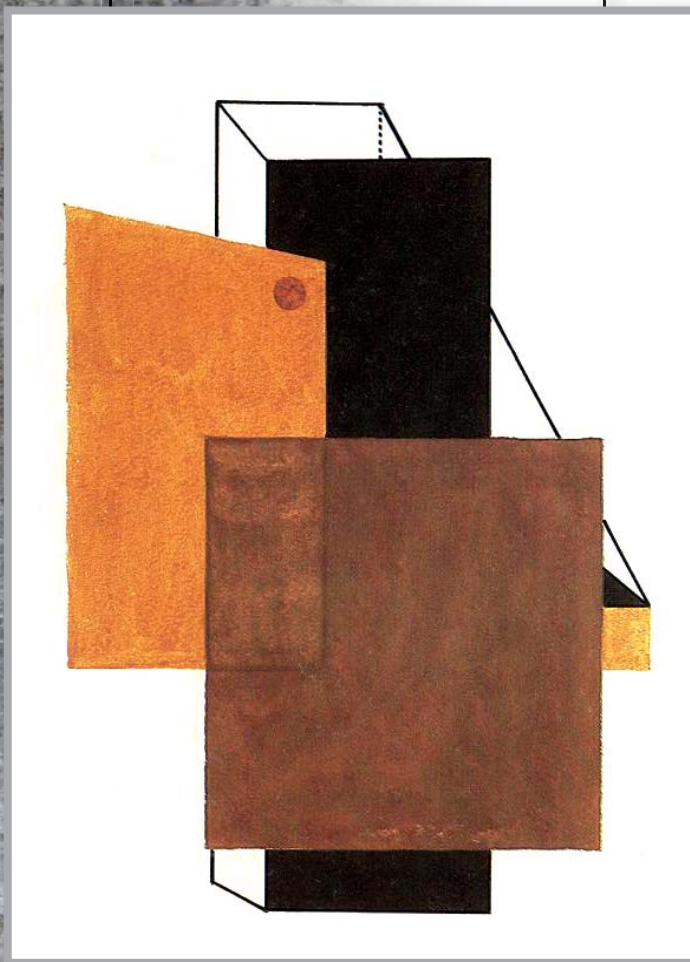
– Köszönöm alássan.

A bíró utána nézett s eltűnődött:

– Barbárok.

(1931)

Látásmódok

Krúdy Gyula	212
Karinthy Frigyes	224
Juhász Gyula	228
Tóth Árpád	232
Kassák Lajos	236
Ráadás	240

„Ég. Borús ég: szomorúság. Napos ég: öröm. Égboltozat két Nappal: nagy baj egy terhesasszony miatt. Jegyez még háborút is. Égboltozat Nappal és Holddal: bő termés, jó időjárás; nagy szüret. Eget égni látni: haláleset. Égboltozatot leesni látni: vétkezéssel. Eget leszakadni látni: gonosz jegy. Igen kék ég: hideg idő. Égben járni és Istent látni: kárvallás. Égben, csillagok között halászó ember: veszekedés. Kinyílt ég: megmenekülsz a romlástól. Csillagos ég: nagy szerencse. Hajózni csillagos égből: veszedelemből menekülsz. Világos ég: szerelmi házasság mutatója. Lángoló ég: nagy szerencse a sorsjátékban. Ég szálló madarakkal: időváltás. Ég, amely vízben látszik: betegség barmaid között. Égből szálló angyal: levél jó hírral.

Kerner szerint: betegnek eget égni látni: megkönnyebbülés. Terhesasszonynak égbe szállni: szerencsés szülést jelez. Öregasszonynak égbe felutazni: változás jele. Útonjárónál borús ég zimankós idő, hegyek között havazás, gonosz öregasszony az útban.

Az 1755-ös könyv szerint: égből Máriát és szenteket látni: gyönyörű kilátások jegye. Égben sétáló bárányok: nagy időváltást jeleznek. 1833-as könyv szerint: számjegyek az égen: ternőt [‘hármasszoros kombináció’] mutatnak.

Krúdy-emplékház Óbudán, nem messze a vendéglők egyikétől, ahova szívesen járt az író

Krúdy Gyula (1878–1933)

Irodalmunk egyik legegységesebb, irányzatokba, nézetrendszerekbe besorolhatatlan figurája volt Krúdy Gyula. Csodálattal fordult felé Kosztolányi Dezső, Márai Sándor vagy a filmrendező Huszárík Zoltán. Ugyanakkor a szocializmus, irodalmunkban a megszakított korának nevezett időszak (1948–1989), nem kedvezett Krúdy befogadásának. Az általa képviselt esztétika ugyanis szinte a ►l’art pour l’art irányzatokéhoz volt hasonlatos. Írásaiban a szövetségesség mindenek felett állása a lényegi jelentésképző erő. Fel sem merül, hogy a történet, a cselekmény a kalandosság vagy bármilyen más, nem a nyelviség elsődlegességével jellemezhető irányba mozduljon el.

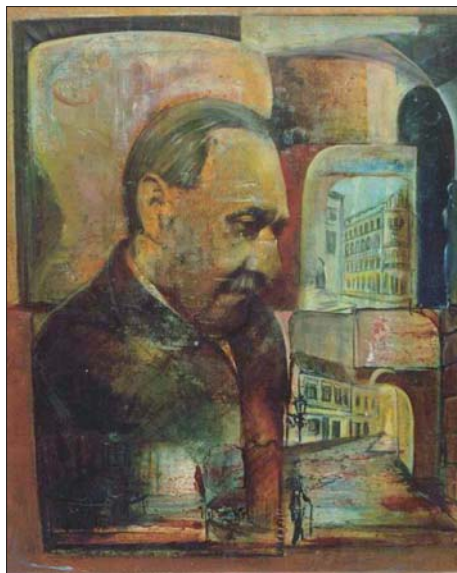
Krúdy szövegei kétségtelen előzményei ezért a posztmodern irányzatok utolsó századnegyedében történt virágba borulásának. Nyelvét, stílusát – ami nála maga a mondanó – ma legfőképpen a szecesszió, az impresszionizmus és a modernség világával hozza összefüggésbe az irodalomtudomány. – A továbbiakban irodalomtörténészek megfogalmazásait idézzük, akik mindannyian Krúdy írói arculát rajzolják meg – más-más szempontból.

1. Nézzesd, elemezd, vizsgálgasd hosszasan Szklenár András Krúdy-festményét! Milyen eszközökkel igyekszik megragadni az alkotó ezt a sejtelmes írói világot?

2. Konkrét Krúdy-motívumokat is felfedezhetsz a képen. Melyek ezek, s mely művekben találád meg őket, ha esetleg keresnéd?

3. Mi a véleményed a festmény szín- és formavilágáról? Melyik irányzathoz éreznéd közelállónak? – Jól „hozza” Krúdy írásművészetének lényegét?

Szkleár András: Krúdy Gyula

Gvadányi Márton szerint: utasember ne nézzen az égből, mert megüti bokáját.

Szent György napján égből járni: fagy. Andráskor igen szép, kék eget látni: nagy havazást jelent. Karácsony éjjelén égből citeraszót hallani: lánynak szerető van útban, öregembernek halál. (Régi magyar naptár)

Gonosz jegy: sánta ördög az égboltozaton. Háború. Kereszt az égen: változás a trónon. (Lipcsei könyv)

Zarándokok az égboltozaton, akik Kelet felé haladnak: nagy időváltozást hoznak. (Radics Mária)

(Krúdy Gyula: Álmokönyv. Tenyérjósások könyve = <http://mek.oszk.hu/00700/00756/html/01.htm#277> [2008. 03. 02.]

L'ART POUR L'ART (e. 'lár pur lár' = művészet a művészetért). Az avantgárd irányzatok egyik alapelve, mely szerint a művészet önmagában is értékes, mindenféle társadalmi elkötelezettség, közéleti-politikai elhivatottság nélkül.

Krúdy-szobor Nyíregyházán, a Móricz Zsigmond Színház előtt. Varga Imre Hazatérés című alkotása tökéletesen kifejezi az író műveinek lényegét, a stílus lebegését, a szövegek szokatlan arányait, a derű és a mulandóság egyszerre való érzékeltetésének különös képességét (Balogh Gergő fotója)

4. Vesd össze egymással a tudósok véleményét!

5. Próbáld hozzátenni az idézett részletekhez a saját gondolataidat, s rajzold meg pár mondatban a magad Krúdy-képét!

„Az »eltűnt idő« nyomába igyekvő nyelv [...] tudatosan a beszédben mint az idővonatközásokat kialakító cselekvésben hozza létre az emlékezés aktusát [...] a szövegszerű kettősség nyomán. [...] A művészi beszéd időjelei nem leképezik, hanem megalkotják e struktúrákat: a nyelv így ezúttal sem tükrözője, hanem hordozója, letéteményese

és felnyitója az időiség alapvető lét-tapasztalásának. [...] // Krúdy Gyula [...] az individuum olyan sajátos újrafogalmazását nyújtja a modernség távlatában, amely reflektál az emlékezet nyelvbe írt mivoltára, [...] nagy leleménnyel, gazdag poetizáltsággal tartja fenn az emlékező [...] személyiség [...] képességeit: önmagát a nyelvben, és a nyelvben önmagát felfedező lehetőségeit.”

EISEMANN György, *Az emlékezés ízei* = E. Gy., *A folytatódó romantika*, Bp., Orpheusz, 1999, 117–128, idézet: 117, 128.

DEFETISIZÁLÓ a túlzott tisztelettől megfosztó

A Krúdy-szakirodalomból

„Amikor nem akar ábrándokba merülni, szemet hunyni, nem kíván mindent átlirizálva játszani, könnyedén stilizálni, nem biedermeier-romantikus hangulatok, álmójátékok és lebegő mesék előállítására törekszik – akkor az életlátó epikus rendszerint egy gyötrelmes kettősség érzékeltetését érzi elsődleges feladatának. Szembetűnő, mennyire foglalkoztatja – s milyen erősen fogva tartja – a látszat és valóság, a látszat és lényeg széthasadásának, minduntalan tapasztalt ellentétének alapélménye. Szemléletének egyik vezérelve, hogy a látszatok, a megtévesztő különbségek, a felszínen mutatkozó jelenségek folyton eltakarják az igazi és lényegi valóságot. Akár lélektani, akár etikai, akár szociológiai a vizsgálat és elemzés alapszemponjtja, Krúdy mindegyre azt sugalmazza az ábrázolással, hogy az élet rejtett lényegét, az emberi kapcsolatok valóságos tartalmát illúziók, hamisságok, hazugságok, megtévesztő jelek lepléből kell kibontani. Önámítások és szerepjátásások, csalárdságok, és torzítások, tabuk és fétisek rejtik el a mélyen fekvő jelentést. Ez a meggyőződés teszi érthetővé, hogy a hitelesség igényével író, az illúziótlan valóságlátás módszerével ábrázoló Krúdy műveiben egészen nyilvánvaló a ▶ defetisizáló szándék érvényesülése.”

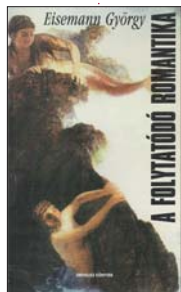
FÜLÖP László, *Közelítések Krúdyhoz*, Bp., Szépirodalmi, 1986, 71.

„A régi mentalitás és az új életmód kettőssége egy személyn belül: ez Krúdy egész életművének egyik alapvető témája. Ennek a problémának szinte emblémafigurája Szemere Miklós, aki hol saját nevén, hol Alvinczi Eduárdként szerepel [ti. a *Primadonna* című regényben – F. B.]: vagyont kártyán és lóversenyen szerezte, de Széchenyi szellemében próbál reformterveket kidolgozni, és – pénze segítségével – a hagyományos világ látszatát építi ki maga köré. [...]

[...] A tiszzaeszlári Solymosi Eszter értelmezhető szövegbeli nyílt vagy lappangó ellentétpárok vagy -csoportok kiélezésével és kifejtésével. [...] Az így felfogott ellentétek nem különülnek el egymástól a szövegben, átjárják egymást, és játékok a jelentések bonyolult szövetét hozva létre, mely gyakorlatilag végtelen (ha ez valószínűleg határolt végtelen is).”

STURM László, *Hagyományok metszéspontján. Források, műfaji klisék és elbeszélismódok Krúdy Gyula egy regénycsoportjában*, Bp., Anonymus, 2000, 65.

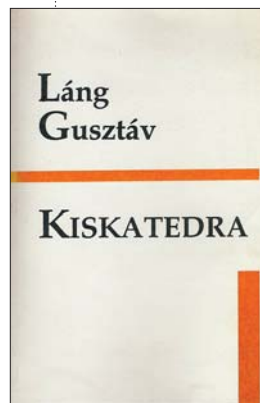

„A világ [...], amelyet ismerünk (vagy ismerni vágyunk), nyelvben is tükröződő világ; a klisékkel »ábrázoló« epika, bármekkora is szókinccse, mindig »nyelvszegény«, mert csak a szavak konvencionális jelentésére hagyatkozik. Krúdy költőiségének hatása, hogy elbeszéléseiben a szavak lírai jelentéstartalmat nyernek, s ezzel együtt a valóság rejtett színei, árnyalatai tárulnak fel – a stílusában gyönyörködő olvasó, anélkül, hogy észrevenné, a valóság mindig egyedi, a közönséges beszéd markából mindig kicsúszó változatosságát fedezi fel.

Gyorsolvasó és tévénező korunktól ez jószerivel idegen, akárcsak az a világ és életforma, melyet Krúdy művei megidéznek. Kérdésünkre ezért csak egy válasz van: az olvassa Krúdyt, aki elégedetlen a képrengény-szintre süllyesztő filmekkel, a hétköznapi nyelv kopott fordulataival, a szórakoztató irodalommal, mely a változatosság látszatában mindig ugyanazt kínálja. Akit nem a könyvek nyújtotta tétlenség vonz, hanem az olvasás *feladata*.”

LÁNG Gusztáv, *Ki olvassa Krúdy Gyulát?* = L. G., *Kiskatedra*, Kolozsvár, KOM-PRESS, Korunk Baráti Társaság, 1993, 79–81; idézet: 81.

6. Értelmezd a Láng Gusztáv-ídézet utolsó kifejezését: mit jelent szerinted „az olvasás feladata”?

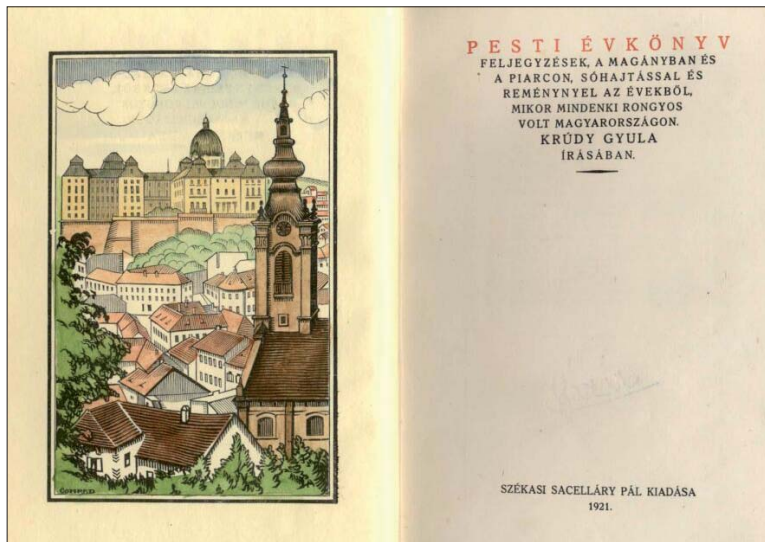

Ebben a könyvben – talán emlékszel rá korábbi kiadásából – nem csak Krúdyról, másokról is találsz közérthető, kimondottan középiskolások számára fogalmazott esszéket, kistanulmányokat

7. A pozsonyi székhelyű Kalligram Kiadó a mai könyvkiadásban párját ritkító vállalkozásba fogott. 2005–2016 között 50 kötetben adják ki Krúdy Gyula összes műveit – köztük eddig meg nem jelent munkákat is. A sorozatot Bezeczký Gábor és Kelecsényi László irodalomtörténészek gondozzák. Nézz utána a grandiózus vállalkozásnak a kiadó honlapján!

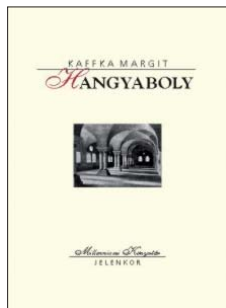
„A Krúdy-életmű igazi kincsbányája a paradoxonoknak, elmentmondásoknak. Lelkesedésnek és csüggedésnek, forradalmi hévnek és nemzeti-egyetemes emberi értékekre féltve vigyázó »komoly« konzervatívizmusnak. Megbocsátó szeretetnek és lemondó emberkerülésnek-gyűlöletnek.”

KELEMEN Zoltán, *Történelmi emlékezet és mitikus történet Krúdy Gyula műveiben*, Bp., Argumentum, 2005, 12.

Egy szép Krúdy-könyv árverésen...

SZABAD FÜGGŐ BESZÉD A kontextus stiláris jellemzője, mely a mondatok feletti szinten szervezi a szöveget. Beleéléses, felidézésem stílus, az elbeszélői nézőpont megváltoztatása, váltogatása akár a mondaton belül is. Móricz Zsigmond stílusának jellegzetes sajátossága (többek között). A kortárs irodalomban Esterházy Péter írt egy egész regényt függő beszédben (*Függő*).

8. A következő tudományos fejtegetés már nem Krúdyról, de Krúdy jeles kortársáról, az első igazán jelentős magyar írónőről szól, s tőle való az idézet is. A két szövegtípusból világosan megérthető egyrészt az impresszionista stílus, másrészt ennek egyik jellegzetes eszköze, a szabad függő beszéd technikája.

Próbálj meg idő-, nézőpont- és idősíkváltó mondatokat írni Te is! Később rejtssd ezeket úgy szövegbe, hogy az olvasó ne vegye észre a váltásokat!

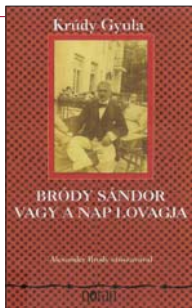
„Az író impresszionista eljárásai között külön figyelmet érdemel az időnek mint szerkezeti elemnek a reflexióval való átszínezése, sokszor helyettesítése. A szabad függő beszéd most az epikai idő elhomályosulását segíti elő. Az elbeszélés ideje belemosódik az örökkévalóság távolába, a bizonytalanság, az idő feletti lebegés nyugtalanságát érzékeltetve. Az időbeli véges és végtelen közti korlátot ledönti a pillanat hangulatteremtő ereje; Kafka novelláiban az epikus idő feletti intervallumban a változatok számtalan lehetőségével találkozhatunk. Íme egy példa:

»Mindjárt vége a mának – gondolta, és hátraszegte a fejét, mert az idegei élesen, nyugtalanul feszültek a nyakszirtje fölött. Most ki vannak takarítva a szobák, amiket holnap újból söpörni kell – már elszedték az asztalt is, és odaát a füstös, bőrkárpis szobában jóllakottan olvashatja Kantját a férfi, ki miatt a hétköznapiok ez apró gépezete forog. És tegnap – és holnap – mindig csak így, e csendes, gyermektelen házban. Pedig lám – a fiatalság napjai ezek! Hát minden ember csak így – felhúzott óra, mely egyhangúan leberreg? Az élet! Ez a szó jutott eszébe, előbb csaknem gépiesen, amíg kinézett a felleges, tavaszi égre; – de aztán egyszerre sok mindenre gondolt. Mint már régen, nem – mint valaha, leány korában mindig. A távoli városokra, akiket nem ismert – ahol események loholnak, emberek örülnek, bűnhődnek és cselekszenek. Mert azt hitte, hogy ott mindez látható, hogy az élet, mint hangos kikiáltó, rángatja ott szét függőyeit. (Az orsó mellől)«

MURVAI Olga, *Szövegszerkezet és stílusforma Kafka Margit novelláiban = Tanulmányok a magyar impresszionista stílusról*, szerk. SZABÓ Zoltán, Bukarest, 1976, 107.

Kafka Margit (1880–1918). Leghíresebb könyve a Hangyaboly

9. Ezen az oldalon Huszárik Zoltán híres Krúdy-filmjéből láthatsz néhány kockát (*Szindbád*, 1971). – Legjobb volna, ha megnéznéd a filmet! De ha erre most nincs módod vagy időd, s megígéred ;-), hogy belátható időn belül tényleg megnézed, akkor legalább eme állóképek fölött gondolkodj el ismét egy kicsit arról, hogy mi is az a „filmnyelv”! S hogy miképpen (is) lehet – érdemes-e egyáltalán? – irodalmi műveket megfilmesíteni? A filmmel Márai Sándor *Szindbád hazamegy* című Krúdy-parafrazisa (‘-újraírása’) kapcsán **jövőre** is foglalkozunk! Addig tényleg igazán megnézhetné!☺ – De egyébként nemcsak Krúdyról szól parafrazisregény, hanem ő maga is írt ilyet Bródy Sándorról!

Tatár Sándor

Szindbád visszakívánkozik Ó-Budára

Csoszog, csoszog az ősz szerelmi postás –
a címzett meghervadt már, mire odaér;
a szoba dohzagú, az ágy poloskás,
de akkor is szép regény ez azért.

Egy hímzett zsebkendő volt akkoron az e-mail;
egy imakönyvben őrzött csókemlék-virág.
Az *ajk* volt csalfa, mely hitetve ígér,
míg ma, ki épp hogy benn van, máris csúcsra hág.

Még akkor nem lehették Nokiába...
nem béemvén süvített még a széptevő;
volt, hogy a lány sokáig várt hiába...
Be más volt akkor, más a térerő!

Akkor volt igazán titkos sugárzás,
s az illatos levélen könnypaca –
s életveszély egy férj, ha kocakártyás,
és gyorsan vesz s túl korán jön haza.

A parti füzest bíborlja az alkony.
Ott napernyő, itt beige mider piheg...
Hiába játszódtott le már vagy négytucatszor,
szerettem én, pajtás, mindegyiket!

Egy lugasszeglet, konflis, garniszálló –
elejtett kesztyű, szó, mely ígért mennyeket...
»A mennyekben mindenki ágyrajáró«
Percdíj-kedvezmény? Akkor holnap is lehet!

10. Olvasd el és értelmezd önállóan a következő Krúdy-novellákat több szempont felvetésével! – Írj róluk egyoldalas (3000 karakternyi!) elemzést!

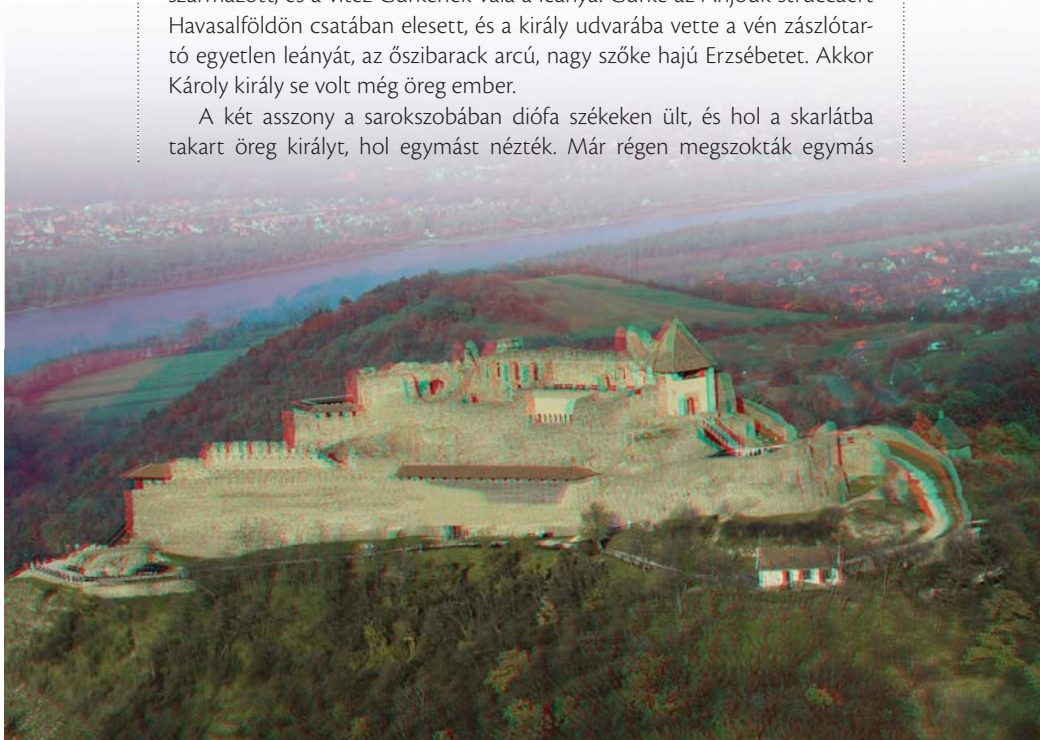
11. Nézd meg ezt a képet háromdimenziós szemüveggel!

A holt király

Mint holdvilágos nádasból felriasztott aluvó vízmadarak, amint felrepülnek, és percnyi kavarodás után sebesen szárnyalnak tova a békésnek hitt víz felől az éjjel csendjében; mint sólyom repül a kék magosság felé a büszke úrnő kezéről, ha fejről a süveget levették a sík mezőn; mint a délkeleti szél, ha megindul Esztergom felől, és felborzolja a Duna hullámain, és szilajságában felborítja az ingó csónakokat, és letépi a dereglyéket láncakra a part hoszában – úgy repült, terjedt a híre annak, hogy Károly király, az Anjouk nemzetségéből, Szent Özséb napján, csütörtökön, Visegrádon örökre lehunyta szemét. 1342-t írtak akkor, és a somogyi nemesség, ama régi lázongók fajtájából, kik százötven esztendővel azelőtt még a régi istent és a régi szabadságot imádták, az ősz szakállú táltosokat pedig a bakonyi erdőségeken rejtegették, tehát ők rögtön fegyverre kaptak, az Anjou-párti szomszédok jószágaira nyomultak, hol a béreseket és ökröket agyonütötték. Az öreg király testét pedig az udvari embereket skarlátposztóba burkolták, sarujára aransarkantyút ütöttek, és fejére koronát kötöttek. Így feküdt a király napestig a visegrádi palota sarokszobájában.

Halálának negyedik napja volt már, de főúri hívei csak lassan gyülekeztek. Lovas emberek nyargaltak Esztergomba, Váradra és Győrbe a papokért, a halott mellett azonban senki más nem volt, mint Erzsébet, az özvegy magyar királyné és egy másik Erzsébet nevű asszony, aki a Csák nemzetségből származott, és a vitéz Gurkének vala a leánya. Gurke az Anjouk struccáért Havasalföldön csatában elesett, és a király udvarába vette a vén zászlótartó egyetlen leányát, az őszibarack arcú, nagy szőke hajú Erzsébetet. Akkor Károly király se volt még öreg ember.

A két asszony a sarokszobában diófa székeken ült, és hol a skarlátba takart öreg királyt, hol egymást nézték. Már régen megszokták egymás

közelségét, mert a daliás király megöregedvén, és erejét, tudását és olaszosan pompás büszkeségét elvesztvén, akarta, hogy mind a két asszony mellette legyen. A zászlótartó leánya, Erzsébet, akinek királyi szerelemből eredett fia Váradon kántorkanonok vala, akit korábban szeretett minden asszonynál a király, és Lokietek Erzsébet is, a Piast nemzetségből, akit királyi hitvesévé tett. A szerelmes Erzsébet fűrtjeit már havazni kezdte az idő, ám a királyné, bár ama korán hervadó lengyel asszonyok fajtájából vala, szenvedélyes nagy szemével, nagyon fehér arcával, piros atlasz ruhájával és aranynyilakkal magasra tűzött hajával szép, fiatal és királyi volt. A szerető hamarabb vénül, mint a hitves. Ott ültek a saroktoronyban, kifáradván a bánkódásban és jajgatásban, könnyeik elfogytak, és hangjuk fátyolos lett, mint az éjszaka. A nap lefelé csúszott a Mátra erdős bércei mögött, és aranypiros köpenyegével betakarta a néma tájat, a szőke, halkán fodrozó vízű Dunát és a poros országutat, amelyen sisakos lovasok ügettek Visegrád felé.

A várudvaron most halk, méléző ének hangzott fel. Regösök énekeltek ott, és húros hangszert pengettek éneklésükhöz.

A királyné a regösökre figyelt. Azok éppen Róbert Károly hűséges asszonyához, szerelmes hitveséhez zengették.

– Azóta, Erzsébet, hogy én a felesége vagyok, láttad-e nyoszolyádban a királyt? Felelj őszintén, hisz már mindegy ügyis! – így szólt a királyné, és előrehajolva hunyorított nagy fekete szemével.

Az öreges Erzsébetnek egyszerre megeredtek a könnyei.

– Nem, kegyes királyném... A király is csak addig vett észre engem, míg fel nem jött az ő szívének aranyapja, amely nap, a tündöklő, a drága, te voltál, királyném. Én legfeljebb hulló csillag voltam vagy útszéli virágszál, amely az árokparton nő, és a lovag, mert éppen a fűbe akar heverészni, megpihenvén, letépi a virágot száráról, majd száz darabra tépdesi, és markából a szélben elereszti.

Piast Erzsébet mereven szegezte a szemét a beszélőre.

– Milyen szépen tudsz te beszélni, Erzsébet, még mindig – mondta tagolva a szavakat. – A király szerette a szép mondatokat, és a rút, bicegő Dandolo Anna meghódította, mert ismerte azon Boccaccio elmés történeteit, aki a nápolyi leány udvarában traktálja regéivel az asszonyokat és urakat.

– A király szerette a hűséget és a királynét – felelt röviden a zászlótartó leánya.

– Te hűséges voltál, Erzsébet?

A havas hajú asszony a torony ablakából kitekintett az országútra, amely a vár alatt kanyarodott, a sisakos lovak a vár alatt ügettek már. A mátrai erdőben a szél is feltámadt, és befújt a toronyba, hol meglibbentette a selemkárpitokat.

– Hűséges voltam, de hasztalan voltam hűséges, ó királyné. A király jobban szerette apródját, Tötöst, a macsói bán fiát, aki a kengyelvasat tartotta lábához; jobban szerette kezes paripáját; jobban szerette a hajnalt és alkonyt,

Károly Róbert a Thuróczy-krónikában

*Károly Róbert esküvője Erzsébettel.
Miniatúra a Képes Krónikából*

Károly Robert aranyforintjai

A rozgonyi csata a Képes Krónikából

jobban a Velence által ajándékozott vörös bort, mint engem – így beszélt a zászlótartó leánya, és ráborult a király holttestére.

– Hazudsz, te asszony! – kiáltott fel egyszerre Erzsébet királynő – hazudsz te, ki ármányosabb vagy a viperánál, amely az erdőben leskelődik a vándorlóra. Hazudsz, hazudsz. Még két éve se múlt, midőn a királyt sétájából házadba csaltad...

A királyné magasan állott a holttest felett, és karjait kinyújtotta. Gurke Erzsébet sírva-nevetve zokogta:

– A fiam volt nálam látogatóban. A fiam, Kálmán, a váradi kanonok. Hírvivőid láthatták volna fehér lovát udvaromon kapálni vékony lábaival, valamint szolgálóját, Miklóst, az öreget. A király akarta a fiamat látni. Bocsáss meg, ó királyné. Néked még két gyermeked volt, nekem csak egy!

A skarlátba burkolt király holtteste mintha megrezsent volna. Aranysarkantyúi összependültek saruján. A szél kidagasztotta a magas ablakok hímzett függönyeit, mint a vitorlákat.

Apródok léptek be, és ezüstfüstölőből megfüstölték a szobát. A regösök éneke elhangzott a várudvaron, és a két asszony ismét mozdulatlanul ült.

Nemsokára feljött a hold a hegyek mögött, és a király holttestét Druget Miklós nádor, Simonfia Pál országbíró, Tóth Lőrinc, a mesés vitézségű, több vármegyék főispánja és Csór Tamás, a királyi ajtónállók mestere karjaikba vették, és levitték a toronyból a Dunához. Eközben harsonák szóltak, és hangok búgtak. A Dunán zászlós dereglyébe fektették a halott királyt. A hold éppen a Duna felett állott, midőn elindult a dereglye a Károly holttestével Buda felé.

Az evezősök csöndesen dolgoztak. Erzsébet királyné és a zászlótartó leánya egymásra borulva nézett a dereglye után.

Egyszerre lódobogás hallatszott a parton. Poros, sisakos lovas vágatott feléjük a vár felől. Szakállas, fekete taláros pap zökkent le a nyeregből, akinek széles szablya volt derekára kötve.

– Ez az én fiam, Kálmán! – kiáltotta Erzsébet.

A váradi kanonok, midőn látta, hogy a dereglye már a Duna közepén jár, megcsókolta az anyját, a királynő előtt pedig mélyen meghajolt. Aztán csónakba ugrott, és a dereglye után evezett.

– A homloka és a feje a királyé – mormogta a királyné –, kár érte.

Az elhagyott fakó nyerített a parton. Gurke Erzsébet megfogta a gázdatlan ló zaboláját, és maga mögött vezette, amint a királynét a várba viszszakísérte.

Budán, Nagyboldogasszony templomában már állott a nyitott koporsó, a királyra várván, három Gut–Keled terebélyes nemzetségéből származó ifjú pedig bajvívóruhába öltözve vitézi tornára készült azon órára, amely órában a nagy király holtteste Budára ért.

(1908)

A hídon

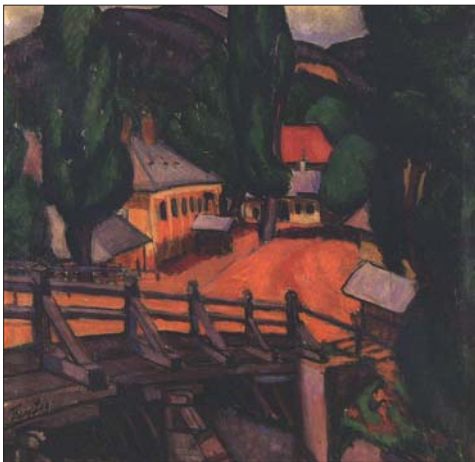
Negyedik út

Szindbád, a hajós, midőn közeledni érezte halálát, elhatározta, hogy még egy utolsó utazásra indul, mielőtt elhagyná a sztambuli bazárt, ahol egy régi szőnyegen üldögélve, pipáját szívogatta. Eszébe jutott fiatakorából egy város – völgyben és piros háztetőkkel, ahol a barna híd ódon ívei alatt színes kavicsok felett vágtat egy tiszta kis folyó, és Szindbád a híd kópárkánya mellől álmodozva nézte a messziségben alvó kék erdőket... Ide kíváncszott még egyszer Szindbád, mielőtt utolsó pipáját kiszívta volna a régi szőnyegen; a kék erdőket látni a messziségben és a híd lusta ívei alatt serényen utazgató folyót. Egy kőszent áll valahol a hídon, látni lehet onnan a kis cukrászboltot dohányszínű függönyeivel, valamint kopott aranyos betűivel. A. Marchali, mondják a töredezett betűk a boltocska felett, ahol Szindbád egykor sarkantyúját pengette, és a háromlábú biliárdasztal felett dákjára támaszkodva, kecsesen, könnyedén és ábrándosan álldogált, mert a cukrásznének barna szeme volt, barna haja volt. Sárgaborítékos regényt olvasott a kassa mellett, és midőn a tekegolyók futkározásukban megcsörrentek a zöld posztón, álmodozva, szórakozottan felpillantott a cukrászné a regényből. Ezért állott Szindbád dákjára támaszkodva minden délután a biliárd felett, és dús, puha haját titkon megigazította a kassa tükrében.

– Vajon él-e még Amália? – kérdezte Szindbád a sztambuli bazárban, és nemsokára útra kelt a piros tetők felé, ahol egy folyó szeli keresztül a várost, és a hídról álmodó erdőket látni.

A városka (amelyben Szindbád egykor katonáskodott) mintha mit sem változott volna. Némely vidéki város, a hegyek között, völgyekben, mintha századokig aludna, ha egyszer elalszik. A régi királyok okozták ezt, akik egyszer valamiért megharagudtak e helyre, és kegyes, termékeny pillantásukat levették a városkáról. Mit csináljon a városka, ha a király többé nem néz rá? Bánatában elalszik, és álomba merülve várja, amíg valamely királynak ismét odatéved a tekintete, hogy a városka megrázkódjon és felébredjen. A királyok még mindig haragudtak arra a városra, ahová Szindbád elutazott, mert a toronyórák is megállottak itt. Valami olyan időt mutattak az órák, amilyen talán soha sincs. A kapuk, amelyek többnyire a falba vésettek, az ajtók, amelyek halkán és csöndesen nyílnak sötétes folyosókra: bezárva. A sárkányfejű esőcsatornák felmondták a szolgálatot, az esővíz másfelé csurog alá az ereszekről, és a kis boltok előtt ugyanazon fakó ostornyeleket rázogattja a szél. Egy téren valahol egy boltajtó nyikorgott, és egy kis csengő csilingelt, és Szindbádnak úgy tűnt fel, hogy huszonöt év előtt sötét estéken ugyanígy sírdogált az ajtó, csengett a kis csengő gyertyákért, kőolajért járó cselédleányok keze alatt. Majd ablakokra bukkant, amelyeken már akkor is – sarkantyús legény korában – lezárt szemű zsalugáterek foglaltak helyet. Már akkoriban eltűnődött ezeken a halott ablakokon, amelyeket sohasem nyit fel senki, és a

Tihanyi Lajos: Tájkép híddal (1909)

por vastagon rakódik a zsalukra. Vajon mi lehet az ilyen ablakok mögött? Talán egy halott fekszik ott ravatalán, és sárga viaszgyertyák bágyadt, kékes párák közepette lobognak a koporsó körül. Vagy egy asszony alszik odabenn csöndesen, és valakiről hosszasan és édesdeden álmodik. Vagy talán egy kép függ a falon, a bezárt ablak mögött, valakinek a képe, akinek kedvéért örökös homályba borult a szoba... Szindbád így bandukolt végig a csöndes városon, és egy utcasarkon hirtelen megállott, mert a közelben megszólalt egy öreg, pohos toronyka harangja, és mély hangon beleszólt a délutáni csöndbe. És mindjárt ezután valahol, valamire katonák trombitáltak, és Szindbád sétapálcáját, mint egy kardot, hóna alá kapta, és bokázó, friss lépésekkel indult most már az A. Marchali-féle cukrászbolt felé, mint egykor hajdanában... Hátranézett, hogy miért nem csörögnek sarkantyúk a sarkán.

A. Marchali... A betűk aranyozása persze lekopott régen, de a dohányszínnű függönyök az ablakon még a régiek. A sáros út a régi híd felé kanyarodik, és a hídon csöndesen gurul egy szamaraskordé. Nagyfülű, kis szürke csacsi vékony lábszáraival serényen bandukol a kordé előtt és piros szalag van a nyakában. Szindbád tűnődve áll a cukrászbolt előtt, vajon bemenjen-e discsősége, boldog szerelme színhelyére? Majd megnyomta a kilincset.

Szivarfüst és pörköltkávé szaga fogadja odabent. Biliárdgolyók koccanását hallja, mintha az ő tiszteletére csörrentek volna össze a golyócskák, és egy fiatal tiszt nyugán, hanyag előkelőséggel, nyakánál kigombolt zubbonyban áll dákóra támaszkodva az asztal felett. Öreg, pápaszemes ember hajlik egy kávéfoltos újságfedő fölé, és kis kalitkában valamely fekete madár gunnyaszt az ablak mellett. A kis kassza a régi helyén, és a Makart-csokrok ott állanak színes tartóikban, mintha azóta emberi kéz sem nyúlt volna hozzájuk.

Szindbád csöndesen, szinte visszafojtott lélegzettel ült helyén, és csodálkozott, hogy a piros és fehér golyócskák mily függően szaladoznak az új posztóval bevont biliárdasztalon. A görbe padlón megcsörren a fiatal tiszt sarkantyúja, és a kályha mellett halkán ketyeg egy faházikóba rejtett óra.

– Most már csak Amália hiányzik – gondolta magában Szindbád.

És a kassza mellett a piros függöny mintegy varázsszóra szétnyílt, és Amália fekete kötényben, kezében kávéscsészével a cukrászboltba lépett. A félcipőcskéje némileg kopott volt, de a szalagja friss és széles, a köténye pirossal volt beszegve, és frissen fésült barna hajában egy ezüsthűs villogott. Könnyed, alig hallható lépésekkel hozta a kávé Szindbád asztalához, és barna szemében kellemes kíváncsiság csillant meg a furcsa idegen láttára. Halkan, kedveskedve, simulékony, mély hangon kérdezte Szindbádót:

– Nos és hogyan tetszik önnek városunk?

Szindbád csöndesen mosolygott, és kávéját kevergette. Igen, csakugyan ő az: Amália vagy legalábbis a lánya...

A kassza melletti asztalkán kis kézimunkakosár áll, és amint a cukrásznő elfoglalja helyét a kosár mellett, a függöny mögül óvatos, hosszúkás lépésekkel jön elő egy nagy szürke macska, amely, miután körülsetálta a biliárdasztalt, elfoglalta helyét úrnője lábánál, és bajuszát megpödörte.

– Igen, ő az! – ismételte Szindbád magában, és furcsa melegség szalad végig a mellén, és valami diadalmas örömet érez a szívében, mit talán akkor érzett, midőn sarkantyút pengetett a lábán, és a barna kis cukrásznét először keblére szorította.

A barna nőcske kezében piros és kék rózsákkal hímzett szövetdarab mozog, és a frissen fésült hajból mintha valami könnyű illat áradna szerteszéjjel. A kicsiny és rózsaszínű fül mellett göndörkés fürtöcskében libeg a barna haj, míg a finom, fehér orr tájékán, a hosszúpillájú szemek mellett könnyű kékes árnyék borong. A domború mell a selyemkötény alatt lágyan emelkedik, és a finom nyakon vékony aranylánc látszik.

A nyurga tiszt széles mozdulattal öltötte magára bő köpenyegét, sarkantyús lépései elzörögnek. A kopasz, pápaszem emberke már előbb eltűnt észrevétlenül az újságledő mögül. Szindbád egyedül marad a cukrásznével...

– Asszonyom, nem mutatná meg nekem azt a medaillont közelebről, amelyet a nyakában visel? – kérdezte Szindbád egy darab idő múlva.

A cukrászné könnyen elpirult.

– Anyámtól örököltem, uram. Megboldogult édesanyámtól...

– Éppen azért kérem, mert Marchaliné asszony egykor nagyon jó ismerősöm volt.

Némi vonakodás után a Szindbád kezébe kerül a medaillon. Igen, megösméri. Ez volt az, amit a cukrásznének egykoron ajándékozott. Vajon benne van-e a régi kép...

Az ujjá reszket, midőn némi erőlködéssel felnyitja a medaillont. Odabent egy fakó arckép. Fiatal, mosolygó katona arcképe...

– Az apám képe. Katona korából való képe – mondja a barna kis cukrászné.

Szindbád hosszasan, elmerengve, álmódzva nézte a saját képét a medaillonban. Nini, milyen furcsa bajusza volt akkor, és a haja milyen hullámos, mint egy fodrászé...

– Kérem – mondja a cukrászné.

Szindbád egy másodpercig fogva tartja a kis barna nőcske puha, bársonyos kezét a kezében.

– Férjes már? – kérdi.

– Igen, és két gyönyörű gyermekem van.

Szindbád szeretné a gyermekeket látni, de nem merésze. A barna nőcske idegenkedve, haragosan húzódik az öreg idegentől, és borús homlokkal ül kézímunkája fölé.

Szindbád tehát ezután nemsokára elbúcsúzott A. Marchali cukrászboltjától, és a régi hídra ment, ahonnan sokáig elgondolkozva nézte az alkonyatban álmodozó messi erdősegeket.

A folyó fűgén futott a híd álmos ívei alatt.

(1911)

A medalion-jelenet Huszárik Zoltán Szindbád-filmjében (1971)

12. Végül látogass el ide, olvass bele ebbe a krúdys projektbe (hisz tudhatod, a Spanyolnátha szerkesztői szerint „az vagy, amit netezel”: **A vörös mosta kocsin érkezem** = <http://www.spanyolnatha.hu/index.php?menu=1> [2008. 03. 11.]

Karinthy a *Parisette Kávéházban*. Popper Ferenc fotója 1930-ban készült

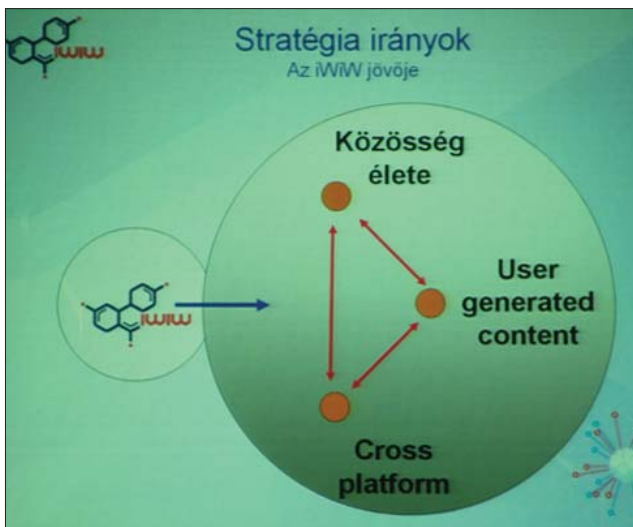
PARÓDIA Más írók, költők stílusesszkeinek használatával az eredeti alkotó/alkotás jóindulatú kifigurázása.

KARCOLAT Egyetlen ötletet kifejtő, rövid, humoros, koncentrált formájú és tartalmú, gyakran ironikus és/vagy groteszk újságírói műfaj.

Karinthy Frigyes (1887–1938)

„Ez a marha volt köztünk az egyetlen zseni!”
(Babits Mihály)

Irodalmunk egyik legkülönösebb alkotója és figurája Karinthy Frigyes. Új műfajokat honosított meg s teljesített ki (▶ paródia, ▶ karcolat, kabaréjelenet stb.), ugyanakkor példázatos novellái is újdonságként hatottak korukban. A *Barabbás* – mellyel korábban már foglalkoztunk – vagy a *Getsemáne* bibliai témája révén azokat is megszólítja, akik idegenkednek ettől a műfajtól. Mindegyikben egy jól ismert történetet gondol végig egészen meglepő, eredeti szemszögből. Hasonlóak ezek a novellák a kortárs cseh író, Karel Čapek példázatos történeteire (*Arkhimédész halála*, *Prométheusz büntetése* stb.). Ezekben is az a kérdés általában, hogy vajon alakulhatott volna másképpen a történelem, mint ahogyan megestek a dolgok? A szomorú tanulság mindkettejüknél: az emberiség aligha tanul(t) hibáiból...

Az iww jövője

Karinthy halhatatlanná – *Micimackó*-fordítása, a *Tanár úr kérem* és az *Így írtok ti* mellett, melyet már szintén többször idéztünk, *Láncszemek* (1929) című tárcanovellája tette végképp (lásd e fejezet *Ráadásában!*). Az informatika kora döbbsent rá igazán, hogy ő fedezte fel egyik alaptörvényét, az emberi társadalom hálózatos szerveződését. Így minden közösségi weboldal létrejöttének és „módszertan”-ának lényegét Karinthy Frigyesnek köszönhetjük!

1. Ugye nem is kell feltenni a kérdést, hogy hasonlítsátok össze egymással az eredeti és a rajzfilmfigurákat! – Terveztetek Ti is karaktereket rajz- és animációs filmekhez!

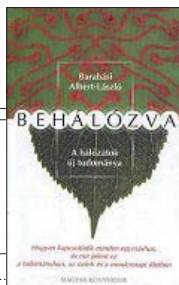
3.

LibraryThing

Keresés | Statisztika | Fórum | Csoportok | Helyi | Blog

„Lapozzátok fel” a LibraryThing-oldalt (<http://hu.librarything.com>)! Ismerkedjete meg vele, hisz nem árt időben elkezdni sétálgatni-szörfölgetni web 2.0 típusú felületeken. Ám most még ennél is fontosabb feladatra kérek Benneteket ☺! – Bizonyítsátok be, hogy nemcsak a blogolás alepelveit és a „hat lépés távolság”-elméletet találta fel/ki Karinthy Frigyes, hanem a LibraryThing típusú alkalmazások lényegét is megérezte! Mely műveivel hozható összefüggésbe szerintetek ez a portál? (Gondolj példaképpen a *Magyar dolgozatra a Tanár úr kérem*ből!)

4. A hálózatok alapelméletének lényegét elolvashatod a Wikipédián – vagy például Barabási Albert László kiváló könyvében.

A hat lépés távolság-elmélet szerint a Földön bárki kapcsolatba hozható bárkivel egy ismeretségi láncban keresztül, melyben a két végpont között maximum öt elem van.

Az elmélet Karinthy Frigyes 1929-es *Láncszemek* című novellájában bukkan fel először. Az ötlet Karinthy megsejtéséből indult. Úgy gondolta, hogy a láncban a láncszemek növekedésével párhuzamosan az ismerősök száma exponenciálisan növekszik, így elegendő néhány kapcsolat, hogy az ismerősök köre kiadja az egész emberiséget.

Az elméletet, és vele együtt az elnevezést, kiterjeszthetjük minden olyan halmazra, melyben kapcsolat áll fenn az egyedülálló egyedek között. Például, egy szótár „lásd még” részében a szótár egy másik szócikkre irányító hivatkozás van; hat ilyen szócikkre hivatkozást követően, az elmélet szerint, bármelyik szócikkhez eljuthatunk, amelyre van hivatkozás. A szótárak különleges esetében ezt „hat hivatkozásos szabálynak” is nevezik némely esetben.

[Sz. n.], *Hat lépés távolság* = http://hu.wikipedia.org/wiki/Hat_lépes_távolság [2008. 03. 03.]

2. Lehet, hogy Micimackóék társasága sem más, mint egy jó kis iwivw-közösség ;-)? – Rajzjátékot fel a kapcsolatrendszerüket!

*Az eredeti játékkallatok a Micimackóból...
...és a Walt Disney alkotta karakterek*

5. Nézd meg a *Kortárs irodalom*-fejezetben Rác Nóra rajzát a hálózatokhoz!

Előszó

Nem mondhatom el senkinek,
Elmondom hát mindenkinek.

Próbáltam súgni, szájon és fülön,
Mindnyájatoknak, egyenként, külön.

A titkot, ami úgyis egyremegy
S amit nem tudhat más, csak egy meg egy.

A titkot, amiért egykor titokban
Világrajöttem vérben és mocsokban,

A szót, a titkot, a piciny csodát,
Hogy megkeressem azt a másikat
S fülébe súgjam: add tovább.

Nem mondhatom el senkinek,
Elmondom hát mindenkinek.

Mert félig már ki is bukott, tudom
De mindig megrekedt a féluton.

Az egyik forró és piros lett tőle,
Ő is súgni akart: csók lett belőle.

A másik jéggé dermedt, megfagyott,
Elment a sírba, itthagytok.

Nem mondhatom el senkinek,
Elmondom hát mindenkinek.

A harmadik csak rámnézett hitetlen,
Nevetni kezdett és én is nevettem.

Gyermekkoromban elszántam magam,
Hogy szólok istennek, ha van.

De nékem ő égő csipkefenyérben
Meg nem jelent, se borban és kenyérben,

Hiába vártam sóvár-irigyen,
Nem méltatott reá, hogy őt higgyem.

Nem mondhatom el senkinek,
Elmondom hát mindenkinek.

Hogy fáj, mikor csúfoltak és kínoztak
És sokszor jobb lett volna lenni rossznak,

6. Karinthy Frigyes verseket is írt. Bár nem olyan nagy sikerrel, mint prózát, ám a lapszálon közölt költeménye viszonylag ismert még ma is – főleg Koncz Zsuzsa előadásában. Szerinted miért? Mit „fog meg” a létezés lényegéből? – Hallgassátok meg a dalt!

7. Értelmeztétek a vers alapellentmondását (elmondás–nem-elmondás)! Hol találkoztunk már ezzel a paradoxonnal irodalmi tanulmányaink során? S *jövőre* is előkerül a kérdés, hiszen a késő modernségben – 1930-tól – válik igazán meghatározóvá az elmondhatóság, elbeszélhetőség, a nyelv kulcsszerepének érzékel(tet)ése a szépirodalmi alkotásokban!

8. Kit szólít meg evokációval is a költő? Miért?

9. Tanuljátok meg a verset – akár kórusban is elmondhatjátok, s meglátjátok, milyen ereje van a közös versmondásnak!

10. Ha még mindig nincs blogod, remélem, az *Előszótól* végképp kedved kapsz hozzá! Úgy látszik, Karinthy nemcsak a „láncszemelmélet”-et találta fel (lásd a 4. kérdést!), hanem az internetes napló műfajának a lényegét is megérezte. Lehet-e ezt tömörebben megfogalmazni, mint ekképpen: „Nem mondhatom el senkinek, / Elmondom hát mindenkinek”?

11. Karinthy munkássága olyan gazdag, hogy éppen csak megidézni tudjuk (új életműkiadásának töredékét, néhány könyvének borítóját lásd a *Ráadásban!*). Családja élete sem kevésbé érdekes azonban, mint művei. *Ördög-görcs* címmel az utóbbi években unokája, Karinthy Márton adott ki könyvet „tehetség-verte” sorsukról. Érdemes beolvasnod ebbe a kötetbe! (S előveheted Czeizel Endre már emlegetett munkáját is: *Aki költő akar lenni...*)

12. Korábban (a 30–31. oldalon) olvashattátok Karinthytól a *Barabbás* című novellát – emlékeztek vissza rá! Paródiáit több helyütt is idézzük könyvünkben az *Így írtok tiből*. (Ottlik Géza például, alábbi visszaemlékezése szerint, ebből ismerte meg a kortárs irodalmat!) A *Színház és dráma*-fejezet *Ráadásában* pedig egyik legnépszerűbb paródiáját olvashatjátok, mely Madách halhatatlan művét tűzte tollhegyre. A váci Madách Gimnázium diákjai pár éve előadták a művet, zenével, táncsalárdával fűszerezve (a *Színház és dráma*-fejezet *Ráadásában* láthatjátok az eladásról készült képeket is, de itt is megnézhetitek őket: <http://www.vmig.sulinet.hu/kronika/2006/januar/januar.htm>). – Nektek is ki kellene próbálni Magatokat a világot jelentő deszkákon ezzel a művel, nem 🐞? – De legalább igazi vagy hangoskönyvként „olvassátok el”!

„Személyes emlékeim a Nyugatról? [...] Mindig emlékeztem vagy emlékezni véltem a kora gyerekkoromban egyszer-egyszer kezembe akadt Nyugat-példányok még sötétszürke vagy sárga, kedélytelen címlapjára és a korábbi, másféle betűcsaládból szedett címére, meg a megmagyarázhatatlan áhítatomra, amivel néztem. A magyarázatot korszakokkal később, nekem földtani, embertani korszakokkal később, Karinthy adta meg. A Nyugat íróival az *Így írtok ti-ből* ismerkedtem meg, méghozzá eredeti műveik helyett, azt kell mondanom, műveik elvont lényegével, tizenkét-tizenhárom éves koromban, amikor a konkrét mondanivalójukat még meg sem értemtem volna. Karinthy könyve nekem nemcsak »kritikai értékű« volt, hanem megnyitotta a világot. Azt tartom, hogy mindenestől nem más – függetlenül attól, hogy utánozhatatlan, a szeméremnek és szemérmertlenségnek, útszéli nevetetésnek és mély gyengédségnek, pongyolaságnak és zenei fegyelemnek, ítélő férfiaságnak és kislány tisztaságnak egyszeri, megismételhetetlen vegyülete, melynek kémiai, magfizikája kifürkészhetetlen marad –, mindenestől pedig nem más, mint művészetfilozófiai, ismeretelméleti, létbölcseleti reveláció. Bocsnát az idegen szóért. Karinthy elem tárta, felmutatta, napnál világosabbá tette, hogy micsoda maga a költészet, irodalom, és hogy ez az irodalom az emberi léttel együtt nevetségességében is nagyszabású vállalkozás. Egy tizenhárom éves fiút, aki mondjuk *A fekete zongorán* vagy a *Vér és aranyon* csak jót röhögött volna, a paródiája úgy megbabonázta, akármekkora névetést rajta, a »pastiche«-on át úgy megbűvölte az eredeti, hogy a gyerekkori felelőtlen áhítatból, gondtalan vonzódásból életre-halálra szóló szerelem támadt. »Nehéz szerelem! – ahogy Vas István nevezi.»

OTTLIK Géza, *A Nyugatról* = O. G., *Próza*, 215–230; idézet: 216–217. Ugyanez: <http://mek.niif.hu/01000/01003/01003.htm> [2008. 03 23.]

Mert álom a bűn és álom a jóság,
De minden álomnál több a valóság,

Hogy itt vagyok már és még itt vagyok
S tanuskodom a napról, hogy ragyog.

És isten nem vagyok, s nem egy világ.
Se északfény, se áloévirág.

Nem voltam jobb, se rosszabb senkinél,
Mégis a legtöbb: ember, aki él,

Mindenkinek rokona, ismerőse,
Mindenkinek utódja, őse,

Nem mondhatom el senkinek,
Elmondom hát mindenkinek.

Elmondom én, elmondanám,
De béna a kezem s dadog a szám.

Elmondanám, az út hová vezet,
Segítetek hát, nyújtatok kezét.

Emeljetek fel, szólni, látni, élni,
Itt lent a porban nem tudok beszélni.

A csörgőt eldobtam és nincs harangom,
Itt lent a porban rossz a hangom.

Egy láb mellemre lépett, eltaposta,
Emeljetek fel a magosba.

Egy szószéket a sok közül kibérlek,
Engedjetek fel lépcsőjére, kérlek.

Még nem tudom, mit mondok majd, nem én,
De úgy sejtem, örömhírt hoztam én.

Örömhírt, jó hírt, titkot és szivárványt
Nektek, kiket szerettem,
Állván tátott szemmel, csodára várván.

Amit nem mondhatok el senkinek,
Amit majd elmondok mindenkinek.

(1926)

Anna örök

Az évek jöttek, mentek, elmaradtál
Emlékeimből lassan, elfakult
Arcképed a szívemben, elmosódott
A vállaidnak íve, elsuhant
A hangod és én nem mentem utánad
Az élet egyre mélyebb erdejében.
Ma már nyugodtan ejtem a neved ki,
Ma már nem reszketek tekintetedre,
Ma már tudom, hogy egy voltál a sokból,
Hogy ifjúság bolondság, ó, de mégis,
Ne hidd szívem, hogy ez hiába volt,
És hogy egészen elmúlt, ó ne hidd!
Mert benne élsz te minden félrecsúszott
Nyakkendőmben és elvétett szavamban
És minden eltévesztett köszönésben
És minden összetépett levelemben,
És egész elhibázott életemben
Élsz és uralkodol örökkön, Anna.

*Sárvári Anna színésznő,
az Anna-versek ihletője*

A vers szövegét a fennmaradt kézirat, az első megjelenés, illetve a Péter László irodalomtörténész által sajtó alá rendezett egyik legutóbbi kiadás alapján közöljük. Ez eltér az általában ismert változattól, mely egy öröklődő lélektani sajtóhibát tartalmaz – az utolsó szó helyesen nem Ámen, hanem Anna. (Első közlés: Pesti Napló, 1926. július 11.)

1. Mi a véleményed: az „Anna” vagy az „ámen” szóval a végén jobb az *Anna örök* című vers?

Juhász Gyula (1883–1937)

Anna örök? (Esszé)

A beteljesülhetetlen szerelmek egyike a Juhász Gyuláé. Vajda János is ekképpen, inkább távolról szerette-szerethette Ginát, mint ahogyan Anna emlékeről révedez szívesen a költő.

A művészetek egyik legfontosabb kérdése éppen az: felidézhető-e, elmondható-e mások számára is minden, amit valaha átélünk? Ábrázolható-e érvényesen, hitelesen regényben, versben, filmvásznon? Avagy a nyelvi megformálás és a végső alakra mintázott szobor, a végleges árnyalatúra kikevert szín behatárolja a fantáziát, az érzést, a gondolatot? Vagyis a műalkotás, amikor elkészül, épp azt teszi lehetetlenné, amiért létrejött? Az élmény átadását? Mert bármilyen formát is öltön egy hangulat, életérzés, ugyanúgy más számára nem közvetíthető. Vagy épp az volna a művészet feladata, hogy ezzel a lehetetlennel szegüljön szembe? Hiszen talán Karinthy is ezért fogalmazza versbe idézett paradoxonát: „Nem mondhatom el senkinek, / Elmondom hát mindenkinek” (*Előszó*).

A szerelem is elmondhatatlan érzés. De minden szerelemnek meg kell küzdenie a saját elmúlásával? Juhász Gyula népszerű verse arról szól mindenekelőtt, hogy érdemes hinni: az élmény mégis kiemelhető az időből, és szembesíthető az örökévalósággal. Mert minden, ami velünk történt, meghatároz bennünket. Ott rejtezik a múlt mozdulatainkban, ott vetkezik jelenné az emlék is, a vágy is, a fantázia is, a valóság is. S ahol az évek roskadoznak, ott ismernek egymásra hajdanvolt titkaink, álmaink, s öltenek testet egykori mítoszok rettegésről, szomoruságról, szerelemről, boldogságról. Az életünkről.

Juhász Gyula démonai kevés önfeladt pillanatot hagytak a költőnek. A megértéssel és derűvel ölelt világ álma az ő számára nem érhetett valóságga. Maradtak a nyomorúságos hétköznapok, a felelhető ködös reggelek: félelem, szorongás s csak kevéske vigasz.

Az *Anna örök* vershősének mondatai nem nosztalgiáznak, hanem megállapítanak. Tárgyilagos egyszerűséggel közlik az olvasóval: „Ma már nyugodtan ejtem a neved ki...” Szándékosan értéktelenítik az egykori szerelmet: „Ma már tudom, hogy egy voltál a sokból...” Amikor azonban a legtárgyilagosabb a közlés, akkor megrebben egy pillanatra a tekintet. Elbizonytalanodik a megfontolt határozottság, megremeg a kéz, elcsuklik a hang. De csak amott belül. A tudatalatti én szavai kimondva az elfojtott vágyak elevevését jelzik. Azt, hogy még mindig felelhetetlen Anna alakja.

Tizenegy soron keresztül bizonygatja a költő, hogy immár minden elmúlt, amikor a tizenkettedikben ennek ellentéte lesz igaz. A kamera hirtelen kiélesíti a vers első kétharmadának bizonytalan, elmosódó képei közül a mindennapok újra és újra figyelmeztető apróságait. Majd az utolsó sor az örökkévalóság isteni magasságába emeli azt a nőt, akit Juhász Gyula valójában alig is ismert. Akinek alakja mégis foglalata és értelme lehetett versek tucatjainak s a megértés kegyelmét remélő költő életének.

2. Juhász Gyula volt József Attila „felfedezője”, atyai költőbarátja. A tanítvány azonban nagyobb, jelentősebb alkotó lett mestereénél. Tudsz még példát ilyenmire a tudomány és a művészetek világából?

3. Készíts egy csokrot a költészet történetéből a baráthoz, barától írott versekből! Külön kezelheted a költők–költők és a költők–más művészek típusú szövegeket! Természetesen képekkel is illusztráld gyűjteményedet! (Lásd a [következő oldalt!](#))

4. Ha van digitális tábla iskolátkban, arra is elkészítheted az anyagot! Mennyiféle rétegét, jelenségsoportját tudod ábrázolni a tábla segítségével a költészetnek is, ugye? Micsoda bonyolult jelentésrendszerek is szemléletessé tehetők általa!

Makón, 1924-ben. Balról az első Juhász Gyula, a harmadik József Attila. A kép előterében Móra Ferenc

Gulácsy Lajosnak

(Részletek)

Lajos, elér-e hozzád még a hangom,
Mely úgy remeg, mint nyárfák estelen,
Ha rajtuk ring az alkonyi harangszó
S rájuk ragyog a csillagszerelem,
Elér-e hozzád hangom, a szívedhez,
E nagy, bíbor virághoz, mely beteg
És az agyadhoz, mely – ó drága serleg! –
Gyász és nyomor boráival telve meg!
Elér-e hozzád hangom, a naiv, bús
Juhászkolomp a végtelen teren
És fölver-e egy percre álmaidbul,
Melyekben nincs már többé értelem?

[...]

Lajos, emlékszel, amikor először
Kerített össze minket alkalom,
A boldogságos, békés délelőttön
Gauguinnek száz lázáлма a falon?
A sárga fényben a kövér banánok
S a sárga tájon barna emberek,
Az elveszett Éden, mely fájva-fájón
Bennünk zokog, ujjong, ragyog, remeg.
S a furcsa bálvány, szent fából faragva,
Mosolya sír és bánata mosoly,
Önarcképem! – mondtottad és a zajban
Kacajod bongott, mint ha szél dobol!

[...]

A csillagot kerestük... merre is vagy,
Hisz még nem hullottál az éjbe le,
Még ég fölötted estenden a villany,
Még mérik, lázad nő, vagy sülyyed-e?
Lajos, hiszen mi voltunk már azóta
Ott is, tudod, nem mondom, fáj a szó...
Ahol ketyeg a lélek, mint az óra,
De nem mutat időt, irtóztató.

Te ott maradtál, hallom, jobb neked már,
Mint ez a másik, józan, gaz pokol,
Hol gond, ital, nő, robot és a seft vár
S a legszebb vágy legrúttabban lakol.

Gulácsy Lajos: Varázslat / A varázsló kertje (1907)

Te ott maradtál: téren és időn túl
Sétálsz a kertben, csillag s híd alatt,
Nem hallasz már ugatni szűkölő bút
S nem látod a halált, amint arat,
A mosolyt, melyet festett Lionardo,
Nem látod a nőn, – csendesen halad
Agyadban, mint a Léthe, mint az Arno,
Az örök semmi a vak nap alatt.

Nincsen remény s te nem tudod. Szeliden
És finoman – hisz művész vagy, Lajos –
Babrálsz a párnán ujjaddal. Az Isten
Legyen irgalmas. Ó csodálatos
Szent, tiszta művész, Giotto jó utóda,
Alázatos, hű, tőled nem kíván
Már e plánéta semmit és a holdba
Nakonxipán vár már, Nakonxipán!

(1922)

Juhász Gyula 25 éves írói jubileumán egykori egyetemi szemináriumú társai, Babits Mihály és Kosztolányi Dezső Szegeden, a Tisza-parton (1923. május 20.)

Tiszai csönd

Hálót fon az est, a nagy, barna pók,
Nem mozdulnak a tiszai hajók.

Egyiken távol harmonika szól,
Tücsök felel rá csöndben valahol.

Az égi rónán ballag már a hold:
Ezüstösek a tiszai hajók.

Tüzeket raknak az égi tanyák,
Hallgatják halkán a harmonikát.

Magam a parton egymagam vagyok,
Tiszai hajók, néma társatok!

Ma nem üzennek hívó távolok,
Ma kikötöttünk itthon, álmódók!

(1910)

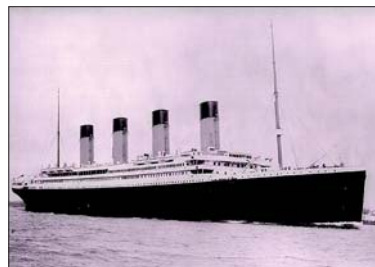
5. Mit látsz tükröződni, milyen érzelmeket, gondolatokat ezen a három érett férfiarcon?

6. Hogyan használja a hajó-toposzt a *Tiszai csönd*ben Juhász? Pont „fordítva”, mint általában a költők szokták, nem? Vagy erre is tudunk példát, akár korábbi tanulmányainkból is?

7. Vagyis arra ismersz-e eseteket, hogy a hajó, a folyó, a tenger a megérkezés és nem a mozgás jelképe? Hogy is volt ez Berzsenyinél? És Adynál? Esetleg Aranyánál? Emlékszel Zemplényi Ferenc ezzel kapcsolatos tanulmányára *Az el nem ért bizonyosság* című kötetből? (Lásd még a [Tóth Árpád-fejezet](#) is, melyben folytatódik a hajó-motívum „feltérképezése”!)

8. Nincs kedved erről az egész hajós dologról egy egészen elképesztően-fantasztikus-döbbenetes nagyprojektet készíteni? Mondjuk az lehetne a címe, hogy:..... Néhány gyönyörűséget én is ajánlok bele! ☺!

9. Ugye felismered? Jártál a vele kapcsolatos kiállításon? Olvastál róla könyveket, láttál filmet? Elevenítsd fel emlékeidet! →

Elégia egy rekettyebokorhoz

Elynyúlok a hegyen, hanyatt a fűbe fekve
S tömött arany diszét fejem fölé lehajtja
A csónakos virágú, karcsú, szelíd rekettye,
Sok, sok ringó virág, száz apró légi sajka.
S én árva óriásként nézek rájuk, s nehéz
Szivemből míg felér bús ajkamra a sóhaj,
Vihar már nékik az, váratlan sodru vész,
S megreszket az egész arany hajóraj.

Boldog, boldog hajók, vidám lengők a gazdag
Nyárvégi délután nyugalmas kék legén,
Tűrjétek kedvesen, ha sóhajjal riasztgat
A lomha óriás, hisz oly borús szegény.
Tűrjétek kedvesen, ha lelkének komor
Bányáiból a bú vihedere* kereng fel,
Ti nem tudjátok azt, mily mondhatatlan nyomor
Aknáit rejti egy ily árva szörny, egy – ember!

Ti ringtok csendesen s hűs, ezüst záporok
S a sűrű napsugár forró arany verése
Gond nélkül gazdaguló mélyetekig csorog,
Méz- s illatrakománnyal teljülvén gyenge rése;
Ti súlyos, drága gyöngyként a hajnal harmatát
Gyűjtitek s nem bolyongtok testetlen kincs után,
Sok lehetetlen vágynak keresni gyarmatát
Az öntudat nem űz, a konok kapitány.

Én is hajó vagyok, de melynek minden ízét
A kínok vasszöge szorítja össze testté,
S melyet a vad hajós örült utakra visz szét,
Nem hagyva lágy öbölben ringatni bújást restté,
Bár fájó szögeit már a léteztűli lét
Titkos mágneshegyének szelíd deleje vonzza:
A néma szirteken békén omolni szét,
S nem lenni zord utak hörgő és horzsolt roncsa.

* viheder: sújtrólégrobbanás

Tóth Árpád

(1886–1928)

Tóth Árpád: Önarckép

Miért szép?

A hagyomány állítása – pontosabban Babits Mihály – szerint ő írta „a legszebb magyar vers”-et. Ez pedig Shelley *Óda a nyugati szélhez* című halhatatlan költeményének fordítása... De talán még ennél is ismertebb tőle Verlaine *Őszi chansonjának* átültetése nyelvünkre: „Ősz húrja zsong / Jajon, busong / A tájon, / S ont monoton / Bút konokon / És fájón...” Ám nemcsak fordításai, hanem eredeti alkotásai is gyakran a tökéletességnek, a fokozhatatlanságnak, a véglegességnek illúzióját keltik. Az olvasó joggal érzi, hogy valami olyasmivel került szembe, amelybe neki már semmiképpen nem lehet beleszólása...

Tóth Árpád azonban e tökéletesség-igénye ellenére is minden gesztusában visszafogottságot sugárzó személység. Súlyos betegsége miatt kevés idővel gazdálkodhat: alig fejezhet be valamit is a véglegesség tényleges érzésével. Egy vaskosabb kötetben elfér sajnos ez az életmű a novellákkal együtt.

De minden ború, minden szomorúság ellenére ugyanő az, aki Karinthy tollára méltó paródiákat is alkot irodalmunkban. Legismertebb, legnépszerűbb verseink közül választ magának tárgyat, hogy elegáns humorát megmutathassa – Vörösmarty versét például ekképp költi át: „Hová mereng el szép orrod világa? / Mi az, mit csüggyve a pallón keres? / Talán tűnt diktatúránk bús virága / Int még feléd, mely lázas és veres? [...]” (*A merengőhöz*).

Az *Elégia egy rekettyebokorhoz* 1917-ben, a világháború idején keletkezett – Ady és Babits háborús verseinek, az *Ember az embertelenségben* című költeménynek, a *Krónikás-ének...-nek*, a *Húsvét előttnek* közelében. Mennyire különbözik azonban mégis amazoktól! Mint a cím is jelzi: elégia. Vagyis sokkal szelídebb a hangnem, mint akár Adynál, akár Babitsnál. És a háborút is – mint legvégső, mint iszonyú nyomorúságot, kilátástalanságot és tehetetlenséget – inkább csak érezzük a sorok mögött, s csupán az utolsó szakaszt olvasva lehetünk bizonyosak benne: az „elcsitult világ” a háború nélküli világot jelenti. Ebben a világban azonban „ember-utáni” a csend: „...immár a kinnak vége!” Ugyanaz a szomorúság ez, mint Kölcsey, Vörösmarty magyarság-utáni világ-csöndje a *Zrínyi második énekében* vagy a *Szózatban*. A felismerés döbbenete: nélkülünk, magyarok nélkül, emberek nélkül boldogabb a Föld, a kozmosz, a világegyetem – minden, mi létezik.

Életképszerű a vers indítása, aztán végigvonul a szövegen egy központi kép. „A vízen hánykolódó hajó olyan, mint maga az élet” típusú megfeleltetés könnyen érthető jelképiségénél fogva természetesen hat ránk, s megkönnyíti a vers világával való érzelmi azonosulást. A méltó verzhős lelkében két értékvilág összeütközése zajlik. Az egyik világ az öntudat nélküli boldogságban leledző természeté, a másik pedig az öntudattal rendelkező, de boldogtalan emberé. Ő az, aki minden rossz emlék és tudás, kilátástalanság ellenére is új küzdelmekbe kezd, mert könnyelmű hittel abban reménykedik: a világ jobbítható. Közben azonban gyakran tévutakra viszi akár a jó szándék is, s ekkor előtör belőle rossz akarat, önzés, hiúság, előtör istenkísértő gögje, minden emberi nyomorúsága.

A költő, az ember azonban rossz hajós: a nehezebb, a fájdalmasabb, a kockázatosabb utat választja. A vágy, az álom, a kíváncsiság, a képzelet örökön új és új utakra kényszeríti. S az öntudat, e „konok kapitány” enged a mágneshegyek vonzásának, enged a szabadság ígézetének, ismeretlen tartományok hívásának.

És hát a többiek?... a testvér-emberek,
E hányódó, törött vagy undok, kapzsi bárkák,
Kiket komisz vitorlák vagy bús vértengerek
Rettentő sodra visz: kalózok s könnyes árvák, –
Ő, a vér s könny modern özönvizébe vetve
Mily szörnyű sors a sok szegény emberhajóé:
Tán mind elpusztulunk s nincs, nincs közöttünk egy se,
Kit boldog Ararát várhatna, tiszta Nóé.

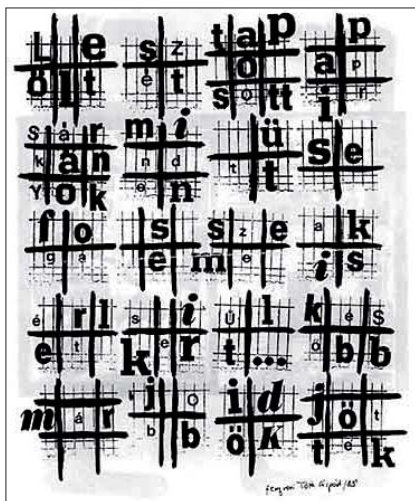
Tán mind elpusztulunk, s az elcsitult világ
Csak miriád virág szelíd sajkája leng:
Szivárvány lenn a fűben, szivárvány fenn az ágon,
Egy néma ünnepély, ember-utáni csend,
Egy boldog remegés, és felpiheg sohajtvá
A fájó ősanagy: immár a kinnak vége!
S reszketve megnyílik egy lótusz szűzi ajka,
S kileng a boldog légbé a hőszin szárnyu Béke.

(1917)

A Balaton büszkesége, a Nemere II (középen).
A képen az 1953-as éjszakai Kék szalag-be-
futó látható. Érdeemes meglátogatni a hajó
honlapját: <http://www.nemere2.hu>

Egy névkon-utód, Fenyvesi Tóth Árpád
képverse – hasonló mondandóval

1. A lapszéleken a **Juhász Gyula-fejezet**ben felvetett (elindított?) hajó-projekthez találhatsz újabb képeket. Írd, szerkeszd tovább összeállításodat, sőt, merészkedj „más vizekre” is! Például az egyik leghíresebb magyar hajóval, a Nemere II-vel kapcsolatban akár a hajóépítés, -felújítás, -bérbeadás tudnivalóival is megismerkedhetsz! Hogy később Te magad is tudj hajót építeni, felújítani, bérbeadni stb.☺!

2. Vörösmartynál is találkozhattál „ész és ros (sic!) akarat” szembeállításával (Az emberek), és **jövőre** is előkerül ez a gondolat József Attilánál (*Eszmélet*). Ha eddig nem gondolkodtál rajta: mi a véleményed, az emberiség sosem fog kitörni jó szándékok rossz megvalósulásának „bűvös körei”-ből?

3. Különösen szép eme versszak képalkotás-technikája az *Elégia...-ban*:

„Én is egy hajó vagyok, de melynek minden ízét
A kínok vasszöge szorítja össze testté,
S melyet a vad hajós örült utakra visz szét,
Nem hagyva lágy öbölben ringatni búját restté,
Bár fájó szögeit már a létentúli lét
Titkos mágneshegyének szelíd deleje vonzza:
A néma szirteken békén omolni szét,
S nem lenni zord utak hörgő és horzsolt roncsa.”

Vizsgál meg, értelmezd a lehető legteljesebb alaposággal ennek a szakasznak a poétikáját! Kísérletképpen készíthetsz egy térbeli ábrát is a különböző jelentéssíkok egymásra hatásáról, egymásba fonódásáról!

- A legszebb talán, ahogyan a hajó széttörésének pillanatát, vagyis a pusztulást egyben a vágy beteljesüléseként ragadja meg a költő. Rajzold le ezt a pillanatot!
- Hol, kinél, melyik vers(ek)ben találkoztunk idén hasonló gondolatokkal, érzésekkel (csak nem hajó-, hanem természeti képek segítségével megragadva az elmúlás felemelő pillanatát)?
- S **tavaly**? A *Szondi két apródja* például említhető párhuzamként? Ahogyan a hanyatlás, a vereség felemelkedéssé, győzelemmé válik a költői beszédben? Milyen eszközökkel éri ezt el Arany? S milyenekkel Tóth Árpád? (Lehet, hogy a fenségesség mindig magában hordoz valamennyit a pusztulásból, megsemmisülésből is – és viszont?)

4. Vesd össze egymással az *Esti sugárkoszorút* és Fenyvesi Tóth Árpád képversét! Milyen tanulságokat tudsz levonni az egymáshoz hasonlításból!?

5. Ejtettünk szót a költő műfordításairól. Nem az ünneprontás szándékával, de hozzá kell tennünk az elmondottakhoz, hogy alkotónk nemcsak „pozitív”, de „negatív” irányban is „eltért” olykor az eredeti szövegtől. Szerinted például mi a jelentősége annak, hogy a „cseresznyeskert” valójában „meggyeskert”? A fordító, Tóth Árpád miért dönthetett így a Csehov-dráma esetében? Te mit választanál?

Érdemes utánaézni a szakirodalomban a Tóth Árpád-féle fordítás részleteinek (Cs. JÓNÁS Erzsébet: *A magyar Csehov. Csehov-drámák műfordítás-elemzése*. Nyíregyháza, Stúdió Kiadó, 1995). Költőnk bizony az általa kívánt hatás érdekében olykor erősen „melléfordított” az eredetinek. Csehov szikár, száraz mondatait gazdagon díszítette jelzőkkel, sőt, kanyargós mellékmondatokkal. Egy könnyen rendezhető és minél többször játszható, „szentimentális” darabot írt a *Meggyeskert*ből! (Kiábrándító a valóság, de ennek oka lehet például az is, hogy a fordító honorárium a előadások számától is függött...)

7. Befejezésül a két legismertebb Tóth Árpád-vers értelmezésére biztatlak. „Igaz” van a költőnek? Miért igen vagy miért nem?

Lélektől lélekig

Állok az ablak mellett éjszaka,
S a mérhetetlen messzeségen át
Szemembe gyűjtöm össze egy szelíd
Távol csillag remegő sugarát.

Billió mérföldekről jött e fény,
Jött a jeges, fekete és kopár
Terek sötétjén lankadatlanul,
S ki tudja, mennyi ezredéve már.

Egy égi üzenet, mely végre most
Hozzám talált, s szememben célhoz ért,
S boldogan hal meg, amíg rácsukom
Fáradt pillám koporsófedelét.

Tanultam én, hogy általszűrve a
Tudósok finom kristálműszerén,
Bús földünkkel s bús testemmel rokon
Elemekről ad hírt az égi fény.

Magamba zárom, véremmé iszom,
És csöndben és tűnődve figyelem,
Mily ős bút zokog a vérnek a fény,
Földnek az ég, elemnek az elem?

Tán fáj a csillagoknak a magány,
A térbe szétszórt milljom árvaság?
S hogy össze nem találunk már soha
A jégen, éjen s messziségen át?

Ó, csillag, mit sírsz! Messzebb te se vagy,
Mint egymástól itt a földi szivek!
A Sziriusz van tőlem távolabb
Vagy egy-egy társam, jaj, ki mondja meg?

Ó, jaj, barátság, és jaj, szerelem!
Ó, jaj, az út lélektől lélekig!
Küldözzük a szem csüggedt sugarát,
S köztünk a roppant, jeges úr lakik!

(1923)

6. Készíts albumot az *Esti sugárkoszorú*-hoz, az egyik legszebb magyar szerelmes vershez készített fotóidból! ☺

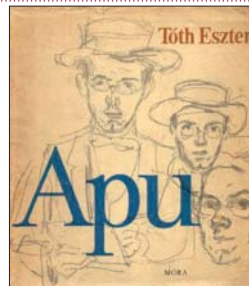
Esti sugárkoszorú

Előttünk már hamvássá vált az út,
És árnyak teste zuhant át a parkon,
De még finom, halk sugárkoszorút
Font hajad sötét lombjába az alkony:
Halvány, szelíd és komoly ragyogást,
Mely már alig volt fények földi mása,
S félig illatá s csenddé szűrte át
A dolgok esti lélekvándorlása.

Illatá s csenddé. Titkok illata
Fénylett hajadban s béke égi csendje,
És jó volt élni, mint ahogy soha,
S a fényt szemem beitta a szívembe:
Nem tudtam többé, hogy te vagy-e te,
Vagy áldott csipkebokor drága tested,
Melyben egy isten szállt a földre le,
S lombjából felém az ő lelke reszket?

Igézve álltam, soká, csöndesen,
És percek mentek, ezredévek jöttek -
Egyszerre csak megfogtad a kezem,
S alélt pilláim lassan felvetődtek,
És éreztem: szívembe visszatér
És zuhogó, mély zenével ered meg,
Mint zsidbadt erek útjain a vér,
A földi érzés: mennyire szeretlek!

(1923)

A költő lányának könyve

Kassák Lajos

(1887–1967)

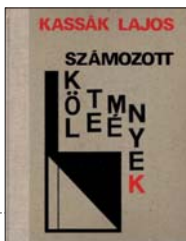
A magyar avantgárd „világművészeti” rangú képviselője. Ám alapvetően mégis magányos jelenség irodalmunk égboltozatán.

Művészetére – költészetére és festészetére elsősorban – egyaránt hatott a ▶ konstruktivizmus, a szürrealizmus, az expresszionizmus és a ▶ dadaizmus. De az ▶ aktivizmussal és a ▶ futurizmussal is joggal hozhatjuk kapcsolatba. Fontos verseskötetének címe is jelzi elhivatottságát a művészetek szinte minden ága felé, illetve mutatja szellemi irányultságát is (*Eposz Wagner maszkjában*, 1915).

Munkásportré

Ezt a fejet nem formálta saját képére az Isten
 ezt a fejet a tegnap emléke és a ma kétségei gyötrik
 ebben a fejben forradalmak magvai csíráznak
 erre a fejre régóta lesben áll a hóhér
 ezeket a kezeket a teremtés eszméje vezérli
 ezek a kezek balról áldottak és megátkozottak jobbról
 ezek a kezek lesújtanak és felemelnek egyszerre
 ezek a kezek bilincsek nyomait viselik
 ezek a kezek nem kulcsolódnak imára
 ezek a kezek undorodnak a vértől
 ezek a lábak nem csúsznak el egy narancshéjon
 ezek a lábak összekötik nyugatot a kelettel
 ezek a lábak agyontapossák a sárkány hét fejét
 ezek a lábak eljutnak arra a tájra melyről a fej álmodik
 ez a szív zsarnokok fegyvereitől sebzett
 ez a szív saját parazsától újjászüli önmagát
 ez a szív az én szívem ikertestvére
 ez az ember olyan amilyen én vagyok
 egyazon ég alatt
 egyazon dalt
 daloljuk
 vetésről
 aratásról.

(1958–1962)

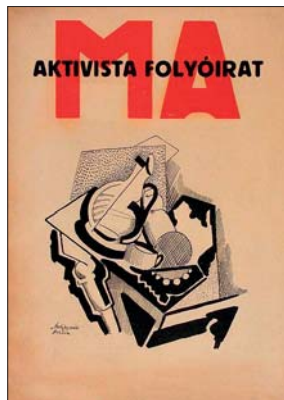

Bp., Szépirodalmi, 1987.

Térkompozíció Kassák korai korszakából (1920-as évek)

A kor egyik legjobb magyar „regény”-e született meg tollán *Egy ember élete* címmel. A cím távolságtartása jelzi, hogy bár önéletrásról van szó, szóhasználatunk mégsem indokolatlan. Éppen úgy regény ez a szöveg, mint Kazinczy Ferencről a *Fogságom naplója* (tavaly is tanultunk róla, és **jövőre** is fogjuk emlegetni).

Kassák műhatatlan érdemeiket szerzett mint lapalapító és szerkesztő is

„Kassák [...] [ú]gy véli: ahhoz, hogy a munkás emberi öntudatra ébredjen, elsősorban a kultúrával kell aktív (kreatív) módon szembesülnie. Nem »osztályharcra« van szükség, hanem arra, hogy az élet alulra szorítottjai szellemileg-emberileg »felemelkedjenek«, képessé váljanak egy magasabb minőségű életre. Egyedül az igazi művészet képes arra, hogy – a személyiség legbenső centrumára hatva – katartikusan, morálisan átformálja az embert (hiszen ő maga is megtapasztalta ezt az élményt, s mindinkább úgy érzi: »sorsos testvéreit« részesítenie kell benne). Hisz abban, hogy költészete – melyben a közösségért élő »szociális ember« lelkivilága fejeződik ki – másokat, a befogadót, képes arra inspirálni, hogy belső világát átrendezve ő is a »teljes emberség« felé törekedjen. Talán éppen emiatt írja hatalmas ívű, erőteljes duzzadó örömteli verseit, amelyekből valamiféle elementáris biológiai optimizmus árad, diadalmasan legyőzve az értékrongoló és életpusztító kor fáradt pesszimizmusát. »Dáridós nekiruccanások«, »rugós csikói tánc a pipacsok fölött«, »pézsmás, meleg kurjantások«, vásári vidámság, hangok-illatok-szinek özöne, »fiatal bika«, »bársonyszőrű csikó«, »fáklyázó holnapok« – az erő és a jóság tiszta képzeteivel telítődnek ekkoriban írt versei, s egy újjáteremthető, illetve újjászülető világ tiszta hite sugárzik belőlük.”

G. KOMORÓCZY Emőke, *Az ember morális forradalmának programja. A Kassák-kör tevékenysége* = G. K. M., *A szellemi nevelés fórumai*, Bp., Hét Krajcár, 2005 = <http://mek.oszk.hu/03100/03139/html> [2008. 03. 06.]

KONSTRUKTIVIZMUS Az 1920-as évek jellegzetes, főleg képzőművészeti irányzata, mely a világ megragadásának lényegét a síkok, tömbök, felületek absztrakciók megjelenítésében és az anyagszerűségben látta. Hívei szerint a művésznek nem ábrázolnia, hanem konstruálnia kell, mint egy mérnöknek.

DADAIZMUS L'art pour l'art, féktelenség, botránnyokozás, lendület, szabad kísérletezés formával és tartalommal – ez jellemző erre a művészeti irányzatra, mozgalomra. Tiltakoznak minden megszokottság, megrögzöttség, szabályosság ellen. A világ abszurdítását szeretnék kifejezni a nyelvtől eltávolodva, radikálisan új formákkal (pl. Tristan Tzara).

AKTIVIZMUS Oktató célzatú avantgárd stílusirányzat az 1910-es évek végétől (Kassák). A társadalmi formák között fejlődést feltételez, s ennek érdekében alkot. Tisztelet a technikai haladást. Művész(et)eszménye közelít a Petőfi-korebeli vátesz-elképzeléshez.

FUTURIZMUS A jövő mindenekfelettségét hirdető, az 1910-es évektől kialakuló ízlésirány. Eszménye a lázadás, a lendület, a technikai haladás, az egyediség és az eredetiség. Kassák művei mellett például Babits *Mozgófényképe* is ide sorolható (lásd a verset a **126. oldalon!**)

1. Ki mondhatta Kassákról, hogy ő az „egyszemélyes magyar avantgárd”? Miért hangozhatott el ez a kijelentés, s miért idézhetik gyakran?

2. Bizonyítsd be az ellenkezőjét! Hogyan fogsz hozzá? Készíts egy projekttervet, cáfold meg ezt a közhiedelmet!

3. Keress, tanulmányozz későbbi kassákos műalkotásokat! – De látogass el ide is: www.artpool.hu – No, meg a Kassák Múzeumba: www.museum.hu

„A dadaizmus kapcsán a szakirodalomban leggyakrabban felmerülő kulcsszavak [...] a következők: anarchizmus, rombolás, botrány, tiltakozás, sokk stb. A [...] paradox helyzet pontosan a dada lényegéből (vagyis ezekből a kulcsfogalmakból) eredeztethető, hiszen a sokk és a botrány a dada-ban sohasem öncélú (mint mondjuk ahogyan más műfajok – pl.: pornó, horror – esetében azok). Nem öncélú, sőt a dada lényege pontosan ez a hatásmechanizmus, amit nevezhetünk mondjuk kimozdításnak, vagy banálisabban újragondolásnak. Olyan hatásmechanizmus ez, amely során a dada provokatív és szélsőséges alkotásaival általában eléggé agresszíven arra kényszeríti a befogadót, hogy megkérdőjelezze az elfogadott értékeit, felülírja a már megszokott és begyakorolt, merev olvasási módokat. Vagyis az avantgárd izmusai közül éppen a rövid életű dada az, amely a sorozatos botrányok, az általános, majd később a tisztító rombolás eszméje által a leghatékonyabban kényszeríti új pozícióba a befogadót, ahonnan immár máshogyan tekint az adott műalkotásra, mint azelőtt. A dada nyújtotta sokk valójában tehát hasznos, működését tekintve pedig annak nélkülözhetetlen alapeleme.”

BAJTAI András, *A dadaista szöveg jellemzői* = http://neodada.freeblog.hu/archives/2006/12/17/Bajtai_Andras_A_dadaista_szoveg_jellemzoi [2008. 03. 04.]

A szöveg a szerző híres Párizsba gyaloglásáig követi nyomon „egy ember életé”-t (1919 végéig). A gyaloglás történetét pedig a legismertebb magyar dadaista költeményben, *A ló meghal a madarak kirepülnek* című ▶ hosszúversben dolgozza fel.

„Az idő nyertett akkor azaz papagályosan kinyitotta a szárnyait mondom széttárt vörös kapu szeretőmmel kinek fekete gyémántok voltak befalazva az arcába s 3 gyereket cepelt a kétségbeesésében a gyárkémények alatt ültünk tudtuk holnap a görbe vonalak ho zsupp ho zsupp azt mondta elmész KASIKÁM és én elszáradok a pódiumokon s nádler ur mázsolmányában nyilván nyilván az uristen megfeledkezik a szépasszonyokról már jött is a félkrisztus faszobrász [...]

hozzáképest szódavíz volt az anyám teje tüzd föl a szárnyaidat holnap elmegyünk GRIZETTE-hez holnap osztrigát fogunk enni a boulevard italien-en és megnézzük a villanyos madarakat holnap átmegyünk a tuillériákon és a csillagbáron hát igen

Pintér Lajos: **Medalion**

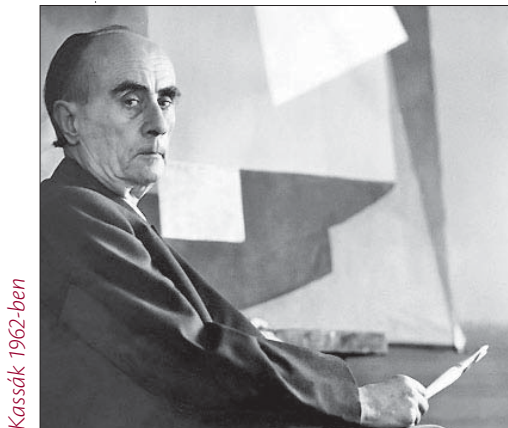
Tandori Dezsőnek

A madár meghal.
A lovak kirepülnek.

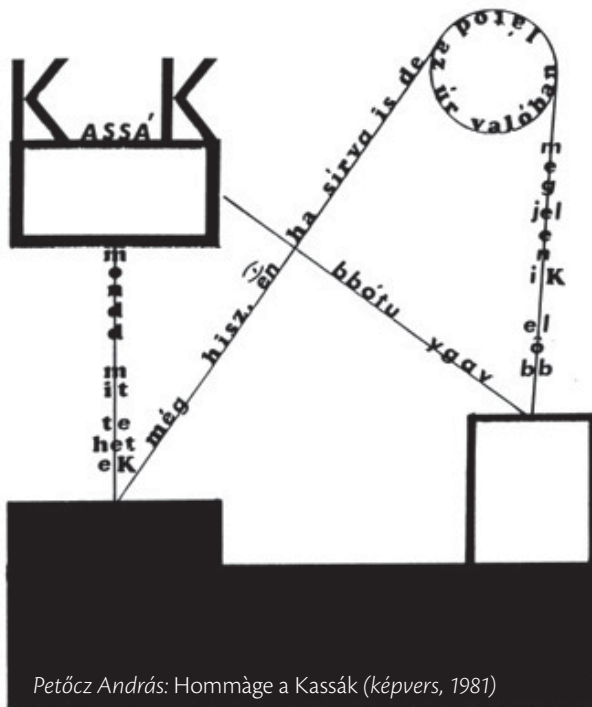
igen
 nagyon szomorú voltam s éreztem beteg lábaimon hogyan
 nőnek a körmök
 ó jaj
 jaj
 hozzám szakálasan és vakolatlan érnek el a csodák
 $2 \times 2 = 4$
 csipkebokor nyílik ki mindenütt
 de a modern lovaknak vasból vannak a fogaik
 s aki reggel elindul nem bizonyos hogy estére hazaérkezik
 az a legboldogabb akinek kifordítható a bőre
 mert ki is nézhetne túl önmagán
 amit fölállítunk az föl van állítva
 de amit fölállítunk az nem jelent semmit
 a folyók hajlandók darabokra törni ha sietni akarnak
 az urak nem tudnak két lábbal lépni mint a verebek
 tudjuk hogy az asszony elhagyja a párját
 a majmok megnézték hátuljukat goldmann ur tükeireiben
 és teljesen boldogok
 talán ha sakkozni tudnék
 de én semmihez sem értek igazán
 a levágott disznó combjai ringlispieren ülnek a kirakatokban
 én láttam párist és nem láttam semmit
 szeretóm másállapotban várt rám az angyalföldi állomáson
 anyámnak már egészen citromfeje lett a szegénységtől
 nevetni akartam előttük de nagyon szégyeltem hogy
 két nadrág van rajtam gatyá nélkül
 bizonyos hogy a költő vagy épít magának valamit ami-
 ben kedve telik
 vagy bátran elmehet szivarvégszedőnek
 vagy
 vagy
 madarak lenyelték a hangot
 a fák azonban tovább énekelnek
 ez már az öregség jele
 de nem jelent semmit
 én KASSÁK LAJOS vagyok
 s fejünk fölött elröpül a nikkel számovár.”

(Kezdő és befejező rész – eredeti helyesírással [1922])

HOSSZÚVERS Az avantgárd jellegzetes műformája (lásd például Apollinaire-nél!), melynek legrövidebb meghatározása így hangzik: „ötszáz sornál hosszabb költemény” (12.-ben részlete-sbben foglalkozunk majd vele).

Kassák 1962-ben

Petőcz András: Hommage a Kassák (képvers, 1981)

5. Kassák felszabadult szelleme később sok művészt megihletett. Gyűjts össze vele kapcsolatban irodalmi alkotásokat is a képzőművészetiek mellé! – Ím, én el is kezdtem a gyűjtést:

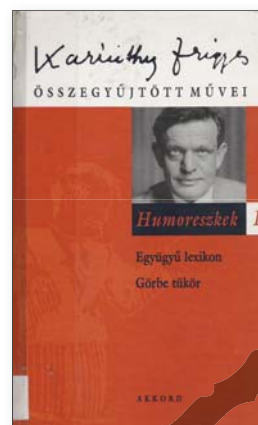
Karinthy Frigyes: Láncszemek

13. vasárnap

Egy döntő dolog igenis van – mondtam a vita hevében – (megint ezekről a hullámvonalakról volt szó, hogy fejlődik-e a világ, megy-e valamerre, vagy visszatérő ütemek játéka csak az egész, megújódása a Mindigvoltnak) –, nem is tudom, hogy fejezzem ki, nem szeretek ismétlésbe esni. Talán így: soha még ilyen *kicsike* nem volt a Földgolyó, mint amilyené mostanában lett – persze viszonylagosan. A szóbeli és fizikai közlekedés egyre gyorsuló irama összeszűgítette a világot – elhiszem, hogy ez is volt már, az is volt már, mindenről volt már szó, de arról még nem volt szó soha, hogy amit gondolok, csinállok, amit akarok vagy szeretnék, arról – ha úgy tetszik neki vagy nekem – percek alatt értesül a Föld egész lakossága –, s ha személyesen akarok erről meggyőződni, napok alatt ott vagyok, hipp-hopp, ahol lenni akarok. Tündérország, ami a hétmérföldes csizmákat illeti, eljött e világra – némi csalódást csak annyiban hozott, hogy Tündérország sokkal kisebb országnak bizonyult, mint amilyen Valóság országa volt valaha. Chesterton azt írja valahol, nem érti, miért akarják a Kozmoszt mindenáron valami *igen nagy* dolognak elképzelgetni a metafizikusok – önekik jobban tetszett egy icike-picike, apart, herceg, intim kis világ-mindenség gondolata. Nagyon jellemzőnek találok ezt az ötletet a közlekedés századában – jellemzőbb, mint amennyire elmés vagy igaz, s éppen ezért, mert a reakciós tudomány- és technikatagadó, anti-evolucionista Chesterton volt vele kénytelen önkénytelenül elismerni, hogy az általa sokat emlegetett Tündérországot, íme mégiscsak az a bizonyos „tudományos” fejlődés varázsolta elő. Hát persze, minden visszatér és megújul – de nem veszitek észre, hogy ennek a visszatérésnek és megújulásnak a *tempója* gyorsul, soha nem látott mértékben, térben és időben? Percek alatt kerül meg gondolatom a glóbuszt – a világtörténelem fázisait évek alatt daráljuk le, mint a megunt leckét – ebből mégiscsak kijön valami, csak tudnám, mi? (Úgy rémlik, már-már szinte tudtam – de aztán elfelejtettem megint. Kételemek fogtak el – talán éppen azért, mert *túl közel* jártam az igazsághoz.

A Sark közelében a mágnesű ingadozni kezd, tudjátok – úgy látszik, Isten közelében vagyunk így a hittel.)

Egyébként kedves játék alakult ki a vitából. Annak bizonyításául, hogy a Földgolyó lakossága sokkal közelebb van

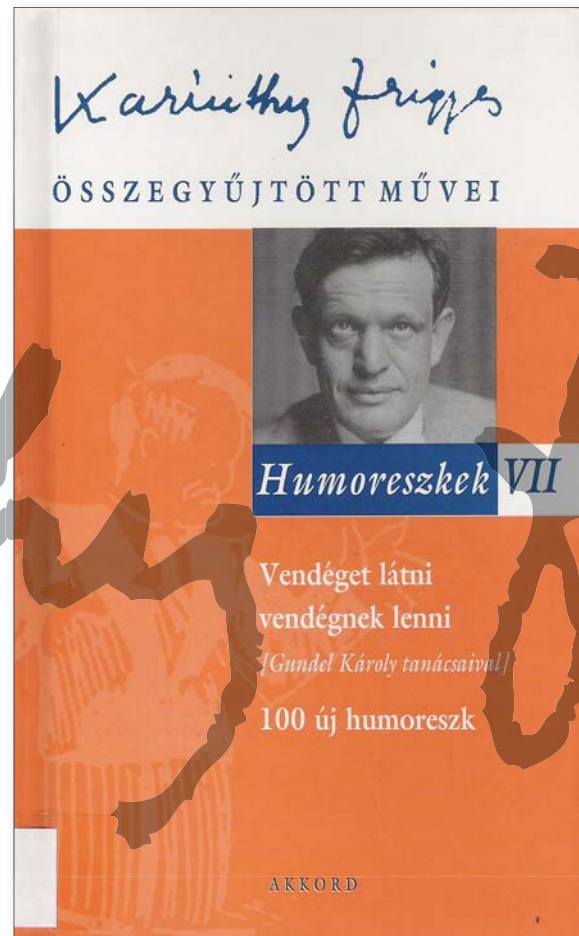
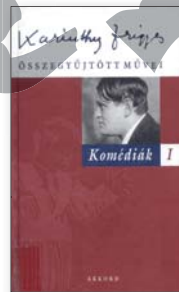

egymáshoz, mindenféle tekintetben, mint ahogy valaha is volt, próbát ajánlott fel a társaság egyik tagja. Tessék egy akármilyen meghatározható egyént kijelölni a Föld másfél milliárd lakója közül, bármelyik pontján a Földnek – ő fogadást ajánl, hogy *legföljebb* öt más egyénen keresztül, kik közül az egyik *neki személyes ismerőse*, kapcsolatot tud létesíteni az illetővel, csupa közvetlen – ismeretség – alapon, mint ahogy mondani szokták: „Kérlek, te ismered X. Y.-t, szólj neki, hogy szóljon Z. V.-nek, aki nem ismerőse...” stb.

Na, erre kíváncsi vagyok – mondta valaki –, hát kérem, mondjuk... mondjuk, Lagerlöf Zelma.

Lagerlöf Zelma – mondta barátunk –, mi sem könnyebb ennél.

Két másodpercig gondolkodott csak, már kész is volt. Hát kérem, Lagerlöf Zelma mint Nobel-díj nyertese nyilván személyesen ismeri Gusztáv svéd királyt, hiszen az adta át neki a díjat, az előírás szerint. Márpedig Gusztáv svéd király szenvedélyes teniszjátékos, részt vesz a nemzetközi nagyversenyeken is, játszott Kehrlinggel, akit kétségkívül kegyel és jól ismer – Kehrlinget pedig én magam (barátunk szintén erős teniszjátékos) nagyon jól ismerem. Íme a lánc – csak két láncszem kellett hozzá a maximális öt pontból, ami természetes

Karinthy új életműkiadását az Akkord Kiadó gondozza. A műfaji besorolásokból és a kötet számozásból is következtethetünk az életmű hallatlan méreteire...

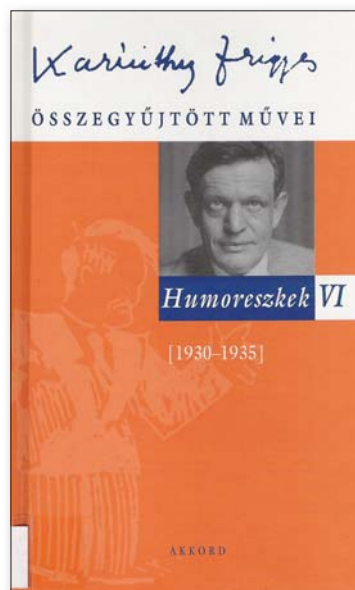
is, hiszen a világ nagy híré és népszerű embereihez könnyebb kapcsolatot találni, mint a jelentéktelenséghez, lévén előbbieknek rengeteg ismerőse. Tessék nehezebb feladatot adni.

A nehezebb feladatot: egy szövegcselő munkást a Ford-művek műhelyéből, ezek után magamra vállaltam, és négy láncszemmel szerencsésen meg is oldottam. A munkás ismeri műhelyfőnökét, műhelyfőnöke magát Fordot, Ford jobban van a Hearst-lapok vezérigazgatójával, a Hearts-lapok vezérigazgatójával tavaly alaposan összeismerkedett Pásztor Árpád úr, aki nekem nemcsak ismerősöm, de tudtommal kitűnő barátom – csak egy szavamba kerül, hogy sürgönyözzön a vezérigazgatónak, hogy szóljon Fordnak, hogy Ford szóljon a műhelyfőnöknek, hogy az a szövegcselő munkás sürgősen szövegcseljen nekem össze egy autót, éppen szüksegem lenne rá.

Így folyt a játék, és barátunknak igaza lett – soha nem kellett ötnél több láncszem ahhoz, hogy a Földkerekség bármely lakosával, csupa személyes ismeretség révén, összekötetésbe kerüljön a társaság bármelyik tagja. Mármost felteszem a kérdést – volt-e valaha kora a történelemnek, amikor ez lehetséges lett volna? Julius Caesar hatalmas ember volt, de ha például eszébe jut, hogy az akkori Amerika valamelyik azték- vagy maya-törzsbeli papjához néhány órán vagy néhány napon belül protekciót szerezzen – ezt a tervét nem őt, hanem háromszáz láncszemen keresztül sem tudta volna megvalósítani, már csak azért sem, mert hiszen Amerikáról és annak lehetséges vagy nem lehetséges lakosairól kevesebbet tudtak abban az időben, mint amennyit mi a Marsról és annak lakosairól tudunk.

Valami van, valami *folyamat*, ritmuson és hullámon túl – szűkülés és tágulás. Valami összemegy, és kisebb lesz, és valami szétárad, és egyre nagyobbodik. Lehetséges – lehetséges volna mégis –, hogy ez az összemérés és kisebbedés – hogy ez a fizikai világ és ez a Szétáradás és Nagyobbodás ezzel a pislákoló kis szikrával kezdődött, ami sok millió évvel ezelőtt gyulladt ki az ember-állat idegkocsonyájában – hogy szétáradva és nagyobbodva és mindent fölégetve, ami útjába kerül, lángba borítsa és összezsugorítsa és hamuvá égesse az egész fizikai világot? Lehetséges – hát mégis lehetséges volna, hogy az erő legyőzi az anyagot – hogy a lélek erősebb és igazabb igazság, mint a test – hogy az életnek *értelme* van, mely túléli az életet – hogy a jó túléli a rosszat, az élet túléli a halált –, hogy Isten mégis hatalmasabb az ördögnél?

Mert, kérem – restelkedve vallom be, bocsánatot is kérek érte és tiltakozom ellene, hogy azért bolondnak tartsanak – ezen a protekciós játékon még mindig gyakran kapom magam rajta, nemcsak emberek, hanem dolgok összefüggésében is. Sajnos, magától megy ez már nálam, mint a köhögés. Haszontalan játék, semmit sem tudok vele megváltoztatni – hiába, úgy vagyok vele, mint a játékos, aki mindenét elvesztette kártyabarlangjaiban: de inkább babra játszik tovább, vagy csak úgy semmibe, nyeres reménye nélkül: csak a kártya négy színét láthassa. Reménytelenül zakatol bennem a Gondolat furcsa játéka – két láncszemmel, hogy kaphatnék kapcsolatot, összefüggést az élet elem kerülő apró-cseprő dolgai közt – hogy akasszam össze egyik jelenséget a másikkal – a viszonylagost, az elmúltot hogy hozzam vonatkozásba a nem viszonylagossal és maradóval – a részt hogy kössöm össze az egészszel? Jó lenne élni, élvezni, örülni, venni a dolgokat csak abban a vonatkozásban, ahogy örömet szolgálnak, vagy fájdalmat okoznak – hiába! izgat a játék, hogy rám

nevető szemben, a felém sújtó ökölben egyebet is keresek, mint amennyi elég, hogy odahúzzam magamhoz vagy védekezsek ellene. Valaki szeret – valaki haragszik rám –, miért szeret, miért haragszik? Ketten nem értik egymást – nekem meg kell érteni mindkettőt –, de hogyan? Szőlőt árulnak az utcán – kisfiam sír a másik szobában. Ismerősurat megcsalta a felesége – a Dempsey-mérkőzésen százötvenezer ember üvöltött – Romain Rolland új könyve nem kellett senkinek – X. barátom megváltoztatta véleményét Y-ról – láncláncszterlánc, hogy lehetne e zagvaságban összekötő vonalat lelteni? Mégpedig gyorsan és közvetlenül, nem harminc kötet filozófiával! Legfeljebb következtetéssel, mégis úgy, hogy a lánc, ami a dologból indul, utolsó láncszemével minden dolog forrásához, önmagamhoz vezessen. Mint ahogy...

Mint ahogy ez az úr... ez az úr, aki idejött az asztalomhoz... ahol ezt írom, idejött, és megzavart, valami jelentéktelen ügyes-bajos dolgával: kiverte fejemből, amit éppen mondani akartam. Miért jött ide, hogy mert megzavarni?

Első láncszemem: nem sokra tartja az egész irkafirkát. De miért? Második láncszemem: általában nem becsülik annyira az irkafirkát világszerte, mint csak negyedszázaddal ezelőtt. Ennek az a világrengés az oka, mely a Szellemet kompromittálta – ha csak ez jött ki belőle, ami kijött, nem sokat érhetett a századvég híres eszmeáradata, „világszemlélete”. Harmadik láncszemem: ezért uralkodik Európa fölött a Félelem és Erőszak felszabadult hisztériája, felbomlott a Rend – negyedik láncszemem!

Jöjjön hát az új Rend, jöjjön el a világ új megváltója, mutassa meg magát újra a világ Istene égő csipkebokorban, legyen béke, legyen háború, legyen forradalom, hogy – ő, ötödik láncszemem! – ne történhessen meg újra, hogy valaki engem zavarni merészeljen, mikor játszom, mikor képzeledöm, mikor gondolkodom!

(1929)

Dombai Tamás (5. sz. Általános Iskola, Szekszárd, 5. a) rajza a Messze, messze... című Babits-versezhez

A kortárs irodalomból

Szövegek egymás közt – Babits-versek mint
kortárs költők alkotásainak szövegelőzményei 246

Ráadás 254

*Babits bomba sújtotta
írógépe a Petőfi Irodalmi
Múzeum Nyugat-kiállításán
(2008)*

Variációk a Sziszifusz-témára...

PALIMPSZESZT Valamely téma, szöveg újraírása. Eredetileg: új szöveg felvitele a már használt pergamenre.

Szövegek egymás közt – Babits-versek mint kortárs költők alkotásainak szövegelőzményei

„AZ ÚR HANGJA: (a zsinórpapdlásról) *Mi van, Mihály, mi kéne, ha volna?*

BABITS: *Ez az égő, sziszifuszi kő.*

ANGYALOK KARA: *Cö-cö. Más nem?*

PITYU PAPAGÁJ: (a csipkefüggöny bokrából) *Mészöly és Esterházy! Mészöly és Esterházy! Mészöly és Esterházy!*

(Orbán Ottó: *Ulysses megüli a falovat* – részlet)

Jankovics Marcell
Sziszifusz-filmjéből

Babits híres versét (*Arany Jánoshoz*) csak néhány „apró” szöveghelyen változtatja meg Kovács András Ferenc. Az persze egészen más lesz ettől a néhány karakternyi „módosítás”-tól.

A két szöveg egymáshoz viszonyító értelmezése – a „másolás”-on túl és amellet – fölveheti irodalomtudomány és esztétika örök eredetiségvitáját. Rákérdezhet a játékoság szerepére a költészettörténetben, a groteszkre mint esztétikai minőségre, s bőséggel adhat feladatot nyelvi, stilisztikai szempontból is a költészet titkai iránt érdeklődők számára.

A létrejövő új szövegben a lírai én hasonló léthelyzetének versbe emelése már néhány betű megváltoztatásával lehetségesnek látszik. Kétségtelen ugyanakkor, hogy a szövegnek (csak) a fele egyszerű „másolás” (2. és 3. vsz.), és ezek az egységek is szerves részei az újrakontextualizálásnak. Sőt, éppen ezáltal, a kétfajta másolásmód – a pontos, illetve a „torzító” – észrevétlen egybesimításával hoz létre új minőséget eme ►„palimpszeszt”.

Babits Mihály

Arany Jánoshoz

(Egy megzavart verselő a XX. században)

Hunyt mesterünk! tehozzád száll az ének:
ládd, léha gáncsok lantom elborítják
s mint gyermek hogyha idegenbe szidják
édesapjához panaszkodni tér meg:

úgy hozzád én. E nemzedék szemének
gyenge e láng, bár új olajak szitják:
cintányérral mulatnak már a szittyák
s rejtett kincset sejteni rá nem érnek.

S kiáltanak: Nincs benne tűz, sem érzés!
nem takart seb kell, inkább festett vérzés!
és jönnek az új lantosok sereggel,

sebes szavakkal és hangos sebekkel:
egy sem tudja mit mond, de szóra bátor,
mágát mutatni hősi gladiátor.

(1910)

Petőfi rajza Aranyról

Tihanyi Lajos: Babits Mihály portréja (1918)

Kovács András Ferenc

Babits Mihályhoz

(Egy megzavart verselő a XX. században)

Hunyt mesterem! ma hozzád száll az ének:
ládd, léha gáncsok hangom elborítják
s mint gyermek hogyha idegenbe szidják
édesapjához kapaszkodni tér meg:

úgy hozzád én. E nemzedék szemének
gyenge e láng, bár új olajak szitják:
cintányérral mulatnak már a szittyák
s rejtett kincset sejteni rá nem érnek.

S kiáltanak: Nincs benne tűz, sem érzés!
nem takart seb kell, inkább festett vérzés!
és jönnek az új hangosok sereggel,

sebes szavakkal és hangos sebekkel:
egy sem tudja mit mond, de szóra bátor,
mágát mutatni hősi gladiátor.

(Kötetben: 2002)

KAF mint Jack Cole nevű saját maga teremtette alakmása önmagának

„– [...] Ne feledjük, a fiatal Babits is prótikus [jóstehetségű – F. B.] költő volt. Hogy ne is beszéljünk Weöres Sándorról. Van egy jó köpése Fábry Sándornak: Beethoven a zene Mozartja. Azaz a rokonítások mindig sántítanak. Annyira gazdag volt a 20. századi magyar líra, és ez a 21. századi sem tűnik éppen fáradtnak. A játék az ember lényegéhez tartozik, attól kell óvakodnunk inkább, hogy túl komolyan vegyük magunkat, és egyfolytában profétikusan komoly dolgokat mondjunk. [...] A váteszi kellékekkel ugyanakkor nyugodtan lehet élni. Én nagyon nagy költőnek tartom Adyt és az Adyt támadó Kosztolányit is. Engem viszont a nyelv mozgása érdekel és a hagyományok változása. Szélesre tárom a kaput, nem félek, hogy elsodor a fényár, ami a költészet fénye.”

POZDERKA Judit, KAF, *a bűvös költő. Kovács András Ferencnek sok jelmeze van* = www.vagy.hu/cikk.php?id=4010 [2007. 09. 04.]

„Az invokáció funkcióját is betöltő Babits Mihályhoz címzett vers minimális eltérésekkel másolja le Babits Arany Jánoshoz írott korai szonettjét. [A szöveg] [a]z autoritás [...] ironikus megkérdőjelezése (hiszen Babits versét visszacímzi Babitsnak)... [...] [A versben]...jelentéssé válik a szerzői név (Arany János) transzformációja [‘átváltoztatása’], mert a vezetéknevet alkotó főnévi/melléknévi alapszó mobilitását a tradíció mobilitásával [a hagyomány mozgásával] hozza összefüggésbe. Másrészt a lírai én azon modern formációit utasítja el, melyek az énelbeszélő [...] megjelenítésében érdekelték, s helyette egy markánsan jelzett szakmai-költői szubjektum jelenléte szervezi a versbeszédet. Ugyancsak rámutat a vers arra, hogy ez a poétika miképpen áldozza fel a személyiség nyelvi önépítésének koncepcióját a stiláris eredetiségsemény látványos lefokozásával.”

TÓTH Ákos, *„Hát ádiő aranykor”* [Kovács András Ferenc: *Aranyos vitézi órák. Versek: 1998–2001*] = www.kik.ro/Varad_archivum/varad_4_szam/Varad_4sz_28.htm [2007. 09. 04.] (A szögletes zárójeles kiegészítések tőlem valók – F. B.)

Emlékszel erre a képre tavalyról?

Pálfi Ágnes

**„Holtjáték”
Nyilas Atilla verseire**

– Babits-parafrázis –

Mitől döglök a légy?
És mivégre emelgeti szárnyát
amikor pedig már halottnak látszott?

(Részlet)*

Orbán Ottó

Esti kérdés

A mindenségen tátongó léket betömni rockzenével? -----

(A Lakik a házukban egy költő című kötetben, 1999)

Orbán Ottó

**A megálmodott rím. Hódolat
Babits Mihálynak**

„És akkor jött az Elemér-terem,
s egy kanállal telemértem.”

* Lelőhely: www.nyilasatilla.hu/holtjatek/adat/palfi.html [2007. 09. 04.]

** A Báthori Csaba-versek leelőhelye: www.napkut.hu/naput_2001/2001_01/043.htm [2007. 09. 04.]

Ugye felismered őket? Hogyan próbálják betömni „a mindenségen tátongó léket”?

Báthori Csaba kísérleteit Babits-fejezetünkben is megidéztük (lásd a [110. oldalt!](#)). Ő *A lírikus epilógját* írja át százhuszonhárom-féleképpen (!). Például egyszerűen elhagyja a magánhangzókat (*A még felismerhető vers*) vagy a mássalhangzókat (*Felismerhetetlen vers*). Esetleg soronként visszafelé olvastatja velünk a szonettet. Később további, egyre különlegesebb módszereket eszel ki a szöveg más-más jelentésrétegének érzékeltetésére. S eljut a szórendcserén keresztül az írásjelek és az írásforma jelentéssel telítődésének bemutatásáig is (*Jelzőkarók, póznák*). Továbbá megalkot néhány valóban egészen egyedi változatot.**

Ugyanerre a verskezdetre üt rá Kovács András Ferenc egy összetettebb szóállományú s bonyolultabban rétegzett szövege. Ennek egyik középonti szereplője Babits maga, illetve az ő alakmátsái, Jónás és a cethal – a zárlatban pedig mintha szintén az ő rímei szólalnának meg.

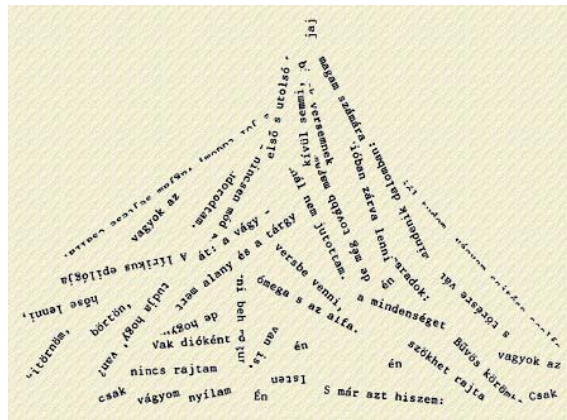
Kovács András Ferenc: **Pro domo**

Csak én írok, versemnek hőse: semmi.
Vak úrnek voltál viselőse, Emmi –
vidám hasadban zsidó voltam s dán is,
csordult a számon vád, vér, vodka, ánisz...
Szomjazva ezt-azt felnőttem, fel én,
ki fuldokoltam más anyák tején,
tudom már: *solvet saeculum in favilla*,
mert egy mozdony volt csak József Attila,
s Babits volt Jónás, Babits volt a cethal,
hisz tetszhalott is meglakol, ha meghal,
s nehézkes voltunk Isten könnyű álma,
de szétnyom búzlón, mint a szörnyű bálna,
amely Szatmáron Szent István terén
rohadt, akár a szóra szánt erény,
miképpen Hamlet s Fortinbras, a norvég...
Kék formalinban forgat majd az orv ég,
ha semmiségre lelkem tán serény:
kicsüng a létből, mint versből a sorvég.

Báthori Csaba: **Törvénykönyv**

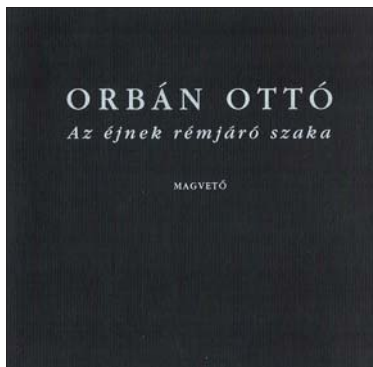
- I. §. 1. bek. Csak én birok versemnek hőse lenni, azaz:
- a/ első s utolsó mindenik dalomban
 - b/ a mindenséget vágyom versbe venni (kivéve):
 - c/ de még tovább magamnál nem jutottam.
2. bek. S már azt hiszem:
- a/ nincs rajtam kívül semmi,
 - aa/ de hogyha van is,
 - aaa/ Isten tudja hogy' van?
- II. §.1. bek. Vak dióként dióban zárva lenni (valamint törésre várni, ld. BEH) megundorodtam.
2. bek. Csak nyílám szökhet rajta át: a vágy (DE JÖL tudom, vágyam sejtése csalfa).
- III. §. Én maradok: magam számára börtön. Mert:
- a/ én vagyok az alany és a tárgy (lásd: JAJ),
 - b/ én vagyok az ómega s az alfa.

Báthori Csaba: **Vers földrengés után**

Óriás ábrás cet emberalakkal a Brehmben...

Izgalmas lehet egy könyvcím [KAF, *Téli prézli*] „megfejtése” is. Vajon miért került ilyen kiemelt poétikai helyzetbe egy se nem szép, se nem érdekes, majdhogynem kerülendő szó, mely helyett nyelvészeink is inkább magyar megfelelőjét ajánlják mindennapi használatra (vö. „Recseg-ropog az elme torzsa, / Mint súly alatt a zsemlemorzsa” [zsemlesors])? Parti Nagy Lajos okán? Merthogy a kötetcímadó opuszokat neki ajánlja a költő „négy tételben”? – Vagy – s ezzel a szövegen kívüli érveléssel hozakodnánk most elő, Láng Gusztávnak köszönetet mondva a szíves szóbeli közlésért – mert Erdély bizonyos vidékein (tán egészében?) a Magyarországon „rántott hús”-nak nevezett csemegét közhasznúan csak „prezlis hús”-nak hívják? Lehet, kérdezzük, hogy imígyen – a tudat mélyrétegeiből –, s ezért darálódott a versbe a ’prezli’, amikor is „[a] költő tétlen mákdarál”-t (mákdara)? – S amikor ugyanitt,

Shakespeare és Babits egyszerre a célzottja *Az éjnek rémjáró szaka* (2002) című, utolsó Orbán Ottó-kötetben megjelent, a *Jónás imájára* tekintő versnek is: „A fogam vacog, az ajkam remeg, / Hajnali fél ötkor fölbredek – / Egy vessor libeg a nyelvemen, / Amit ki tudja, ki sugallt nekem, / És amin ronthatok, javíthatok / Amíg élek s meg nem halok” (*A múzsa csókja*).

De „Mi tudható a teljességről? – kérdezi másutt Orbán. – És érdemes-e tudni minden tudhatót? Babits mindent tudott, utolsó jelentése mégis egy vereségbe foglalt győzelemről szolt” (*A mester átengedi műhelyét a démonoknak*).

Babits Mihály alakja s költészete igazi jelenlét a mai irodalomban: elsősorban kulcsmotívumok és kulcsversek megidézésével, szövegbe vonásával valósul meg.

Akadtak egyedi példaink, mint Orbán Ottó *Esti kérdése* – mely „szövegszerűtlenség”-ével vonta magára figyelmünket – vagy Báthori Csaba képverse. De ilyen Háy János drámaszövegben elhelyezett (!) Babits-evokációja is, a fűnyírás-motívum *A Herner Ferike faterjában* (lásd a [lapalji idézetet](#)). Varró Dániel Mozija sem tesz egyetlen konkrét utalást sem „eredetij”-re, ám aligha sejtethünk mást mögötte, mint Babits stílusbravúráját, a *Mozgófényképet*. (Lásd az *Életmű*-fejezetben, a [126. oldalon](#)!)

Kovács András Ferenc alkotásai pedig – láthattuk – a szövegszerűség másik végletét (is) képesek megvalósítani. Költőnk olykor a majdnem-azonosság finom érzékenységével alkotja meg Babits-parafrázisait, melyek közül különösen szép és izgalmas az imént bemutatott költemény (*Babits*

„Serey Éva hívja fel a figyelmet arra, hogy *A Herner Ferike faterjában* a fűnyírás sziszifuszi reménytelenségét megvitató útkaparók dialógusa Babits-allúzió. (Critica! lapok, 2004/2.) A Háy-drámák szereplőire általánosságban is jellemző, hogy folyton mintegy »esti kérdésekkel« viaskodnak. A hasadozó evidenciákról árulkodó témák felvetődnek, majd vissza-visszajárnak a párbeszédekben. Ki a »hibás«, azaz ki a felelős a dolgokért? (*A Gézagyerek*). Van-e a történelemben »haladás«? (*A Senák*) »Ez is valami fejlődés, hogy például a hernyó azért él a földben, mert nem lát, vagy azért nem lát, mert a földben él.« (*A Pityu bácsi fia*). Van-e sorsszerűség? Miért pont úgy alakulnak a dolgok, ahogy, és nem másképp? (*A Pityu bácsi fia*)”

Csontos Erika, *Az elfuserált Teremtés, Élet és Irodalom*, 49. évf., 7. szám = www.es.hu [2007. 09. 04.]

Mihályhoz), illetve a költő *Téli prézli* című kötetében (2001) megjelent két opusz, a *Szüreti ének (Hódolat Babits Mihálynak)* és a *Babitsolás*. Ez utóbbi szöveg nemcsak Kovácsnak, hanem az egyetemes, jelenkori, úgynevezett „poszt-posztmodern” magyar lírának is kiemelkedő darabja: bravúros tartalmi-formai újraírása egy nagy-nagy versnek; megvalósulása ama varázslatnak, melyre csakis a költészet képes:

Kovács András Ferenc

Babitsolás

(Egy lírikus epilógja)

(Részlet)

„[...] ...Segíts, Babits Mihály!
Váratlan ért a férfikor,
Hol égi pályák fénygerince ködbe vész
Csikordulón – s meg is török
A minden és a semmi közt. Te csak tudod,
Milyen tünékeny szerkezet
A lélek, és miféle légi szerzetes
A költő, hogyha hallgatás
Szélére lép, leszédül, és dadogva sír,
Akár a tárgyak s dolgaink.
Ne mondj le semmiről! Ne légy elégedett!
Nunquam revertar!* Mesterem,
Segíts! Te már mindent tudsz, túl vagy mindenem,
Túl formán, túl formátlanon –
Bocsáss utamra, s megbocsáss, Babits Mihály,
Gazdám, hogy úgy tegeztelek,
Miképpen egymást koldusok, Jónás az Úrt,
Ahogy csak szenteket szabad.”

* Nunquam revertar!
‘Sohasem fogok visszafordulni’ (visszafor-
dulni): Lásd még:
Babits Mihály: *Szimbólumok (stanzák)* 4.
Nunquam revertar

pontosabban a második sorban pedig már „dió”-t „teker le”, akkor lehet, hogy Babits is ott van a versben („Vak dióként dióban zárva lenni...”)”? A költészet s a világ nagy egészében, ahogyan Kovács András Ferenc mondja, még ez sem lehetetlen. „Világunk valamiképpen visszhangok szövvénye: csupa visszaháramlás és visszaéneklés. Visszaszállnak az énekek, vissza a versek, visszafelé szavaink az időben. [...] ...a költészet folytonosan megfelel: minduntalan más, és mégis mindig ugyanaz. Különben majdnem minden egybevág. Mert majdnem minden megíratott már. [...] Akárha Isten olvasná a világot s a lehetséges világokat. Mintha az ő vagy az egymás végtelen olvasatai volnánk valahányan. [...] Rongyossá íródunk, olvasódunk. (Kovács András Ferenc, *Aranyos vitézi órák*, Marosvásárhely, Mentor, 2002, 8.)”

PRETEXTUS ‘elő(ző)szöveg’ – melyet egy később keletkező szöveg felhasznál, beépít magába

1. Láthattuk, hogy a kortárs irodalom előszeretettel használ fel múltbeli költőktől átvett motívumokat, szövegrészleteket. (Találunk erre példát [tavalyról](#), s majd [jövőre](#) is, illetve [tankönyvünk több fejezetében](#).) E rejtett, de felismerhető kapcsolatok – mint tudjuk – új viszonyrendszereket hoznak létre a szövegek között, s ezáltal új jelentéseket alkotnak. De nemcsak témákat és részleteket használnak fel a mai írók és költők a régiektől, hanem akár egész verseket is átírnak mai hangszerelésre. – Keresgélj emlékeid között: mikor találkoztál ilyesmivel (akár a *Látásmódok* fejezetben is találhatsz példákat!)?

2. Gondolj vissza Arany János néhány olyan művére, melyekben – „posztmodern módon”; emlékezhetsz rá [tavalyról](#)! – ► pretextusokat használt fel. Ilyen szöveg például a *Toldi* s a *Vörös Rébék* című ballada! Ő lett légyen volt az első intertextuális költőnk?

„Írta: Administrator
2007. november 14. szerda
19:23

Babits és kortársai címmel szervez jótékonyági zenés irodalmi estet csütörtökön az esztergomi Dobó Gimnáziumban a költő elloptott szobrának újraállításra szerveződött civil egyesület.

Az estet Kabdebó Lóránt irodalomtörténész nyitja meg, fellépnek többek között Kautzky Armand, Nádas György, Óze Áron, Szarka Gyula és Várady Viktória. A műsorban az élő produkciók mellett a költő alakját a szekszárdi Babits Mihály Emlékház és a Petőfi Irodalmi Múzeum kép- és hanganyagának segítségével idézik fel – mondták el a rendezők kedden az MTI-nek.

Babits Mihály szobrát januárban színesfémtolvajok lopták el Esztergomból, és darabokra vágva Budapesten értékesítették. A szobor újraállítására Esztergomi Polgárok a Babits szoborért névvel civil összefogás alakult a városban.

3. Olvassátok el a lapszálon található szomorú történetet Babits Mihály esztergomi szobráról! Mi a véleményetek? Vitassátok meg az esetet az osztályban!

Szabó Lőrinc

Babits

Mit láttam benned? Hőst, szentet, királyt.
Mit láttál bennem? Rendetlen szabályt.
Mit láttam benned? Magam végzetét.
Mit láttál bennem? Egy út kezdetét.
Mit benned én? Gyászt, magányt, titkokat.
Mit bennem te? Dacot és szitkokat.
Aztán, mit én? Jövöm rémálmaid.
S te? Egy torzonborz állat vágyait.
Én? Istent, akit meg kell váltani.
Te? Hogy jönnek a pokol zászlai.
S később? Hogy ellenség én vagyok.
S én? Azt, akit soha el nem hagyok.
Te, tíz év mulva? Tán mégis fiad?
S én, húsz év mulva? Láss már, égi Vak!
S húsz év mulva, te? Nincs mit tenni, kár.
Húsz év mulva, én? Nincs mit tenni, fáj!
S a legvégén, te? Így rendeltetett.
S én, ma s mindig? Nincs senkim kívüléd

(Tűcsökzene, 243)

4. Egy korábbi nagy költő, Szabó Lőrinc is adózott verssel mestere emlékének. Nézz utána a neten Babits és Szabó Lőrinc baráti-szakmai kapcsolatának! Utána értelmezd újra a verset!

5. S most ugorj vissza a fejezet elejére! Orbán Ottó mottóként kiemelt szövege nem „erős” egy kissé szerinted? Miért igen vagy miért nem?

6. Készíts Te is fotókat a mindennapi életből a Sziszfusz-témához! Biztosan segít a [következő oldalon](#) közölt Banai Csaba-vers is!

7. Mondd, miképpen lehetséges, hogy valamely szó – még ha kulcsszó is! – négybetűnyi megváltoztatása egészében átalakít/átértelmez egy szonettet (a *Babits Mihályhoz* címzett KAF-szövegben... [lantom/hangom])?

Banai Csaba: **Szia!**

Mit is mondhatnék, mondjam: kösz megvagyok.
Mondjam: de tényleg. Igazán ez lenne a lényeg?
A lényeg, a frankó, a cucc, a tuti?
Fanta, haverok, buli? Mi a lényeg?
Színes reklámújságok a postaládádba,
mindegy, hogy mi,
valami a bevásárlókocsiban ?

Kezünkben tarthatjuk,
szemünkkel láthatjuk,
eszünkkel érthetjük,
szívünkkel érezzük,
valaminek a hiánya ?

A test hiánya,
a testvériség hiánya,
a vér zubogásának hiánya,
a hit hiánya, a biztos hiánya ?

Hiányozhat-e a hit,
elveszhet, el tudjuk veszteni,
el tudunk veszni,
kezemben kéz vágod,
megyek,
elgörgetem a követ,
akarod ?
Gyere,
együtt várakozzunk.

8. Bizonyára észrevetted, hogy a Pálfi Ágnes-vers „duplacsavar”-t tartalmaz: Nyilas Atilla versén keresztül utal vissza Babitsra! Tudsz még ilyen „többfedelű” szövegről?

9. S íme, itt egy eredeti Nyilas-szöveg. Igaza lehet Pálfi Ágnesnek? Keresz fejezetünkben párhuzamokat a *prospero-töredékkel*! Értelmezd Te is át a fejezetet egy újabb tükörben, melyet a Nyilas-vers vetít mögé!

Nyilas Atilla: **prospero-töredék**

ma 14 h 45 perckor
elengedem a világot.
(egyeztessük óráinkat.)
fárasztó volt már egybetartani,
és beláttam, végül is nem történik semmi,
ha hagyom minden határon túl tágulni.

ma 14 h 45 perckor
elengedem magamat.
(nálam most 14:43.)
fárasztó volt már egybetartani,
és beláttam, végül is nem történik semmi,
ha hagyom minden határon túl tágulni.

10. **Jövőre** is gondolj majd erre
a versre, amikor A *Valencia-rejtély* című hang- és képsort olvasod!

11. Végül pedig, mintegy „ujjgyakorlatképpen”, írd néhány parafrázist egy-két-három-négy-öt Babits-motívumra ;-)!

12. Vagy alkoss ceruzával, tollal, festékkel „parafrázis”-okat! Nézd meg például a fejezetnyitó kedves gyerekrajzot!

Májusban az Esztergomi Művészek Céhének alkotásaiból szervezett árverésen 1,6 millió forintot gyűjtöttek, az akcióhoz a távirati iroda is csatlakozott: az esztergomi bazilikát, a Mária Valéria-hidat és Párkányt ábrázoló légi felvételt ajánlva fel az árverésre az »MTI Fotó – 50 év képei« kiállítás anyagából.

A szervezők a költő 125. születésnapjára, 2008. november 26-ra szeretnék a szobrot újra felállítani, a hárommillió forintos költségből eddig kétmilliót gyűjtöttek össze.*

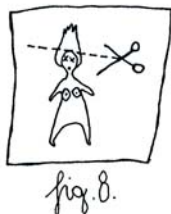
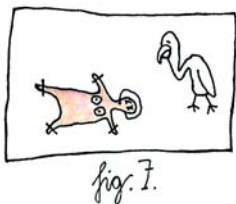
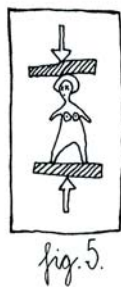
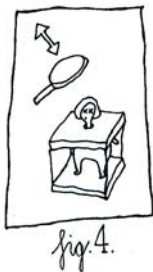
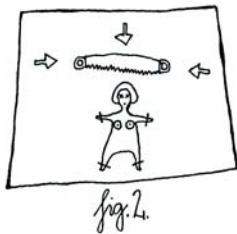
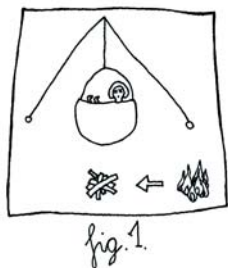
Babits Mihály szobrát 1983-ban, a költő születésének centenáriumán állították fel Esztergomban. Az ellopott szobor pótlását kezdeményező megtalálták az alkotás gipszmintáját Borbás Tibor szobrászművész özvegyénél. Az új szobrot a művész fia, Borbás Márton fogja elkészíteni, aki alkotóként apja nyomdokaiba lépett.

Forrás: mti / híreextra.hu”

Lelőhely: <http://civiloldal.hu/programajanlo/programajanlo/babits-szobraert-kalapoznak/menuazonosito-98.html> [2008. 02. 07.]*

* Az ellopott helyére új Babits-szobor került Esztergomban 2008. november 26. 18:58 (MTI) = <http://www.mno.hu/portal/599887> [2008. 11. 27.]

Két vers Varró Dániel Szívdezzert című kötetéből Rácz Nóra rajzaival

Átok

Fogad, miből hiányzik egy darab,
romoljon, vágson el, ha mást harap!

A percben, ahogy másra néz nevetve,
hályog boruljon mindkét szemedre!

Ha másnak domborul ki zsenge halma,
fonyadjon el a melled, minta az alma.

Nyálad, ha szádra másik száj tapad,
apadjon el, mint eltévedt patak.

Nyíló öled, ha mást szorítsz karodba,
korhadjon el, mint férges fának odva.

A szíved, mint a megszáradt perec,
törjön ketté, ha véle mást szeretsz.

Vers az elektronikus levelekről, amiket váltunk

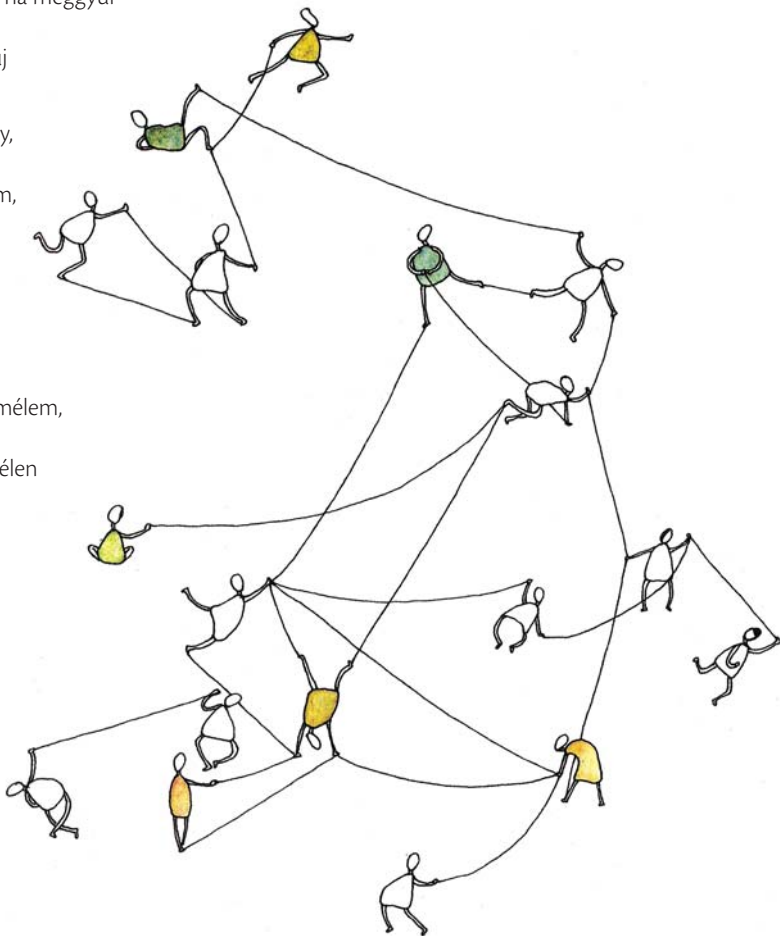
A szívem el van, ó egészen andalodva,
és ímé, reszketeg,
amióta veled éjente, hajnalonta
itt ímélezgetek.

S e szív – akár a jég Montblanc csucsn, ha meggyúl –
felolvad, szétreped,
ahányszor értesít a gép, hogy Önnek 1 új
levele érkezett!

És az egész világ csak egy linkgyűjtemény,
s a dolgok benne linkek –
kattintsak bárhová, folyton te tűnsz elém,
te vagy a honlapja mindnek.

Be kell ugyan hogy érzem egy jpg fájjal,
míg gépelek vakon
(mivel te ott ülsz, amit a szívem fájlal,
s én itt, ahol lakom)

de épp ezért van úgy minden, ahogy remélem,
s vagy az, kit képelek,
s nem éktelenkedik nekünk még itt e mélen
se pont, se ékezet.

*Madách Imre síremléke a családi kúria
parkjában Alsósztrégován (Szlovákia).
Rigele Alajos pozsonyi szobrászművész
alkotását 1936-ban avatták fel.
Az allegorikus, ég felé törő férfialak lába
nem éri a földet. A művészi megoldás
technikailag is bravúros, és pontosan
kifejezi a Tragédia lényegét: az embert
jelképezi, aki örökkön közvetít ég és föld
között. Mindig a fenti világról álmodik,
magasabb eszmékről, s örökkön
lehúzza őt a valóság. Ám célja
mégis megváltoztathatatlan:
„a küzdés maga”... – mi is lehetne más?*

Színház- és drámatörténet

A klasszikus modernség drámairodalmából 258

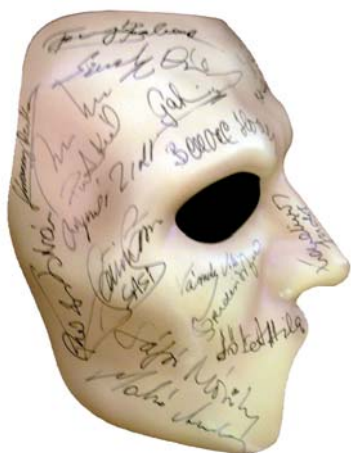
Madách Imre: Az ember tragédiája 278

Ráadás 292

*Az alsósztrégovai Madách-kúria,
az ősi családi fészek
(2007)*

Ugye megismered?

Az Operaház fantomjának 500. előadása emlékére árverezték el az alkotók által aláírt, a darabban szereplő maszkot

A klasszikus modernség drámairodalmából

„Az életemet gyászolom. Boldogtalan vagyok.”
(Mása Csehov *Három nővér*ében)

A színház és az ember

Az ember jószereivel tudatosodásának legelső pillanatában felfedezte a színház tisztító erejét. Azt a lehetőséget, amelyet önmaga életének eljátszása-bemutatása jelent. A különböző mágikus, majd vallásos szertartások mind-mind tartalmaznak-őriznek valamit a színház lényegéből. De nemcsak a tragikum, hanem a misztérium és a humor, a szórakoztatás lehetősége is megmutatják. Mint ahogyan nevében is benne van, ez mindig játék is, hiszen valaki – a játékos, a színész – másnak mutatja magát, mint aki valójában. Szerepében azonban mégis egyfajta tükröt tart a néző elé. Ilyen vagy, ember, nézz szembe magaddal! – mondja nekünk.

A színház varázsa aztán egyre fontosabb lett az ember számára a történelem során. Lényegében ez volt az a művészeti ág – még pár évtizede is –, amely a legtöbb emberhez, a szó szoros értelmében tömegekhez volt képes eljutni. Tovább fokozta különösségét időbeli egyedisége. Ez az egyszerűség általában is igaz az előadó-művészetekre, de különösen megmutatja a színház, a színház lényegét. Hisz nem lehetséges két egyforma előadás. Ugyanannak a műnek ugyanabban a színházban, ugyanazokkal a színészekkel „megtörtént” ötszázadik előadása is különbözik az összes addigitól. Ennek az egyszerűség-varázslatnak a létrehozására csak a színház, csak az eleven ember képes. És sosem feledhetjük azt sem, hogy amit a színpadon látunk, csak a jéghegy csúcsa. Sok-sok ember háttér munkájára van szükség ahhoz, hogy egy-egy sikeres előadás létrejöjjön. Akik tehát a reflektorfényben vannak, sokak nevében aratják a sikert. Így a színház az egyik közösségi – kevés ilyen van! – műfaja a művészetek világának.

A görög dráma korszaka után kétezer év is eltelt az emberiség életéből úgy, hogy a színház, a színházi kultúra szinte mit sem változott. Elsősorban a könnyű szórakozás lehetőségét teremtették meg a vásári színhátékok. Vagy a vallásos elmélyülés ihletett állapotát a különböző misztériumjátékok és hasonló, színházra emlékeztető törekvések.

A nagy áttörést Shakespeare jelentette, aki „Isten másodszülette” (Ábrányi Emil, 1847), sőt, „fele a teremtésnek” (Petőfi, 1847), kinek „elismerése egy darab civilizáció” (Jókai, 1864). Ő a megelőző idők és saját kora valamennyi érdemes törekvését összefoglalta és egyesítette életművében. Forradalmasította a színjátszás és a drámaírás minden hagyományát. Nála már nem típusfigurák lépnek ama mindent jelentő deszkákra. Önálló jellemek cselekszenek, élnek és halnak darabjaiban. Szembeszállnak végzetrel, szenvedéllyel, s ha kell, akár a saját életükkel is. Mert a legfontosabb kérdésekre keresik a válaszlehetőségeket. Élet, szerelem, halál, hatalom, egyén, nemzet, emberiség, csalás, csalódás, valóság, álom, erkölcs, tapintat, szabadság, szeretet. A létezés enciklopédiája Shakespeare harmincvalahány drámája.

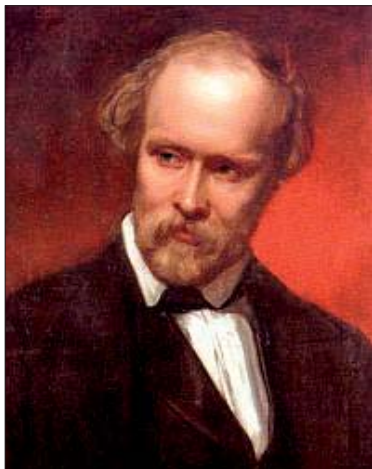
Molière, Racine, Corneille klasszicizmus korabeli színházát követi a schilleri szentimentalizmus, majd a kleisti látomásos romantika. (Találkoztunk már és fogunk is még „összefutni” velük!) Utóbbiak már magukban hordozzák a 19. század második felének dilemmáit sejtető kérdéseket is. Az európai drámatörténetnek ezt a száz-százötven év előtti korszakát szoktuk a polgári dráma megszületésével jellemezni.

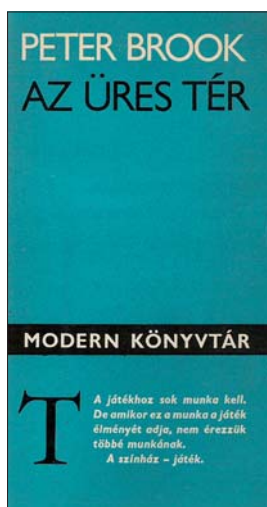
Lelőhely: www.mirpod.com/IMG/arton1550.jpg [2008. 03. 16.]

*Csontváry Kosztka Mihály Tivadar:
A taorminai görög színház romjai
(1904–1905)*

Friedrich Hebbel (1813–1863)

*Az egyik legjelentősebb
20. századi színházi
rendező könyve*

A POLGÁRI DRÁMA MEGSZÜLETÉSE Friedrich Hebbel – kinek műveit ma ritkán játsszák – jelenti az igazi kezdetet ebben a korszakban. Német drámaíró volt, a századközép egyik markáns alkotója. Legismertebb műve a *Judit*, illetve a *Mária Magdolna* című tragédia. Ez utóbbi – címével ellentétben – nem bibliai, hanem korabeli környezetben játszódik. Benne a polgári világ kisszerűségét és megmerevedett görcsőségét ábrázolja a szerző. Azt mondja el, hogy a társadalom épített fel olyan falakat, melyeket lerombolni nem enged, ezért a változtatni igyekvők sorsa csakis a halál lehet. Önmaguk végzetének foglyai lesznek azok, akik minden mást félretéve ragaszkodnak immár értelmetlenné (?) vált elveikhez.

Mária Magdolnát ebben a darabban Klárának hívják, aki egy polgárlány. Elcsábítja egy kétszínű, haszonleső figura, aki ígérete ellenére sem hajlandó őt feleségül venni, mert a lány bátyja állítólag ékszert lopott valakitől. Később kiderül, hogy a bátyot igaztalanul vádolták, de ez már nem segít a lányon, „udvarlója” addigra a polgármester többet ígérő lányához csapódott. Megérkezik Klára régi, igazi szerelme, azonban már ő is csak bosszút állni tud a szerelmén és annak családján esett sérelmekért. Megmenteni kedvesét nem képes. Klára a szégyen miatt, mely apjára várna (merthogy a lány terhes lett a haszonlesőtől...), öngyilkos lesz, kútba veti magát. A darab itt ér véget az asztalosmester apa szavaival: „Nem értem én már a világot!”

Anton mester „becsületmániás” ember. Jogosan mondja, hogy nem érti a világot, a megváltozott, szerinte szabados erkölcsöket, mégsem tud segíteni önmagán és családján. Nem a becsületet, a tisztességet kellene félretennie, csak nem kéne olyan mereven ragaszkodnia a maga világának fekete–fehér-ségéhez. Tudnia kellene gyakorolni a megbocsátás képességét. De ő észre sem veszi – illetve amikor észreveszi, akkor már késő –, hogy minden darabjaira hull körülötte. Nagy-nagy becsületéptménye porrá omlik, s a szél fújja morzsáit szerteszéjjel az éjszakában. Családjá tönkremegy, de ebből mit sem érzel.

Felesége meghal – s már ő is a külsődleges értékek túlságos tisztelete okán. Elsősorban fél, mert „mit szólnának ahhoz az emberek, hogy az ő gyermeke lopott”? Fia már a kezdetektől fogva szemben áll vele, gyakran gúnyos megjegyzéseket is tesz ennek a kispolgári világnak a merev szabályaira. (Persze nem apja jelenlétében.) Lányát pedig olyan szorongásos félelemmel veszi körül, melynek eredménye

„A berlini Hebbel-színházról a legelső dicséret, amelyet el kell mondani, az, hogy az korunknak egy komoly és elegáns, új formanyelven beszélő [...] dokumentuma. A második dicséret összefügg az új életre ébredt építőművészeinek egy legjobb értelemben vett művészi és mégis demokratikus vonásával: azzal, hogy az építőművészet nem áll meg többé a falaknál, az ablakoknál, az orozatoknál, más szóval a maga művészi objektumának a külsejénél, hanem átlép a falakon, behatol a házba és ugyanazt a talentumot vagy ízlést, amely a külső épületet megteremtette, a belső épületnek is szolgálatába bocsátja. Az iparművészet csodálatos eredményeire tette rá a kezét a modern építőművészet; a művész tartozik egy kissé mesteremberré lenni, amint a művészetek legragyogóbb virágzásának idején a szónak olyan nemes értelmében mesterember volt szinte minden művész. A tervezőnek, az építőnek, a vasgerendákkal és kőköccákkal dolgozó művésznek ez a behatolása a házba, az elrendezésnek, a díszítésnek az egységes mivolta, az a buzgó és türelmetlen művészi ösztön, amelynek az utolsó lámpa éppen olyan fontos, mint akár a homlokzat, az a gyönyörűen artiz-

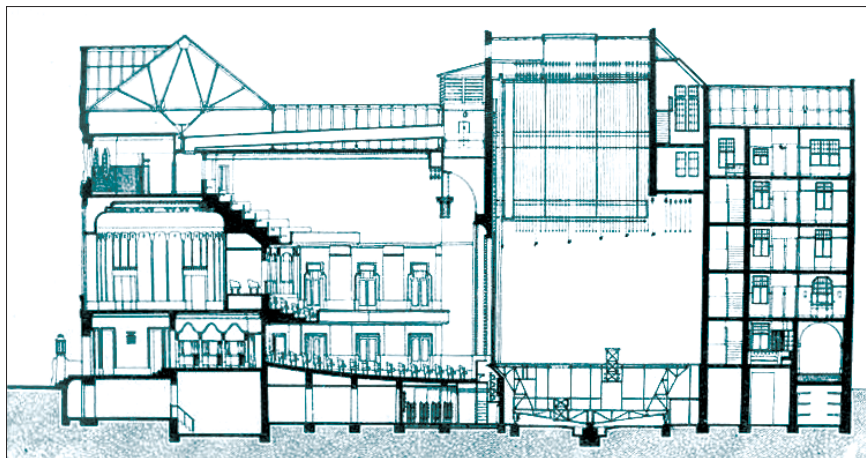

A Kauffmann Oszkár tervezte Hebbel Színház. A Mária Magdolna előadásával nyílt meg 1908-ban

tikus kicsinyeskedés, amely a szőnyegek színeit is maga akarja megállapítani, ez teszi a Hebbel-színházat egyrésről azzá a tökéletes dokumentumává a kornak, amellyé a külső művészete még csak félig tette volna, másrésről ez teszi a világ egyik legszebb színházává.

[...] [E]bben a színházban nem lehet operettet vagy Feydeau-bohózatot játszani. Stíltelenség volna. De ez a színház a Hebbel komor és mély zengésű nevét írta a homlokára, ez a színház a nevével és a programjával elkötelezte magát a legelőkelőbb művészi törekvéseknek, a[z] [...] irodalmiságnak, ennek a derűs, tiszta és fenséges művészetnek pedig szebb hajlékot aligha lehetett építeni a Kaufmann Oszkár színházánál. Komoly, elegáns és szép színház ez; tanúságtétel a máról; ebben az értelemben – mint minden nagy alkotás – a tiszta líra: egy kővel és vassal, üveggel és fával dolgozó művész lelkében így tükröződött, ilyen formákba formálódott, ilyen keretet kívánt a maga számára az a gondolatkomplexum, amely ma a Hebbel nevéhez fűződik.”

BÍRÓ Lajos, *A Hebbel-színház*, Művészet, szerk. LYKA Károly 1908/5, 318–321; idézet: 318.

A Hebbel Színház hosszmetsete

1. Ha játszanak lakóhelyed közelében Hebbel-dramát, feltétlenül nézd meg! Nagyon izgalmas szerző!

A budapesti Népszínház. A bécsi Fellner–Helmer színháztervező cég első pesti épülete 1875-ben nyílt meg, és 1965-ig állt a Kerepesi úton (1906-tól Rákóczi út), a Nagykörút századvégére kiépült keresztveződésében, a mai Blaha Lujza téren. A tér 1920-ban, a Nemzeti Színház örökös tagjának 70. születésnapja tiszteletére kapta nevét. Az épület a Nemzeti Színház ideiglenes otthona volt 1908 és 1964 között

és következménye csakis az öngyilkosság lehet. Anton mester túlszabályozott világban él, mely nem viseli el még a karcolásokat sem. Ez azonban látszatvilág, kispolgári merevséggel és hidegséggel dermedtő csönd. Mert ezeknek az embereknek nincsenek értelmes szavaik egymáshoz, mert ezek az emberek meg sem próbálják igazán megérteni egymást. Mint az Arany-balladák elveszett bolyongói, ők is rögzismékkal bátyázzák körül éveiket, s képtelenek magukon segíteni.

Hebbel szerint az emberi lét önmagában véve, eredendően tragikus; az ember létezésénél fogva bűnös és halálra ítéltetett ('pántragizmus'). A végzet kelepceből nincs módja kitörni. Hebbel mindezt nem maszkírozza át történelemmé, nem öltözteti jelmezbe, hanem a maga korának hétköznapjain keresztül érzékelteti. Szerb Antal szerint „Hebbellel a polgári tudat átlép az ibseni fázisba: a polgári világrend önmaga ellen fordul”.*

Láthattuk könyvünk **első részében** is, hogy a polgári társadalmak létrejöttének önfeloldott öröme hamarosan követte a keserű kiábrándulás csalódottsága. A hebbeli realizmus az E. T. A. Hoffmann-i látomásokkal azonban éppúgy rokon, mint Balzac társadalomkritikájával vagy Gogol groteszk iróniájával. Ez utóbbinál ugyan végzetesebb és komorabb(?) az általa vászonra emelt világ(kép), mégis joggal s méltón előlegezi a polgári dráma klasszikusát. Nem mást, mint a már kitukát is kereső, s ritkán ugyan, de találni is találó lbsent, az ő talán némi derűtől sem mentes világképét.

* SZERB Antal, *A világirodalom története*, Bp., Magvető, 1989, 594–595.

2. Mit gondolsz, miért lehet fontos Csontváry számára, hogy éppen egy színház romjait fesse meg? (Lásd a 259. oldalt!)

3. S mit ábrázol a Csontváry-kép? Egy színházat vagy az ember(ek)e)t?

4. Mikor, melyik korszakban találkozál romkultusszal? Tudnál műalkotásokat idézni, melyek romokról szólnak, vagy romokat ábrázolnak? (Íme, segítségül egy kép abból a korból!)

Brodzky Sándor (1819–1901): Várrom

A budapesti Nemzeti Színház 2002. március 15-én nyílt meg. Az épületet Siklós Mária tervezte

Ufó, kagyló, fél tojás, csepp – ilyen gúnyneveken emlegetik a helybeliek a 2007-ben megnyílt pekingi Nemzeti Nagyszínházat. A futurisztikus projekt a francia sztárépítész, Paul Andreu nevéhez fűződik. A titánból és üvegből megépített, hatalmas kupolával ékesített színház egy mesterséges tó közepén fekszik...

5. Hasonlítsd össze egymással a fejezetben szereplő színház-épületeket!

6. Te milyen színházat terveznél? Rajzolj néhány elképzelést! Szerinted mi a legfontosabb egy színházépület végiggondoláskor a színészek, a rendezők, a közönség, a szerzők, az építők számára?

Ibsen, az analitikus dráma megteremtője

(Esszé)

Henrik Ibsen (1828–1906) szerint az alkotás elsősorban és mindenekelőtt erkölcsi vállalás és választás kérdése.

„Írni annyi, mint ítélőszéket tartani önmagunk felett” – ez jelmondata. A színház feladata szerinte nem más, mint hogy megmutassa az embereknek sorsuk buktatóit. Ezzel hívja fel a figyelmet az egész életen keresztül tartó erkölcsi következetességre mint legfontosabb értékre. Ibsennel megint a mű világképének középpontjába kerül az idő, az emberélet ideje, múltja, jelene és jövője. Észreveszi, hogy a személyiség erkölcsi világa évek-évtizedek alatt átalakul, változik. Mintha szeletenként rakódnának egymásra életünk korszakai. Szinte észrevehetetlenek az áttűnések egy-egy „idősík” egymástól akár csak árnyalataiban különböző erkölcsi világhoz, s hajlamos tetteit utólag megmagyarázni. Még hibás döntéseihez is igazolásokat keres annak érdekében, hogy önmagával összhangban tudjon élni. A szociálpszichológia a ► kognitív disszonanciák feloldásaként jellemzi ezeket a folyamatokat.

Ibsen az egyén újabb Én-jeit szembeesíti régebbi Én-jeivel, hiteivel, meggyőződéseivel. A hősök tragikái vétsége, hogy önmaguk előtt is elhallgatnak valamit a saját múltjukból, szeretnék elfelejteni hibáikat, „szőnyeg alá söpörni” vétkeiket. Ezek a szembeesítések azonban kíméletlenek: megmásíthatatlan önmagunk tekint vissza ránk újra és újra az azóta már általunk elhomályosított tükrökből... Korábbi énünk, akit már elfelejtettnek véltünk, hirtelen újra beleszól az életünkbe. Ibsen ezeket a helyzeteket elemzi-érzékelteti velünk analitikus drámáiban.

A 20. század egyik legjelentősebb színésznője mint Nóra:
Liv Ullmann

Edvard Munch Ibsen-portrójá

ANALITIKUS DRÁMA A fogalommagyarázatot lásd a [harmadik bekezdésben!](#)

KOGNITÍV DISSZONANCIA Tudati elmentmondás, melynek mielőbbi feloldására törekszik az ember, hogy harmonikusan élhessen tovább. Például egy hosszas tűnődés után megvásárolt mobiltelefonról kiderül, hogy nem is olyan nagyon jó. Az ember utólag mégis megmagyarázza magának, hogy helyesen döntött, amikor megvette ;-)...

Katona József Színház (Budapest):
A vadkacsa a 2006/2007-es évadban
a Színkritikusok Díját kapta. A képen
Fullajtár Andrea, Fekete Ernő, Simkó
Katalin – Ascher Tamás rendezésében

1. Látogass el Norvégia hivatalos magyarországi honlapjára: www.norvegia.hu! – Webkamerákon mindjárt követheted is az ország életét!

Egy vígszínházbéli Nóra-előadás
(Benedek Miklós és Eszenyi Enikő)

A szimbolizmus nemcsak a jelképek használatát jelenti, mint a *Babaszoba* (más címen: *Babaház, Nóra*) babaszobája (1879), a Solness építette torony vagy *A vadkacsa* vadkacsája. De jelenti azt is, hogy a mű közvetlenül érzékelhető és eljátszható szövege mögött egyre súlyosabban mozduló árnyak jelennek meg a múltból. Nyomasztó emlékek és görcsök, feloldhatatlan elmentmondások fertőzik meg a boldognak-derűsnek hazudott jelent.

A – polgári? – világ álsága, kulisszáinak olcsó színei, külsőségeknek behódoló ember gyávaasága lelepleződik le, amikor az Ibsen-hősök egymás szemébe néznek. Ha egymás szemébe néznek. De előbb-utóbb ezt kérlelhetetlenül meg kell tenniük. Azt a folyamatot mutatják be a norvég drámaíró művei, amíg idáig eljutnak. Szimbolizmusa ezért nemcsak a műegészt, hanem a szimbólumalkotás lényegét: a sejtetést, a mögöttes értelmet, a titokzatosságot érintően is érvényesül.

A színházművészet fejlődését-változásait tekintve talán éppen ez az ibseni drámaírás lényege. Műveiben olyan észrevétlenül épül be a dialógusok nyelvébe és a színpadi akcióba a szimbolikus elem, „az átvitt értelem”, hogy szinte észre sem vesszük: már nem is a hétköznapiakban járunk. A semmitmondó, mindennapi párbeszéd fokozatosan megtelnek feszültséggel, s átízítják a szöveget. Egy ajtón való kilépés máris a halálba való távozást jelenthet akár szavak nélkül is. Egy köszönésbe egy élet tragikumát lehet belerejteni. Egy szemvillanás meg néhány szó pedig egy személyiség teljes összeomlását – vagy épp fel-támadását – jelezheti.

2. Ezt a pályázatot is ott találtam „Nóra húgai” címmel: „2008. 03. 10.: 2006-ban az Ibsen-émlékév részeként *Nóra húgai* címmel nemzetközi esélyegyenlőségi szeminárium-sorozat indult a Norvég Külügyminisztérium kezdeményezésére. Mintegy két tucat országban, egyebek mellett olyan városokban, mint Alexandria, Madrid, Peking, Tel Aviv és legutóbb Ramallah, rendezték meg a szemináriumot rangos helyi és norvég közreműködők részvételével. [...] // A miskolci szeminárium szervezői a középiskolák 11–12. évfolyamos diákjai és a felsőoktatási intézmények hallgatói számára irodalmi pályázatot hirdetnek. A pályázóknak Ibsen *Nóra (Baház)* című drámájának utolsó jelenetét kell átírniuk úgy, mintha az ma egy magyar házaspár között zajlana. A legjobb pályaműveket a Norvég Nagykövetség értékes jutalomban részesíti, és 2008. április 16-án a szemináriumon két színművész mutatja be.” – Nézz utána, ki lett a győztes! Írj Te is Ibsen-átíratot a *Nórához* vagy az író valamelyik másik művéhez!

Ibsen úgy jelenetezi a valóságot, hogy annak mélyebb rétegeibe nyerhetünk bepillantást. Szereplőinek szorongó feszültsége feloldhatatlan, mert tragédiájuk az, hogy életük ilyen: légvárakra és hazugságokra épített üres fecsegés. Igazi tettek, igazi szerelmek, mély színek nélküli szürke világ. S hogy ilyen, abban csakis ők a hibásak: a Gregers Werlék, a Solnessek, a Nóra-férjek. A Hedvigeknek nincs esélyük ebben a világban.

Az Ibsen-drámák tragikus képet festenek a 19. század második felének elidegenedettségéről, emberi gyarlóságairól, a polgári világ valóságáról. A lázadó nő egyik ▶ archetípusának megformálása is ezekhez a művekhez, legfőképpen a *Babaszobához* kötődik. Nóra távozik a látszatokra épülő családi „idill”-ből, mert úgy véli, újrakezdhető, megváltoztatható minden. Ez az a nőtípus, akinek őse Tatjana az *Anyegin*-ben, Anna Karenina, Emma Bovary, Olga és a többiek, akik miatt eme évtizedeket „a nők félszázadá”-nak nevezhetjük.

A nők önazonosság-keresése törvényszerűen lesz része, témája a világirodalomnak. Akkor történik ez, amikor a személyiség szabadsága, illetve ennek igénye már az egyén nagy korszakát, a 20. századot jövendöli.

ARCHETÍPUS őstípus (például 'anya', 'gyermek', 'jóság' stb.)

3. Készíts „felmérés”-t, hogy az utóbbi évtizedben hol és mikor játszottak Magyarországon Ibsen-darabot! Mit gondolsz, miért ilyen népszerű szerző a norvég drámaíró?

4. Írj sms-párbeszédet a családból eltávozott Nóra és gyerekei, illetve férje között! De megoldhatod skype-on vagy msn-en is a feladatot!

5. Internetes társkeresés: „Kalandorok kemailjenek!” – Alkoss hasonló szójátékokat, mint tette ezt Légrádi Imre nyugdíjas fizikatanár úr... :-)!

6. Olvasd el *A vadkacsa* című Ibsen-drámát, és készíts róla olyan elemzést, melyben a darab különböző jelentésrétegeit értelmezed az idősíkok és értékek szemszögéből!

7. Olvasd el ezt a színikritika-részletet arról az előadásról, melyet az **előző oldali** képen is megidézünk, s legközelebb Te is próbálj írni a darabról, amelyet megnézel!

8. Próbálj meg párhuzamokat keresni a korszak szimbolista alkotóinak művei: versek, drámák, prózai munkák között – szabadon bolyongva a magyar és a világirodalomban!

„Khell Zsolt díszlete ugyanúgy mutatja az elemzés mélységét – Ekdal padlásokának hatalmas tere teli van a hétköznapiak jellemző kellékeivel –, mint Szakács Györgyi megrendítően jellemző jelmezei (hogy csak Haumann Péter öreg Ekdaljának nyikorgó cipőjét vagy Fullajtár Andrea Ginájának nyakig zárt rózsaszín köntösét és hozzá a piros papucsot említsem, és utaljak Fekete Ernő Hjalmarjának zakó alá gyűrt mellényére). Apróságok ezek, akárcsak Máté Gábor mozgásának olykori tétováságai, amelyek az idősebb Werle látászavarát jelzik. Vagy mint az első felvonás nagy apa–fiú dialógusának ko-reográfiája: az apa ül, a fiú áll, járkál és hadonászik, és ez sokkal több, mint a természetes hierarchia megmutatása.”

CsÁki Judit, *Az agancsos fogas*, Magyar Narancs, 2007. február 1. = www.szinhasz.hu/index.php?id=725&cid=18172 [2008. 03. 16.]

Csehov drámaiatlan drámái

A dráma és a színjátszás megújítása

(Esszé)

Egy jellegzetes Csehov-figura az Etűdök gépzongorára című Mihalkov-filmből, mely a befejezetlen Platonov-drámából készült

Ibsen hősei még egész mondatokban beszélnek – sőt, olykor költeményekben, mint Peer Gynt. A 19. század irodalmát betetőző, összegző, egyben a következő évtizedek problémáit elsőként láttató Anton Pavlovics Csehov (1860–1904) hősei azonban már megszólalni is alig képesek.

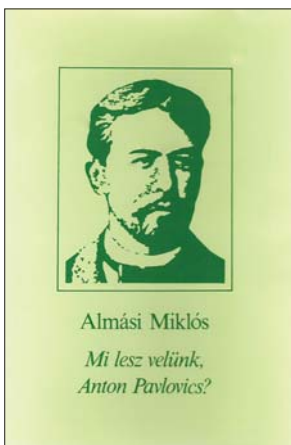
Az ő színpadi figurái minden monumentalitást nélkülöznek. Ezért az Egész élménye már mondataikból, nyelvi formuláikból is eltűnik. Töredékekben, sóhajtásokban, esetlen tömondatokban vagy még esetlenebb mondatgubancokban próbálják megfogalmazni, hogy végre rájöttek – ha egyáltalán rájöttek –, egész életüket elhibázták. És erre a tragikai vétségre, a felismerés hiányára nincsen mentség.

Ezek az emberek épp csak eldadogni képesek a világ és saját maguk elvesztése fölött érzett fájalmukat. Kiderül azonban, hogy már erre a dadogásra sem kíváncsi senki – lényegében ők maguk sem. Csehov a vegetatív lét szintjére süllyedt ember tragikumát fogalmazza meg. Mintha Madách eszkimói jelennének meg a színen, akik már végleg elfelejtették, hogy valamikor emberek voltak.

„Mi lesz velünk, Anton Pavlovics?” – kérdezi Csehov-drámákat elemző kötetének címében Almási Miklós esztéta. A kérdést aztán így pontosítja: „Mi van velünk, Anton Pavlovics?” Majd ekként vezeti be elemzését: „Utolértük, vagy ő ért utol bennünket? Azt hiszem, inkább mi – őt. Őt, aki jócskán előrefutott az időben...”*

Évtizedek is elteltek, mire a színházak ráébredtek, hogy Csehov észrevétlenül s mégis mindenestül forradalmasította a drámaírást a századfordulón. Az általa fölvetett kérdéseket ma véljük aktuálisnak, s hajlamosak vagyunk azt hinni, a 21. század embere érti meg igazán őt. Az a fajta feleslegesség- és hiányérzet ugyanis, mely megjelenik színpadi műveiben, eredendően a modern ember magányával, világba vetett szorongásával rokon.

Ha a sok fricska, szellemes gúny és kilátástalanság nem volna elég, akkor még egy „használati utasítás”-t is kapunk tőle. Az ő művei ugyanis – a szó műfaji értelmében – nem tragédiák, hanem komédiák; legalábbis szerzőjük

* Magvető Könyvkiadó, Bp., 1985, 7.

szerint. Talán ez az egyik legfurcsább ellentmondás drámáival kapcsolatban. Csehov maga is több helyütt elmondja művei színpadra állításáról, hogy számára érthetetlen a rendezők magatartása. Merthogy minduntalan tragédiaként próbálják értelmezni alkotásait a szerző egyértelmű műfajmegjelölése ellenére.

Minden rendezés más-más hangsúlyokat jelent, újabb és újabb értelmezési tartományok kibontását. Külön színfolt az adaptációk sorában a hangulat lényegére ráérző Nyikita Mihalkov-film, az *Etűdők gépzongorára* (1977). Ez nemcsak vásznon igyekszik megjeleníteni a csehovi mondandót, hanem érzékeltetni képes azt a melankolikus tünékenységet, lebegést, mely az összes Csehov-darabra jellemző. A csehovi típusokból összegyűrt figurák már a maguk életének elmúlásán sem keseregnek, mert ahhoz sincsen erejük. A gépzongora-metafora pontosan kifejezi ennek a fajta életnek a kettős szorítását. Ezek a hősök nem lelik meg – mert képtelenek rá – a mindennapi ismétlődésekből kifelé vezető utakat. Nem találják azokat az értékeket, melyekkel az ember legyőzhetné önnön jelentéktelenségét, hiú ábrándjait, kicsinyes nagyképűségét.

A Csehov-figurák egyre erősebbre zárványozzák maguk köré a korlátokat – életük tragédiájának, értelmetlenségének éppen ez a fő oka. Végül már nem is keresnek, nem is akarnak semmit, és nem is vágnak semmire. Életsemáik azonban örök emberi semmittevésé állnak össze. A kedélyeskedők vagy a tragikus-szomorúak végül éppúgy elveszítik a katarzist a lehetőségét is, mint a nagyra hivatottak vagy a semmirekellők. A betegek, az egészségesek, az alkoholisták, a magukat szerelmesnek hazudók sorsa egyaránt a (tragi)komikum, a nevetségessé válás lesz. Mert megmutatott lehetőségeikhez, képességeikhez, akarathoz mérve túlságosan nagyok és távoliak azok a célok, melyeknek meghódítására törnének. De legtöbbször nem is törnek. Vágyaikat nem tudják a valóság közelében megfogalmazni. Talán lustaságból sem, hogy ne kelljen lelkiismeret-furdalást érezniük, amikor nekik úgysem sikerül semmi.

1. A Csehov-művek színpadi változatai általában igen hosszúak. Mit gondolsz, miért van ez így? Esetleg azért, mert a rendezők annyira tisztelik a szöveg minden mondatát, jelzőjét és csöndjét meg sóhajtását, hogy nem rövidítik meg azt?

2. Láttál-e már emlékezetes Csehov-előadást? A budapesti Katona József Színház *Három nővér*-adaptációja világhírré tett szert az 1980–90-es években! Nézz utána ennek a neten (www.szin haz.hu) és a nyomtatott sajtóban!

DRÁMAIATLAN DRÁMA Olyan színpadra szánt alkotás, mely nem a színházi hagyományok által megszokott módon kelt érdeklődést (konfliktusok stb.), hanem a látszólagos történet- és érzelmihiány vált ki viszonylag hosszú játékidő (3-5 óra) után a nézőből elviselhetetlen feszültséget. (Lásd még a [főszöveget!](#))

További jelenetek Nyikita Mihalkov filmjéből

3. A Nemzeti Audiovizuális Archívum portálján (www.nava.hu) meg tudjátok nézni ezt a híres előadást, illetve a Krétakör Színház 2003-as *Siráját* (sic!) is!

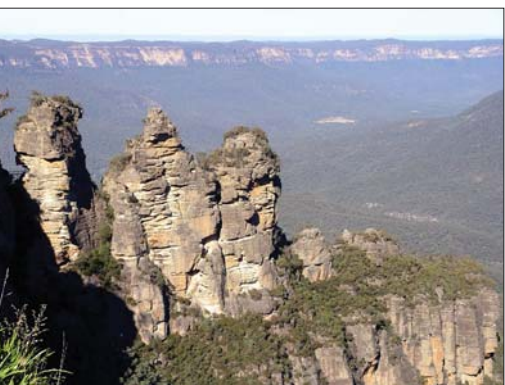
VARIÁCIÓK A „HÁROM NŐVÉR”-TÉMÁRA

I. Básti Juli mint Mása a budapesti Katona József Színház ama híres előadásában

II. A ma már – Magyarországon – talán az eredetnél is ismertebb kabaré-átírat Körmendi Jánostól (Körmendi János, Márkus László, Haumann Péter)

III. Ausztrália, Kék Hegyek: a „Három Nővér” néven ismert mészkőképződmények

DRAMATURGIA Csehov egyik legfontosabbnak tartott dramaturgiai újítása, hogy nála nincsenek fő- és mellékszereplők, nincsen fő- és mellékkonfliktus. Egyáltalán: drámáinak-komédiáinak nincsen „vezérgondolata”, valamifajta olyan eszméje, melyre cselekedetek s gondolatok felfűzhetők lennének.

A klasszikus színházon nevelődött közönség megszokta és elvárja, hogy egy színpadi műnek legyen eleje, közepe és vége. Legyenek benne jó és rossz emberek. S amikor legördül a függöny, akkor a nézőt járja át valamilyen hideg-meleg borzongás, amely jólesik mégis, mert megtisztít és megrendít. A szerző pedig Mindenek tudója legyen.

A Csehov-darabok új narratívája azonban új beszédpozíciót teremt: az író állapotokat rögzít, de nem mindenható. Itt is eljutunk a katarzishoz, csak másképpen. Ám hogy miként, azt aligha tudjuk megfejtetni. Hiányérzetünk támad a „megfejtés”-t illetően akkor is, ha áttanulmányozzuk a szakirodalmat. Sokoldalú elemzések-értelmezések születtek a Csehov-darabokról, de az értelmezők impozáns futamai mögött is érezhető valamennyi csönd. Az áhítat és az ész birodalmán túli misztikum csöndje. Holott első tekintetre e drámák üvegszerkezete megnyílni látszik a kutakodó számára. Aztán amikor már úgy vélnénk, hogy közelébe férköztünk a szépségnek, akkor hirtelen bezárulnak az oda vezető ajtók. Nincsenek főszereplők, nincs centrum, nincs konfliktus. De mi van akkor? Ásítások, szó, szó, szó, sikerületlen életek, erőltetett vidámság és valóságos szomorúság. Léleknymor.

BESZÉD ÉS HALLGATÁS A színpadra szánt művek eredendően legfontosabb eleme a beszéd. A Csehov-hősök furcsán beszélnek: nem figyelnek egymásra. Nemcsak elbeszélnek egymás mellett, hanem úgy próbálnak kommunikálni, hogy közben egyáltalán nem kíváncsiak partnerük visszajelzéseire. Furcsa, aszimmetrikus beszéd-szituációk jönnek létre. Ezek azonban nyelvtani szerkezetükkel – valójában szerkesztetlenségükkel – is a műegész diszharmonikus világképét árnyalják. Ám a szerkesztetlenség természetesen csak látszat, a pongyolaság nagyon is tudatos írói módszer. Végtelen pontossággal meggondolt „szerkesztetlenség”. Hétköznapi, hanyag beszédmódunk imitációja, nem-figyelésünk kíméletlen rögzítése.

SZÍNPADI JELENLÉT Ezt említjük harmadjára a meghatározó újítások között. Merthogy a Csehov-hősök nemcsak akkor vannak jelen a színpadon, ha mondandójuk akad. (Bár az sem gyakran akad,

legfeljebb szóhalmazokat gyártanak.) A szó nélküli jelenlét, mely nyomasztóan hat a maga tehetetlenségével, esetlenségével együtt, furcsa zavartság benyomását kelti a nézőben. Idegesítő, hogy ezek az emberek nem tudnak egy értelmes mondatot egymás szemébe nézve elmondani. Pedig ott vannak, állnak és ülnek egymással szemben. Mégis képtelenek megszólalni emberi módon. De még hallgatásuk sem a bölcs nyugalom vagy a derű hallgatása. Sokkal inkább az örökös beszédkényszer, az állandó szószaporítás mögötti hirtelen döbbenet feszült csöndje. Csehov megteremti színpadán a kommunikációs helyzeteket. Ám a sok néma és üres szavú feleslegesség csak ül, bámul maga elé vagy a távolba. Siránkozik, tetszeleg, és bárgyún, minden méltóság nélkül maga mögé utasítja saját, értelmesebb jövőjének minden lehetőségét. – Egy szerelmet ígérő pillanatban ennyit képes mondani a befutott író az érte rajongó lánynak: „Ebben a tóban sok hal van” (Trigorin a *Sirályban*). Ez tényleg keserűen komikus.

Csehov tud valamit a 20. századi emberről. Kisszerű banalitásáról, göggjéről, önpusztító kínlódásairól. Mindezt a tudást nem szimbólumokba rejti, nem végzetes képekben, sorsokban jeleníti meg. Hanem éppen arról beszél, hogy a végzet a hétköznapokba költözött, immár hősiességre, sőt, igazi, mély nevetségességre sincsen mód. Minden szürkén egyforma és értéktelen. Felismeri, hogy a lét maga ugyan értelmetlen, de az egyes ember megtalálhatja a saját életének világos céljait, szeretet övezte hétköznapjait. Ez a rádöbbenés a 20. század küszöbén azonban már csak arra elég, hogy az esetlen bukdácsolások színpadon, életben néhány kényszeredett mosolyt váltsanak ki belőlünk. A cseresznyefákat kivágják, a katonák elmennek, a sirályokat kitömik – ez volna az élet? Ez a vigasztalan, súlyos egyedülvalóság?

5. Beszéljétek meg legutóbbi színházi élményeiteket a fejezetben emlegetett szempontokból: szöveg és hallgatás, jelenlét a színpadon stb.!

6. Játsszátok el többen többféleképpen az „Ebben a tóban sok hal van!” mondatot, jelenetet 😊!

7. Csehov novellái közül kiemelkedik például *A tokba bújt ember*, az *Aludni szeretnék* vagy *A 6-os számú kórterem* című hosszúelbeszélés. Keressetek még emlékezetetekben, illetve a neten és lexikonokban (ismét) hosszúelbeszéléseket (lapozzátok fel az **első részben** az erről szóló fejtegetéseket!)

4. Anton Pavlovics nemcsak drámaíró, hanem jeles novellista is volt, sőt, nagy utazó – depresszióját gyógyítandó. Legfontosabb és legszomorúbb utazása a szibériai Szahalin szigetére vitte, ahol a száműzöttek és a fegyencek telepeit látogatta meg. Olvassatok bele ebbe a művébe is!

„Csak aki olvasta a könyvet, az tudja, micsoda gigászi munkát fektetett Csehov a háromszáz nyomtatott oldal terjedelmű könyvébe. Műfajára nézve a Szahalin szigete szépirodalom, esszé és tudomány elegye, tele rendkívül izgalmas élet- és szenvedéstörténetekkel, amelyek közül az egyik (Jegor elbeszélése) akár valamelyik novelláskötetében is szerepelhetett volna. Benne foglaltatik az orosz büntetőrendszer pengeéles elemzése és rengeteg adat, amelyet földrajztudósok, etnológusok, statisztikusok és szociológusok is használhatnak. A könyv egyes részei fárasztóak, szárazak, unalmasak, a vége pedig azt a benyomást kelti az olvasóban, hogy befejezetlen, mintha a szerző halálosan kimerülve egy tetszőleges ponton önkényesen lezárta volna. Egyszóval művészi torzó, felemás remekmű [...]”

DALOS György, *Szahalin – Csehov szigete*, Mozgó Világ, 2001/6 = www.mozgovilag.hu/2001/06/jun7.htm [2008. 03. 18.]

Sirály

TRAGIKOMÉDIA Olyan színpadi mű, melynek eszközei nem egyneműek, s így egyszerre keltenek komikus és tragikus hatást. Ezáltal keserű nevetést váltanak ki a nézőből... 🤔

Zelk Zoltán: **Sirály**
(Részlet)

Nem értek én már semmi mást, nem hallok én már semmi mást, csak azt a néma suhogást, azt a szárnyatlan szárnycspást.

Csak azt tudom, hogy visszaszáll egy szárnyavesztett holt sirály. Lebeg, lebeg, aztán leszáll. Szívem vak tengerére száll.

„A sirály-félék tehetséges és értelmes madarak, amelyek viselkedésükben mindenkor a körülményekhez tudnak alkalmazkodni. Más teremtményekkel szemben bátrak és öntudatosak, sőt uralomra vágyók, de hitvesükhöz és fiókaikhoz hűséges szeretettel ragaszkodnak; a saját fajbeliek társaságát határozottan kedvelik, de éppoly irigyek, rosszakaratúak és barátságtalanok más madarakkal szemben és falánkságuk kielégítettése érdekében minden megfontolás nélkül felmondják a látszólag fennálló barátságot.”

BREHM, *Az állatok világa* = <http://mek.oszk.hu/03400/03408/html/1350.html> [2008. 03. 18.]

Mint ahogyan a többi darab, úgy elemeiben a *Sirály* is az abszurd színházat előlegzi. Itt is fontos építőelem a groteszk, annak ellenére, hogy az eseményekben még fölfedezhető némi előrehaladás – bár ez a „haladás” csak töredékes. Mégsem az önisméltés és a körkörös szerkesztésmód a jellemző. Vagy talán azt is mondhatnánk: a szereplők nem tudnak szabadulni önköreiből, de nekiiramodnak még valamely elszánásoknak.

A *Sirály* a középszerűség ► tragikomédiája. A középszerű ember azért sajnálatraméltó, mert nagyszerűbbnek akar látszani önmagánál. Úgy véli, ő igazán tehetséges, rendkívüli képességekkel megáldott egyéniség. Ebben a darabban párhuzamos életpályák futnak egymás mellett, s mindegyikről kiderül, hogy elvetélt lehetőségek szomorú-szép szimbólumai. Mint ahogyan a sirály, illetve a kitömött sirály a repülés szabadságának és a nevetségessé válásnak lesz a jelképe. Sem az idősebb még valamire vágyók, sem a fiatalabbak, a most indulók nem tudják beváltani saját életük lehetőségeit. Arkagyina, Trigorin sorsa és élete torz mása a mindennapoknak. De Nyina és Trepljov is csak nagyon-nagyon rövid ideig hiheti, hogy a szárnyalás életüknek része lehet.

Ezek az emberek eltévesztik egymást. Eltévesztik az életüket, de egymással sem tudnak mit kezdeni. A darabban mindenki mást szeret, és senki sem azonos önmagával. A szeretethiány, az önmagukban való elmerülés és eltévedés mindenekelőtt a saját hibájuk – ám ennek felismerésére is képtelenek. Számukra már nincsenek kivezető utak.

Csehov kételkedése nem oldódik fel, hanem a beckett-i abszurdok világában folytatódik. Vladimir és Estragon (Samuel Beckett: *Godot-ra várva*) tragikus egymásmellettisége és mégis-egyedülvalósága itt, ezekben a drámákban fogalmazódik meg először embervágy és életvalóság ellentmondásaként.

Egy modern Sirály: Szász János rendezésében készült 2008-ban (Bárka Színház – Bálint F. Gyula próbafotóján Nyina szerepében Bognár Gyöngyvér és a Trigorint alakító Alföldi Róbert látható)

A Csehov-drámákkal újfajta beszédmód jelenik meg tehát a világ színpadain – s egyáltalán az irodalomban. Immár nem a kimondott szó és a megjelenített gesztus, hanem sokkal inkább a hallgatás, a csönd hordozza a mondandót – mint jeleztük korábban is. Itt is közelít az irodalom, a művészet a híres wittgensteini kijelentéshez: „Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell.”

A nyelv nem a megszokott, közlő és kommunikatív szerepét játsza a Csehov-figurák életében. Inkább afféle „szükséges rossz”, amit „társadalmi kötelezettség”-ként, szerepelvárásként muszáj használni. A megértés azonban úgyszólamint lehetetlen. (A 20. századi irodalomtudományi irányzatok – és szépirodalmi alkotások – jelentős része foglalkozik majd a nyelvproblematikával.)

A költészetben a szimbolizmus indítja el a hasonló felfogású művek születését (Baudelaire, Verlaine és mások). Ezt folytatja majd a csehovi dráma, míg a nagyprózában Joyce és Proust állít új pályára poétikát és beszédmódot.

Nálunk – mint emlékszünk rá **tavalyról** – Arany János teszi meg az első lépéseket a költészet modernizációja, egy új beszédmód megteremtése felé. Egyrészt mondandót bíz a csöndre, jelentéssel ruházza fel a hallgatást. Másrészt a közvetlen jelentés helyett a mögöttes tartalom felé mozdítja el a versértelmezés horizontját. Arany hajtja végre a beszédpozíció-váltást is, melyet **10. osztályban** – a Petőfi-lírával összevetve – közvetlen s közvetett megszólalás közötti váltásnak neveztünk.

A Csehov-drámákban eldadogott szövegek már nem közvetlen jelentésükkel hatnak ránk, hanem egymáshoz viszonyuló arányaikkal. Ritmusukkal, olykor hangzásukkal, gyakran hangulatukkal. Zenei típusú szöveg ez – mint Goncsarov *Oblomovja* kapcsán is utalunk majd erre, illetve Thomas Mann *Varázshegyére*. (A prózaversekére emlékeztet ez a zeneiség, amely a korai avantgárd jellegzetes szöveg-típusa lesz néhány év múlva.) Olyan, mint a gépzongoróra hangolt zene: dallamtalan és keserű – amilyen az általa ábrázolt világ.

Kóttázni könnyebb ezt a szöveget, mint elmondani. Elsírní könnyebb, mint elmesélni. Mert a szavak már tényleg alig mondanak valamit. Sokkal többet jelentenek a gesztusok, a hallgatások, a sóhajtások, a homlokráncolások és a ritka mosolyok. Szonáták, fűgák, etűdök és szimfóniák szólalnak meg Csehov színpadán. Hogy aztán elevenünkbe hasító Sztravinszkij–Schönberg-diszharmoniai sikolyai-ként remegjenek tovább bennünk és a múlt időben.

Arany János: **Mindvégig**
(Részlet)

Bár füstbe reményid,
S egeden felényit
Sincs már fel a nap:
Ami derűs, élvezd,
Boruját meg széleszd:
Légy te vidorabb.

S ne hidd, hogy a lantnak
Ereje meglankadt:
Csak hangköre más;
Ezzel ha elégszel,
Még várhat elégszer
Dalban vidulás.

Tárgy künn, s temagadban –
És érzelem, az van,
Míg dobban a szív;
S új eszme ha pezsdül;
Ne vonakodj restül
Mikor a lant hív.

Van hallgatód? nincsen?
Te mondd, ahogy isten
Adta mondanod,
Bár pusztá kopáron
– Mint tücsöké nyáron –
Vész is ki dalod.

(1877)

Jelenet az Örkény István Színház *Sirály-előadásából*, melyet a 2007-es Pécsi Országos Színházi Találkozón is bemutattak. Mácsai Pál rendezése, Gordon Eszter fotója

A
3–4. kérdéssel
csak akkor foglalkoz-
zatok, ha nem oldottátok
meg a 235. oldal 5.
feladatát (Látás-
módok fejezet)!

Meggyeskert

Mert sírás és nevetés sohasem volt még ennyire közel egymáshoz a színpad világában, mint Anton Pavlovics műveiben.* Azokban a komédiákban, melyeknek szereplői minduntalan lepillantanak, lesétálnak a deszkákról, és közénk vegyülnek. Aztán kérdő szemekkel ránk néznek, s helyet kínálnak nekünk is odafönt, a függönyön túl.

Hogy eljátszhassuk a mi életünket. Hogy elmondhassuk a számunkra legfontosabb szavakat. Hogy megismerhessük igazán magunkat.

S ebben mégiscsak van valami felemelő.

1. Az Örkény Színház előadásán egy boton lógatják be a szereplők a madarat. Mi a véleményed erről a posztmodern darabértelmezésről?

2. Egyáltalán: szerinted szabad ennyire „modernizálni” egy klasszikus alkotást? Hát persze! Vagy mégsem?

3. Szerinted van jelentősége annak, hogy a „cseresznyéskert” valójában „meggyeskert”? A fordító, Tóth Árpád miért gondolhatta így? Te hogyan döntenél – miért?

4. Érdemes utánanézni a szakirodalomban a Tóth Árpád-féle fordítás részleteinek (Cs. JÓNÁS Erzsébet, *A magyar Csehov. Csehov-drámák műfordítás-elemzése*, Nyíregyháza, Stúdiium, 1995)!

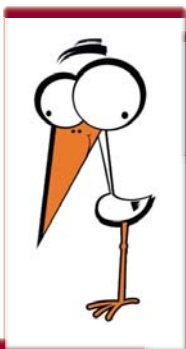
5. Bö évtizede született a Magyar Televízióban a klasszikus paródia a *Három nővérből* kitűnő színészekkel (lásd ismét a képet a 270. oldalon!). Te is kipróbálhatod tehetségedet úgy is, hogy készítesz egy Csehov-paródiát az osztályban! (Körmendi János átiratának filmjét megtalálod a [YouTube-on!](#))

6. Talán arra is bizonyíték lehet a kifigurázhatóság, hogy ezek a darabok alapjában véve mégiscsak kisszerű létezésünket elevenen s elevenbe vágón megmutató, esendőségünket keserűen feltáró, egyben azonban megbocsátó komédiák?

* Utal erre ALMÁSI Miklós is említett könyvében a 222. oldalon.

7. Készíts egy prezentációt szép képekkel „Madarak a 19. század irodalmában...” tárgykörben! Töltsd ki a hiányzó helyeket, tégy hozzá még adatokat, s folytasd a 20. századdal digitális formában!

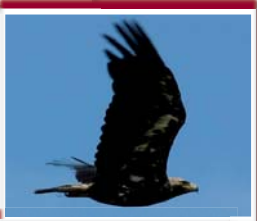
19. SZÁZAD

.....
.....

E. A. POE:
A holló

BERZSENYI DÁNIEL:
„Csak sast nemzenek a sasok”
(Cím:.....)

VÖRÖSMARTY MIHÁLY:
.....

TOMPA MIHÁLY:
....., *fiaihoz*

BAUDELAIRE:
Az albatrosz

ARANY JÁNOS:
..... *Rébék*

PETŐFI SÁNDOR:
„Börtönéből szabadult...”
(Cím:.....)

ARANY JÁNOS:
.....

.....
.....

IBSEN:
A vadkacsa

.....
.....

CSEHOV:
Sírály

20. SZÁZAD

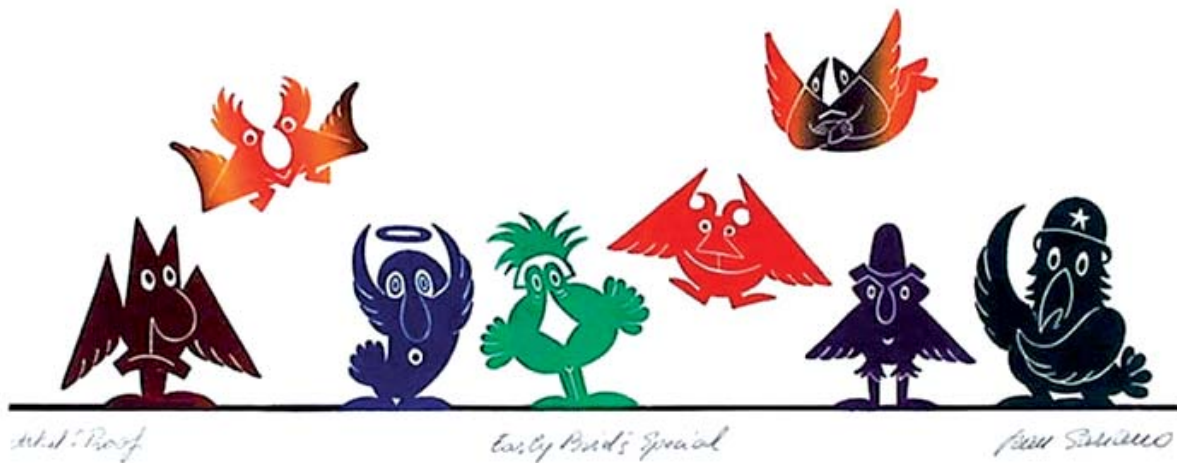
.....
.....

HITCHCOCK:
.....

Egy bakelitlemez-borító

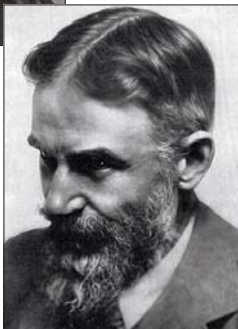

August
Strindberg
(1849–1912)

Gerhart
Hauptmann
(1862–1946)

G. B. Shaw
(1856–1950)
Pygmalionjából
(1912) készült
a My fair lady
című musical

8. Jean Sariano rajzán (1979) – íme, kinagyítva is megszemlélheted! – és sokféle madarat látsz. Jellemezd őket alakjuk, színük, gesztusaik, „arc-kifejezésük” alapján! – Nem egy Csehov-darab szereplőiről van szó véletlenül...?

9. Ha ismét jól megfigyeled „a dolgok”-at, illetve ha emlékszel is rá **tavalyról**, feltűnhet, hogy a 19. század első fele a „férfiak kora”, második fele pedig a „nők kora” volt. (Jövőre foglalkozunk majd a nemrég született s már emlegetett feminista irodalomkritikával is.) Gyűjts (ismét) műalkotásokat eme tétel bizonyítására (*Bovaryné*, *Anna Karenina* és mások)!

10. A gyűjtés után ☺ pedig tervezz ruhákat Ibsen- és Csehov-darabokhoz!

11. Ha a múlt-múlt század második felének drámairodalmát tanulmányozod, három szerző nevével még biztosan találkozol. Érdekes belelapozni a német Hauptmann, a svéd Strindberg és az ír G. B. Shaw műveibe!

12. Főleg Strindberget tartjuk Csehov mellett a modern dráma elődjének: elsősorban lélektani mélysége okán. Sosem érzékelt szenvedélyek kelnek életre az álomszerű képzeletvilágban, sejtelmes környezetben játszódó műveiben (*Julie kisasszony*; *Haláltánc*; *Kísértetszonáta* stb.).

13. Ezen az oldalon a barcsi Dráva Völgye Középiskolában dolgozó Kissné Vránics Katalin tanárnő alkotását láthatod. Lemásolta – még főiskolás korában – az egész *Sirályt* egy lepedőre! Próbáld meg Te is ilyen fajta munkával!

14. Gondolj bele, hogy Tolsztoj felesége négyszer másolta le a *Háború és békét* és tizenegyszer az *Anna Kareninát*! (Hisz akkor még nem volt fénymásológép ;-) !)

15. Mit gondolsz, a másolás – vagy a megtanulás!? – is lehet az alkotás megértésének egyik eszköze? Miért? Hogyan?

„Az Ember tragédiája. Olyan tömör ez a cím, oly ősi és megrázó, mintha már örök időktől fogva meglett volna. Honnan is való? Szontágh Pállal, az ő gunyoros földbirtokos-barátjával, aki Lucifer mintaképeül szolgált, egyszer valami csónakkirándulásra voltak s amikor Madách kiszállt és a tópartra lépett, elbukott, besározta fehér nadrágját. »Ime, az ember tragédiája« – kiáltott Szontágh Pál, Madách pedig kijelentette, hogy keresve se találhat jobb címet készülő költeményének. Ilyen módon szolgálja az örökkévalót az esetleges.”

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Madách Imre* = K. D., *Lenni vagy nem lenni*, Bp., Kairosz, é. n., 227–238; idézet: 228. (Az idézetet betűhíven hoztuk, a költő egyedi helyesírásával. Kosztolányi nyilvánvaló tollhibája a mű címének pontatlansága is.)

TRICHOTÓMIA hármasság, háromirányúság, háromfelé osztás; a bölcséletben az ember három részre tagolása: test, lélek, szellem

Madách Imre: Az ember tragédiája

„Átpillantását vágyjuk az egésznek. –”
(Ádám)

Ugyanabban a hónapban született, mint Petőfi Sándor – és a Hymnus

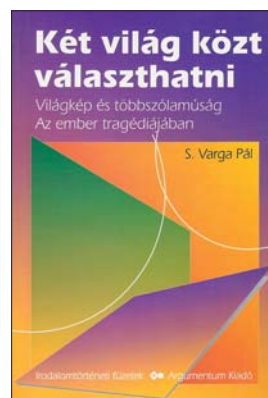
A Tragédia bölcsellete

MADÁCH TÖRTÉNELEM- ÉS LÉTFILOZÓFIÁJA dialektikus, a mű értékvilágára a viszonylagosság jellemző. Ez azt jelenti, hogy ami emberi, az nagyon kisszerű és jelentéktelen mindenhez képest, ami egyetemes, vagyis nagyszabású. Másfelől pedig azt mondja, hogy az emberi értékek egymáshoz képest is viszonylagosak. Az eszme, amely egyik pillanatban lelkesít, a másokban már kiábrándító lehet.

A *Tragédia* alapvetően – az addigi kettősségek ('dichotómiák') helyett – ► trichotómiákban látta a világot. Ezekből épül föl aztán a mű polifón poétikája – a kor világirodalmi tendenciáival egyidőben (lásd például Mihail Bahtyin Dosztojevskij-értelmezéseit!). A kor a viszonylagosság és a viszonyítottság felismerésének időszaka. Az abszolút értékek mellett ekkor válik fontossá a dolgok egymáshoz való hozzá mérése. Mindenekelőtt ezt célozza

Trichotómiák a Tragédiában

élet és halál + születés
születés és elmúlás + élet
férfi és nő + Lucifer
Ádám és Éva + Lucifer
létezés és tagadás + Lucifer
kisszerűség és nagyszerűség + középszer
múlt és jelen + jövő
drámai költemény + emberiségdráma

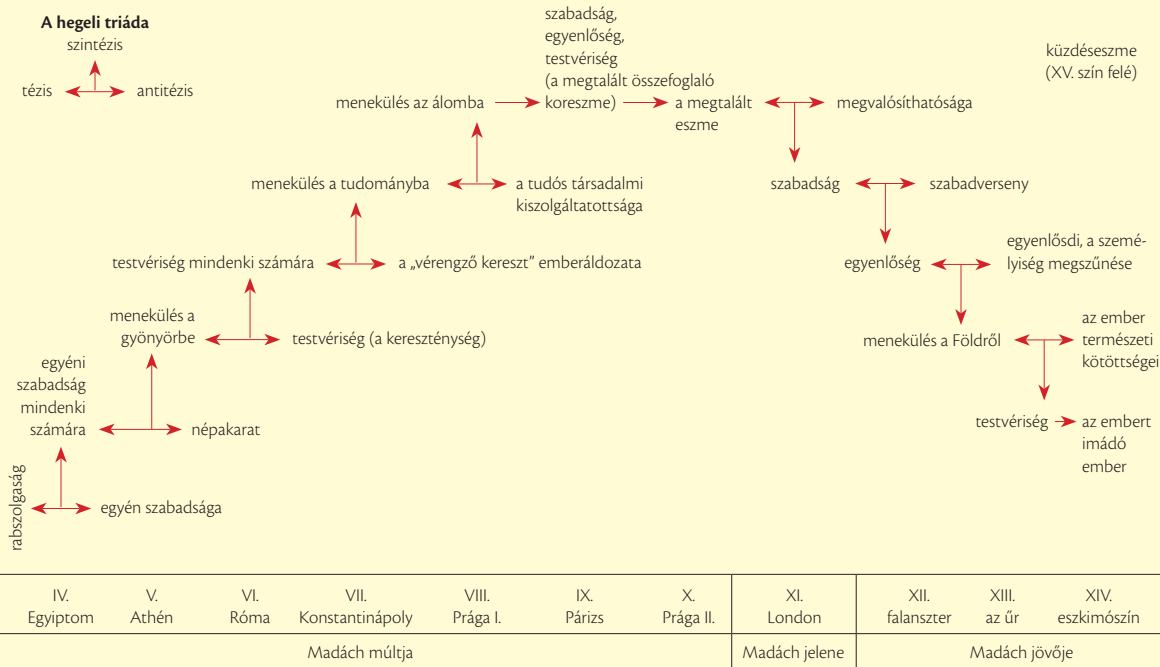
a *Tragédia* egyedi, 15 színből álló kompozíciója – végtelenné tágítva az emberi tér–idő-összefüggéseket és horizontokat. Néhány órára megszüntetve az időt, s rákérdezve a létezés titkaira. Vajon mi történne, ha egyszerre láthatnánk mindazt, amit történelmünk során műveltünk mi, emberek? Vajon ma már tudnánk értelmesen dönteni sorsunk felett? Vajon ki tudnánk törni erőszak és kegyetlenség–szeretet- és szabadságvágy örök körforgásából, ha kezünkbe kapnánk a döntés lehetőségét? Vajon el tudnánk-e kerülni a Falansztert és az „Eszkimó szín”-t...?

A mű gondolatiságának, filozófiájának alapja összességében a hegeli triáda. Eszerint valamely történelmi eszme uralkodását annak tagadása követi, majd az eszmék harca megszüli a következő történelmi szakaszt, a szintézist. Ez a folyamat nem jelent automatikusan fejlődést, csupán változások sorozatát.

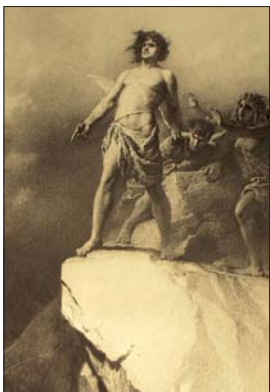
Ezzel a tollal írta volna...? Madách személyes tárgyai az alsósztrigovai múzeumban

A HEGELI TRIÁDA SZEREPE AZ EMBER TRAGÉDIÁJA TÖRTÉNELMI SZÍNEINEK KOMPOZÍCIÓJÁBAN

A hegeli triáda szerepéről részletes feldolgozás és ez az áttekintő táblázat található ebben a gondozott szövegű kiadásban: Madách Imre, *Az ember tragédiája*, s. a. r. és szerk. KERÉNYI Ferenc, Bp., Ikon, 1992, 9 (Matura klasszikusok)

A Paradicsomon kívül

A Paradicsomon kívül

Egyiptomban

Zichy Mihály illusztrációi
(1887)

A FŐSZEREPLŐK KÉPVISELTE HÁRMASSÁGOK Az elindító akarát az, ami Ádámot is mindig az új és új lehetőségek kipróbálására ösztönzi. Egy-egy eszmerendszerben, korszakban csalódva, újra és újra kiábrándulttan járja végig az emberiség történetének jellegzetes állomásait. Tekintete azonban nemcsak a múltba vetődik, hanem a jelenbe és a (döbbenetes) jövőbe is.

Ádám Luciferától kap lehetőséget arra, hogy végigálmódja a történelmet. Lucifer szeretné bebizonyítani, hogy az emberi létnek nincs értelme, célja, sőt az ember meg sem érdemli, hogy legyen valami végső értelme életének. Ádám azonban menthetetlenül, olykor naivan hisz abban, hogy a cél megtalálható. Csak legvégül, a gyilkolások, az erőszak évezredei, az ösztönlétbe süllyedt ember tragikomikus képe után látja be: ennek semmi értelme nincsen. Megáll a szirttetőn – Zichy Mihály illusztrációira utalunk –, s a mélységbe akarja vetni magát; ekkor azonban elhangzanak Éva szavai: „Anyának érzem, óh, Ádám, magam”.

Ez az egyetlen mondat áll szemben a tizenegy történelmi szín, a több évezred kiábrándító valóságával, iszonyatával, hazugságával. Egy őszinte mondat, mely mindent megváltoztat. A *Tragédia* legfontosabb, legsúlyosabb mondata, mely a felelősségvállalásról beszél.

A „...küzdj és bízva bízzál!” zárlat irracionális biztatás, de az anyaság már az első másodpercben a bizonyosság hitét hordozza. Ezért Ádám egy pillanatra sem kételkedik tovább: most már tudja, mit kell tennie. Hajszálnyi reménye sincs, hogy valami is másképpen történne majd, mint ahogyan az álomban látta. Mégis érti is, érzi is, nem dönthet másként, csak az emberi léteet igenlőn.

Ez a *Tragédia* katartikus pillanata. Az előre látható pusztulás vállalása. A teljes reménytelenség léletté fogalmazása. Mert a születendő gyermek iránt érzett felelősség érzése életre hívja a gondolkodás, a szeretet elemi ösztönét és igényét. Ebben a pillanatban kezdődik az a folyamat a valóságban, melyet eddig színpadi álmokként követhettünk végig: maga a történelem.

Ádám esendő emberi lélek. Romantikus hős, de esendősége nagyon valóságos vonása. Lelkesültség s elkomorodás egyaránt a sajátja, öröm és szomorúság egyként lelkének legmélyéről fakad. Naiv és szeretnivaló hős, akinek néha a szájába kell rágni valamit, hogy igazán elhiggye azt, máskor pedig új dolgokat is képes kitalálni. A személyiségek, akiknek arcát a darab során magára ölti, kisemberek, hősök, hadvezérek és tudósok egyaránt. Madách szándékosan meg akarja mutatni Ádámjának a történelmet többféle nézőpontból is. Az első férfit az öngyilkosságtól nemcsak életösztone, de

tudatos vállalása menti majd meg. Addig Ádám mintha sodródott volna a történelemmel. Ébredése s Éva anyaságának bejelentése után válik majd életét öntörvényűen élő személyiséggé.

Éva életében is ez a személyiséggé válás pillanata; a születés szentségével megpecsételve. Ő általában a háttérben marad fáraók, Miltiadészek és Dantonok mögött. De úgy marad a háttérben, hogy az ő életüket mégis meghatározza (lásd különösen Kepler esetét!). Alakításai elsősorban nem történelmi archetípusok, mint Ádáméi, hanem a mindennapokból stilizált nőfigurák, nőálarok.

Lucifer talán a leginkább archetipikus figura a három főszereplő közül. Nevének első jelentése „fényhordozó”, „Esthajnalcsillag”, a *Bibliában* az angyalok egykori fejedelme. Trónját az Úr trónusa fölé akarta helyezni, amiért az Úr a többi engedetlen angyallal együtt letaszította a Mennyből. A *Tragédiában* ő „a tagadás ősi szelleme”, aki a teremtésből követeli a részét. El akarja veszejteni Ádámot és Évát, s bennük az emberiséget. Tagadásával azonban mindig további küzdelemre-keresésre is buzdít és ingerel. Ádám idealizáltságával szemben ő az, aki csalódott, keserűen sem vigasztalódó ördöge az átkos tudásnak.

Ádám, Éva és Lucifer, ha szükséges, akkor alakító-formálói a körülöttük zajló történelemnek, máskor csak szemlélődők. Kétségtelenül stilizált főalakok, mégis önálló akarattal, jellemük van – nemcsak az éppen betöltött szereptől függően, hanem eredendően. S erre a meglévő értékalapzatra épül rá az adott színben megformált aktuális figura. (Az állandó szerepcsere pedig a mű érdekességét, nézhetőségét is fokozza, s a színházi hagyományhoz közelíti a drámai költeményt.)

Ők hárman együtt: Madách három lírai éneke. A madáchi beszédmód lényeges vonása ez a különös, trichotomikus vagy már polifón narráció. A három vitatkozó, gyűlölködő-szerető-síró-nevető individuum szövegeik mindvégig egymás mellett halljuk. Ugyanakkor ők önmagukban is értelmezik a világot, sőt egymás szavainak első hallgatói és interpretátorai is.

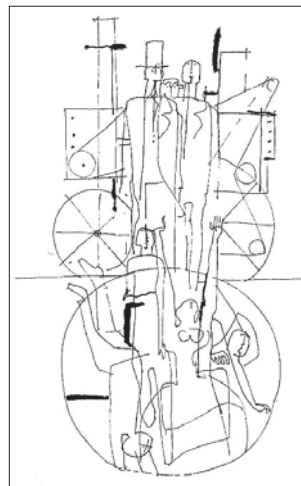
1957-es rajzok

1980-as rajzok

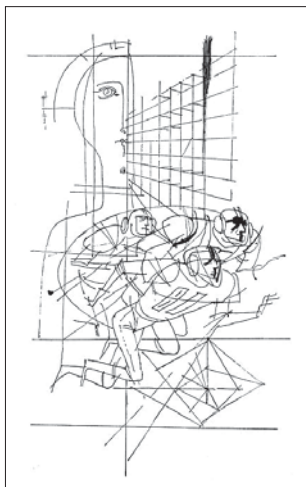
Prága II – 10. szín

London – 11. szín

A 281–282. oldalakon Kass János *Tragédia* ihlette rajzait, rézkarcait láthatod. Madách műve a művész egész életét végigkíséri. Vallomását a 283. oldalon olvashatod

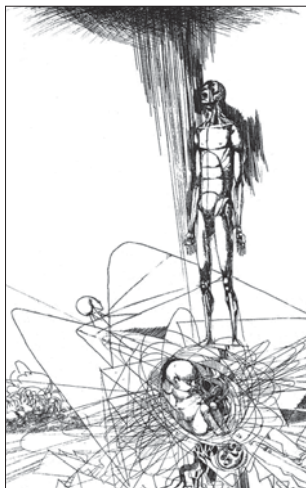
1957-es rajzok

1980-as rajzok

Falanszter – 12. szín

Pálmafás vidék II – 15. szín

IRÓNIA, GROTESZK, MODERNSÉG De ironia nélkül még a lét mögöttes tartalmainak érzékelése sem lehetséges; s jelképek nélkül nincs kultúra és nincs történelem. Ez az, ami igazán emberré tesz bennünket, ez az, ami több, mint a puszta létfenntartás. A korezmény fejeződik ki tehát Madách látásmódjának választott hangnemeiben és szimbolikusságában. Ezzel is megfelelően a világirodalom korabeli mozgásainak (Gogol, Ibsen, Csehov).

A *Tragédiában* megjelenik tehát a századközep egyik fontos tendenciája, ízléseszménye, az ironikus-groteszk látásmód. Sőt olykor az abszurdhoz közelítő paradoxonok érzékeltetése is. Mert nem ironikus-abszurd-e a bizánci szín elképesztő vitája homousionról és homoiusionról? (Ez különben nagyon is lényegi kérdés, de itt mindössze egy betűnyi eltérésként s groteszk összefüggésben jelenik csak meg.) Nem abszurd-tragikus-e London haláltánc-jelenete, s nem groteszk-ironikus-e, amikor az eszkimó emberek és fókák mennyiségi relativitását „elemzi”? Vagy amikor a feleségét ajánlja fel a vendégnek (még ha tudjuk is, hogy ez létező szokás volt, és megtiszteltetést jelentett a vendég számára)?

Ezekben a vonásokban a *Tragédia* modernsége már-már a századvég nagy drámáinak világábrázolásával rokonítható. Strindberg álmjátékai, Csehov alakjainak a megértésre való képtelensége, Alfred Jarry (*Übű király*, 1896) látásmódja kétségtelenül a 20. század második felében virágba boruló abszurd dráma előzményének tekinthető. A *Tragédia* ennek a hagyománynak lesz az egyik első alkotása. Miközben tehát lezár egy korszakot, aközben horizontját egy újfajta ábrázolásmód felé nyitja ki. Ebben pedig elsődleges eszköze a viszonyítottság és a viszonylágosság érzékelése lesz a polifónia által. Ez az, ami a mű minden szövegszintjén érzékelhető (szereplők, kompozíció, tér- és időkezelés, nyelviség stb.).

ÖSSZEGZÉS Az *ember tragédiája* a minden jelentésrétegében megjelenített polifónia révén lesz végképp az önmegismerés drámája. A többszólamúság elsősorban a triáda típusú bölceletben, a forgószínpadszerű történelem-, érték- és időszemléletben, a szerepcserés dramaturgiában és a főszereplők gazdag rajzolatú, de poláris személyiségében, illetve a hangnemekben jelenik meg.

A *Tragédia* azonban – bonyolult rétegzettségére ellenére is – közérthető mű. Madách az erőteljes filozófiai, történetbölceleti szólam és a magasrendű nyelvi elvonatkoztatás szintjén is pontosan megtalálja azt a mértéket, amely még nem nevenséges a tudós és még éppen követhető a hétköznapi ember számára.

1. A *Tragédia* két legismertebb illusztrációsorozatának darabjait láthatod e részfejezetben: két nagy művész, két különböző évszázad, két nagyon jellegzetes értelmezésmód. Neked hogy tetszenek e képek? A szokásosnál részletesebben értelmezd a Zichy Mihály- és a Kass János-műveket!

2. Különösen izgalmas elgondolkodásra ad alkalmat és okot, ha tüzetesebben megvizsgálod Kass János 1957-es és 1980-as sorozatának darabjait! Mit szólna ehhez a tényhez: bő két évtized múlva a művész újra feldolgozta a témát! – Mutasd meg szüleidnek, nagyszüleidnek a képeket, s kérd meg őket, magyarázzák el Neked, hogyan, miként van benne a képekben keletkezésük kora is, nem „csak” Madách műve! (Mint ahogyan minden remekműben minden kor minden emberének minden kérdése megfogalmazódik 😊! Szerinted hogy van ez?)

3. Olvasd el a lap szélén az alkotó gondolatait, s próbáld megnézni az általa emlegetett filmet!

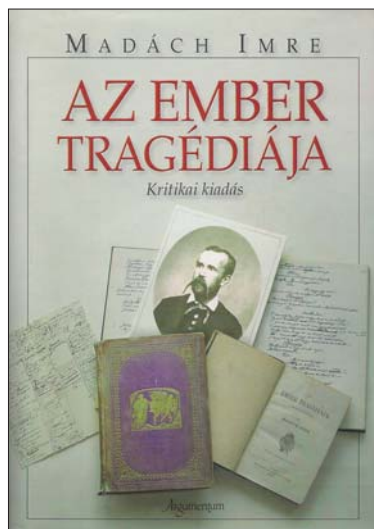
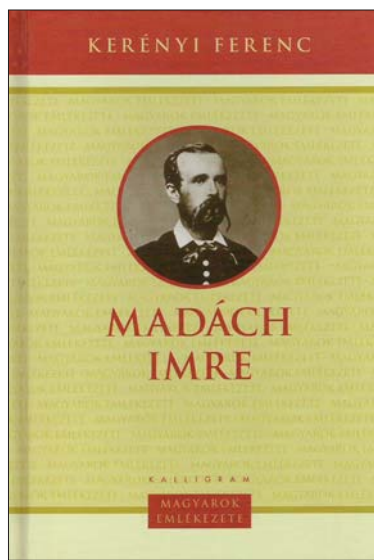
Kondor Béla: Az öreg király (1969). A művész az 1960-as évek egyik legjelentősebb alkotója volt. Érdeemes összevetni e kép eszköztársát Kass Jánoséival, illetve belenézni Alfred Jarry Übü királyába...

„A *Tragédia* illusztrálásakor én nyíltan saját koromról beszéltem, a XX. század második felének pragmatikus világáról. Feltehető nekem a kérdés: miért az ürre, a Falanszterre helyeztem a hangsúlyt, áttörve a hagyományos fel fogás korlátait. A *Tragédia* nyersanyag, amelyben minden kor minden emberének a tragédiája visszatükröződhet. Ma olyan ismereteink vannak, amelyeket Madách még nem tudhatott. Szükség volt a relativitáselmélet korszakában a technikai és szellemi eredmények jegyeinek a megfogalmazására, amelyeknek tudatlanságból fakadó, gondatlan kezelése okozhatja a ma emberének életében a legnagyobb katasztrófát.

A madáchi lángoló alkotóerő hatalmas energiája további művekre is ösztönzött. Madách és a *Tragédia* ihlette 1980-ban készült *Dilemma* című animációs filmet is, amely az első európai komputerrel készült rajzfilm volt. Ekkor is Madách látomása munkált bennem. A filmmel áttekin tettem az emberiség történetét a XX. században rá váró sorsig.”

Kass János, *Triptichon* = Szeged, Mozaik, 2005 = <http://mek.oszk.hu/03400/03486/#> [2008. 03. 09.]

4. Láttál már valamelyik szerzőtől darabot a fent mondottak közül színházban? Mi volt a véleményed? Oszd meg a többiekkel élményeidet!

5. Nézz utána a Madách-szakirodalomnak! Kerényi Ferenc irodalomtörténész – hatszor is kiadta a *Tragédiát!* – legújabb életrajza a pozsonyi Kalligram Kiadónál jelent meg 2005-ben.

6. Ugyanő rendezte sajtó alá az első magyar szinoptikus kritikai kiadást. Erről *jövőre* is tanulunk, most elég annyit megjegyezned, hogy azt jelenti, négy *Tragédia*-szövegváltozatot tudsz benne egymáshoz viszonyítva olvasni. Tehát a könyv képes nyomtatásban érzékeltetni az eltéréseket (több száz ilyen van a szövegben)! – Hú, de izgalmas 😊, nyilván már ki is találtad, mi következik: igen, igen! Próbáld meg elkészíteni a *Tragédia* egy rövid részletének digitális kritikai kiadását (szakirodalmat például itt találsz: Helikon, 1998/4; 2004/3)!

7. „Hass, alkoss, gyarapíts” – gyűjts! Indítsd el a *Tragédia*-projektet! Tudod: képek, zene, előadások dokumentumai, forgatókönyvek, illusztrációk meg minden, minden! Hiszen ami a *Mindenségről* szól, ahhoz mindent össze kell gyűjteni, nem igaz ;-)!?

8. Sőt, sms is lehet benne! Lásd példaképpen ezeket – de Te nyilván sokkal jobbkat tudsz, akár színenként is!

a) michelangelo szeklabakat farag luther kabanban tuzel nagy szellemek
ertektelen munkat vegeznek a hatalom a butak kezeben van ez lenne
a jovo? nagy baj nekunk (160 n)

b) adam & eva megszuletnek egyxre sztem nagy dolog lucifer mindent
maganak akar de az ember ellenall neki a tortenelem megtanitotta ot
kuzdeni s az ur is segiti (160 n)

c) ember embernek farkasa latjuk ezt romaban bizaniban parizsban
pragaban mindenutt a boldogsag csak a teremtesben lehet ezert
adam orul nagyon ha eva anya lesz (160 n)

d)
.....

e)
.....

A Tragédia műfaja és társművei

Goethe, Byron, Shelley, Hugo, Ibsen és Madách – a 19. század, a romantika és a kései romantika nagy kérdésfeltevői, egy „uralkodó műfaj” beteljesítői. Ez a műfaj a ► drámai költemény.

Műfajkeveredéssel gyakran találkoztunk a romantika idején. E vegyes műfajt – immár a kései romantika korában – mindenképpen megkülönbözteti a többtől, hogy egyik arcát a színpad felé fordítja. Drámák egyébként is gyakran szólnak versben, illetve használják fel a költészet adta lehetőségeket, itt azonban másról is szó van.

A drámai költemény lényegében „igen hosszú vers”. Komponálás- és fogalmazásmódja, nyelvhasználata, poétikája közelebb áll a költészet használta eszközhöz, mint a drámai gondolkodásmódhoz. Párbeszédei, jelenetei is elsősorban a lírai mondandó érdekében teremtett elvonatkoztatások. A közlésmód eszközeiben, felfogásában egyaránt lírai jellegű. Majdnem olyasféleképpen, mintha „drámai monológ”-ról vagy a lírai én önmagával folytatott vitáiról – az önmegszólítás lírai alakzatáról – beszél-nénk. Másképpen „lírai drámá”-nak vagy egyszerűen „könyvdrámá”-nak is szokták nevezni a műfajt.

DRÁMAI KÖLTEMÉNY A fogalommagyarázatot lásd a főszövegben!

Johann Wolfgang Goethe
(1749–1832)

Madách művének dedikált
második kiadása (Neisz Péter
tanár úr tulajdona)

Az első szín. Kass János grafikája
(1957)

A *Tragédia* ugyanekkor viszonylag egynemű szöveg is, de vibráló, mozgékony, nyugtalan költemény. Nemcsak méltóságteljesen szólal meg, hanem a kétségekből és reménytelenségekből kiolvasott bizonytalan, ám mégis bizakodó igeneket teremt újjá.

A mű közvetlen előzményei irodalmunkban ama „tagadóversek”, „kérdőversek”, melyek az 1848/49-es időszak bölcséleti megalapozásához járultak hozzá. A *Halotti versek*, a *Vanitatum vanitas*, a *Gondolatok a könyvtárban*, *Az emberek*, a *Világosságot!* vagy később a *Szondi két apródja*. Nemcsak az emberiségdrámák világirodalmi hagyományaira támaszkodik tehát Madách, amikor a *Tragédiát* írja. Hanem a nálunk is születő és értékes gondolati költemények sorozatára. Csokonaira, Kölcseyre, Vörösmartyra, Petőfire – s Arany balladáira: a bűnről, igazságról, szeretetről, szabadságról szóló nagy szózatokra.

Mindazonáltal műfajbéli előzménye irodalmunkban lényegében nincsen. A világirodalomból pedig Byron *Káinjá*, Shelley *Megszabadított Prometheusa* s valószínűleg a *Faust* áll hozzá legközelebb. Bizonyos időszakokban igaztalan vádakat is el kellett viselnie a *Tragédiának*. Még eredetiségét is megkérdőjelezték, mondván, hogy gyenge utánzata Goethe művének. Ez persze koránt sincs így – még az alapvető kérdések hasonlósága ellenére sem.

Épp eredetiségének is nagy érdeme van abban, hogy a *Tragédia* az emberiségdrámák közül – a világirodalomban – az egyik legsikerültebb. Madách megtalálta a legjobb arányt líraiság és cselekményesség között, ezért a mű nemcsak hogy nem unalmas, de kimondottan „izgalmas”, feszült. A színváltások is kellőképpen mozgatják a fantáziát, ám túlzásba sem esnek. Pontosan annyi van belőlük, amennyi még érdekesen bemutatható, s amennyi az emberi történelem legfontosabb állomásait és kérdéseit képes megeleveníteni. S ezt nemcsak lemeztelenített illusztrációként teszi, de élő cselekménnyé varázsolva – olykor egy-egy kamaradráma élményét is nyújtva.

A *Tragédia* tehát abban különbözik leginkább „közvetlen rokonai”-tól, hogy nem elvont eszmék megjelenítésének célja vezérli. Sőt, a drámaiságot legalább annyira komolyan veszi, mint amennyire fontos, hogy a tragikum lírai szövegben jelenik meg. Szereplői nem megszólalnak vagy verset mondanak, hanem beszélnek. A féltékenység, a kapzsiság vagy a szabadságvágy itt véresen komolyan veendő. Mint ahogyan az emberiség nyomora és pusztulásának előképe is megrázó erővel jelenik meg.

A Tragédia utóélete és feldolgozásai

Az *ember tragédiája* alapvetően nem színpadra írt mű, melyet mégis játszani kell színpadokon. Olvasmányként is nehéz: nyelvén Arany János igazítgatott-csiszogatott. Ez a nyelv a maga régiességével együtt mintha önmagában is egyfajta méltóságot hordozna – három-négy évtizeddel korábbi nyelvállapotot tükröz. Közelebb áll Vörösmarty romantikus szárnyalásaihoz, egyetemes képeihez, sikolyaihoz, melodrámaíhoz és tragikumához, mint a rákövetkező népiesség ellentétekben, megfelelésekben gondolkodó fogalmazásmódjához. Még nem az *Őszikeket* író Arany lírai puritánságával, szimbólumok majdani születését sejtető tisztaságával szól ez a nyelv. De már Petőfi világmegváltó szándékával s Vörösmarty látomásainak fenségével sem. A két ízléscím közötti madáchos szöveg ez; kissé már töredezett, keletkezésének korát pontosan jellemző intellektuális versbeszéd.

E miatt mindig különösen izgalmas e kettős műfajú alkotás színpadra állítása. Az *ember tragédiája* ráadásul még azért is fontos tapasztalatokkal gazdagít bennünket, mert Petőfi nevéen és versein kívül irodalmunkból először Madách és műve volt képes áttörni a nyelvi korlátokat, s került bele a világirodalomba.

A színpadravitel megszámlálhatatlanul sok variációja mellett meg kell említeni az immár klasszikus televíziós feldolgozást (1969). Zichy Mihály illusztrációsorozatát (1887) és Kass János rajzait fejezetünkben is bemutattuk (1957, illetve 1980). S 1989 óta (!) készül Jankovics Marcell nagyszabású adaptációja, *Az ember tragédiája* rajzfilmváltozata.

Am a legkülönösebb vállalkozás kétségtelenül Jeles András *Angyali üdvözet* című filmje (1984), melyben a rendező 10-12 éves gyerekszereplőkkel játszatta el a *Tragédiát* (pontosabban annak részleteit a 11. színing). A film megszületésekor is vitákat váltott ki, melyek a téma kapcsán azóta sem szűntek meg.

Jeles András célja az lehetett, hogy a lét legáltalánosabb kérdéseit vesse fel gyerekek számára. Ők pedig valamilyen szinten nagyon is élik-értik a történelmet és a filozófiát is; még ha nem is tudják, hogy így hívják ezeket. Sőt az is kiderülhet, olykor mélyebben értik a szöveget, mint a felnőttek! E mélységeket kell megkeresni a rendező szerint. Másfelől egy új szempont – gyerekszereplők alkalmazása – új megvilágításba helyezhet még oly sokszor elemzett művet is, mint *Az ember tragédiája*.

Jeles András: *Angyali üdvözet* (1984)
– kerekén 100 perces film gyerekszereplőkkel

Trill Zsolt a Beregszászi Ilyés Gyula Magyar Nemzeti Színház *Tragédia*-előadásában (1999)

„A dadogó Demosthenes kavicsot köt nyelve alá s beszélni tanul, de ezen az erőpróbán a világ legnagyobb szónokává lesz és olyat mond, amit senki se mondott előtte. Különb varázssal hat ránk Az Ember tragédiájának zord szövege. Sötét tömbnek rémlik, mintegy durva vasérből, égből hullott meteorkövekből összeróva, melyet itt-ott gyöngéd aranypánttal fogott egybe legnagyobb művésznünk, Arany János. Most már teljesen miénk a költemény. Bajos is róla szólnunk, annyira vérünkbe vált, annyira belénk ivakodott minden értékelése és idézete, akár tudunk felőle, akár nem. Egy mivelünk. Vele nőttünk. Már kisgyermekkorunkban innen ittuk a történelemszemlélet edző italát. Az, hogy magyarok vagyunk, többek közt azt is jelenti, hogy Az Ember tragédiáján nevelődtünk.”

KOSZTOLÁNYI Dezső, *I. m.*, 232–233 (eredeti helyesírással! – F. B.)

„Ki írta” Az ember tragédiáját?

„Madách remeke a megmaradását, tehát minden sikerét, mai világhírét Arany Jánosnak köszönheti” – írta 1972-ben Szabó József Madách-kutató.* A *Tragédia* új kritikai kiadása – lásd a [284. oldalon!](#) – bemutatja azokat a változtatásokat, amelyeket Arany hajtott végre a művön Madách kérésére.

A szövegváltozatok bármilyen mű esetében új értelmezések lehetőségeit jelzik. (Péter László például – említettük – megtalálta Juhász Gyula *Anna örök* című versének kéziratát és első közlését. Ezek szerint a szöveg zárata: „Élsz és uralkodol örökkön, Anna.”) Különösen érdekes ez a szerep, ha olyan variánsra bukkanunk, amely nem is a szerzőtől származik. S ráadásul szebb, jobb, mint az eredeti! Ilyen volt *tavaly* Vörösmarty A *vén cigány*ában a „Mi zokog, mint malom a pokolban?” sor. A „zokog” szó ugyanis – emlékszünk rá – sajtóhiba, a kéziratban a többször javított „zuhan”, „zuhog” változatok találhatók e helyen.** A sajtóhiba a vers sokkal köznapibb kifejezését átpoétizálta...

A *Tragédia* esetében sajtóságos, hogy az alapvető változat(ok) a szerző kérésére születtek. Vagyis Madách elfogadta Arany János javaslatait, melyek természetesen általában tényleg jobbak voltak, mint az eredeti szövegrészek.

Arany egyébként nem változtatott olyan sokat, mint többen vélik. Ám igaz, hogy egyrészt kulcsfontosságú helyeken („A gép forog, az alkotó pihen” sor például egészében tőle való), másrészt az „elfogadható”-nál, a „szokásos”-nál mégiscsak erősebben nyúlt bele a szövegbe.

A műnek az említett új kritikai kiadása a változatokat egymás mellett közli, s végképp tisztázza – írásszakértő bevonásával is – a Madách szerzősége körüli kérdéseket. Így most már nyugodtan leszögezhetjük, hogy Az ember tragédiáját természetesen Madách Imre írta ☺.

Eva.
Ah eitem a' dala, kála itenemmel!
Nélaín
Gyani som ei ei, ei fogom követni.
Eiab as a' vég. – eab as endnám feladni.
Ah thr.
Mondottam ember: küldj'ei bízva bízzal!
vége

Az utolsó sorok

* Idézi SINDELYES Dóra, *Az alkotó végre pihenhet*, HVG, 2005, dec. 15, 85–89 (idézet: 86).

** Ismét megadjuk a leelőhelyet, ha *tavaly* nem lett volna időd megnézni ;-): VÖRÖSMARTY Mihály: *Összes művei. Kisebb költemények (1840–1855)*, sajtó alá rendezte TÓTH Dezső, Bp., Akadémiai, 1962 (kritikai kiadás).

1. Természetesen az lesz a legjobb, ha te Magad eredsz a nyomába a szerzőségi kérdésnek! Hogyan indulsz el a kutakodásban?

2. Befolyásolják-e az Arany-féle változtatások a mű értelmezését? Hogyan és mennyiben?

3. Játsszátok el egy próbapert a szerzői jogokkal kapcsolatosan, melyben Arany a felperes – merthogy a könyvborítókön nem tüntetik fel a nevét társszerzőként –, s Madách az alperes!

4. Nemcsak a két szövegváltozat (Madáché és Aranyé) érdemes az összehasonlításra, hanem e két tündöklő szellemnek a *Tragédia* kapcsán folytatott levelezése is igazi élményekben részesíthet!

5. Te milyennek tartod a *Tragédia* filozófiáját, világnézetét? Szerinted optimista vagy éppenséggel pesszimista a mű befejezése?

6. Az új Nemzeti Színház a *Tragédia* előadásával nyílt meg 2002-ben Budapesten. Szikora János posztmodern rendezői felfogása sok kritikát és sok elismerést kapott annak idején. Nézz utána ennek az adaptációnak!

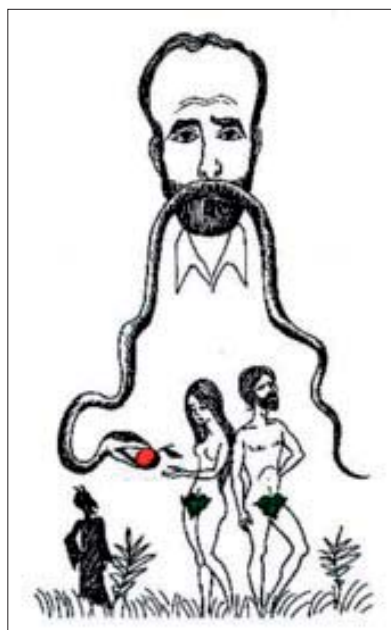
7. Ha érdekel a madáchi világ, akkor érdemes elolvasnod a Mózeszt is! Majd Dosztojevskij regényeinél, a *Bűn és bűnhődés* főhősénél, Raszkolnyikovnál vissza is fogsz gondolni rá!

Két képkocka a Jankovics Marcell neve fémjelzte animációsfilm-változattól. Itt nézhetsz utána a film hosszú vajúdtörténetének: www.mmakademia.hu/ab/4/406.php

A Budapest Bábszínház *Tragédia*-előadását Garas Dezső rendezte (1999)

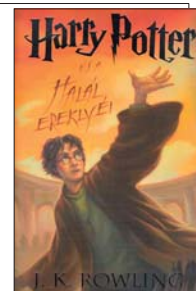
Kaján Tibor rajza képeslapon.
A Borda Antikvárium kiadása

8. Te kikre osztanád – mai magyar színészek közül – a *Tragédia* főbb szerepeit? Milyen szempontokat vennél figyelembe a felkéréskor?

9. Keres könyvtárban és a neten minél több *Tragédia*-kiadást, és hasonlítsd össze egymással őket minél többféle szempontból!

10. Sok-sok szállóigévé vált részletet találhatsz Madách fő művében. Gyűjts össze minél többet!

11. Harry Potter is egy kis Ádám, nem? Mi a véleményed? Vagy inkább Lucifer? És a többiek? Keres megfeleléseket a Harry Potter-történetek és *Az ember tragédiája* között! Persze lehet, hogy nincs igazam, amikor erre kérlek... Csak azért gondoltam ilyesmire, mert ha ezt is el tudták játszani 10-15 éves gyerekek, s ebben is rengeteg a fantázia, mese, nem-valóságos elem, varázslat, akkor miért ne lehetne összevetni egymással a kettőt ;-)?

12. Karinthy paródiáját, *Az emberke tragédiáját* lásd a *Ráadásban*!

13. Végül pedig, pihenésképpen olvass el néhány bölcs tanácsot Madách-tól! „Egyműves szerző” ugyan, de azért írt mást is, nemcsak a *Tragédiát*! *Lantvirágok* című verseskötetébe is érdemes belelapozni, „füveskönyv”-e pedig méltán sorakozik abba a hagyományba, amelynek majd Márai Sándor lesz a folytatója a 20. században (s még kik?)!

14. A Kajárpécsi vízirevű nevű amatőr színjátszó együttes *Az ember: tragédia* címmel készített adaptációt Madách művéből... Te milyen címet adnál a Magad változatának?

15. S mit szólsz Kaján Tibor Madách-karikatúrájához?

16. A [285. oldalon](#) egy varázslatosan szép *Tragédia*-példányban gyönyörködhetsz. Miért szép ez a könyv? Figyeld meg a borítót, a kötetést, a betűtípust, Madách kézírását, a dedikáció visszafogottságát!

17. Nézz utána, hány nyelvre fordították le Madách művét – Ebben az újságikkben arról olvashatsz, hogy ismét van egy (fractal) írónk, akinek *A fehér király* című regényét immár a 28. nyelvre fordítják 2008-ban. Mit szólsz ehhez? Olvass bele a könyvbe – meglátod, talán nem is tudod letenni! Hozd többféle kapcsolatba a Madách-fejezettel!

„HA MINDEN KÖTÉL SZAKAD, ELMEGYEK FÜRDENI”

DRAGOMÁN GYÖRGY REGÉNYE, A FEHÉR KIRÁLY AZ ORF (AZ ÖSTERREICHISCHER RUND-FUNK, VAGYIS AZ OSZTRÁK KÖZSZOLGÁLATI MŰSORSZOLGÁLTATÓ) JÚLIUSI SIKERLISTÁJÁNAK ÉLÉRE KERÜLT, OLYAN LAPOK MÉLTATTÁK, MINT A THE NEW YORK TIMES VAGY A THE WASHINGTON POST, ÉS A REGÉNYT IMMÁR 28 NYELVRE FORDÍTOTTÁK (ILLETVE ÉPP MOST FORDÍTJÁK) LE.

AZ ALIG 35 ÉVES ÍRÓT ARRÓL FAGGATTUK, HOGYAN KÜZD MEG A VILÁGSIKERREL ÉS AZ ÍRÁS CSODÁS GYÖTRELMÉVEL.

Dragomán György: Az írás sokáig tart és nagyon egyedül van közben az ember, a kész könyvet kézbe kapni szinte nagyobb dolog, mint egy születésnap. Aztán a könyv megjelenik, és kezdődik újra a munka a következő regényen, ez néha elég nyomasztó tud lenni. Az a fajta siker, amit *A fehér király* kapcsán átélhetek, talán könnyít egy kicsit ezen az időszakon. De nem állíthatom, hogy teljességgel elfogtam volna ezt az egészet. Szokni kell az érzést, hogy vannak olyan emberek, mondjuk Dániában, akik szeretik a könyvem, és ha csak egy időre is, de beléptek abba a világba, amit én hoztam létre. Be kell vallanom, munka közben nemigen tudok az olvasóra gondolni, magammal vagyok elfoglalva, vagyis inkább a szöveggel, amin éppen dolgozom.

HOGYAN VISONYUL AZ IDEGEN NYELVEKEN MEGJELENT REGÉNYEIDHEZ? MENNYPONTRA ÉRZI SAJÁTJAINAK ŐKET?

D. Gy.: Nagyon tudok örülni egy-egy idegen nyelvű kiadásnak, majdnem olyan felszabadító érzés, mint a magyarul megjelent regényt kézbe kapni. Lehet nézegetni a borítót, lehet lapozgatni, és lehet szolgálni a friss nyomdafesték illatát.

MENNYPONTRA VESZ RÉSZT A FORDÍTÁS FOLYAMATÁBAN?

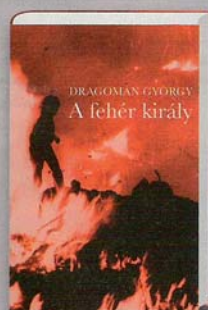
D. Gy.: A fordítás nem közös munka. Majdnem olyan magányos mesterség, mint az írás. Én csak annyit tehetek, hogy ahol tudok, segítek a fordítóknak, és amennyire tőlem telik, igyekszem megkönnyíteni a munkáját. Van, aki többet kérdez, van, aki kevesebbet, de gyűjtöm a kérdéseket, ezekből és a regényhez a fordítók számára írt kommentárjaimból összejött egy szép nagy fájl, ezt mindig azonnal elkü-

döm, ha jelentkezik egy-egy új fordító, így mostanában egyre kevesebb a kérdés.

VAN-E OLYAN IDEGEN NYELVŰ KIADÁS, AMELYNEK MEGJELENÉSE KÜLÖNÖSKÉPPEN ÖRÖMERE SZOLGÁLT?

D. Gy.: Az angol fordítás volt az első, amelyben igazán részt tudtam venni (Olchváry Pali barátom szerencsére nagyon jól tette ezt). De mindegyik fordításnak nagyon örülök, és magam is műfordító lévén nem tudom eléggé hangsúlyozni, mennyire hálás vagyok a fordítóimnak azért, hogy hónapokot vagy akár fél éveket hajlandóak áldozni az életükéből a szövegeimre.

MIT TESZ, AMIKOR NEM JÖN A KÖVETKEZŐ MONDAT? AMIKOR

A FEHÉR KIRÁLY

Dragomán György
145 x 220 mm, 304 oldal,
keménytetőbe védőborítással
Rendelési kód: K164

Boltí ár: 2490 Ft
KLUBÁR: 2320 Ft

Hogyan dolgozza fel egy tizenegy éves kamaszfiú, ha apját a szeme láttára elhurcolják? Hogyan éli meg az apa hiányát és az elhurcolás köre épített családi hazugságokat vagy titkolt történeteket? A történetet a fű nézőpontjából látjuk, akinek hirtelen szembesülnie kell a felnőtté válás terheivel.

REMÉNYTELENNEN ÉRZI A HARCOT EGY ÚJABB BEKEZDÉSÉRT? VAN VALAMI „TRÜKKJE” EZEKRE AZ ESETEKRE?

D. Gy.: Azt tapasztaltam, hogy nem szabad feladni, küzdeni kell a szöveggel. De ha belefáradok, akkor sétálni szoktam, főzni kezdek, és ha minden kötél szakad, akkor meg elmegyek fürdeni.

EGYÁLTALÁN KI TUD KAPCSOLNI, VAN MÓDJA IGAZÁN PIHENNI, VAGY FOLYTON VALAMI ÍRNI VALÓAN JÁR AZ ESZE?

D. Gy.: Tény, hogy sokat gondolkodom íráson, de azért igyekszem normálisan élni, és amikor nem írok, akkor igyekszem valóban nem írni. Olyankor teljes odaadással fordítok, vagy dolgozom, vagy játszom a fiammal, vagy főzök, vagy bevásárolok, vagy éppen könyvespolcot építek.

EL TUD SZAKADNI AZ ALKOTÁSAITÓL? BIZTOS ABBAN, HOGY A LEZÁRT MŰ KÉSZ, BEFEJEZETT EGÉSZ? VAGY KÉSŐBB ELŐFORDUL, HOGY EGY-EGY SZÓT KICSERÉLNE, KIJAVÍTANA EGY MONDATOT?

D. Gy.: Sokára szoktam elkészülni, de ha egyszer eldöntöm: készen vagyok, akkor már nem változtatok a szövegben. Újraolvasni sem volt szokásom, furcsa is, hogy most a fordítások meg a felolvasások miatt újra és újra kézbe kell vennem *A fehér királyt*. Szerencsére még mindig elégedett vagyok a szöveggel, végül is megtehettém volna, hogy a fordításoknál változtatok rajta, de nem éreztem szükségét ilyesminek.

AZON TÚL, HOGY FELESÉGEK, SZABÓ T. ANNA KÖLTŐVEL EGYMÁS ELSŐ SZERKESZTŐI, A CSALÁDJÁ VAN VALAMILYEN BEFOLYÁSSAL VAGY HATÁSSAL A TÖRTÉNETEIRE?

D. Gy.: A regényeimre nemigen. Ha mesét írok, akkor viszont előfordul, hogy abba bele-beleszólnak

Dragomán György

a kisfiaim, sőt olyan is volt már, hogy tanácsot kértem tőlük.

NAGYON GONDOSAN SZERKESZTETT ÉS FRISSÍTETT HONLAPJA VAN, TELE AZ ÍRÁSAIVAL. MENNYPONTRA FONTOS, HOGY A MŰVEI PÁPIRÓN, BEKÖTVE IS MEGJELENJENEK?

D. Gy.: Nagyon fontosnak tartom. A könyveket egyelőre papíron igazán jó olvasni, az internet inkább csak kiegészítő, meg a tájékozódást szolgálja, mint valami hatalmas, folyamatosan frissített lexikon. De tény, hogy ma már szinte mindenki a neten keres először, ha ott nem talál, akkor kicsit olyan, mintha nem is léteznék. Nagyon fontos a honlap, de a könyveim nélkül nem sok értelme volna.

KOMOR VILÁGOKAT TÁR ELÉNK IGAZI KELET-KÖZÉP-EURÓPAI TÖRTÉNETEIBEN. AKI BELEKEZD A KÖNYVEIBE, NEM MENEKÜLHET. A RÉGI FÉLELMEKET ÍRJA KI MAGÁBÓL? OTTHONOSABBAN MOZOG AZ ILYEN NYOMASZTÓ KÖZEGEKBEN? VAGY EGYSZERŰEN PONT EZ A MILÍÓ A LEGALKALMASABB ARRÁ, HOGY ELMESÉLJE, AMIT SZERETNE?

D. Gy.: Nem tudom, mindig is nagyon érdekelt a hatalom és a kiszolgáltatottság természete, és persze a szabadság kérdése. Valóban sokszor írok nyomasztó világokról, de én ezt nem érzem terápianak, nem gondolom, hogy borzalmas életem lett volna. Láttam ugyan közelről egy viszonylag kemény diktatúrát, de szerencsém volt, a rendszer nem akart eltiporni, talán csak elkergetni. De azért úgy gondolom, hogy az erőszakot és a borzalmakat humorosan, a maguk abszurdításában is képesek vagyok ábrázolni, de csak naturalisan.

Szél Felícia

Az emberke tragédiája

Madách Imrike után Istenkéről, Ádámkáról és Luci Ferkóról
A versikéket írta Karinthy Fricike

Bevezetés

Toncsi, Fercsi, Jancsi, Náncsi.
Csupa kandi, meg kíváncsi
Kisgyerek.
Amit Imre bácsi néktek
Elmesél most – attól égték
Ifjak, öregek.
Egyik izzad, másik fázik,
Egy vígan hahotázik,
Másik pityereg.
Ha így nézed, domború,
Ha így nézed, homorú,
Egynek szörnyű mulatságos,
Másnak szomorú.

Első szín

Utcu Lajcsi, hopsza Lenke,
Volt egyszer egy jó Istenke,
Azt gondolja magában:
Mit ülök itt hiában?
Megteremtem a világot,
Hogy olyat még kend nem látott.
Hogyha látod, szádat tátod,
Mesterségem megcsodálad.

Amint mondta, úgy is tett,
Dolgozott egy keveset,
Hat nap alatt úgy, ahogy
Összecsapta valahogy,
Rajta nem is másított,
Csak egy nagyot ásított.

Rafael, Miska meg Gábor,
Ebből állt az angyaltábor.
Rafi mondta: halihó,
Ez a világ jaj be jó!
Miska mondta: gyerekek!
Ez a világ de remek!
Gabi mondta: mi lesz még,
Ha meglátjuk az eszmét?

Luci Ferkó azonba'
Írgy volt és goromba.
Meee, mondta, szebb is akad,
Nekem nem kell, edd meg magad.

Ilyen volt a Luci Feri,
De Istenke meg is veri,
Nem kell szárny, repülj gyalog,
Dobjátok ki, angyalok!

Második szín

Ádámka meg Évike
Édenkertnek végibe
Hancúroztak, ittak-ettek,
Állatokkal verekedtek.

Ádámka nem akart menni
Évikével almát enni.
Évi mondta: ne légy fád,
Láttam két szép almafát.

Angyalka jött, nagyon mérges.
Vigyázz, az az alma férges!
Istenke se akarja,
Hasacskátkot csikarja.

Luci Ferkó rossz kölök,
Éppen arra lődörög,
Juszt is, mondta: egyetek,
Tömjétek meg begyetek.

No most tele van a bendő,
Itt a bűn, az eredendő.
Mars ki innen, istenvertek!
Bezárjuk az Édenkertet.

Harmadik szín

Vége lett a jó életnek,
Éviék szegények lettek,
Mert elkövették a rosszat,
Dolgozhatnak most naphosszat.

Mi lesz ebből, Évikém!
Nem bírom egy évig én.
Csak tudnám, mi lesz belőlem,
Mit akar Istenke tőlem.

Luci Ferkó majd megmondja,
Annak ez a legfőbb gondja,
Mióta büntetés végéből
Őt is kidobták az égből.

Feküdjetek a bokorba,
Kimondom most nektek sorba,
Évi, Ádám,
Kibontom a meseládám.
De előbb módját megadni,
Van szerencsém bemutatni,
Ha nem tetszik a regény,
Vagy az ágyacska kemény,
Ez a kislány megpuhítja,
Úgy hívják, hogy zöld remény.

*Az emberke tragédiája szóban,
pantomimban, dalban és tánc-
ban elmesélve. Bemutatták...*

Negyedik szín

Ádámkából azon nyomba
Fáraó lett Egyiptomba.
Nagyon finom volt a dolga:
Mint a pelyva, annyi szolga
Dolgozott egy kőhegyen
Csakhogy neki jó legyen.

Gile-gula, tarka-barka,
Rabszolgának fáj a marka,
Férfiszolga, nőcseléd
Liheg-lohog, csőcselék!

Ha kilóg a nyelvecskéd,
Megverünk, mint kis kecskét,
Csihi-puhi, mertek-gyertek,
És egy szolgát agyonverték.

Évike, hogy látja ezt,
Nosza pityeregni kezd.
– Mit pityeregsz, te gyerek?
Évi tovább pityereg.
– Na megállj csak, az apád!
Eltörtétek a babát!

– No majd veszek frisset, másat,
Finomat és elegánsat!
– Ez már úgyis régi, ócska,
Így szólt a jó Fáraócska.

Égszakadás, földindulás,
A fejemen egy koppanás,
Átszaladunk egy más korbá,
Szaladj te is pajtás!

Ötödik szín

Görög hazát akkor éppen
Megtámadták, kérem szépen,
Miltiades fővezér
A csatába ment ezér!

Hát ahogy ott csatázott,
Mint valódi hellén,
Arra ment egy ellenség,
Megszúrta a mellén.

No ez mégis hallatlan,
Hogy a nép ily hálátlan.

Nincs hálátlanabb a népnél,
Otthagyták őt a faképnél.

Királynak, ha nincs szószéke,
Hatalmának bezzeg vége.
Igyuk meg a tejecskét,
Csapjuk le a fejecskét.

Égszakadás, földindulás,
A nyakamon egy koppanás,
Átszaladunk egy más korbá,
Szaladj te is, pajtás!

Hatodik szín

Hú, ezek de rosszak lettek.
Énekeltek, ittak, ettek,
Évi, Ádi gonoszcsontok,
Elvetettek minden gondot.
Évi röhög, mintha ráznák,
Csintalanok és paráznák,
Nincsen benne semmi könyör,
Azt mondja, hogy fő a gyönyör,
Fő a gyönyör meg a gyomor,
Persze, lett is szörnyű nyomor.

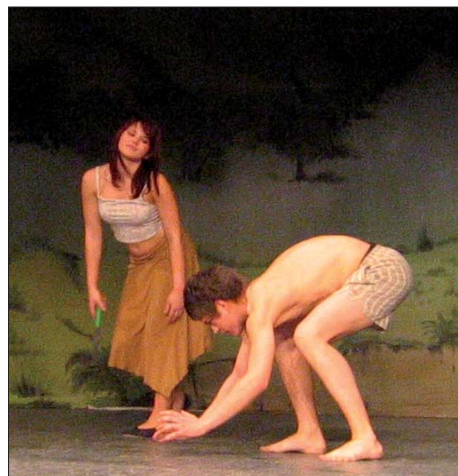
Ádi, Évi rossz is, rest is,
Hát egyszer csak jött a pestis,
Jött a csúnya dögvészecske,
Hullt a nép, mint a legyeecske,
Kézze, lábba kalimpált,
És aztán meghalukált.

Ekkor jött a szent Peti,
Ki a rosszat megveti,
– Ádi, Évi, nézd meg eztet,
S megmutatta a keresztet.

Égszakadás, földindulás,
A szívemen egy koppanás,
Átszaladunk egy más korbá,
Szaladj te is, pajtás!

Hetedik szín

Tankréd bácsi énekel,
Azt mondja, hogy hinni kell.
Egyik hiszi eztet, aztat,
Másik hiszi aztat, eztet,
Egymás kezéből kitépik,

Rongyolják a szent keresztet.
Ejnye, csípje meg a macska!
Hol az exact fogalmacska?

Évi a zárdába ment,
Nem szép tőle, annyi szent.
Lett belőle Izidóra,
Nem hallgatott okos szóra.
Ádi mondja: csip, csip, csip,
Gyere már ki egy kicsit.
Évi, Évi, gyere ki,
Ég a házad ideki.
Évi mondja: nem, nem, nem,
Nem enged a korszellem.

Feri mondja: a kereszt!
Mefogtad, de nem ereszt!
Égszakadás, földindulás,
A hátamon egy koppanás,
Átszaladunk egy más korbá,
Szaladj te is, pajtás!

Nyolcadik szín

Ádi, Évi, ácsi, pácsi,
Ez meg itt a Kepler bácsi,
Nem ám holmi fecske-locska,
Kenyere a csillagocska,
A nagy bolygó náció
Meg a gravitáció.

Egyedem-begyedem,
Meg a világegyetem.

Közben Évi: juj, juj, juj,
Egy fiúval összebuji,
Hogy majd vesznek, éljen, vivát:
Ádámkának vásárfiát.
Nem fügét és nem narancsot,
Icipici kis agancsot,
Felteszik a fejire,
Jól fog állni nekie.

Csakhogy ahhoz pénz kell ám,
Adjál nekem, Ádikám.
Ádi mondja: no, mi lesz még?
Nem szeretem ezt az eszmét,
Unció-smúnció,
Szebb a revolúció.

Égszakadás, földindulás,
A szememen egy koppanás,
Átszaladunk egy más korba,
Szaladj te is, pajtás!

Kilencedik szín

Játsszunk fej vagy írást mostan,
Mondta Ádám a magosban.
Hogyha írás, semmi sírás,
Mindennapra egy tojás.
Hogyha fej lesz, de sok hely lesz,
Minden bögre csupa tej lesz.
Megisszuk a tejecskét,
Lecsapjuk a fejecskét.

Utolsó pár legelőre,
Kimegyünk a legelőre.
Miénk a föld, rontom, bontom,
Az én nevem Kukorica,
Kukorica, Kukorica Danton.

Utcu bizony megérett a meggy,
Danton bácsi ki a rétre megy.
Kint a réten fűbe harap,
Hiányzik belőle egy darab.

Égszakadás, földindulás,
Könyökömön egy koppanás,
Gyerünk vissza, pajtás!

Tizedik szín

Ádámkának mi nem jut eszébe,
Hogy ő mostan beleül a székbe.
A tudományt onnan magyarázza,
Hú tanítványt a hideg kirázza.

– Tudós bácsi, mondd meg nekem,
Mi legyen a mesterségem?
– Vegyél könyvet, tollat, irkát,
Mindenféle irka-firkát!

– Tudós bácsi, vettem, hoztam,
Mit csináljak vele mostan?
– Dobd a tűzbe hamarjába.
Jó meleg lesz a szobába!
– Beledobtam, lángol, ég is,
Mit csináljak mostan mégis?

– Mostan hányjál bukfencet,
Mert a tanító csak henceg,
Nem tud ő se jobbat ennél,
Amitől okosabb lennél!

Égszakadás, földindulás
Az agyamban egy pattanás,
Átszaladunk egy más korba,
Szaladj te is, pajtás!

Tizenegyedik szín

Hálaisten, nem kell
Iskolába menni,
Ádámnak, Ferkónak,
Nincsen dolga semmi.
Kimennek sétálni
A piacra ketten,
Azt mondja az Ádám:
– Jaj, de éhes lettem!
Ferkó mondja – Addig ehetsz,
Míg a zsírtól meg nem repedsz,
Amíg tele van az erszény,
Te maradsz a polgáreszmény!
Pénzért mindent megkapunk,
Vedd elő a bukszát,
Vendéglőben sört iszunk,
Megesszük a buktát!

Arra megy az Évike,
Figyeli, hogy nézik-e?

Játékot kér Ádámától,
Szereti is hálából.

De a gonosz Luci Feri,
A játékot összetöri,
– Nem kellesz már nekem, Ádám,
Tanuld meg a versen:
Akad, aki többet ád ám,
Ez a szabad verseny.

Égszakadás, földindulás,
A zsebemen egy koppanás,
Átszaladunk egy más korba,
Szaladj te is, pajtás!

Tizenkettedik szín

Hát ez meg már micsoda?
Gőzmalom vagy mosoda?
Akár gyár, akár malom,
Benne nagy az unalom.
Olyan tiszta, olyan csendes,
Olyan sima, olyan rendes.
Nem lehet bent hajkurászni,
Henteregni, falra mászni.
Nem csinálnak benne ácsok
Kardot, csákót, kalapácsot,
Csak gépet, meg kereket,
Csupa rendes gyerekek.

Gyerünk, Ferkó, lássuk,
Itt fogunk ma hálni!
Hadd lám, tudnak-e valóban,
Mint mi tudtunk, fűben, hóban
Olyan édes, kicsi, kedves
Kereket csinálni?

Éz ló, kutya, macska, virág;
Ilyen volt a régi világ.
– Hát ma nincs belőle már!
– Egy maradt csak: a számár.

Égszakadás, földindulás,
Csak kettyegés és kopogás,
Fel az égbe, pajtás!

Tizenharmadik szín

Jancsi, Pista, Marcsa, Lenke,
Ez itten a végtelenke!
Ferkó mondja: hallga, csitt,
Itt elbújunk egy kicsit!
Ádi fél, remeg, gyanakszik,

– Földtanár úr megharagszik,
Hogyha jön és nem talál.
Ferkó röhög: – Oh, te gyáva,
Szebb a pulyka, mint a páva,
Mit nekem föld és halál?
Ádi mondja: – Ecki-becki,
Engem ugyan nem nevensz ki,
Vagyok én is, ide-nézz,
Nekem semmi az egész!

Földtanár úr dül-fül, dörög,
Hol van az a komisz kölök?
Meg kell írni, ecke-becke,
Még mindig nincs meg a lecke!

Égszakadás, földindulás,
A léghajón egy robbanás,
Le a földre, pajtás!

Tizennegyedik szín

Ejnye, csípje meg a csóka,
Több az ember, mint a fóka.
Ez már nem vicc, nem is móka,
Félre jelmez és paróka!

Csupa jég és csupa hó,
Vörös a nap, halihó,
Bife-befagyott a tó,
Didereg az eszkimó,
Mégsincs kedve korcsolyázni,
Inkább volna falra mászni.
De a kunyhó fala sík,
Ha rámászik, leesik.

– Évi, Évi, – Ádi mondja:
– Hol a púder meg a spongea,
Mert itt kissé ronda vagy.
Évi mondja: majd ha fagy.
Nem kell szépség, nem, nem, nem,
Fázom, nem ér a nevem.
Veletek tovább nem játszok,
Vigyetek már haza, sráczok!

Ferkó mondja: csípje csóka,
Nem kell móka, nem kell fóka.
Álommozi leperreg,
Ébredjete, gyerekeek!

Utolsó szín

Álommozi nem forog,
Ádi, Évi hunyorog.
Csodálkozva széttekint,
No most itt vagyunk megint.
Édenkertből kihajítva
Kuksolunk megint sunyítva.
Kinek volna tovább kedve
Hinni, élni lelkesedve.

Luci Ferkó nyavalyás,
Te vagy mindenben hibás!
Hagytál volna nekünk békét,
Mért csináltad ezt a zrit?
Most a remény nem virit,
Elmondtad a mese végét.

Ádi hengeg: – Tudod mit,
Mondok neked valamit.
Oda álom, ide álom,
Nekem ez nem ideálom.
Ha akarom, nem csinálom,
Ez az élet piszokfészek,
Nem csinálom az egészet,
Én elmegyek, kegyed ül,
Rám a Gellért hegye dül,
Csináljátok egyedül!
S ugora már lefelé,
Ekkor jön az Évike:
Ádi, gyere, csitt-csitt-csitt,
Súgok neked valamit.

Unom én az egész mesét,
Ez a játék egy hülyeség.

Te is hagyd ott Lilit, Ferit,
Aki mindig egymást verik,
Nem kell nekem több fiú,
Mind hengegő és hiú.

Fiú lánynak nem barát,
Unom már a maskarát.
Csinnadratta, kereplő,
Nem leszek már szereplő.

Mindig másnak látszani.
Nem kell kalap és kabát,
Csinálok kócból babát,
Azzal fogok játszani.

Ádi is szól szemlesütve:
Mégis jobb a zsemle sütve,
Puha kenyér, házi koszt,
Ördög vigye a gonoszt.

Jóistenke hallva eztet,
Csendben mosolyogni kezdett
Hegyes bajusza mögött,
S elküldte az ördögöt.

Aztán így szólt: no, mint mondok,
Kell-e még az almakompót?
Mért ettetek azt a vackot?
Kaptok érte két baracot.

Az egyiket Évi kapta,
Fejébűbját tapogatta.
– Csak azért, hogy meg ne hízzál,
Másik Ádám fülét érte,
Nem is haragudott érte.
– Te meg, fiam, bízva bízzál.

Így mesélte ember a fiának
S ezzel vége a komédiának.

*...a váci Madách Imre Gimnázium
2007-ben végzett, magyar-történe-
lem-orientált 11. A osztályának tanu-
lói. Az előadást Boda Mária tanárnő
rendezte. A táncbetéteket Jerofejev
Anna tanuló és a 11. A osztály lányai
koreografálták*

keflaubertmaupassantzologogolgoncsaro
vdosztojevskijtolsztojwithmanbaudelaire
verlainerimbaudapollinairepoundèluardril
KEFLAUBERTMAUPASSANTZOLOGOGOLGONCSAROV
DOSZTOJEVSZKIJTOLSZTOJWITHMANBAUDELAIRE
ERLAINERIMBAUDAPOLLINAIREPOUNDÈLUARDRIL

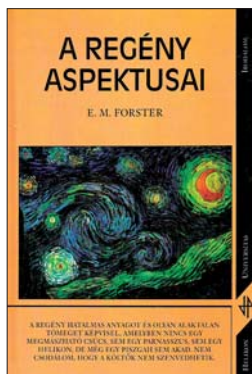
!"#\$%&'()*+,-./0123456789
RSTUVWXYZ[\]^`abcdefghijklmnop
çéñöüáâãäåçêëèëïîïñôõöõü
ııτωϘϙδ...ÀÃÕœœ" " ` ' üÿfi·,,"

Világirodalom

A 19. századi regény útjai	298
A francia próza a 19. században	304
Az orosz regény a klasszikus modernség korában	308
A szimbolizmustól az impresszionizmusig	316
Az avantgárd irányzataiból	323
Ráadás	328

Œ : ; ? A B C D E F G H I J K L M N O P Q
k l m n o p q r s t u v w x y z Œ | Œ ~ Ä Å
ù û ü Th € £ g h A Ø ¥ £ † Š š Ÿ ŷ Ž ž € œ ø
Â Ê Á Ě È Í Î Ĵ Ì Ó Ô Ò Û Ü Û , ~ ~ ,

A 19. századi regény útjai

„Minden 50 000 szónál hosszabb prózai fikciót regénynek tekintünk...” – Abel CHEVALLEY nyomán, némileg trefásan, ekként fogalmazza meg a műfaj „definíció”-ját E. M. FORSTER 1927-ben egyik előadásában...

FORSTER, E. M., *A regény aspektusai*, Bp., Helikon, 1999, 11.

Tony Scherman: Emma Bovary

„Bovaryné én vagyok.”
(Flaubert)

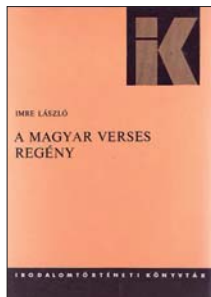
A regény műfajának alakulástörténete a 19. században

A francia és az orosz irodalom nagy korszaka a 19. század. A próza fejlődéstörténetének, ezen belül is a regény alakváltozatainak az irodalomtörténetben páratlan bőségét teremtik meg ezek az évtizedek. A regény az európai irodalom uralkodó műfajává lép elő, megteremti önmagát, majd felvirágozik. Kisvártatva aztán fel is bomlanak alig létrejött, viszonylag zárt formaszabályai. Nagyjából a századfordulón átadja vezető szerepét a drámának (Ibsen, Csehov, Strindberg, Hauptmann, Shaw). Aztán James Joyce, Marcel Proust kezén teremtődik újjá a 20. század első évtizedeiben. De ez a regény már nem az a regény.

A REGÉNY ÉVSZÁZADA Az irodalomtörténészek a 19. századot hívják „a regény évszázadá”-nak is. Mert e műfaj megszületése és tündöklése annyira rányomja bélyegét a korszak irodalmára. Persze azt sem feledhetjük, hogy akadnak kivételek is. Például a magyar irodalomban sem a regény játssza a vezető szerepet, hanem a „gyorsabb”, közvetlenül mozgósító erejű lírai műfajok. Nálunk még elsősorban versbe kíváncsozik mindaz, ami az embereket magukról és világukról érdeklí és érinti.

Európában azonban már a század első évtizedeiben is érezhetőek azok a tendenciák, melyek a társadalmi mozgások következtében elsősorban epikus formákat ígérnek. Ekkor még ► verses regény kínálja a formát, aztán a történés ábrázolása válik mindennél fontosabbá. Ezért a cselekmény leveti a szigorú ritmus és a rím kényszerzubbonyát, vagyis a verses formát, s elindul hódító útjaira.

VERSES REGÉNY Verses formában íródott, de a cselekményvezetést, a komponálásmódot, a tér- és időkezelést tekintve regény-szerű alkotás (Puskin: *Anyegin*, Arany János: *Toldi szerelme*, Arany László: *A délibábok hőse* stb.).

A regény – mert ez a legszabálytalanabb, a legkevésbé zabolázható forma – naggyá válásának pillanatában azonnal túl is lép önmagán. Azonnal a teljesség ábrázolására tör, a totalitás ('világegész') megragadásának igényével lép fel. Időben és térben mindent felszív magába, s mindent meg is akar mutatni. Nincsen előtte lehetetlen, s alig van általános érvényű szabály is.

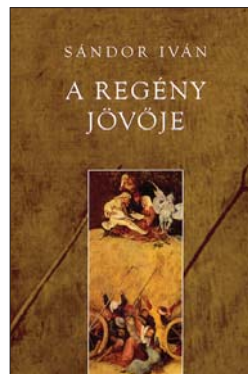
A regény találja fel a „negyedik dimenzió”-t (Ungvári Tamás esztéta kifejezése), az elbeszélői nézőpontot. Egyre bonyolultabb narratívákban és narrációs viszonyokban képes kifejezni a világot. Egyre fontosabb számára a közvetlenül vagy közvetetten megfogalmazott „fieldingi” önreflexió. Gyakran a műalkotás létrejöttének folyamata is a műalkotás tárgya lesz, s adott esetben az alkotó is szereplőjévé válik az elbeszélte történetnek.

A jó regény „önmagát írja”*. Szereplőknek s történeteknek magas szintű összefüggésrendszere jön benne létre. Ez megteremti a saját törvényeit, melyek szinte maguktól viszik előre az eseményeket. Véletlen és szükségszerűség ezáltal sosem lesz mesterkéltségekben egymással, a szerző pedig „krónikás”-sá válik. Nemritkán el is játssza ezt a szerepet, sőt, hangsúlyozza, hogy neki az egvilágon semmi köze nincsen a hősök életének alakulásához... Különben is ezt az egészet – vö. ▶ talált kézirat toposza! – csak úgy hallotta, lomos pince mélyén találta... Meg egyáltalán, nem is érti, miért kérdeznak tőle ilyesmiket, hogy mondjuk Raszkolnyikov miért így cselekedett és miért nem úgy. – Az egy másik világ – mondja az író. – A miénkre vonatkozik, de teljességgel különbözik attól.

„[...] ...a végső értelem [...] nem a rejtélyek megoldásaiból vagy láncolataiból áll össze, hanem valamilyen esztétikailag hatékony egész, olyasmi, amit a regényíró azonnal meg tudott volna mutatni, de ha megmutatja, soha nem válhatott volna széppé is egyúttal. (FORSTER, E. M., *I. m.*, 70.)

„A regény nyelven-inneni tartalmakat igyekszik életre hívni. [...] Nem a szó volt kezdetben, hanem a mondat, azt bontottuk fel mondatrészekre. Nem a mondat volt kezdetben, hanem a bekezdés, azt fejtettük ki mondatokban. Nem a bekezdés volt kezdetben, hanem a regény. A regényt már csak a hallgatás előzi meg.” (OTTLIK Géza, *A regényről* = O. G., *Próza*, Bp., Magvető, 185.)

A rész és egész kérdése mind Forster, mind Ottlik számára a próza egyik legfontosabb titka: amiben egyaránt bizonyosak, s ami ugyanakkor a legkevésbé megfogható állítás, hogy a regény nem „valamiről szól”, hanem maga (a) „valami”. Ottlik ennek megvilágításához két lappal később Kosztolányit is segítségül hívja: „Tévedés azt hinni, hogy a költő érti az életet, és mint valami tanítómester, elmagyarázza. A költő nem érti az életet, és éppen azért ír, hogy az írással mint tettel megértse.”

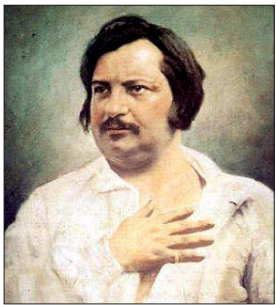
Egy regényíró a műfaj jövőjéről...

„FIELDINGI” ÖNREFLEXIÓ Célzás Henry Fielding angol író „ösposztmodern” művészetére, például a *Tom Jones* című regényre, melyben a szerző állandó kapcsolatban van a befogadóval – kommunikál vele, véleményét kéri a folytatásról stb.

TALÁLT KÉZIRAT TOPOSZA Amikor a szerző úgy tesz, mintha műve szövegét találta volna. Mintha azt valaki más írta volna, s ő csak „sajtó alá rendezte” stb. (Lásd például Ottlik Gézától az *Iskola a határon* vagy Umberto Ecótól *A rózsza nevé!*)

* Vö. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, „A regény, amint írja önmagát”, Korona Nova, Bp., 1998.

KARRIERREGÉNY Kompozíciójára a társadalmi rétegeknek megfelelő helyszínek és események bemutatása, változtatása jellemző. A hős konfliktusba kerül saját magával: ellentmondanak egymásnak erkölcsi törvényei és – karrierje érdekében végrehajtott – cselekedetei (lásd például a 10. évfolyamból Balzac regényeit!).

LÉLEKTANI REGÉNY 19. századi változatában a regényhős gondolatainak és érzéseinek a narrátor által áttekinthetőnek vélt „összesség”-ét ábrázolja. A szöveg jelentős része ezen érzelmi-gondolati tartalmak bemutatásából és értelmezéséből áll. A 20. századi ~ már a freudizmus hatásait mutatja, a tudattalan (tudatalatti) bemutatását is céljának tekinti (gondolj például az *Édes Annára!*).

FEJLŐDÉSREGÉNY A hős(ök) belső fejlődésével, lelki alakulásukkal foglalkozó történettípus. Gyakran ábrázolja a felnőtté válás jellegzetes helyzeteit. A 18. században alakult ki a világirodalomban (Rousseau: *Emil, vagy a nevelésről*; Goethe: *Wilhelm meister...* stb. – emlékszünk rájuk *tavalyról!*). Nálunk a 20. században jön létre (például: Móricz Zsigmond: *Légy jó mindhalálig*).

*Honoré Daumier (e. 'onoré domijé'):
Harmadosztályú vagonban
(1862 körül)*

REGÉNYFAJTÁK ÉS MEGHATÁROZÁSOK A regény tobzódik a forma és tartalom szabadságában. Változatai olyan gazdagságot mutatnak, mely össze sem vehető más műfajokéval. Az alapformákat a 19. század teremti meg: ▶ karrierregény ▶ lélektani regény, társadalomábrázoló regény, napló-, dokumentum-, fikció-regény, krimi, detektívtörténet, tudományos-fantasztikus irodalom. De ezek nagyon nehezen körülhatárolható példák. Inkább csak tendenciák, semmint regénymeghatározások.

Egy-egy megnevezéskísérletben is keverednek formai és tartalmi elemek. Eposzregény vagy regényeposz, történelmi regény, kisregény, ▶ fejlődésregény, utaztató regény stb. A kompozíció zártága vagy viszonylagos szabadsága is jól jellemzi a műfajt. Ám elsősorban ez is az éppen adott műre vonatkozik, hisz majdnem annyiféle regénykomponálási mód lehetséges, ahány regény született a világ irodalmában... Sokszínű, sokféle tehát ez a műfaj, melynek lehetőségei azzal a reménnyel kecsegtetnek, hogy „mindent” ábrázolni tudnak. Kívülről és belülről az embert és annak történelmét, létmódját mutatják meg a maga teljességében.

A REALIZMUS VÁLTOZATAI A regény mindig példázat; az ábrázolt egyedi-egyszeri történet általános érvényűvé, bármikor, bárhol megtörténhetővé teszi. A 19. század regényei két korstílus meghatározásában születnek – miközben ők maguk is teremtői lesznek romantikának és realizmusnak.

A romantika a rendkívüliséget hivatott ábrázolni mély érzelmek segítségével, a realizmus elsősorban arra törekszik, hogy az általánost mutassa meg. Ezt valóságközeliségével és típusalkotó módszerével teszi. A realizmus hősei sem nélkülözik az egyedi vonásokat, de ők társadalmi rétegük, osztályuk, csoportjuk tulajdonságait is hangsúlyosan hordozzák. Ha mindez még társadalombíráló szándékkal is párosul, akkor pedig ▶ „kritikai realizmus”-ról beszélt az irodalomtudomány a rendszerváltás előtti időkben.

A ▶ „szocialista realizmus” az 1920-as évek Szovjetuniójának terméke – nálunk az 1950-es években „tetőzött”. Azt jelenti a kifejezés, hogy az írók-költőknek kötelességük műveikben közvetlen módon dicsőíteni és közvetíteni a szocialista értékrendet. Ekkor született például a „termelési regény” műfaja, amely az ipar és a mezőgazdaság nagyszerű eredményeit volt hivatva bemutatni. E műfajról írt kitűnő paródiát – egyben korszakos jelentőségű posztmodern alkotást – Esterházy Péter *Termelési regény (kissregény)* címmel 1979-ben. (Jövőre tanulunk róla.)

A ▶ „parttalan realizmus” kifejezés pedig azt jelenti, hogy bizonyos esztéták véleménye szerint annyira ki kell tágítani

...s egy magyarországi szocreál szobor. Ijesztő. Ma „a kommunista diktatúra gigantikus emlékművei”-t egy budapesti szoborparkban gyűjtötték össze. Itt találász információkat: www.szoborpark.hu

Vera Muhina: Munkás és kolhozparasztó...

„KRITIKAI REALIZMUS”; „SZOCIALISTA REALIZMUS”; „PARTTALAN REALIZMUS” Magyarzatukat lásd a főszövegben! Az idézőjelek azt jelentik, hogy ezek már idejétmúlt fogalmak, de régebbi irodalomtörténeti munkákban még találkozhatunk velük. Erősen a szocializmus korához kötöttek voltak, s mára már jócskán túllépett rajtuk a tudomány.

A szocializmusban az irodalom (vagy az alkotó) elismertségének ismerve az úgynevezett „haladás” eszméje volt. Tehát ha egy alkotó vagy műve a hatalom által „haladó”-nak minősített, akkor neki már könnyű dolga volt, sikeres író lehetett. Ha munkája a szocializmus dicsőségét – ezt jelentette a „haladás”, amely egyben a kommunizmusra is utalt – szolgálta, minden kapu kinyílt előtte.

Sajnos eme politikai megfeleléség „felülírta” az esztétikát. Még a tankönyvek is a kevésbé értékes alkotásokat tartották jobbnak, mint az igazán (nyelvileg, komponáltságukban és beszédmódjukban) értékeseket. Utóbbiak olykor csak nehezen és sokára jelenhettek meg (lásd például Mészöly Miklóstól *Az atléta halála* vagy Márai Sándor regényeinek a sorsát!). – Mindezekkel *jövőre* bővebben is foglalkozunk!

A magyar irodalomelmélet a rendszerváltás után új gondolatok, fogalmak mentén kezdett gondolkodni. Ezt elsősorban azt jelenti, hogy ma az irodalmi műalkotás lényegét a szövegbe rejtett jelentésekben látjuk. A tudomány pedig e jelentések „megfejtés”-ével foglalkozik. Nem azzal tehát, hogy valamely mű politikai értelemben megfelelő-e. A tudomány is szabad immár – mint a befogadó –, és a szépség titkaira kíváncsi.

POPULÁRIS REGISZTER 'Közérthető beszéd mód'; olyan műalkotások, melyek egyszerű, világosan követhető cselekménnyel, nyelvezettel, kompozícióval rendelkeznek. Ide tartoznak a lektűrök, slágerek is (lásd még a 38 oldalt!).

A szocializmus korának – és a szocialista realizmusnak – kitűnő paródiáját adja Bacsó Péter filmje, A tanú, melyet csak elkészülte után (1969) egy évtizeddel mutathattak be a mozik...

1. Keress még regénymeghatározásokat! Látni fogod, hogy ez nem is olyan egyszerű feladat sem a keresés, sem a meghatározás. Próbáld meg Te is definícióalkotással!

2. Melyik volt a leghosszabb regény, amelyet olvastál? S vajon melyik lehet a világirodalom legterjedelmesebb regénye...?

3. A Harry Potter-kötetek elég vastagok. Miért lehet őket mégis viszonylag gyorsan elolvasni? Mert letehetetlenül izgalmasak? Vagy azért, mert annyi minden történik bennük?

a realizmus fogalmának értelmezését, hogy abba az avantgárd alkotások is beleférjenek. A marxista esztétika ezzel szemben a realizmus valóságábrázolásának fontosságát hangsúlyozta. Mondván, hogy annak mindig közvetlen vonatkozásban kell lennie a létezővel, ezért semmiképpen nem lehet része az avantgárd.

A marxista esztétikák véleménye szerint egyébként a különböző beszéd módok között fontos értékbeli különbségek is vannak. Eszerint a realizmus értékfogalom, amely egy haladási-fejlődési vonulat legvégén található, s melyet már csak a szocialista realizmus tetőzhet be...

Valószínűbb, hogy a különböző korstílusok, beszéd módok, esztétikai minőségek nem fejeznek ki értékkülönbségeket, csupán másságot. Így a realizmus sem jobb vagy rosszabb, több vagy kevesebb valamely másik irányzatnál, hanem egy a sok közül. Minden (kor)stílus a maga idejében érvényes emberi gondolkodásmódot és ízlésirányt jelez, egyszerűen nincs is értelme egymással értékviszonyításban emlegetni őket. Legfeljebb annyi jegyezhető meg, hogy a realizmus nemcsak korstílus, hanem ábrázolási módszer is; vagyis kortól független beszéd- és látásmód. Ebben a romantikához – s valamelyest persze minden stílusirányhoz – hasonlít.

A korábbi századokban időben is viszonylag világosan elkülöníthetőek voltak egymástól az ízlésirányok. A 19. század éppen attól lesz igazán érdekes, hogy egymás mellett él romantika és realizmus. Az egymásmellettség és szétaprózódás majd a 20. század első évtizedeiben lesz meghatározó élmény. Most a párhuzamosság a fontos, és az, hogy e párhuzamosságnak kitűnő kifejezője teremtődött meg a regény műfajával.

A regény ugyanis könnyedén beengedi mindkét beszéd módot a maga köreibé. Rendkívül széles a skálája a tömegregényeket kielégítő – „populáris regiszter”-ben fogant – műveknek. Ezek a nagyobb számban szintén most jelentkező közönséget szolgálják ki. Könnyen olvasható, szerelmes, romantikus történetekről van szó, melyek majd eltűnnek az idő tengerében. Egy másik fajta közönségigényt elégítenek ki a kritikai realizmus vagy a realizmusból a század végén – az **első részben** is említett – kinövő naturalizmus jegyében létrejövő alkotások. Mást a kalandregények, az idősebb Alexandre Dumas-féle (e. 'dümá') történetek, s megint mást Jules Verne (e. 'zsül vern') fantasztikus álmái.

2004. szeptember 30. CSÜTÖRTÖK

FÓKUSZ

VALAKI MONDJA MEG!

Milyen gyakran olvas könyvet?

■ Kérdez: Mesterházy Mónika
■ Foto: Kiss Teodóra

Az általunk megkérdezett négy tizenéves megerősítette a korosztályuk körében végzett felmérés eredményét, mely szerint a fiatalok egyre ritkábban veszer a kezükbe könyveket, s az olvasás az ifjúságot egyre kevésbé köti le.

Mátyas Ferenc:

– Újságot rendszeresen olvasok, de a tankönyvek kivételével könyvet elég ritkán veszek a kezembe. Kőművesnek tanulok, kevés a szabadidőm. A megyei napilapot és a sportújságokat mindig átnezem, de hirtelen nem is tudnám megmondani, mikor olvastam regényt. Hogy van-e meghatározó olvasmányélményem? Őszintén? Nincs.

Kőszegvári János:

– Mostanában ritkán. Régebben szerettem a regényeket, főleg a kalandregények kötöttek le. Amióta középiskolás vagyok, ritkábban jut időm a könyvolvasásra. Kevés szabadidőmben inkább tévét nézek. Thai-boxra járok heti háromszor, a sport elég sok időt elvesz az életemből, s emellett a tanulásra is kell koncentrálnom.

Szabódi Gábor:

– Változó. Szerintem van igazság a felmérésben, a velem egykorúak nem nagyon olvasnak könyveket. Talán csak a kötelező olvasmányokat, bár sokan azt is ellógiák. Nem emlékszem, milyen könyvet olvastam utoljára. A filmek jobban lekötnek. Kedvelem az akciófilmeket és a thrillereket. Ha van időm, a híradót is megnézem.

Takács Viktória:

– Nem nagyon szoktam olvasni, valahogy nem köt le az olvasás. A zenehallgatás annál inkább, ha otthon vagyok, mindig szól a zene. A fiataloknak szóló, együtteseket, énekeseket bemutató magazint rendszeresen átböngészem. A kötelező irodalmat is el szoktam olvasni, de szerencsére most nincs kötelező olvasmányunk a suliban.

„A virtuális [nem-valóság] könyveknek virtuális olvasóik vannak, akik végül mégiscsak meglel(het)ik egymást, túl és innen téren és időn. A virtuális könyvek a hálózat által léteznek, kiadási idejük semmi egyéb, mint meghirdetésük napja [...], de mindez nem jelenti azt, hogy a könyv aznap változatlan formában, immár készen az olvasók rendelkezésére áll. A hagyományos könyv megjelenése napján immár változatlan formában áll rendelkezésre, a virtuális könyv bejelentése napján kezdi meg életét.”

GYÖRGY Pétert idézi BALLA D. Károly, *VakCina*, Világháló, Liber-All Kiadó, 2003.

4. Próbáltál már számítógépen olvasni regényt? Ment Neked? Milyen e-bookjaid vannak? Van e-book-könyvtárad a gépeden?

5. Nézz körül a neten az e-book-kiadók között! Itt-ott nagyon esztétikus, sőt, már szemkímélő programokkal, felületekkel is találkozhatasz!

6. „Uccsónak is nagyon kúli! Mondhatni karaj!” – mondotta a lapszéli jegyzetet is idéző költő nemrég, amikor valamiről a véleményét kérdezték, a diáknyelvet utánozva. Jellemezd Te is egy hasonló mondattal a felfedezett e-bookokat! (Itt találsz néhányat: <http://konyvtar.lap.hu>)

7. Az egyik e-kiadónál például eme szállóigéket leltem: „Számítógéppel az ember sokkal pontosabban téved”; „Némi ügyességgel az utadba gördített kövekből lépcsőt építhetsz magadnak”. – Kik írhatták, s hol találhat-tam őket?

8. Mi a véleményed György Péter esztéta megfogalmazásáról? Értelmezd egy kicsit hosszabban e fenti idézetet!

9. Érdemes ide is ellátogatnod egy kis regényírói csemegéért: Italo CALVINO, *Hogyan írtam meg egyik regényemet* = http://magyar-irodalom.elte.hu/palimpszeszt/22_szam/calvino.html [2008. 03. 20.]

10. Vajon mi is lehetne az „uccsó” és méltó feladat... ;-)!? Nos?

A francia próza a 19. század második felében

Képkockák a Madame Bovary
filmváltozataiból...

PARADIGMA szabályszerűségek, törvényszerűségek összessége

1. Szerinted hogyan értelmezhető, mit jelent Flaubert fejezetmottóként is kiemelt híres mondása?

GUSTAVE FLAUBERT (1821–1880) *Bovaryné* című regényétől számítjuk a klasszikus regény megújulását, az új formák keresését.

Emma Bovary egyike a múlt század nagy nőalakjainak, szimbolikus figuráinak. A róla szóló regény egyfelől a romantika összegzését, másfelől a realizmus indulását, egyben beteljesülését jelzi. A sorsa ellen, a kisszerűség ellen lázadó asszony romantikus vágyakat dédelget a szerelemben a kiút lehetőségeinek megtalálásáról. Végül azonban saját magának és környezetének korlátoltságával kell szembesülnie, s ezért elbukik.

Flaubert a szenvtelenséget, a tárgyilagosságot tartja a legfontosabbnak. Szerinte az író legfőbb „kötelessége”, hogy megtalálja az adott helyen egyetlen lehetséges és pontos kifejezést. A szöveg legyen teljesen független alkotójától, s kizárólag belső erejével, szépségével hasson az olvasóra – vallja (lásd még: 40–41. oldal!).

Ugyanez az igényesség vonatkozik Flaubert műveinek kompozíciójára, a legaprólékosabban megmunkált szerkezetre. Ez nála jelentéssel bíró alkotórésze a szövegnek. A *Bovaryné*ben például úgy oldotta meg a nézőpontváltásokat, hogy észre sem vesszük, s máris egy másik szereplő szemszögéből látjuk az eseményeket.

Szimbólumértékű motívumok is megjelennek a regényben. Ilyen például az „ablak”, amely a szabadságnak és a korlátozottságnak egyaránt jelképe. Ilyen az „evés” is, amely a földi javak habzsolásának, a külsődleges értékeknek a szimbóluma: a birtoklásvágy pótcselekvése.

Az önmaga által hangsúlyozott tárgyilagosság, hűvösség ellenére Flaubert híressé vált mondásával világította meg legjobban író és teremtett világa immár megváltozott viszonyának lényegét: „Bovaryné én vagyok!” A 19. század középső évtizedeiben létrejött új beszédmód, a prózatörténet új ▸ paradigmája ezzel a mondattal veszi kezdetét.

2. Balassa Péter esztéta részletesen elemzi a szimbólumokat Flaubert regényében. Különösen nagy súllyal írja le az „ablak” és az „evés” szimbolikus szerepét. (A tanulmányt *A regény formái változásai...* címmel megtalálod az *Irodalomtanítás a harmadik évezredben* című könyvben: főszerk. SIPOS Lajos, Bp., Krónika Nova, 2006, 747–753.)

GUY DE MAUPASSANT (e. 'gi dö mopaszán; 1850–1893) távoli rokona s közeli tanítványa volt Flaubert-nek. Néhány regényt és mintegy háromezer (!) novellát írt.

A novella a századfordulón nemcsak divatját éli, hanem a dráma mellett ténylegesen is uralkodó műfajjá lép elő. Az ekkor születő regények is gyakran inkább novellafüzérekből épülnek föl, s nem egyvégtében elmondott történetek.

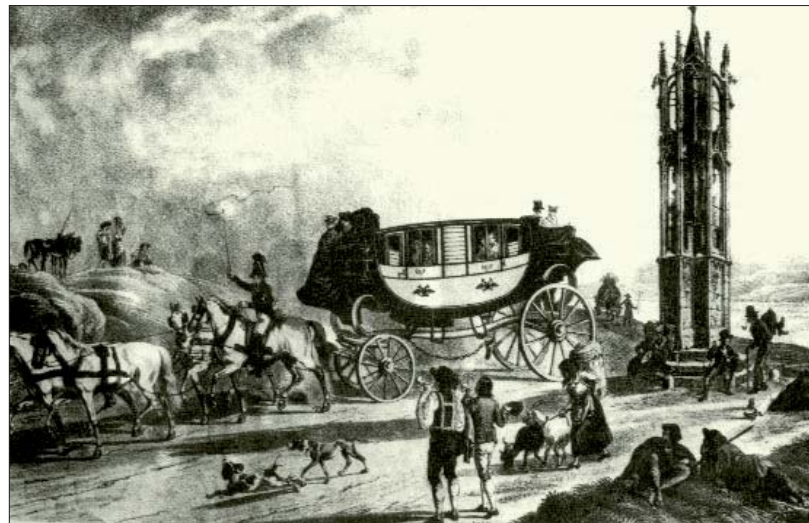
Maupassant a novella nagymestere, e „kisműfaj” klasszikusa a világirodalomban. Látásmódja elsősorban azt tette lehetővé számára, hogy rettentő élességgel világítson meg különböző társadalmi visszasságokat. Különösen érzékeny az igazságtalanságra, a kegyetlenségre, az értékrendek felcserélődéséből adódó tragikus-groteszk helyzetek bemutatására. Célja a valóság kíméletlenül pontos és részletes ábrázolása. A naturalistákhoz hasonlóan ő is keresi, és meg is találja a determinációk ('meghatározottságok') okait: az embert véli felelősnek minden rettenetért és igazságtalanságért.

A maupassant-i novella klasszikus hagyományokat követ. Általában csattanóra kiélezett, keretes szerkezetű, szókimondó, olykor erotikus vonásokkal felruházott szöveg. Szerkezete mint a kristály, ereje mint a rianó jégé.

A *Gömböc* című hosszúelbeszélés – Maupassant egyik első írása – egycsapásra ismertté tette a szerző nevét.

A novella arról szól, hogy az 1870-es francia–porosz háború idején egy kocsiban tíz ember menekül a németek megszállta Párizsból. Részben azért, hogy életét, másrészt, hogy vagyonát mentse, vagy akár azért, hogy a háborút üzleti céljaira továbbra is előnyösen tudja felhasználni. Ezek az emberek a francia társadalomnak szinte minden rétegét képviselik. Gömböc nevű útitársuk utcalány, akit ők mélyen megvetnek. Viszont, ha szükséges, minden gátlás nélkül kihasználják, s akár fel is áldozzák őt a maguk céljai érdekében. Rábeszélik, hogy mesterségét gyakorolva adja oda magát az őket csak e feltétellel továbbengedő ellenséges katonatisztnek...

Ez a postakocsi Bécs felé közlekedett, de hasonló szerepel a Maupassant-elbeszélésben is

1. Érdekes megvizsgálni a *Gömböc* kompozícióját, idő- és térvizsnyait! Hány nap alatt játszódik a történet?

2. Ha franciául tanultok, nézzétek meg az eredeti szöveget! Kosztolányi Dezső pazar fordításban adja vissza a történet feszültségét és szövegjátékait!

3. Értelmeztétek a címet külön is, illetve az evés szinonimáit mindkét nyelven!

4. Keress további szimbolikusan tekinthető szövegelemeket (az út, az utazás toposza, a hó stb.)!

5. Játsszátok el, hogyan ülnek a kocsiban a szereplők!

6. Mekkora Gömböc kosara ;-)?

7. Matekosok, fizikusok figyelem! Vajon mi lehet ez?

A megoldásnak itt nézhetsz utána: www.gomboc.eu

Természetesen mélyen jellemző, ahogyan a társadalom különböző osztályaiba tartozó emberek viszonyulnak a problémához. Olyannyira, hogy végül az apácák (!) mondják ki az ítéletet: „A cél szentesíti az eszközt.” Ezzel meghazudtolják saját magukat, s meghazudtolnak minden isteni szentséget. Gömböc feláldozza magát, a többiek azonban nemhogy meg sem köszönik ezt neki, hanem még el is ítélik érte.

Induláskor egyedül Gömböcnek volt elemőzsiája, s ezt mind megtették, felhabzsolták útítársai, a lány kínálását elfogadva. A továbbinduláskor viszont csak nekik volt mit enniük, de eszükbe sem jutott a lányt megkínálni.

Sajátos értékcsere-folyamatok zajlanak le az elbeszélésben. Kiderül, hogy az egyetlen becsületes, őszinte, elveihez ragaszkodó ember Gömböc. A többiek, a gyárosok, a szocialisták, a férfiak s a nők, mind becstelének, hazugok, képmutatók. Szimbolikusan Gömböcot magát eszik meg, az ő méltóságát fogyasztják el, felzabálják szabadságának legkisebb morzsáit is.

Félelmetesen pontos társadalomrajz és kompozíció, körkörösén egymásra épülő jelentésrétegek, keretes, többszörösen szimmetrikus cselekményvezetés. Különösen erőteljes ecsetvonásokkal ábrázolja az író a hó-motívumot, a fehérség-párhuzamot, a terekkel való „játék”-ot és az evés-habzsolás cselekménymozzanatait. Mint a *Bovaryné*ban, itt is a világ birtokbavételének eltévesztett útját jelzi az eszement zabálás. De a megalkuvást, a fizikai létfenntartás szükségleteinek való kiszolgáltatottságot is. Ezek az emberek – Gömböcot kivéve – pár óra éhezés után már minden méltóságukat odaadnák egy sült csirkecombért, nemhogy az elveiket vagy a hazájukat...

Nagylátószögű képpel indul a novella, míg fokozatosan – város, lakás képe után – eljutunk a főszerepet játszó szűk térig, a kocsi belséjéig. Egy zárt közösségben mindig megmutatja igazi énjét az ember; így történik ez most is.

Ideiglenesen kitágul a tér, amikor a fogadó lesz a helyszín, s tovább tágul, amikor Gömböc időlegesen távozik ebből az épületből. Végül újra a zárt, szűk térben találjuk a szereplőket. A tematikus és a kompozicionális keret is a mondandót hangsúlyozza: ilyen a világ, ennyire korlátolt és gyarló, s ebből aligha van mód kitörni.

Az emberi hangon megszólalókat, a nem-hasznosság-elvéket azonnal és könyörtelenül eltíporják a pénzemberek, az álszentek, a hazugságból építkezők. Erről szól a *Gömböc* című novella, erről beszél Maupassant világa.

8. Olvass el néhány rövidebb Maupassant-novellát! Te mit érzel ezen írások legfontosabb jellemzőjének? Megpróbálhatsz egyet-egyet részletesen elemezni. Ajánlom figyelmedbe például a *Kokó* címűt, nagyon tanulságos történet!

9. A századfordulón a magyar irodalomnak is a novella volt a legfontosabb műfaja. Klasszikussá vált azóta Ambrus Zoltán, Tömörkény István, Petelei István, Gozsdu Elek, Csáth Géza. Ha az ő novelláikat olvasod, találsz a Maupassant-éhoz hasonló vonásokat?

10. Csáth Gézát Edgar Allan Poe-val is kapcsolatba hozzuk általában; joggal emlegetjük Maupassant-nál is?

ÉMILE ZOLA (1840–1902) volt a naturalizmus stílusirányzatának elindítója és elméletalkotója. Ő is ontotta magából a különböző műfajú alkotásokat, újságcikkeket, novellákat, meséket, regényeket. Nagyszabású regényciklust is írt – sikeres szerzővé *Patkányfogó* (1877) című munkája után vált.

A naturalizmus célja Zola szerint, hogy a szépirodalom a természettudományok módszereivel és pontosságával legyen képes ábrázolni a társadalmat. Itt is ugyanolyan fontos szerepet játszik az öröklődés és a környezet, mint a biológiai folyamatokban. De az írónak ehhez még hozzá kell adnia a saját személyiségét is, és akkor jöhet létre igazán a nagy mű. Az elbeszélő legyen tehát objektív tudós, de legyen szenvedélyes ember is.

Zola életműve jelentős állomás az európai próza fejlődéstörténetében, kicsit azonban megkésett önmaga idejéhez képest. Az irodalom nem arrafelé haladt tovább, amerre ő sejtette.

Az új modernségek érzékeltetője inkább Maupassant (és Csehov) prózája. Nálunk a századforduló novellistáit követően Kosztolányi és Móricz elbeszélő szövegei teremtik meg azt a fajta világlátást és beszédmódot, melynek művelője Maupassant, illetve Zola volt.

11. Fejtsd ki egy nem túl hosszú ;-) dolgozatban, miként érthetjük ezt a mondatot: „Az irodalom nem arrafelé haladt tovább, amerre ő sejtette.”

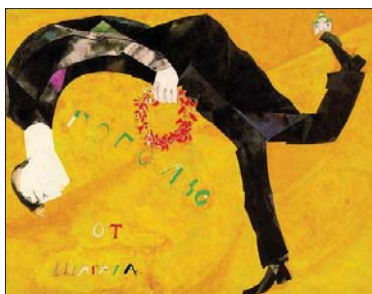
Tömörkény István (1866–1917). Egyik legkedvesebb történetét (Csata a katonával) itt találd: <http://members.iif.hu/visontay/ponticulus/rovatok/humor/gomboc.html>

Zola *Germinal* című nagyregényének (1885) önmaga örökölt szenvedélyeivel is harcoló hőse végül megmenekül az összeomló bánya poklából. Továbbindul útján, de boldog nem lehet, mert csak szenvedés maradt mögötte. A munkásság kiszolgáltatottságát és elkeseredett harcát ábrázoló regény erőteljes – naturalista – képeket fest. Társadalmi tablót ad a nyomortól megvert életekről, ám az emberi méltósághoz az utolsó pillanatig ragaszkodó szerencsétlenekekről. Az életeket megelevenítő tollat érzékeny és rendkívüli tehetségű kéz mozgatja, de a sorokon túlságosan átüt az oktató célzat.

Émile Zola

Az orosz próza a klasszikus modernség korában

Marc Chagall: Hódolat Gogolnak (1917)

NYIKOLAJ VASZILJEVICS GOGOL (1809–1852) munkásságával indul az a háromnegyed évszázad, amelynek összegzése Tolsztoj *Feltámadása* (1900) és Csehov *Cseresznyeskertje* (1904) lesz az orosz irodalomban.

Legalább négy irányban érzékelhetők irodalmi törekvések ebben a nagy korszakban. Megteremtődik egyfelől a gogoli ironikus-groteszk beszédmód, másfelől pedig a dosztojevszkiji többszólamú lélektaniség. Harmadrészt a tolsztoji nagyrealizmus, mely a hősök társadalomba ágyazottságán keresztül mutatja be az emberlét egészét. Negyedikként pedig ott lesz a csehovi próza – talán leginkább Maupassant-ra emlékeztető – frissessége és világossága. Mindemellett pedig Turgenyev könnyeden elegáns remeklései és Goncsarov feleslegesség–jóság-eposza Oblomovról...

A *köpönyeg* vagy *Az orr* című Gogol-elbeszélés fantasztikus elemei nemcsak megdöbbennek az olvasót, hanem elgondolkodásra is késztetik. Miképpen lehetséges, hogy a mesébe illő események, történések mosolyt csaljanak arcunkra? (Lásd orr-motívumos képeinket a 47–48. oldalon!)

A *köpönyeg* hőse, Akakij Akakijevics Basmacsकिन kisserű élete és sorsa a változtathatatlanságot is példázza – tragikomikumba sűrítve. Annak az embernek a teljes eljelentéktelenedését, aki már fogaskerékként sem lehet önmaga. Groteszk kiútja a kiúttalanságból, hogy mások bundáját lopkodja össze – a saját halála után...

Gogolnál mindez olyan természetes, hogy az olvasónak nincs ellenérzése. Holmi orrok mászkálnak tábornoki egyenruhákban, kísértetek röpködnek a város felett. Mások holt lelkeket vásárolnak össze, s ebben senki nem akadályozza meg őket. Megelevenedik az orosz kishivatalnok, a csinovnyik, a fénymásológép-tekintetű jelentéktelenség. Ő minden bürokraták bürokratája, akinek sem arca, sem gerince, sem színe-szaga nincsen már.

A *revizor* című színdarab helyzetkomikumon alapuló groteszk játék. Enciklopédiája a belső értékek hiányának s a kifelé tetszelgésnek, az önfeledt bájolgásnak, képmutatásnak. Gogol talán soha nem veszít aktualitásából, mert műveiben egy örök emberi tulajdonság, a kisserűség természetrajzát adja. Ebből a világból hiányoznak az öntisztító drámák. Itt minden csak percnyi életű és fontosságú. Kilábalni ebből a groteszk világból nem, legfeljebb beleőrülni lehet, mint Popriscsin *Az örült naplójában*. A menekülésnek eme – egyetlennek látszó – lehetséges útja persze semmi jóval, annál több borzadállyal kecsegtet.

GONCSAROV (1812–1891) *Oblomovja*, a hamleti, Don Quijote-i östípus, a jó szándékú tehetetlenség megformálója hasonló, de mégis más útját választja a menekülésnek. (Lásd a 20. oldalt is!)

Goncsarov realista, aki aprólékos gonddal formál cselekményt és jellemet. Mindenekelőtt azonban modern, lélektani író. Regényében szinte már nem is a szavak önmagukban vett jelentése hordozza a fő mondandót. Megteremtődik az úgynevezett szövegegész-jelentés: a hangulatokból, töredékekből egybefogalmazódó mondandó. Ezt az új beszédmódot majd Csehov jeleníti meg a színpadon.

A modernséget jelzi az idősíkok szabad kezelése, bizonyos részletek kiemelése, mások elhagyása – egy új típusú kompozíció megteremtése is. E zenei jellegű szerkezet egy „huszadik századi Oblomov”-ról szóló nagyregényre, Thomas Mann *Varázshegyére* emlékezteti az olvasót. Ebben Hans Castorp egyfajta európai, intellektuális beállítottságú Oblomov.

Legkülönösebb azonban Goncsarov regényében az, hogy a befogadó a negatív értékrendű hőssel rokonszenvez. Nem az erős akarátú, a hétköznapi élet küzdelmeiben rendíthetetlen Stolzot, hősünk barátját, hanem a hetekig-évekig ágyában heverésző Oblomovot tüntetjük ki rokonszenvünkkel. Sejteni véljük aztán, hogy Stolz ereje inkább csak a világnak szóló látszat. Oblomov semmittevése mögött pedig egyre inkább egyfajta tudatos választás és vállalás húzódik meg: a „kiszállás”-é. Mert Oblomov, a „lusta nemesember” elfordul ennek a világnak a hiú nagyképűségétől, nem hajlandó felvenni az eléje dobott kesztyűt, s szándékosan elhagyja az életet.

Goncsarov új típusú beszédmódban fogant szövege, lírai szépségű prózája méltó előlegezése a nagy totalitás-regénynek (*Háború és béke*). Méltó betetőzése az orosz irodalom két nagy témájának is: a feleslegességnek és az erős nő–gyenge férfi típusú szerelemnek.

S vele teremtődik meg egy új fogalom is, mely immár soha nem veszít aktualitásából: az oblomovizmus.

Oblomov a regény első pár száz (!) oldalán keresztül tulajdonképpen nem csinál semmit, csak fekszik. Nem tudja elhatározni, hogy felkeljen, s nekiinduljon-e az életnek... Ennek a szövegrésznek – a regény körülbelül harmadának – játékidéje (időtartama) azonban csak néhány nap. Később sokkal gyorsabban peregnek majd az események, melyeket majd jóval kevesebb szöveg segítségével mesél el a beszélő. A cselekmény–szövegmennyiség-arány tehát fordított; ilyen a *Varázshegyben* s például az *Iskola a határonban* is. (Erről majd *jövőre* is ejtünk szót.)

A szöveg egyéb jellemzőit, felépítettségét, „zsúfoltság”-át, működés módját tekintve Az *eltűnt idő nyomában* és az *Ulysses* előképének is tekinthető az *Oblomov*. – Itt elsősorban az aszociatív szerkesztésre, a lélektaniségra, a lelki tájak és történések részletező bemutatására gondolunk. Továbbá mindenekelőtt arra, hogy a modern regényszövegben a mellérendelő szerkezetek és a nem-lineáris, illetve elbizonytalanodó tér- és időviszonyok, a nyelvi felbontottság kerül előtérbe.

Egy mai Oblomov ágyában természetesen ma már alapfelszereltség a házimozi...

1. Szemléld meg alaposabban a könyvünkben található orr-motívumokat ismét (47–48. oldal)! Itt most újra hozzuk Tettamanti Béla nagyszerű és kedves rajzát, az *Orrotlennhordót* nagyobb méretben. Keresd meg „eredetijé”-t (a szöveget, mert-hogy egy meséhez készült illusztrációképpen...!)

2. Miben különbözik egymástól szerinted az utópia – mondjuk a *Gulliverben* található – és a groteszk: amilyen például *A köpönyeg* vagy *Az orr*?

3. Hogyan lehetséges, hogy az író olyan dolgokat hite el velünk, amelyek bizonyosan nem történhetnek meg soha?

4. Egy igazán komoly lehetőség lenne Gogol „őrült-művének” és Csáth Géza *Egy elmebeteg nő naplója* című szövegének összehasonlító értelmezése! (Csak akkor tedd meg, ha nagyon nagy kedvet érzel hozzá!) Sőt, közben érdemes lenne beleolvasni József Attila *Szabadötletek jegyzéke* című pszichoanalitikus terápiás füzetébe is!

Tettamanti Béla rajza

5. Az is hasonlóképpen furcsa, hogy a tehetetlen és teszefosza Oblomovot megszeretjük, a túlbuzgó Stolzot pedig megutáljuk Goncsarov regényében. Lehet, hogy mindannyiunkban van egy kicsi Oblomovból ;-)? Vagyis szeretünk heverészgetni néha napestig ágyazatunkban...?

6. ... esetleg nem kellene átírni fejezetünk mottóját „Oblomov én vagyok!”-ra?

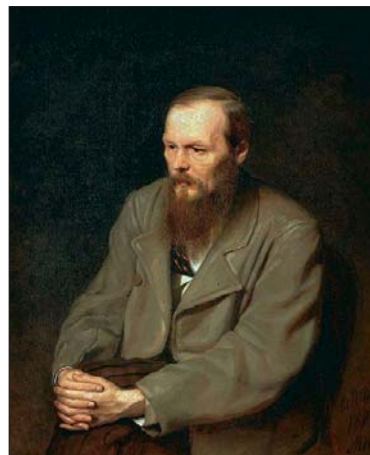
FJODOR MIHAJLOVICS DOSZTOJEVSZKIJ (1821–1881) a regény megújításának egy másik lehetséges útját járja, mint Flaubert. Ő is felbontja a zárt kompozíciót, s lényegében megszünteti a klasszikus értelemben vett elbeszélői nézőpontot. Így hozza létre a polifón vagy többszólamú regényt. Nem a nézőpontváltásokkal, a szerkesztés bravúrjaival, az idősíkok szabad kezelésével vagy a szöveg látomásosságával hívja fel magára a figyelmet. Inkább azzal a ritmussal, amelyet a gondolatok és érzelmek szabad áramlása hoz létre a regényben.

Dosztojevszkij mind a cselekményt, mind az „eszmé”-t, vagyis a mondanót alárendeli ennek az érzelmi-értelmi szenvedélynek. A szöveg így az önmegismerésnek egy másfajta lehetőségét biztosítja. Az önelemzés sajátosság útjait járják a Dosztojevszkij-hősök. Gyakran valamilyen bűncselekmény elkövetésére is szükségük van ahhoz, hogy igazán a saját lelkük mélyére hatoljanak. Ez a belső gondolkodás, a lelki vívódás adja valójában a dosztojevszkiji regény „cselekmény”-ét. A megszállott hősök világmegváltó kísérletei általában kudarcot vallanak, de az út, melyet megtettek, sosem tanulságok nélkül való. Dosztojevszkij regényei nyugtalanok és nyugtalanítók, feszültek és borzongtatók. Az emberi lélek legmélyebb rejtelmeibe pillanthatunk be általuk.

Az író életét száműzetés, sikertelen házasság szomorította, majdnem-kivégzés élménye gyötörte. Epilepszia kínozza, játékszenvedély okozott számára álmatlan éjszakákat. Regényeinek típusfigurái azonban ma is élnek.

A *Bűn és bűnhődés* Raszkolnyikovja kiválasztottnak tartja magát, Napóleon-embernek, mint Stendhal Julien Sorele, akire nézve nem kötelezőek a mindennapi létezés szabályai, a hétköznapi emberek törvényei. Hogy anyagi függetlenségben tanulhasson, megöl egy uzorásasszonyt, aki szerinte a társadalomra nézve úgysem különösebben értékes lény. Az első hiba akkor csúszik számításába, amikor a gyilkosság elkövetésekor megzavarják, és még egy nőt meg kell ölnie. Hosszú-hosszú vívódás után, a vizsgálóbíró és a hívó utcalány, Szonya tanácsára bevallja bűnét. Vállalja a büntetést, s ezzel a bűn terhétől való megszabadulás lehetőségét. Szonya pedig a szerelem megváltó erejével követi őt a szibériai száműzetésbe.

Raszkolnyikov végül talán megéri, hogy semmilyen eszmék alapján nem vetemedhet odáig az ember, hogy megöljön egy másik embert. Vagyis az ember szabadságának egyetlen korlátja van, a másik ember szabadsága.

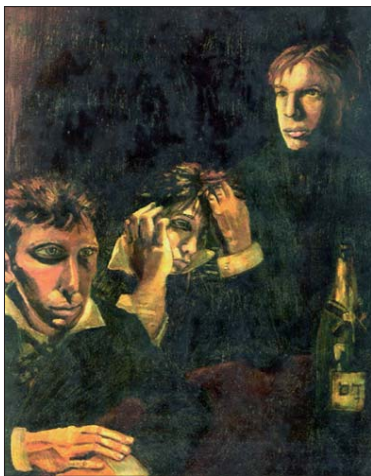
Vasziij Perov: *Dosztojevszkij portréja* (1872)

Pilinszky János: **Sztavrogin elköszön**

„Unatkozom. Kérem a köpenyem.
Mielőtt bármit elkövetek,
gondoljanak a rózsakeretre,
vagy még inkább egyetlen rózsatőre,
egyetlen egy rózsára, uraim.”

1. Raszkolnyikov problémái sokakat foglalkoztattak. Érdemes utánanézned akár csupán a magyarországi színházi előadásoknak! Lehetne készíteni belőlük egy kis prezentációt!

2. De ki a csuda lehet az a Sztavrogin?

Stephanie Rodriguez: *A Karamazov testvérek*

A szabadság Dosztojevszkij filozófiájának és regényírói művészetének egyik középponti – talán a legfontosabb – kérdése. A szabadság megélésének-teremtésének, megfogalmazásának háromfajta lehetőségét mutatja meg *A Karamazov-testvérek* című regényben. A jószívű Dmitrij, a lázadó Ivan és a szelíd Aljosa egy-egy típusa az orosz világban megélhető magatartásformáknak. A három testvér azonban külön-külön életképtelen, együtt pedig élni képtelen.

Ez a nagyregény végiggondolja az emberiség eszméit a szabadság mibenlététől kezdve egyén és hatalom viszonyán keresztül a hit különböző kérdéseire. Szomorú valósága kegyetlenségtől sem mentes, reménye talán a gondolatok mélységében, a szöveg mögöttes tartományában fogalmazódik meg. Dosztojevszkij megtéveszthetetlen író. A szeretet lehetőségeit keresi, ám az esélyek, melyeket körüljár, újra és újra a reménytelenségről, a csalódottságról, kisszerűségünkről szólnak.

A gogoli parabolákat ő krisztianus szeretetfilozófiává igyekszik oldani. Világának végzetszerűsége azonban minduntalan a lét végső kérdéseivel való szembesülésre készíti. Imár a realizmuson túl, a tudatregény megszületésének közelében.

Bakcsi György

ÖT OROSZ REGÉNY

Holt lelkek
Oblomov
Apák és fiúk
Anna Karenina
A Karamazov testvérek

3. Érdekes összevetni egymással a *Bűn és bűnhődés* feloldozás-motívumát és Sarkadi Imre *Elveszett paradicsom* című drámájának befejezését. Sarkadinál Mirának hívják a lányt, aki azt ígéri, megvárja a hosszú börtönbüntetésre váró hőst, Sebők Zoltánt. Milyen érdekes hasonló motívumokat veszel még észre a két mű között?

André Andrejev díszlet-
rajza a Raszkolnyikovhoz
(1923)

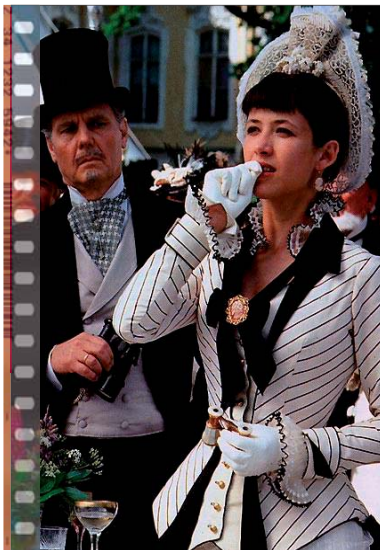
LEV TOLSZTOJ (1828–1910), a profetikus író járja körül az emberi nagyserűséget, határtalanságot regényeiben. Ő lesz a műfaj kiteljesítője, egyben „megszüntető”-je. A szabadság, a totalitás, a messianisztikus profétizmus apostola. A keresztényi jószág hívője.

A regények regénye, a *Háború és béke* (1865–69) a homéroszi eposzok, a dantei színjáték, a shakespeare-i tragédiák legközelebbi rokona. A mű teljes képet ad a napóleoni korszak orosz világáról. Lassan hömpölygő cselekménye magában hordozza mindazokat az eszméket, melyek a két időszak – az író saját ideje és az ábrázolt kor – mozgatói voltak, melyek meghatározták Oroszországot és a 19. századot.

Tolsztoj mozgásban, fejlődés közben ábrázolja jellemeit. A regényben Pierre Bezuhov alakján át közvetíti saját nézeteit, Andrej herceg képviseli a nemességet, Natasa pedig a természetesség megjelenítője.

A sorspárhuzamok a fontos csomópontokon találkoznak. Az író mindenekelőtt az emberi lét nagy állomásai, nagy döntései, kételyei és örömei érdeklik. Monumentális regénye mítoszi magasságokba emeli nemcsak szereplőit, hanem az orosz nép felszabadító harcát is. Az utolsó kötet történelmi távlatból szemléli a cselekményt s az eszmék megjelenését, a vívódásokat, önmeggyőzéseket. A regény végül derűs világképet közvetít, miközben gigantikus képekben rögzíti maradandóvá a történelem filozófiáját éppúgy, mint magát a történelmet.

Az *Anna Kareninában* (1875–77) már érezhetők azok a diszharmoniók, feszültségek, melyek a tökéletes komponáltságot, a szigorúan felépített cselekmény mértékletességét igyekeznek felemészteni. A súlyos mondatok mögött ijedt, szorongó tekintetek sejthetők – immár nem biztos, hogy minden kérdés megválaszolható a világban.

Anna 1997-ben: Sophie Marceau...

„Ha a *Háború és békét* beviszik számítógépbe és felteszik az internetre, nem történt semmi különös azon kívül, hogy Tolsztoj regénye hozzáférhetővé vált ilyen módon is; a papírkötés és bőrkötés után most megjelent digitális »kötésben« is. De a szöveg ugyanaz marad, mint ami volt. Ellenben a digitalizált *Háború és békét* már el lehet látni hiperhivatkozásokkal, a fejezeteket össze lehet kapcsolni sorrendben és tematikus sorozatok szerint is (például Natasa-linkek, Bezuhov-linkek). Ez esetben a fejezetek végén (mondjuk) nem lehetne lapozni, csak ugrani, de több helyre, választhatóan: vagy »tovább« a tolsztoji sorrendben, vagy a Natasa- és a Bezuhov-linkekre, amelyek máshová vinnének, mint a »tovább«. Aztán a Natasa-link szövegéből, valahol, egy Bolkonszkij-link csábítana másfelé. Mi lenne ekkor? Tolsztoj forogna a sírjában. De esetleg örömeiben! Végre sikerült megvalósítani azt, amivel hiába gyöttrődött bezárva a papír két dimenziójába, ahol kínjában kénytelen volt kitalálni a cselekményszálakat és a kompozíciót. Most viszont elég bedugni a mondat végét a konnektorba, és máris ízé. Ezért jó, hogy Jaszna Poljanában* is bevezették a villanyt.”

MILOSEVITS Péter, *Biblia, trükkregény, hiperszöveg*, Vigília, 2003/1, 19–22.

* Tolsztoj szülő- és lakóhelye, a család birtoka.

... s egy korábbi Anna: Greta Garbo
(Clarence Brown filmje 1935-ben készült)

Anna Karenina szinte már a 20. századi asszony öntudatával lázad a szürkeség, a kisszerűség ellen. Tragédiája, hogy akit szeret, képtelen felemelkedni az ő lelkesültségének és tisztaságának, szenvedélyének szintjére. Szerelme, a katonatiszt Vronszkij gyöngye és korlátolt tucateMBER, aki nem méltó az ő szerelmére. Anna öngyilkos lesz, mert nincs számára kiút. Férje a Bovary urak társaságát szaporítja, szürkeségét sötétíti. Házipapucsban szuszogva, rettenthetetlenül örködve értéktelen látszatvilágának romjai felett.

A harmadik nagyregény, a *Feltámadás* az erkölcsi tökéletesedésbe vetett hit jegyében fogant (1900).

Ebben az időben Tolsztoj már maga is – hitének, a tolsztojanizmusnak szellemében – tevékenyen részt vesz a szegények megsegítésében, felemelésében. Mély szeretetfilozófiát hirdet. Családjá sem érti meg eszméit, ezért nyolcvankét évesen „megszökik” otthonról, hogy végre szabadon élhessen. Eme utolsó utazás közben hal meg tüdőgyulladásban.

1. Melyik nagyregény filmváltozatát láttad? Hogy tetszett?

2. Írj filmajánlót barátaid számára valamelyik általad látott adaptációból 160, illetve 1600 karakter terjedelemben!

3. Ha olvastad valamelyik nagyregényt, írd hozzá fülszöveget 500 karakterben! (Tudod, minél rövidebb, annál nehezebb ;-))

4. Írhatsz persze paródiát is Karinty stílusában, netán a *Háború és békét* is összerendezheted egy vagy két sms-ben! Nos ;-)?

A Tolsztoj-regényekben ott érzékelhető az a fajta lélektaniség, mely a múlt század második felének szellemiségére egészében jellemző. De így van ez a Dosztojevszkij-, Turgenyev-, Goncsarov-, Gogol-, Flaubert-, Zola-, Maupassant-alkotásokban, sőt, még a valamivel korábbi Balzac-, Stendhal-regényekben is.

Az ember számára ebben a korban egyre fontosabbá vált a „mögöttes tartomány”-ok kutatása-felfedezése, a lélek legmélyebb szerkezetének feltárása. Ezekben a nagyregényekben megtalálta az ehhez vezető utakat és a megfelelő módszereket is.

A társadalomtudományok fejlődése, a szociológia, a pszichológia erőre kapása egyaránt azt jelentette, hogy immár közelebb kerülhetünk a belső utak törvényeinek megismeréséhez. Ebben segítenek Dosztojevszkij, Tolsztoj, Flaubert és a többi nagyszerű író művei.

E regények mellé sorakozik a korban Nietzsche filozófiája, Freud pszichoanalízise. Baudelaire, Verlaine, Rimbaud, Mallarmé, Ibsen szimbolizmusa, Madách *Tragédiája*, Arany *Őszikéi*.

Mindez együtt: búcsú az emberiség szellemtörténetének utolsó nagy „közös” korszakától. Attól a korszaktól, amikor még hinni lehetett, hogy a világ és az ember élhet egymással harmóniában is. Amikor még az Egész képzelete kísértette a Gondolat ösvényein botladozókat, versek és filozófiák álmodozóit.

Rövidebb írásai, kisregény terjedelmű elbeszélései-novellái is az emberi élet valamely kiemelkedően fontos kérdését vizsgálják. Szerelemről, lázadásról, megváltásról és megválthatatlanságról szólnak (*Kreutzer-szonáta*, *Bál után*, *Ivan Iljics halála*).

Az *Ivan Iljics halálában* példát ad az újszerű szerkesztésmódra is, hisz már a címben elárulja a történet lényegét, illetve az első mondatban meg is hal a főhős. Aztán oldalak tucatjain keresztül izgulunk azon, hogy milyen történések vezettek ehhez a halálhoz... (Lásd a [43. oldalt](#) is!)

Ivan Iljics rájön, hogy eltévesztette egész életét. Nem vette észre, hogy a megváltásra egyetlen esélye az önzés nélküli szeretet lett volna – ezért magányos és értéktelen életet élt. A halála előtti kegyelmi pillanatban jóvátett valamit ebből: felismerte, úgy kell meghalnia, hogy azzal ne okozzon másoknak szenvedést.

6. Jay Parini dokumentumregénye Tolsztoj utolsó évéről megrendítően izgalmas. Érdemes beleolvasni! A lapszálon a regény utolsó sorait idézzük.

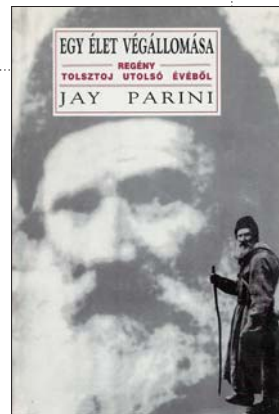
7. Hallgassátok meg a *Kreutzer-szonátát* Beethovenétől! Ennek felkavaró hatására írta Tolsztoj a maga hosszúelbeszélését. Miképpen beszélgetnek e darabban a hangszerek? És az emberek...?

5. Szerinted hol, mikor, miben hibázott Ivan Iljics? Mindez egyáltalán megmondható? Ének-e közöttünk ma is Ivan Iljicsnek és Akakij Akakijevicsnek?

„A tömegben JasznaJa Poljana felé bandukolva [Tolsztoj temetése után – F. B.] többet egy szót sem ejtettünk arról, hova megyünk, miért vagy mikor. Ezernyi éneklő hang sodort és lebegtetett bennünket: férfiak és nők énekeltek, akik ugyanúgy szerették Tolsztojt, mint mi, és akik ugyanúgy megértették, mint mi, hogy a halál csupán az egyik az élet lényeges változásai közül, és hogy a világon semmi más nem számít, csak a szeretet.”

PARINI, Jay, *Egy élet végállomása. Regény Tolsztoj utolsó évéből*, Bp., Etűd, 1995, 284.

A *Kreutzer-szonáta* egyetlen fennmaradt kéziratos példánya Beethoven és titkára javításaival

SZABAD VERS Ősidőktől használatos versforma. A nyelv önmagában adott ritmusát használja fel elsődleges szövegszervező erőként. (Lásd még az alábbi jegyzetet!)

„Van egy régi mendemonda, amely szerint az amerikai költő úgy jutott el a rímtelen és kötött ritmus nélküli vershez, hogy összeharátkozott Xantus Jánossal, az 1849 végén Amerikába emigrált földrajz- és néprajztudóssal. Xantus kitűnően tudott angolul, és kutatásairól abban az újságban adott számot, amelynél Whitman kedvelt publicista volt. Sokat beszélgettek irodalomról, és Xantus többek között Petőfi-verseket fordított neki. Az anekdota szerint az »Őrült«, majd utána a terjedelmes »Apostol« példájából jutott az amerikai újságíró eszébe, hogy ebben a rímtelen-ütemtelen formában angolul is lehetne verset írni. Ha ez a mendemonda valójában és szó szerint nem is igaz, akkor is bizonyítja, hogy a magyar költő előbb találta ki a szabad verset, mint az amerikai. Bár ő se találta ki, hiszen ősidők óta megvolt, és ha máshonnét nem, a zsoltárokból szinte mindenki ismerte. Minthogy azonban nemcsak Amerikában, de európai nyelveken is Whitman példájából lett divatos, ezért kialakulhatott a máig is hangoztatott vélemény, hogy Walt Whitman a szabad vers ősapja.”

HEGEDÜS Géza, *Walt Whitman* = www.literatura.hu/irok/real/whitman.htm [2008. 03. 22.]

A szimbolizmustól az impresszionizmusig

WALT WITHMAN (1819–1892) költészete mutat először új beszéd-módot az 1850-es években – Amerikában. *Fűszálak* című kötete 1855-ben jelenik meg, két évvel *A Romlás virágai* előtt. Költeményeit rímtelen, kötetlen formákban írja: ▶ szabad versben. Az olvasóközönség az első évtizedekben nehezen fogadja el az asszociációkon alapuló, szerkesztetlennek tűnő – „l'art pour l'art” – szövegeket versnek. Az avantgárd azonban egyik őst látja majd Whitmanben. E költészettörténeti paradigmaváltás egyben a modernség első jelölődése az irodalom történetében.

Ének magamról

Magamat ünneplem és énekelem
S amit én elfogadok, te is elfogadod majd,
Mert minden atom, mely enyém, éppúgy a tiéd is.

Henyélek és lelkeket vendégelem,
Hátradőlök, kedvemre henyélek és egy nyári fűszálát figyelek.

Nyelvem, vérem minden atomját e talajból, e légből gyúrták,
Szülőktől származtam, akik szintén itteni szülőktől származtak és ezek szülei szintúgy.
Most harminchétéves fővel jó egészségben nekikezdek,
Remélve, hogy nem hagyom abba holtig.
Hitvallások és iskolák elmaradoznak,
Félreállnak egyidőre, érték szerint becsülve, de sohasem feledve,
Jónak-rossznak szállást adok én, tőlem mindenki kénye-kedve szerint beszélhet,
Akadály nélküli öserejű természet.

(Részlet, fordította: Gáspár Endre)

SUPPORT THE ARCHIVE

The Walt Whitman Archive

Ed Folsom & Kenneth M. Price, Editors

Published Works
Leaves; Periodical Printings; Foreign Editions

Manuscripts
Transcriptions and Images; Finding Aids; More...

Biography & Correspondence
Life; Letters; Chronology

Criticism
Reviews; Commentary; Disciples; Bibliography

Pictures & Sound
Portraits of Whitman; Audio

Érdemes ellátogatni ide: www.whitmanarchive.org
Egy életmű hipertextes strukturálásának módozatait ismerheted meg. Ennél alkalmasabb szemléletmód és eszköztárszer aligha lehetne Whitman művészetének méltó örököse...

CHARLES BAUDELAIRE (1821–1867) költészetétől számítjuk az európai modernség kezdetét (emlékezzünk vissza az **első** részben tanultakra!). A *Romlás virágai* új pályára állítja a költészetet, ahogyan a korban például a vasút a közlekedést, az emberek között kapcsolatokat is átértelmezi. Gyorsabb, könnyebb lesz a távolságok legyőzése, a kapcsolatok megteremtése. (Lásd könyvünk nyitó festményét, William Turnier képét, s olvasd el újra Whitman ott található *Téli mozdonyát* is!)

A *Kapcsolatok* című szonett jellegzetesen szimbolista vers. Fő poétikai eszközként a szinesztéziát, illetve a jelképekből való szó- és gondolatfűzést használja. (A szaglás típusú érzékelés eddig nem volt a költők megverselt tárgya!) A szöveg hangsúlyozottan utal az új típusú világerzékelésre: „Jelképek erdején át visz az ember útja”. Vagyis a körülöttünk lévő világ látható jelenségei mögött van a lényeg, ezt kell nekünk megismernünk.

Ennek jegyében villantja egymásba szépség és rútság kategóriáit az *Egy dög*, mely szokatlanságával elsőre meghökkent, de második olvasásra már értjük a lényegét.

Kapcsolatok

Templom a természet: élő oszlopai
időnkint szavakat mormolnak összesűgva;
Jelképek erdején át visz az ember útja,
s a vendéget szemük barátként figyeli.

Ahogy a távoli visszhangok egyberingnak
valami titkos és mély egység tengerén,
mely, mint az éjszaka, oly nagy, és mint a fény,
egymásba csendül a szín és a hang s az illat.

Vannak gyermeki húst utánzó friss szagok,
oboa-édesek, zöldek, mint a szavannák,
– s mások, győzelmek, romlottak, gazdagok,
melyek a végtelen kapuit nyitogatják,
mint az ámbra, mosusz, tömjén és benzoé:
test s lélek mámore zeng bennük ég felé.

(Szabó Lőrinc fordítása)

Correspondances

*La nature est un temple où de vivants piliers
Laissent parfois sortir de confuses paroles
L'homme y passe à travers des forêts de symboles
Qui l'observent avec des regards familiers.*

*Comme de longs échos qui de loin se confondent
Dans une ténébreuse et profonde unité,
Vaste comme une nuit et comme la clarté,
Les parfums, les couleurs et les sons se répondent.*

*Il est des parfums frais comme de chairs d'enfants,
Doux comme les hautbois, verts comme les prairies,
– Et d'autres, corrompus, riches et triomphants,*

*Ayant l'expansion des choses infinies,
Comme l'ambre, le musc, le benjoin et l'encens,
Qui chantent les transports de l'esprit et des sens.*

Egy dög

Meséld el, lelkem, a szép nyárhajnali látványt,
melybe ma szemünk ütközött:
Az ösvényforduló kavicsos homokágyán
váratlan egy iszonyu dög

nyitotta lábait cédán magasba lökve,
míg izzadt méreg járta át,
elénk, gúnyosan és semmivel sem törődve,
kipárolgással telt hasát.

A nap sugarai tán azért tündököltek
úgy e sülő szemét fölött,
hogyan atomjaiban adják vissza a Földnek
azt, amit az egybekötött.

S e gögös vázra mint nyiladozó virágra
nézett alá az ég szeme;
a bűz ereje az egész rétet bejárta,
azt hitted, elájulsz bele.

A mocskos has körül legyek dongtak, s belőle,
folyadékként és vastagon,
fekete légiók, pondrók jöttek, s nyüzsgöve
másztak az élő rongyokon.

S mindez áradt, apadt, mint a hullám, s repesve
s gyöngyözve néha felszökelt:
a test bizonytalan dagadva-lélegezve
sokszorozott életre kelt.

S e világ muzsikált, halkán zizegve, lágyan,
mint futó szél a tó vizén,
vagy mint a mag, melyet a gabonaszitában
ütemre forgat a legény.

A széteső alak már-már nem volt, csak álom,
kusza vonalak tömege,
vázlat, melyet csak úgy fejez be majd a vásznon
a művész emlékezete.

Egy elijedt kutya a szirt mögé lapulva
nézett bennünket dühösen,
sóváran lesve a percet, amikor újra
lakmározhat a tetemen.

– És hiába, ilyen mocsok leszél, te drága,
ilyen ragály és borzalom,
szemeim csillaga, életem napvilága
te, lázam, üdvöm, angyalom!

Igen, ilyen leszél, te, nők között királynő,
az utolsó szentség után,
csontod penész eszi, húsdoból vadvirág nő,
s kóvér gyom burjánzik buján.

De mondd meg, édes, a féregnek, hogy e börtön
vad csókjaival megehet,
én őrzöm, isteni szép lényegükben őrzöm
elrothadt szerelmeimet!

(Szabó Lőrinc fordítása)

1. Értelmezzétek-elemezzétek az *Egy dög* című verset minél több szempontból! Milyen más szövegekre gondoltok közben?
2. Whitman és Baudelaire fontos motívuma a **vasút**, a **mozdony**. A 19. század művészetének jelentős szimbóluma ez. Készíts az ilyen típusú szövegelemekből egy igazi hipertextes projektet! Fűzd össze az egyes szövegrészeket linkekkel, illetve készíts róluk egy térgeometriai ábrát is!

Az első magyarországi **vasút**vonal megnyitása, melyről Petőfi verse szól (1846, Budapest–Vác)

Petőfi Sándor: **Vasúton**

„S még mi egyre röplünk,
Egy sziporkát sem fáradva;
Ez a **gép** tán egyenest a
Másvilágba megy velünk! —”

„Száz **vasút**at, ezeret!
Csináljatok, csináljatok!
Hadd fussák be a világot,
Mint a testet az erek.”

Lev Tolsztoj: **Kreutzer-szonáta**

.....
.....
.....
.....

Charles Baudelaire: **Moesta et errabunda**

„Vigy engem is **vagon**, vágtsass velem, hajó,
El, el, hol nem iszap lesz a bánat könnyes árja.
Igaz, hogy bús szíved, Ágota, így dalol:
El innen tőletek, panasz, vád, messze tájra,
Vigy engem is **vagon**, vágtsass velem, hajó!”

(Juhász Gyula fordítása)

Charles Baudelaire: **Moesta et errabunda**

„Vágtsass velem **vasút!** lebegj el, lenge gálya!
El innen, el, ahol könnyünkéből lesz a sár!
Úgy-e, így sír szíved gyakorta, ó, Agáta?
Sok itt a bűn, a baj s a jaj, el, messze már!
Vágtsass velem, **vasút!** lebegj el, lenge gálya!”

(Tóth Árpád fordítása)

Charles Baudelaire: **Az utazás**

„bolygó zsidó gyanánt, apostolként rohannak,
nekik már se **vasút**, se hajó nem elég
az átkos Bajvivó elől elfutni! s vannak
kik ott vívnak, ahol bölcsőjük a vidék.”

(Tóth Árpád fordítása)

.....
.....
.....
.....

Lev Tolsztoj: **Anna Karenina**

.....
.....
.....
.....

Walt Whitman: **Téli mozdony**

Téged dalollak,
A tomboló viharban, a hóban, a hanyatló téli nap alkonyatán,
Teljes fegyverzetedet, mértékes kattogásod és forradalmas dübörgésed,
Fekete, hengeres **test**ed, aranyos bronzod és ezüst **acél**od [...]

(Kosztolányi Dezső fordítása)

Költészetten

Charles Morice-nak

Zenét minékünk, csak zenét,
ezért a versed lebegőben
ragadd meg a lágy levegőben,
amint cikázik szertesztét.

Ha szókat írsz, csak légy hanyag,
és megvetőn dobd a zenének,
mert édes a tétova ének,
s a kétes olvadó anyag.

Fátylak mögött tüzes szemek
és déli, reszkető verőfény,
s a langyos őszi ég merő fény,
kék csillagok tündöklenek.

Mert csak te kellesz, Árnyalat,
és semmi Szín, koldusi ékül,
ó, fuvola s kürt összebékül,
e síma álomszárny alatt.

A gyilkos Csattanó gaz úr,
baj lenne ha versedbe hagynád,
az ötletet, e durva hagymát,
melytől könnyez a szent Azúr.

Szónoklat? Törd ki a nyakát
és jó, ha izmod megfeszítéd,
pórázra szoktatván a Rímet.
Mi volna, ha nem volna gát?

Ó jaj, a Rím silány kolomp,
süket gyerek, oktondi néger,
babrál olcsó játékszerével
s kogatja a szegény bolond.

Zenét minékünk, muzsikát!
Legyen a vers egy meg nem álló
lélek, mindig új vágýba szálló,
mely új egekbe ugrik át.

Egy jó kaland legyen dalom,
hajnalban, az ideges szélben
mentákra üljön észrevétlen...
A többi csak irodalom.

(Kosztolányi Dezső fordítása)

PAUL VERLAINE (1844–1896) is szimbolista költő. Baudelaire-hez hasonlóan az értelmén túli tartományok – érzések, hangulatok – minél pontosabb rögzítésére törekedett. *Költészettena* egyértelműen tanúskodik arról, hogy a verseinek lényegévé a zeneiséget emelte. Az *Őszi chanson* eme elgondolás gyönyörű megvalósítása – Tóth Árpád bravúros műfordítása hiánytalanul adja vissza az eredeti szöveg hangulatát.

Verlaine élete nem volt nyugalmas, részben a Rimbaud-hoz való zaklattott kötődése miatt sem (utána nézhetsz a [neten](#) kapcsolatuknak, utazásainak).

Őszi chanson

Ősz húrja zsong,
jajong, busong
a tájon,
s ont monoton
bút konokon
és fájón.

S én csüggeteg,
halvány beteg,
mig éjjél
kong, csak sirok,
s elem a sok
tűnt kéj kél.

Óh, múlni már,
ősz! hullni már,
eresszél!
Mint holt avart,
mit felkavart
a rossz szél...

(Tóth Árpád fordítása)

Gustave Courbet portréja

Chanson d'automne

Les sanglots longs
Des violons
De l'automne
Blessent mon coeur
D'une langueur
Monotone.

Tout suffocant
Et blême, quand
Sonne l'heure,
Je me souviens
Des jours anciens
Et je pleure.

Et je m'en vais
Au vent mauvais
Qui m'emporte
Deçà, delà,
Pareil à la
Feuille.

1. Bizonyára vannak az osztályban franciául tanulóok vagy tudók, tehát fel tudtátok olvasni az *Őszi chanson* eredeti szövegét. Ha esetleg nincsen franciás nálatok, talán van a tantestületben francia szakos tanár ;-)! Biztosan szívesen bejön hozzátok órára!

2. Nézd meg ezt az etűdöt: www.youtube.com/watch?v=W_S-MbRKBE0 [2009. 04. 07.]

ARTHUR RIMBAUD (1854–1891) költőzseniként, „csodagyerek”-ként is beírta magát a világirodalom történetébe. (21 éves kora után nem alkotott szépirodalmat.) De azok között is számon tartjuk, akik a költészetet az élethez képest másodlagosnak tartották. Halálát észre sem vették – mint Mozartét... –, ám ma a franciák egyik legnagyobb büszkesége. S immár több mint egy évszázada mindenféle lázadás és radikális újat akarás jelképe.

A *magánhangzók szonettje* egyértelműen jelzi a nyelvhez, illetve annak alkotórészeihez való újfajta viszonyt. A betűk, pontosabban a hangok már nem elsősorban a közlés, a kommunikáció eszközei, hanem gyönyörforrások maguk is. Zeneiségükkel s az általuk keltett asszociációk

„Franciaországban, 1891. november 10-én szinte senki nem tudja, ki az az Arthur Rimbaud, aki azon a napon a marseille-i Conception-kórházban súlyos szenvedések után meghalt. Száz évvel később viszont, halálának kerek évfordulóján, Párizsban és a francia nagyvárosokban óriásplakátokon és hirdetőtáblákon már látható egy 1872-ben készült rajz ember nagyságú lenyomata, az egykori szerető barát, Paul Verlaine, XIX. századi költő rajza, amelyen zsebre dugott kézzel, pipázva, hosszú hajjal, kalaposan egy feltűnően finom arcvonású filigrán fiatalember néz távolra, valahova nagyon messzire. [...]”

PETŐCZ András, *Csapatjátékosok, Élet és Irodalom* = www.es.hu/index.php?view=doc;2663 [2008. 03. 22.]

Magánhangzók szonettje

Szurok Á! hó É! rőt !! zöld Ü! kék O! – csak egyszer lehessek titkokat mind elbeszélni bátor!
Á!: – bolyhos öv, mely a setét legyek faráról csillog, ha szörnyű bűzt belepnek lomha testtel!

Á! árnyak öble! É! hús párák, tiszta sátor, halk hóvirág, királyi hermelin, jégtűs gleccser!
! bíborok, kihányt vér, kacagógörccs a keccsel vonagló női ajkon, ha düh rándítja s mámor!

Ü!: – az isteni tenger nyugodt, gyűrűző tánca, nyájjal hintett fehér csöndje, tudósok ránca a békés homlokon, mit alkimia tép föl. –

Ó!: – szörnyű harsonák, mik ítéletre zengnek, és Csönd, melyben világok és angyalok kerengnek,
Oméga! – viola sugár az Ő szeméből!

(Tóth Árpád fordítása)

Kóborlásaim

Mentem, két öklöm két ronggyá rohadt zsebemben.
A köpeny vállamon már eszmévé szakadt.
Szolgáltalak, Múzsám, menvén az ég alatt,
s nem álmodott még hejh! szerelmet senki zsebben!

Féltett nadrágomon nagy lyuk ékeskedett.
Kicsiny Hüvelyk Matyi, rímet pergetve léptem
s mélán. Szállásra a Nagy Medve várt az égen.
Csillaghad döngöcsélt lágyan fejem felett.

Hallgattam züm-zümük, s egy árok volt az ágyam
szeptember estjein s a homlokomra lágyan
mint frissítő ital, estharmat csöppje hullt;

rímeltem s míg a fák között vad árny hajolt át,
térdemre dőltem és sebzett cipóm zsinórját
pengettem egyre csak, mint lanton méla húrt!

(Radnóti Miklós fordítása)

1. Az alábbi fordításról ezt írja blogjában az alkotó: „Valamikor, még középiskolás koromban lefordítottam Verlaine »Chanson d’Automne«-ját. Visszagondolva rá, rettentő nagy bátorság kellett hozzá, akkora, amekkora csak a tizenéves kamaszokban található. Most eszembe jutott. Talán vállalható.” – Mi a véleményed a fordításról?

Paul Verlaine: **Őszi dal**

Szomorú dal,
egyhangú dal
száll felém:
halkan zokog
az Ősz konok
hangszerén.

Sír a lelkem,
emlékezem.
Tovaszáll
minden, arcom
sápadt, tudom,
vége már.

Búcsúm ha int,
elmegyek, mint
holt levél.
Ide oda
sodor tova
majd a szél.

(Aknay Tibor fordítása = <http://blog.360.yahoo.com/blog-1AUiOhcwYrK2b74UrCEl?tag=hungarian> [2008. 03. 22.]

segítségével másképpen is tudnak szólni. Nemcsak a konkrétan bennük – ti. a belőlük létrejött szavakban – foglalt jelentések segítségével képesek beszélni a világról és az emberről.

A *Kóborlásaim* az önironikus út-toposz-versek folytatása, beilleszkedés egy régi-régi hagyományba. Afféle pikareszk szonett. (Témájához vö. Kassák Lajos: *A ló meghal a madarak kirepülnek.*)

Mind Verlaine, mind Rimbaud – de Whitman és Baudelaire is – a l’art pour l’art művészet művelői voltak. Az individuum helyét keresték a világban, s verseik eme helykeresés különösen egyedi jellegzetességeit öltötték magukra. S tették ezt a nyelv újfajta használata segítségével. Mely törekvés végső állomása a nyelv, illetve az irodalom értelmének teljes tagadása is lehet.

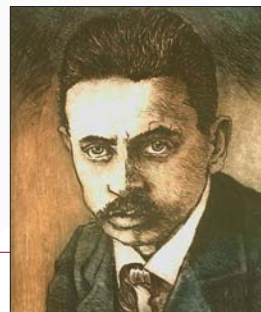
2. Ugye mondanom sem kell, hogy e következő kérdésben mire szeretnélek biztatni... ;-) ?

3. Vizsgáljátok meg a fejezetben közölt szövegek – fordítások – szókincsét! Ugye világosan elkülöníthető egymástól a négy-öt nagy költő, műfordító szóhasználata?! Jellemezzétek mindegyik szöveg hangulatát e szempontból!

4. Gondoljátok meg, hogy lehetne-e itt-ott változtatni valamelyik fordításon ;-) ?

5. Idézzetek még meg csodagyerekeket a művészet és a sport történetéből! Ma is élnek közöttünk ilyen művészek! – Próbáld ki Magadat, hátha te is tudsz valamiben csodát művelni...

6. ...például akár a költészetben is. Ám mielőtt ne kíváncs, olvasd el e fejezet *Ráadásában* Rainer-Maria Rilke *Levelek egy ifjú költőhöz* című írását 1903-ból! Ebből megtudhatod, mire kell legjobban vigyázni egy költőnek, hogyha szép és igaz verseket szeretne írni. S azt is, egyáltalán mi a művészet, az irodalom lényege...

Jack Coughlin: Rilke

Az avantgárd irányzataiból

GUILLAUME APOLLINAIRE (e. 'gijom apolliner'; 1880–1918) versei azért is zavarba ejtik a közönséget, mert jó részben nem is szavakból állnak...

►Képverek ezek, melyeknek ugyanolyan erős alkotóelemük a látvány, mint a hangzás vagy a szóértelem. A forma ugyan már évszázadok óta ismert és használatos, a 20. század elején mégis mint újdonságra csodálkozott rá a világ. (Ebben az időben nálunk főleg Kassák Lajos és Illyés Gyula művelte a műfajt.) – Baudelaire és a szimbolizmus óta a legnagyobb hatású újító a költészetben Apollinaire volt. Impresszionizmus, szürrealizmus, de lényegében az avantgárd minden irányzata megtalálható alkotásaiban.

A megsebzett galamb és a szökőkút

Radnóti 1934-ben

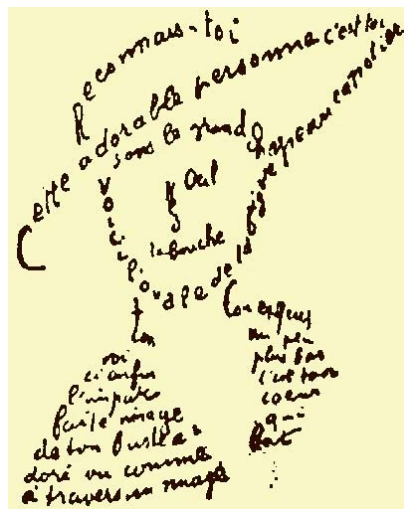
Látom meg ^{arcotok} kintott ^Csodás virágzó szátok
 MAREYE MARIE
 ANETTE LORIE
 MIA s te szőke YETTE
 hol vagytok
 ó jaj
 ifju lányok
 DE
 itt e
 jajgató
 szökőkút mellett
 ez a galamb is ríva repked

Ó ég felé szökellő emlék ?
 A sok barát aki még nemrég
 Velem volt harcol messi már
 S a vízből haldokló sugár
 Álmos szemük pillant reám
 Hol van Braque s Max Jacob a hú
 S Derain a hajnalzín szemű
 Hol van Raynal Billi Dalze
 Szájamban régi méla lz
 Nevek zsongása andalltaz
 S hol van most Cremitz merre jár
 Mindannyian holtak talán
 Emlékkel tele meg lm a lelkem
 Sír a szökőkút is felettem

Harcolni mentek ók minden hiába s most fönn csatáznak északon
 Az éj lehull Ó vérző tenger
 Leander burjánzik vadon a kertekben körül harcok virága

(Radnóti Miklós fordítása)

KÉPVERS Ősi költészeti forma. Lényege, hogy a vizuális elem is jelentéshordozóvá válik. A ~-eknek általában fontos elemük a humor, a játékoság, az eredendő jókedv.

Apollinaire képvere
 a Kalligrammák-kötetből

Apollinaire, az akadémikus (Picasso rajza)

Égöv

„Végül is únod e régi világot csupa rom

Ó pásztorlány Eiffel-torony a hidak nyája béget e hajnalon

Görög és római ókorban éltél s ebből elég ma néked

A gépkocsik is ódonak zörögve futnak itt elébed
Csupán a vallás az maradt csak máig új s el nem avúl soha
S oly egyszerű akár a repülők terén a gépek csarnoka

Európában csak te nem vagy antik ó kereszténység s hiába
A legmodernebb európai te vagy X. Pius pápa
S téged akit az ablakok figyelnek visszatart a szégyen hogy bemenj
Ma reggel egy templomba csöndesen s ott győnni térdepelj
Katalógust prospektust olvasol s plakátokat mind hangosan dalolnak itt
Ímé a költészet ma reggel és prózának vedd az árusok hírlapjait
És itt a sok füzetet mind bűnügyi kalanddal van teli 25 centime-ért
Nagy emberek arcképe bong s ezer cím döngicsél
Egy szép utcát láttam épp ma reggel de nevéte már elfeledtem én
Új volt a fényben fényes és kürtként harsant felém
Igazgatók s munkások sora s a sok szép gyors- és gépirólány
Hétfő reggeltől szombat estig négyszer is naponta erre járt
Háromszor bűg fel reggel itt a vad szirénahang
Déltájban meg csaholni kezd egy megdühödt harang
A sok sok hirdetemény a tarka táblák és egy foltos
Vad cégér a falon papagájmódra jajgat és rikoltoz
Oly bájos utca ez műhely van benne s gyár is
A Rue Aumont-Thiéville és az Avenue des Ternes között ringatja rejti Páris”

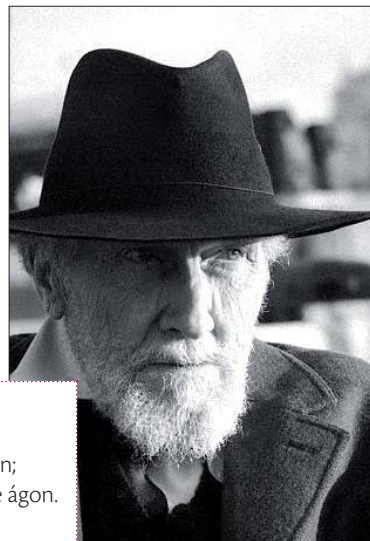
(Radnóti Miklós fordítása – részlet)

A késő modernség fontos „találmánya” a jazz. A New Orleans-i őskorszak (1905–1917) fontos alakja volt Jelly Roll Morton, akit egyenesen „a jazz feltalálójá”-nak tartanak. Az első jazz-lemez 1917-ben, New Yorkban jelent meg. A jazz első királya Joe King Oliver, aki 1922 augusztusában Chicagóban bevett a zenekarába egy Louis Armstrong nevű, kornetten játszó muzsikust... A zenei irányzat és stílus az 1920-as évektől vált széles körben ismertté a világon, először természetesen elsősorban Amerikában. Az avantgárd kora a jazz kialakulásának és elterjedésének időszaka is.

Louis Armstrong szobra az Atlanta Botanikus Kertben
(Niki de Saint Phalle alkotása, 1999)

EZRA POUND (1885–1972) amerikai költőt a nyelv gazdagsága és kifejezési lehetőségei érdekelték-izgatták elsősorban. Cantói ('énekei') a világegészről szerettek volna eposszerűen beszélni, mint Dante vagy mint drámáiban Shakespeare. Nevéhez többirányú költői kísérletek köthetők, mint például az imagizmus (igen erőteljes képszerűség jellemző rá) vagy a szürrealizmus.

Meditáció

Ha gondosan mérlegelem a kutyák különös szokásait,
Arra kell következtetnem,
Hogy az ember a felsőbbrendű állat.
Ha mérlegelem az ember különös szokásait,
Megvallom, barátom, zavarba jövök.

(Eörsi István fordítása)

Metrómegálló

Arcok kísértete a tömegben;
Szirmok egy nedves, fekete ágon.

(Török Attila fordítása)

T. S. ELIOT (1888–1965) „*A puszta ország* [1922] ugyanolyan határkő az angol és az európai költészet fejlődésében, mint Joyce *Ulyssese* [1922] a prózáéban: mindkét műben a polgári értékrendnek az a válsága fejeződik ki expresszionizmust, szürrealizmust és konstruktivizmust egybeötvöző avantgardista formában, amelyet az első világháború véres zűrzavara tett nyilvánvalóvá. A cím kopár jelképe, a Petronius *Satyriconjából* vett görög szavakkal megtűzdelt, latin nyelvű mottó, a Poundnak szóló, angolul kezdett s olaszul befejezett ajánlás, és a Pound modorában 35 különböző íróra célozgató, külföldi szerzőket hat nyelven idézgető, szanszkrit szavakat is tartalmazó szöveg meglehetősen kuszának tetszik.”*

J. Alfred Prufrock szerelmes éneke

„Elmondjam, hogy alkonyatkor mennyit kóboroltam
Szűk utcákban? Ingujjas emberek könyököltek az ablakokban.
Elnéztem, mily magányosak, míg pipájukból szürke füst kerengett...

Bár rák volnék, és fúrhatná ki két
Érdes ollóm a tenger fenekét!”

(Kálnoky László fordítása – részlet)

* EGRI Péter, *Eliot, Thomas Stearns = Világirodalmi kisenciklopédia*, szerk. KÖPECZI Béla és PÓK Lajos, Bp., Gondolat, 1984, 338, szócikk-részlet. Ugyanez: <http://enciklopedia.fazekas.hu/palyakep/vilag/Eliot.htm> [2008. 03. 22.]

A prózában pedig Thomas Mann a legnagyobb. A *varázshegy* (1924), a *Mario és a varázsló* (1930), a *József és testvérei* (1933–43) a régi-új típusú történetmondás klasszikus példái lesznek. Proust és Joyce után egy időre ismét a lineáris cselekményvezetés, az áttekinthető tér-idő-szerkezet válik a próza ismertetőjegyévé. A líra pedig a lélekvizsgálat évtizedei után ismét elkezdi figyelni a külvilágra is, és a világ külső történéseiben keres vizsgálatát.

Aztán már „csak” három évtizednyi utómodernség (1930–1960), és beköszönt a posztmodern (1960–) kor. De erről majd a **12. évfolyamos** könyvben szólunk bővebben ☺...

Kovács József Hontalan

Cantók

Az év hetedik napja

A Fény ütése.
S Kettősége.
A tél homálya.
Vakon.
Afrikai káprázat.
Az illatok íze.
A homály titokzatossága.
Arc bilincsben.
Arcom dzsungele.
Földbolygó térkép.
Faludyhajakazal.
Kétezer negyven.
Akkor leszek kilencven.
Fehérből asztal.
Ki van ki fölmagasztal.
Asztag vagy osztag.
Szamurájkard vagyok.
Ady Endre Háromkirály.
A sejtelem selyme.
Fénykőlap.
A szavak ütése.
S fénye.
Az illatok káprázata.
Kéz jácintból és nárciszból.
Hova vonul.

Manysi és Vogul.
Itt csilingol.
Létkarambol.
Fékafgán.
Télkazán.
A zuhogó képek.
Szétrobbantott cipőben lépek.
Eurofrancia.
Nobelkonferencia.
Svédhajó.
Az előszoba.
Kegyhátrány.
Csillagtőke hátrány.
A kőlap télfényhenger.
Egyetlen ember.
Fényfehér.
Dől a falnak.
S a kövek.
Ha döng a tét.
A folytatás.
Szósötét.
Mozdulatsörét.
Szürkekék.
S Afroép.

Gottfried Benn: **Kék óra**

Sötétkék óra küszöbére léptem –
ez a tornác, zárul a lánc szeme,
s most egy piros szín, most egy száj a térben,
és késő rózsák kőcsészéje – te!

A szó, mi tudjuk mind a ketten,
mit másnak mond és hordoz bárki más,
miköztünk semmi és kiejthetetlen:
ez az Egész s a végső tollvonás.

Az, ami hallgat, átjár mindenben már,
véle a tér és véle van tele
az óra – ami nem remél, s mi nem fáj –
s a késő rózsák kőcsészéje – te.

(Nemes Nagy Ágnes fordítása – részlet)

1. Egy mai magyar költő, Kovács József Hontalan átvette Ezra Pound „cantós” versfelfogását, és több szépséget alkotott ebben a formában. Nézz utána e szövegeknek is!

2. Az e részfejezetben felvillantott költőarcok arra hivatottak, hogy további kutakodásaitoknak legyenek tárgyai ☺. Ugye Te is így gondold?

Rainer Maria Rilke: Levelek egy ifjú költőhöz

(1.)

Párizs, 1903. febr. 17.

Igen tisztelt Uram,

csak néhány nappal ezelőtt ért el hozzám levele.* Köszönöm ezt a nagy és jóleső bizalmat. Többet aligha tehetek. Nem boncolgathatom verseinek jellegét; tőlem ugyanis minden bíráló szándék a lehető legtávolabb áll. Közel férközni egy műalkotáshoz a kritika szavaival jóformán nem is lehet: ebből mindig többé-kevésbé szerencsés félreértések adódnak. A dolgokat nem ragadhatjuk meg annyira, s ki sem mondhatjuk úgy, ahogy azt többnyire el nem ért, s mindennél kimondhatatlanabbnak a műreemek, e titokzatos tényezők, mert míg a mi életünk elmúlik, az övék maradandó.

Amikor előrebocsátom ezt a megjegyzést, hadd mondjam el azt is Önnek, hogy versei nem mutatnak önálló jelleget, inkább csak burkolt és csöndes hajlamot a személyes lírához. Ezt leghatározottabban a *Lelkem* című utolsó versében érzem. Ebben már valami sajátos keresi a maga hangját és

dallamát. És a *Leopardihoz írt* szép költeményben talán némi rokonérzés bontakozik ki e nagy, magányos költő iránt. Ennek ellenére ezek a versek nem számítanak, önmagukban még nem állnak meg, az utolsó és a Leopardihoz írt sem. Szívélyes kísérőlevele hozzásegít, hogy megmagyarázzhassak néhány hiányosságot, amelyet már versei olvasása közben is éreztem, de néven nevezni nem tudtam.

Azt kérdezi, jók-e versei. Tőlem kérdi. Előzőleg másoktól tudakolta. Folyóiratoknak küldözgeti verseit. Összehasonlítja őket más költeményekkel, és nyugtalan, ha egyik-másik szerkesztőség visszautasítja kísérleteit. Nos (mivel megengedte, hogy tanácsot adjak), én arra kérem: hagyja abba mindezt. Ön kifelé tekint, s most legelőször is éppen ezt nem szabad tennie. Senkitől sem kaphat tanácsot és gyámolítást, senkitől. Nem segít, csak egyetlenegy eszköz. Mélyedjen önmagába. Kutassa ki azt az okot, ami írásra készíti; vizsgálja meg, gyökerei vajon a szíve legmélyébe nyúlnak-e, valljon róla önmagának, hogy belehalna-e, ha nem írhatna. Ez a legfontosabb: kérdezze meg éjszakája legcsöndesebb órájában: kell, hogy írjak? Ásson le szívébe mélyről jövő feleletért. S ha ez igentlően hangoznék, ha úgy találkozhatna szembe ezzel a komoly kérdéssel, hogy erős és egyszerű „írnom kell” lenne a válasz, akkor alakítsa életét e szükségszerűség szerint; életének még legközömbösebb, legjelentéktelenebb órája is e kényszer jele és bizonyossága legyen. Azután közeledjék a természethez. Kísérelje meg legelső emberként mondani el, amit lát, átél, szeret és elveszít. Ne írjon szerelmes verseket; kerülje eleinte a túlságosan ismert és szokásos formákat: ezek a legnehezebbek, mert abban, amiben jó, sőt, részint kitűnő hagyományok tömege maradt ránk, egyénit csak nagy, kiérlelt erővel nyújthatunk. Az általános motívumoktól éppen ezért meneküljön azokhoz, amelyeket saját mindennapi élete kínál; írja le szomorúságát, vágyait, futó gondolatait, hitét valami szépben – ábrázolja mindezt bensőséges, halk, alázatos őszinteséggel, s önmaga kifejezésére használja fel környezetének tárgyait, álmképeket vagy emlékeit. Ne hétköznapijait vádolja, ha szegényesnek látszanak; okolja saját magát, mondja inkább, hogy nagy gazdagságuk elővarázslásához nem eléggé költő, mert

* A levelek címzettje Franz Xaver Kappus osztrák katonatiszt – később ponyvaregényíró.

az alkotó számára nem létezhet szegénység vagy közömbös, sivár hely. És még ha börtönben ülne is, ha érzékszerveihez a cellafalon át a világ semmiféle zaja sem hatolhatna el – nem volna-e akkor is ott a gyermekkor, ez a drága, királyi gazdagság, emlékeinek e kincseskamrája? Fordítsa ebbe az irányba figyelmét. Próbálja meg e távoli múlt elsüllyedt csodáinak kiemelését; személyisége így megszilárdul, magánya kitágul, és derengő otthonná válik, messze morajlik tőle a mások lár-mája. – S ha ebből a befelé fordulásból, ebből a saját-világba merülésből versek születnek, akkor majd nem gondol arra, hogy bárkitől is megkérjje, vajon jó versek-e ezek. Azt sem

Huang Xiang—William Rock: Rilke

kísérli meg majd, hogy fölkelte a folyóiratok érdeklődését e munkák iránt: mert kedves, természetes birtokát, a saját életének egy darabját és hangját fogja érezni bennük. A műalkotás akkor jó, ha szükségszerűségből jött létre. Eredetének ez a jellege egyben ítélete is: más megítélés nincs. Ezért, igen tisztelt Uram, egyebet nem tanácsolhatok, csak ezt: mélyedjen önmagába, vizsgálja meg a mélységeket, ahonnan élete fakad; ennél a forrásnál megleti majd a feleletet arra a kérdésre, hogy *kell-e* alkotnia. Fogadja el azt úgy, amint hangzik, s ne tépelődjék rajta. Talán bebizonyosodik: az a hivatása, hogy művész legyen. Akkor vállalja sorsát, s viselje el minden terhével és nagyságával együtt, anélkül, hogy valaha is érdeklődnék a kívülről várható jutalom felől. Mert az alkotó legyen külön, teljes világ, találjon meg mindent önnönmagában és a természetben, ha ahhoz kapcsolódott.

E magábaszállás és magánybamerülés után azonban talán le kell mondania arról, hogy költő legyen (elég, mint mondtam, éreznie, hogy írás nélkül is tudna élni, s ha így van, egyáltalán nem szabad írnia). Ám ez a befelé fordulás, amire kérem, akkor sem volt hiábavaló. Élete ettől kezdve mindenestre rátalál majd saját útjaira, s hogy ezek jók, gazdagok és messzire vivők legyenek, el sem tudom mondani, mennyire kívánom Önnek.

Mit is mondjak még? Úgy vélem, értéke szerint hangsúlyoztam mindent; és végül azt is tanácsolnám, hogy csendesen és komolyan nője ki fejlődését; azzal zavarhatja meg a leghevesebben, ha kifelé néz, és kívülről vár feleletet olyan kérdésekre, amelyekre válaszolni legbensőbb érzése is talán csak legcsöndesebb órájában képes.

Örömöt okozott, hogy írásában Horaček professzor úr nevére bukkantam; nagy tisztelet és az évek során sem múltó hálát érzek e szeretetre méltó tudós iránt. Kérem, tolmácsolja neki ezt az érzésemet; nagyon jólesik, hogy emlékszik még rám, s ezt sokra is értékelem.

Verseit, melyeket oly barátilag bízott rám, egyidejűleg újból visszajuttattam. Még egyszer megköszönöm szíves és mély bizalmát: ezzel az őszinte, legjobb tudásom szerint adott válasszal igyekeztem valamivel érdemesebbé válni rá, mint amilyen, idegen lévén, valóban vagyok.

Teljes tisztelettel és együttérzéssel:
Rainer Maria Rilke

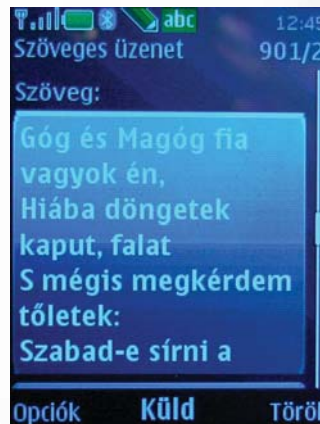
(Rainer Maria RILKE: *Levelek egy ifjú költőhöz*, ford. SZABÓ Ede = R. M. R., *Prózaí írások*, Bp., Európa, 1961, 7–10.)

47 F3 67 20 E9 73 20 4D 61 67 F3 67 20 66 69 61
 20 76 61 67 79 6F 6B 20 E9 6E 85 0D 0A 47 F3 67
 20 E9 73 20 4D 61 67 F3 67 20 66 69 61 20 76 61
 67 79 6F 6B 20 E9 6E 2C 0D 0A 48 69 E1 62 61 20
 64 F6 6E 67 65 74 65 6B 20 6B 61 70 75 74 2C 20
 66 61 6C 61 74 0D 0A 53 20 6D E9 67 69 73 20 6D
 65 67 6B E9 72 64 65 6D 20 74 F5 6C 65 74 65 6B
 3A 0D 0A 53 7A 61 62 61 64 2D 65 20 73 ED 72 6E
 69 20 61 20 4B E1 72 70 E1 74 6F 6B 20 61 6C 61
 74 74 3F 0D 0A 56 65 72 65 63 6B 65 20 68 ED 72
 65 73 20 FA 74 6A E1 6E 20 6A F6 74 74 65 6D 20
 E9 6E 2C 0D 0A 46 FC 6C 65 6D 62 65 20 6D E9 67
 20 F5 73 6D 61 67 79 61 72 20 64 61 6C 20 72 69
 76 61 6C 6C 2C 0D 0A 53 7A 61 62 61 64 2D 65 20
 44 E9 76 E9 6E 79 6E E9 6C 20 62 65 74 F6 72 6E
 F6 6D 0D 0A DA 6A 20 69 64 F5 6B 6E 65 6B 20 FA
 6A 20 64 61 6C 61 69 76 61 6C 3F 0D 0A 46 FC 6C
 65 6D 62 65 20 66 6F 72 72 F3 20 F3 6C 6D 6F 74
 20 F6 6E 74 73 65 74 65 6B 2C 0D 0A 4C 65 67 79
 65 6B 20 61 7A 20 FA 6A 2C 20 61 7A 20 E9 6E 65
 6B 65 73 20 56 61 7A 75 6C 2C 0D 0A 4E 65 20 68
 61 6C 6C 6A 61 6D 20 61 7A 20 E9 6C 65 74 20 FA
 6A 20 64 61 6C 61 69 74 2C 0D 0A 54 69 70 6F 72
 6A 61 74 6F 6B 20 72 65 E1 6D 20 64 75 72 76 E1
 6E 2C 20 67 61 7A 75 6C 2E 0D 0A 44 65 20 61 64
 64 69 67 20 73 ED 72 76 61 2C 20 6B ED 6E 62 61
 6E 2C 20 6D 69 74 20 73 65 20 76 E1 72 76 61 0D
 0A 4D E9 67 69 73 63 73 61 6B 20 73 7A E1 6C 6C
 20 FA 6A 20 73 7A E1 72 6E 79 61 6B 6F 6E 20 61
 20 64 61 6C 0D 0A 53 20 68 61 20 65 6C E1 74 6B
 6F 7A 7A 61 20 73 7A E1 7A 73 7A 6F 72 20 50 75
 73 7A 74 61 73 7A 65 72 2C 0D 0A 4D E9 67 69 73
 20 67 79 F5 7A 74 65 73 2C 20 6D E9 67 69 73 20
 FA 6A 20 E9 73 20 6D 61 67 79 61 72 2E

Az Ady-vers karakterei a számítógépben tárolt módon, hexadecimális számrendszerben

Marosits József mobiltelefonozó fiút ábrázoló szobra a vasvári Nagy Gáspár Művelődési Házban

Az irodalom és a kultúra kapcsolata

A Nyugat fordításirodalmából 332

A hangzó vers világa 334

A Pál utcai fiúk utóéletéből 336

Irodalmi régiók 338

Ráadás 340

Vercse könyvem elől,
Gy. is megíg. fia azt is.
Kialak. éngedel kapud is felat
S mégis megérdem. tisztelet.
Szabad. e sirm a Karpia-
[hol stán?

Vercse hies utjón jöttem in
Eltembe meg is megar dal
[rivall,
Szabad. e Dövényvel betömön
Uj időmet is dalaival?

Ady Endre verskézírata.

Megjelent az Ignotus és

Fenyő Miksa szerkesztette

Nyugat-émlékszámában,

1919-ben, a 324. oldalon

A Nyugat fordításirodalmából

Percy Bush Shelley (1792–1822)

Percy Bush Shelley

Óda a nyugati szélhez

I
Nyugati nyers Szél, Ősz sóhajja, vad!
Te láthatatlan! jössz, és mintha mord
varázsló űzne szellemrajt, szalad

a sárga s éjszín s lázpiros csoport:
a pestises lombok holt népe – Te,
kinek szekere téli sutba hord

sok szárnyas magvat, hús sötétbe le,
aludni, mint a test, mely sírba dőlt,
míg azur húgod, a Tavasz szele

megint kürtjébe fú, s riad a föld,
s édes bimbónyáj legel a napon
s völgyet-hegyet szín s illat lelke töl;

Vad Szellem! szálló, élő mozgalom!
ki rontasz és óvsz! halld, óh, halld dalom!

IV
Ha lomb lehetnék, s vinnél, bús avart,
vagy felhő, szárnyaidd közt lengeni,
vagy hullám, mely, bár zúgasd és kavard,

szabad, majdnem miként Te s adsz neki
erőt, erős úr! – vagy ha csak kora
kamaszidőmnek térne gyermeki

víg lelke vissza, óh, ég vándora!
Midőn társad valék s hivém: elér
a lélek s túlröpül – óh, tán soha

nem zengne jajszóm, mely most esdve kér:
ragadj el hab, felhő, vagy lomb gyanánt,
mert tövisekre buktam, s hull a vér,

s zord órák súlya hús s láncsal fon át,
lelked szabad, vad, büszke rokonát!

II
Te, kinek – míg az ég reng – áramán
omló felhő, mint hullt lomb, andalog,
hullatja busa ága: Menny s Óceán

s zápor zuhan, s villám, bús angyalok,
s kibomlik már kék útad tág legén
mint vad menád-haj s szikrázik s lobog

az ég aljától, hol kihúnyt a fény
az ég ormáig a közelgető
vihár sörénye! – Óh, Te, a szegény

év gyászdala, ki zengsz, míg rest tető
gyanánt az Éj, e roppant sírhalom
borúl körül s bús boltját reszkető

páraid terhelik, s a hús falon
vak víz s tűz s jég tör át! – óh, halld dalom.

III
Ki felvered nyár-álmából a kék
Földközi-tengert, mely lustán pihen
kristályos habverés közt fekke rég

habkő fokoknál, Baiae öbliben,
s álmában agg kastélyok tornya ring
a hab sűrűbb napfényén égve lenn,

s azúr moszat s virág lepi be mind,
oly szép, hogy festve sem szebb – óh, te Szél,
ki jössz, s Atlant vad vízrónája ing

s fenéig nyílik s látszik lent a mély
tenger-virág s mit az iszap bevon:
a vízi vak lomb, mely zöldelni fél,

mert hangod csupa sápadt borzalom,
melytől remeg s széthull – óh, halld dalom!

V
Legyek hárfád, mint hárfád a vadon,
hulló lomb vagyok én is, ne kimélj!
Ha vad zenéd felzúdul szabadon,

lomb s lélek hadd kisérje őszi, mély
dallal, mely édes, bár fáj – óh, te zord
lélek, légy lelkem, én s te: egy személy!

Holt szellemem a Tér ölén sodord,
tört lombként, melytől sarjad újra más!
S dalom égő zenéjét messzi hordd,

mint oltatlan tűzhelyről a parázs
röpül, óh, szórd szét, hol csak ember él!
Ajkam szavából prófétás varázs

kürtöljön az alvóknak! Óh, te Szél!
késheet a Tavasz, ha már itt a Tél?

(Tóth Árpád fordítása)

Babits Mihály egyszer arra a kérdésre – ugye tudod? –, hogy melyik a legsebbe magyar vers, azt válaszolta: „Shelley: *Óda a nyugati szélhez* – Tóth Árpád fordításában.” Természetesen ez a kijelentés tréfás állításnak tekinthető, ám valamennyi komolyság mégiscsak van benne... (Van benne?)

A műfordítás Magyarországon már a 18–19. században olyan mesterekkel büszkélkedhetett, mint Kazinczy Ferenc, Petőfi Sándor, Arany János. Vagy ha még korábbi időkre gondolunk, akkor felidézhetjük Szenczi Molnár Albert zsolnártünetéseit és Károli Gáspár *Biblia*-fordítását. Ezek is halhatatlan alkotásai, nélkülözhetetlen részei irodalmunknak.

A Nyugat-korszak azonban minden eddiginél nagyobb hangsúlyt fektetett a műfordításokra. Babits Mihály *Isteni színjáték*-átültetése – mint emlékszünk rá – nagy elismerést kapott Olaszországban. De a többi nyugatos író, költő is színvonalas fordítói munkát végzett – világirodalmi mércével mérve is. A későbbi nyugatos nemzedékekből pedig különösen Ottlik Géza és Weöres Sándor fordítói tevékenysége érdemel figyelmet.

Külön meg kell említenünk Németh László *Anna Karenin*át, illetve ismét Karinthy Frigyes *Micimackó*-átültetését, mely sokak szerint jobb, mint az eredeti. A maiak közül pedig Tandori Dezső mennyiségileg is lenyűgöző fordítói teljesítményét emeljük ki (például: Musil: *A tulajdonságok nélküli ember*).

1. Könyvünkben többször és többféleképpen esett szó a nyugatosok műfordításairól. Keresd meg ezeket a helyeket, illetve az ott említett műveket! Nézd meg, vannak-e olyan szövegek, amelyekhez találsz a neten más fordításokat is! Ha igen, akkor hasonlítsd össze őket egymással!

2. S ismét nekigyürkőzhetsz Te is, természetesen ;-)!

3. Különösen izgalmasak például Kosztolányi Dezső kínai és japán (!) fordításai, melyek önálló kötetben is megjelentek. (A *Kosztolányi-fejezet*ben idéztük Kovács András Ferencet is, aki a költő e fordításait parafrázálta, vagy inkább utánozta.)

4. Érdemes elolvasnod Weöres Sándor *Barbár dal*át: a költő e saját maga által alkotott nyelven írt versét „fordította le” magyarra... Mielőtt megkeresnéd a szöveget, melyet mi itt most elhagytunk ☺, próbálkozz meg először Te magad a fordítással!

Weöres Sándor

Barbár dal

Dzsá gulbe rár kicsere
áj ni musztasz emo
áj ni mankütvantsz emo
adde ni maruva bato! jaman!

Ole dzsuro nanni he
ole csilambo ábábi he
ole buglo iningi he
lünlel dáji he! jaman!

Vá pudd shukomo ikede
vá jimla gulmo buglavi ele
vá leli gulmo ni dede
vá odde dzsárumo he! jaman!

A hangzó vers világa

Gáti József (jobbra)
Kálmán Györggyel a színpadon

„Vers az, amit mondani kell.”
(Kányádi Sándor)

A költészet eredendően az emberi hang egyik legkorábbi ritmikus megnyilvánulása volt – mint emlékszel rá a 9. osztályos tanulmányaidból is. Később azonban a vers elsősorban leírt nyelviségével hódította meg az emberiség szépségbirodalmait. Ám az ember újra és újra kísérletet tett és tesz arra, hogy visszatérjen a régi korokhoz. A versmondás is egyfajta „visszatérés” önmagunkhoz: visszatérés a vox humanához, az emberi hanghoz.

„A verset vagy költőjét eljátszani nevelés, képtelenség és egyben műfajellenes volna. De különböző belső és egyforma külső tartással megszólaltatni különböző költők különböző verseit – lehetetlen. Ebben az esetben fapofa vagy gépember állna előttünk. Erre pedig senki sem kíváncsi. [...]”

A versmondó színész egyedül teremti meg az egész költői világot minden külső segítség nélkül, a csupasz színpadon, pódiumon. Ő díszletezi és világítja át az agyakban, a fantáziában, mely versmondása alatt a hangokon, szavakon, ritmuson, mondanivalón és az egészet összefogó értelmezésen keresztül elindul a hallgatóságban. Hisz a versmondás nem más, mint a legkevesebb külső eszközzel történő, értelmet és érzelmet egybefogó belső fogalmazás.

A versmondó a költői világ hangulatait, érzelmeit, gondolatait, formáját és esetleges hőseit egy személyben képviseli anélkül, hogy ő fizikailag egy pillanatra is valóságosan átalakulna.

Nem alakul, nem játszik, csak érzékeltet, és így többet bír a hallgatóra, illetőleg nagyobb asszociációs folyamatokra kényszeríti, mintha mindazt, ami a versben van, sorra eljátszotta volna. [...]”

Egyik helyzetben sem játszunk, sőt helyszínt sem változtatunk, mégis más az arckifejezésünk, egész testtartásunk *A négyökrös szekér* vagy a *Zách Klára* elmondása közben. Amilyen nyugodt, mondhatnánk, ringatózó a belső magatartásunk az egyiknél, olyan feszültté válik a

másiknál. Tekintetünk egyszer sem villan fel *A négyökrös szekér* elmondásánál, de a *Zách Klára* staccatója megváltoztatja pillantásunkat is. Hangvételünk különbözőségéről, a ritmus- és a tempóváltásokról nem is beszélünk, mert ez természetes. Hiszen értelmezésünk és ezen keresztül hangunk a legfőbb kifejező eszközünk. De fizikumunk is szinte velünk él és játszik, segít a vers megértésében. [...]”

A versmondáshoz, annak főként belső építkezését figyelembe véve, fantázia nélkül hozzá sem lehet kezdeni. A versmondó művész a világot – a verset – főként vizuális és akusztikai képekben, illetőleg képsorokban érzékeli. A legelvontabb gondolatot is igyekszik a maga nyelvére fordítani. A hangok, a szavak és a mondatok bonyolult asszociációs folyamatokat indítanak el benne. A megézés és megértés vagy megértés és megézés után a versbeli élmény az erre a versre vonatkozó egyéni élményekkel kiegészül, és összegeződik akusztikai és vizuális képsorokban, s egyben meg is valósul a maga elsődleges akusztikai megnyilatkozásában. Hallgatóiban hasonló jellegű képsorokat indít el.

Hatása elsősorban természetesen a műtől függ, de nem kis mértékben az előadó művészi élményének hitelességétől, művészi közlésének erejétől és hallgatóságának hasonló befogadó (akusztikai és vizuális) képességeitől is.

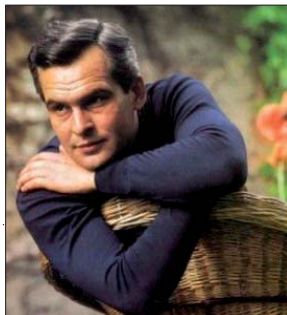
Igen. Ez a végső cél: a megvalósítás. A művel együtt tovább élni a közönségben. [...]”

GÁTI JÓZSEF, *A versmondás*, Bp., 1969 = www.versmondo.hu/archiv/archiv03/1.doc [2008. 03. 24.]

„Kik is [...] a »delejtű- emberek?« A poéta életű emberek, a poéták. Nehéz társaság, az nem vitás. Művész, úgy is mondják: kiválasztott, vagy mondjuk úgy, kiválasztódott ember. Ezt az emberfaját nemigen lehet kategorizálni, igaz nem is foglalkoznak vele, rámondják ajkbiggyesztve: valami művészféle vagy fantaszta, úgy is mondják: örült és iszik is. Szóval nehezen definiálható és ami nehéz, aki nehéz, arra ráraják általában a típusfazékfedőt: »összeférhetetlen«. Miért? Mert így kellemesebb, kényelmesebb. Nem közénkvaló, összeférhetetlen. Itt álljunk meg egy pillanatra. Kikkel összeférhetetlen? [Taps] Kikkel összeférhetetlen? Miért? És egyáltalában hova tartozik? Igazat mond, hazudik, gyáva, bátor, barát, ellenség? Honnan jött, hova megy, van-e hatalma, mit akar? Ezek a főkérdések, de ezekre nagyon nehéz válaszolni. Megpróbálok mégis. Minden valamirevaló magyar lírikus költőt túlélve, túl a krisztusi koron, harminckettőn felül, negyvenhez közelebb, megpróbálok válaszolni kissé lukas szívvemmel, de őszintén. A poéta életű ember érzékeny antennájú, két jellemző vonása van: más, mint a többi, és olyan, mint a többi. Mitől más? Érzékenyebb, furcsább, különösebb. Hasonlít a többi emberhez, mégis van benne valami a földből, a fából, állatból, égből és vizekből. Kicsit a házhoz is hasonlít, kicsit az Istenhez, ahogy elképzeljük Őt. A ház a múlt, az Isten is talán, mégis hasonlít valahogy a múlthoz és a jövőhöz is. Köztünk jár, mégis messzebb, valahol máshol is, többfelé él, többfelé figyel, ránk is, anyánkra is, dédapánkra is, unokáinkra is, Istenre, a földre és tavaszra is, fagyra is, élöre is, halottra is. Olyan talán, mint mi voltunk és akik szeretnénk lenni. [...]

Kérem, könyörgök, hallgassanak a költőkre, hiszen csak ők tudnak mindent kitapogatni, ami volt és ami közeleg, évmilliárdok távolából évmilliárdok távolába. [Taps]”

LATINOVITS Zoltán, *Az izgága Jézusok. Bevezetés. L. Z. önálló estje*, Egyetemi Színpad, Bp., 1969. márc. 3. = L. Z., *Verset mondok*, Bp., 121, 124.

A „színészkirály”
(1931–1976)

1. Az oldalpáron két előadóművész írását olvashatjátok a versmondásról. Magától értetődő a feladat, hogy Ti is mondjátok el a véleményeteket! Hiszen a versmondás ismérvei, elvárt stílusa, beszédmódja éppoly gyorsan változik, mint a művész(et)i ízlés más „ágazatai”.

2. Ha meghallgattatok régebbi felvételeket, például Babits hangját az *Esti kérdéssel*, bizonyára nagyon elcsodálkoztok! Vagy gondoljatok vissza *tavalóra*, *A vén cigányra* Ódry Árpáddal! Arra a fajta, majdnem-éneklős, kántálós versmondásra tényleg jobban illik a korabeli „szavalás” kifejezés.

3. Az utóbbi évtizedekből Kállai Ferenc, Sinkovits Imre, Bessenyei Ferenc, Mensáros László, a maiak közül Jordán Tamás, Mácsai Pál, Stohl András – s persze mások is – értelmeznek igen emlékezetesen verset. Keress tőlük felvételeket lemezen, CD-n, neten!

4. Vannak olyan honlapok, amelyek nemcsak foglalkoznak a versmondással, hanem a szövegek, illetve maguk az „előadások” is meghallgathatók segítségével. – Készíts linkgyűjteményt a versmondással kapcsolatos honlapokról, blogokról!

5. A Magyar Versmondásért Alapítvány honlapja Bánffy György ajánlásával indul. Itt közvetlen segítséget is kaphatsz az önálló versmondás-tanuláshoz: www.versmondas.hu

6. A Magyar Versmondók Egyesülete honlapján pedig Versrádió is működik: www.vers.hu/

7. A Petőfi Irodalmi Múzeum honlapján (www.pim.hu) is sok érdekességet hallgathatsz meg! Klasszikusok találhatóak a „régis terasz”-on is: <http://regi.terasz.hu/main.php3?id=muveszet&page=versek> [2009.04.07]

Gittetylet Fábri Zoltán filmjében (1968)

Anthony Kemp és Töröcsik Mari a Fábri-filmben

A Fűvészkertben (2003)

NEMECSEK – Mesés Gáspár (2003)

A Pál utcai fiúk utóéletéből

Molnár Ferenc (1878–1952) – mint tudjuk mi ezt már... – az egyik legismertebb magyar író a világon. Petőfi, Madách, Molnár, Kertész Imre, Esterházy Péter s legújabbán Dragomán György (lásd a 291. oldalt!) – legfőképpen ők tették nyelvünk irodalmi művekben rögzített kultúráját szerte a világon híressé.

A *Pál utcai fiúk* 2007-ben ünnepelte születésének 100. évfordulóját. Eredetileg folytatásos regényként látott napvilágot. Azóta azonban megszámlálhatatlan kiadásainak és fordításainak, illetve – az utóbbi évtizedben – színpadi előadásainak száma.

Már 1924-ben magyar némafilm (Balogh Béla rendezésében), 1934-ben pedig amerikai film készült belőle (Frank Borzage vezetésével). Ezeket 1968-ban követte a mára klasszikussá vált Fábri Zoltán-alkotás magyar–amerikai koprodukcióban. A legújabb filmadaptáció, Maurizio Zaccaro magyar–olasz mozija 2003-ból való. (Összesen hat film készült a regényből.)

Molnár Ferenc 1941-ben

Fábri Zoltán filmjének Oscar-díjra való jelölése – Gregory Peck aláírásával

1. A regény születésének 100. évfordulóján több író, tanár, tudós írt levelet Nemeček Ernőnek. Ezek a kéziratok – gépelve, nyomtatva, jegyzetpapírra róva – láthatóak voltak a Petőfi Irodalmi Múzeum centenáriumi kiállításán. Egyiket tovább írta szerzője, egy olvasásszociológus. Levelét a [következő oldalon](#) közöljük. Írj Te is levelet NEMECSEK ERNŐnek!

2. ...és a centenáriumra újjáépült a Grund is! Ha teheted, menj el, nézd meg, fotózd le, s merülj el egy kicsit gondolataidban: mi lett volna, ha...?

3. Ha most éppen nem tudsz elmenni, akkor tegyél egy virtuális kirándulást a Grundon: www.agrund.hu! – Hogy tetszik Neked?

Levél NEMECSEK ERNŐNEK, abból az alkalomból, hogy nemrég emlékeztünk A Pál utcai fiúk megjelenésének 100. évfordulójára (A Petőfi Irodalmi Múzeum körkérdésére [„Mit üzen Nemeceknek?”] adott válasz módosított változata)

Kedves Ernő!

Ugye nem neheztelsz rám azért, hogy letegezlek? Holott – bár kenyérem javát már megettem – bőven öcséd lehetnék, hisz Te immár száz éve, hogy életre keltél egy könyv lapjain. Hiába: Te már örökre megmaradsz annak a kiskamasznak, amilyennek jó ötven évvel ezelőtt megismertelek A Pál utcai fiúkban, ahogy hősi halált haltál a Grundért.

Kissé zavarban vagyok, amikor felteszem Neked a kérdést: vajon tudod-e, hogy önfeláldozásod ellenére a Grund végül is elveszett? Ezt a nagyon szomorú hírt meg kell tetézzem azzal, hogy regénybeli társaid és az ő leszármazói az elmúlt száz év alatt sok más grundot is elveszítettek. Olyannyira belejöttünk a vesztesébe, hogy Ottlik Géza, a Te írónak egy fiatalabb kollégája szerint: „Talán azt is megszoktuk, hogy a vereséget izgalmasabb, sűrűbb anyagból való és fontosabb dolognak tartjuk a győzelemnél – mindenesetre igazabb tulajdonunknak”. De azért azt is tudnod kell, hogy eddig – míg legyőzőink rendre elenyésztek – mi minden vereségünket túléltek, és áll még a Pál utca is! És a vörösingeseket mégiscsak kizavarták a Fűvészkertből...

Kedves Ernő! Igazából azért írok Neked, hogy elmondjam: akárhogyan is alakult a Grund sorsa, a Te áldozatod nem volt hiábavaló – nevedet most már örökre csupa nagybetűvel írjuk! Mint ahogy azokét a fiúkéit is, akik ott a Pál utca környékén – félszáz évvel utánad – szintén életüket adták a Grundért. Tudd meg, Ernő, hogy a Te történeted nemcsak az itthoni, hanem a környező országokban élő magyar olvasóknak is egyik legemlékezetesebb olvasmánya, és hogy híred – a több mint harminc nyelvre lefordított regény és a hat filmváltozat révén – az egész világon elterjedt! A Te példád ma is él és hat: azt üzeni minden embernek, hogy ami nagyon kedves nekünk, azért ki kell állnunk, még ha ez „rövid távon” nem is kifizetődő. Mert az élet enélkül csak szolgaság...

Remélem, a következő száz évben is velünk maradsz, hogy unokáink unokáinak is kedves olvasmánya lehessél, és nem űz el semmiféle okoskodó tanügyi reform! Hiszen a jövőben is lesznek einstandoló pimaszok és megvédendő grundok – példáulad továbbra is adj erkölcsi erőt a gyengéknek és a jó ügyek védelmezőinek!

Több mint fél évszázados barátsággal üdvözöl:

Gereben Feri bátyád (vagy öcséd?),
tanár és olvasáskutató

„Budapest, 2008. február 20.

Megépült a Pál utcai fiúk grunda
Közel kétéves előkészítő és tervezőmunka után újjászületett a GRUND, Molnár Ferenc „A Pál utcai fiúk” című regényének legendás helyszíne. Az idén 100 éve megjelent műben megálmodott eredeti foghíjtelektől néhány utacányira, a Tömő utca 4. sz. alatt megépült játszótér sikerrel ötvözi a szerző eredeti elképzeléseit és az uniós játszótéri szabványokat.

A végeredmény egy olyan egyedi építészeti és kulturális értékeket hordozó közösségi tér, amely nemcsak a környéken lakók életét teszi színesebbé, hanem idővel vonzó turisztikai célpontként a főváros és Magyarország hírnevét is öregbíti. [...]”

[Sz. n.], Megépült...

www.jozsefvaros.hu/?module=news&action=show&nid=25546#MIDDLE [2008. 03. 24.]

4. 25 éve zenekar is viseli a halhatatlan nevet (Pál Utcai Fiúk – PUF). 2004-ben készült jubileumi koncertfilmjük, megalakulásuk 20. évfordulója tiszteletére. Nézd meg, vagy látogass el egy koncertjükre, ha kedveled zenéjüket!

Lecsó egy PUF-koncerten

Innen indult volna az irodalmi modernség? A minden korban magát újraalkotó Borostyánkőút által meghatározott terület nyugat-pannon részét jelöltük a piros ellipszissel. Közvetlenül hozzá kapcsolódik a késsel jelölt „prágai régió”, ahol Kafka, Čapek, Hašek – később Hrabal, Kundera – élt és dolgozott. Lilával mutatunk egy másik irodalmi régiót, amely Kölcsey, Móricz, Ady, Krúdy, Petőfi, Kaffka Margit, Kovács András Ferenc életéhez, illetve munkásságához kapcsolódik. A türkiz szín pedig a Szekszárdhoz és környékéhez köthető költőket, írókat jelzi: Garay Jánost, Babits Mihályt, Mészöly Miklóst, Illyés Gyulát

Irodalmi régiók

A nyugat-pannon irodalmi régió

A nyugat-pannon irodalmi régió irodalomtörténeti jelentősége van a késő modernség hagyományképzése szempontjából. Ottlik Géza *Iskola a határon*jának fő játékeje (1923–1926) előtt pár évvel születik Triesztben az *Ulysses* (1922-ben jelenik meg). Tőle egy „nyíllövésnyire” írja Rilke a *Duinói elégiákat* (1923). Valamivel több nyíllövésnyire pedig megalkotja Musil a *Tulajdonságok nélküli embert* (első kötete 1930-ban jelenik meg).

E „nagyregió”-n belül külön „csomósodási pont”-ot jelöl továbbá a hozzá kapcsolódó „kisregió”, Prága, illetve ott Kafka, Čapek, Hašek munkássága.

Joyce, Rilke, Musil, Ottlik, Kafka – a késő modernség prózapoétikájának úttörői. S úgy tűnik, e megújulásban éppen az embert körülölelő tájak, terek és hazák poetizálódása lesz az egyik legfontosabb vonás. Ezért (is) lehet a magyar posztmodernségnek – más prózapoétikai újításai mellett – egyik első jelentős alkotása az *Iskola a határon*. Annak a fajta szövegjelentésnek ugyanis, amely ebben a regényben megteremtődik, nélkülözhetetlen eleme a tájhaza (regió). Mégpedig elsősorban a Kőszeg szűkebb és tágabb környezetét alkotó pannon „világégesz”.

www.kronikanova.hu

A nyugat-pannon irodalmi régió kialakulásának több szempontú megokolását egy **powerpointos prezentáció** mutatjuk be a kiadó honlapján.

Letölthető: www.kronikanova.hu/a_nyugat-pannon_irodalmi_regio.ppt

1. Keresd és „alkoss” még kisebb és nagyobb irodalmi régiókat Magyarországon!

2. Természetesen többféle szempont szerint végezheted vizsgálódásaidat. Néhány példát, munkacímet sorolunk fel leendő projektjeidhez:
- „Az Értől az Oceánig” – Írók, költők születési helye szerinti régiók Magyarországon – térképmel-léklettel (esetleg 3D-s térképekkel)
 - „Földi életem, halálom / Csak mese, csalódás, álom?...” (Vajda János) – Íróink, költőink munkásságához köthető irodalmi régiók kialakulása a modernség korában
 - „Páris, az én Bakonyom” – megénekelte tájhazák költészetünkben Ady korában
 - „Te orcára ütök” – ellentmondásos saját-idegenség-viszonyok megjelenítése a Nyugat első nemzedékének lírájában
 - „Itthon vagyok itt e világban” – a haza, a külső táj (szimbolikus) képei mint a versszervezés alkotó-elemei Kosztolányi és kortársai lírájában
 - „...egy csöpp Fogaras vagy / Pest közepén” – Babits és a megverselt táj mint értékszembe-ít, létösszegző szimbólum
 - A nyelv: a táj hordozója – különös tekintettel Móricz és Mikszáth novellisztikájára
 - Mikszáth-művek tájnyelvi szempontú stiliztikai vizsgálata
 - Móricz teremtett nyelve *A boldog emberben és/* vagy *a Barbárokban*
 - Haza–régio–helység-viszonyok megjelenítése a Nyugatban
 - Az én szűkebb hazám a magyar költészetben (esetleg: a modernség első évtizedeiben)

3. A magyar kultúra és irodalom történetében különösen fontosak a „határainkon túli” nagy irodalmi régiók! Nézz utána ezek keletkezésének, lényegének!

4. Gyűjts össze olyan tudományos munkákat, melyek az erdélyi, a felvidéki, a kárpátaljai, a vajdasági és a burgenlandi regionális irodalmakat tekintik át!

„Az irodalmi régiók természetéből természetesen csak az jut el a nemzeti irodalom értékei közé, ami a regionális »helyi színeket« egyetemes és átfogó igények és értékek jegyében rendezi el; a különféle régiók és irodalmi regionalizmusok mindazonáltal önmagukban is értéket jelentenek: hitelesítik és gazdagítják a művészi alkotást. Amikor azon gondolkodunk, hogy miképpen lehetne nemzeti kultúránk egységét helyreállítani, kétségkívül számot kell vetni ezekkel a nagyobb: például erdélyi, felvidéki, vajdasági, dunántúli, alföldi és kisebb: például székely, kalotaszegi, kárpátaljai, bácskai; debreceni, Balaton-melléki irodalmi régiókkal is. Annál is inkább, mert a kulturális régiók általában nem írhatók körül állami és közigazgatási határokkal: összekötik a határ két oldalán élő magyarságot és összekötik a régiókban élő különböző nemzetiségeket, népeket. Mondjak példát? A Bánság (Bánát) történelmileg kialakult kulturális régió, amely egyszersmind többnemzetiségű (magyar, német, román és szerb) kultúrát jelent, vagy az az ugyancsak történelmi régió, amelynek mondjuk Kassa, Rozsnyó, Miskolc, Sárospatak, Sátoraljaújhely és Ungvár a vonatkozási pontjai, nemcsak egy hagyományos magyar történelmi és kulturális tájat jelöl meg, hanem a magyar–szlovák s kisebb mértékben a magyar–német és a magyar–ruszin kulturális érintkezés és kölcsönös-ség termékeny földjét s bizonyos esetekben: műhelyét is megjelöli. Végül is: a Kárpát-medence, mi több, Közép-Európa és egész Európa ilyen kulturális régiókból épül fel, s alighanem a szellemnek és a hagyománynak ez a színes és gazdag mozaikja alkotja Európa lelkét. Régiók Európája? Beszéltek, beszélünk arról, hogy Európa államok, országok, nemzetek és kultúrák együttese, miért ne lehetne a tradicionális kulturális régiók hazája is? Hiszen ha ezeket a régiókat s e régiók hosszú évszázadok során kialakult történeti karakterét megőrzi az időnek, valójában legjobb önmagát őrzi meg.”

POMOGÁTS Béla, *A kulturális regionalizmus* = www.regiofolyoirat.hu [2008. 03. 23.]

5. Értelmezzétek Pomogáts Béla írását a kulturális régiókról (olvassátok el a neten az egész szöveget!)

Karel Čapek: Archimedes halála

Az a bizonyos história Archimedesszel ugyanis nem egészen úgy történt, ahogyan megírták; igaz ugyan, hogy megölték, amikor a rómaiak elfoglalták Szirakuzát, de nem felel meg a tényeknek, hogy a házába egy fosztogató római katona tört volna be és Archimedes mértani rajzaiba merülve, haragosan rámondott: „Ne bántsd a köreimet!” Először is Archimedes nem volt amolyan szórakozott professzor, aki nem tudja, mi történik körülötte; ellenkezőleg, természetétől fogva igazi katonaember volt, aki hadigépeket szerkesztett a szirakuzaiaknak a város megvédésére; másodsor pedig az a római katona sem volt valami részeg fosztogató, hanem egy művelt és becsvágyó vezérkari százados, Lucius nevezetű, aki jól tudta, kivel beszél, és nem fosztogatni jött, sőt, a ház küszöbén feszes vigyázzba vágta magát, tisztelgett és így szólt:

– Üdvözöllek, Archimedes.

Archimedes felemelte pillantását a viasztábláról, amelyen valóban rajzoltatott valamit és azt mondta:

– Mi az?

– Archimedes – kezdte Lucius –, mi jól tudjuk, hogy a te hadigépeid nélkül ezek a szirakuzaiak egy hónapig se tarthatnák volna magukat; így meg két estendeig bajlódunk velük. Ne gondold, hogy mi, katonák, nem becsüljük meg az ilyesfélet. Nagyszerű masinák. Gratulálok.

Archimedes legyintett.

– Ugyan, kérek, semmi az egész. Közönséges hajtógépek, amolyan nagyobbfajta játékszerek. Tudományos szempontból nézve nem sokat jelentenek.

– De katonai szempontból igen – vélekedett Lucius. – Ide figyelj, Archimedes, azért jöttem, hogy felszólítsalak, dolgozz velünk.

– Kivel?

– Velünk, rómaiakkal. Elvégre tudnod kell, hogy Karthágó hanyatlóban van. Kár segíteni nekik. Most majd úgy ellátjuk Karthágó baját, hogy bámulni fogsz. Inkább velünk tarthatnátok, mindnyájan.

– Miért? – dünnyögte Archimedes. – Mi, szirakuzaiak véletlenségből görögök vagyunk. Miért kellene veletek tartanunk?

– Mert Szicíliában éltek, és nekünk Szicíliára szükségünk van.

– S miért van rá szükségetek?

– Mert uralkodni akarunk a Földközi-tengeren.

– Aha – jegyezte meg Archimedes, és töprengve meredt a viasztáblára. – És mi célból akartok uralkodni rajta?

– Aki hatalmában tartja a Földközi-tengert – jelentette ki Lucius –, az egyben a világ ura is. Ez már csak világos.

– Mi az, hát nektek az a kötelességetek, hogy a világ urai legyetek?

– Igen. Róma hivatott uralkodni a világon. S én mondom neked, hogy uralkodni is fog.

– Meglehet – szólt Archimedes és valamit letörölt a viasztábláról. – De én nem tanácsolnám nektek, Lucius. Ide figyelj, a világ urának lenni, ez egykor kegyetlen sok munkát ad majd nektek. Kár a fáradságért, ami rátok szakad.

– Mindegy; de nagy birodalom leszünk.

Archimédész egy középkori ábrázoláson

– Nagy birodalom – morgott Archimedes. – Akár kis kört rajzolok, akár nagy kört, mindenképpen csak kör az. Határa van így is, úgy is – sohasem szabadultok meg a határoktól, Lucius. Azt hiszed, hogy a nagy kör tökéletesebb a kicsinél? Azt képzeled, hogy nagyobb geométer vagy, ha nagyobb kört rajzolsz?

– Ti, görögök, egyre csak érvekkel játszadoztok – vetette ellen Lucius százados. – Mi másképpen bizonyítjuk be a magunk igazát.

– Mivel?

– Tettekkel. Elfoglaltuk például ezt a ti Szirakuzátokat. Szirakuza tehát a miénk. Világos bizonyíték ez?

– Világos – mondta Archimedes, és az íróvesszővel beletúrt a hajába. – Igen, elfoglaltátok Szirakuzát; csakhogy ez már nem az a Szirakuza, soha többé nem is lesz, ami eddig volt! Nagy és dicső város volt ez, ember; most már nem lesz nagy soha többé. Kár Szirakuzáért.

– Róma azonban nagy lesz. Róma lesz a legerősebb a földkerekségen. És így is kell lennie.

– Miért?

– Hogy megmaradjon. Minél erősebbek vagyunk, annál több az ellenségünk. Ezért van rá szükség, hogy mi legyünk a legerősebbek.

– Hát ami az erőt illeti... – dünnyögte Archimedes. – Tudod, én egy keveset értek a fizikához is, Lucius, és most mondanék neked valamit. Az erő lekötődik.

– Mit jelentsen az?

– Hát ez amolyan törvény, Lucius. Az erő, amely hat, ezáltal lekötődik. Minél erősebbek lesztek, annál több erőtök használódik fel hozzá, és egyszer eljön az a perc...

– Mit akartál mondani?

– Ugyan, semmit. Nem vagyok én próféta, jóember, csupán fizikus. Az erő lekötődik. Többet nem tudok.

– Ide hallgass, Archimedes, nem akarnál velünk dolgozni? Fogalmad sincs róla, micsoda óriási lehetőségek nyílnának előtted Rómában. Te építenéd a világ legerősebb hadigépeit...

– Már meg kell hogy bocsáss, Lucius, öregember vagyok, és szeretném még kidolgozni, kifejteni egy-két gondolatomat... Amint látod, most is éppen rajzolgatok valamit.

– Archimedes, hát nem csábít az a gondolat, hogy velünk együtt megszerezd a világhatalmat? Miért hallgatsz?

– Ne haragudj – pusmogott Archimedes a viasztáblája fölé hajolva. – Mit is mondtál?

„Bizonyára nem lesznek sem dinasztíák, sem római szent koronák, amelyek a nemzetekből és államokból felsőbb szervezeteiket s világszerte fognak alkotni; a gazdasági tények lesznek azok, a szociális és emberi szolidaritás, amelyek majd egyszer közös uralmat fognak teremteni a bisagrai ösvéreseknek, a polderek hagyatékainak s nekünk, tősgyökeres cseheknek. [...] Talán így van ez; talán mérhetetlen megkönnyebbülést hozna nekünk s bármely európai nemzetnek kulturális szorongásunkban s izoláltságunkban, amelyet nem szabad letagadnunk, ha fölöttünk kibontakoznának a vonalak, amelyek összekötnek minket más nemzetekkel, közeliakkal s távoliakkal, ha az új élet új idegrendszeren futna végig...”

ČAPEK, Karel, *A kétfejű sas nyomában*. A 25 éves Nyugatnak, Nyugat, 1932, 9–10 = www.epa.hu/00000/00022/00536/16721.htm [2008. 03. 24.]

Az író 1938-ban

– Hogy a magad fajta ember kezébe keríthetné az uralmat az egész világ fölött.

– Úgy, világhatalom – szólt Archimedes töprengve. – Ne nehezted rám, de most fontosabb dolgom van. Tudod, tartósabb, időállóbb valami, ami valóban megmarad.

– Mi az?

– Vigyázz, ne töröld el a köreimet! Arról van szó, hogy hogyan kell kiszámítani a körcikk területét.

Később hivatalos jelentést adtak ki, hogy a tudós Archimedes szerencsétlen baleset következtében életét veszítette.

(Tóth Tibor fordítása)

Jékely Zoltán

Új évezred felé

Mi kétezerben nem élünk, szegénykém,
az új évezred nem lel itt bennünket;
fekszünk a mélyben, s az ég régi kékjén
fenn, fenn különös új gépek keringnek.
Lebontották a házat, hol születünk,
– mint a Tabánt. Ágyunk, székünk elégett.
Sok könyvünk méltatlan kezekben eltűnt –
s hová lettek alakunkról a képek?
Az úton új cipők nyikorognak,
más ruhában más lányok lengedeznek.
Mint lelke eldugott öreg boroknak:
az álmlunk egyre sűrűbb, édesebb lesz.
Tovább lóbálja felettünk az égen
az idő a napot, e lassú ingát,
s úgy alszunk már, mint földünk más felében
a kőbepólyált, hosszucsontu inkák.

(1935)

Schein Gábor

ha rajzolnék...

ha rajzolnék neked egy házat csak azért
tenném hogy kiradírozzam. a helyén
ellakhatnál amíg összetartják a falakat
a rostok. én pedig őriznék és

éjjelenként mint szerelmes indiánok
kunyhód előtt furulyáznék egy dalt
amit csak ketten ismerünk. a papírt
amin csak én tudnám hol laksz

persze betenném egy könyvbe hogy ne
kelljen félned a zord szemöldökű szelektől
s hogy napközben más ilyen rajzok közt

leheh. aztán egy este ha beengednél
hozzád se érnék csak néznék és teliszórnám
mondatokkal az oldalt hogy takaród írás legyen.

(Kötetben: 1996)

Fogalommutató

„Használati utasítás”

A ~ az érettségiről szóló OM-rendeletben és a *kerettanterv*ben előírt valamennyi ismerendő fogalmat tartalmazza. A könnyebb tájékozódás és a jobb használhatóság kedvéért azonban *csak* azokat.

Az emelt szintű érettségéhez szükséges szavakat, kifejezéseket **bordó betűvel** szedtük. A tankönyvben a **főszövegben** vagy a lapszélen definícióként is megjelenő előfordulások oldalszámait **zöld színnel** jelöltük.

A ☺ jelentése: az adott fogalom (meghatározása) ebben a könyvben nem szerepel, de valamelyik korábbi évfolyamon már előfordult, s ott adtuk meg definícióját. A ☹ azt jelenti, hogy a fogalommal bővebben a 12. évfolyamos tankönyvben foglalkozunk.

Az Aranykakas és a Hadnagy utca a Tabánban (Klősz György felvétele, 1900)

A

- **ábrázolásmód** 28, 40, 302
 - allegorikus ~ 257
 - idillikus ~ 100
 - ironikus-groteszk ~ 282, 308
 - naturalista ~ 307
 - realista ~ 305, 309
 - szimbolikus ~ 16
- abszurd 282
- abszurd dráma 272, 282
- aktivizmus 236, 237
- alakzat 98, 104, 106
- alkalmi költészet / vers ☺
- alkotás
 - művészi ~ 13, 16, 28, 29, 32, 92, 155, 228, 238, 277, 339
 - (szép)irodalmi ~ 6, 33, 86, 122, 265
- allegória 16, 93, 158
 - allegorikus költészet 89
 - allegorizáció 26, 35, 85
- alliteráció 156
- alteritás kora 10
- analitikus dráma 265
- anekdota 170, 172, 180
- anapesztus ☺
- antikvitás 258
- apokalipszis ☺
- **archetípus** 267, 281
- ars poetica 26, 115, 116, 119, 155
- aszimmetria 104, 138
- asszociáció 6, 53, 94, 316, 321, 334
- áthajlás (l. enjambement!)
- átmeneti műfajok ☺
- avantgárd
 - ~irányzatok 53–54, 55, 96, 137, 213, 237, 238, 302, 323, 325, 326
 - történeti ~ 5, 10, 26, 97, 98, 236, 239, 273, 316, 324

B

- ballada 109
 - Arany-~ 22, 29, 34, 36, 44, 70, 88, 100, 125, 178, 234, 262, 286
 - Balassi-strófa ☺
 - barokk ☺
 - beat-irodalom ☹
 - befogadás 32, 106, 137, 139, 154, 157, 159, 170, 182, 215, 237, 238, 299, 301, 334
 - ~történet 39, 212
 - belső érzékelés 14, 149, 151, 334
 - belső monológ 151, 152, 285
 - bestseller ☺
 - Biblia 7, 224, 281, 333
 - bibliai műfajok ☺
 - bonyodalom 22
 - bukolika ☺
- C, CS**
- ciklus
 - novella~ 158, 172, 185, 305
 - regény~ 307
 - vers~ 83, 86, 87, 89, 106
 - cím, címadás 46, 47, 86, 88, 102, 106, 118, 119, 135, 144, 176, 196, 233, 237, 260, 315, 325
 - címzett 247, 328
 - civilizáció 10, 12, 71, 178, 259
 - **commedia dell'arte** 258
 - családregény 124
 - cselekmény 180, 196, 198, 212, 309, 311, 313
 - a ~ háttérbe szorulása 43
 - ~vezetés 48, 298, 302, 306
 - egyenes vonalú ~ 327
 - fő~ 161
 - töredékes ~ 94

D

- daktilus ☺
- dal 101
 - filozófiai ~ 88, 98, 114
- dallamra írott vers ☺
- dialógus 188, 198, 199, 266, 267, 285
- deus ex machina ☺
- digitális
 - ~hipertextes feldolgozás 316, 317
 - ~hipertextes regény 313
 - ~könyvtár 32, 60, 225, 290
 - ~közeg 6, 38, 39, 55, 60, 61, 69, 125, 153, 176, 191, 224, 225, 266, 275
 - ~közvetítés 32, 39, 62, 112, 117, 153, 193, 195, 269, 335, 338
 - ~kritikai kiadás 284
 - ~kultúra 69
 - ~nyelv 153
 - ~olvasás 303
 - ~szövegtár 32, 60, 156, 225
 - ~újság, folyóirat stb. 193, 203, 223
- dikció 266
- diszharmonia 9, 87, 106, 270, 273, 313
- disztichon ☺
- dráma
 - ~poétika 266
 - ~szöveg 250, 259, 266, 268, 286, 287
 - ~i monológ 285
 - drámaiatlan ~ 268, 269
 - emberiség~ 278, 286
 - kamara~ 286
 - „könyv~” 285
 - „lírai ~” 285
 - polgári ~ 259, 260, 262
- drámai költemény 278, 281, 285, 286, 287
- drámai műfajok 258, 268–269

E

- egzisztencializmus 12, 13, 15
- egyenes beszéd ☺
- egysoros ☹
- enciklopédia 62, 308, 325
a létezés ~-a 259
- ekloga (ecloga) ☹
- elbeszélés
~ módozatai 170–171
~technika 40, 41, 42, 304
hosszú~ 43, 46, 47, 48, 271, 305, 308, 315
- elbeszélésmód (narratíva) 214
- elbeszélő 158, 188, 299, 300, 307, 309
én~ 247
mindentudó (olümposzi) ~ 40, 41, 196
tárgyilagós ~ 40, 160, 304
több ~ 48
- elbeszélő költemény ☺
- elbeszélői nézőpont 41, 42, 299
~ megszüntetése 311
~váltás 40, 42, 216, 304, 311
több ~ 40, 42, 48
- elégia 233
- elégiko-óda 145
- életkép ☺
- életrajzi regény 102
- ellenutópia ☹
- élménylíra 118
- emlékirat ☺
- enjambement 55
- epigramma ☺
- epikai műfajok ☺
- epikus (dráma és) színház ☹
- epikus közlés ☺
- epilógus ☺
- episztola ☺
- epizód ☺
- eposz 313
- eposzi kellék ☹
- erkölcs, erkölcsi 82, 133, 170, 175, 237, 265, 300, 314
- erkölcsi döntés, választás 134, 265
- erkölcsi érték 10
- érték
~csere 306
~eszmény 11, 61, 70, 138, 175
~fogalom 302
~hiány 158, 159, 271, 308, 314, 315
~hordozó 43, 128, 170, 171, 281, 339
~őrzés 98, 111, 215
~rend 10, 238, 301, 305, 309, 325
~szerkezet 147, 152, 267
~tartomány 146, 278
~vállalás 10, 98, 265, 269
~világ 144, 146, 177, 233, 260, 278, 283
művészi ~ 176, 301, 339
stílus~ 114
szellemi ~ 128, 146
- értékelés 140
- értelmezés
~mód 154, 274, 283, 289
~történet 182, 184, 270
~i horizont 133, 160, 161, 273, 278, 288
~i sík 214
~i szempont 117, 125, 141, 143, 144, 147, 152, 179, 184, 198, 218, 234, 267, 318
~i tartomány 21, 269, 283
bölcseleti ~ 151
lét~ 109, 115, 119, 120, 145, 152, 157, 279, 281
mű~ 62, 85, 135, 141, 162, 163, 197, 235, 334
összehasonlító ~ 25, 89, 125, 143, 144, 147, 154–155, 163, 310
szöveg~ 46, 143, 154, 226, 289, 339
- érzelmi hatás 135, 154
- érzésvilág 92–93, 101, 150, 158
- esszé 33, 61, 95, 110, 124, 135, 215, 271
- esszéregény ☹
- esztétika 12, 24, 34, 44, 110, 124, 178, 212, 301, 302
- esztétikai érték 146, 301
- esztétikai minőség 44, 61, 302, 317
- etika 12
~i elv 110
~i sík 152, 214
részvét~ 120, 134, 152, 158
- evangélium 177
- expresszionizmus 15, 17, 50, 53, 54, 236, 325

F

- fabula ☺
- felvilágosodás 10
- fejlődésregény 300
- feszültség 160, 266, 306, 313
~képzés 55, 93, 143, 267, 269
grammatikai ~ 87, 143
stiláris ~ 87, 97, 143
- feszültségoldás ☹
- fikció 85, 194, 290, 298
- fiktív levél 337
- filozófia 12, 53, 62, 94, 109, 115, 120, 142, 151, 154, 278, 279, 283, 287, 289, 312, 313, 314
- folklór ☺
- forma
~elem 172
~gazdag 17
~szabály 298
digitális ~ 60, 275
epikus ~ 298
építészeti ~ 18
jel~ 10, 22
kötetlen ~ 316

- lépcsős ~ 326
- magatartás~ 44, 312
- multimédiás ~ 6
- mű~ 152, 228, 239
- nyelvi ~ 10, 143
- poétikai ~ 98
- stílus~ 216
- tartalom és ~ 17, 237, 300
- vers~ 39, 81, 87, 101, 135, 326, 327
- futurizmus 236, 237
- függő beszéd ☺

G

- gesta ☺
- groteszk 98, 111, 133, 198, 282, 308, 310
- ~ ábrázolás 157, 158, 174, 199, 262
- abszurd~ 272
- ironikus~ 282
- tragikus~ 43
- gúny, gúnyos 106, 160, 172, 268

H

- haláltánc ☺
- hangnem 38, 81, 87, 100, 106, 125, 152, 170, 233, 282, 283
- ~váltás 160
- kettős ~ 188, 194
- hangsúlyos verselés ☺
- hangulatlíra ☺
- hármasság ☺
- harmónia 10, 50, 54, 70, 87, 106, 118, 265, 314
- ~hiány 10, 50, 87
- helyzetkomikum 308
- hexameter 21
- himnusz ☺
- históriás ének ☺
- hosszúvers 111, 152, 238, 239, 326

- hőstípus 44, 70, 135, 174, 259, 280, 283
- a „kisember” ~-a 194–195, 308
- csehovi ~ 268, 269
- Don Quijote-i ~ 175, 178, 309
- dosztojevszkij ~ 311, 312
- hamleti ~ 309
- ibseni ~ 265, 266, 267, 268
- humanizmus ☺
- humor 67, 122, 158, 170, 174, 176, 224, 258, 323

I, Í

- idill 187, 188
- idő
- ~élmény 17, 70
- ~ és térkörnyezet 89, 93, 116, 135
- ~ és térviszony 47, 48, 104, 105, 142, 163, 177, 196, 306
- ~érzék(tet)és 10, 20, 43, 71, 104, 138
- ~kezelés 188
- ~poétika 42, 43, 156, 213, 283
- ~pont 188
- ~szembesítés 21, 70
- ~szerkezet 196
- ~viszony(ok) 42
- ~ viszonylagossága 14
- élet~ 188, 265
- „eltűnt” ~ 214
- emlék~ 214
- örök ~ 152
- idő- és értékszembesítő költemény 98
- időszemlélet ☺
- idősíkok
- ~ egymásra reflektálása 42–43
- ~ elegyítése 96, 156, 216, 265
- ~ elkülönítése 42, 267
- ~ szabad kezelése 309, 311
- időmértékes verselés ☺
- impresszionizmus 17, 32, 50, 57, 137, 212, 216, 323

poszt~ 13, 17, 32

- interkulturalitás ☺
- intertextualitás 46, 118, 136, 251
- írásbeliség ☺
- irodalmi hagyomány 22, 65, 89, 98, 106, 109, 118, 156, 176, 187, 200, 201, 214, 273, 282, 286, 290, 322, 338
- irodalmiság (változó fogalma) 71, 109, 138
- irodalomtörténet 5, 11, 22, 32, 91, 98, 101, 178, 200, 321, 338
- ~írás 62, 63, 64, 125, 172, 301
- ~i jelenség 61
- ~i korszak 10, 22, 263, 298
- (váltás) 56, 316, 326
- határ 178
- ~i megkésetttség 37
- ~i megszakítottság 212
- ~i távlat 137, 152
- ironia, ironikus, ironizál 115, 118, 119, 158, 160, 170, 172, 175, 196, 224, 262, 282
- ön~ 111, 322
- ítéletalkotás 95, 135, 140, 144

J

- jambus ☺
- jelentés, jelentés(es)ség 81, 199
- ~alkotás 35
- ~bővülés 88
- ~együttes 81
- ~(ek) mozgás(a) 138
- ~formálási módszer 22
- ~használat 26
- ~i szabály 22
- ~háló 143, 214
- ~hordozó 10, 88, 212, 323
- ~képző elem, eszköz 37, 98, 143, 155
- ~közlése 106
- ~mező 26
- ~rendszer 16, 36, 229

- ~sík 234
- ~szerkezet 26
- ~szint 46
- ~teremtés 6, 26, 155
- ~tartalom 22
- ~vesztés 88
- elsődleges (denotatív) ~ 142
- eredeti ~ 215
- jel–jelölő–~kapcsolat 35, 155
- köznyelvi ~ 114, 198
- közvetlen ~ 37, 273
- másodlagos ~ 142
- mögöttes (konotatív) ~ 37, 106, 273
- össz~ 143
- rejtett ~ 301
- szó~(e) 26, 114, 162, 198, 322, 323
- szöveg~ 87, 338
- szövegegész ~e 142, 214, 309
- többlet~ 215

- **jelentésrétegek** 26, 86, 143, 267, 283
- egymásra épülő ~ 306
- ~ egymásba játszatása 138
- jellem 46, 281
- jellemábrázolás 22, 170, 281, 309, 313
- jellemkomikum ☺
- jellemrajz ☺
- jeremiád ☺

K

- karcolat 244
- kardal ☺
- katarzisz 148, 269, 270
- katartikus 280
- képvers 234, 239, 323
- képzelet 36, 48, 53, 85, 233
- képzettársítás (l. asszociáció!)
- késleltetés 111, 160
- klasszicizmus 259
- nemzeti ~ 22, 29, 62
- komédia 268
- tragi~ 272

- komikum 272
- tragi~ 175, 187, 269
- komikus eposz (l. víg~!)
- komplex kép 36
- **kompozíció** 36, 41, 120, 139, 152, 160, 236, 302, 306
- ~s egység 196
- ~s eszköz 42
- asszociatív ~ 309
- zárt ~ 311
- zenei ~ 50
- korstílus, stílusirányzat 13, 16, 17, 26, 55, 129, 137, 212, 213, 237, 259, 300, 302, 307, 323, 326
- költői magatartás, szerep 24, 40, 95, 111, 146, 237
- könyvnyomtatás ☺
- ki nem nyomtatható irodalmi alkotás 303
- nyomtatott könyv 303, 313
- körmondat ☺
- középkor ☺
- krimi 300
- **krónika** ☺
- kultusz
- ~hely 69
- Ady~ 137
- rom~ 263
- Shakespeare~ 259, 325

L

- látomás, látomássóság 57, 262, 287, 311
- látvány 17, 39, 53, 148, 149, 150, 323
- legenda ☺
- leírás 42
- leíró költemény ☺
- lélektani regény 159–160, 300
- létösszegző (vers) 145, 152
- levél 59, 151, 101, 146, 328–329
- líra 22, 176, 273
- ~történet 86, 229, 246, 327
- ~i alakzat 285
- ~i mondandó 285
- ~i szerkesztés 97
- ~i szöveg 286
- a ~ új szerepe 86
- a mindennapok ~-ja 109, 137
- filozofikus (gondolati) ~ 35, 115
- hangzó ~ 334–335
- lét~ 109
- objektív ~ 26, 118, 326
- posztmodern ~ 247, 251
- szelmi ~ 35, 100, 101, 104–107, 235
- szerep~ 137
- „táj” ~ 87
- tárgyas ~ 100
- világ~ 34
- líraiság 142–143, 285, 286
- elvonat ~ 87
- lírai én 86, 87, 89, 92, 104, 106, 111, 118, 137, 142, 143, 155, 156, 281, 285
- lírai műfajok 298

M

- **megalkotottság** 22, 163
- dichotomikus ~ 88–89, 142, 158
- nyelvi ~ 158
- **megformáltság** 38, 42, 118, 182
- nyelvi ~ 22, 158, 160
- megoldás ☺
- megszólított, megszólítás 87, 188, 285
- mese 48, 159, 170, 196, 214, 307, 308
- ~hős 196
- ~központúság 171
- modern ~ 290
- „rajz~” 48, 310
- metafora, metaforizáltság 36, 45, 81, 116, 117, 118, 147, 152, 181, 269
- grammatikai ~ 88

- metaforikus jelentésalkotás ☹
- metaforikus történetképzés ☹
- metaforikus szöveggépzés ☹
- metaforikus versbeszéd 81, 142
- metonimikus szöveggépzés ☹
- metonimikus történetképzés ☹
- mitológia ☺
- mítosz 70
 - alap~ 68
 - történelem~ 44, 174
- modernség, modernizmus 5, 10
 - késő~ 10, 11, 41, 51, 226
 - klasszikus (elő-)~ 10, 11, 22, 24, 26, 64, 71
 - kora-(pre)~ 10, 65, 96, 97, 171, 178
 - poszt~ 10, 11, 41, 42, 52, 65, 66, 136, 154, 185, 327, 338
- monda ☺
- moralitás ☺
- motívum 25, 57, 85, 88, 89, 94, 140
 - ~háló 36
 - ~képző 135
 - ~térkép 231
 - ~világ 213
 - ablak~ 304
 - alap~ 158
 - átvett ~ 251
 - Babits~ 253
 - bohóc~ 82, 83
 - csavargó~ 28, 187
 - cseléd~ 161
 - értékörzés ~-a 98, 111
 - evés ~-a 304, 306
 - feloldozás~ 312
 - fő~ 98, 101, 153
 - fűnyírás~ 250
 - hajó~ 231
 - hasonló ~ 143, 163, 312
 - hó~ 306
 - iskola~ 135, 136
 - kávéház~ 69
 - Krúdy~ 213
 - kulcs~ 250

- mitikus ~ 48
- orr~ 47, 48, 308, 310
- szabadság ~-a 152
- szimbólumértékű ~ 304
- szöveget átfogó ~ 73
- ugar~ 89
- vasút ~-a 318, 319
- műfaj 133, 146, 186, 196
 - ~csoport 47
 - ~teremtő 198
 - elbeszélő ~-ok 47, 192
 - rajz~ 67, 68
 - regény ~a 298, 299, 300, 302
 - rövidtörténet ~-ai 47, 158, 183, 184, 307
 - szórakoztató ~ 214, 224
 - újságírói ~ 224
 - uralkodó ~ 46, 285, 298, 305, 307
 - verses ~ 192
 - zenei ~ 51
- műfajkeveredés 285, 287
- műköltészet ☹
- műnem 22, 133
- művelődéstörténeti korszak 10, 56, 178

N, NY

- napló 11, 59
 - ~forma 146, 151
 - netes ~ 39, 117, 193, 195, 225, 226, 238, 322, 335
- narráció 170–171, 188, 196, 299
- narrátor (l. elbeszélő!)
- naturalizmus 16, 40, 71, 128, 137, 187, 195, 302, 305, 307
- négy soros ☹
- népiesség 287
- népköltészet ☹
- novella (rövidtörténet) 33, 46, 47, 117, 184, 216
 - a ~ fejlődéstörténete 183, 307

- Csáth~ 49
- Csehov~ 271
- egyperces ~ 68
- groteszk ~ 68
- Karinthy~ 224, 225, 227
- Kosztolányi~ 157–158, 163, 164–166
- Krúdy~ 218–223
- Maupassant~ 305–306
- Mikszáth~ 163, 170–171, 172, 173, 179–185, 339
- Móricz~ 186, 187–199, 200, 204–209, 339
- művész~ 73
- példázatos ~ 224
- tárca~ 224
- nyelvújítás ☹
- nyitott mű ☹

O, Ó, Ö

- objektív idő ☹
- óda ☺
- ókori irodalom ☺
- olvasat 93, 97
 - dialogikus ~ 177
 - feminista ~ 102, 276
 - többféle ~ 95, 100, 195
- önmegszólítás 93, 111
- önmegszólító vers(típus) ☹

P

- parabola
 - gogoli ~ 312
- parafrázis 32, 46, 73, 103, 110, 125, 147, 154, 198, 217, 333
- paródia 90, 98, 103, 197, 198, 199, 224, 227, 274, 290, 301, 302
- paradisztikus(ság) 43
- passió ☹
- pátosz 83, 118

- példázat, példázatos történet 224, 300
szimbolikus-példázatos próza 45
- pentameter ☺
- poétizáció 35, 104, 142, 143, 144, 163, 177, 234, 285, 288, 317
de~ 140
- polifónia 22, 48, 87, 97, 188, 194, 279, 281, 282, 283
polifón regény 311
polifón szerkesztésmód 100, 308
formai és tartalmi ~ 89
- ponyvairodalom ☺
- posztmodern 10, 11, 41, 42, 52, 65, 66, 136, 154, 185, 327, 338
~ világ 26, 172
~ nézőpont 160
- pozitívizmus 62, 63
- próbatételes kalandregény ☺
- prófécia ☺
- prologus ☺

R

- rapszódia ☺
- realizmus 16, 29, 71, 137, 172, 262, 300–301, 312
epikai ~ 16
francia ~ 304
„kritikai” ~ 301, 302
lírai ~ 16
„parttalan” ~ 301
szocialista ~ 301, 302
tolsztoji nagy~ 308, 313–315
- reflexió
„fieldingi” ön~ 299
- reformáció ☺
- regény
~forma 299, 304
~idő 177, 299, 309, 313
~komponálás 41, 177, 309
~poétika 41
~szerkezet 41, 42, 160, 177, 300, 304, 310
~világ 160, 299, 304
a ~ alakíttottsága 41
a ~ aspektusai 298
a ~ fogadtatása és befogadása 182
a ~ műfajának alakulástörténete 298–299
a ~ nyelven inneni tartalma 298
a ~ nyelvi felbontottsága 309
a ~ tér- és időpoétikája 42, 177
a ~ totalitás jellege 40, 313
a ~ tükrözés-jellege 194
a ~ zenei szerkezetű kompozíciója 309
detektív~ (l. krimi!)
dokumentum~ 300, 315
fikció~ 300
folytatásos ~ 336
kaland~ 302
karrier~ 300
kis~ 42, 47, 111, 176, 300
korszakelőző ~ 43
modern ~ 42, 128, 175, 309
művész~ 194
nagy~ 32, 33, 202, 309, 312, 314
napló~ 300
nézőpontok többszörözése a ~-ben 42
(ön)életrajzi ~ 102, 237
posztmodern ~ 42
termelési~ 172, 185, 301
többszólamú ~ 311
tudat~ 128, 312
utaztató ~ 300
verses ~ 298
- regénytípusok 300
- regényváltozatok 298, 300
- reneszánsz 10
- retorizáltság
alul~ 26, 140, 147
- rím 298
~játék 146
~technika 93, 146, 147

- rímfajták ☺
- ritmus 298, 334
gondolat~ ☺
kevert ~ ☺
a nyelv ~-a 316
szöveg~ 114, 273, 311
- rokokó ☺
- románc ☺
- romantika 10, 11, 16, 29, 50, 71, 89, 172, 200, 214, 259, 262, 285, 287, 301, 302, 304

S, SZ

- science-fiction (l. tudományos-fantasztikus irodalom!)
- síkváltás ☺
idő~ 43
- sorfajták ☺
- spondeus ☺
- stilizált(ság) ☺
- strófaszerkezetek ☺
- szabad függő beszéd 216
- szabad vers 87, 316
- szecesszió 17, 18, 26, 29, 32, 98, 100, 109, 137, 212
- szentimentalizmus 259
- széphistória ☺
- szerep 154
~helyzet 155
~játék 214
elbeszélői ~ 160
költői ~ 111, 146, 155
versformáló ~ 152
- szerepvers ☺
- szerkezet
~ hiánya 36
~i egység 196
~i elem 216
~i modell 138–139, 141
áttetsző ~ 270, 305

- elbeszélő ~ 188
 érték~ 147, 152, 267
 feszes ~ 86, 114
 idő- és tér~ 196, 198, 327
 idő~ 216
 keretes ~ 47, 96, 135, 160, 196, 305, 306
 kimunkált ~ 304
 körkörös ~ 5, 272
 láncszerű ~ 158
 mellérendelő ~ 309
 mikro~ 40
 nyelv(tan)i ~ 10, 139, 270
 rövidtörténet ~-e 158
 szöveg ~ 216
 vers~ 139, 147, 152
 világos~ 47
 zenei jellegű ~ 273, 309
- szimbolikus
 - ~ ábrázolás 87, 158
 - ~ ábrázolásmód 266
 - ~ cím 325
 - ~ elem 196, 266, 306
 - ~ figura 304
 - ~ gesztus 157
 - ~ jelentésképzés 85
 - ~ kép 339
 - ~ szerep 197, 304
 - ~ szövegelem 306
 - ~ tartalom 20, 35, 47, 282
 - ~ vers 320
 - ~ világ 48
 - ~ vonás 29, 142
 - „nagy~” vers 93, 94
 - szimbolizmus 16, 26, 32, 34, 89, 137, 266, 267, 273, 314, 317, 323
 pre~ 22, 89
 - szimbólum 21, 32, 35, 41, 46, 98, 104, 115, 196–197, 231, 271, 282, 287
 ~értékű 304
 ~képzés 26, 104, 149, 155, 266, 317
 a pénz ~-a 189
 a sirály ~-a 272
 a vasút ~-a 318
 alap~ 120
 értékszembesítő ~ 339
 - központi ~ 88
 létösszegző ~ 339
 nagy~ 46, 106
 szöveg~ 68
 tárgyi ~ 22
 - szimmetria 104, 138, 306
 - szimultanizmus ☹
 - színház 258–259
 klasszicista ~ 259
 polgári ~ 261
 Shakespeare-i ~ 259
 - színházi hatás összetevői 258, 261–264, 267, 271, 292, 295
 - színházi konvenciók 259, 268, 269, 270, 281
 - szituáció 36, 163
 beszéd~ 93, 270
 - szóbeliség ☺
 - szociográfia 186
 - szonett 249, 252, 317, 322
 - szonettciklus ☺
 - szöveg-hagyomány ☹
 - szövegszerűség 22
 - szubjektív idő ☹
 - szürrealizmus 53, 54, 236, 323, 325, 326
- T**
- tárgyias költészet 100
 - téma 5, 124
 ~kör 186, 191
 ~ (újra)feldolgozása 283, 287
 a betegség mint ~ 118
 a szegénység mint ~ 186, 187, 189, 192, 194, 195, 200
 Ady ~-i 85, 104
 aktuális ~ 191, 193, 267
 alap~ 156, 214
 bibliai ~ 32, 224
 fő~ 32, 51, 135, 136
 „Három nővér~” 270
 - jellemző ~ 110, 140, 250, 309
 Rembrandt~ 73
 Szisizifusz~ 252
 tabu~ 73
 - témakölcsönzés 322
 - tér
 - ~élmény 70, 96
 - ~ és idő a szövegben 43, 116
 - ~ és idő dimenziói 22, 71, 89, 93
 - ~ és időkezelés 41, 104, 106, 282, 298
 - ~ és időpoétika 43, 135, 142
 - ~ és időszerkezet 196, 198, 327
 - ~ és/vagy időviszony(ok) 47, 104, 158, 163, 279, 309
 - ~szembesítés 98
 - ~szemlélet 48, 56, 306
 - testamentum ☹
 - tetőpont ☺
 - típus 41, 301
 ~alkotó módszer 301
 csavargó ~-a 187
 „felesleges ember” ~-a 20, 174, 309
 Ős~ 309
 - toposz 46, 101, 114, 174
 hajó~ 231, 233, 234
 krono~ 43, 136, 177
 talált kézirat ~-a 299
 út, utazás~ 306, 322
 - tömegkultúra
 - ~jelenség 38, 39, 46, 66, 67, 73, 176, 302
 - ~ műfajai 38, 67, 215, 238, 261, 270, 302
 - ~termék 66, 215
 - történelmi regény 4, 197, 200, 201, 300
 posztmodern ~ 202, 203
 - történeti érték ☹
 - történetmesélési mód 22, 36, 40, 42, 43, 46, 47, 48, 158, 160, 170–171, 172, 177, 180–181, 188, 196, 299, 315, 327

- tragédia (színmű) 260, 268–269, 313
- tragikum 172, 176, 187, 188, 258, 268, 286, 308
- trubadúrköltészet ☺
- tudományos-fantasztikus irodalom (sci-fi) 300, 302

U, Ú

- újklasszicizmus 26, 124, 128, 129, 326
- utópia 310
negatív ~ 124

V

- választás 12, 309
- vallomás 174, 180, 281
- vallomásos költészet ☺
vallomásosság 125
- vándormotívum ☺
- verselés 152
időmértékes ~ ☺
szimultán ~ ☺
ütemhangsúlyos ~ ☺
- verses regény 298
- vershelyzet 148
- verslábak ☺
- versszervező elv ☺
- verstípus(ok)
idő- és értékszembesítő ~ 98
önmegszólító ~ ☺
létösszegző ~ 145, 152
- világszerűség 22, 42
- virtuális, virtualitás 62, 69, 303, 336
- vicc ☺

Z, ZS

- zeneiség 112, 114, 162, 320
- zsoltár 316, 333

Tartalom

Kedves Tanárok és Diákok! 5

I. rész

A klasszikus modernség (1857–1910) és az avantgárd (1910–1930) beszédmódjai

A klasszikus modernség új jelformái	10
Az avantgárd	53
Mindennapi élet	66
Ráadás Bródy Sándor: Rembrandt eladja a holttestét ...	72

II. rész

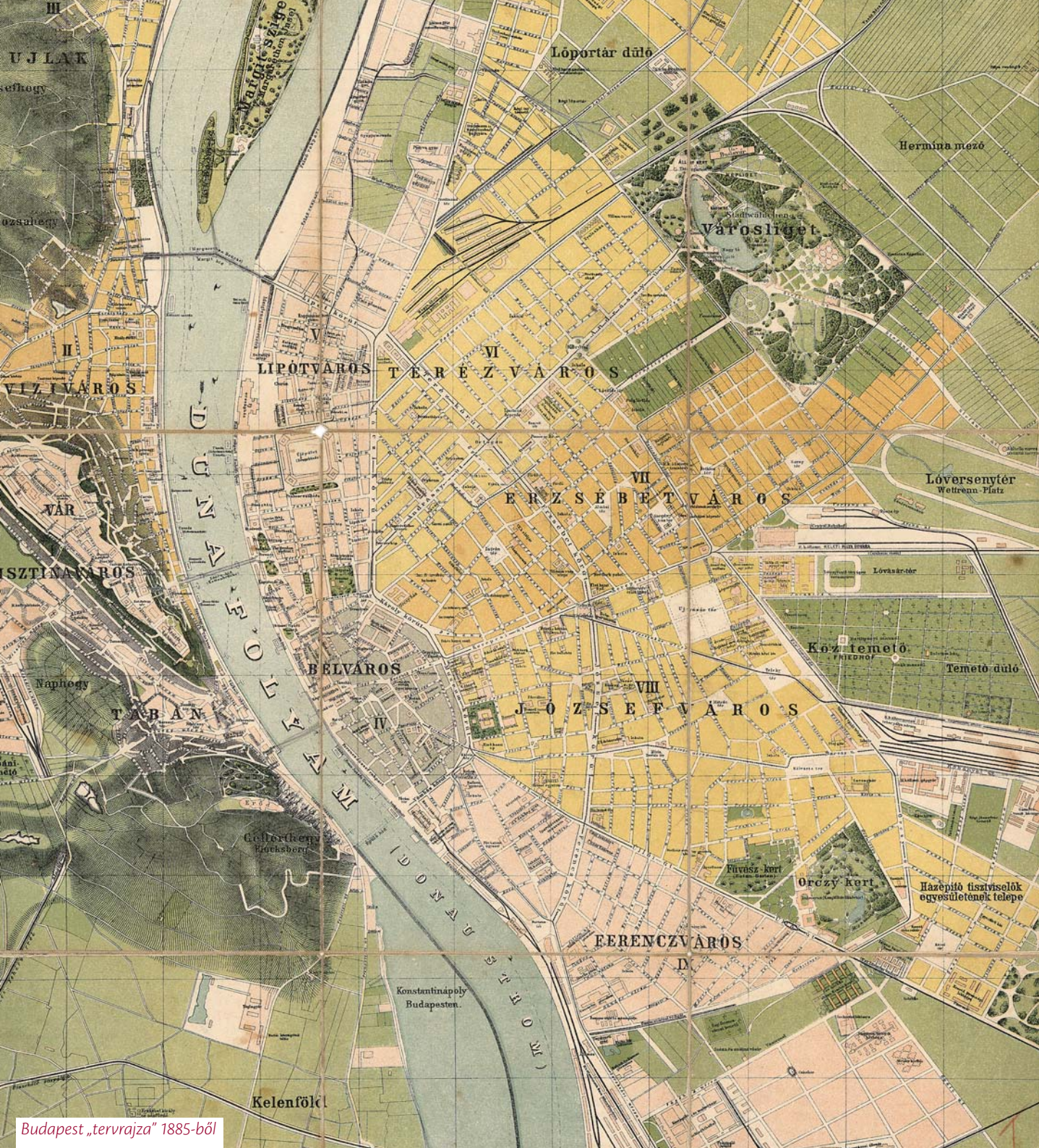
A klasszikus modernség és az avantgárd irodalma

Életművek	79
Ady Endre (1877–1919)	80
„Új vizeken”	81
A magyar Ugaron-ciklus az Új versek-kötetben	86
A létharc-versek	91
Betűvel, szóval a háború ellen?	96
Két asszony – kétfajta költészet	100
Ráadás A szerelmi költészet megújítása (Tanulmány)	104
Babits Mihály (1883–1941)	108
Szerep, személyiség, költészet	109
A közvetítés ars poeticája	115
Betegség és költészet	118
Babits nem-költői életműve	124
Ráadás Babits Mihály: Új klasszicizmus felé (Részletek)	128
Babits Mihály: Jónás könyve (Negyedik rész)	129

Kosztolányi Dezső (1885–1936)	132	Színház- és drámatörténet	257
A vendéglét állomásai	133	A klasszikus modernség drámairodalmából	258
A lírikus	137	A színház és az ember	258
A számadások, létösszegzések költője	145	Ibsen, az analitikus dráma megteremtője	265
A prózaíró	157	Csehov drámaiatlan drámái	268
Ráadás Kosztolányi Dezső: Házi dolgozat	164	A dráma és a színjátszás megújítása	268
Tengerszem	165	Sirály	272
Portrék	169	Madách Imre: Az ember tragédiája	278
Mikszáth Kálmán (1847–1910)	170	A Tragédia bölcselete	278
A világ, darabokban	170	A Tragédia műfaja és társművei	285
A Mikszáth-próza újszerűségéről	176	A Tragédia utóélete és feldolgozásai	287
Két novella	179	„Ki írta” Az ember tragédiáját?	288
Móricz Zsigmond (1879–1942)	186	Ráadás Karinthy Frigyes: Az emberke tragédiája	292
A szegénység mint téma	186	Világirodalom	297
A novellák	187	A 19. századi regény útjai	298
Barbárok	196	A regény műfajának alakulástörténete	
A történelmi regény műfajának		a 19. században	298
áthagyományozója	200	A francia próza a 19. század második felében	304
Ráadás Móricz Zsigmond: Barbárok	204	Az orosz próza a klasszikus modernség korában	308
Látásmódok	211	A szimbolizmustól az impresszionizmusig	316
Krúdy Gyula (1878–1933)	212	Az avantgárd irányzataiból	323
A Krúdy-szakerolomból	214	Ráadás Rainer Maria Rilke: Levelek egy	
Karinthy Frigyes (1887–1938)	224	ifjú költőhöz (1.)	328
Juhász Gyula (1883–1937)	228	Az irodalom és a kultúra kapcsolata	331
Anna örök?	228	A Nyugat fordításirodalmából	332
Tóth Árpád (1886–1928)	232	A hangzó vers világa	334
Miért szép?	232	A Pál utcai fiúk utóéletéből	336
Kassák Lajos (1887–1967)	236	Irodalmi régiók	338
Ráadás Karinthy Frigyes: Láncszemek – 13. vasárnap ...	240	A nyugat-pannon irodalmi régió	338
A kortárs irodalomból	245	Ráadás Karel Čapek: Archimedes halála	340
Szövegek egymás közt – Babits-versek mint kortárs		Fogalommutató	342
költők alkotásainak szövegelőzményei	246		
Ráadás Két vers Varró Dániel Szívdezzert című			
kötetéből – Rácz Nóra rajzaival	254		

Budapest „tervrajza” 1885-ből

vagy fáradtan, domb oldalán, ebekkel
nézted a lombon át a lusta holdat;
vagy országu-ton, melyet por lepert el,
álmos kocsisod bóbiskolva hajthat;
vagy a hajónak ingó padlatán
szédülj, vagy a vonatnak pamlagán;
vagy idegen várost bolygván keresztül
állj meg a sarkokon csodálni restül
a távol utcák hosszú fonalát,
az utcalángok kettős vonalát;
vagy épp a vízi városban, a Riván
hol lángot apróz matt opáltükör,
merengj a messze multba visszaríván,
melynek emléke édesen gyötör,
elmúlt korodba, mely miként a bűvös
lámpának képe van is már, de nincs is,
melynek emléke sohse lehet hűvös,
melynek emléke teher is, de kincs is:
ott emlékektől terhes fejedet
a márványföldnek elcsüggesztheted:
csupa szépség közt és gyönyörben járván
mégis csak arra fogsz gondolni gyáván:
ez a sok szépség mind mire való?
mégis arra fogsz gondolni árván:
minek a selymes víz, a tarka márvány?
minek az est, e szárnyas takaró?
miért a dombok és miért a lombok
s a tenger, melybe nem vet magvető?
minek az árok, minek az apályok
s a felhők, e bús Danaida-lányok
s a nap, ez égő szizifuszi kő?
miért az emlékek, miért a multak?
miért a lámpák és miért a holdak?
miért a végét nem leelő idő?
vagy vedd példának a piciny fűszálat:
miért nő a fű, hogyha majd leszárad?
miért szárad le, hogyha újra nő?

(1909)

a délelőtt, hogy jóllakott ebekkel
a bolt kukáitól a sarkig hajtat
röhögve, ő se tudja mért, egy ember;
hogy nézted lombon át a lusta holdat
– midőn a resti zárt, s már este volt –,
de át ne hághadd még a cserjesort;
lapulva bokrok alján mozdulatlan
érezted, döglött pille léghuzatban:
a kultúrváros fényporába von
a vibrafényű, brummogó neon;
egy idegen várost bolygál keresztül,
mely ismerős, mint nézve fólián át,
gyerekszemed látása rájarezdül,
hogy klottgatyásként ládd a tornapályát;
aztán ott álltál újra, s ő is ott áll,
a forgalmista, zára végre kattant,
és már az állomás előtt osontál,
hogy zörgött Stein a kulccsal a lakatban
– peron kövére tolt ovális tükör:
a tócsán DRÁZSKEZS vibrál fénybetűkből –
és megpróbáltál hangtalan benyitni,
a padra ültél, nem nyikordult, így ni,
hát így történt, a föld alá való
rongy-tömte cekker ott a karfazugban,
s mit bánod, mennyi abban a hazug tan:
ez itt Az Est, a szárnyas takaró;
a csontok fájnak fáján a pad-ágynak,
de mégis ringat itt e deszkaöl,
mint majd az árok, hol beléd botolnak,
mentén a külső téglagyári sornak
egy tar ripók ha tréfából megöl;
a cekkereddal, Glóbuszával Atlasz,
hová tolatasz, és mondd, meddig tolatatsz
a szénhalomra dőlt idő elől?
s mért várod úgy, mint fotójben ha hölgy ül,
hogy membrán reccsen, s füstösen begördül
a vicinális Tolna–Mözs felől?

(2005)

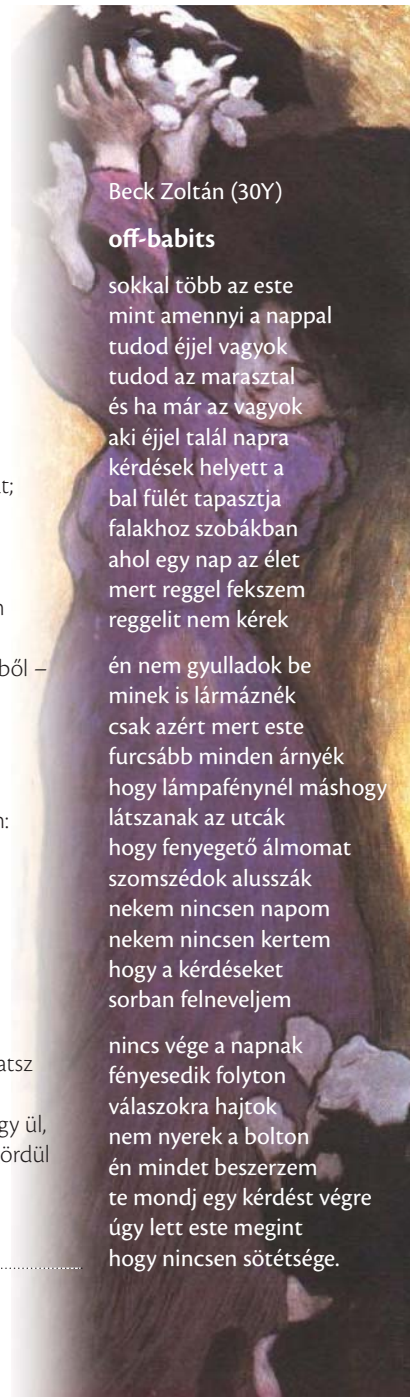
Beck Zoltán (30Y)

off-babits

sokkal több az este
mint amennyi a nappal
tudod éjjel vagyok
tudod az marasztal
és ha már az vagyok
aki éjjel talál napra
kérdések helyett a
bal fülét tapasztja
falakhoz szobákban
ahol egy nap az élet
mert reggel fekszem
reggelit nem kérek

én nem gyulladok be
minek is lármáznék
csak azért mert este
furcsább minden árnyék
hogy lámpafénynél máshogy
látzanak az utcák
hogy fenyegető álmat
szomszédok alusszák
nekem nincsen napom
nekem nincsen kertem
hogy a kérdéseket
sorban felneveljem

nincs vége a napnak
fényesedik folyton
válaszokra hajtok
nem nyerek a bolton
én mindet beszerzem
te mondj egy kérdést végre
úgy lett este megint
hogy nincsen sötétsége.

Nádasi K. Ottó Kis-Adán, májusi szerdán
e levelem írák. A mottó: Szivedig ime
visz írás, kellemest író! Szinlelő sziv rám
kacsintál! De messzi visz szemed... Az
álmok (ó csaló szirének ezek, ó csoda-
adók) elé les. Irok ime messze távol. Bar-
nám! Lám e szivindulat Öné. S im e sziv, e
vér ezeket ereszti ki: Szivem! Ime leveled
előttem, eszemet letevő! Kicsike! Szava
remegne ott? – Öleli karom át, Édesem!
Lereszket évasziv rám. Szivem imád s
áldozni kér réveden – régi gyerekiste-
nem. Les im. Előtte visz szived is. Ég. Érte
reszketek, szeret rég és ide visz. Szivet
– tőlem is elmenet – siker egy ígérne, de
vérré kinzod (lásd ám: ime visz már, visz
a vétek!) szerelmesedét. Ámor (aki lelőtt
ó engem, e ravasz, e kicsi!) Követeltem
eszemet tőled! E levelem ime viszi... Kit
szeretek ezer éve, viszem is én őt, aludni
viszem. Álmán rablóvá tesz szeme. Mi-
kor is e lélekodaado csók ezeken éri, szól:
A csókom láza de messzi visz!... Szemed
látni csak már!... Visz ölelni!... Szoríts!...
Emellek Sári szivemig. Ide visz Ottó. Ma
már ím e levelen ádress is új ám: Nádasi
K. Ottó Kis-Adán. ◀

Brayer Gyula magyar sakknagybajnok szerel-
mes levele (1900 körül)

KN 4011

KRÓNKA NOVA KIADÓ
1111 Budapest, Bartók Béla út 18.

Telefon: 06-1/365-4797

Fax: 06-1/385-1941

E-mail: kronikanova@kronikanova.hu

Honlap: www.kronikanova.hu

